**Вінницька філія Центру дослідження історії Поділля
Інституту історії України НАН України
при Кам'янець-Подільському національному університеті
імені Івана Огієнка**

**Вінницька обласна організація Національної спілки
краєзнавців України**

Бібліотека журналу «Вінницький край»

Сергій ГАЛЬЧАК

РАТНА СЛАВА ВІННИЧЧИНИ

Час. Події. Особистості

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Центру дослідження історії Поділля
Інституту історії України НАН України при
Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка
(Протокол № 6 від 20 грудня 2014 р.)*

Вінниця
2015

ББК 83.3 (4 УКР – 4 ВІН)
УДК
Г 17

Науковий редактор: **О. Є. ЛИСЕНКО**, доктор історичних наук, професор, завідувач відділу історії України періоду Другої світової війни Інституту історії України НАН України

Рецензенти: ***Л. В. БАЖЕНОВ****, доктор історичних наук, професор (Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка);*
С. Х. ЛИТВИН*, доктор історичних наук, професор, редактор журналу «Воєнна історія» (м. Київ);*
І. М. РОМАНЮК*, доктор історичних наук, професор (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського)*

Гальчак С. Д. *(автор-упорядник).* **Ратна слава Вінниччини: Час. Події. Особистості.** – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2015. – 608 с.

У науково-краєзнавчому дослідженні йдеться про героїчні сторінки минулого Вінниччини, подвиги її уродженців, визволителів, захисників, які прославилися мужністю та ратною доблестю у численних битвах із ворогом, захисті рідної Вітчизни.

Для широкого кола читачів: науковців, краєзнавців, студентів, учнів старших класів.

ISBN 978-617-530-064-4

© Гальчак С. Д., 2015
© ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2015

ДО ЧИТАЧІВ

Є у світі величне, ні з чим незрівнянне почуття, – любов до своєї Батьківщини, рідної прабатьківської землі, свого народу. Такий же величний і священий обов'язок – захищати Вітчизну від посягань ворога, не шкодуючи найдорожчого – життя, боротись до останньої краплини крові та останнього подиху за її незалежність, цілісність, щасливе майбутнє.

Україна, древній Подільський край можуть пишатися своїми синами – мужніми витязями-захисниками. Ще у сиву давнину славний князь Київської Русі Святослав, прориваючись крізь набагато-численніші лави супротивників, звертався до воїнів дружини: «Не зганьбимо слави предків наших… Краще по-класти голову в чесному бою, аніж спаплюжити честь землі своєї».

Що звик знімати шапку й схилятися лише перед Богом, не раз заявляв ворогам славетний козацький полковник, мужній захисник Вінниці Іван Богун.

Несхибно не відступав від клятви й незламний наш сучасник, Герой України Василь Стус, який загинув мученицькою смертю в концтаборі Кучино (Росія): «За мною стоїть мій уярмлений народ, за честь якого я маю поставати до кінця!..»

Волею долі Україна пройшла через горнило нелегких випробувань.

Це ж стосується й Вінниччини, терени якої завжди належали до складу українських земель. Бурхливий плин подій минулих століть, що позначилися на економічному і соціальному розвитку регіону, є, насамперед, віддзеркаленням здобутків і втрат, поразок і перемог місцевого населення, котре ніколи не корилося гнобителям і поневолювачам, не раз із попелу та руїн потом і кров'ю відроджувало рідну землю, було непохитним у боротьбі з ворогами, відстоювало власні ідеали та моральні цінності, котрі додавали йому непохитності у боротьбі за справедливість.

У літописі Вінниччини чимало ратних сторінок. Незліченна кількість імен у когорті героїв, які в різні історичні часи прославилися своїми подвигами. Вражають своєю мужністю, незламністю

духу, синівською відданістю вони й нині, відстоюючи цілісність та незалежність суверенної Української держави.

Народ не забуває своїх захисників. Світла пам'ять про героїв живе у кожному деревці, посадженому на честь воїна-захисника, солдата-визволителя, у кожній будівлі, зведеній на зрошеній їхньою кров'ю землі, в кожній дитячій посмішці, у пекучій сльозі матері і вдови рідних, які так і не дочекалися із війни сина, чоловіка, брата, сестри.

Без сумніву, складовою частиною цієї пам'яті стане й пропонована вам, шановні читачі, енциклопедична праця доктора історичних наук, члена-кореспондента Української академії історичних наук, професора кафедри стилістики української мови й журналістики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, голови правління Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України, керівника Вінницької філії Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, заслуженого працівника культури України Сергія Гальчака. Її інформаційна база досить обширна та грунтовна. Автор розкриває чимало призабутих й невідомих сторінок героїчного минулого Вінниччини, ратної слави численних поколінь її героїв. Кожен рядок наукового дослідження пройнятий почуттям патріотизму, служить джерелом розширення нашого світогляду, промовисто закликає до славних діянь в ім'я Матері-України, спонукає зайвий раз згадати і клятвенно проголосити полум'яні слова поета Андрія Малишка:

«Україно моя, далі, грозами свіжо пропахлі,
Польова моя мрійнеце. Крапля у сонці з весла!
Я віддам свою кров, свою силу і ніжність до краплі,
Щоб з пожару ти встала, тополею в небо росла…»

Слава Україні! Героям слава!

Вадим ВІТКОВСЬКИЙ,
головний редактор журналу «Вінницький край»,
письменник, радник голови Вінницької обласної ради
з питань культури, лауреат Всеукраїнських літературних
премій імені Михайла Коцюбинського та Євгена Гуцала

У СИВУ ДАВНИНУ

Терени сучасної Вінниччини – обширна, здавна обжита мальовнича територія, яку безсмертна поетеса Леся Українка називала красою України. Впродовж віків тут жили люди, розміщувались різні племінні, етнокультурноспільнотні, адміністративно-територіальні, державні утворення. Це – і місце стоянок первісних мисливців періоду палеоліту (найдавніша така стоянка на території Вінниччини виявлена поблизу с. Суботівки Могилів-Подільського району; її вік – приблизно 100 – 40 тисяч років), і ареал численних древніх археологічних культур, і тиверські та улицькі княжіння, і Побожжя, і колишній Подільський улус, і Брацлавщина, і Кальницький (Вінницький), Брацлавський, Уманський полки Козацької держави Богдана Хмельницького, і Кам'янецький еялет, і низка повітів Подільської губернії Російської імперії, і південна частина генералбецірку «Житомир» рейхскомісаріату «Україна», і Північна «Трансністрія», і сучасне Східне Поділля…

У VII-у – другій половині VI-го тисячоліть до нашої ери тут зародилася найбільш рання в усій Україні буго-дністровська археологічна культура, яка заклала основи хліборобства в регіоні.

Терени Східного Поділля стали також ареалом унікальної трипільської культури, котра відіграла безпрецедентну роль у становленні древньої світової цивілізації.

Трипільська культура – це виникнення на українській землі розвинутого землеробсько-скотарського господарства, мистецтва, житло- і містобудування, перших металевих виробів із міді, високохудожніх й складних ідеологічних уявлень. Наші далекі предки вже в IV тисячолітті до нашої ери були за крок до створення держави, писемності, володіли надбаннями, що в багатьох компонентах переважали культуру виниклих пізніше ранніх цивілізацій на Стародавньому Сході, відомому вражаючими здобутками свого історичного розвитку. Саме трипільська культура заклала основи автохтонності частини населення на території України, яке, незважаючи на численні етнічні допливи та культурні зміни, зберегло через тисячоліття основне – **любов до рідної землі, психологію працелюба і творця, а не варвара-руйнівника**. Трипільські пле-

мена по-праву можна вважати найдавнішими предками слов'ян-праукраїнців, саме вони відіграли визначальну роль у формуванні первісного суспільства на території України. За останні десятиліття в межах Вінницької області виявлено понад 300 поселень Трипілля. Найбільше в Немирівському, Могилів-Подільському, Гайсинському, Іллінецькому, Томашпільському, Тиврівському, Літинському, Мурованокуриловецькому, Чечельницькому районах.

Дехто з дослідників вважає, що за часів формування трипільської археологічної культури держава таки існувала. Звалася вона – Аратта, а «центр її зосереджувався в майже замкненому межиріччі Південного Бугу, Собу, Росі, Синюхи» [163].

Століттями трипільці жили у злагоді, примножуючи здобутки. Однак їхні надбання, насамперед матеріальні, стали спокусливим, ласим шматком для ворогів і, як це не парадоксально, – причиною численних бід та трагедій.

У другому тисячолітті до нашої ери «…настає край спокійному життю місцевих хліборобів – носіїв трипільської культури. Спочатку у місця їхнього розселення примандрували землеробсько-скотарські племена, що походили з Середнього Подунав'я, пізніше – племена північноєвропейського походження… Незабаром, знову з північного заходу, території України досягла друга міграційна хвиля племен північноєвропейського походження, споріднених з попередніми поселенцями. Цей войовничий і рухливий народ знову зайняв Волинь, врожайне Поділля, проник у Карпати і на Буковину. Прикметною ознакою культури пришельців був посуд особливої кулястої форми та орнаментації (через що вона називається культурою кулястих амфор)… Поява чужих племен у самому «серці» трипільської культури – на Поділлі і Наддністрянщині, – спричинилась до сутичок між пришельцями і місцевим населенням, яке боронило свою землю і майно. Про войовничість нордичних племен свідчать принесені ними бойові кам'яні сокири, маловживані мирними хліборобськими племенами. Можливо, це було перше велике військове вторгнення на землі України [зокрема, Вінниччини], що стало однією з причин загибелі трипільської протоцивілізації.

Водночас на сході та півдні України з'явилися численні скотарські племена.., які прийшли з Поволжя і Північного Кавказу… Об'єднані степові племена швидко опанували не лише степові й

лісостепові простори України, але й просунулись за Дунай на Балкани. Озброєні загони вершників (можливо, це була перша кіннота в світі) стали тією грізною силою, якій трипільські племена намагалися протистояти протягом кількох століть і, врешті, зазнали поразки» [120].

На жаль, історія не зберегла імен захисників подільської землі, які навіть без бойових сокир мужньо протистояли загарбникам, але, без сумніву, **ратна слава Вінниччини бере початок із того далекого часу,** примножувалася в наступні драматичні періоди сивої давнини.

У другому тисячолітті до нашої ери на історичну сцену вийшли протослов'яни, які відродили призабуте землеробство. На теренах Східного Поділля вони залишили після себе старожитності двох археологічних культур – білогрудівської і чорноліської.

Найбільше білогрудівських поселень виявлено в Могилів-Подільському, Немирівському, Жмеринському, Чечельницькому районах.

Чорноліські племена жили в основному по східному та південному периметру теперішньої Вінницької області, включаючи її рубіжні території – від басейну річки Рось до Тясмина, від Дніпра до Дністра. У VIII – VI століттях до н. е. вони розселилися і на терені області. Носії чорноліської культури – однієї з найсамобутніших культур праслов'янського світу – були представниками тих землеробських племен скіфського часу на території України, котрих Геродот називав скіфами-орачами. Вони об'єднувалися в союзи племен, центри яких знаходились у Придністров'ї, Побужжі, в Наддніпрянщині.

Ворогами чорнолісців стали войовничі кіммерійці, що прикочували в українські степи з далекого Ірану. У X ст. до н. е. вони спустошили й спалили незахищені чорноліські села, багато жителів яких були пограбовані, вбиті або забрані в полон. Почалася тривала війна. Праслов'яни зуміли стримати агресію і захистити себе. Вони створили свої бойові загони за кіммерійським зразком, а на кордоні – збудували систему городищ.

Однак протослов'янські племена виявилися безсилими проти експансії скіфів, котрі переважали кіммерійців чисельністю, військовою організацією і політичною єдністю, хоч і вели тривалу боротьбу проти агресивних кочівничків, про що свідчить створення

місцевим населенням (а це і древні мешканці теперішнього Поділля) теж досить протяжної оборонної лінії із земляних городищ. Деякі з них збереглися до цього часу. Насамперед, величезне Немирівське, котре й нині вражає своєю колишньою могутністю.

Немирівське городище (або городище Великі вали) – це 150 га поля, що розкинулося поміж валами 32 метри завширшки, 9 метрів заввишки (це на сьогоднішній час!) та 5,5 км завдовжки. Тут і досі знаходять луки, стріли, кам'яні ядра з отворами і без них, інші цікаві речі…

На Вінниччині його часто називають скіфським, тобто спорудженим скіфами, що досить сумнівно, адже власне скіфи не любили довгих облог і оборон. Зводити фортецю, щоб в ній оборонятися – це не в їхньому характері. Найулюбленіша їхня тактика – раптові, блискавичні напади. До того ж – на незахищені поселення. Тому назріла необхідність внести суттєве уточнення, а саме: надалі називати його праслов'янським городищем скіфського періоду.

На користь такого погляду на городище, яке, не виключено, започатковувалося як оборонний об'єкт ще під час експансії кіммерійців, виступає і такий аргумент: коли у 512 р. до н. е. із території Фракії на Скіфію напало величезне перське військо на чолі з Дарієм І Гістаспом, скіфи не стали відсиджуватись в обороні, зводити неприступні фортеці. Не маючи достатніх сил, щоб вступити у відкритий бій з персами, вони вдалися до тактики відступу й заманювання противника в глиб країни (аж до Волги). На своєму шляху відступаючі засипали криниці, джерела, знищували трави. У той же час, неодноразово контратакували невеликі перські загони із флангів та тилу.

Виснаживши сили у безплідних переслідуваннях, Дарій І послав до скіфського царя Іданфірса гінця з пропозицією припинити відступ і або розпочати битву, або, визнавши себе слабішим, підкоритися і стати данником перського царя.

Існує легенда, що на це Іданфірс гордо відповів:

«…Знай, перс, який я: і раніш ніколи не тікав я зі страху ні від кого з людей, і тепер не тікаю від тебе, нині я не зробив нічого в порівнянні з тим, що, як правило, роблять у мирний час, а чому я не кваплюся битися з тобою, я й це тобі роз'ясню: у нас нема ні міст, ні засіяної землі, з-за якої ми поквапилися б битися з вами зі

страху, аби вони не були захоплені і спустошені. Якби треба було щоб то не стало прискорити бій, то у нас є могили предків: ось спробуйте розшукати і зруйнувати їх, – тоді дізнаєтесь, чи будемо ми битися з вами заради могил, чи ні; раніше ми не поборемось, якщо нам не захочеться. Це відносно битви; господарями ж своїми я визнаю лише Зевса, мого предка, і Гестію, царицю скіфів. А тобі, замість дарів землі й води, я посилаю такі дари, які належить тобі одержати; нарешті за те, що називаєш себе моїм господарем, ти мені ще поплатишся».

Скіфи надіслали Дарію символічні образливі «дари»: птицю, мишу, жабу і п'ять стріл. Значення цих дарів було таке: «Якщо ви, перси, не полетите на небеса, перетворившись на птахів, якщо не сховаєтесь у землю подібно мишей чи не стрибнете в озера, перетворившись на жаб, то не повернетеся назад, вбиті цими стрілами».

Змушений визнати свою невдачу в боротьбі зі скіфами, Дарій поспішив залишити Скіфію. Отже, обійшлося без фортець…

Збереглися аналогічна немирівській (тільки значно менша за розмірами) земляна фортеця поблизу с. Григорівка Могилів-Подільського району (7 – 4 ст. до н. е.), Северинівське (Жмеринський район) та Уладівське (Літинський район) городища скіфського періоду, аналогічні фортифікаційні споруди біля сіл Стіна і Рожнятівка Томашпільського району, с. Букатинка Чернівецького району.

Відоме також земляне городище скіфських часів з 2-кілометровим валом між селами Кальник та Шабельня Іллінецького району.

У III ст. до н. е. на зміну скіфським прийшли сарматські завойовники, кінець пануванню яких поклали гунни, котрі в IV ст. нашої ери розбили своїх суперників. Розгромили вони також й германські племена готів, котрі, кочуючи з басейну р. Вісли до Чорного моря, здійснили спустошливий рейд через Барський та деякі інші райони теперішньої Вінниччини. Місцеві мешканці називали нових завойовників бастарнами, теж не бажали скорятися їм.

Кінець минулої – початок нашої ери – час появи слов'ян – однієї із основних гілок давньоєвропейського населення.

Найдавніші слов'яни, перші згадки про яких містяться у творах античних авторів Плінія Старшого, римського історика Корнелія Таціта, грецького астронома і географа Клавдія Птоломея, відо-

мі під назвою венедів (венетів). Вони створили власну самобутню археологічну культуру, що увійшла під назвою зарубинецької. Її пам'ятки виявлено у Гайсинському, Іллінецькому, Немирівському, Могилів-Подільському та деяких інших районах Вінниччини. У II ст. н. е. зарубинецька культура припинила своє існування. На зміну їй у лісостеповій зоні сучасної України (Вінниччини) прийшла черняхівська археологічна культура (III – V ст.), яку вчені виділяють як особливе явище в давньоукраїнській історії.

Її племена були численними. На території сучасної Вінницької області найзаселенішими виявились Могилів-Подільський, Гайсинський, Немирівський, Козятинський, Вінницький, Тульчинський, Калинівський райони. У Немирівському районі до цього часу збереглися залишки черняхівських земляних городищ, розташованих поблизу сіл Мар'янівки, Забужжя, Малої Бушинки.

Для цього історичного періоду характерне утворення великих союзів племен, що передували утворенню держави та народності. Сучасні археологи, а до них ще М. С. Грушевський, висловили обгрунтовану думку про те, що слов'янські племена черняхівської культури називалися антами і що від них бере початок історія української народності. Терени Східного Поділля – важлива складова антського союзу.

З VI століття слов'янські племена виступають уже під своїм теперішнім іменем – «слов'яни». Воно стало збірною назвою трьох груп (союзів) слов'янських племен, котрі, як писав історик Йордан, «походять від одного кореня і нині відомі під трьома іменами: венетів, антів, склавинів». Назва венети довго зберігалася за північно-західними слов'янськими племенами Прибалтики. Склавинами, за Йорданом, називалася західна група слов'ян, що займали територію від Дністра до Дунаю, а на півночі – до Вісли. На схід від них жили анти. «Анти ж – найсильніші з обох [груп племен] – поширюються від Данастра до Данапра…» [36].

Слов'яни раннього середньовіччя залишили після себе три великі археологічні культури: празько-корчацьку, пеньківську і колочиську, які нерідко об'єднують в одну загальну – слов'янську VI – VII століть. Терени Вінниччини стали місцем поширення пеньківської культури, котру пов'язують із антським слов'янським об'єднанням. Територіально вона займала усю теперішню область.

У середині VI ст. до Східної Європи нахлинула нова хвиля завойовників із Центральної Азії – орд аварів. За словами візантійського історика Менандра, антські «володарі» опинились у скрутному становищі. Ймовірно, саме тоді, щоб захиститись від ворожих посягань, місцевим населенням було споруджено земляний вал від Ладижина до Брацлава.

Тривала війна закінчилась тим, що антське об'єднанння припинило своє існування. Воно розпалось на менші союзи племен. Зокрема, з часом літописці називають 14 великих племінних груп: поляни, древляни, уличі, тиверці, дуліби, бужани, волиняни, хорвати, сіверяни, в'ятичі, радомичі, дреговичі, кривичі, ільменські словени.

Багатьом із них, особливо племенам, які межували із «варварським» Степом чи жили неподалік від нього, довелося витримати агресії нових кочівників – мадярів, печенігів, половців, булгар, торків, хозарів, гузів…

Терени Вінниччини стали місцем розселення тиверців та уличів, що займали південну околицю східнослов'янського ареалу. Спершу їх освоїли тиверці, котрі, як уточнювалось у Лаврентіївському літописі, жили «по Днестру, приседаху к Дунаеви… оли до моря». Потім – уличі, які перемістилися з району великого коліна Дніпра (приблизно сучасна Дніпропетровська область), про що, зокрема, повідується в Новгородському літописі: «И беша седяще Углице по Днепру вьнизь, и посемь приидоша межи Бьгь и Днестрь, и седоша тамо» [122]. Обидва союзи племен згадуються як «княжения».

У VIII – X ст. на землях літописних тиверців, уличів, а також полян, древлян, волинян, хорватів, сформувалася єдина (з незначними етнографічними відмінностями) лука-райковецька археологічна культура. Її старожитності дозволяють зробити висновок, що східнослов'янські племена дедалі на якіснішому рівні освоювали землеробство, набували досвіду різних галузей людських знань. Ідеологічні уявлення носіїв цієї культури в цілому мали характер язичницьких вірувань. Суть їх полягала у вірі в потойбічне життя як продовження земного, обожненні сил природи та поклонінні їм, обрядах і ворожіннях, пов'язаних з турботами про новий врожай. Як і трипільці, це були мирні землероби. Агресивні ж дії, як і раніше, виявляли численні кочівники, від яких й доводилося борони-

тися, про що засвідчують матеріальні об'єкти тієї пори. Так, за кілометр від станції Немирів, по дорозі до с. Головеньки, знаходиться середнє за розмірами древнє городище уличів. У с. Широка Гребля Хмільницького району до цього часу збереглися залишки слов'янського городища VIII – IX століть…

Літописні джерела вказують також на існування у межах західної частини сучасних Літинського та Хмільницького районів, а також на місці низки районів сусідніх Хмельницької і Житомирської областей Болохівської землі. Очевидно її заселяло плем'я болохівців.

У лісостеповій частині басейну Південного Бугу мешкали бужани – східнослов'янське плем'я (можливо, союз племен). За даними так званого Баварського аноніма (X ст.) вони мали 230 укріплених поселень (на зразок замків). Після входження до складу Київської Русі (IX – X ст.) у давніх писемних джерелах більше не згадуються.

Не виключено також, що у верхів'ях Росі, на території нинішнього Погребищенського району, жили руси (роси). Відомості про цей етнос уперше трапляються в працях арабських та візантійських авторів із середини XVI ст. Найпоширенішим є погляд, що руси походили із частини середньо-дніпровських слов'ян зарубинецької культури та слов'янізованих нащадків сарматів-роксоланів, відомих із IV ст. під назвою росомонів, і становили південно-східний компонент антського союзу. Руси займали територію Надросся, Надтясминня та дніпровського лісостепового лівобережжя. Внаслідок експансії аварів і розпаду антського союзу руси разом із полянами та сіверянами наприкінці VI – VII ст. утворюють на Середній Наддніпрянщині нове ранньодержавне об'єднання, назва якого найімовірніше була Рос. Після хозарської навали в середині VIII ст. і розгрому основних життєвих центрів росів вони зливаються з полянами [132, С. 57, 366, 367]. Останні ж після об'єднання з древлянами, сіверянами та іншими племінними об'єднаннями, відіграли провідну роль в утворенні в кінці IX ст. східно-слов'янської держави – Київської Русі, що стало однією з найвизначніших подій в історії середньовічної Європи. Утворенням держави завершився складний і тривалий процес суспільного розвитку східнослов'янських племен.

Будучи однією з найбільших і найрозвиненіших у світі, Київська Русь «багато важила в політичному житті середньовічної Європи і Близького Сходу». Її слово було таким же вагомим, як і могутньої Візантії чи Германської імперії. «З нею змушені були рахуватися й хижі хозарські хакани, і гордовиті візантійські імператори. А доньки з київської князівської родини ставали королевами – французькою, угорською, норвезькою, датською, одна з них – Євпраксія Всеволодівна – навіть дружиною лиховісного германського імператора Генріха IV. Протягом півтисячоліття Давньоруська держава затуляла собою європейський світ і Візантію від кочівників – спочатку хозар і болгар, далі печенігів, торків, берендеїв, ковуїв та половців. Вона прийняла на себе страшний удар 150-тисячної татаро-монгольської кінноти Батия, ціною життя сотень тисяч своїх воїнів та мирних жителів послабила його і тим самим врятувала Європу від спаплюження й загибелі…» [121].

У своєму розвитку Київська Русь пройшла два характерних етапи: з кінця IX по XI ст. вона була єдиною централізованою державою – від Чорного до Білого морів, від Карпатських гір до Волги; XII – перша половина XIII ст. – це час її феодальної роздробленості, коли відносно єдину й централізовану монархію змінила монархія федеративна.

Складовою частиною Київської Русі були землі Вінниччини. У різні періоди вони мали різний статус. Спершу, як території племінних княжінь тиверців та уличів (з середини X ст.). У період же феодальної роздробленості її частини належали до різних князівств.

Давньоруськими містами на території області були Рокитня (теперішнє Погребище), Рів (Бар), Киселень (теперішнє с. Кисляк Гайсинського району), Уладів (теперішнє с. Уладівка Літинського району), Тиврів, Лодяжин (теперішнє м. Ладижин Тростянецького району), Любеш (теперішнє с. Івча Літинського району), Гнівань (теперішнє с. Жербелівка Могилів-Подільського району), Прилука (теперішнє с. Стара Прилука Липовецького району). Існувала низка інших поселень: поблизу сучасних населених пунктів Копіївки, Хрінівки (Іллінецький район), Іванова (Калинівський район), Комсомольського (Козятинський район), Григорівки, Оленівки, Попелюх (Немирівський район), Розкопаного (Погребищенський район), Буші (Ямпільський район), багатьох інших.

У різний час їхнім мешканцям доводилося боронитися від згаданих вище ворогів, зводити з цією метою фортифікаційні споруди. Так, залишки давньоруських городищ (високих земляних валів, на яких стояли дубові стіни з численними баштами) збереглися поблизу Борисівки (Іллінецький район), Вищої Кропивни, Яструбихи (Немирівський район), Клембівки (Ямпільський район). Такі городища були у селах Жорнищах, Пархомівці (Іллінецький район), Ометинцях, Слобідці, Юрківцях (Немирівський район), Михайлівці, Печері (Тульчинський район), Городищі, Літинці, Соснах (Літинський район), Сабарові, Якушинцях (Вінницький район), Старій Прилуці (Липовецький район), місті Ладижині (Тростянецький район).

Відомо також, що древні русичі використовували як фортецю і поселення праслов'янське городище під Немировом.

У 1240 р. Київська Русь зазнала жахливої руйнації з боку монголо-татарських орд, керованих ханом Батиєм.

Не обминула жахлива катастрофа й Подільського краю.

«По свидетельству истории, в 1240 году Батый с многочисленными сонмами татар вторгнулся в пределы Подолии и разрушил до основания города по пути от Ладыжына к Каменцу… В цветущей Подолии не осталось ни одного города ни деревом рубленного, а ни каменем будованого» [96].

«Подолия совершенно опустела, так что, особенно в начале XIV века, на всем пространстве ее в редких местах встречались поселения… Везде одна голая, необозримая пустыня… Нигде не видно ни деревень, ни людей; только дикий зверь с удивлением смотрит на путешественников, как на явление, слышком не обыкновенное в этом крае…» [118].

У період монголо-татарської навали зникла як адміністративна одиниця Болохівська земля, що, крім ворожої агресії, зазнала караючого гніву князя Данила Галицького. За даними Іпатіївського літописця, сталося це у 1241 р. Тоді галицький князь «устремися на ня, грады их огневи предасть и грабе их раскопа» [147, С. 792]. Востаннє про Болохівську землю літописець повідомляє у 1257 р. у зв'язку з 2-м військовим походом Д. Галицького [166], в результаті якого були підкорені «все болоховцы» [147, С. 838].

Доклали руку до опустошення болохівської автономної території і монголо-татарські завойовники, на зговір з котрими пішла

болохівсько-князівська верхівка, що викликало такі крайні дії Данила Романовича. «Оставили бо их татарове да им орють пшеницу и проса. Даниил же на их большую вражду держа яко от татар большую надежду имаху» [147, С. 838], – пояснював причину каральних походів той же літописець.

Щоб протидіяти монголо-татарам, подоляни зміцнювали існуючі городища, насипали вали, що звались буртами. Такі бурти виявлено, зокрема, в селах Комарові та Витаві теперішнього Тиврівського району, чинили мужній опір. Так, неподалік самого Тиврова біля річки знаходилось поселення під назвою Красне. Його мешканці не побажали скоритися ворогам, організували оборону. Не зважаючи на їхню героїчну протидію, сили виявилися нерівними. Всі вони були вбиті, оселі їхні – спалені.

На місці теперішнього села Рогізна цього ж району колись було велике та багатолюдне місто Золоте Яблуко, жителі якого, довідавшись про наближення монголо-татар, загородили брід річки Південний Буг дошками з набитими в них цв'яхами, а в деяких місцях броду поробили ями. Вздовж міської огорожі виставили валуни.

Ворог отримав рішучу відсіч. День і ніч тривала жорстока битва. Втративши багатьох своїх воїнів, монголо-татари з двох боків оточили місто і спалили його. Лише частині захисників вдалося втекти. Поряд зі зруйнованим поселенням зробили схованку, яку назвали Селиською. Ця назва збереглася до наших днів [1, С. 26].

Мужньо протистояли монголо-татарським агресорам мешканці колишньої Рокитні. Однак сили теж виявилися нерівними. Чи не всі вони полягли у кривавій битві. А ті, кому пощастило вціліти, змушені були шукати порятунку у погребах, підземних ходах, що тягнулись до річки Рось. Мабуть, звідси й пішла назва населеного пункту, який виріс на місці Рокитні, – Погребище [35]. Принаймні, такої думки відомий український краєзнавець Леонтій Іванович Похилевич (1816 – 1893):

«Погребище, местечко очень древнее… Переименовано же нынешним названием после того, как город разрушен Монголами и долгое время памятниками процветавшего некогда города оставались развалины погребов, при прежних жилищах существовавших…» [148].

Більше століття вціліле населення краю терпіло гніт Золотої Орди, не забуваючи однак про мужність своїх героїв, увічнюючи пам'ять про них у легендах, переказах. Так, у с. Городище Літинського району, де із сивої давнини височіє над Згаром земляна фортифікаційна споруда, яку місцеві старожили називали «Горб», «Пушкарі», «Воронове городище», ще й нині можна почути легенду, в якій йдеться про волелюбність та нескореність наших далеких предків:

«Жила у краю Літинському дівчина-красуня з тополиною поставою, із сонячною вродою. Плекали дівчину, від злого ока оберігали.

Проте одного разу не догледіли. Заступив світ дівчині ворон хижий – під'їхав до неї на чорнім коні чужоземець у жовтім жупані. Кігтями у руки вп'явся, у сідло біля себе посадив.

– Гей, орлице білолиця! Ти дочка самого аллаха! Ти чудова, як води синього моря!.. Будь тільки моєю. У срібло та золото одягну тебе, – блиснув вузькими примруженими очима. – Золотий храм побудую. Всю коштовностями та добром осиплю… Будеш моєю? – по-хижацьки витріщився.

– Пусти мене. Не хочу ні срібла, ні злата, ані ласки твоєї. Краще пташкою вільною гуляти, – сказала і вислизнула з обіймів напасника. Спалахнув гнівом чужоземець. Ятаган змією блиснув у нього в руці.

Однак не загинула дівчина. Побачила це матінка-земля. Метнула донечці чарівну паличку. Змахнула та нею – звіром заревів поганець. Упав з коня і на камені перетворився, а сама дівчина – у ліс сосновий.

Довідався про смерть розбійника брат його.

– Спалити землю ту геть до тла. Міста і села спопелити, а дівчат їхніх хану на ганьбу віддати, – рік гнівно. Зібрав військо, в похід рушив.

Відчули оборонці краю недобреє. Збудували на березі річки Згар городисько високе, за земляними валами засіли.

Аж чуюють: стогнуть надвечір горбки та луки. Лізуть вороги і з півдня, і з заходу, і з півночі, і зі сходу. Засвистіли стріли. Заструмила кров, немов сік з беріз. Довго бились хлопці-молодці. А коли востаннє блиснув меч у твердій руці оборонця, то й останньому завойовнику вороння очі виїло…» [40].

У ПЕРІОД ПІЗНЬОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА РАННЬОГО НОВОГО ЧАСУ

У період пізнього середньовіччя та раннього нового часу в історію Поділля вписано нові сторінки.

В 1362 році литовський князь Ольгерд, врахувавши сприятливі обставини (на той час Золота Орда, позбавлена консолідуючої етнічної основи й прогресивної економічно-адміністративної системи, почала невпинно розпадатися; протягом 1359 – 1361 років у золотоординській столиці Сараї змінюється сім ханів), а також використавши поліпшення на той час відносин із Польським королівством і Німецьким орденом, виступив проти ординського владарювання в межиріччі Дніпра і Дунаю з метою завоювання Поділля.

У серпні 1362 року всі хоругви князя Ольгерда зосередилися в Любартові (нині місто Любар Житомирської області) і завершили приготування до вирішальної битви. Ординці, зазнавши поразки влітку того ж року під Корчевом (нині Корець Рівненської області), зрозуміли, що вирішальної битви не уникнути, тому готувалися виступити спільними об'єднаними силами чамбулів трьох татарських ханів, а саме:

хана Котлубуга – правителя «лівобережної» тьми, якого визнавали за сина кримського намісника Кутлук-Тімура;

хана Качибея (Бек-Ходжи) – правителя «правобережної» тьми – Перекопської орди, вплив якої розповсюджувався й на Північне Причорномор'я від Дніпра до Дністра;

хана Демитрія-Солтана, християнина, правителя князівства Феодорово і водночас правителя тьми в Дністровсько-Прутсько-Дунайському межиріччі, чиї кочовища знаходилися біля Дністра в межах Карпат, низин Пруту, Дунаю, а також усього Поділля.

Татари зустріли військо Ольгерда на пограниччі своїх володінь на річці Синя Вода (нині Снивода) теперішнього Хмільницького району.

Князь Ольгерд дуже вдало вибрав місце битви, так звану «підкову» у районі тогочасного граду Синя Вода (нині Уланів

Хмільницького району), що утворилася вигином річки Сниводи (Синьої Води). У «підкові» знаходилося поле довжиною майже 7 – 10 кілометрів і шириною до 5 кілометрів.

Мацей Стрийковський так описав битву: «Татари з шаленим завзяттям розпочали бій, засипавши литву густим залізним градом із луків, сточили кілька сутичок, але завдали мало втрат через правильний шик та швидке маневрування. А литва з русинами враз із шаблями та списами наскочили на них і в рукопашному бою прорвали лобові частини та змішали їм танці півколом, а інші, особливо новогрудці з Коріатовичами, з самострілів зі стрілами наскочили з боків й довгими списами скидали їх із сідел, наче вітер снопи в бурю. Не змігши довше витримати лобового натиску Литви, татари почали мішатися та перелякані тікати в розлогі поля».

Татари, кидаючи все своє спорядження, поспішно, з перманентними сутичками, відходили в напрямку Чорного шляху. Литовсько-руські війська переслідували супротивника, знищуючи його з обох берегів уздовж Сниводи, найчастіше біля переправ, наздоганяючи ординців по степах і ярах. Дослідники і краєзнавці стверджують, що значні бої відбулися в районі нинішніх сіл Уланів, Воронівці, Рибчинці, Мар'янівка, Скаржинці, Пустовійти, Зозулинці, Чернятинці, Білий Рукав, Сьомаки, Жданівка, Сербанівка, Курилівка та ін.

Мацей Стрийковський писав: «Після цієї битви литва і русини забрали кілька десятків табунів татарських коней і верблюдів».

Жертв було дуже багато, про що свідчить наявність великих могил-курганів понад Сниводою та в багатьох селах Присноводдя, але переважна більшість із них тепер занедбані, розорені і належним чином не досліджуються. Місцеві жителі й донині знаходять отут поржавілі наконечники списів, дротиків, стріл, уламки мечів, бойових сокир тощо.

Після битви на Синій Воді військо Ольгерда оволоділо Болохівщиною, в тому числі й Білобережжям (нині Старий Остропіль Хмельницької області), зайняло населені пункти Божський (нині місто Хмільник), Торговицю-Веницю (нині Вінницю). Згодом литовсько-руські війська зайняли Білу Церкву – важливий форпост татар на південних підступах до Києва, а також Звенигород (під Києвом) і саму столицю колишньої давньоруської держави.

Подільською землею Ольгерд нагородив племінників, синів брата Коріята (в хрещенні – Михайла): Юрія, Олександра, Костянтина та Федора, які управляли всім Поділлям, іменуючись його князями і господарями. Саме цей факт лежав в основі обгрунтування литовською стороною на особливі володіння прилученою територією. За наказом князя Ольгерда брати Коріятовичі укріпили на Поділлі низку поселень, насамперед: Смотрич, Бакоту, Кам'янець, Вінницю, Брацлав, Немирів, Сокілець, Хмільник та ін.

Завдяки битві на Синій Воді було покладено початок звільненню українських земель від ординського поневолення. Відтоді Золота Орда вже не змогла відновити над ними своєї зверхності [99].

Українці майже не чинили опору литовській владі. Навпаки, під час просування Альгердаса (Ольгерда) в глиб України населення часто вітало його війська, бо вони переважно складалися з українців або їхніх союзників. До того ж литовське панування було більш прийнятним, ніж жорстоке ярмо монголо-татар. З приходом литовців в управлінні державою мало що змінилося. Вони залишили місцеву українську знать майже на всіх адміністративних посадах. Не втручалися литовці і в духовне життя українського народу. Більше того, вони самі багато чого переймали від нього: мову, звичаї, вірування. Литовські князі не тільки спілкувалися українською мовою, але і писали нею закони, зокрема «Статут литовський».

Велике князівство Литовське значною мірою зберегло традиції Київської Русі. Виявляючи незмінну повагу до місцевих звичаїв, литовці наголошували: «Старого ми не змінюємо, а нового не впроваджуємо» [158].

Після Синьводської битви Поділля увійшло складу Великого князівства Литовського як окрема адміністративна одиниця – Подільська земля. Однак одразу ж потому розпочалося тривале суперництво між Литвою та Польщею за володіння цією територією. Протистояння закінчилося тим, що польські феодали захопили західну частину Подільської землі і у 1434 р. було створено Подільське воєводство у складі Польського Королівства. Його південно-східні рубежі з Великим Литовським Князівством пролягли по річці Мурафі.

Решта вінницьких земель на той час не складала окремої адміністративної одиниці. В XV ст. вона входила до складу Київського князівства (пізніше: Київської землі), у першій половині XVI ст. – до Волинської. Лише 1566 р. було створено Брацлавське воєводство, що складалося з трьох повітів – Брацлавського, Вінницького, Звенигородського. Незабаром, у 1569 р., на Люблінському унійному сеймі Брацлавське воєводство було інкорпоровано до складу Польщі, в межах якої перебувало аж до 1793 р. [37].

Спустошені монголо-татарськими загарбниками та іншими бойовими діями території все більше поверталися до життя.

З часом збільшилася чисельність українських міст. На середину XVI століття великими містами (понад 700 будинків) вважалися Київ, Кременець, Брацлав; середніми (від 200 до 700) – Берестечко, Вінниця, Житомир, Канів, Черкаси та ін.

Але час залишався неспокійним. Особливий уклад міського життя склався на кордоні зі Степом. Такі міста, як Переяслав, Корсунь, Чигирин, Черкаси, Біла Церква, Бар, Брацлав та багато інших, постали як оборонні форпости. Оборонні функції залишалися для них і в наступні десятиліття та століття їхнього існування. Відтак тут сформувалася особлива соціальна структура, в якій переважав військово-служивий люд, – бояри, кінні слуги, козаки. Навіть тутешні ремісники та купці, зважаючи на специфіку повного небезпек життя, активно залучалися до виконання військових функцій. Воєнізований спосіб життя міських громад у цих регіонах відбивався навіть на специфічному їх поділі на десятки та сотні, що давало можливість у максимально стислі строки забезпечити мобілізаційну готовність [128].

Укріплені поселення Брацлавського, Київського і Подільського воєводств

БАБИН (*тепер с. Бабин Іллінецького району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на березі р. Свинарки (притоки р. Собу) і було дідичством *(спадковою власністю)* родини Ярошинських. У XVI ст. мало укріплення, знищені татарами в

1561 р. Згодом фортифікації відновлені і згадуються в середині XVII ст.

БАЛАНІВКА (*тепер с. Баланівка Бершадського району*). Поселення розташовувалося у Брацлавському воєводстві на березі р. Бернадинки. Укріплення побудовані у першій половині XVII ст. власниками князями Збаразькими. У середині того ж століття містечко мало великий дерев'яний замок, оточений валами і забезпечений гарматами.

БАР (РІВ) (*тепер м. Бар*). Поселення розташовувалось у Подільському воєводстві в незручному для оборони місці, на крутому схилі невеликого плоскогір'я, що поширювалось до р. Рову. У XV ст. називалося Ровом і мало укріплення, відкриті з напільного боку. В 1452 р. татарські війська зруйнували їх.

Новий етап розвитку фортифікацій настав з часу володіння поселенням королевою Боною Сфорца. Влітку 1538 р. неподалік знищених первісних укріплень розпочалося будівництво нового замка. Замкові фортифікації були побудовані з дерева й мали п'ять башт: у двох з них існували брами. До великої брами вів міст через річку. Перед заїздом на міст було зведене спеціальне укріплення: палісад з дубових колод *(палісад – частокіл, стіна, зроблена з щільно вбитих вертикально у землю дерев'яних стовпів)* і дві невеликі башти. Міські фортифікації, які в цей час мав тільки міський район – Польський Бар, складалися з паркану і кількох двоповерхових башт, були оточені ровом, заповнені водою, як і замкові укріплення. Таким чином Бар у середині XVI ст. мав досить надійні фортифікації.

БЕРЛИНЦІ (*тепер с. Польове Барського району*). Поселення розташовувалось у Подільському воєводстві на березі р. Лядави (притоки р. Дністра) і належало родині Держків. У 1546 р. королева Бона Сфорца надала поселення Енджейові Берлінському як дідичство. У 1630-х рр. містечко мало фортифікації й оборонний замок, розміщений на березі річки. Замок контролював підступи з боку «поля».

БЕРШАДЬ (БЕРШАДА, ДОМБРОВА) (*тепер м. Бершадь*). Поселення розташовувалося у Брацлавському воєводстві на березі р. Дохни і з часу правління Великого князя Вітовта належало родині Слупичів. Укріплення у поселенні з'явилися, вірогідно, у кінці XV ст. та існували у першій половині XVI ст. На початку XVII

ст. Бершадь переходить у володіння князів Збаразьких, котрі відновили укріплення. У центрі містечка, обнесеного шестиметровим валом, знаходився замок, який виконував роль осередку оборони одного з найпівденніших маєткових ключів князів Збаразьких.

БІЛОПІЛЬ (БЕРНАВКА, БІЛОПОЛЕ) (*тепер с. Білопілля Козятинського району*). Поселення розташовувалось у Київському воєводстві на березі р. Закиянки (Гуєвки) – притоки р. Тетерева. Замок почав будуватися 1590 р. на давньому городищі. Його фортифікації складалися з двох веж. На валах городища встановлено частокіл. Природним елементом захисту став ставок на р. Гуєвці. Згодом були побудовані міські укріплення, які існували й в першій половині XVII ст.

БОРТНИКИ (*тепер с. Бортники Тульчинського району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на березі р. Шпиківки, правої притоки Південного Бугу. Мало оборонний замок. Як містечко згадується у 1629 р.

БОРЩАГІВКА (БОРЩАЇВКА) (*тепер с. Борщагівка Погребищенського району*). Поселення розташовувалось у Київському воєводстві між річками Гороховаткою та Россю. Було захищене з одного боку горою, з іншого – валами. Існував також рів від р. Гороховатки до р. Росі, заповнений водою, над ровом – частокіл. Посеред валів розташовувався власне замок чотирикутної форми. На валах існували ронделі. На картах Г. Л. де Боплана вказані замкові та міські фортифікації, поєднані в загальну систему оборони поселення. Замкові укріплення мали мисове розташування.

БРАЇЛІВ (*тепер смт Браїлів Жмеринського району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві біля впадіння р. Браги до р. Рову. В 1609 р. перейшло до Потоцьких. Замкові укріплення мали мисове розташування і поєднувались з міськими фортифікаціями в єдину оборонну систему, додатково захищену річковим ставом.

БРАЦЛАВ (*тепер смт Брацлав Немирівського району*). Як укріплена осада-«город» поселення існувало на березі Південного Бугу принаймні з 1360-х рр. Брацлавський замок, побудований за часів правління братів Коріатовичів, був одним з найпівденніших вузлів прикордонної оборони українських земель з XV до XVII ст. Фортифікації розташовувалися на скелястій горі над Південним

Бугом біля р. Пуцовки. Замок витримав штурм татарських військ у 1478 р.

БУША (ЗДІСЛАВ) (*тепер с. Буша Ямпільського району*). Поселення розташовувалося у Брацлавському воєводстві на березі р. Мурафи і р. Бушанки. В 1590-х рр. Ян Замойський придбав поселення у місцевих зем'ян і побудував там укріплення.

Замкові фортифікації були розташовані посередині мису, утвореного річками Мурафою та Бушанкою. Разом з міськими укріпленнями вони створювали єдину оборонну систему. Замок належав до баштової системи, мав вигляд прямокутника площею 0,5 гектара і здіймався над поверхнею річки на 25 – 30 м. Кам'яні стіни охоронялись чотирма баштами. Зі сходу замок мав вали та був захищений ставком на р. Бушанці. З південного сходу від перемістя побудовано палісад. Єдина брама розташовувалась у північному мурі. На замковому подвір'ї існував колодязь.

Міські фортифікації складались із земляного валу з частоколом по всьому периметру поселення, а також сухого рову з боку «поля» та від греблі. Висота валу сягала 5 метрів, ширина рову – 10 – 15 метрів. Міські укріплення мали також декілька бастіонів, які охороняли поселення з напільного боку та від греблі. В'їзд до міста здійснювався через браму на березі р. Мурафи.

У середині XVII ст. Буша мала досить розвинені для того часу фортифікаційні споруди.

ВАХНА (ВАХНІВКА) (*тепер с. Вахнівка Липовецького району*). Поселення розташовувалося у Брацлавському воєводстві над р. Ольшанкою (притокою с. Десни). З 1602 р. належало до прилуцьких маєтків князів Збаразьких, котрими побудовані укріплення.

ВЕРБІВЕЦЬ (*тепер с. Вербовець Мурованокуриловецького району*). Поселення розташовувалось у Подільському воєводстві. Королівський дозвіл на побудову оборонного замку у поселенні був даний Сигізмундом III 7 червня 1607 р. Станіславу Гольському. Замкові фортифікації розташовувалися біля впадіння р. Дожви (Бухтинки) у р. Жван. Замок виконував роль сторожового прикордонного пункту з боку молдавських володінь, був знищений під час козацьких походів у середині XVII ст.

ВИШКІВЦІ НОВІ (*тепер с. Вишківці Немирівського району*). Поселення розташовувалося у Брацлавському воєводстві західніше

Брацлава в урочищі Бортниківцях. Замок побудований брацлавським хорунжим Василем Шашкевичем згідно королівського привілею на заснування містечка 1592 р.

ВІННИЦЯ (*тепер м. Вінниця*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на березі Південного Бугу. Як укріплена осада-«город» існувало принаймні з 1360-х рр. Перші замкові укріплення побудовані в часи правління князів Коріатовичів на горі над Південним Бугом. Замок розташовувався на місці цвинтаря Старого міста та над урвищем староміської каменярні.

У 1424 р. фортифікації знищили татарські війська. Повністю замок відновлено з дубового дерева біля 1512 р., коли вінницьким намісником був Андрій Олександрович Сангушко. У 1580 р. оборонна споруда згоріла під час чергового татарського нападу.

Після цього центр оборони перенесено на річковий острів Кемпу. У 1596 р. там зведено новий замок, який проіснував недовго і також згорів.

У 1610 – 1612 р. вінницький староста Валента-Олександр Калиновський сприяв побудові єзуїтами великого костьолу. Для отців-єзуїтів тутешній край, що межував з хижим татарським степом, край, де вирувала козацька вольниця, був ворожим. Тому єзуїтська резиденція впродовж 1610 – 1617 рр. була оточена потужними кам'яно-цегельними стінами, що вражали капітальністю і добротністю, відтоді за ними закріпилась назва «Мури». Нині ця будова є найдавнішою збереженою архітектурною пам'яткою Вінниці.

ВОРОНОВИЦЯ (*тепер смт Вороновиця Вінницького району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на підвищеній рівнині, поблизу невеликої річки Воронки (притоки Південного Бугу). З 1454 р. належало родині Ласків. Укріплення чотирикутної форми розмірами 50х50 м, очевидно знаходилось на березі р. Воронки в урочищі Ганщина. Контролювало дорогу Вінниця – Брацлав. У першій половині XVII ст. укріпленим поселенням володіли Грохольські.

ГАЙСИН (АЙСИН, АЛЬШИН) (*тепер м. Гайсин*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на березі р. Собу. Перші відомості про його існування відносяться до 1600 р. В 1600-х рр. згадується як містечко, укріплене земляним валом та дубовим частоколом з двоповерховими воротами.

ГЛИНСЬК (*тепер с. Глинськ Калинівського району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на березі р. Постолової, лівої притоки Південного Бугу. Відоме з XV ст. Мало оборонний замок, побудований в 1598 р. Він був обставлений палями, але оборонних башт не мав, окрім двох в'їздних. Містечко також було укріплене частоколом та баштами, на додаток – захищене ставом.

ГОРОДОК (*тепер с. Городок Іллінецького району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на березі притоки Собу р. Сороки, на узвишші біля струмка Грязного. Укріплення побудовані в 1630-х рр. Вони складалися з двох валів і рова між ними, що заповнювався водою. На валах існував палісад. Озброєння замку – рушниці та мушкети.

ГРАНІВ (ВЕРБИЧ, КРАЙГОРОД) (*тепер с. Гранів Гайсинського району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на березі р. Вербичка. Укріплення зведені, вірогідно, у 1605 р.

ГРУШКА (*тепер с. Грушка Могилів-Подільського району*). Поселення розташовувалось у Подільському воєводстві. Укріплення зведені у 1620-х рр. і розташовувались над р. Мурафою на шляху з Кам'янця до Могилева. Оборонні споруди складалися з міських та замкових фортифікацій.

ГУБИН НОВИЙ (*тепер с. Збараж Козятинського району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві. Замок побудований власником князем Єжи Збаразьким на р. Десні. Мав надійні фортифікації, що складалися з валів та ровів.

ГУЛЕВЦІ (*тепер с. Гулівці Калинівського району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на березі струмка Постолова (притоки Південного Бугу). Укріплення побудоване в першій половині 1600-х рр.

ДАШІВ (*тепер смт Дашів Іллінецького району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві. Перша згадка про існування укріплень відноситься до початку XV ст. В 1585 р. продане князю Янушу Збаразькому, який побудував на берегах р. Собу дерев'яний замок.

ДМИТРАШКІВКА (*тепер с. Дмитрашківка Піщанського району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на березі лівої притоки Дністра р. Кам'яниці. У середині XVII ст.

мало міські укріплення. Відомостей про існування замку не виявлено.

ЖАБОКРИК (*тепер с. Жабокрич Крижопільського району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на березі р. Дохни – притоки р. Бернардинки (Бережанки). В середині 1600-х рр. було оточене валом і ровом, додатково мало внутрішню дерев'яну стіну.

ЖВАН (ЖВАНГОРОД) (*точно не локалізоване. Можливо, тепер с. Жван Мурованокуриловецького району*). Поселення розташовувалось у Подільському воєводстві на березі р. Жван (притоки Дністра). Засноване на початку XV ст. У другій чверті цього ж століття спустошене. В 1452 р. від нього залишилось тільки «городисько». На картах Г. Л. де Боплана вказане як городище.

ЖИВОТІВ (*тепер с. Новоживотів Оратівського району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на березі р. Роськи (притоки р. Росі). В другій половині XV ст. існував замок, знищений наприкінці століття. Біля 1599 р. князь Януш Збаразький побудував новий замок у місці, добре захищеному самою природою: р. Роська оточувала укріплення з трьох сторін. Перешийок півострова був перекопаний ровом, заповнений водою. Через рів та через річку з південно-східної частини замку були побудовані підйомні мости. Замок захоплений загонами хана Іслам Гірея 1648 р.

ЖОРНИЩЕ (ЖОРНОВИЩЕ) (*тепер с. Жорнище Іллінецького району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на березі р. Семирічки (Сваричівки) – притоки р. Собка на місці давньоруського городища. Укріплення існували й в середині XVII ст.

ЗБАРАЖ НОВИЙ (ОЖОГОВЦІ, ОЖОГІВЦІ) (*тепер с. Збараж Козятинського району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві. Замок існував вже у 1580-х рр. Був оточений валами і ровами. В інвентарі маєтку 1602 р. описаний як мурований і служив за надійну схованку для місцевого населення під час татарських нападів. Проіснував до 1648 р.

ІЛЛІНЦІ (ЛІНЦІ) (*тепер смт Іллінці*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на рівнині у місці злиття річок Собу, Собка та В'язівця. Мало укріплення ще в першій половині XVI ст. В 1629 р. князь Кароль Корецький придбав поселення у

власників Ободенських. Ним були побудовані чи відновлені міські та замкові фортифікації, обнесені валом.

КАЛИНІВКА (*тепер м. Калинівка*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на березі р. Жерді, притоки Південного Бугу. У першій половині XVII ст. належало Калиновським. Власники у 1620-х рр. побудували у містечку замок.

КАЛЬНИК (*тепер с. Кальник Іллінецького району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві біля злиття р. Собу та р. Кальнички. З XVI ст. ним володіли Янчинські, які продали його князям Корецьким у 1608 р. Нові власники відбудували містечко після спустошення 1613 р. Тоді ж княгинею Анною Корецькою, вірогідно, був побудований і замок. У 1648 р. укріплення захопили козацькі війська.

КИСЛЯК (*тепер с. Кисляк Гайсинського району*). Поселення розташовувалося у Брацлавському воєводстві на лівому березі р. Собу. У 1640-х рр. мало оборонні вали та замкові укріплення.

КЛЕБАНЬ (КРАСНА ГОРА, СЛАВГОРОД) (*тепер с. Клебань Тульчинського району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві в місці злиття річок Кільчовки та Сельниці. У 1611 – 1615 рр. ним володіли Калиновські, які побудували тут замок.

КОМАРГОРОД (*тепер с. Комаргород Томашпільського району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на березі лівої притоки р. Русави. Замок заснований в середині XV ст. Фортифікації зведені на рівнині і прилягали до річкового берега.

КОМАРГОРОД (КОМАРІВ) (*тепер с. Комарів Вінницького району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на кордоні Вінницького повіту з Київським воєводством. В 1626 р. згадується як містечко «з замъкомъ». Укріплення розміщувалися на високому місці і мали форму чотирикутника. Поселення було оточене валами та ровами. Знаходилось на місці зруйнованого татарами руського «города» Копайгорода.

КОПИСТЕРИН (*тепер с. Копистирин Шаргородського району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на правому березі р. Мурафи. Згадується хроністом Я. Длогушем як село під 1432 р. Як укріплене містечко засноване і відоме у XV ст. Знищене татарами у середині того ж століття.

КОПІЇВКА (ГОПТИНЦІ, КОПІГІВКА) (*тепер с. Копіївка Тульчинського району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві у верхів'ях р. Сельниці (притоки Південного Бугу). У додаток до замкових та міських фортифікацій було захищене ставком.

КОРДЕЛІВКА (*тепер с. Корделівка Калинівського району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві в пологій долині струмка Постолова (притоки Південного Бугу). В першій половині XVII ст. ним володів коронний гетьман Мартін Калиновський, за чиїм наказом і були споруджені земляні укріплення.

КОХАНГОРОД (КОХАНОВ) (*тепер с. Коханівка Липовецького району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на березі правої притоки р. Десни. Замок у поселенні був побудований в першій половині XVII ст. власником Кохановським і розташовувався на стратегічному вінницько-липовецькому шляху. Укріплення були дерев'яними, квадратної форми і займали площу біля однієї десятини. Замок проіснував 22 роки і під час козацьких походів середини XVII ст. був знищений. Вказаний на картах Г. Л. де Боплана.

КРАСНЕ (КРАСНИЙ СТАВ) (*тепер с. Красне Тиврівського району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві. В XV ст. мало оборонний замок, але доля укріплень в XVI ст. невідома. В 1585 р. згадується лише як урочище і було заново осаджене у XVII ст. У середині цього століття поселення мало досить міцні укріплення. З трьох боків вони складалися з валів та ровів, а з четвертого – примикали до річки.

КРОПИВНА (*тепер с. Вища Кропивна Немирівського району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на березі р. Кропивнянки і було давнім дідичством родини брацлавської шляхти – Байбузів. В 1629 р. відоме як містечко, яке, очевидно, мало укріплення. На додаток було захищене ставом.

КУБЛИЧ (КІБЛІЧ) (*тепер с. Кібліч Гайсинського району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на березі р. Кубличі. На початку XVII ст. належало до Гранівського ключа маєтків князя Яроша Четвертинського. У 1605 р. поселення викупив Ієронім Сенявський, котрий, вірогідно, і побудував замок. Замковий гарнізом складався з 40 найманців-волохів.

КУНА (ВЕЛИКА чи СТАРА КУНА) (*тепер с. Куна Гайсинського району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на березі р. Соб. В 1592 р. згадується як містечко. Оборонний замок був побудований у 1617 р.

КУРИЛІВЦІ МУРОВАНІ (ЧУРИЛІВЦІ) (*тепер смт Мурованні Курилівці*). Поселення розташовувалось у Подільському воєводстві над р. Жван на шляху з Кам'янця до Могилева. Вперше значиться документально у 1493 р. Належало родині Чурилів: вони заклали фортифікації у XV ст., що існували і в XVI ст. у вигляді невеликих укріплень, які жителі зводили навколо села. У першій половині XVII ст. поселення мало мурованні замкові фортифікації, що разом з міськими утворювали єдину систему оборони.

ЛАДИЖИН (*тепер м. Ладижин Тростянецького району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на березі Південного Бугу. Укріплення побудовані на початку XVI ст. Замок знаходився на мисі, утвореному Південним Бугом та його притокою р. Сильнецею. Найміцніші фортифікації у вигляді валу та рову були зведені із заходу і перетинали мис, утворюючи трикутник. У замку існували дві брами.

ЛЕВУХИ (*тепер с. Леухи Іллінецького району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві в басейні р. Соб на березі її притоки р. Сороки. Засноване в 1630-х рр. Коштом власника Ієроніма Сенявського були зведені надійні фортифікації, що складалися з рову, валу, палісаду. У 1648 р. в поселенні існував міцно укріплений замок.

ЛИПОВЕЦЬ (АЙСИН ВЕРХНІЙ) (*тепер смт Липовець*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на лівому стрімкому березі р. Собу (біля притоки Скакунки) на стратегічному шляху з Вінниці до Києва та на татарському шляху. Замок був збудований власником князем Янушем Острозьким. Прямокутний за формою, він з одного боку захищався р. Собом, з іншого – глибоким ровом. Крім того, усе місто було оточене валом. В 1616 р. згадується як містечко. В 1640-х рр. укріплення складалося із земляного валу та дубового частоколу з двоповерховою надбрамною вежею.

ЛІТИН (*тепер смт Літин*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на острові, утвореному р. Згаром та його притокою р. Шмигавкою. Відоме з початку XV ст. В 1568 р. в

ньому споруджено замок, який мав три башти, одна з яких була в'їздною, вісім бійниць і вогнепальну зброю (8 рушниць-гаківниць, 200 куль і кілька чавунних гармат). Від брами через болота до міста вів міст. Саме місто розміщувалось над ставами, було обнесене ровом та валом. На міських валах побудовано чотири башти.

ЛУЧИНЕЦЬ (*тепер с. Лучинець Мурованокуриловецького району*). Поселення розташовувалось у Подільському воєводстві на мисі, утвореному р. Немією та її лівою притокою. Замок і міські фортифікації також мали мисовий характер і утворювали єдину систему оборони поселення.

МАР'ЯНІВ (*тепер с. Мар'янівка Барського району*). Поселення розташовувалось у Подільському воєводстві на лівому березі р. Лядави (притоки Дністра). В 1630-х рр. мало оборонний замок, з'єднаний з міськими укріпленнями.

МАХНІВКА (*тепер с. Комсомольське Козятинського району*). Поселення розташовувалось у Київському воєводстві на березі р. Гнилоп'яті. В 1560-х рр. власник Каленик Тишкевич побудував у ньому замок. До кінця XVI ст. укріплення, очевидно, були знищені і відбудовані лише після 1593 р. Поселення згадується як укріплене містечко у 1609 р. Пізніше на місці дерев'яних укріплень у Махнівці був зведений мурований замок. Він розташовувався на півострові, утвореному р. Гнилоп'яттю та її безіменною притокою.

МЕЖИРІВ (*тепер с. Межирів Жмеринського району*). Поселення розташовувалось у Подільському воєводстві на березі р. Рів. Містечко засноване в 1591 р. На початку XVII ст. замок разом із містом зруйнували татарські війська. У 1613 р. – відбудований барським старостою Станіславом Жолкєвським. Замок розташовувався на березі р. Рову, був колистий за формою та мав одну в'їздну браму. Остаточно знищений козацькими військами у середині XVII ст.

МІЗЯКІВ (*тепер с. Мізяків Калинівського району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві біля впадіння р. Згар у Південний Буг. На початку XVII ст. мало оборонний замок.

МОГИЛІВ (*тепер м. Могилів-Подільський*). Поселення розташовувалось у Подільському воєводстві біля гирла річок Дерли та Немиї (притоків Дністра). Заснований наприкінці XVI ст. молдавським господарем Ієремією Могилою. Пізніше Стефан Потоцький

побудував тут замок, що контролював торговельний шлях і переправу. Гарнізон складався з кількох сотень надвірних козацьких військ. Після Цецорської битви 1620 р. начальник артилерії польської армії Шемберг, який пробився із своїм загоном до міста, посилив фортифікації. Укріплення Могильова вимагав знищити у 1634 р. султан Мюрад IV. У 1652 р. захоплений козацькими військами.

МОЧУЛКА (*тепер с. Велика* чи *Мала Мочулка Теплицького району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві. У середині XVII ст. мало укріплення і було захищене ставами.

МУРАФА (ВЕРХНЯКИ, КЛОКОТИН, НОВГОРОД, РАЙГОРОД) (*тепер с. Мурафа Шаргородського району*). Поселення розташовувалося у Брацлавському воєводстві на лівому березі р. Мурафи (притоки Дністра). Укріплення в поселенні існували на початку XV ст. Знищені татарами в середині того ж століття.

М'ЯСКІВКА (*не локалізована*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на березі р. Косниці (Марківки) біля її витоків. У першій половині XVII ст. належало Калиновським. Мартін Калиновський побудував у ньому укріплення. В середині 1650-х рр. вони складалися з дерев'яного замку та земляних валів навколо містечка.

НЕМИРІВ (*тепер м. Немирів*). Поселення розташовувалося у Брацлавському воєводстві на березі р. Усті (Замчику). У середині XVII ст. мало досить міцну фортецю дерев'яно-земляної конструкції і замок, захоплений загонами Ганжі в 1648 р. Досить неприступна з боку «поля», фортеця майже не мала укріплень з боку річки.

НОВГОРОД (ВЕРХІВКА) (*тепер с. Верхівка Тростянецького району*). Поселення розташовувалося на березі лівої притоки Бережанки р. Дохни. В 1646 р. за проектом інженера Г. Л. де Боплана були побудовані, а можливо лише модифіковані укріплення бастейового типу. За формою фортифікації утворювали квадрат розміром 65 х 65 сажнів, були обнесені великим валом шириною 8 сажнів з двома в'їздами: з півночі і півдня. На рогах укріплення знаходились бастеї.

(Бастея – фортифікаційна споруда (мурована чи земляна) довільної форми, найчастіше – колистої (рондель), півколистої, п'ятикутної. Пристосована для оборони як прилеглих відтинків

куртини та рову, так і передполля. Бастеї найчастіше будували низькими та широкими з майданчиками для гармат на одному чи кількох рівнях.

Бастея вежова – подібна до башти, але більш масивна споруда з майданчиками для гармат).

НОВОГРАД (КОПАЙГОРОД) (*тепер смт Копайгород Барського району*). Поселення розташовувалось у Подільському воєводстві на березі р. Немиї. Засноване в 1624 р. Укріплення розташовувались у зручному для оборони місці. Місто було опасоване ровами та валами з баштами.

ОБОДІВКА (БАДОВКА) (*тепер с. Ободівка Тростянецького району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві біля впадіння р. Дохни у р. Бершадку, що утворювали став. Фортифікації були побудовані, вірогідно, князями Збаразькими. У середині XVII ст. поселення мало високі укріплення.

ОЗАРИНЦІ (*тепер с. Озаринці Могилів-Подільського району*). Поселення розташовувалося у Подільському воєводстві на лівому березі р. Немиї. Відоме з XV ст. Час заснування замку невідомий, але у середині XVII ст. поселення було добре укріплене. Фортифікації знаходились на високій горі над р. Немиєю. Мали форму квадрата з одним в'їздом.

ОЛЕКСАНДРІВ (ОЛЕКСАНДРІВКА) (*тепер с. Олександрівка Тростянецького району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на мисі між р. Тростянцем і її безіменною притокою. Мало міські укріплення, які у доповнення були захищені ставком.

ОЛТУШКІВ (ЄЛТУШКІВ, ЯЛТУШКІВ) (*тепер с. Ялтушків Барського району*). Поселення розташовувалось на лівому березі р. Лядави. Засноване на початку XV ст. Укріплення були знищені, вірогідно, разом з фортифікаціями Рову в 1452 р. Пізніше в певній мірі відновлені.

ОЛЬЧЕДАЇВ (ГОЛЧЕДАЇВ) (*тепер с. Вищеольчедаїв Муровано-куриловецького району*). Поселення розташовувалось у Подільському воєводстві на березі р. Лядави (Кам'янецьке старостство). Укріплення зведені на початку XV ст. У 1452 р. замку вже не існувало. На початку наступного століття його було відбудовано заново. Мав форму трикутника площею 100 кв. сажнів. Однак у першій половині XVI ст. укріплення знову були знищені. Цього

разу волоськими військами, а населення виселено за Дністер. Документальних підтверджень існування фортифікацій у XVII ст. не віднайдено.

ОРАТІВ (*тепер смт Оратів*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на березі р. Роськи. Належало брацлавським зем'янам Оратівським і Клещівським, які у першій половині XVII ст. побудували у ньому замок. У 1648 р. козацько-татарські війська після п'ятиденного штурму знищили фортифікації. Відновлені укріплення вдруге знищені польськими військами у 1651 – 53 рр.

ОСТРОЖОК (НОВИЙ ОСТРІГ) (*тепер с. Великий Острожок Хмільницького району*). Поселення розташовувалось у Подільському воєводстві на березі р. Сниводи (притоки Південного Бугу). Засноване на початку XVII ст., воно належало князю Янушу Острозькому і замка не мало. Можливо, він був знищений татарськими військами у 1611 р. В люстрації 1617 р. поселення згадується як обставлене палями, з кількома дерев'яними баштами з бійницями, мало свій невеликий артилерійський арсенал.

ПИКІВ (*тепер с. Пиків Калинівського району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на березі р. Пиківки (притоки р. Сниводи). В 1525 р. згадується як пустуюче городище. Заново замкові споруди було побудовано до середини XVI ст. власником Філоном Кмітою. В інвентарі маєтків князів Острозьких 1617 р. вказується, що замок добре укріплений і має озброєння.

ПИКІВ НОВИЙ (*не локалізоване, можливо, теперішнє с. Пиковець Козятинського району*). Поселення розташовувалось у Київському воєводстві в урочищі Крем'яний П'ят на березі р. П'яти. У 1611 р. піддані князя Януша Острозького з міста Глинська під охороною військ князя «твершу аборону на къштальтъ замочку, валом осыпавши и палями оставивши, учинили». Укріплене поселення було засноване з метою блокування і, очевидно, подальшого захоплення замку і міста Махнівки, що знаходилось у володінні Фридеріка Тишкевича. У містечку було поселено більш як 1000 татарів і чемерисів, але вже в 1612 р. війська Фридеріка Тишкевича знищили укріплення і розігнали поселенців. Укріплення в поселенні пізніше не відновлювалися.

ПІСОЧИН (П'ЯСОЧИН, П'ЯСЕЧНЕ) (*теперішнє с. Пісочин Калинівського району*). Поселення розташовувалось на правому березі р. Росоховатки (притоки р. Собу). Мало мисовий характер укріплень. За формою замок був чотирикутним з колистими баштами чи бастелями на рогах. У 1630-х рр. існували також і міські фортифікації. Замок був збудований від «поля».

ПОГРЕБИЩЕ (*теперішнє м. Погребище*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на березі р. Рось. На горі на місці давнього городища між двома ставками князем Янушем Збаразьким був побудований досить міцний замок, що міг витримати не тільки татарські набіги, але й був пристосований до тривалих облог. Гарнізоном слугував загін найманих військ. У 1595 р. козацький загін Лободи на деякий час заволодів замком. Фортеця була ще більше укріплена під час Української національної революції середини XVII ст.: побудовані башти та підвищені вали. На картах Г. Л. де Боплана вказується три осередки оборони міста: замок і два окремих паси міських фортифікацій.

ПРИЛУКА (*тепер Нова та Стара Прилука Липовецького району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на берегах р. Десни. Замок та міські фортифікації були побудовані в 1590 р. У 1648 р. місто захоплене військами Ганжі та Кривоноса. Укріплення знищені у 1650-х рр., оскільки у 1654 р. поселення вже згадується як «город пустой Прилука».

П'ЯТНИЧАНИ (*тепер частина м. Вінниці*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві неподалік Вінниці на березі Південного Бугу. Належало родині П'ятничанських. У 1620-х рр. містечко було осаджене новим власником Мартіном Калиновським. У плані оборони місцевий замок був пов'язаний з вінницьким. На картах Г. Л. де Боплана вказується як село.

РАХНИ (РАХНІВ) (*тепер с. Рахни Гайсинського району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на березі р. Білки (притоки р. Соб). Відоме з XVII ст. Фортифікації існували в середині XVII ст. Восени 1648 р. знищені загонами хана Іслам Гірея.

САЛЬНИЦЯ (*тепер с. Сальниця Хмільницького району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві. Фортифікації були зведені неподалік Чорного шляху і, ймовірно, зазнали руйнації до 1640-х рр.

СЕЛИЩЕ (ЧЕРЛЕНКІВ) (*тепер с. Селище Тиврівського району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на березі Південного Бугу. Замок побудований наприкінці XVI ст. власниками Черленківськими. Укріплення займали площу 130 х 150 м і мали вигляд валів з кількома шестикутними вежами, побудованими з каменю та цегли. У 1600 р. поселення згадується у документах як містечко. Знищене татарськими військами наприкінці 1620-х рр. На картах Г. Л. де Боплана вказане як село.

СЕЛЬЦЕ (*не локалізоване*). Поселення розташовувалося у Брацлавському воєводстві на лівому березі р. Дерло (притоки Дністра) майже біля її гирла. У 1630-х рр. мало оборонний замок.

СИТКІВЦІ (*тепер смт Ситківці Немирівського району*). Поселення розташовувалося у Брацлавському воєводстві біля злиття річок Червоної та Повстянки. Як укріплене поселення із замком відоме на початку XVI ст.

СКАЛАТИН (СКАЛИ) (*тепер с. Скала Оратівського району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на правому скелястому березі р. Роськи. Замок побудований на початку XVII ст. князем Янушем Збаразьким. Фортифікації і поселення знищені татарськими військами хана Іслам Гірея восени 1648 р.

СОБОЛІВКА (*тепер с. Соболівка Теплицького району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на річках Свинарці та Сурі. У середині XVII ст. містечко мало досить сильний замок і було укріплене ровами та валами з палісадом.

СОКІЛЕЦЬ (*тепер с. Сокілець Немирівського району*). Поселення розташовувалось на березі Південного Бугу. Замок побудований між 1604 – 1606 рр. Він виконував роль одного з головних оборонних пунктів у прикордонних українських маєтках князів Збаразьких.

СПІЧЕНЦІ (*тепер с. Спичинці Погребищенського району*). Поселення розташовувалось на правому березі р. Рось. Ймовірно, було укріплене у першій половині XVII ст. і мало замкові та міські фортифікації.

СТАНІСЛАВІВ (СТАНІСЛАВЧИК) (*тепер с. Станіславчик Жмеринського району*). Поселення розташовувалось у Подільському воєводстві на березі безим'яної притоки р. Мурашки. Засноване на початку XVII ст. на території Барського староства і, як укріплене містечко, існувало вже у 1607 р.

СТЕПАНІВКА (*тепер с. Степанівка Теплицького району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на березі р. Кублича. Укріплення, вірогідно, побудовані у першій половині XVII ст. У середині цього ж століття с. Степанівка мало три ряди фортифікацій і було досить обороноздатним прикордонним поселенням.

СТІНА (ЯНГОРОД) (*тепер с. Стіна Томашпільського району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на лівому березі р. Русави (притоки Дністра). У першій половині XVII ст. мало фортифікаційну систему, що складалася з міських та замкових укріплень, розміщених у вигині русла ріки. Замок був побудований на схилі гори і мав форму чотирикутника. Західна сторона (від «поля») захищалася глибоким ровом. Верхнє місто захищалося неприступним природним розташуванням.

СУМІВКА (*тепер с. Сумівка Бершадського району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на березі Південного Бугу. У середині XVII ст. містечко мало три паси дерев'яних фортифікацій та було укріплене ровами.

СУХАКИ (СУГАКИ) (*тепер с. Сугаки Могилів-Подільського району*). Поселення у Подільському воєводстві на правому березі р. Немиї (притоки Дністра). В XVII ст. згадується як містечко, спалене татарськими військами. Очевидно якийсь період у XVII ст. мало укріплення, у 1640-х рр. – оборонний замок та міські фортифікації, поєднані в єдину оборонну систему поселення.

ТЕПЛИК (СМІЛОГОРОД) (*тепер смт Теплик*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві біля злиття річок Теплички та Свинарки. Перша письмова згадка про Теплик належить до XV ст., коли поселення існувало як укріплений прикордонний пункт Великого князівства Литовського. З фортифікацій мало земляні вали та дубовий частокіл, багато підземних ходів і печер. У XVI ст. фортифікації зникають. На картах Г. Л. де Боплана вказується як слобода.

ТИВРІВ (*тепер смт Тиврів*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві біля устя р. Черемошни, на підвищеному правому березі Південного Бугу. У 1630-х рр. згадується як містечко, яке, вірогідно, мало укріплення. Охороняло переправу через Південний Буг на одній із гілок Кучманського шляху. На картах

Г. Л. де Боплана вказується як село. Захоплене військами Максима Кривоноса у 1648 р.

ТИМАНІВКА (ТИМАНОВКА ВИЩА, ЛИПІВКА) (*тепер с. Тиманівка Тульчинського району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на березі р. Казарихи, що впадала у р. Сильницю. В 1647 р. поселення перейшло до шляхтича Ремигіяна Гижицького, котрим і були зведені фортифікації.

ТОМАШПІЛЬ (ПРОКОПИНЦІ) (*тепер смт Томашпіль*). Поселення розташовувалось у Подільському воєводстві біля впадіння р. Томашівки в р. Русаву. Укріплення побудовані Томашем Замойським біля 1616 р. Знищене татарськими військами у 1600-х рр.

ТРОСТЯНЕЦЬ (АДАМГОРОД) (*тепер смт Тростянець*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві. Укріплення побудовані у 1620-х рр. Адамом Калиновським. Замок був одним із головних адміністративних та оборонних осередків маєтків Калиновських на українському порубіжжі.

ТУЛЬЧИН (НЕСТЕРВАР) (*тепер м. Тульчин*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві біля впадіння р. Тульчинки у р. Сильницю. З 1609 р. належало Адаму Калиновському, котрий фінансував побудову замку на мисі, утвореному злиттям річок.

УЛАНІВ (СИНЯ ВОДА) (*тепер с. Уланів Хмільницького району*). Поселення розташовувалось у Подільському воєводстві на правому березі р. Сниводи. Знаходилось на татарському шляху і виконувало роль форпосту хмельницького замку. До середини XVI ст. існували залишки старого замку. Шляхтичі Македончики отримали у 1552 р. королівський привілей на осадження міста на місці знищеного замку, але не змогли закріпитися через часті татарські набіги. Фортифікації з'явилися як власником поселення став руський воєвода Миколай Сенявський. Він почав осаджувати містечко та будувати новий замок.

У 1570 р. замок знаходився на штучному пагорбі і мав три невеликі башти, але укріплення були знищені під час татарських походів 1605 – 1611 рр. Король Сигізмунд III визнавав цю місцевість особливо важливою у стратегічному плані і в 1606 р. дав дозвіл на заснування укріплень Якубу Претвичу. У привілеї зазначалось, що кожен з місцевих міщан був зобов'язаний тричі на рік привозити по два вози дерева для розбудови та ремонту замку.

На початку XVII ст. Замок існував як королівський. Був оточений палями і земляними валами. Мав дві старі великі башти, побудовані з подвійною стіною, а третю – новозбудовану. Замок оточувався з трьох боків ставом, який ніколи не спускався з метою оборони від татарської кінноти. Місто також було захищене широким валом від ставу до ставу. На валу збудовано городні *(з'єднані між собою дерев'яні зруби; мали загальну верхню бойову галерею і утворювали окрему лінію оборони)*, навіть – у три стіни, і три великі башти. Фортифікаційні споруди повністю відновлені.

Замкові укріплення виявилися настільки обороноздатними, що у 1631 р. витримали штурм військ Кантемира-паші.

Остаточно укріплення були зруйновані козацькими військами у середині XVII ст.

ХМЕЛЬНИК, ХМІЛЬНИК (БОЖСЬКИЙ) (*тепер м. Хмільник*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на лівому березі Південного Бугу. Як королівське, відоме з початку XV ст.: в 1434 р. відійшло до Корони і стало центром староства в новоутвореному Подільському воєводстві. Це укріплене поселення вважалося одним із головних опорних пунктів на українському порубіжжі і повинно було стримувати можливе пересування ворожих військ уздовж Південного Бугу вглиб краю.

Про стан фортифікацій замку та міста у XV ст. документальних відомостей не віднайдено, хоч відомо, що вони існували у більш ранній період. У 1500 р. замок відновлено після руйнівних татарських набігів у кінці згаданого століття. Згодом він знову був спалений.

На початку XVI ст. Хмельник стає центральним замком окремого прикордонного староства. У 1512 р. старостував Предслав Лянцкоронський, котрий укріпив поселення і утримував у замку постійний гарнізон.

У 1534 р. під час старостування Яна Тарновського, з огляду на татарську загрозу, за наказом короля Сигізмунда I Хмельник був обнесений новим валом та ровом. Рів – канал, викопаний між Південним Бугом та р. Пастушею, – надавав місту острівного положення. Замкові фортифікації були дерев'яними і за формою нагадували овал.

У 1571 р. замок оточувався валом та глибоким ровом. На валу знаходився палісад. До замку через Південний Буг вів міст, що

закінчувався біля брами в одній із веж. Крім надбрамної вежі існувало ще шість триповерхових. Вежа «Стражниця» мала чотири поверхи. П'ять веж були новозбудованими. У декотрих перший поверх зроблений з подвійних стін, засипах глиною. Стіни були з бланкуванням, але не повсюди накриті дахом. Вежі збудовані з широкими площадками для гармат та стрільницями на усі сектори. У 1581 р. поселення біля замку – «пригород», також було обнесене палевим частоколом.

На початку XVII ст. поселення неодноразово зазнавало татарських набігів. Кожен, хто тримав маєтки у старостві, повинен був служити у замку під командуванням старости, з'являтися на оборону замку, відбудовувати фортифікаційні споруди і доставляти на їх побудову один віз дров на рік.

У 1620 р. під час татарського набігу замок, вірогідно, був узятий штурмом і зруйнований.

Фортифікації відбудовані до середини XVII ст.

ЧЕРЕПАШИНЦІ (*тепер с. Черепашинці Калинівського району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на березі струмка Постолова. В 1602 р. належало Заліським. Пізніше перейшло до Калиновських. Очевидно, ними були побудовані незначні укріплення.

ЧЕРНІЇВЦІ (СКІНДЕРПІЛЬ, ЧЕРНІВЦІ, ЧЕРНІЇВ) (*тепер смт Чернівці*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на лівому березі р. Мурафи та її притоки р. Мурашки. Як значне поселення, відоме вже у 1432 р. Однак документальних відомостей про існування укріплень у XV – XVI ст. не виявлено.

У 1595 – 1596 рр. шаргородський намісник Хржонстовський осадив містечко та побудував укріплення. Замок існував також у середині XVII ст.

ЧЕТВЕРТИНІВКА (БАТІГ) (*тепер с. Четвертинівка Тростянецького району*). Поселення розташовувалося у Брацлавському воєводстві на березі р. Батіг (притоки Південного Бугу). Укріплення збудовані до 1629 р. Як укріплене поселення, згадується у 1640-х роках.

ЧЕЧЕЛЬНИК (*тепер смт Чечельник*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на березі р. Савранки, правої притоки Південного Бугу. Засноване на початку XVII ст. Як міс-

течко, згадується у 1635 р. У 1640-х рр. мало замок та міські укріплення, захищені ставом.

ЧУРИЛІВ (ДЖУРИН) (*тепер с. Джурин Шаргородського району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на березі р. Вільчиці (притоки р. Мурафи). Замок у поселенні існував наприкінці XV – на початку XVI ст.

ШАРГОРОД (*тепер м. Шаргород*). Поселення розташовувалось на правому березі р. Мурашки (притоки р. Мурафи). В 1579 р. король Стефан Баторій надав Яну Замойському привілей на осадження міста, використаний власником лише в 1585 р. Замок був розташований над скелястим урвищем, на дні якого протікав струмок. Сама місцевість була ключовим місцем оборони в окрузі.

Місто на березі р. Мурашки отримало п'ятибастіонну систему фортифікацій, відому тільки із схематичного малюнка на панегіричній гравюрі на честь Яна Замойського, виконаній Якубом Лауро в 1617 р. Ці фортифікації були побудовані за канонами італійської школи і зберегли великі куртини, частково – муровані. Автором їх міг бути Бернардо Морандо.

В 1610 – 1620-х рр., коли Шаргородом володів київський воєвода Томаш Замойський, у замку дислокувався сильний гарнізон. Місто розрослося і складалося з чотирьох частин. Стара частина – оточена валами та мурами з двома укріпленими брамами. Міська ратуша, побудована біля замку, також входила до складу фортифікацій. Комендантом був Якуб Вернек, поручник гусарської корогви, що, власне, й виконувала функції гарнізону.

В 1624 р. Томаш Замойський прибув до Шаргорода з тисячою піхотинців, шістьма гарматами та двадцятьма возами озброєння. Усе це деякий час було розміщено у замку, зміцнюючи його оборонний потенціал.

У 1648 р. після поразки польської армії під Жовтими Водами залога залишила замок та відійшла до Замостя. Напочатку серпня цього ж року поселення було захоплене козацькими військами Ганжі та Кривоноса. Замкові укріплення добре зберігались та підтримувались козаками.

ЮШКІВЦІ (*тепер с. Юшківці Оратівського району*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві на березі р. Юшки. Виникло у XV ст. як прикордонний сторожовий пост Великого князівства Литовського на українських землях. Спочатку це

було укріплення із земляного валу та рову, що мало залізну браму. Згодом, очевидно вже в XVI ст., сюди переселилися п'ять родин із Мінська і Дубна, котрі й стали засновниками села. Але поселення на той час втратило укріплення. На картах Г. Л. де Боплана вказується як «слобода».

ЯМПІЛЬ (*тепер м. Ямпіль*). Поселення розташовувалось у Брацлавському воєводстві біля впадіння р. Русави у Дністер. Замкові укріплення були розташовані над Дністром на місці річкових порогів і охороняли місто – важливе прикордонне поселення.

Замок згадується у першій половині XVI ст., але у наступні десятиліття фортифікації занепадають і відновлені лише наприкінці того ж століття (близько 1600 р.). В 1593 р. укріплення успішно витримали облогу військ Івана Лободи.

Замок мав декілька колистих башт та одну чотирикутну на кількох поверхах.

Знищення фортифікацій цього прикордонного міста вимагав у 1634 р. султан Мюрад IV.

Фортифікації надовго занепали після знищення військами брацлавського воєводи Станіслава Лянцкоронського в 1651 р. Під час розорення міста загинуло близько 10 тис. чол.

ЯНІВ (ЯНІВЦІ) (*тепер с. Іванів Калинівського району*). Поселення розташовуваось у Брацлавському воєводстві на березі р. Сниводи (притоки Південного Бугу). У 1410 р. Адам Мишка розпочав побудову оборонного замку, закінченого його батьком Миколаєм. Але фортифікації швидко занепадають і відомостей про їхнє функціонування у наступні сто п'ятдесят років не знайдено. Відновлено оборонні споруди лише в кінці 1500-х рр.

ЯРОШІВ (*тепер с. Яришів Могилів-Подільського району*). Поселення розташовувалось у Подільському воєводстві на лівому березі р. Лядави (притоки Дністра). Укріплене містечко засноване Ієронімом Сенявським у 1600 – 1601 рр. Міські та замкові фортифікації продовжували існувати в середині XVI ст. і розташовувались у вигині річкової долини, мали мисовий характер.

ЯРУГА (*тепер с. Яруга Могилів-Подільського району*). Поселення розташовувались на березі р. Дністра. Належало Потоцьким. Оборонний замок побудований у першій половині XVII ст., розміщувався на мисі, утвореному Дністром та його лівою безіменною притокою. З'єднувався з міськими фортифікаціями. [136].

Цецорська битва 1620 р.

Битва польсько-шляхетського війська з турецько-татарською армією під с. Цецора біля Ясс. Відбулася під час війни 1620 – 1621 року, яку почала Туреччина з метою загарбання українських земель. Після відступу під тиском більших сил противника польські війська опинилися в оточенні. У бою під Могилевом (тепер м. Могилів-Подільський) загинув коронний гетьман С. Жолкневський, поліг М. Хмельницький та в полон потрапив його син – Б. Хмельницький, який брав участь у складі реєстрових козаків [132, С. 449, 450].

Ольгерд Гедимін

Народився близько 1296 року. Великий князь Литовський із 1345 по 1377 роки. Син Литовського князя Гедиміна. Правив одночасно з молодшим братом Кейстутом. Значно розширив володіння Великого князівства Литовського за рахунок південно-західних і західних руських земель. Боровся проти Тевтонського Ордена і Золотої Орди. Вів боротьбу проти Польщі за Волинську землю, внаслідок чого, Берестейський, Володимирський і Луцький уділи приєднано до Литви. Щоб вигнати ординських поневолювачів із Поділля, Ольгерд у 1362 році зібрав чимале військо і на річці Синій Воді (нині Сниводі) вщент розбив орди татарських ханів Кутлубуга, Качибея і Дмитра-Солтана. У результаті доленосної для України битви все Поділля, Волинь, Київщина, а також Переяславщина були визволені від татарського гніту. Цього ж року князь Ольгерд, прийшовши до Києва, посадив на князівський трон свого сина Володимира. Повертаючись із переможного походу Литви, Ольгерд знову прийшов на Поділля (у Вінницю, давню Торговицю на Богу), офіційно віддавши його племінникам Коріатовичам. Населення краю радо зустріло русько-литовських правителів, адже вони не ламали місцевих звичаїв та традицій, а шукали спільної мови з населенням, приймаючи його віру, мову, закони.

Помер у травні 1377 р. [100, С. 133].

Острозький Федір

Преподобний князь Федір Острозький (Несвизький) походив зі святого рівноапостольського роду князя Володимира. Відомий в історії тим, що засновував святі храми та захищав православ'я на Поділлі, Волині, Київщині. Вперше його ім'я згадується у 1386 році, коли у спадок князь отримує Острозькі маєтності. Йому у різні періоди життя належали Вінниця, Хмільник, Збараж, Сокілець, Брацлав, Кам'янець та інші міста. Ще більше було сіл. У 1410 році князь брав активну участь у величезній битві народів під Грюнвальдом, де було вщент розгромлено війська католицького ордену. Саме звідси розпочинаються духовні битви Федора Острозького. Починаючи з 1422 року, він активно підтримував боротьбу православних чеських гуситів з імператором германців Сигизмундом. І коли раптово помирає ватажок повстанців Ян Жижка, війська на чолі з Федором Острозьким продовжували отримувати перемогу за перемогою на землях Моравії.

Досить велика битва при його безпосередній участі відбулася поблизу села Копистирина на Шаргородщині. Саме тут завершилася історична перемога військ литовського князя Свидригайла під проводом Федора Острозького проти польсько-шляхетської агресії Вінцентія та Яна Менжика.

Події розготалися так. Ф. Острозький (Несвизький) знав, що польські війська переходитимуть річку Мурафу біля бродів Копистирина, тому й розмістився неподалік зі своїми силами. Коли половина шляхетських військ перейшла на західний бік Мурафи, Федір несподівано напав на них. У середовищі поляків виникла неймовірна паніка, вози по вісі застрягли у болоті, вояки й коні тонули у воді і багнюці, переправу затримано… Після цієї битви на всій території Брацлавщини визнається русько-литовське право, що за-хищає законом православне віросповідання.

Із невідомих причин, за якусь провину, Федько Несвизький потрапляє у немилість до Свидригайла, і той запроторює його до в'язниці. Визволившись при допомозі поляків, останній переходить на їхній бік і в 1434 році отримує частину Поділля, разом із замками Кременцем, Брацлавом, Сокільцем, Хмільником, Збаражем і Вінницею у пожиттєве володіння.

Невдовзі Федір все ж після 1441 року, залишивши великі маєтності на Волині і Поділлі, а також своє князівство, прийняв постриг із ім'ям Феодосія у Свято-Успенській Києво-Печерській Лаврі, де й подвизався до спасіння душі до свого успіння (приблизно у 1483 році).

Саме така доля цієї мужньої святої людини, яка безпосередньо пов'язана із нашим краєм [100, С. 135, 136].

Лянцкоронський Предслав

Рік народження невідомий, смерті – 1531-й. Походив із українсько-литовського роду, що мав значні володіння на території України. Певний час за розпорядженням Василя Івановича Острозького був брацлавським та кам'янецьким старостою. Із 1512 року до кінця свого життя боровся з ворогами на посаді старости Хмільника. Саме тут він організував досить мобільні загони українських козаків для боротьби з татарсько-турецькими нападами. У 1516 році Предслав Лянцкоронський організував і очолив визвольний похід козацьких сил під Аккерман (нині Білгород-Дністровський), розбивши татарські орди біля озера Овидова під Очаковом. Створив уздовж прикордоння сторожові пости з татарських найманців, так званих чемерисів (один із них, створених ще за Вітовта під Сальницею, досить зміцнив; поселення й нині носить назву Чемерисівка).

У 1528 році спільно з козацькими загонами черкаського старости Остапа (Євстафія) Дашкевича П. Лянцкоронський здійснив сміливий похід на Очаків, Акерман (Білгород-Дністровський) та інші тодішні турецькі міста [100, С. 112].

У КОЗАЦЬКУ ДОБУ

В літописі Вінниччини чимало ратних сторінок цієї доби. Історія, зокрема, зберегла імена тих, хто боровся з турецько-татарськими загарбниками, які не один десяток років терзали Поділля. Досить сказати, що впродовж півтораста літ, починаючи з 1400 року, Вінниця зазнала тридцяти великих нападів. Непрохані гості вдиралися до міста, спалювали будинки, грабували, забирали людей у неволю…

В народі татарів називали кентаврами, тобто людьми, які зрослися з кіньми. І, мабуть, не випадково, адже чи не все життя татарський воїн проводив у сідлі. Крім бойового коня у перелік його спорядження входили шабля, лук та стріли у 2-х – 3-х сагайдаках. У шкіряній торбинці біля пояса містилися кремінь, кресало, терпуг – підпилок для вигострювання стріл, шило та дратва, голка й нитка, ситечко для проціджування брудної води, за поясом – ніж.

У другій торбинці, яка висіла під сідлом, – неодмінний похідний запас: сухий овечий сир, в'ялена яловиччина, чашка для пиття. Біля сідла – сокира, 10-и – 15-метрова шкіряна мотузка для зв'язування поневолених жертв.

До складу вершників входили так звані списники із загостреними гакоподібними списами для зривання із сідел противника. Окремі загони були озброєні кочетами із затяжною петлею (зашморгом), яка відпрацьованими рухами на ходу накидалася на шию ворожого вершника чи його коня.

Були серед багатотисячної кінної армії татар особливі загони – палії, озброєння яких складалося зі стріл та дротиків, обмотаних клоччям, змочених нафтою. Від випущених таких запалених стріл сільські чи міські будівлі, зазвичай покриті соломою, очеретом чи деревом, загорялися миттєво, створюючи гнітюче враження на їхніх мешканців.

Захоплених полонених татари гнали великою юрбою. Жінки й дівчата були зв'язані між собою власними ж косами – по четверо. Татарин, який їхав верхи на коні, час від часу підганяв знеможених довгою пікою.

З чоловіками, хто відставав, – було простіше: їм тут же, трохи відвівши в бік, стинали шаблею голови. Людей, які чинили збройний опір, татари безжалісно знищували, як і дітей («…кожного, хто доріс до осі воза») [135].

Протистояли могутній і грізній татарській кінноті лише козаки. Це були хоробрі, мужні люди, які ціною власного життя до останку боронили рідну землю від ворожих посягань.

Про них, їхній побут, традиції та звички ще в далекому 1650 р. писав у своїй книзі «Опис України» французький військовий інженер і картограф Гійом Левансер де Боплан, який у 1630 – 1648 рр. перебував на службі у польського уряду і «місцем свого постійного перебування» згадує Бар:

«Вони високі на зріст, моторні й міцні, люблять гарно вбиратися, добре виглядають, коли їм удається пограбувати сусідів; іншого часу вони вбираються дуже скромно. Вони зроду мають найкраще здоров'я і майже не піддаються тій епідемічній хворобі, що поширена по всій Польщі і яку лікарі звуть «ковтуном». Мало хто з козаків умирає від хвороби, хіба лише в дуже похилому віці, більшість умирає на полі честі, вбиті під час воєн.

Я бачив козаків, що слабували на пропасницю, які, щоб видужати, не вживали ніяких інших ліків, крім півзаряду пороху, розчиненого у півмірці горілки; добре розмішавши, вони випивали це, а потім лягали спати і ранком вставали в найкращому здоров'ї. У мене був фурман, який робив це кілька разів і часто видужував від цих ліків, яких ні лікарі, ні аптекарі ніколи не мають і на думці. Я бачив також інших, які брали попіл, змішували з горілкою на зразок вищенаведеного і випивали з подібними наслідками. Бачив кілька разів і поранених стрілами, які, перебуваючи далеко від хірургів, прикладали до рани трохи землі, змішаної на долоні з слиною, від чого видужували не гірше, ніж від кращої мазі. Це доводить, що потреба винахідлива і в цій країні так само, як і в усякій іншій. Це дає мені привід пригадати, як один козак, якого я колись бачив на березі Самари, варив рибу в дерев'яній посуді, яку поляки й козаки прив'язують позаду сідла, щоб напувати коней. Для цього він розжарював на вогні камінці і кидав їх у посудину, аж поки вода закипіла і риба зварилася, – вигадка, яка на перший погляд здається грубою, а проте не позбавлена дотепності…» [45].

Хоробрість та ратна слава козаків навічно вкарбована у народній пам'яті.

Особливу мужність виявив Іван Підкова. Він формував на Брацлавщині загони для боротьби з султанською Туреччиною, неодноразово брав участь у збройних сутичках. Його підступно схопили в Немирові польські шляхтичі й на вимогу турецького султана скарали у Львові 16 червня 1578 р.

Велике заворушення на Брацлавщині мало місце в 1591 році. Воно виникло під впливом повстання запорожців на чолі з гетьманом реєстрових козаків Кристофором Косинським проти ще одного ворога – польської шляхти. Хоч це повстання було придушене, антифеодальна боротьба не припинилася, а навпаки, переросла в масовий визвольний рух, який очолив Северин Наливайко. До цього руху приєдналися запорозькі козаки. Об'єднані сили повстанців у жовтні 1594 року прибули на Брацлавщину. Їх прихід ознаменувався виступом брацлавських міщан. Місцеві жителі, очолювані війтом Романом Тищенком, вигнали з міста ненависного їм старосту і всю польсько-шляхетську адміністрацію. Для придушення повстання королівський уряд направив військові підкріплення, але вони були розгромлені повстанцями на підступах до міста. В листопаді того ж року повстанці оволоділи Баром. Тут була скликана козацька рада, яка звернулася до населення із закликом піднятися на визвольну боротьбу. Повстанці тримали під контролем майже все Поділля.

Особливо потужно полум'я національно-визвольної боротьби розгорілося в наступному столітті під час Української національної революції 1648 – 1676 рр. Тоді на просторах Вінниччини громили ворога полки Богдана Хмельницького, прославили свої імена відважні соратники гетьмана Максим Кривоніс, Іван Богун, Данило Нечай…

Об'єднані селянські загони і козацьке військо на чолі з Максимом Кривоносом здобули ратну славу під Махнівкою (нині селище Комсомольське Козятинського району). У липні 1648 р. вони завдали такого відчутного удару шляхетським полкам під командуванням Яреми Вишневецького, що ті змушені були рятуватися втечею.

Наприкінці лютого 1651 р., захищаючи Вінницю, відзначився Іван Богун. Тоді кількісно переважаюча козацькі ряди кіннота

під проводом шляхтича Ляцкоронського навальним нападом прагнула оволодіти містом. Але Богун добре підготувався до оборони, виявивши при цьому неабияку військову кмітливість: на Південному Бузі у кризі були прорубані, а потім замасковані соломою широкі ополонки, куди козаки й звабили ворога. Після сутички передовий загін, посланий Богуном, удаючи відступ, перейшов через Буг. Вороги кинулися навздогін, але потрапили в пастку. Козаки рішучою атакою завдали їм відчутних втрат. З 28 лютого по 11 березня тривала героїчна оборона міста. Однак захисники Вінниці вистояли. Переконавшись у безнадійності своїх зусиль, війська шляхти відступили, але їх наздогнали в Якушинецькому лісі козаки Богуна і довершили розгром.

Не менший героїзм виявили й оборонці фортеці Буші, які у нерівному бою не здалися на милість ворога. В листопаді 1654 року 60-тисячне військо Речі Посполитої при підтримці татар обложило Бушу. Оборону тримали сотники Гречка та Зависний. Коли під час однієї нічної вилазки керівники оборони загинули, керівництво залогою взяла на себе вдова Зависного Олена (за іншими даними: Мар'яна). В кровопролитних боях значно поріділи ряди захисників, і шляхтичам вдалося вдертися у фортецю. Тоді Олена (Мар'яна) Зависна ціною власного життя підірвала пороховий льох. Під уламками фортеці знайшли смерть чимало ворогів…

Та чи не найяскравішою сторінкою народно-визвольної війни стала Батозька битва. 1652 року козацьке військо на чолі з Богданом Хмельницьким під с. Четвертинівкою теперішнього Тростянецького району на полі біля гори Батіг вщент розгромило польсько-шляхетську армію. Ця блискуча перемога, яку інколи прирівнюють до перемоги карфагенського полководця Ганнібала над римлянами під Каннами, зміцнила позиції повсталого народу, сприяла розгортанню боротьби за визволення Брацлавщини і Поділля від польської шляхти.

Під час національно-визвольної війни українського народу за Зборівським мирним договором Брацлавщина увійшла до складу Козацької держави Богдана Хмельницького (Української автономії в межах Речі Посполитої). За тодішнім військово-адміністративним поділом більша частина сучасного Східного Поділля належала до Кальницького (Вінницького), Брацлавського та Уманського козацьких полків. Південно-західна його частина – це територія Бар-

ського та Подільського (Могилівського; Придністровського) полків, однак за тим же Зборівським мирним договором обидві адміністративно-територіальні одиниці відійшли до Речі Посполитої. Впродовж другої половини XVII ст. поділ на козацькі полки зберігався, проте їхня кількість та межі неодноразово змінювалися.

Брацлавський полк

Козацька військова та адміністративно-територіальна одиниця в Правобережній Україні. Сформований 1648 р. як полк реєстрових козаків, очолюваний в 1648 – 1651 рр. сподвижником Б. Хмельницького й одним із організаторів повстанського руху на Правобережжі полковником Д. Нечаєм.

Наступні полковники: Т. Носач (1651 – 1653 рр.), М. Зеленський (1654 – 1657, 1659 – 1672 рр.), І. Сербин (1657 – 1658, 1663 – 1665 рр.), Д. Солонина (1658 – 1659 рр.), І. Бут (1663 р.), В. Дрозд (1665 р.) та ін.

Брацлавський полк межував з Кальницьким (до 1654 р.), потім Вінницьким полком та Уманським полком. З півдня порубіжжя полку проходило по р. Дністер, а із заходу – давнім кордоном між Подільським воєводством і Брацлавським воєводством. До Брацлавського полку належали 22 сотні (1649 р.): Богданівська, Браїлівська, Брацлавська, Вербська, Вільшанська, Горячківська, Клебанська, Комаргородська, Краснянська, Лучинецька, Мурахівська, М'ястківська, Олександрівська, Райгородська, Станіславівська, Тиманівська, Тульчинська, Чернавецька, Шаргородська, Яланецька, Ямпільська.

Козаки Брацлавського полку брали участь у Пилявецькій битві (1648 р.), Батозькій битві (1652 р.), Жванецькій облозі (1653 р.), захищали західні кордони від вторгнення військ шляхетської Польщі, турецьких і кримських нападників тощо.

Після Андрусівського договору (перемир'я) 1667 р., коли Правобережна Україна потрапила під владу Польщі, населення Брацлавського полку вело боротьбу проти турецько-татарських нападників, а також польсько-шляхетського панування. Продовжувало діяти полкове управління. Брацлавський полк очолювали полковники: С. Коваленко (1667 р.), С. Кияшко-Мандос (1668 р.), Г.

Дорошенко (брат гетьмана П. Дорошенка, 1668 – 1674 рр.), Ф. Булюбаш (1675 р.), І. Лисиця (1685 р.) та ін.

У 1676 р. козаки Брацлавського полку обороняли м. Брацлав під час Брацлавської облоги.

У походах правобережних козаків на Казікермен (нині м. Берислав), Буджак (нині селище міського типу, Молдова), Очаків, Тягінь (старовинна назва замку на Дністрі в м. Бендери, нині Молдова) відзначився брацлавський полковник, соратник С. Палія А. Абазин (1690 – 1703 рр.). У бою під Ладижином у лютому 1703 р. тяжко поранений А. Абазин потрапив у полон і за наказом польсько-шляхетського командування був страчений.

Останніми полковниками Брацлавського полку були Ф. Шпак (1704 р.) та Г. Іваненко (Григораш) (1708 – 1712 рр.).

Згідно з Прутським трактатом 1711 р. козаків Брацлавського полку переселено на Лівобережну Україну, а сам полк ліквідовано [101, С. 373].

Вінницький полк

(Він же Винницький полк, Кальницький полк) – козацька військова й адміністративно-територіальна одиниця на Правобережній Україні другої половини XVII ст. Створений 1648 р. на території Вінницького повіту Брацлавського воєводства з полковим центром у містечку Кальник (нині село Іллінецького району). Звідси й його назва – Кальницький полк. Того ж року до нього приєднано Животовський полк.

Кальницький полк межував (1649 р.) на заході – з порубіжжям Подільського воєводства, на півдні – з Брацлавським полком, на південному сході – з Уманським полком, на північному сході й півночі – з Білоцерківським полком. Поділявся на 19 сотень: Бабинську, Балабанівську, Борщагівську, Вінницьку, Вороновицьку, Дашівську, Животівську, Жорницьку, Іллінецьку, Кальницьку, Кунянську, Липовецьку, Немирівську, Ометинську, Погребищенську, Прилуцьку, Рахнівську, Терлицьку, Тетіївську. Від 1654 р. адміністративно-територіальний центр – м. Вінниця, а полк перейменовано на Вінницький. Тоді ж частина Вінницького полку з містечком Дзюньків (нині село Погребищенського району) відійшла до Паволоцького полку.

Перші полковники – Остап (Остафій) Усваницький (Вінницький) (1648 – 1649 рр.), І. Федоренко (1649 – 1654 рр.), О. Гоголь (1649 р., 1674 р.), І. Богун (1650, 1651, 1653 – 1657 рр.), П. Стягайло (1652 р.) – були сподвижниками Б. Хмельницького і брали участь у воєнних діях козацького війська, зокрема у Пилявецькій битві (1648 р.), Зборівській битві (1649 р.), Берестецькій битві (1651 р.), Батозькій битві (1652 р.), Жванецькій облозі (1653 р.) та інших битвах. В подальшому Вінницький полк очолювали І. Сірко (1658 – 1659 рр.), І. Вертелецький (1659 – 1660 рр.), В. Лобойко (1660 – 1664 рр., 1666 – 1667 рр.), Т. Хмара (1664 р.), В. Варениця (1664 – 1665 рр.) та ін.

Після Андрушівського договору (перемир'я) (1667 р.) польський уряд не бажав визнавати полкового устрою на Правобережній Україні. Однак українське козацтво змушувало польських урядовців рахуватися з наявністю козацьких полків. Вінницький полковник С. Коваленко (1667 – 1685 рр.) очолював певний час також Брацлавський полк (1667 р.). Полковниками Вінницького полку були: Г. Коваленко (1671 – 1676 рр.), О. Урбанович (1671 р.), В. Варениця (1677 – 1678 рр.), Г. Негребецький (1678 р.), Ф. Шпак (1702 р.), С. Волошин (1708 р.).

В подальшому Вінницький полк припинив своє існування [101, С. 567, 568].

Могилівський полк
(Подільський полк, Придністровський полк)

Козацька військова й адмінстративно-територіальна одиниця в Правобережній Україні 2-ї половини XVII ст. Утворений в 1648 р. з полковим центром у м. Могилеві (нині м. Могилів-Подільський).

Згідно зі Зборівським договором Криму з Польщею 1649 р. територія Могилівського полку залишалася за Польщею. Лише Шаргородський округ, де зберігалася влада Війська Запорозького, був включений до Брацлавського полку. Після поразки польського війська під Батогом значна частина Поділля була звільнена з-під влади Польщі. В 1654 р. полк відновлено під назвою Придністровський. Очолював полк О. Гоголь. Межував він із Брацлавським

полком, по Дністру – з Молдавським князівством, на заході – з Короною Польською. Поділ Могилівського полку на сотні не зафіксовано. Сотенними містечками були Шаргород, Ямпіль, Вільшанка та ін.

У 1657 р. вживається назва полку – Подільський. У джерелах за 1658 р. згадується могилівський полковник Федір Михайлович.

Козаки Могилівського полку брали участь у національній революції 1648 – 1676 рр., визвольному русі проти влади Речі Посполитої. Після Андрусівського договору 1667 р. територія Могилівського полку відійшла до Польщі. На початку 1674 р. Могилівський полк поділився на дві частини – Могилівський – під командуванням М. Зеленського і Подільський – на чолі з О. Гоголем (який став полковником подільським і брацлавським). Згідно з універсалом польського короля Яна III Собеського, під уряд О. Гоголя відійшли міста: Могилів, Шаргород, Озаринці, Яришів, Яруга (нині село Могилів-Подільського району), Біла Михайлівка, Буша, Цекинівка (нині обидва села Ямпільського району), Ямпіль, Чернівці (нині селище міського типу), Кам'янка, Копниця, Копайгород, Лучинець (нині село Мурованокуриловецького району), Мурафа (нині село Шаргородського району) із прилеглими селами.

1675 р. О. Гоголя призначено гетьманом Правобережної України (до 1679 р.).

У 1667 р. Поділля було спустошене турецько-татарськими загарбниками. Могилівський і Подільський полки припинили своє існування. Козаки переселилися в північну Київщину в район містечок Іванків і Димер (резиденцію наказного гетьмана О. Гоголя).

У 1734 р. під час гайдамацького повстання проти польської шляхти подільським полковником титулувався виходець із Молдови Верлан [106, С. 16].

Косинського повстання (1591 – 1593 рр.)

Перше збройне повстання козаків проти державної влади Речі Посполитої. Основними його причинами були обмеження традиційних козацьких прав і поширення на Київщину та Східне Поділля (Брацлавщину) магнатського землеволодіння. Головними противниками козацтва виступали князі Острозькі – великі землевлас-

ники, у чиїх руках перебували уряди (посади) київського і волинського воєвод. Приводом до повстання стало невиконання обіцянок, даних козакам під час їхнього перебування на державній службі в 1590 р. на Поділлі. Очолив повстання К. Косинський, маєток якого привласнив князь Я. Острозький. У серпні 1591 р. козаки зайняли с. Пиків (нині село Калинівського району Вінницької області), а до кінця року – більшість міст на півдні Київщини. Згодом козаки встановили повний контроль над Київщиною і Брацлавщиною.

Козацьке військо зазнало поразки у битві під містечком П'ятки (нині с. П'ятка Чуднівського району Житомирської області) 2 лютого 1593 р. [104, С. 212].

Батозька битва

Битва українського війська під командуванням Богдана Хмельницького з польським військом, очолюваним коронним гетьманом М. Калиновським, що відбулася 1 – 2 червня 1652 р. неподалік гори Батіг і містечка Батіг (нині с. Четвертинівка Тростянецького району).

Білоцерківський договір 1651 р. зводив нанівець політичну автономію Української козацької держави. Щоб домогтися звільнення окупованої поляками території козацької України, Б. Хмельницький в травні 1652 р. із 12 – 15 тисячами українців і 15 – 20 тис. татар нурредин-султана Кази-Гірея вирушив у похід. Польське військо містилося в погано укріпленому таборі, розташованому на рівнині, на правому березі р. Південний Буг, неподалік гори Батіг та містечка Батіг. Воно налічувало близько 12 тис. кінноти, 8 тис. піхоти, 10 – 15 тис. озброєних слуг.

Вийшовши з містечка Тарасівки в напрямку Умані, Б. Хмельницький послав в авангард свого сина Тимоша Хмельницького з частиною українців і татар. По дорозі до гетьмана приєдналися козаки Уманського полку. Передні татарські підрозділи з'явилися на лівому березі Південного Бугу вже 29 травня. Генерал З. Пшиємський радив М. Калиновському залишити в таборі піхоту й артилерію, а з кіннотою пробиватися до Брацлава або ж на Кам'янець (нині м. Кам'янець-Подільський), діждатися там підходу нових

полків і повернутися з ними на допомогу обложеним. Однак М. Калиновський відхилив цей план.

1 червня Т. Хмельницький переправився через Південний Буг і з'явився біля ворожого табору. М. Калиновський послав проти нього 3 кінних полки, які змусили відступити українців і татар на 3 – 5 км. На допомогу Т. Хмельницькому прибули свіжі сили, які заманили жовнірів у засідку, розгромили їх і змусили втікати до табору.

У ніч на 2 червня підійшов з основними силами Б. Хмельницький. З'ясувавши слабкі місця у ворожих позиціях, у другій половині дня 2 червня гетьман наказав їх атакувати. Після півгодинного бою польська кіннота почала швидко відступати до табору. Переслідуючи її, українці й татари вдарили по польському укріпленню. Серед жовнірів виникла паніка. Кіннота зробила спробу втекти, переправившись через Південний Буг. М. Калиновський наказав німецьким піхотинцям відкрити по ній вогонь, завдяки чому втечу було зупинено. Тим часом у таборі спалахнули запаси сіна й соломи. Скориставшись сум'яттям, українці й татари увірвалися до табору. М. Калиновський з частиною жовнірів заховався в редутах німецьких піхотинців. Після сильного гарматного обстрілу й штурму цих укріплень опір противника було зламано. Загинули М. Калиновський, його син Самуель, З. Пшиємський та багато інших магнатів і шляхтичів. Полягли майже вся піхота, половина гусарів Речі Посполитої і 5 – 6 тис. слуг.

Такого розгрому польська армія ще не знала. Недарма сучасники порівнювали блискучу перемогу Б. Хмельницького з перемогою карфагенського полководця Ганнібала над римлянами в битві під Каннами 216 р. до н. е. Батозька битва означала розірвання Білоцерківського договору й ознаменувала виборення Українською козацькою державою незалежності [101, С. 201].

Барська облога

Бої українських повстанських загонів протягом 25 – 31 липня 1648 р. за м. Бар – резиденцію гетьманів великих коронних в Україні.

В останній декаді липня 1648 р. чисельність польської залоги в Барі, очолюваної галицьким старостою А. Потоцьким, складала

близько 2 тис. осіб. Мала понад 50 гармат, 5 тис. мушкетів і 100 бочок пороху. Полки повстанців були сформовані з селян та міщан у середині липня в містечку Ялтушків (нині село в Барському районі). 25 липня повстанці розпочали наступ на Бар, оволоділи його передмістям – містечком Чемериське (нині село в Барському районі), а саме місто взяли в облогу. Невдовзі до Бара підійшли козацькі полки на чолі з полковниками Брацлавцем і Габачем. Керівництво облогою взяв на себе, очевидно, Брацлавець. Готуючись до штурму, повстанці рили шанці, ставили палісад, готували драбини й гуляйгороди. Брацлавцю вдалося порозумітися з частиною барських міщан-українців, які пообіцяли допомогу.

Ранком 28 липня під прикриттям густого туману повстанці пішли на приступ Бара. Вони завдали удару з боку Замкових та Іванківських воріт, де їх найменше чекали поляки. За допомогою барських міщан-українців повстанці захопили вали і проникли в містечко Ляцьке (назва частини Бара). Польська залога зазнала великих втрат. Її рештки заховалися в замку. Наступного дня відбулися переговори з обложеними. Хоча А. Потоцький здався, однак жовніри продовжували чинити опір. Ранком 31 липня повстанці оволоділи замком.

Здобуття Бара сприяло розвитку національно-визвольної і соціальної боротьби на Поділлі [101, С. 195, 196].

Бій під Махнівкою

Як повідується в літописі Самійла Величка, влітку 1648 року князь Ярема (Ієремія) Вишневецький «…почув, що полковник Хмельницького Кривоніс здобуває Махновичі (інакше Махнівка). Про це повідомив князя київський воєвода Тишкевич і ще він попросив допомоги. Вишневецький застав місто вже здобуте й розграбоване, козаки саме здобували замок, і пішов на Кривоноса в бій, завдавши йому й собі немалого ущербу. Там двічі ледве не наклав головою князь, бо тільки він налетів, ще з першого разу кіннотою на Кривоносову піхоту, що добувала була Махновецький замок, як одразу упало трупом близько тисячі польського товариства, а під самим князем забили коня. Кривоніс, побачивши цей розрух і бій, кинувся на допомогу своїй піхоті з другого боку. Він так нежданно й сильно вдарив на князя, піхота теж не пошкодувала

від себе вогню, що впало на тому полі півтори тисячі княжого війська, а самого князя Кривоніс ледве не спихнув списом із коня. Побачивши це, князь мусив зсадити з коня решту драгунів і боронитися від Кривоніса. Кривоніс, задовольнившись здобуттям Махновичів і великими втратами живої польської сили, відступив усім обозом від Махновичів, полишивши Вишневецького у спокої. Вишневецький після такого кривоносового пригощення віддав хвалу Богові, що не поліг на бойовищі з іншим своїм товариством. І подався з військом від Махновичів до Грицева, тобто якраз до свого Збаража, щоб спочити після військового труду. Князь бо вже сам, зламавши в Махновичах у боях з Кривоносом жало свого воєнного пориву, стратив свою сміливість, яку мав до козаків» [8].

Під час битви загонів М. Кривоноса з полками Яреми Вишневецького, за переказами, місцеві жителі Глухівців (село теперішнього Козятинського району) організували невеликий загін і приєдналися до нього. За цими ж переказами, коли відбулися дві великі сутички повстанських загонів із загонами Яреми Вишевецького і в одній із них Кривоносу вдалося його наздогнати біля лісу, то це був ліс на околиці с. Глухівців. Успіх у цій битві дав можливість розпочати звільнення краю від польських загарбників [11].

Браїлівська битва

Битва між українськими та польськими військами, що відбулася 28 – 29 грудня 1666 р. поблизу містечка Браїлова під час національної революції 1648 – 1676 рр.

Після проголошення П. Дорошенка гетьманом, останній вирішив не допустити розташування польського війська на території Правобережної України. А тому, коли підрозділи коронної армії під проводом С. Моховського (близько 10 тис. осіб) намагалися зайняти Київщину, увійшовши до неї через північні райони Брацлавщини, П. Дорошенко завдав удару по ворогові на марші. Маючи в розпорядженні 23-тисячне військо (з них – 15 тис. татар), у ніч на 29 грудня гетьман атакував поляків за 10 – 11 км від Браїлова, коли вони просувалися під захистом табору. Битва закінчилася наступного дня (за 3,5 км від містечка), кіннота С. Моховського розпочала контратаку, намагаючись розбити татарську кінноту, але вийшла прямо на основні полки П. Дорошенка. У жор-

стокому бою, що тривав дві години, загинуло 17 корогв, а решта вдалася до втечі. Більшість поляків потрапила до полону (серед них і сам С. Моховський).

Перемога у цій битві дала змогу П. Дорошенку оволодіти Браїловим, а в лютому 1667 р. оточити одну з польських фортець на Правобережжі України – Білу Церкву. Таким чином, гетьман отримав контроль над усім регіоном [101, С. 365].

Оборона Буші

Героїчна оборона восени 1654 р. козаками і місцевим населенням містечка Буші (нині село Ямпільського району) під час наступу військ Речі Посполитої на Поділля.

Полякам порівняно легко вдалося оволодіти кількома містечками краю. Центром оборони Поділля стала Буша. Сюди підійшов авангард польського війська на чолі з коронним обозним С. Чарнецьким. У Буші закріпився 6-тисячний загін повстанців на чолі з сотником Зависним. 28 листопада 1654 р. розпочався штурм містечка, який було відбито з великими втратами для поляків.

Повстанці відмовилися капітулювати. У наступні дні вони героїчно відбивали нові штурми. Однак польському війську вдалося прорвати оборону понад ставком і запалити містечко. Під час запеклого бою повстанці і навіть їхні дружини, наприклад О. Завісна, воліли загинути, але не скоритися. В ході оборони полягли майже всі захисники Буші. Частині оборонців під покровом ночі вдалося вирватися і вони билися з ворогом вже за межами містечка. Група жителів (70 осіб) сховалися в печері та тримала оборону, відмовляючись скласти зброю. Тоді каратели затопили печеру.

Оборона Буші затримала наступ війська Речі Посполитої, який було зупинено на початку 1655 р. [101, С. 422].

Вінницькі оборони (1651, 1671 рр.)

Героїчні оборони міщанами і козаками від польських підрозділів м. Вінниці у 1648 – 1676 рр.

Оборона **1651 р.** тривала від 1 до 10 березня. Польське військо (разом зі слугами 24 – 26 тис. осіб), очолюване гетьманом великим коронним М. Калиновським, 10 лютого 1651 р. вторглося на Брацлавщину. До кінця лютого були захоплені Красне (нині село Тиврівського району), Мурафа (нині село Шаргородського району), Шаргород, Чернівці (нині селище міського типу) та інші населені пункти. Кальницький (вінницький) полковник І. Богун зібрав основні сили полку (близько 2-х тис. козаків) у Вінниці. Центром оборони було обрано монастир, навколо якого зведено три лінії укріплень, а на р. Південний Буг прорубано ополонки, замасковані соломою і снігом.

1 березня з'явився авангард поляків на чолі з С. Ляцкоронським. І. Богун вмілим маневром заманив його в пастку і атакував. Під лід провалилися десятки жовнірів, інші поспішно відступили під стіни замку. Ввечері прибули основні сили польського війська, вночі запаливши в кількох місцях місто. Вінницькі міщани і козаки відступили до укріплених позицій біля монастиря. Упродовж 2 березня їх штурмували жовніри. В ніч на 3 березня І. Богун зробив вилазку в польський табір, під час якої був поранений в голову. Відбиваючи ворожі приступи, козаки і міщани 3 березня відступили до другої лінії оборони, а 5 березня – до третьої. Переговори, що розпочалися 4 березня і 7 березня, зазнали невдачі, оскільки М. Калиновський хотів розправитися з оборонцями міста.

Послані Б. Хмельницьким на допомогу І. Богунові полки 9 березня неподалік містечка Липовець розгромили польський роз'їзд. Переслідуючи жовнірів, уманський полковник Й. Глух 10 березня напав на ворожий обоз під Вінницею. Зробили вилазку й обложені козаки. Охоплене панікою польське військо, кинувши близько 1 тис. поранених і хворих жовнірів, розпочало спішний відступ до Бару.

Вінницька оборона 1651 р. відіграла вирішальну роль у провалі плану польського командування оволодіти Брацлавщиною.

Оборона **1672 р.** м. Вінниці відбувалася 4 – 5 вересня.

У середині серпня того ж року 14 – 15-тисячне (разом із слугами) польське військо під проводом великого коронного гетьмана Я. Собеського напало на Брацлавщину й захопило села Печеру (нині Тульчинського району), Батіг (нині с. Четвертинівка Тростянецького району), міста Немирів, Дзялів (нині с. Кам'яногірка

Жмеринського району) та інші міста й містечка. Вінницькі козаки перетворили своє місто в одне з найбільших вогнищ опору ворогу. Невеликі загони місцевих козаків повели активну партизанську боротьбу.

Я. Собеський 1 вересня послав проти них 1 – 2 тис. жовнірів на чолі з Г. Любомирським. На світанку 4 вересня поляки увірвалися до Вінниці. Козаки і міщани зачинились в Єзуїтському костьолі і протягом 6 годин відбивали атаки поляків. Тільки після того, як більшість захисників полягла, костьол опинився в руках ворога. Незважаючи на це, 120 козаків, які засіли під його дахом, продовжували битися до ранку 5 вересня. Коли їх залишалося близько двох десятків, вони склали зброю. Сотника і сімох старшин відіслали до Я. Собеського, який знаходився в Барі, решті ж захисників відрубали голови. Було знищено майже всіх чоловіків, яких запідозрили в опорі. Більшість жінок і дітей забрали в неволю (згодом за наказом коронного гетьмана їх звільнили). За розпорядженням Я. Собеського 11 – 12 вересня були зруйновані замок і залишки міських укріплень [101, С. 568].

Красненська оборона

Оборона в лютому 1651 р. козаками та місцевим населенням на чолі з брацлавським полковником Данилом Нечаєм містечка Красне (нині село в Тиврівському районі) під час наступу військ Речі Посполитої під командуванням гетьмана польного коронного М. Калиновського і брацлавського воєводи С. Лянцкоронського.

Довідавшись про загрозу нападу польського війська, Д. Нечай наказав сотням свого полку збиратися в містечку Красне (що входило до міст порубіжної лінії, якою окреслювався простір Української козацької держави), куди сам прибув 19 лютого 1651 р. У ніч на 20 лютого польське військо (близько 20 тисяч осіб разом зі слугами) перетнуло кордон і на світанку його авангард під'їхав до Красного. Сторожа, прийнявши жовнірів за козаків, допустила їх до брами. Оволодівши брамою, польський авангард увірівався до міста. Спалахнув жорстокий бій. Під натиском козаків жовніри почали відходити, але в цей час підійшли основні сили польської армії. Козаки та міщани зі смертельно пораненим Д. Нечаєм відступили до замку, оборону якого очолив обраний полковником Г.

Кривенко. 20 – 21 лютого вони відбивали штурми жовнірів. У ніч на 22 лютого кількасот козаків спробували прорватися, але зазнали поразки. Переслідуючи їх, поляки увірвалися до замку і до ранку 22 лютого оволоділи ним. Його захисники були перебиті, міщани (включаючи жінок і дітей) вирізані, а містечко спалене дощенту [104, С. 295].

Брацлавська облога (1671 р.)

Облога польськими військами м. Брацлава, один із центральних епізодів україно-польської війни 1671 р. Розпочалася 26 серпня після того, як під натиском переважаючих сил (12-тисячного війська під проводом великого коронного гетьмана Я. Собеського та коронного гетьмана князя Д. Вишневецького) українські війська гетьмана П. Дорошенка та їхні союзники білгородські татари закрилися у м. Брацлаві. Оборону міста очолювали гетьман наказний Г. Дорошенко та брацлавський полковник П. Лисиця, в розпорядженні яких перебували козаки Брацлавського полку й значна кількість озброєних місцевих селян і міщан. Українські війська зайняли Брацлавський замок, а білогірські татари захищали нижню частину міста. Не наважуючись штурмувати місто, польське командування взяло його в облогу, а частину свого війська направило на підкорення Східного Поділля. Після того, як прибічники польського короля гетьман М. Ханенко та кошовий отаман І. Сірко на чолі запорозьких козаків спочатку завдали значних втрат кримським татарам під Перекопом і білогрудівським татарам під Акерманом (нині м. Білгород-Дністровський) і Тягінем (старовинна назва замку на Дністрі в м. Бендерах, Молдова), а згодом змусили гетьмана П. Дорошенка відступити до м. Чигирина, оборонці Брацлава втратили надію на успіх. Під впливом агітації М. Ханенка владу польського короля визнали П. Лисиця та брацлавська старшина. На знак покори королеві на початку жовтня до Брацлава впустили козаків М. Ханенка. 10 жовтня Я. Собеський ввів до фортеці польських гусарів і драгунів [101, С. 371, 372].

Ладижинська оборона

Захист у 1674 р. козаками під проводом старшин А. Мурашки (А. Мурашка), В. Сербина й А. Дмитрієва м. Ладижина від турецької армії.

Обороні передували такі події. В лютому 1674 р. підрозділи російського воєначальника князя Г. Ромодовського й лівобережного гетьмана І. Самойловича розпочали воєнні операції в Правобережній Україні, намагаючись приєднати її до Гетьманщини. У березні козацька рада в Переяславі (нині м. Переяслав-Хмельницький) обрала І. Самойловича гетьманом возз'єднаної козацької України. Тоді гетьман Правобережної України П. Дорошенко звернувся за допомогою до султана Мегмеда IV, який у той час готувався до походу проти Польщі. Останній, довідавшись про скрутне становище союзника, вирушив проти росіян.

Упродовж 6 – 9 серпня турецько-татарське військо (близько 80 – 90 тис. осіб) переправилося через Дністер і пішло в напрямку Ладижина. У місті перебували близько 20 тис. цивільних осіб (міщан і втікачів з навколишніх поселень) та близько 2 – 4 тис. козаків. Дізнавшись про наближення противника, козаки хотіли залишити Ладижин, але мешканці міста їх не відпустили. Здогадно, 15 серпня А. Мурашко розбив турецький роз'їзд. Наступного дня турецьке військо взяло Ладижин в облогу. Місто обстрілювали 80 гармат, робилися підкопи під оборонні споруди, було відведено воду, підрозділи яничар штурмували укріплення. Рятуючи життя, В. Сербин таємно залишив Ладижин. Вважаючи спротив марним, полк А. Мурашка, кілька сотників та протопоп здалися. Інші під проводом А. Дмитрієва продовжували захищатися. Проте й вони 19 серпня склали зброю. Розлючені великими втратами, турки всіх дорослих забрали в неволю, дітей вирізали, а місто спалили [105, С. 21].

Могилівська оборона

На початку лютого 1660 р. подільський полковник О. Гоголь зосередив у м. Могилеві (нині м. Могилів-Подільський) Подільський полк й загони опришків І. Кияшка. У місті також перебували

Миргородський полк К. Андрієва і полк запорожців І. Федоровича. Чисельність залоги складала 5 – 6 тис. осіб. На початку 2-ї декади лютого 16 – 18-тисячне (разом зі слугами) військо гетьмана великого коронного С. Потоцького (у складі якого перебували підрозділи І. Виговського) вторгнулося в Українську козацьку державу.

19 лютого місто було оточене. Обложені відмовилися здатися й почалися сутички. 20 лютого після гарматного обстрілу пішла на приступ німецька піхота, яка зазнала поразки. Після цього С. Потоцький повів на штурм усе військо, включаючи слуг і обозну челядь. Жовніри захопили вежу з боку Дністра й увірвалися до міста. У лавах оборонців почалося замішання, яке вдалося подолати О. Гоголю й старшинам. Вони повели козаків, опришків і міщан у контратаку, вибили жовнірів з міста і, переслідуючи їх, довершили розгром. Втративши вбитими і пораненими близько 2 тис. осіб, польська армія після тижневої облоги міста відступила [106, С. 15].

Хмельницький (Зіновій-Богдан) Михайлович

Політик, полководець і дипломат, провідник національно-визвольних змагань 1648 – 1657 рр., творець Української козацької держави та її перший гетьман.

Народився приблизно 06.01.1596 (27.12.1595) р. у сім'ї шляхтича Михайла Хмельницького й козачки, вочевидь, у Суботові (тепер: Черкаська область). Навчався у Львівському єзуїтському колегіумі. Володів українською, польською і латинською мовами; пізніше опанував турецьку й татарську.

Перебуваючи козаком Чигиринського полку, 1620 р. взяв участь у Цецорській кампанії, під час якої потрапив до турецького полону, де пробув два роки. Звільнившись, поновився на козацькій службі… Щедро обдарований політичними, військовими й адміністративними талантами, зажив авторитету серед козацтва. Брав участь у повстаннях 1630-х рр. 1637 р. обійняв посаду військового писаря, 1638 р. – чигиринського сотника. Обстоюючи інтереси Війська Запорозького, у складі його посольств двічі (в 1639 і 1646 рр.) проводив переговори з польським королем Владиславом IV Ваза.

В умовах наростання невдоволення козацтва свавіллям властей, магнатів й орендарів, цькувань із боку Д. Чаплинського (ово-

лодів навесні 1647 р. хутором Хмельницького) він розпочав підготовку повстання. Після її провалу втік на Запорожжя, де за підтримки запорожців 4 лютого (25 січня) 1648 р. оволодів Микитинською Січчю, 9 лютого (30 січня) відбив наступ урядових підрозділів. У середині лютого обраний гетьманом Війська Запорозького. Із цього часу очолив національну революцію, що спалахнула в Україні. Уклавши союз із Кримським ханатом, розгромив польські війська на Жовтих Водах і під Корсунем (нині м. Корсунь-Шевченківський). Наступу не продовжив, сподіваючись, що король реформує політичний устрій Польщі, зрівнявши в національно-конфесійних правах український народ із польським і надавши автономію козацькому регіону.

Влітку 1648 р. створював армію, формував державні інституції, зміцнював гетьманську владу. Виношував наміри надання козацькій Україні статусу третього державно-політичного суб'єкта Речі Посполитої. Здобувши перемогу під Пилявцями (23 (13) вересня 1648 р.), продовжив похід за межі української етнічної території. 21 (11) листопада 1648 р. уклав угоду про перемир'я, що передбачало відведення війська до козацького регіону й визнання польського короля. Спроба створити незалежну українську державу 1649 р. зазнала невдачі. Хоч під Зборовом 15 (5) серпня 1649 р. завдав поразки полякам, унаслідок наполягань кримського хана Іслам Гірея III уклав 18 (8) серпня із польським королем Яном II Казимиром Ваза угоду, що лише надавала козацькій Україні автономію.

Проводячи виважену соціально-економічну політику, запобіг спалахові громадянської війни. Водночас запропонував новий адміністративно-територіальний устрій, реформував Запорозьку Січ, зміцнив державні інституції, удосконалював функціонування органів влади, вів дипломатичну боротьбу за міжнародне визнання молодої держави. Враховуючи вразливість її геополітичного становища, намагався зіграти на суперечностях між Річчю Посполитою, Московією і Османською імперією, включити у сферу впливу українських інтересів Молдову і Валахію. Проте поразка у Берестецькій битві 28 червня – 10 липня (18 – 30 червня) 1651 р. змусила Б. Хмельницького укласти Білоцерківський договір 28 (18 вересня) 1651 р., який суттєво обмежував українську автономію. Однак блискуча перемога у Батозькій битві 1 – 2 червня (22 – 23 трав-

ня) 1652 р. дала можливість виборити Українській державі фактичну незалежність.

Наступ військ Речі Посполитої, погіршення внутрішньо- і зовнішньополітичного становища козацької України, провал Жванецької кампанії (жовтень – грудень 1653 р.) спонукали гетьмана прийняти 18 (8) січня 1654 р. на раді в Переяславі (нині м. Переяслав-Хмельницький) царську протекцію, а пізніше укласти договір із Росією. Його надії на отримання суттєвої військової допомоги з боку Москви не виправдалися. Охматівська битва з польськими і кримськими військами 29 січня – 1 лютого (19 – 22 січня) 1655 р. переможця не виявила й обумовила захоплення Брацлавщини противником.

11 (1) липня 1655 р. Б. Хмельницький перейшов у контрнаступ, а українсько-російські підрозділи опанували Поділля, Волинь, Східну Галиччину, розгромили поляків під Городком (нині місто Львівської області; 29 (19) вересня 1655 р.) взяли в облогу Львів (29 вересня – 8 листопада (19 вересня – 29 жовтня) 1655 р.). Внаслідок вторгнення хана Мегмед-Герея IV і вимог шведського короля Карла X Густава залишити Галичину повернувся в козацьку Україну, провівши успішні бої з татарами під Заложцями (нині Тернопільська область; 14 – 15 (4 – 5) листопада 1655 р.) і Озерною (нині село Зборівського району Тернопільської області; 20 – 21 (10 – 11) листопада 1655 р.). Дізнавшись про укладення російсько-польського військово-політичного перемир'я у Вільно (нині м. Вільнюс; з листопада (24 жовтня) 1656 р.), став на шлях створення військово-політичного союзу із Трансільванським князівством і Швецією проти Речі Посполитої. Водночас рішуче протидіяв намірам Москви обмежити суверенітет козацької України.

Відчуваючи наближення смерті, на квітневій раді в Чигирині (1657 р.) домігся передачі влади сину Юрію.

Помер 6 серпня (27 липня) 1657 р. Похований в Суботові в Іллінецькій церкві [109, С. 389, 390].

Неодноразово бував на Вінниччині. Влітку 1649 р. перебував у Хмільнику перед Пилявецькою битвою, в листопаді – грудні 1653 р. у Літині вів переговори з послами московського царя і татарського хана. У 1652 р. козацьке військо під його керівництвом здобуло блискучу перемогу у Батозькій битві (Тростянецький район).

Богун Іван

Кальницький (вінницький) полковник (1650, 1651, 1653 – 1657 рр.), один із видатних військових діячів національної революції 1648 – 1676 рр.

Рік народження невідомий. Ймовірно походив з української дрібної шляхти. З початку 40-х років XVII ст. брав участь у боротьбі донських і запорожських козаків проти турецьких та татарських нападників. У Зборівському договорі Криму з Польщею 1649 р. його згадано серед старшин полкової сотні Чигиринського полку.

В 1650 р. призначений кальницьким полковником. У 1651 – 1653 рр. виявив неабиякі здібності як військовий стратег і тактик у боях з польською шляхтою під Вінницею, Монастирищем і Жванцем, брав участь в поході в Молдову.

У ході Берестецької битви 1651 р., коли через зраду союзника – кримського хана Іслан-Гірея III і захоплення ним у полон Б. Хмельницького українське військо опинилося в оточенні противника, козаки обрали І. Богуна гетьманом наказним. Завдяки його мужності й винахідливості оточення було прорвано і козацьким загонам вдалося відступити до м. Білої Церкви. В 1654 – 1657 рр. успішно діяв під Брацлавом, Уманню, Охматовим (нині село Жашківського району Черкаської області), громив татарську кінноту, яка з метою грабунків періодично вдиралася в межі України.

До Переяславської ради 1654 р. І. Богун виступав проти союзу з російським царем, застерігав про можливі негативні наслідки такого акту. Він відмовився складати присягу на вірність російському монархові. Після смерті (1657 р.) Б. Хмельницького в 1658 р. підтримав гетьмана І. Виговського в боротьбі за вихід України зі складу Російської держави. Проте незабаром засудив пропольську політику Виговського і виступив одним із організаторів повстання проти нього на Правобережжі. В 1659 р. козацькі полки І. Богуна, І. Безпалого, запорожці на чолі з кошовим отаманом І. Сірком, об'єднавшись з частинами російської армії, розгромили військо гетьмана.

В 1662 р., після тривалого переслідування, польській владі вдалося захопити І. Богуна і кинути до в'язниці Марієбург (нині м. Мальборк, Польща). В 1663 р. король Ян II Казимир Ваза звільнив

його, розраховуючи на участь І. Богуна у військовому поході на Лівобережну Україну. Проте, запідозрений у зносинах з росіянами і гетьманським урядом І. Брюховецького, І. Богун був заарештований у лютому 1664 р. і розстріляний біля м. Новгород-Сіверський [101, С. 319, 320].

Глух (Глухий) Йосип

Рік народження і смерті невідомий. Восени 1648 р. після загибелі І. Ганжі призначений уманським полковником. У 1649 р. брав участь у всіх битвах української армії проти польських загарбників. У березні 1651 р. на чолі 10-тисячного козацького загону розбив польські війська під Липовцем (тепер Вінницької області) і примусив коронного гетьмана М. Калиновського зняти облогу Вінниці, яку обороняв полковник І. Богун.

Учасник Берестецької битви 1661 р. Зі своїм полком наздогнав під Синіми Водами кримських татар, які покинули поле битви під Берестечком і грабували Україну, та розбив один із їхніх загонів.

Разом з М. Гладким, Л. Мозирою, А. Хмелецьким належав до старшинської опозиції, яка не визнавала умов Білоцерківського мирного договору 1651 р. і перешкоджав вступу польських військ на Правобережну Україну. Брав участь у Батозькій битві 1652 р. і поході військ на чолі з Т. Хмельницьким у Молдавію.

У січні 1654 р. на Переяславській раді відмовився разом із І. Богуном присягнути на вірність московському царю. В січні 1655 р. спільно з І. Богуном обороняв Умань від польських військ.

Подальша його доля невідома [97].

Гоголь Остап

Рік народження невідомий. Походив зі старовиного роду православної шляхти. Народився, ймовірно, в с. Гоголі Летичівського повіту на Поділлі (нині село Віньковецького району Хмельницької області). Гетьман наказний Правобережної України (1675 – 1679 рр.), подільський (1654 – 1661, 1663 – 1669, 1673 – 1675 рр.) та брацлавський (1663 – 1665 рр.) полковник.

З початком національної революції 1648 – 1676 рр. організував загін, з яким перейшов на сторону Б. Хмельницького. Швидко посів одне з чільних місць серед козацької старшини правобережних полків. На початку 1654 р. – полковник Подільського (згодом він називався ще Подністрянським та Могилівським полком) полку. Виконував найважливіші доручення гетьмана Б. Хмельницького. Після смерті останнього підтримував гетьманів І. Виговського й Ю. Хмельницького, однак не підписав Гадяцький договір 1658 р. та Переяславські статті 1659 р. Польський король Ян II Казимир Ваза надав йому в 1661 р. шляхетство. Під час гетьманування на Правобережній Україні П. Тетері – брацлавський і подільський полковник. У 1664 р. підтримав антипольське повстання. В 1665 р. перейшов до П. Дорошенка.

Восени 1674 р. визнав владу короля Яна III Собеського і брав участь у його коронації. У квітні 1675 р. від імені польського короля призначений наказним гетьманом над козацтвом Правобережної України. Під час свого гетьманування доклав великих зусиль для збереження козацького устрою на Правобережжі.

Після Журавненського мирного договору 1676 р. місцем дислокації правобережного козацтва стала поліська частина Київщини з центром у містечку Димер (пізніше гетьманська резиденція О. Гоголя).

Розчарувавшись у протекції польського монарха, у квітні 1678 р. визнав владу лівобережного гетьмана І. Самойловича.

Помер 5 січня 1679 р.

Похований у Києво-Межигірському Спасо-Преображенському монастирі [102, С. 132].

Кривонос Максим

Черкаський полковник, гетьман наказний.

Народився близько 1600-го року, ймовірно, в сім'ї міщанина у містечку Вільшанці (нині селище міського типу Городищенського району Черкаської області) чи у м. Могилеві (нині м. Могилів-Подільський). Мав брата, котрий поліг у Пилявецькій битві 1648 р. На Запорожжі зажив слави безстрашного учасника морських виправ. У 1647 р. взяв участь у підготовці козацького

повстання. Зіграв помітну роль у Жовтоводській (1648 р.) та Корсунській (1648 р.) битвах.

У ранзі черкаського полковника був направлений на Брацлавщину для організації боротьби й згодом призначений Б. Хмельницьким наказним гетьманом. Із повстанців сформував 20 – 25-тисячне військо. Звільнив Брацлавщину і Південно-Східну Волинь. 26 – 28 липня 1648 р. під Старокостянтиновом завдав поразки 16-тисячному війську (разом зі слугами) під орудою князя Я. Вишневецького. Поділяючи радикальні настрої селян і міщан, допустив розправу повстанців над католиками та євреями, за що був покараний Б. Хмельницьким.

Противник зосередження влади в руках гетьмана й обмеження владних повноважень чорної ради.

У зіткненні 17 вересня 1648 р. з польськими підрозділами був важко поранений.

Командував частиною українського війська у битві під Пилявцями. 15 жовтня того ж року взяв Високий замок у Львові. 20 – 21 листопада 1648 р. під м. Замостя (нині м. Замосць, Польща) під час переговорів з польським послом виступив проти перемир'я з Річчю Посполитою на умові виведення війська із західних українських земель.

1648 р., повертаючись з походу, помер від чуми [104, С. 241].

Нечай Данило

Військовий і державний діяч, полковник брацлавський, активний учасник національної революції 1648 – 1676 рр., один із найближчих соратників Б. Хмельницького.

Рік народження невідомий. Походив із православного шляхетського роду (за одними даними – вихідців із Мстиславського воєводства, за іншими – Подільського чи Волинського воєводства). Ймовірно, напередодні національної революції 1648 – 1676 рр. разом із родиною перебрався на Київщину, де зблизився з козацькою старшиною. Брав участь у підготовці козацького повстання, наприкінці 1647 р. супроводжував Б. Хмельницького під час втечі на Запорозьку Січ.

Напередодні Пилявецької битви 1648 р. очолював гарнізон у м. Старокостянтинові. Під час походу української армії в Гали-

чину здобув замок у Бродах, 6 – 21 листопада (за старим стилем) брав участь в облозі Замостя.

На початок 1649 р. призначений брацлавським полковником. На чолі Брацлавського полку відзначився в кампанії 1649 р., зокрема, здобув Меджибіж, успішно діяв під час Збаразької облоги (1649 р.) за Зборівської битви (1649 р.). Від осені 1649 р. до початку 1651 р. обороняв південно-західні кордони Української держави по лінії Красне – Мурафа – Шаргород – Чернівці, визначені умовами Зборівського договору Криму з Польщею 1649 р.

У вересні 1650 р. разом з Ф. Джалалієм здійснив похід у Молдову, розбив війська молдовського господаря В. Лупу і здобув столицю – Ясси, змусивши В. Лупу укласти вигідну для Війська Запорозького угоду.

У політичному відношенні Д. Нечай займав радикальні позиції, внаслідок чого між ним і гетьманом нерідко виникали гострі суперечності. Рішуче виступав проти умов Збарівського договору Криму з Польщею 1649 р., закликав до продовження боротьби з Річчю Посполитою, чинив опір спробам шляхти вернутися до своїх маєтків в Україні, не виконував постанов щодо обмеження числа козацького реєстру, сприяв розгортанню на Брацлавщині боротьби селян проти панів. Усупереч умов Збарівського договору військо Д. Нечая зайняло Шаргород, Браїлів, була організована економічна блокада підпорядкованих королівській адміністрації західних районів Поділля, а також масове переселення тамтешніх міщан і селян на козацьку територію. За свої дії був засуджений польським королем Яном II Казимиром Ваза до смерті. Від кінця 1650 р. вживав енергійних заходів для зміцнення оборони порубіжжя.

Загинув Д. Нечай 20 лютого 1651 р. в бою в містечку Красне [106, С. 381].

Ганжа Іван

Український військовий діяч, уманський полковник, сподвижник Б. Хмельницького. У червні 1648 р. у ході боїв з польськими військами очолюваний ним козацький загін визволив Умань і Тульчин.

Загинув у Пилявецькій битві 1648 р. [117, С. 141, 142].

У БОРОТЬБІ ЗА ОМРІЯНУ ВОЛЮ

Не припинялася боротьба проти іноземних агресорів та внутрішніх поневолювачів, за соціальну справедливість й омріяну волю також в кінці XVII – першій половині XVIII ст. Східна Брацлавщина, як й сусідня Чигиринщина, являли тоді собою справжню пустелю, наповнену руїнами та згарищами. Упродовж 1676 – 1781 рр. Росія, Польща, Туреччина та Крим не припинили спроб включити цей край до своїх державних територій.

Першим спробувало колонізувати благодатні українські землі турецьке керівництво.

У 1672 р. Османська імперія, відвоювавши у поляків Поділля, включила його до свого складу. На захопленій території тоді ж було створено Кам'янецький еялет, котрий поділявся на чотири адміністративні одиниці – санджаки, яким підпорядковувалися менші округи – нахії. Еялет охоплював територію колишніх Подільського, Могилівського і, частково, Брацлавського та Уманського полків Козацької України, під султанським управлінням проіснував до 1699 р. У цьому ж році за Карловицьким мирним договором Брацлавщина знову дісталася Польщі.

Спочатку турецьке керівництво намагалося досягти бажаних для себе результатів за допомогою магічного для українського козацтва імені Хмельницького, передавши після падіння П. Дорошенка гетьманську булаву сину славетного козацького батька – Юрію, якого навесні 1677 р. було проголошено «князем малоросійської України» й поселено в напівзруйнованому Немирові. Крім Немирова, невеличкі козацькі залоги було розташовано в Кальнику, Хмільнику та деяких інших подільських містечках, куди Хмельницький почав закликати переселенців з Лівобережжя, Молдавії, Валахії тощо.

Невдовзі, восени 1681 р., Юрій Хмельницький остаточно зійшов з політичної арени (був страчений турками), і на його місце турецький уряд призначив молдавського господаря Григорія Дуку, котрий відтепер титулував себе «господарем земель молдавських і України». Для безпосереднього управління краєм Дука призначив наказним гетьманом Яна Драгинича, який, у свою чергу, понастав-

ляв полковників до колишніх козацьких центрів, розсилав до українського населення універсали, закликаючи переселятися на нові землі та обіцяючи великі пільги та широкі права.

Енергійний польський король Ян ІІІ Собєський намагався будь-що повернути від Туреччини втрачені землі і тільки-но йому вдалося відвоювати частину Поділля, як туди було призначено гетьманом колишнього співробітника гетьмана П. Дорошенка шляхтича Степана Куницького, котрому було доручено наново організувати вірне королю та Речі Посполитій козацьке військо. Місцем свого гетьманського осідку Куницький обрав Немирів, звідки було витіснено Драгинича.

У міру того, як колонізація краю, й не лише Брацлавщини, набувала дедалі ширшого розмаху, все очевиднішим ставав той факт, що правобережне козацтво воліє побудувати політичне об'єднання, яке лише б формально залежало від влади польського короля, а по суті наслідувало ту модель політичної організації, яка утвердилася в Україні в результаті революції середини XVII ст. На колонізованих козаками землях відроджується традиційна козацька структура самоврядування, діють інститути генеральної, полкової та сотенної старшини, поширюється козацьке судочинство, для вирішення важливих поточних суспільних проблем скликаються козацькі ради. На козацьких землях функціонують полки з центрами в Брацлаві, Немирові, Корсуні, Фастові та Богуславі.

Тим часом з другої половини 90-х років суттєво посилюється тиск з боку польських властей. Після смерті короля Яна ІІІ Собєського та обрання Августа ІІ Саксонського сейм Речі Посполитої 1697 р. відміняє постанову 1685 р., що дозволяла козакам селитися в шляхетських маєтностях. Новообраний король під час коронації пообіцяв шляхті, що козаки будуть вибиті з Київського та Брацлавського воєводств.

У червні 1699 р. вальний сейм Речі Посполитої ухвалив рішення про розформування козацьких полків. На практиці це означало ліквідацію не лише певних військових підрозділів, а й козацького стану та козацького державного устрою на Правобережжі.

З літа 1700 р. розпочалися збройні сутички козаків з коронними військами [128, С. 204 – 206].

У 1702 р. на Правобережжі вибухнуло народне повстання під проводом колишнього наказного гетьмана Правобережної України

Самійла Самуся, брацлавського полковника Андрія Абазина та фастівського (білоцерківського) полковника Семена Палія. Воно охопило практично усю Брацлавщину. В 1702 р. повстанські загони здобули містечко Ситківці, напали на маєток іллінецького поміщика, звільнили від польських військ Немирів. 14 листопада 1702 р. повстанські загони оволоділи Баром.

Вирішальний бій Брацлавського полку з польською шляхтою відбувся під Ладижином у лютому 1703 р. Козаки зазнали поразки від значно переважаючого ворога. Пораненим А. Абазин потрапив у полон і був по-звірячому закатований.

Козацький устрій на Правобережжі остаточно ліквідовано в 1714 р. Щоправда, про нього залишалася пам'ять у народові, й ця обставина неминуче мала датися взнаки в майбутньому.

У XVIII ст. Брацлавщина стала одним із центрів гайдамацького руху. Особливо активну боротьбу розгорнув загін, сформований у Шаргороді з надвірних козаків сотником Верланом. До нього масово приєднувалися селяни. Поряд діяли ще загони Медведя, Писаренка, Гриви, Моторного та ін. 10 жовтня 1736 року в запеклому бою, що тривав майже добу, гайдамаки штурмом оволоділи Погребищенським замком, перебили шляхту, що засіла там, захопили й роздали мешканцям майна майже на 400 тис. злотих.

У 1748 р. повстанці взяли Липовець.

Нова хвиля активізації соціальної та національно-визвольної боротьби спостерігається з початком 1750 р. У цей час гайдамацький рух охоплює терени Київського, Брацлавського та східної частини Подільського воєводств, масово поповнюється місцевим населенням, що дає підставу говорити про нього, як про нове повстання на Правобережжі.

Повстанцям вдалося оволодіти десятками правобережних міст, зокрема Уманню, Вінницею, Летичевом та ін.

Найбільшого розвитку гайдамацький рух набув 1768 р. в період Коліївщини. Безпосереднім приводом повстання стала поява на Правобережжі російських військ, які вели боротьбу із загонами Барської конфедерації 1768 р. Українське населення сприйняло прихід царських військ як допомогу в боротьбі проти польської влади. Очолив повстання запорожець М. Залізняк. 10 червня 1768 р. його гайдамаки разом із загоном надвірних козаків на чолі з сот-

ником І. Гонтою, який приєднався до них, зайняли Умань [117, С. 137].

Однак розгром російськими військами в Умані головних сил повстання (27 червня 1768 р.) прирекло його на поразку. Після цього знекоровлене Правобережжя було вже не в силах підніматися на масову боротьбу.

Абазин Андрій

Військовий і державний діяч України, брацлавський полковник. Рік народження невідомий. Не відоме також походження.

Наприкінці 80-х років XVII ст. розпочав колонізаційну політику на Правобережній Україні. Користуючись королівськими привілеями на заселення спустошених довголітніми війнами земель, спільно із соратниками зміцнював владу на територіях своїх полків. Наприкінці XVII ст. органи козацького самоврядування на Правобережжі почали перетворюватися на державно-політичні структури гетьманської України, які вже тут існували в роки національної революції 1648 – 1678 рр.

З 1690 року – брацлавський полковник. Брав участь у походах правобережного козацтва на турецько-татарські володіння – Буджак, Казікермен (нині м. Берислав), Очаків, Тегіню (старовинна назва замку в м. Бендери, Молдова) та ін. Відзначився під час походу польської армії на Молдавське князівство (1691 р.), а також у багатьох битвах з турецько-татарськими загонами на Поділлі. Частина козаків полку Абазина протягом 1694 – 1695 рр. входила до компутів правобережного Війська Запорозького, що фінансувалося польським урядом. Поряд з фастівським полковником С. Палієм став одним із керівників національно-визвольного повстання проти Речі Посполитої у 1702 – 1704 рр., яке сучасники називали «другою Хмельниччиною». Наприкінці жовтня 1702 р. його полки разом із підрозділами С. Самуся здобули Немирів.

У лютому 1703 р. під час бою під Ладижином був тяжко поранений і потрапив у полон. За наказом командуючого польськими військами А. Синявського підданий тортурам і посаджений на палю у Шаргороді [101, С. 9].

Палій (Гурко) Семен Пилипович

Державний і військовий діяч, полковник Фастівського охочекомонного (1684 – 1702 рр.) і Білоцерківського (1702 – 1704 рр.; 1709 – 1710 рр.) полків Української козацької держави.

Народився близько 1640 р. в м. Борзна на Чернігово-Сіверщині в міщанській родині. Під час національної революції 1648 – 1676 рр. був козаком Ніжинського полку. Певний час служив у війську гетьмана П. Дорошенка. З кінця 1670-х рр. перебував на Чортомлинській Січі, де отримав прізвисько «Палій». Відгукнувся на закличні універсали польського короля Яна III Собеського та влітку 1683 р. на чолі підрозділу запорозьких козаків вирушив під австрійську столицю Відень. Взяв участь у відбитті в Османської імперії Парканської, Естергемської та Сеценської фортець (Угорщина, Словаччина). У березні 1684 р. претендував на гетьманську посаду козацтва Правобережної України. Того ж року отримав привілей Яна III Собеського на формування охочекомонного козацького полку на Київщині. Опираючись на постанову вального сейму Речі Посполитої, 1685 р. разом з А. Могилою, А. Абазином, С. Самусем, З. Іскрою розпочав реколонізацію спустошених війнами земель на Правобережжі.

Брав участь у війні «Священної ліги» з Османською імперією (1684 – 1699 рр.) та російсько-турецькій війні 1686 – 1700 рр. У складі польсько-литовсько-українського війська в 1685 р. вирушив у похід до Молдавського князівства, де 1 жовтня 1685 р. був поранений у битві з турками під Боянами (Буковина). В 1686 р. відзначився під час зайняття армією Речі Посполитої молдавської столиці м. Ясси (нині місто в Румунії), яка перебувала під владою османів. Разом із коронними військами правобережні козаки воювали проти турків і татар на Західному Поділлі, зокрема поблизу м. Кам'янець (нині м. Кам'янець-Подільський). Обороняв від татарських нападів Немирів (1688 р.), Умань (1689 р.), Білу Церкву (1687 р., 1690 р.), Смілу (1693 р.), Фастів (1660, 1693, 1695 рр.). В 1688 – 1695 рр. очолював військові операції правобережних, а також спільні з лівобережними – козацьких полків у володіннях Османської імперії та Кримського ханату в Північному Причорномор'ї й Молдові.

Не підпорядковувався гетьманам А. Могилі (1693 – 1702 рр.) та Гришку (1689 – 1692 рр.), але налагодив співпрацю із С. Самусем (1693 – 1702 рр.). У першій половині 1689 р. намагався відвоювати гетьманську резиденцію Правобережжя – м. Немирів. Це поряд з іншими причинами (бажання перейти під зверхність Москви, зв'язки з Батурином і Запорожжям) спонукало Варшаву ув'язнити С. Палія протягом вересня 1689 р. – червня 1691 р.

Після виходу із в'язниці за королівським розпорядженням знову отримав дозвіл на резиденцію у Фастові. В 1693 р. з огляду на наступ польського великого гетьмана коронного С.-Я. Яблоновського та королівського регіментаря Б. Вільги хотів перейти з Фастова до Умані. Протягом 1690-х рр. зустрічався з І. Мазепою, зокрема в Баришівці під Києвом, Батурині та Києві… Спільно з іншими полковниками Війська Запорозького поширював свою владу на велику територію північної і південно-східної Київщини та східної Брацлавщини в межах колишніх Київського полку (правобережної частини), Білоцерківського полку, Паволоцького полку, Корсуньського полку, Уманського полку, Брацлавського полку, Черкаського полку (правобережна частина), Чигиринського полку, Торговицького полку і Могилівського полку Української козацької держави… 1702 р. війська С. Палія та А. Абазина приєднали до своїх володінь Балтський, Ольгопільський, Ямпільський повіти та східні райони Поділля, де порубіжними південними містами стали Калюс і Могилів (нині м. Могилів-Подільський). Проводив політику витіснення польської шляхти…

Усупереч умовам «Вічного миру», в 1686 р. проводив політику на об'єднання Правобережжя та Лівобережжя. Не раз надсилав до І. Мазепи розвідувальні дані та написані до нього листи польських урядовців. У 1688, 1691, 1692, 1693, 1699 і 1700 рр. звертався з проханням до царів Московської держави про прийняття Правобережжя під їхню зверхність. 1692 р. намагався підштовхнути Москву та Батурин до війни з Польщею. 1693 р. розглядався козаками Запорозької Січі як претендент на гетьманство.

З початком Північної війни 1700 – 1721 рр. близько 500 козаків С. Палія допомогли польському королю Августу II Фридерику в боях під Ригою. 22 серпня 1700 р. уклав перемир'я з великим гетьманом коронним С.-Я. Яблоновським.

Після королівських універсалів 25 січня та 4 травня 1702 р. про ліквідацію правобережного козацтва в Київському воєводстві, Брацлавському воєводстві і Фастові зібрав на початку березня 1702 р. козацьку раду, де публічно відмовився від протекції польського короля Августа II Сильного, оголосив Правобережжя «вільною козацькою областю» й заявив про присягу російському цареві Петру I та гетьманові І. Мазепі. Впродовж 1702 – 1704 рр. разом із С. Самусем очолював повстання («друга Хмельниччина») на Київщині, Брацлавщині, Поділлі й Волині проти панування Польщі. 26 жовтня 1702 р. повстанці розгромили коронні війська князя Х. Любомирського та частини посполитного рушення Я. Потоцького під Бердичевом, а в жовтні – листопаді 1702 р. відвоював Вінницю, Немирів, Котельню, Бихів, Бар, Старокостянтинів, Дунаївці, Шаргород, Хмільник, Бушу, Рашків, Калюс та ін.

Був одним із головних фігурантів Нарвського договору 1704 р. між Москвою та Варшавою. На виконання статті 4 договору в лютому 1704 р. Петро I надіслав С. Палію листа з вимогою звільнити усі зайняті правобережними козаками міста на користь Августа II Фридерика. У травні 1704 р. підрозділи С. Палія приєдналися до 40-тисячного війська І. Мазепи під час «польського походу». З огляду на невиконання царського наказу, а також зважаючи на його контакти з прихильниками шведського короля Карла XII (князем Любомирським і Сапєгою), за згоди російського урядовця Ф. Головіна та розпорядженням І. Мазепи С. Палій був заарештований у кінці липня 1704 р. Перебував у Батуринській в'язниці до червня 1705 р. На вимогу Петра I відправлений до Москви, звідти за царським наказом від 21 серпня 1705 – до сибірського м. Тобольська (нині місто Тюменської області, Російська Федерація). Перебував на засланні до весни 1708 р., звідки повернений на прохання київського полковника А. Танського за царським наказом від 28 листопада 1708 р.

У 1709 р. брав участь у Полтавській битві у складі військ гетьмана І. Скоропадського. Повернувся на Київщину, де знову очолив Київський полк…

Помер 24 січня 1710 р. та похований з почестями у Свято-Покровському монастирі під Києвом [107, С. 41 – 43].

Верлан

Один із керівників національно-визвольного руху проти польської шляхти на Правобережній Україні в 30-х рр. XVIII ст. (рік народження і рік смерті невідомі). Був сотником надвірних козаків Любомирських у м. Шаргороді. Під час масового повстання гайдамаків на Брацлавщині 1734 р. обраний наказним козацьким полковником. Своє військо організував за козацьким взірцем. Називав себе у листах-закликах «виконавцем волі» царського уряду, прагнув єдності українських земель у складі Російської імперії. Його загони діяли на Брацлавщині, Волині, в межах Західної України. Повстанці захопили Жванець (нині село Кам'янець-Подільського району Хмельницької області), Кременець, Броди, деякі населені пункти поблизу Львова і Кам'янця-Подільського. Після об'єднання зусиль царських і польсько-шляхетських військ того ж року повстання було придушене, а його ватажок з частиною прибічників відступив на територію Молдови [101, С. 484].

Грива Матвій

Запорозький козак, один із керівників гайдамацького руху в 30-х рр. XVIII ст. (рік народження та смерті невідомі). У 1734 р. загін повстанців під проводом М. Гриви здобув Вінницю. Учасник повстання під керівництвом Верлана. Після поразки повстання з невеликим загоном виступив на Запорожжя. Восени 1736 р. гайдамацький загін М. Гриви зайняв Паволоч (нині Житомирської області) і Погребище (нині Вінницької області). Історичних даних про подальшу долю М. Гриви немає [117, С. 163].

Жила Іван

Керівник одного із гайдамацьких загонів, запорозький козак (рік народження невідомий; помер 1737 р.). Створив у Чорному лісі поблизу р. Цибульник гайдамацький загін, який діяв проти польської шляхти в Київському воєводстві. Восени 1736 р. спільно з гайдамацькими загонами Гриви, Медведя, Харка, Іваниці здобув

укріплені замки в Паволочі та Погребищі. Загинув у бою з татарами біля містечка Переволочна [117, С. 196].

Медвідь Іван

Один із керівників гайдамацького руху в 30-х рр. XVIII ст. у Правобережній Україні. Учасник гайдамацького повстання під проводом Верлана. Навесні 1736 р. створений І. Медведем у Чорному лісі поблизу р. Цибульник гайдамацький загін зайняв і деякий час володів Чигирином (тепер Черкаська область). Восени 1736 р. гайдамаки І. Медведя спільно з гайдамацькими загонами І. Жили, М. Гриви, Харка, Рудя, Іваниці здобули в Київському воєводстві укріплені замки в Паволочі та Погребищі, зруйнували кілька навколишніх шляхетських маєтків [117,с. 288].

Гонта Іван

Рік та місце народження невідомі. Разом із сім'єю мешкав у с. Розсішки (нині село Христинівського району Черкаської області), де мав досить велике господарство. Природна обдарованість та гнучкий розум відкрили перед ним перспективу швидкого просування по службі, забезпечували авторитет у підлеглих козаків і шляхетського оточення. 1768 р. після переговорів із М. Залізняком, які відбулися під Уманню на початку червня, І. Гонта на чолі ввірених йому підрозділів уманської надвірної міліції перейшов на бік повстанців. 9 – 10 червня об'єднані сили загонів М. Залізняка та І. Гонти штурмом оволоділи стратегічно важливим форпостом – Уманню. Як один із найближчих сподвижників М. Залізняка активно сприяв розгортанню повстанського руху, брав участь у соціальних акціях, що здійснювалися на зайнятих територіях.

Заарештований 26 червня підрозділом регулярної російської армії, він із групою повстанців як підданий Речі Посполитої був переданий польській стороні. Після тривалих тортур за вироком шляхетського суду 14 липня 1678 р. страчений в с. Серби (нині с. Гонтівка Могилів-Подільського району) [102, С. 154].

У ЯРМІ РОСІЙСЬКОГО САМОДЕРЖАВСТВА

У 1793 р. Правобережна Україна, включаючи терени сучасної Вінниччини, відійшла до Росії. Невдовзі Брацлавщина офіційно стала називатися Брацлавським намісництвом.

Як адміністративно-територіальна одиниця Російської імперії вона з'явилася 1 травня 1795 р. (за старим стилем) згідно відповідного рескрипту імператриці Катерини ІІ. У цей же день монархиня підписала указ про облаштування міст на згаданій території:

«…1. Губернским городом быть казенному местечку Брацлавлю, а город Винницу, также местечки казенные Литин, Сквиру, Хмельник и Гайсин учредить уездными городами, обращая на них все права, выгоды и преимущества, каковы присвоены городам Минской губернии… Но поскольку в Брацлаве по причине малолюдства его и неимения удобных строений губернские присутственные места не могут тамо поместиться доколе домы в Брацлаве не будут построены, учредить на первый случай пребывание в Виннице в приготовленном для сего строении упраздненного езуитского монастыря…» [137].

З утворенням намісництва тодішня Брацлавщина зазнала відчутних територіальних втрат. Зокрема, доволі велика її частина відійшла до створеного Вознесенського намісництва (з 12 повітових центрів нового намісництва 7 раніше належали до Брацлавської губернії). При створенні Київського намісництва, до нього зі складу Брацлавської губернії відійшли староства: Таращанське, Богуславське, Синицьке, Корсунське, Канівське, Кагарлицьке, Германівське [50]. Повітовими центрами стали Канів, Корсунь, Богуслав, Васильків.

Ліквідовано Брацлавщину як адміністративно-територіальну одиницю 12 грудня (за старим стилем) 1796 р., коли цар Павло І своїм указом розпорядився створити з «колишньої Польської України, Волині і Поділля» дві губернії – Волинську і Подільську, а також виділити відповідну частину території для створення Київської губернії.

Для посилення своєї влади, боротьби проти прогресивних сил царський уряд будував систему управління за військовим зразком. Існували генерал-губернаторства: Малоросійське з губерніями Полтавською й Чернігівською (з 1802 р.), Новоросійсько-Бессарабське з губерніями Херсонською, Катеринославською, Таврійською і Бессарабською областю, Київське з губерніями Київською, Волинською й Подільською. На чолі генерал-губернаторств стояли військові генерал-губернатори, які користувалися майже необмеженою владою і проводили в життя політику самодержавства.

На чолі держави стояли російські імператори – Павло I (1796 – 1801), Олександр I (1801 – 1825), Микола I (1825 – 1855), Олександр II (1855 – 1883), Олександр III (1883 – 1897) та Микола II (1897 – 1917). Влада їх була необмеженою та свавільною.

У цей час Лівобережну Україну називали Малоросією, Південну – Новоросією, а Південно-Західну – Юго-Западний край. Назва «Україна» офіційно не вживалася [3].

З приєднанням Подільської губернії до Росії місцевому населенню довелося жити за нормами, котрі існували чи запроваджувалися в імперії: гостро відчути задушливий зашморг кріпацтва, що все більше посилювався (напередодні реформи 1861 р. 59,5 % мешканців губернії були кріпосними, лише 3,7 % селян сплачували оброк, всі інші виконували панщину, не було жодного випадку відпуску селян на волю [119]), відбувати рекрутчину (багатьом переважно фізично сильним селянам та міщанам 25-літній термін служби у війську), проливати кров у війнах (справедливих і загарбницьких), що їх вела імперія, відстоюючи власну та посягаючи на чужі території.

В 1805 р. на Поділлі було розташовано Першу (Подільську) російську армію на чолі з М. І. Кутузовим, у квітні 1808 р. в краї перебували російські війська, які брали участь у війні з Туреччиною. У цей час частину подолян було залучено до поповнення армійських рядів, а 7 вересня 1812 р. військовики з Поділля брали участь у Бородінській битві. Тоді полки під командуванням згадуваного М. І. Кутузова героїчною обороною і вмілими діями зірвали наполеонівський план розгрому російської армії, знесилили його війська, що призвело до перелому в ході війни і визначило наступну поразку армії Наполеона в Росії. «…В славетній битві під

Бородіно [разом з батареєю] Раєвського відзначився тоді літинський кінний ескадрон…» [126].

На початку XIX ст. виникають і організаційно оформлюються прояви політичної і соціальної опозиції пануючому режиму. Причини зовнішньополітичного характеру були пов'язані із впливом подій Французької революції, наполеонівських війн, які продемонстрували невідповідність європейським стандартам застарілих форм життя Російської імперії.

Чимало офіцерів і солдатів з Поділля брали участь у закордонних походах російської армії у 1812 – 1813 рр. Там вони побачили європейське життя, ознайомилися з передовими суспільними поглядами. Невипадково в кількох містах на Поділлі передові офіцери створили товариства, які мали на меті боротьбу з самодержавством і кріпосництвом. Зокрема, В. Ф. Раєвський створив осередок у м. Ярмолинцях Проскурівського повіту. У м. Тульчині існував «Союз благоденства» під керівництвом Павла Івановича Пестеля. Цей союз згодом перетворився у «Південне товариство». На чолі його, окрім П. І. Пестеля, стояв також уродженець Поділля Олексій Петрович Юшневський. Активну участь у товаристві брав Олександр Йосипович Корнилов родом із с. Борсуки Ушицького повіту. Учасником товариства був і Павло Хомич Дунцов-Вигодовецький, селянин з с. Ружичної Проскурівського повіту. Товариство брало участь в підготовці повстання в Петербурзі в грудні 1825 р. Царизм жорстоко розправився з революціонерами [144]. П'ятьох керівників і активних учасників руху страчено на шибениці – П. Пестеля, К. Рилєєва, С. Муравйова-Апостола, М. Бестужева-Рюміна, П. Каховського (троє з них – Пестель, Муравйов-Апостол, Бестужев-Рюмін були членами Південного товариства).

Активно розгорнули свою діяльність польські політичні сили. У 1831 р. на Поділлі розпочалося повстання польських патріотів. Втім, повсталі теж зазнали поразки.

В 1853 – 1856 рр. чимало подолян взяли участь у Кримській війні – первісно російсько-турецькій – за панування на Близькому Сході. З лютого 1854 р. Туреччину в ранзі союзників підтримали Англія і Франція, а з 1855 р. – Сардинське королівство. Основні операції відбувалися на Кримському півострові. Тоді багато хто дізнався про героїчну оборону Севастополя, ратні подвиги його захисника уродженця с. Ометинець Немирівського району П. М.

Кошки, інших героїв. Однак військова та економічна відсталість Росії зумовили її поразку. Після падіння основного форпосту оборони вона змушена була скоритися і підписати Паризький мирний договір. За ним – втратила південну частину Бессарабії та гирло Дунаю, а також право мати свій флот.

У 1877 – 1878 рр. спалахнула нова війна між Росією та Туреччиною. По завершенню – у Літині мешкав один із її героїв Балюбаш, який «був командиром знаменитого в російській армійській кавалерії 36 Новгородського полку. В цьому полку служили на Кавказі гусар-поет Давидов, іспанські патріоти, російські декабристи. В російсько-турецьку війну Балюбаш у тому полку командував дивізіоном. Біля Шипки-Шейново нижньо-новгородці першими вийшли до Казинлика і замкнули зовнішнє кільце оточення армії Вессель-паші. Її розгром і вирішив долю війни. Після підписання миру до 1890 року полк квартирувався у Літині… Тут Балюбаш… залишився назавжди» [38].

Ще один герой цієї війни російський державний діяч і дипломат граф Микола Павлович Ігнатьєв мешкав у с. Круподеринцях Погребищенського району.

«Під час російсько-турецької війни 1877 – 1878 рр. М. П. Ігнатьєв від імені Росії вів переговори з Туреччиною, що п’ять століть уярмлювала болгарські землі, брав активну участь у підготовці умов Сан-Стефанського мирного договору, котрий передбачав звільнення болгарського народу від османського гніту. Третього березня (за новим стилем) 1878 року договір було підписано. Своїм підписом М. П. Ігнатьєв скріпив свободу Болгарії.

Цікава така деталь. Коли перемога вже була близькою і передбачалося підписання довгожданого договору, він, кинувши все, помчав верхи через гори, негоду і ніч. «Гори вночі – смертельно», – застерігали його. І нещастя таки зупинило – зірвався у провалля. Але дивом врятувався, встиг у Сан-Стефано вчасно…

Службову кар’єру Микола Павлович закінчив у 1883 році після протиріччя з царем Олександром ІІІ. «Взвесив нашу утреннюю беседу, я пришел к убеждению, что вместе мы служить России не можем. Александр», – увідомив, зокрема, його монарх.

Помер М. П. Ігнатьєв 1908 р. Похований у церкві в с. Круподеринцях.

Поряд з батьковою могилою – поховання дочки Катерини.

…Імперіалістична війна. Катерина Миколаївна як медсестра кілька днів не відходить від операційного столу у санітарному поїзді. Її серце не витримало напруги, розірвалося…

У глибині церковного двору й нині височить масивна кам'яна брила, по боках якої – чотири старовинних корабельних якоря, скріплених важкими ланцюгами. Над брилою – дерев'яний хрест. Викарбувані у граніті літери інформують, що пам'ятник «…сей воздвигнут 1914 г. в молитвенную память лейтенанта Гв. Эк. Графа Владимира Игнатьева, капитана 2-го ранга Алексея Зурова и всех наших славных моряков, с честью погибших в Цусимском бою 14 – 15 мая 1905 г.».

Здавалося б, зовсім далеко, за тисячі миль, погребищенська земля від Тихого океану, але пам'ятник героям-морякам, що полягли біля острова Цусіми, знаходиться саме на ній…» [35, С. 13].

Героєм Цусімської битви був також уродженець с. Михайлівки Бершадського району Порфирій Тарасович Деркач…

Та чи не найбільше крові подолян пролилося в роки Першої світової війни – військового протиборства між блоками найбільших світових держав початку XX ст. – австро-німецьким (або Троїстим, Центральним) та Антантою (Англія, Франція, Росія).

Одним з найважливіших театрів воєнних дій стала територія України, насамперед Східна Галичина, Закарпаття, Північна Буковина, західна частина Волині [132, С. 321]. І хоч бойові дії не велися безпосередньо на теренах, котрі займає сучасна Вінниччина, край набув статусу прифронтової зони, значна частина працездатного чоловічого населення була мобілізована на службу у військові формування армії та флоту.

У Вінниці тоді дислокувалися 530-а піша В'ятська дружина, ескадра повітряних кораблів, управління збірного пункту 7-ї армії, продсклад і хлібопекарня, речовий склад, кулеметна команда, 15-й запасний полк, 19-й робочий батальйон, 23-й гідротехнічний загін. Всього у військових частинах і лазаретах знаходилося 15000 осіб [164].

У місті мешкав командувач 8-ї армії, пізніше головнокомандувач Південно-Західного фронту генерал від кавалерії Олексій Олексійович Брусилов, під керівництвом якого війська успішно провели Галицьку наступальну операцію, здійснили прорив австро-німецького фронту (Брусиловський прорив).

Після вдалої Галицької битви (5 – 12 вересня 1914 р.) згідно з постановою міської думи від 17 вересня міський голова М. В. Оводов звернувся до генерала О. О. Брусилова з таким вітанням: «Високоповажний Олексію Олексійовичу! Вінницька міська дума, висловлюючи почуття та думки всього населення м. Вінниці, доручила мені вітати Вас, славетного вінничанина, батька чудо-богатирів, що отримали доблесну перемогу над одвічними ворогами Росії і всього слов'янства, і поздоровити з високою нагородою, якою відзначено Вас і переможну армію, командувачем якої маємо щастя бачити Вас» [12, С. 97]. Проте подальший хід подій значною мірою позбавив населення оптимізму і сподівань на швидке закінчення війни.

Багато подолян залишилися навічно лежати у братських могилах на полях битв, чимало – повернулися небоєздатними каліками, подвиги найхоробріших – були відзначені бойовими нагородами – Георгіївськими хрестами. Так, золотим Георгіївським хрестом 2-го ступеня, знаком відзнаки Військового ордена святого Георгія 4-го ступеня, двома медалями – срібною за захист Севастополя і бронзовою в пам'ять про Кримську війну нагороджено легендарного матроса Петра Марковича Кошку. Кавалером чотирьох Георгіївських медалей і чотирьох хрестів став Мойсей Гаврилович Баденюк – уродженець с. Іллівки Крижопільського району, учасник Першої світової війни, солдат 195-го Аравійського полку 49-ї Брусилівської армії. Тиврівчанин Деонісій Корлюга удостоївся на фронті чотирьох Георгіївських хрестів і трох медалей за відвагу. Зокрема, «Георгія» І ступеня отримав за те, що збив із кулемета ворожого літака і полонив пілота. Його земляк Сорока – став кавалером трьох орденів Святого Георгія, Гнат Мухамед із с. Пиляви Тиврівського району, як і тиврівчани Сергій Березюк, Карпо Полозюк – двох [1, с. 91]. Кавалерами 4-х Георгіївських хрестів повернулися додому Федір Юхимович Криворучко із с. Качківки Ямпільського району, Іван Данилович Продавець із с. Бабчинець Чернівецького району, георгіївськими кавалерами – Василь Власович Козаченко з Липовця, Михайло Омелянович Чечельницький з Піщанки, Матвій Карасєвич із с. Сосон Літинського району, Семен Григорович Байталюк із с. Довжка Шаргородського району та ін.

Символом нескореності та мужності цього історичного відрізку часу, «славним лицарем» (за словами Т. Г. Шевченка) закар-

бувався у народній пам'яті Устим Кармалюк, керівник антикріпосницького руху.

Поштовхом до боротьби стало те, що за непокірність та волелюбну вдачу поміщиця віддала його в солдати, хоча він уже був одружений і мав дитину. Не витримавши образи та муштри, вчорашній кріпак утік з армії з другом-земляком та став лісовим месником, не сміючи появлятися в рідних Головчинцях. Замість двадцяти п'яти років солдаччини обрав сповнене тривог та втрат, але водночас і особистої свободи, життя «розбійника». Зібравши чималий загін однодумців, він нападав на поміщицькі маєтки, а здобуте роздавав бідним.

В очолюваному ним русі, що охопив значну частину Літинського, Летичівського, Проскурівського повітів Подільської губернії, частину – сусідньої Київської, і тривав майже чверть століття, брало участь до двадцяти тисяч селян, солдатів-утікачів та міської бідноти. Протягом цього часу Кармалюка чотири рази засуджували до каторги в Сибіру, але він щоразу тікав, завжди дуже відважно, і, повернувшись у рідні краї, знову очолював боротьбу з поневолювачами. Загинув від зрадницького пострілу в селі Корчинці теперішнього Деражнянського району Хмельницької області [131].

У 1814, 1822 – 1823, 1827, 1830 – 1832 роках народний герой томився у Літинській тюрмі, а 1823 року – і його дружина Марія. 1827 року Кармалюк очолив тут повстання в'язнів та вирвався на волю. 1832 року після суду й покарання 101 ударом батога повторив втечу. Незламність його духу просто вражаюча!..

Суворов Олександр Васильович

24.11.1729 (1730) – 18.05.1800 – військовий діяч Російської імперії, генералісимус (1799 р.), граф (1789 р.), князь (1799 р.).

Народився в сім'ї військовика шведського походження. У 1742 р. – рядовий лейб-гвардії Семеновського полку. «Дійсну» службу розпочав у 1745 р., після чого в 1754 р. став поручиком Інгерманландського піхотного полку. Брав участь у Семилітній війні 1756 – 1763 рр. В 1762 р. став полковником та командиром Астраханського піхотного полку, в 1763 р. – командиром Суздальського піхотного полку.

В 1769 – 1770 рр. на чолі окремої бригади придушував шляхетську Барську конфедерацію та козацько-гайдамацьке повстання в Правобережній Україні, за що отримав чин генерал-майора. В 1774 р. командував конвоєм захопленого в полон ватажка козацького повстання О. Пугачова.

Із другої половини 1774 р. командував 18-тисячним корпусом російської армії, який за допомогою запорозьких козаків розбив 40-тисячну турецьку армію, що стало завершальною операцією російсько-турецької війни 1768 – 1774 рр. По закінченню війни отримав чин генерал-поручика. Був залучений до виселення з Кримського півострова християнського населення.

В 1779 р. призначений командуючим Малоросійською дивізією, штаб якої дислокувався в м. Полтаві. В 1782 – 1783 рр. на чолі окремого корпусу депортував із Кубані ногайців та жорстоко придушував їх повстання. У 1786 р. в чині генерал-аншефера керував 3-ю дивізією Катеринославської армії (територія сучасних Півдня і Сходу України). Із 1787 р. командував Кременчуцькою дивізією катеринославської армії. 27 лютого 1788 р. вручив старшинам «Війська вірних козаків» (основа – близько 10 тис. колишніх запорожців) С. Білому, З. Чепізі та А. Головатому прапори та інші клейноди, захоплені російським військом під час зруйнування в 1775 р. Запорозької Січі.

В 1787 – 1791 рр. очолювані О. Суворовим війська, до яких входили підрозділи «Війська вірних козаків» та Бузького козацького війська, брали участь у переможних битвах під Кінбурном (1 жовтня 1787 р.), здобутті Очакова (27 липня 1788 р.), битвах при Фокшанах (1 липня 1789 р.), Римнику (11 вересня 1789 р.), здобутті Хаджибея (14 вересня 1789 р.) та Ізмаїла (11 січня 1790 р.). Протягом 1792 – 1793 рр. керував будівництвом багатьох нових та укріпленням старих фортець на Півдні України.

1794 р. очолив армію Російської імперії, яка придушила повстання Т. Костюшка та захопила Варшаву. За окупацію Речі Посполитої отримав чин генерал-фельдмаршала.

На чолі генштабу О. Суворов певний час дислокувався у м. Немирові. В 1796 – 1797 рр. в чині генерал-фельдмаршала командував Катеринославською армією, яка базувалася на південному сході України. Вона складалася з Катеринославського, Херсонського, Ольвіопільського, Єлизаветградського, Павлоградсько-

го, Маріупольського, Константиградського, Олександрійського, Таврійського і Полтавського полків. Рекрути цієї армії набиралися з козаків, селян і міщан України на загальноімперських засадах. Штаб армії дислокувався в м. Тульчині.

У 1799 р. під час закордонного походу російської армії до Австрії, Італії та Швейцарії в її складі під керівництвом О. Суворова воювало багато вихідців з України, зокрема, підрозділи Дніпровської та Української інпекцій (округів), які перед тим базувалися виключно на українських землях та рекрутувалися з місцевих жителів. У боях на р. Рейн та під Цюрихом (Швейцарія) відзначився полк генерала М. Гудовича (сина генерального підскарбія Гетьманщини В. Гудовича). У багатьох битвах брали участь Сумський гусарський полк, Чугуївський козацький полк та Катеринославський гренадерський полк. Авангард армії Суворова у переході через Альпи (31 серпня – 27 вересня) очолював генерал-майор М. Милорадович, дід якого був сотником Гадяцького полку Гетьманщини, а батько – губернатором Малоросії. За Швейцарський похід у 1799 р. російський імператор Павло І присвоїв О. Суворову чин генералісимуса.

У поміщицькому маєтку с. Тиманівки (нині село Тульчинського району) О. Суворов написав солдатську пам'ятку-інструкцію «Наука перемагати»…

У Тульчині збереглися «Суворовські казарми», у Тиманівці – кам'яний дім, де жив О. Суворов, у лісі поблизу – природні джерела, які в народі називають «Суворовськими криницями». На околицях сіл Тиманівки, Нестерварки, Кінашева, Дранки збереглися земляні укріплення, насипані (за легендою) для навчання суворівських солдатів [108, С. 881, 882].

Вітгенштейн Петро Християнович

Військовий діяч Російської імперії. Генерал-фельдмаршал. Граф. Князь.

Народився 25 грудня 1768 року в м. Ніжині. Ще в юності, навчаючись в сім'ї родича своєї мачухи Миколи Івановича Салтикова, 13-річний граф Вітгенштейн у 1781 році був записаний сержантом лейб-гвардії Семеновського полку. З тих пір все його життя пов'язане з армією. Старанність і завзятість у службі юнака

сприяли швидкому підвищенню в чинах. У 1790 році він отримав перший офіцерський чин корнета, а коли йому виповнилось 25 років – був уже прем'єр-майором легкого кінного українського полку.

В 32 роки Вітгенштейн стає генерал-майором. Його особиста хоробрість і мужність виявились у багатьох битвах, особливо ж він відзначився під Аустерліцем та Оленбургом. Ордени Св. Георгія 3 і 4 ступенів, Св. Анни 2 і 1 ступенів, Св. Володимира 3 ступеня, золота шабля «За хоробрість» з діамантами – такими нагородами володів перед початком Вітчизняної війни 1812 р. командир гусарського полку П. Х. Вітгенштейн.

Але найкраще його військовий талант і якості полководця проявились влітку 1812 року, коли на всіх напрямках російські війська під натиском армій Наполеона відступали вглиб Росії. В армії генерала від інфантерії Барклая де Толлі П. Х. Вітгенштейн командував 1-м корпусом, який складався з 5-ї і 14-ї піхотних дивізій, двох драгунських і одного гусарського полків, трьох артилерійських бригад і трьох козачих полків (23 тис. солдатів і офіцерів). 8 липня 1812 року Вітгенштейн біля села Клястіци, що розкинулося на північ від м. Полоцька, розгромив французького маршала Ундіно, який значно переважав його по силах та військовому досвіду. Ундіно повинен був з'єднатися з військами Макдональда і разом з ним взяти в облогу Ригу, а також захопити Санкт-Петербург. Проте Вітгенштейн розгадав його плани, наніс йому нищівний удар і французькі війська не змогли об'єднатись для спільних дій.

Саме через цю несподівану поразку Наполеон відмовився захопити столицю Російської імперії і направив військо на Москву. Розгромивши маршала Ундіно, Вітгенштейн взяв у полон майже 1000 французів і тим самим розвіяв міф про непереможність наполеонівських армій.

Цар Олександр I нагородив героя орденом Св. Георгія 2 ступеня…

У жовтні 1812 року корпус П. Х. Вітгенштейна звільнив від французів міста Полоцьк та Вітебськ. У кінці 1812 і на початку 1813 року він успішно діяв у Східній Пруссії. Переслідуючи армію Наполеона, Вітгенштейн захопив Кенігсберг, а 27 лютого 1813 року вступив у Берлін. У квітні цього ж року, після смерті Кутузова, Вітгенштейна призначають головнокомандувачем російської та со-

юзницьких армій в Західній Європі. Однак невдовзі він звернувся до Олександра І з проханням звільнити його з посади в зв'язку з тим, що в армію «прибув Барклай де Толлі, який старший за мене і під командою якого я завжди знаходився, мені приємно бути під його керівництвом».

У 1813 – 1814 рр. Вітгенштейн командував корпусом, хоробро бився в ар'єргарді і був важко пораненим у битві при Барсюр-Обі.

Після служби за кордоном та лікування у 1818 році його призначають головнокомандувачем 60-тисячної 2-ї російської армії, штаб якої знаходився в Україні, в Тульчині, і членом Державної Думи. Ад'ютантом П. Х. Вітгенштейна був полковник П. І. Пестель – організатор і керівник Південного товариства декабристів, автор «Руської правди» – головного маніфесту нової держави без кріпосництва.

За свідченням декабристів, у рядах яких перебував і його син Лев, Вітгенштейн до кінця своїх днів користувався великою популярністю і любов'ю завдяки гарним рисам характеру: простоті та гуманності по відношенню до нижніх чинів, чого вимагав від усіх офіцерів, особистій хоробрості, зневазі до інтриганів…

У 1826 році Петру Християновичу Вітгенштейну присвоїли вище військове звання генерал-фельдмаршала, а через два роки почалася війна з Туреччиною і його знову призначають головнокомандувачем російських військ…

Після чергової перемоги, оволодіння Варною, в 1829 році він подає у відставку та поселяється в своєму маєтку в Кам'янці Ольгопільського повіту Подільської губернії.

Деякий час вважалося, що Петро Християнович проживав у маєтку Вітгенштейнів у селі Бронниці, де зараз знаходиться дитячий санаторій «Гірський». Проте історичні джерела цього не підтверджують. Вірогідніше всього, що саме він заснував цей маєток, неодноразово приїжджав до дітей сюди та в місто Могилів-Подільський, де по вулиці Садовій у Вітгенштейна був свій будинок, але жили тут постійно знаменитому полководцю не довелось. У маєтку села Бронниці мешкали його діти, онуки та правнуки…

У 1834 році прусський король в пам'ять колишніх заслуг та подвигів П. Х. Вітгенштейна нагородив його княжим титулом, що було схвалено і російським царем.

Помер видатний полководець 30 травня 1843 р. на 75-у році життя у м. Львові. Це сталося під час його поїздки на лікування за кордон [125].

Кошка Петро Маркович

Чорноморський моряк, герой Севастопольської оборони 1854 – 1855 рр. у період Кримської війни 1853 – 1856 рр.

Народився 1828 р. в с. Ометинцях (нині село Немирівського району) в сім'ї кріпака. 16 травня 1849 р. власник села пан Казимір Яловицький, запідозривши молодого Кошку у зв'язках з учасниками селянських заворушень на Поділлі, віддав його в рекрути. 20 серпня того ж року той прибув до Севастополя і був зарахований матросом 2-ї статті в 30-й флотський екіпаж Чорноморського флоту. Спочатку плавав на різних військових кораблях, а 1854 р., коли почалася облога Севастополя, був призначений на батарею, що розташовувалася між 3-м і 4-м бастіонами (між Бамборською висотою і Бульварною гіркою), в кінці Південної бухти і захищала підступи до цієї бухти та центру міста.

Разом з іншими матросами, солдатами та козаками-пластунами Чорноморського козацького війська брав участь у нічних вилазках у тил англо-французьких військ. У складі команди «мисливців» не раз і сам ходив у розташування ворога, виводив там із ладу облогові гарамати, здобував нарізні гвинтівки та штуцери, яких у захисників Севастополя було обмаль, брав у полон солдатів ворожих військ.

Про його зухвалу хоробрість складали легенди, про нього писали, зокрема, що він сам взяв у полон трьох французів і привів їх у розташування свого підрозділу, що він на очах у ворогів, під шаленим обстрілом із їхнього боку, виніс із фронтової смуги встановлений там (підпертий палицями) на наругу труп одного з «мисливців». Оповіді про його відвагу доповіли імператриці Олександрі Федорівній, й вона надіслала йому «хрест благословення».

В останніх боях за Севастополь був легко поранений, лікувався у Миколи Пирогова. Після здачі Севастополя був підвищений у чині до квартирмейстера і відправлений у жовтні 1855 р. у безстрокову відпустку. Почав супроводжувати обози в Одесу, Миколаїв, Херсон, працював лісником. У 1863 р. повернувся на військ-

кову службу, проходив її на Балтійському флоті. Після звільнення в 1867 р. йому була призначена пенсія і він перебрався в рідне село, там одружився.

Нагороджений золотим Георгіївським хрестом 2-го ступеня, знаком відзнаки Військового ордена святого Георгія 4-го ступеня, двома медалями – срібною за захист Севастополя і бронзовою в пам'ять про Кримську війну.

Помер 13 лютого 1882 р. в с. Ометинцях, там же похований [104, С. 261].

Баденюк Мойсей Гаврилович

Народився в с. Крикливець Крижопільського району. Учасник Першої світової війни. Солдат 195-го Аравійського полку 49-ї Брусилівської армії.

«…Під час наступу під Волочиськом 5 червня 1914 року, будучи в розвідці, взяв у полон двох німців і доставив їх до командира, за що був нагороджений Георгієвською медаллю, срібною, четвертого ступеня, № 370487.

…Наступаючи на Тернопіль, Баденюк помітив чотирьох німців. Підповз до них, одного поранив, а двох захопив у полон, за що був нагороджений срібним хрестом четвертого ступеня, № 555625.

…13 серпня 1914 року, наступаючи на місто Миколаїв і село Рудку, команда пішла в розвідку. Сильний вогонь противника примусив її залягти. Тут Боденюк помітив на дереві ворогів, які вели спостереження… і стрільбу. Боденюк тихо й непомітно підповз до німців. Вбив кулеметника, а двох узяв у полон, доставивши їх у полк. Після цього підрозділи пішли в наступ. Сміливець був за це нагороджений срібною медаллю третього ступеня, № 50975».

Наступний свій подвиг здійснив 11 грудня 1914 р. у бою за Барановичі та Ляховичі. Тоді Мойсей Гаврилович зі своїм взводом захопив у полон 30 німецьких солдатів, за що був нагороджений медаллю другого ступеня. А золотий хрест дістався йому за форсування річки Сан, де відважний розвідник зі своїми побратимами полонив 186 німецьких бійців.

Особливо відважно діяв він під час наступу на Старий Самбір у березні 1916 року:

«…Бій тривав 21 день. Важко було взяти Самбір. Тоді командир корпусу наказав будь-що вибити ворога з його окопів і направив розвідників перерізати німецьку дротяну загорожу в 30 рядів. До неї німці прив'язали різні перетяжки і дзвінки. Коли розвідники наблизились, ворог відкрив шалений вогонь. Довелося окопатись і залягти.

Гадаючи, що розвідники відступили, німці незабаром перейшли у наступ. І коли вони наблизились до своєї дротяної загорожі, Бадинюк з гранатою в руці підняв весь взвод і кинувся у штикову атаку. Німці були розгромлені. Взвод захопив 179 ворожих солдат і чотири кулемети. За цей подвиг Бадинюк був нагороджений золотою медаллю першого ступеня № 81931, а взвод – срібними хрестами і медалями.

І найвищу солдатську нагороду того часу – золотий хрест першого ступеня – він одержав за полонення своїм взводом 240 німців з мінометами і кулеметами. Бадинюк замінив тоді пораненого командира роти.

Так Мойсей Гаврилович Бадинюк став повним кавалером чотирьох Георгіївських медалей і чотирьох хрестів» [6].

Поліщук Теофилій Каленикович

Народився 1890 р. в с. Баланівка Бершадського району в простій селянській родині. Початкову освіту здобув у церковно-приходській школі. У 1912 р. призваний на військову службу. Учасник Першої світової війни. Дослужився до унтер-офіцера. За особисту хоробрість і відвагу, проявлені в боях із австрійсько-німецькими загарбниками, нагороджений одним золотим і трьома срібними Георгіївськими хрестами.

У 1930 р. за відмову вступити в колгосп із дружиною та трьома синами висланий у Сибір. Повернувшись на батьківщину, знову був репресований (в протоколі допиту наголошувалось, що він нагороджений чотирма Георгіївськими хрестами царської армії, а це нібито негативно впливає на колгоспне будівництво, що він домагається відкриття церкви й повернення попа, а, отже, веде антирадянську агітацію). 15 вересня 1937 р. розстріляний у застінках Вінницького обласного НКВС.

Пирогов Микола Іванович

Народився 25 листопада 1810 р. в м. Москві. Закінчивши у 18 років Московський університет, перейнявся професорською діяльністю у Дерпті (нині Тарту). За наукову працю «Дослідження з перев'язування артерій» удостоєний золотої медалі. У 1841 р. обраний професором кафедри госпітальної хірургії медико-хірургічної академії. Тут написав праці з хірургії та анатомії, що уславили його ім'я, – «Повний курс прикладної анатомії людського тіла», «Топографічна анатомія». Одночасно працював над проблемою вивчення і використання парів ефіру для знеболювання при операціях. У 1847 р. на Кавказі вперше провів таку операцію у воєнно-польовому госпіталі.

Брав участь у Кримській війні. Тут проявив себе не лише блискучим хірургом, а й талановитим організатором допомоги пораненим та хворим. У числі його пацієнтів того часу були Д. І. Менделєєв – великий учений, П. М. Кошка – матрос із Поділля, герой оборони Севастополя.

Після Кримської війни призначений попечителем Одеського учбового округу, а потім отримав таку ж посаду у Києві. Його діяльність на ниві освіти, як і наукові праці, увійшли в історію вітчизняної педагогіки. Учений дбав про народну освіту в широкому розумінні цього слова, відстоював її істинно демократичний напрям.

Із Києва разом із сім'єю переїхав до купленого незадовго до цього маєтку в с. Вишня поблизу Вінниці, де в 1866 р. побудував садибу. Тут на власні кошти збудував невеличку лікарню з аптекою, де постійно приймав хворих.

Побував також в італійському місті Спеції. Сюди він приїхав спеціально до пораненого Джузеппе Гарібальді – народного героя Італії. Річ у тім, що навіть досвідчені іноземні хірурги не були спроможні визначити, чи залишилась у рані Гарібальді куля, і наполягали на якнайшвидшій ампутації ноги. М. І. Пирогов не став ампутувати ногу, а натомість вилікував Гарібальді. Це був мужній вчинок лікаря. Передова громадськість Європи із захопленням зустріла звістку про одужання Гарібальді.

Повернувшись у Вишню, знову повністю віддавав себе лікарській справі. За півтора року перебування у Вишні зробив 200

складних операцій. При цьому жодного разу не виникало важких ускладнень.

Помер 23 листопада 1881 р. [48].

Брусилов Олексій Олексійович

Російський військовий діяч, генерал від кавалерії. Народився 1853 р. У період Першої світової війни в Галицькій битві командував 8-ю армією. З 1916 р. – головнокомандувач Південно-Західного фронту, війська якого здійснили прорив австро-німецького фронту (Брусиловський прорив). У травні – червні 1917 р. був Верховним головнокомандувачем. З 1920 р. – у Червоній армії.

В 1913 – 1914 рр. мешкав у м. Вінниці (теперішня вул. Артинова, 5).

Помер 1926 р. [132, С. 57].

Кармалюк (Кармелюк) Устим Якович

Легендарний народний месник і керівник повсталих проти соціального гніту подолян (перша половина XIX ст.). Народився 1787 р. в с. Головчинцях (нині с. Кармалюкове Жмеринського району Вінницької області) у родині селянина-кріпака. Розпочав боротьбу в 1813 р. на чолі повстанського загону, сформованого із солдатів-утікачів. У 1814 – 1828 рр. діяв у межах Літинського, Летичівського й Проскурівського повітів Подільської губернії. У русі брали участь окрім солдатів-утікачів, селяни і міщани. У 1830 – 1835 рр. боротьба поширилася на суміжні з Поділлям райони Київщини і Бессарабії. Загони У. Кармалюка, до яких увійшло до 20 тис. чол., учинили понад 1 тис. нападів на маєтки можновладців. Вони грабували майно, гроші, худобу, які роздавали бідним. Чотири рази ватажка заарештовували і засуджували до каторжних робіт у Сибіру, але він тікав і продовжував боротьбу. У. Кармалюка із засідки вбив шляхтич Рутковський у с. Шляхові Коричинці (нині с. Коричинці Деражнянського району Хмельницької області). Поховали його в Летичеві на Хмельниччині [117, С. 255].

У ДОБУ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ, ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ, СТАНОВЛЕННЯ ТА УТВЕРЖЕННЯ БІЛЬШОВИЦЬКОЇ ВЛАДИ

Важкі випробування випали на долю подолян у 1917 – 1921 роках під час революції та громадянської війни. Тоді досить частими стали зміни політичної влади, які супроводжувалися соціальними потрясіннями. Мешканцям краю довелось пережити виснажливі реквізиції, пограбування. Територія краю неодноразово була ареною кровопролитних боїв між військами УНР, ЗУНР, Добровольчої армії, Червоної армії, анархістських і партизанських загонів, формувань самооборони, військових підрозділів Австро-Угорщини, Німеччини, Польщі і Румунії. Край потерпав від червоного і білого терору, продовольчих розкладок, здійснюваних більшовиками, масових єврейських погромів. Наслідками революції і громадянської війни в економічному відношенні були спустошення краю, занепад господарства; змінилась соціальна структура населення – більша частина привілейованих при Російській імперії його верств або загинула, або ж виїхала за кордон; у політичному аспекті територія сучасної Вінниччини опинилась під контролем більшовиків, але достатньо сильним на початку 1920-х років був опір новій владі [31].

У трагедію для сотень тисяч подолян перетворились голод 1921 – 1923 рр., жахливий голодомор-геноцид 1932 – 1933 рр., розкуркулення, політичні сталінські репресії.

…Кінець лютого 1917 р. став для російського царизму фатальним. Стихійна хвиля народного невдоволення, швидко набираючи силу, переросла у революцію. Протягом надзвичайно короткого часу (з 23 лютого до 2 березня) самодержавство впало, Микола ІІ, який 8 травня 1916 року разом із родиною відвідав Вінницю, де як головнокомандувач оглянув бактерологічний дезинфікаційний загін, пройшов вагонами пересувного шпиталю і вручив пора-

неним відзнаки, а потім здійснив ознайомлювальну поїздку від залізничного вокзалу до жіночої гімназії [12, С. 101], відрікся від влади. Така блискавичність перемоги над царизмом пояснюється насамперед кризовим станом в імперії, гостротою політичних, соціально-економічних та національних проблем, зростаючою активністю політичних сил, падінням та слабкістю реально існуючої влади.

Могутнім каталізатором стала Перша світова війна.

Формально влада перейшла в руки Тимчасового уряду й він намагався контролювати ситуацію. Проте народне невдоволення не спадало, суспільство все більше радикалізувалося. Не стало винятком й Поділля.

Майже одразу після Лютневої революції в центрі політичної боротьби опинилося питання про самовизначення України. 4 березня 1917 р. було утворено Центральну Раду – громадсько-політичне об'єднання, що у надзвичайно короткий час переросло у впливовий представницький орган народної влади. Важливу роль у її створенні, зміцненні та визначенні основних напрямів діяльності відіграли три провідні українські партії: Українська партія соціалістів-революціонерів на чолі з М. Ковалевським, П. Христюком, М. Шаповалом, Українська соціал-демократична робітнича партія, очолювана В. Винниченком, С. Петлюрою, М. Поршем, та Українська партія соціалістів-федералістів (Д. Дорошенко, С. Єфремов, А. Ніковський). Головою Центральної Ради було обрано М. Грушевського, життєва біографія якого в певній мірі пов'язана з Вінниччиною.

У трирічному віці він разом із батьками жив на батьківщині матері Глафіри Захарівни в с. Сестринівці теперішнього Козятинського району. У 1873, 1876, 1882, 1885 рр. сім'я Грушевських певний час знову мешкала у цьому селі. Перебування в ньому справило великий вплив на формування М. Грушевського. Сестринівку він згадував з великою любов'ю: «…і коли я все-таки любив Сестринівку незвичайно, страшенно мріяв про неї й линув душею до неї цілими десятиліттями мого життя то се було тому, що як-неяк се був властиво одинокий пункт, де я міг зв'язуватись з українською стихією, дотикатися до української землі, до її природи, до її культури». У 1888 р. відвідав с. Сестринівку самостійно. Тоді

сповідувався у сільській Покровській церкві у свого діда по матері протоірея Захарія Опокова (Опоцкевича)…

7 листопада 1917 р. Центральна Рада ухвалила ІІІ Універсал, в якому проголошувалося утворення Української Народної Республіки у межах дев'яти українських губерній. Цей документ накреслював широку програму дій: скасування поміщицького землеволодіння; запровадження 8-годинного робочого дня; встановлення державного контролю над виробництвом; надання національним меншинам «національно-персональної автономії»; забезпечення українському народові демократичних прав і свобод; скасування смертної кари, амністію політв'язням; скликання 9 січня 1918 р. Українських Установчих зборів.

У трьох проголошених Радою Універсалах Україна визначалася як автономна складова Росії.

Наприкінці 1917 р. український національний рух йшов по висхідній лінії, про що свідчать результати виборів до Всеросійських установчих зборів – в Україні за більшовиків проголосувало лише 10 % виборців, а за українські партії – майже 75 %. За таких несприятливих обставин більшовицькі організації вирішили енергійними діями завоювати маси і перехилити шальку терезів на свій бік. Була розгорнута широка агітаційно-пропагандистська кампанія, основою якої стало твердження про контрреволюційність та буржуазність Центральної Ради. Крім того, більшовики активно підтримували ліве крило українських партій, намагаючись підірвати вплив, авторитет Центральної Ради, її внутрішню єдність. Дестабілізуючим чинником став і зовнішньо-політичний тиск, який дедалі набував характеру воєнної загрози. З грудня Раднарком Росії висунув перед Центральною Радою ультиматум, а з 5 грудня протиборчі сторони перебували вже «в стані відкритої війни» – зміцніла в Росії більшовицька влада не приховувала свого бажання взяти під власний контроль й важливі у стратегічному плані українські території.

Вирішальні події розпочалися 25 грудня, коли В. Антонов-Овсієнко віддав наказ про наступ 30-тисячному радянському війську проти УНР.

11 січня 1918 р. ухвалено IV Універсал. Лейтмотивом цього документа була теза: «Однині Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого не залежною, вільною, суверенною дер-

жавою українського народу». Центральна Рада закликала всіх громадян республіки захищати «добробут і свободу» у боротьбі з «більшовиками та іншими нападниками». Універсал декларував низку принципово важливих положень: проголошувалися незалежність, суверенність УНР; на уряд покладалося завдання «цілком самостійно» довести до кінця переговори з Центральними державами – учасницями Першої світової війни та укласти з ними мир (після укладення миру планувалися демобілізація армії, заміна її робочою міліцією; переведення заводів і фабрик з воєнного на мирний стан, збільшення продукції народного споживання тощо); гарантувалася передача землі селянам без викупу ще до початку весняних робіт; констатувалася націоналізація лісів, вод та підземних багатств краю; було взято курс на запровадження монополії на виробництво і торгівлю залізом, тютюном та іншими товарами і встановлення державно-народного контролю над усіма банками; ставилося завдання найближчим часом скликати Українські Установчі збори, які б схвалили Конституцію УНР.

Проголошена в універсалі самостійність не мала абсолютного характеру. Навіть у цьому документі цілковито не відкидалась ідея федерації: тільки Українські Установчі збори мали остаточно вирішити питання «про федеративний зв'язок з народними республіками колишньої Російської держави».

Однак, цей важливий юридичний акт було проголошено в час, коли кульмінаційний момент українського національного руху вже був пройдений. Маятник суспільних настроїв дедалі більше став «зашкалювати» у лівий бік, на тлі задекларованих більшовицьким урядом гасел – «Землю – селянам!», «Мир – народу!» – посилилась зневіра народу щодо здатності Центральної Ради вирішити нагальні державні проблеми, соціальні орієнтири взяли гору над національними.

Та найфатальнішим для Центральної Ради стало її звернення до німецької сторони з проханням «надати допомогу українському народові у важкій боротьбі за своє існування», що вилилось у фактичне встановлення німецького окупаційного режиму майже в усій Україні.

Після державного перевороту, здійсненого під контролем німецької військової адміністрації, але при формальному нейтралітеті німецької сторони, генералом П. Скоропадським, Центральна

Рада була розпущена, а на українських землях виникло нове державне утворення – гетьманат «Українська держава».

Основною опорою гетьманського режиму були поміщики, буржуазія та старе чиновництво, значною мірою зрусифіковані, яких насамперед цікавили стабільність та звичні норми життя. До національної ідеї вони ставилися байдуже.

Однобічна орієнтація на імущі класи, потреба задовольнити апетити австро-німецьких окупантів зумовили таку соціально-економічну політику гетьманського уряду, яка вела не до консолідації суспільства, а до поглиблення розколу. Спроба повернути поміщикам землю, обов'язкова передача селянами врожаю у розпорядження держави, збільшення тривалості робочого дня на промислових підприємствах до 12 годин, заборона страйків сприяли формуванню опозиції, яка досить швидко перейшла до активних дій. У липні – серпні 1918 р. піднімається антигетьманська хвиля страйкового руху. У цей час на Київщині, Чернігівщині та Катеринославщині активізується селянська боротьба проти окупантів та гетьманщини. Повстанські загони налічували у своїх лавах понад 40 тис. осіб. Поразка Німеччини у війні позбавила Українську державу опори та гаранта стабільності. Спроби гетьманата змінити орієнтири (офіційне скасування державної самостійності України, проголошення федеративного союзу з небільшовицькою Росією) вже не могли врятувати ситуацію. 14 грудня 1918 р., коли війська Директорії – тимчасового верховного органу УНР у складі В. Винниченка (голова), С. Петлюри, Ф. Швеця, О. Андрієвського, А. Макаренка – вступили до Києва, П. Скоропадський зрікся влади і виїхав за кордон.

У грудні армія УНР контролювала майже всю територію України. Проте вже через півтора місяці вона змушена була під ударами збройних формувань радянської Росії залишити українську столицю. З цього моменту для Директорії розпочався період політичної нестабільності, жорсткої боротьби за владу, безуспішних пошуків надійної зовнішньої та внутрішньої підтримки, періодичних реорганізацій уряду та кардинальних змін офіційної політичної лінії, нескінченних переїздів (Вінниця – Жмеринка – Проскурів – Рівне – Станіслав – Кам'янець-Подільський). Так, у Вінниці Директорія УНР перебувала з 2 лютого по 6 березня 1919 р., з 7 травня по 8 червня 1920 р.; у Жмеринці – з 8 по 10 березня 1919 р.,

з 8 по 14 червня 1920 р. Впродовж свого існування Директорія поступово еволюціонізувала до диктатури військових на чолі з С. Петлюрою. Наприкінці 1920 р. вона остаточно втратила контроль над територією України. С. Петлюра емігрував за кордон [5].

Нещадну боротьбу з Центральною Радою, Гетьманатом та Директорією УНР вели більшовики, що були, насамперед, представлені в радах робітничих, селянських та солдатських депутатів. Вони теж то захоплювали владу, то відступали. Так, Вінниця перебувала під їхнім контролем в кінці жовтня 1917 р., у січні – лютому 1918 р., у березні – серпні 1919 р., остаточно – із середини червня 1920 р.

18 березня 1919 р. у місто увірвались Богунський і Таращанський полки зі складу 1-ї Української радянської дивізії, якою командував Микола Щорс. Тут розташувався штаб його дивізії та Подільський губком КП(б)У.

Після встановлення своєї влади у Вінниці більшовики вживають для її зміцнення цілий ряд заходів. Насамперед, того ж дня було створено міський ревком, який невдовзі реорганізували у Подільський військово-революційний комітет.

Одночасно виникають і репресивні органи. У квітні 1919 р. було утворено Подільський губернський революційний трибунал, який очолив Є. Філіпов (Едельштейн), а з 27 травня – В. Красноленський. Ще раніше було створено Подільську надзвичайну комісію для боротьби з контрреволюцією (20 березня 1919 р.). Очолив її Г. Біллер. Згадані каральні органи в червні 1919 р. розкрили «шпигунсько-диверсійну» групу, яка базувалася в нідерландському консульстві у Вінниці. П'ятеро його співробітників були розстріляні за вироком голови слідчої комісії Подільського губернського ревтрибуналу М. Максимовича.

Все ж маховик більшовицьких репресій, який тільки-но починав розкручуватись, зачіпав здебільшого представників національно-свідомого українства. Так, 12 квітня 1919 р. було заарештовано викладача фізики Вінницького учительського інституту, колишнього товариша міністра народної освіти та Подільського губернського комісара освіти Ю. О. Щирицю і В. В. Боржковського, етнографа, фольклориста, історика і статистика, вінницького повітового комісара доби Центральної Ради. Обох їх, серед багатьох ін-

ших активних українських діячів, було розстріляно у Києві 1 червня 1919 р.

У червні та на початку липня 1919 р. для більшовиків на Поділлі знову склалося вкрай загрозливе становище. У цей час загони Директорії переходять у наступ, звільнивши від ворога Кам'янець-Подільський, Проскурів, Жмеринку та інші міста і села Поділля. Із Жмеринки наступальною операцією українського війська керував С. Петлюра, ледь не захопивши Вінницю (в ніч на 5 липня 1919 р. загони Армії УНР були вже за 12 км від Вінниці). Однак більшовикам тоді вдалося переламати ситуацію на фронті на свою користь. Червоний нарком у військових справах УСРР М. І. Подвойський, терміново прибувши до Вінниці, розгорнув контрнаступ. У запеклих боях частини Армії УНР втратили важливі станції – Гнівань, Браїлів, а 7 липня – Жмеринку. Під владою Дирекорії фактично залишались Кам'янецький та частина Проскурівського, Летичівського, Новоушицького повітів. Проте після переходу Збруча 16 – 17 липня 49-тисячною Українською Галицькою Армією та її об'єднання з Наддніпрянською Армією УНР ситуація для українців змінилася на краще.

Наприкінці липня 1919 р. об'єднана українська армія при підтримці повстанських загонів (Волинця, Тютюнника, Шепеля та ін.) знову перейшла у наступ, метою якого був Київ.

Під час цього наступу Вінниця 10 серпня 1919 р. була звільнена від більшовиків. Цій події передували запеклі бої за Жмеринку, в яких брали участь І-й і ІІІ-й корпуси Української Галицької Армії, Запорозька група полковника В. Сальського (загальне командування здійснював командант ІІІ-го корпусу генерал-четар А. Кравс), а також група Ю. Тютюнника (куди також входили Запорозька Січ отамана Ю. Божка і повстанський загін Я. Шепеля).

Після зайняття Вінниці українськими частинами більшовицькі сили, зокрема Вінницький комуністичний батальйон, з оборонними боями відступали на Київ. Однак під Калинівкою вони були розгромлені.

З другої половини вересня 1919 р. Наддніпрянській Армії УНР та Українській Галицькій Армії (УГА) довелося зіткнутися з новим сильним ворогом – Добровольчою армією А. Денікіна. Важкі оборонні бої, які вели українські армії в умовах гострої нестачі боєприпасів, продовольства, одягу та медикаментів, відбувалися

на фоні жахливої епідемії тифу. В особливо скрутному становищі опинилася УГА, де через тиф та інші лиха в листопаді 1919 р. вона позбулася до 90 % свого складу.

У цих умовах командування УГА (генерал-четар Мирон Тарнавський) з метою уникнення цілковитої військової та гуманітарної катастрофи 6 листопада 1919 р. укладає на станції Зятківці з Добрармією сепаратний договір. За цим договором УГА зі всім спорядженням переходила у підпорядкування Добрармії. Щоправда, в договорі застерігалось, що УГА не буде воювати проти Армії УНР.

На початку грудня 1919 р. Вінниця фактично опинилась під контролем білогвардійців. 25 грудня того ж року у місто увійшов загін отамана Я. М. Шепеля. Рештки денікінців, які були ще там, рятувалися втечею. Після цих подій Вінницю почали залишати і галичани, перебазовуючись згідно з директивами Добрармії від 29 грудня на південь, у район між Бірзулою та Одесою. Таким чином, боєздатні частини УГА під проводом М. Тарнавського 30 – 31 грудня 1919 р. залишили Вінницю. Проте у місті залишалися тисячі хворих стрільців. З метою їхнього порятунку від розправи з боку більшовиків радикально налаштовані галичани засновують Ревком УГА і з 1 грудня 1919 р. укладають договір з більшовиками про розрив з Добармією та про реорганізацію галичан у Червону Українську Галицьку Армію (ЧУГА).

3 січня 1920 р. у Вінницю знову увійшли більшовики. Однак їхнє становище у цей час не можна назвати стабільним. Південними районами Поділля рейдувала армія генерала М. Омеляновича-Павленка, яка здійснювала славнозвісний «Зимовий похід». До того ж не припинялася партизанська боротьба селянських повстанських загонів. За даними історика Б. Козельського, Вінницю 23 лютого 1920 р. після 4-денних боїв зайняв отаман Шепель. В його руки дісталося майже все майно, захоплене більшовиками у Денікіна.

Однак найбільш невдалим для більшовиків був квітень 1920 р. 23 квітня, дізнавшись про наближення армії М. Омеляновича-Павленка, 2-а бригада ЧУГА вирішує підняти повстання в тилу більшовиків. Її виступ підтримала також 3-я бригада. Повсталі галичани роззброїли гарнізон у Літині і повели наступ на Вінницю. О 8-й годині вечора того ж дня вони відкрили артилерійський во-

гонь по місту, після чого увійшли у Вінницю. Однак, зібравши всі свої сили, місцеві більшовики вранці 24 квітня відкидають повстанців на Літинському шосе до сіл Шереметка та Людвиківка (нині – у складі Вінниці). Вночі 24 квітня на допомогу вінницьким комунарам підійшли з Калинівки частини 17-ї кавалерійської бригади Г. Котовського, і повстанці, зазнавши великих втрат, відступили до Літина. Невдовзі, 27 квітня, вони були роззброєні польським військом та відправлені до таборів інтернованих.

Виступ галичан не минув безслідно, сприяючи успішному наступу на Україну з 25 квітня 1920 р. польської армії та союзних їй 2-х українських дивізій. Під натиском сил союзників 12 та 14 радянські армії відходили на схід, і, таким чином, Вінницю вони залишили без бою в ніч з 27 на 28 квітня 1920 р.

Після звільнення Вінниці від більшовиків вона знову (у травні – червні 1920 р.) стає фактично столицею України. Але важливі зовнішні та внутрішні умови не сприяли тоді розбудові та закріпленню української державності. 5 червня 1920 р. більшовики, зібравши великі сили, переходять у контрнаступ. Основною їхньою ударною силою була 1-а кінна армія С. М. Будьонного, яка, прорвавши того ж дня фронт, сприяла загальному наступу більшовицьких військ. Окрім неї, у наступі також брали участь 12 та 14 армії і Фастівська група військ. 12 червня 1920 р. під їхнім натиском впав Київ, 19 червня – Вінниця. У цих умовах 7 червня 1920 р. керівництво УНР переїздить з Вінниці до Жмеринки. Попереду були нові бої, нові здобутки та жертви, підписання принизливих договорів та втрата незалежності [12, С. 139, 141, 142, 148, 149, 150]…

Встановленням радянської форми державності в історію України увійшов 1919 рік. Першим кроком на цьому шляху стала відмова більшовиків від попередньої назви держави – Українська Народна Республіка. З 6 січня 1919 р. вона отримала нову назву – Українська Соціалістична Радянська Республіка (УСРР).

Тимчасовий робітничо-селянський уряд України з переїздом до Харкова став називатися за російським шаблоном Радою народних комісарів (РНК), а його підрозділи – народними комісаріатами. Тимчасовий уряд перетворився на постійний.

Умови громадянської війни та революційна ідеологія позначилися на формуванні та організації радянської державної структури. Ради існували переважно в губернських містах, а на міс-

цевому рівні діяли, як правило, надзвичайні органи влади – військово-революційні комітети (ревкоми). Це можна пояснити тим, що більшовики, не впевнені в підтримці народних мас, робили ставку на диктаторські органи управління і не поспішали віддавати владу демократичним виборним Радам. Навіть там, де Ради обиралися, цей процес здійснювався під контролем ревкомів, які визначали кандидатів у депутати на багатопартійній основі, контролювали процес виборів тощо.

Ревкоми були опорними пунктами більшовизму, які цементували диктаторський режим в Україні. Цю ж функцію виконували і комітети бідноти, які активно створювалися радянською державою на селі. Вони були покликані внести розкол у найчисельнішу верству суспільства – селянство, ізолювати заможних селян і цим самим сприяти реалізації більшовицьких планів.

Юридичне оформлення радянізації державності на теренах України відбулося 10 березня 1919 р., коли III Всеукраїнський з'їзд рад (Харків) прийняв першу Конституцію УСРР, розроблену на основі конституційної моделі РСФРР. Цей документ закріпив радянський лад в Україні, перемогу «диктатури пролетаріату».

За російським шаблоном була скроєна не тільки перша Конституція УСРР, а й вся модель соціально-економічної політики РНК України. Запроваджений економічний курс одержав назву «воєнного комунізму», який передбачав націоналізацію всіх підприємств, заборону торгівлі, згортання грошового обігу, запровадження карткової системи розподілу продуктів, мілітаризацію народного господарства, встановлення державного контролю за виробництвом, запровадження загальної трудової повинності.

Однак стрижнем «воєнного комунізму» була продрозкладка, запроваджена 11 січня 1919 р. Відповідно до опублікованого цього дня документа, кожна губернія мусили здавати державі «лишки» зерна та продуктів. Спочатку розміри «лишків» визначалися реальними потребами сім'ї та фактичною наявністю в неї зерна, але незабаром головним критерієм стала потреба держави в хлібі. В одному з листів ЦК РКП(б), адресованому всім губкомам партії, цинічно заявлялося: лишки – це не те, що насправді залишилося в селянському господарстві, надміру потреб сім'ї, а те, що потрібно з нього взяти.

Продрозкладка була одним із елементів встановлення продовольчої диктатури, що виявилося в запровадженні монополії на торгівлю хлібом, штучному утриманню твердих цін, створенні комітетів бідноти, формуванні продзагонів для примусової хлібозаготівлі [5, С. 355 – 357].

Безумовно, така політика радянської влади, доповнена спробами насильницької колективізації, вкрай не подобалася українському селу, яке переважно позитивно ставилося до відродження Української держави. Досить швидко нова влада своїми діями викликала розчарування та обурення у значної більшості населення Поділля. У відповідь на політику реквізицій та викачування продовольства і сировини, репресивні заходи щодо невдоволених «совєтською владою» та національно свідомих українців, категоричне заперечення можливості існування Української Народної Республіки усе Поділля вкривається широкою мережею антибільшовицьких повстанських загонів.

Серед найвідоміших організаторів повстанського руху: Волинець Ананій Гаврилович (с. Карбівка Гайсинського району), Гальчевський Яків Васильович («Орел») (с. Малинівка Літинського району), Заболотний Семен Якович (ватажок Балтсько-Ольгопільського повстанського загону), Ільницький Семен Якович (с. Довжок Ямпільського району), Кравченко Харлампій Васильович («Пугач») (с. Сопин Погребищенського району), Мачушенко Володимир Сидорович (с. Озеро Немирівського району), Шепель Яків Матвійович (с. Городище Літинського району).

А ось далеко неповний список інших повстанських отаманів: Аброзевич Станіслав Іванович (с. Кальник Іллінецького району); Андрусь Пилип Максимович (с. Китайгород Тростянецького району); Артемчук Мусій Іванович (с. Козятин Козятинського району); Бабенко Олександр Харитонович (смт Тростянець); Бакало Петро Станіславович («Нечай») (с. Ковалівка Немирівського району); Басенко Кіндрат Пилипович (с. Бабчинці Чернівецького району); Бойченко Федір («Дробик») (смт Тростянець); Бойчук Семен Дорофійович (с. Уяринці Тиврівського району); Брежесінський Антон (с. Пустовійти Хмільницького району); Бучацький Захар Сергійович (смт Чечельник); Вінтоненко Петро Тихонович (с. Ковалівка Немирівського району); Галюк Яків Семенович («Байда») (с. Гармаки Барського району); Голенко Василь Никифорович (с. Рах-

нівка Гайсинського району); Горбанюк Никифор Романович («Вогонь») (с. Федорівка Тиврівського району); Грабчук Онисим (с. Пиківська Слобідка Літинського району); Громовий Петро Федорович (с. Любомирка Чечельницького району); Дзюбанчук Микита Оксенович («Чорнобривка») (смт Вороновиця Вінницького району); Дроганчук Яків Сильвестрович (с. Мервинці Могилів-Подільського району); Іванунь Єфрем («Левченко») (с. Четвертинівка Тростянецького району); Калита Сильвестр Григорович (с. Чуків Немирівського району); Коваленко С. А. («Ворошило») (с. Бондурівка Чечельницького району); Коваль Іван (с. Велика Мочулка Теплицького району); Козак Йосип (с. Курилівці Жмеринського району); Козак Павло Семенович (с. Юрківці Могилів-Подільського району); Копелько Омелян (с. Перепільчинці Шаргородського району); Костюк Андрій Федорович (с. Копіївка Тульчинського району); Кочубейник Семен (с. Вівсяники Козятинського району); Кузьменко Тимофій Омелянович (с. Станилівка Погребищенського району); Кучер Вакула Несторович (с. Гордіївка Тростянецького району); Кушнір Данило Якович (с. Бабчинці Чернівецького району); Лампіга Трохим Тихонович (м. Ямпіль); Лимар Степан Йосипович («Зірви-Голова») (с. Тополівка Гайсинського району); Ляхович Євген (смт Брацлав Немирівського району); Майбородський Іван Федорович (с. Сестринівка Козятинського району); Маляренко Тарас Афанасійович (смт Тростянець); Матола Йосип Трохимович (с. Демівка Чечельницького району); Махомета Денис Прокопович (с. Підвисоке Оратівського району); Мельник Василь Іванович (с. Микулинці Літинського району); Нагорний Микола Онуфрійович (с. Дзюньків Погребищенського району); Наконечний Данило Іванович (с. Серебрія Бершадського району); Наутяк Павло Вікторович (с. Устя Бершадського району); Ободянський Петро Федорович (с. Очеретня Погребищенського району); Овчарук Євген Софронович (с. Снітків Мурованокуриловецького району); Онищук Артем Євгенович (с. Сокиринці Тиврівського району); Онуфрієць Юхим Тимофійович (с. Велика Киріївка Бершадського району); Осадчий Максим Григорович (х. Фризів Липовецького району); Підласко Василь Петрович (с. Куниче Тростянецького району); Підлужняк Михайло Трохимович («Вітер») (с. Степашки Гайсинського району); Плахотник Іов Іванович (с. Гунча Гайсинського району); Погонець Тимофій Семенович (с. Субо-

тівка Могилів-Подільського району); Проронюк Сергій Іванович (с. Куренівка Чечельницького району); Пушкар Іван Федорович (с. Торків Тульчинського району); Рибак Федір (с. Порик Хмільницького району); Рудий Семен (с. Гнатівка Хмільницького району); Савчук Григорій Мартинович (с. Морозівка Іллінецького району); Саранча Павло Маркович (с. Селище Літинського району); Сарахман Павло Оникійович (с. Велика Мочулка Теплицького району); Складаний Василь Якович (с. Торканівка Тростянецького району); Солтус Клим (с. Демівка Чечельницького району); Терешко Федір Тимофійович (с. Оляниця Тростянецького району); Тиквиця Франц (с. Слобода Бужанська Ямпільського району); Тимчук Пантелеймон Корнійович (с. Рудницьке Піщанського району); Трейко Іван Демидович (с. Старостинці Погребищенського району); Харусь Микита Іванович (с. Трибухи Літинського району); Ходак Павло Львович (с. Клебань Тульчинського району); Холявицький Михайло Федорович (с. Веселівка Теплицького району); Христюк Макар Максимович (с. Осолинка Літинського району); Цимбалюк Матвій Єфремович (с. Тарасівка Тульчинського району); Цісар Іов Мусійович («Хмара») (с. Степанівка Теплицького району); Чопайда Дмитро (с. Ситківці Немирівського району); Чорногуз Леонтій Сергійович (с. Рахни-Лісові Шаргородського району); Чуприна Андрій Прокопович (с. Жорнище Іллінецького району); Шевчук Данило Харитонович (с. Сокілець Немирівського району); Шмалій Федір Семенович («Залізняк») (с. Літинка Літинського району); Щавінський Василь (смт Брацлав Немирівського району); Щербатюк Григорій Федотович (с. Новофастів Погребищенського району); Яворський Сергій Іванович («Карий») (с. Нова Гребля Калинівського району); Яковенко Феодосій Трохимович (с. Вовчок Немирівського району); Якубенко Юхим Трохимович (смт Брацлав Немирівського району); Янович Костянтин Боніфатійович (с. Вербка Чечельницького району); Ярковський Микита Арсенович (с. Пилипи Барського району) [112, С. 11 – 206].

Зрозуміло, список повстанців – значно довший…

Про захисників молодої Української Держави, яка постала на уламках колишньої царської імперії, з почуттям гордості писав Головний Отаман Військ УНР С. В. Петлюра, відзначаючи їхній неоціненний вклад у врятування західної цивілізації: «Ми виступили на арену історії тоді, коли весь світ не знав, що таке Україна.

Ніхто не хотів її визнати, як самостійну державу, ніхто не вважав нашого народу за окрему націю. Єдино боротьбою, упертою й безкомпромісною, ми показали світові, що Україна є, що її народ живе й бореться за своє право, за свою свободу й державну незалежність. Ті, що легковажили наш рух, тепер побачили, що ми така сила, якої не можна не брати на увагу. Самі російські большевики словами Леніна заявляють, що тільки через боротьбу з Україною большевизм не дійшов до Західної Європи. Признаймося без гордощів і без зайвої скромности, що за час двохлітньої нашої боротьби ми створили українську націю, яка й надалі активно боротиметься за свої права самостійно й ні від кого незалежно порядкувати на своїй землі».

Сказані слова однаковою мірою стосуються як вояків та старшин Дієвої Армії УНР, так і безстрашних «польових командирів» повсталого населення України, яке не змогло примиритися з московсько-більшовицькою окупацією своєї Батьківщини. Не сподіваючись на допомогу з-за кордону, не маючи інших джерел постачання, окрім підтримки знедоленого люду, українські партизани, немов козаки Івана Богуна і Данила Нечая, гайдамаки Івана Гонти та Максима Залізняка, чи народні месники Устима Кармалюка, впродовж багатьох років вели вперту, виснажливу боротьбу з ворогом, який значно переважав їх у силах. Квітесенцією потаємних та явних сподівань і душевних настроїв учасників національно-визвольної боротьби на Поділлі стали слова відомого отамана, полковника української армії Якова Гальчевського-Орла: «Нас може і не стати, але залишимо по собі пам'ять, легенду для нових борців» [112, С. 6, 7].

Буремні роки початку XX ст. зайвий раз красномовно підтвердили, що Україна – земля, народ якої так вперто, не зважаючи на велетенські жертви, гідно піднімає прапор змагань за незалежність… Роки боротьби приносили з собою багато світлого, багато жертовного, багато героїчного, – навіть тоді, коли довкола були звичайні, здавалося б, сірі дні… [156].

* * *

Зі встановленням більшовицької влади Вінниччина стає прикордонним регіоном СРСР. З огляду на це на початку 1931 р. Ко-

мітет оборони СРСР прийняв рішення про будівництво у її південно-західній частині, а також на прилеглих до неї сусідніх територіях, п'яти нових укріпрайонів: Коростенського, Летичівського, Могилів-Ямпільського та Тираспільського.

«Станом на 1938 рік була споруджена лінія укріплень, яка не була суцільною – між об'єктами існували розриви від 9-и до 50-и кілометрів. На лінії кордону, який прикривав Могилів-Ямпільський укріпрайон (протяжність 215 км) було споруджено 240 кулеметних дотів, 18 артилерійських, де було розміщено 698 кулеметів, 36 гармат – всього 258 вогневих споруд… Найбільш значні… мали свої назви: «Скеля», «Партизан», «МЮД», «АПК», «Сталін», «Єжов», «Дімітров» тощо» [30].

На теренах Вінниччини такі оборонні споруди споруджено неподалік Могилева-Подільського, Ямполя, Яруги, Михайлівки, Серебрії, Кремінного, Мурованих Курилівців, інших населених пунктів.

Керував плануванням та будівництвом фортифікацій генерал-лейтенант Дмитро Михайлович Карбишев, який у 1941 р. потрапив у полон до гітлерівців і героїчно загинув у концтаборі. Йому посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Нині його ім'я носить одна із вулиць Могилева-Подільського…

З урахуванням згаданих особливостей географічного розташування області у Вінниці базувався великий військовий гарнізон достатньо боєздатних частин Червоної армії: корпус Червоного козацтва, командиром якого на початку 30-х рр. був Квятек, та 24-а стрілецька Самаро-Ульяновська залізна дивізія.

«…Вінниця стала відома ще й тим, що у 1929 р. тут було відкрито перший в УСРР Червоноармійський університет. З метою поліпшення проведення дозвілля військовослужбовців та їхніх сімей у 1940 р. було збудоване нове приміщення гарнізонного Будинку офіцерів (тепер Будинок офіцерів Військово-Повітряних Сил України).

Напередодні Другої світової війни у Вінниці перебував командний пункт угруповання військ Червоної армії, що перейшли кордон з Польщею 17 вересня 1939 р. Взимку 1939 – 1940 рр. у місті проходила мобілізація лижників на радянсько-фінську війну, однак бажання воювати виявили лише дев'ять вінничан» [12, С. 185]…

Та це не означає, що уродженці Вінницької області не брали в ній участі. Навпаки, чимало їх примножили ратну славу Поділля. Так, за здійснені подвиги окремі з них стали тоді Героями Радянського Союзу *(з 1934 р. в СРСР – це почесне звання, вищий ступінь відзнаки за заслуги перед державою. Присвоювали його за здійснення героїчного подвигу Президією Верховної Ради СРСР із врученням ордена Леніна, медалі «Золота Зірка» і Грамоти Президії Верховної Ради СРСР).* Серед них – Петро Устинович Богатир із с. Гулі Барського району, Іван Захарович Дребот із с. Паланки Томашпільського району, вінничанин Володимир Юхимович Шарапа. Проявляли хоробрість на її фронтах майбутні кавалери «Золотої Зірки» Савелій Іванович Бойко (с. Флорине Бершадського району), Андрій Михайлович Грабчак (с. Вознівці Жмеринського району), Ілля Михайлович Грель (с. Будне Шаргородського району), Федір Тарасович Дахновський (с. Малі Хутори; нині у межах Вінниці), Іван Матвійович Жмурко (с. Степашки Гайсинського району), Кіндрат Григорович Клименко (с. Шура-Копіївська Тульчинського району), Степан Єфремович Пономарчук (м. Гайсин), Петро Трохимович Сокур (с. Демківка Тростянецького району), Флор Євтафійович Столярчук (с. Сальниця Хмільницького району).

Більш знаковою подією, яку вітали вінничани, був задекларований партійно-радянською владою визвольний похід Червоної армії у Західну Україну та Західну Білорусь у вересні 1939 року…

Незважаючи на суспільно-політичні, соціальні катаклізми, вінничани завжди були готові захищати батьківську домівку, рідну землю, свою Вітчизну…

Армія УНР

Формування, створене на основі українських частин російської армії, загонів добровольців, Січових стрільців, Вільного козацтва та колишніх військовополонених-галичан. Ядром армії був І-й Український корпус генерала П. Скоропадського. Центральна Рада відкидала необхідність створення регулярної армії, обстоюючи принцип формування збройних сил на міліційній основі. Внаслідок цього, а також під впливом більшовицької агітації, українські частини розпались. У березні – квітні 1918 р. армія нараховувала

близько 15 тис. вояків, 60 гармат, 250 кулеметів. У листопаді 1918 р. під час антигетьманського повстання військо Директорії УНР уже складалось з Окремого Загону Січових стрільців, Запорізького корпусу, окремих частин Сірої та Сердюцької дивізій та повстанських загонів. Чисельний склад цієї армії сягав 300 тис., але після п'ятимісячної війни з радянською Росією залишилось тільки 30 тис. Навесні 1919 р. армія була реорганізована: з 11 дивізій створено п'ять самостійних груп: Січових стрільців, Запорізька, Волинська, дивізія полковника Удовиченка та група отамана Тютюнника. Після походів 1919 – 1920 років на Київ та Одесу армія зменшилась до 23 тис. вояків. У листопаді 1920 р. після тяжких боїв із Червоною армією вона перейшла Збруч і була інтернована польською владою [132, С. 29, 30].

Вільне козацтво

Добровільні військові формування, створені за територіальним принципом на традиціях запорозького козацтва в 1917 – 1918 рр. Перший загін Вільного козацтва був сформований у квітні 1917 р. у Звенигородському повіті на Київщині. 3 – 7 жовтня в Чигирині відбувся перший всеукраїнський з'їзд Вільного козацтва, на якому було прийнято Статут та обрано Генеральну Раду на чолі з П. Скоропадським. Чисельність Вільного козацтва на цей час досягала понад 60 тис. осіб. Виконувало Вільне козацтво міліцейські функції: охорона правопорядку, боротьба з бандитизмом тощо. Брало також участь у воєнних діях у складі Армії УНР. Наказом військового міністра у квітні 1918 р. Вільне козацтво розпущене [132, С. 79].

Українська Галицька армія (УГА)

Військове формування Західноукраїнської Народної Республіки. Створена в листопаді 1918 р. для витіснення польських інтервентів за межі української етнічної території та забезпечення державних кордонів. 1 листопада створено штаб УГА, яким стала Українська генеральна Команда (з 8 листопада – Начальна Команда). Начальними комендантами УГА були Д. Вітовський, полковники

Г. Коссак, З. Стефанів, генерали М. Омелянович-Павленко, Г. Греков, М. Тарнавський, О. Микитка, в. о. – полковники Вітошинський та Порайко. На початку 1919 р. було створено 3 армійські корпуси по 4 бригади в кожному. Чисельність УГА в листопаді 1918 р. становила приблизно 50 тис. вояків при 40 гарматах; улітку 1919 р. УГА мала 100 тис. вояків, 160 гармат, 550 кулеметів, 20 літаків. Під тиском поляків 16 липня 1919 р. через Збруч перейшло 49800 старшин та стрільців з 603 кулеметами та 187 гарматами. Після реорганізації УГА влилася в Армію УНР, залишившись, проте, майже самостійним угрупованням [132, С. 414, 415].

Зимові походи Армії УНР

Військово-партизанські рейди її з'єднань по тилах Червоної та Добровольчої армій.

1-й похід тривав від грудня 1919 до 6 травня 1920 року під керівництвом М. Омеляновича-Павленка, помічником якого був Ю. Тютюнник. У рейді брало участь від 3 до 6 тис. старшин та козаків. Вони пройшли з боями понад 2500 км на Єлисаветградщині а з лютого 1920 р. – від Київщини та Полтавщини до Одесщини. Похід завершився з'єднанням частин, що брали в поході участь, із частинами Армії УНР, що наступали проти радянських сил разом із польською армією, відповідно до Варшавського договору 1920 р. між УНР та Польщею.

2-й похід відбувся в листопаді 1921 р., коли уряд УНР та його армія вже перебували на території Польщі. Його метою була спроба скоординувати повстанський рух в Україні, використавши його для повалення радянської влади. Похід здійснювала Українська повстанська армія, що складалася з добровольців інтернованої у Польщі Армії УНР на чолі з Ю. Тютюнником. Волинська група добровольців (800 осіб) у районі м. Базар (Житомирська область) потрапила в оточення кінноти Г. Котовського, зазнавши великих втрат. 359 вояків, захоплених у полон, було розстріляно. Ті, що врятувалися, дісталися польського кордону. Поліська і бессарабська групи, не зумівши з'єднатися з волинською групою, повернули відповідно в Польщу та Румунію [132, С. 166].

Серед учасників Зимових походів були також вінничани (у списку розстріляних у м. Базар – 46 уродженців Вінниччини).

Червона армія

(Робітничо-селянська Червона армія, РСЧА) – основа збройних сил Радянської республіки. Створена згідно з декретом В. Леніна від 15 січня 1918 р. Спочатку формувалася на добровільних засадах, із травня 1918 р. – шляхом обов'язкового призову. На грудень 1918 р. налічувалось 800 тис. вояків, на 1 листопада 1920 р. – близько 5,5 млн. З переходом на мирний стан до кінця 1924 р. її кількість скоротилася в 10 разів [132, С. 453].

Червона гвардія

Озброєні робітничі загони, які виступали в підтримку РСДРП(б). Почали виникати у квітні – травні 1917 р. Напередодні жовтневих подій чисельність Червоної гвардії в Україні досягла 12 – 15 тис. вояків. Її загони поряд із більшовизованими військовими частинами були головною військовою силою РСДРП(б). Червону гвардію більшовики використовували як збройну опору під час захоплення влади. Пізніше загони Червоної гвардії стали ядром Червоної армії [132, С. 453].

Червона Українська Галицька армія (ЧУГА)

Військове формування, створене на початку 1920 р. у складі Червоної армії із частин Української Галицької армії, що перейшла на бік радянської влади. Було сформовано 3 бригади ЧУГА. Під час радянсько-польської війни І-а бригада ЧУГА з'єдналася з радянськими військами, решта перейшла на бік польських військ [132, С. 453].

Червоне козацтво

Збройне формування радянського уряду України. Перший полк Червоного козацтва був створений у Харкові 28 грудня 1917 р. під командуванням В. Примакова. Надалі полки Червоного козацтва виникали і в інших містах. Козацтво брало участь у боротьбі проти Центральної Ради, австро-німецьких окупантів, військ

Директорії та денікінців. Після громадянської війни Червоне козацтво деякий час залишалося під своєю назвою у складі Червоної армії [132, С. 453, 454].

Гайсинська республіка

(11.05 – 10.1919 р., з перервами)

Військово-політичне адміністративне утворення уенерівського напряму на території Гайсинського повіту Подільської губернії з центром в м. Гайсин теперішньої Вінницької області. На звільненій від більшовиків території 16.06.1919 р. було скликано повітовий селянський з'їзд, який сформував місцеві органи влади (повітова рада з 70 чол. та виконавчий комітет з 13 чол.). На території повіту повстанцями утримувалися лікарні, притулки, школи, виходив часопис «Повстанець». Кошти для економічних та соціальних потреб надходили від продажу цукру, що вироблявся на п'яти цукрових заводах, спирту з державного складу і контрибуцій від багатих купців. Також на Гайсинщині було сформовано 13-й Гайсинський полк Армії УНР, що налічував 3000 багнетів та 300 шабель. Гайсинська республіка припинила існування у жовтні 1919 року внаслідок денікінської окупації [111].

Ямпільська республіка

(січень – 09.04.1919, 03 – 10.02.1921 рр.)

Військово-політичне адміністративне утворення уенерівського напрямку переважно на теренах сучасного Ямпільського та Чернівецького районів Вінниччини.

З метою самооборони в с. Кетросах Семеном Ільницьким та групою соратників створено військовий підрозділ – Марківську сотню, яка невдовзі стала основою Окремого Наддністрянського куреня Армії УНР. Згодом сформовано управлінські органи – 28.01.1919 року в Ямполі, головою управи обрано Б. Станішевського, головою думи В. Акиндинова, комісаром повіту Мусієнка. Начальником збройних сил став Семен Ільницький.

Ямпільська республіка була союзником Української Народної Республіки та провідником її ідей на контрольованій території.

Впродовж нетривалого часу (03 – 10.02.1921 р.) Ямпільська республіка була відроджена внаслідок антибільшовицького повстання, яке охопило майже весь Ямпільський повіт (12 тис. чол.) та частину Могилівського повіту (5 тис. чол.). Повстанці виступали під гаслом «За радянську владу без комуни й комуністів». 10.02.1921 року повстання було придушене більшовицькими військами зі складу 12-ї та 24-ї дивізій [110].

Петлюра Симон Васильович

(1879 – 1926 рр.) – державний, політичний та військовий діяч, літератор, публіцист. У 1895 – 1901 рр. навчався у Полтавській духовній семінарії. Член РУП з 1900 р., з 1905 р. – УСДРП. До Першої світової війни займався журналістикою. В 1916 – 1917 рр. – заступник уповноваженого «Союзу земств» на Західному фронті. З березня 1917 р. – член Української Центральної Ради, з червня – генеральний секретар військових справ (у грудні 1917 р., не погоджуючись із політикою голови Генерального Секретаріату В. Винниченка, пішов у відставку). У січні – лютому 1918 р. сформував Гайдамацький Кіш Слобідської України, який брав участь у придушенні повстання в Києві на заводі «Арсенал». Після гетьманського перевороту був заарештований. З листопада 1918 р. член Директорії та Головний Отаман Армії УНР. У лютому 1919 р. вийшов із УСДРП і став головою Директорії УНР. Протягом 1919 р. керував боротьбою проти радянських і білогвардійських військ. За його ініціативи український і польський уряди підписали у квітні 1920 р. Варшавський договір. Внаслідок невдач наступу польсько-українських військ на Україну і договору між Радянською Росією, УСРР і Польщею, виводить свої війська за р. Збруч, де вони були інтерновані польською владою. В еміграції перебував у Польщі, Австрії, Угорщині, Швейцарії, Франції. 25 травня 1926 р. убитий в Парижі більшовицьким агентом [159, С. 896, 897].

Під час переїзду Директорії УНР до Вінниці, мешкав у місті над Бугом, а також у Жмеринці. У Вінниці до цього часу збереглися особняк Б. Львовича, в якому містилася штаб-квартира С. В. Петлюри (вул. Чкалова, 15), а також готель «Савой», в якому перебували міністри Директорії УНР (вул. Козицького, 36).

Омелянович-Павленко Михайло

(1870 – 1952 рр.) – військовий діяч, генерал-полковник армії УНР. Офіцер російської армії, учасник російсько-японської війни 1905 – 1906 рр. В 1910 р. закінчив академію Генерального штабу. В роки Першої світової війни командував полком.

В часи Центральної Ради – командир бригади, дивізії. В грудні 1918 – червні 1919 р. – командуючий УГА. Після поверення в армію УНР – командир Запорізького корпусу. Організатор Першого Зимового походу. Брав участь у радянсько-польській війні.

З 1921 р. – в еміграції, до 1945 р. жив у Чехо-Словаччині, пізніше у Франції. В 1945 – 1948 рр. виконував обов'язки міністра військових справ в екзильному уряді УНР. Похований в Парижі [159, С. 894].

Волинець Ананій Гаврилович

Організатор повстанського руху на Поділлі (1918 – 1919 рр.), член Української партії соціалістів-революціонерів (1917 р.) та Української народної партії (1923 – 1927 рр.).

Народився 1 жовтня 1894 р. в с. Карбівка Гайсинського району в селянській сім'ї. Навчався у місцевій церковно-парафіяльній школі, 1-класній міністерській народній школі в Кисляку, а також у 2-класній – в Гайсині. Згодом близько трьох років працював у домашньому господарстві та помічником діловода Гайсинського лісництва. В 1913 – 1917 рр. навчався у Верхньодніпровському середньому сільськогосподарскому училищі.

Після лютневих подій 1917 р. вступає до партії українських есерів. Секретар Гайсинського ревкому. З серпня 1917 р. – заступник повітового комісара Тимчасового уряду і начальник повітової міліції.

Організатор загонів вільного козацтва, учасник повстання проти гетьмана П. Скоропадського.

З 1919 до середини 1920 р. очолював партизанську боротьбу проти більшовиків у Гайсинському повіті. Навесні 1920 р. загін під його командуванням, що складався з 350 піших і 150 кінних, допомагав наступаючим частинам генерала М. Омеляновича-Павленка

оволодіти Брацлавом (28.04), Тульчином (2.05) та Вапняркою (2.05), на деякий час захопив Гайсин. Згодом входив до складу Запорізької дивізії.

Після відступу українського війська А. Г. Волинець з червня 1920 р. – в еміграції (Польща). З 1933 р. мешкав у Рівному. У січні 1940 р. заарештований органами НКВС. За вироком суду, який відбувся на 2 лютого 1941 р. у Вінниці, засуджений до смертної кари. Страчено отамана 14 травня 1941 р. [117, С. 128; 112, С. 34 – 36].

Гальчевський Яків Васильович

Військовий діяч, активний учасник повстанського руху в Україні.

Народився 1894 р. в с. Гута-Літинська (тепер с. Малинівка Літинського району). Здобув військову освіту в старшинській школі, після чого воював на фронтах Першої світової війни, дослужившись до штабс-капітана.

Напочатку 1919 р. разом із А. Волинцем взяв участь у ліквідації більшовицького повстання проти Директорії УНР – так званої Меджибізької республіки. У квітні того ж року (вже в ранзі сотника) прийняв від А. Волинця командування 61-м ім. Симона Петлюри піхотним полком Армії Української Народної Республіки. Воював проти військ частин Червоної армії на Поділлі й Київщині. Наказом головного отамана військ УНР 15 лютого 1922 р. призначений командиром усіх повстанських загонів і підпільних організацій Правобережної України. Увійшов в історію повстанського руху як керівник найбільш тривалого рейду по Поділлю. Виявив хист до підпільної роботи, добре налагодив роботу розвідки. Восени 1922 р. виїжджав до Варшави, де зустрічався з С. Петлюрою. Наприкінці 1922 – початку 1923 р. перетинав кордон УСРР з невеликими загонами, продовжуючи збройну боротьбу аж до 1925 р., згодом працював у розвідці Державного центру УНР в еміграції, послідовно очолюючи розвідувальні пункти в м. Корець та містечку Ланівці під безпосереднім керівництвом І. Литвиненка.

З кінця 1920-х рр. і до 1939 р. – контрактовий старшина польської армії (капітан, згодом майор). У 1942 – 1943 рр. – організатор і командир Грубешівської самооборони від поляків на Холмщині.

Загинув у 1943 р. в бою з боївкарями Армії Крайової в с. Пересоловичі. Похований у м. Грубешів (нині м. Хрубешів, Польща) [102, С. 45].

Гандзюк Яків Григорович

Військовий діяч, генерал-майор.

Народився 21 березня 1873 р. в с. Лозове (нині селище міського типу Деражнянського району Хмельницької області; за деякими джерелами – в с. Багринівці Літинського району) в сім'ї православного священика. Закінчив гімназію у Вінниці, Одеське піхотне юнкерське училище (1896 р.). Учасник російсько-японської війни 1904 – 1905 рр. У роки Першої світової війни – командир Двінського полку, начальник 104-ї піхотної дивізії.

Одним із перших на Південно-Західному фронті українізував дивізію, яка ввійшла до складу Першого українського корпусу генерал-лейтенанта П. Скоропадського. Полки дивізії Я. Гандзюка зайняли Вінницю, Бердичів, Житомир і не пропускали противника до Києва. В грудні 1917 р. брав участь у боях з частинами збільшовиченого 2-го гвардійського корпусу. 11 січня 1918 р. очолив цей корпус. На початку лютого 1918 р. виїхав до Києва для вирішення долі корпусу. Потрапив у полон до більшовицьких частин М. Муравйова.

За відмову перейти на службу до червоних 10 лютого 1918 р. був розстріляний. Похований на території Видубицького Свято-Михайлівського монастиря в Києві [102, С. 50].

Шепель Яків Матвійович

Повстанський отаман, командувач повстанського загону, полковник Армії УНР. Член партії українських соціалістів-революціонерів.

Народився в с. Вонячин (тепер с. Городище Літинського району). Закінчив три курси юридичного факультету Одеського університету. Мобілізований в російську армію. Воював на фронтах Першої світової війни, був поранений у 1915 р. під Ригою. Дослужився до прапорщика. Деякий час учителював.

У 1917 р. створив повстанський загін на Літинщині, який налічував близько 500 кіннотників. У грудні 1918 р. – ад'ютант командира Літинської сотні Окремого Гайсинського куреня Національної гвардії. У лютому 1919 р. – підстаршина 61-го Гайсинського полку А. Волинця. У ніч на 14.05.1919 р. Я. Шепель із загоном в 150 чол. вчинив напад на м. Літин, повністю очистивши його від більшовиків та звільнивши політичних арештованих. Того ж місяця загін Я. Шепеля в 3,5 тис. чол., озброєних переважно косами, вилами, рушницями, зайняв без бою м. Синяву теперішньої Хмельницької області. Також без бою – м. Хмільник, згодом з боєм – м. Летичів.

У травні – серпні 1919 р. загони Я. Шепеля вели запеклі бої за губернський центр – м. Вінницю. У лютому 1920 р. вони вибили з міста денікінців.

Під час 1-го Зимового походу взаємодіяв з частинами Армії УНР під командуванням генерала М. Омельяновича-Павленка.

Восени 1920 р. загін Я. Шепеля відходить на польську територію. Деякий час його командувач працює при штабі Ю. Тютюнника, допомагаючи готувати всенародне повстання в Україні. Згодом, оцінюючи бойові заслуги Я. Шепеля, Головний Отаман С. Петлюра відзначав: «Якби у мене були три-чотири таких отамани, як Яків Шепель, я би довго сидів у Києві».

Влітку 1921 р. Я. Шепель повертається в Україну в якості командувача 6-го повстанського району. Від Петлюри мав завдання підготувати повстання в Літинському, Летичівському, Проскурівському, Могилів-Подільському, Кам'янець-Подільському та Вінницькому повітах. Базуючись із повстанцями переважно на Літинщині, тоді ж знову розпочав бойові дії.

У вересні цього ж року в Я. Шепеля виникли непорозуміння з командуючим Північною повстанською групою Карим (С. Яворським). Для з'ясування обставин він виїжджає за Збруч, передавши командування сотнику Є. Добровольському.

Під час переходу кордону підступно вбитий більшовицькими агентами [117, С. 487; 112, С. 195 – 197].

Котовський Григорій Іванович

(24 (12).06.1881 – 06.08.1925) – бунтівник, радянський військовий діяч. Народився в м. Ганчешти (нині м. Гинчешть, Молдова) в сім'ї заводського механіка. Працював помічником управителя та управителем маєтку. За фінансові махінації та непорядну поведінку його двічі арештовували: першого разу – 1902 р., вдруге – 1903 р. Від початку 1904 р. перебував не нелегальному становищі, очолював невелику групу есерівських бойовиків, що займалась пограбуваннями. 1905 р. разом з «бойовою» групою розірвав стосунки з есерами і розширив масштаби грабіжництва. 1907 р. засуджений до 12 років каторжних робіт, направлений до Нерчинська (нині місто Забайкальського краю, Російська Федерація), де працював на будівництві Амурської залізничної магістралі. У лютому 1913 р. втік із заслання. На початку 1915 р. сформував нову «бойову» групу і разом з нею займався грабіжництвом у Бессарабії. 1916 р. його група здійснила напад на арештантський вагон і звільнила засуджених, які там утримувалися, після цього чисельність групи збільшилася до 30 осіб. «Бойовий загін» під приводом «повернення народові того, що в народу було відібрано» здійснював зухвалі напади і грабував майно та власність заможних мешканців Одеси. Сам Котовський жив у найдорожчих готелях міста. Цього ж року був арештований і на суді переконував присяжних, що грабував з ідейних мотивів. Однак присяжні визнали його винним і він був засуджений до страти. Через протести невдоволених рішенням суду та втручання дружини командуючого Південно-Західним фронтом генарала О. Брусилова, до якої Котовський відправив листа з оповіддю про свою долю, вирок замінили іншим – довічною каторгою. Сидячи в одеській в'язниці, написав автобіографію (сповнену вірою у свою винятковість). У травні 1917 р. умовно звільнений з каторги, згодом направлений на Румунський фронт. Обраний членом полкового комітету 136-го Таганрозького піхотного полку. У листопаді 1917 р. примкнув до лівих есерів, був вибраний членом комітету 6-ї армії. У січні – березні 1918 р. командував Тираспільським червоним загоном. Примкнув до більшовиків. 1918 р. за допомогою більшовицького підпілля здійснив кілька пограбувань в Одесі, зокрема, фінансових установ Добровольської армії. Від липня 1919 р. – комбриг 45-ї стрілецької дивізії. Під командуванням

Й. Якіра брав участь у переході угрупування червоних військ від Дністра до Житомира. Від листопада 1919 воював проти білих військ під Петроградом. Від січня 1920 р. командував бригадою під час боїв на Кавказі, потім – в Україні (на радянсько-польському фронті). Член РКП(б) з квітня 1920 р. Від грудня 1920 р. командував 17-ю Кавказькою дивізією. Брав участь у придушенні селянських повстань в Україні та під Тамбовом. У вересні 1921 р. командував 9-ю кавалерійською дивізією, у жовтні 1922 р. – 2-м кавалерійським корпусом. Після громадянської війни був членом Всеросійської ЦВК. 1925 р. – голова ревізійної комісії Центрального управління комрадгоспами. Один із ініціаторів створення Молдавської Автономної СРР у складі УСРР.

Був нагороджений трьома орденами Червоного Прапора.

Застрелений 6 серпня 1925 р. за нез'ясованих обставин у радгоспі Чебановки під Одесою [104, С. 241, 242].

Під час громадянської війни воював також на теренах Вінниччини.

В м. Гайсині (вул. Б. Хмельницького) та в с. Лукашівці Тростянецького району до цього часу збереглися будинки, де в 1920 р. містився штаб його дивізії.

Щорс Микола Олександрович

(06.06 (25.05).1895 – 30.08.1919) – радянський військовий діяч. Народився в м. Сновськ (нині м. Щорс Чернігівської області) в сім'ї залізничника-машиніста. Навчався в Київській військово-фельдшерській школі, закінчив Віленське військове училище. Учасник Першої світової війни, підпоручик. На початку 1918 р. організував у м. Сновськ червоногвардійський загін. Очолив з'єднаний загін Новозибківського повіту, який у складі 1-ї революційної армії воював з німецькими окупантами. Із травня 1918 р. займався формуванням загонів українців у Самарській і Симбірській губерніях. У вересні 1918 р. – командир Богунського полку, сформованого з партизанських загонів на залізничній станції Унеча (нині місто Брянської області, Російська Федерація). У жовтні 1918 р. очолив 2-у бригаду 1-ї Української радянської дивізії. У лютому 1919 р. – комендант м. Києва. Із березня 1919 р. – начальник 1-ї Української радянської дивізії (спочатку у складі Групи військ Ки-

ївського напрямку, згодом – 1-ї Української радянської армії), із серпня 1919 р. – 44-ї стрілецької дивізії 12-ї армії Західного фронту. Не погоджувався з передислокацією українських радянських частин після розформування Українського фронту на інші фронти.

Загинув при загадкових обставинах на позиціях одного з підрозділів дивізії біля с. Білошиці (нині с. Щорсівка Коростенського району Житомирської області) під час відвідань представників військ інспекції 12-ї армії. Похований в м. Самара (нині місто в Російській Федерації) [109, С. 688].

У 1919 р. штаб його дивізії розміщувався у м. Вінниці у будинку колишнього готелю «Савой» (нині вул. Козицького, 36).

Пархоменко Олександр Якович

Радянський військовий діяч. Народився в с. Макарів Яр (нині с. Пархоменко Краснодонського району Луганської області) в селянській родині. Від 1900 р. – робітник Луганського паровозо-будівного заводу. З 1904 р. член Російської соціал-демократичної робітничої партії (більшовиків). Не раз зазнавав арештів. Від березня 1917 р. – член виконкому Луганської ради робітничих і солдатських депутатів, очолював штаб Червоної гвардії.

Із грудня 1919 р. – особоуповноважений при революційній військовій раді Першої Кінної армії, із квітня 1920 р. – начальник 14-ї кавалерійської дивізії. Брав участь у боях із польськими військами під час польсько-радянської війни, у складі Першої Кінної армії здійснював славнозвісний прорив фронту в районі с. Сніжна Погребищенського району. Наприкінці 1920 р. воював із загонами Н. Махна.

Нагороджений двома орденами Червоного Прапора.

Загинув у бою з махновцями в с. Бузівка (нині село в Жахнівському району Черкаської області).

Похований в м. Луганську.

У с. Серединка Бершадського району в 1918 – 1919 рр. розміщувався штаб його дивізії.

Коцюбинський Юрій Михайлович

Український державний, партійний і військовий діяч. Народився 25 листопада 1911 р. у м. Вінниці в родині українського письменника Михайла Коцюбинського. Член РСДРП з 1913 р. Під час Першої світової війни був мобілізований в армію (1916 р.); закінчив Одеське військове училище, прапорщик. Учасник Лютневої революції та жовтневих подій (1917 р.) у Петрограді. З 20 жовтня 1917 р. – член Петроградського ВРК, комісар гвардійського Семенівського полку.

З грудня 1913 р. входив до складу першого уряду радянської України – Народного секретаріату – як заступник, а пізніше – як виконуючий обов'язки народного секретаря військових справ. З 19 січня 1918 р. – військовий головнокомандувач. Керував військовими операціями радянських військ в Україні, брав участь в організації партизанського руху, голова Надзвичайного комітету оборони України (1918 р.), член Всеукраїнського бюро для керівництва повстанською боротьбою проти німецьких окупаційних військ «Дев'ятки», Всеукраїнського центрального військово-революційного комітету, Організаційного бюро по скликанню Першого з'їзду КП(б)У, Тимчасового робітничо-селянського уряду України. У 1919 р. – член Революційної військової ради Українського фронту, голова Чернігівського губвиконкому. З серпня 1920 р. – член Зафронтового бюро ЦК КП(б)У. З кінця 1919 до 1920 р. – член Полтавського губвиконкому партії.

У 1920 р. направлений на дипломатичну роботу, зокрема в 1921 – 1922 рр. був предствником радянської України в Австрії. З 1930 р. – заступник голови, а з 1934 р. – голова Держплану і заступник голови Ради народних комісарів УРСР. Був членом ВУЦВК.

Репресований. У жовтня 1936 року звинувачений в організації і керівництві діяльністю контрреволюційною троцькістською організацією в Україні («Український троцькістський центр»). 8 березня 1937 р. засуджений колегією Верховного суду СРСР до розстрілу і того ж дня вирок було виконано. Реабілітований у грудні 1955 р. [117, С. 256].

Примаков Віталій Маркович

Народився 30 грудня 1897 р. в м. Семенівка на Чернігівщині в сім'ї сільського вчителя. Під час навчання в Чернігівській гімназії подружився з Ю. Коцюбинським, під впливом якого розпочав революційну діяльність. Із 1914 р. – член Російської соціал-демократичної робітничої партії (більшовиків). У 1915 р. за ведення серед військ Чернігівського гарнізону агітації проти війни був засуджений на довічне заслання до Сибіру.

Після Лютневої революції 1917 р. повернувся в Україну, із червня 1917 р. – член Київського комітету РСДРП(б). Із серпня 1917 р. – рядовий 13-го піхотного полку. Делегат Другого Всеросійського з'їзду рад (1917 р.). У грудні того ж року Президією Всеросійського ЦВК був відряджений в Україну. Один із організаторів і керівників 1-го Українського полку Червоного козацтва. Командував кавалерійським полком (грудень 1917 – серпень 1919 р.), бригадою (серпень – жовтень 1919 р.), із жовтня 1919 р. – 8-ю кавалерійською дивізією, із жовтня 1920 р. – 1-м кінним корпусом Червоного козацтва. Брав участь у боротьбі проти військ Армії Української Народної Республіки, А. Денікіна і П. Врангеля, придушенні селянсько-повстанського руху в Україні та боротьбі з басмацтвом у Середній Азії.

Із квітня 1925 р. перебував у відрядженні в Китаї, із травня 1926 р. – командир і військком 1-го стрілецького корпусу, надалі – військовий аташе в Афганістані та Японії (1927 – 1930 рр.), командир і військком 13-го Уральського стрілецького корпусу (1930 – 1933 рр.). Із лютого 1933 р. – заступник командувача Північнокавказького військового округу, із грудня 1934 р. – заступник інспектора вищих навчальних закладів РСЧА, із січня 1935 р. – заступник командувача Ленінградського військового округу і член Військової ради при наркоматі оборони СРСР.

Обирався членом Всеросійського ЦВК і ЦВК СРСР.

Нагороджений 3-а орденами Червоного Прапора.

У 1937 р. репресований [108, С. 8, 9].

У Вінниці до цього часу збереглися колишній особняк Длуголендського (вул. Першотравнева, 66), де містився штаб корпусу Червоного козацтва під командуванням В. М. Примакова, та буди-

нок по вул. Зої Космодем'янської, в якому в 1920 – 1922 рр. він жив.

Фабріціус Ян Фріцович

(26.06.1877 – 24.08.1929) – радянський військовий діяч, герой громадянської війни. Народився на хуторі Ванкайрейбей (Латвія) в сім'ї наймита. В 1904 р. за революційну діяльність засланий до Якутії, де перебував до 1915 р. Під час Першої світової війни з серпня 1915 р. вів революційну роботу серед латиських стрільців. На чолі їх брав участь у встановленні радянської влади в Латвії. В 1918 – 1920 рр. як політпрацівник і командир бригади брав участь у боях проти німецьких окупантів, денікінців, польських військ. Після громадянської війни – на керівній військовій роботі: командир дивізії і корпусу, який дислокувався в Україні (1925 – 1927 рр.), помічник командуючого Кавказькою Червонопрапорною армією. Загинув в авіаційній катастрофі [150].

У 1925 – 1927 рр. мешкав у Вінниці (в особняку лікаря Вілінського; теперішня вул. Грушевського, 30).

Романенко Павло Вікторович

Народився у с. Баланівка Бершадського району. З 1927 р. в Червоній армії. У 1933 р. закінчив Одеське піхотне училище. У 1939 р. як командир стрілецької роти брав участь у війні з Фінляндією. Під час прориву фінських позицій рота старшого лейтенанта Романенка вирвалась далеко вперед, у фінський тил. Інші ж підрозділи полку залягли, потім відійшли назад. Командир роти був поранений в ногу, але продовжував командувати своїми бійцями. Становище склалось критичне: або фіни знайдуть його хлопців та переб'ють, або мороз доконає. Раптом згадав як у дитинстві часом видобував з-під снігу зелені стебельця озимих… Дав команду закопатися в сніг.

Через кілька годин радянські війська знову пішли у наступ. І у вирішальний момент бою фінам у спину вдарила рота, що, як білий привід, раптом піднялася із снігу. Цей удар став вирішальним

для всієї операції. Не замерз жоден червоноармієць. За цей подвиг старший лейтенат Романенко був нагороджений орденом Леніна…

Брав активу участь й в боях із гітлерівськими загарбниками. Нагороджений трьома орденами Червоного Прапора, двома орденами Червоної Зірки, медалями [47, С. 160].

Військовослужбовці – уродженці Вінниччини, які загинули під час визвольного походу Червоної армії в Західну Україну та Західну Білорусь (1939 р.)

Антонюк Сергій Іванович, с. Широка Гребля Хмільницького району. Червоноармієць. Загинув у вересні 1939 р.

Баранов Микола Максимович, смт Літин. Червоноармієць. Загинув 23 вересня 1939 р.

Бичковський Стах Павлович, с. Лучинець Мурованокуриловецького району. Червоноармієць. Загинув у 1939 р.

Білостегнюк Сергій Євтихійович, с. Писарівка Вінницького району. Червоноармієць. Помер від ран 19 вересня 1939 р.

Бойко Дем'ян Петрович, Томашпільський район. Червоноармієць. Загинув у вересні 1939 р.

Борисов Вадим Іларіонович, с. Матейків Барського району. Червоноармієць. Загинув у вересні 1939 р.

Борисов Іван Степанович, с. Матейків Барського району. Червоноармієць. Загинув у вересні 1939 р.

Волошин Микола Іванович, с. Довжок Ямпільського району. Червоноармієць. Загинув у 1939 р.

Гаврищук Олексій Пантелеймонович, с. Сугаки Могилів-Подільського району. Червоноармієць. Загинув 24 вересня 1939 р.

Гасій Гаврило Якович, Тульчинський район. Червоноармієць. Загинув у вересні 1939 р.

Горбатюк Василь Семенович, Турбівська сільрада, Липовецький район. Червоноармієць. Загинув у вересні 1939 р.

Горбатюк Степан Микитович, с. Гунча Гайсинського району. Червоноармієць. Загинув у 1939 р.

Гуляйко Дорофій Потапович, с. Джулинка Бершадського району. Червоноармієць. Загинув 9 жовтня 1939 р.

Дєдушек Сава Іванович, с. Карбівка Гайсинського району. Червоноармієць. Помер від ран у вересні 1939 р.

Єгоров Яків Григорович, Вінницька область. Червоноармієць. Загинув у вересні 1939 р.

Єдинач Федір Феодосійович, с. Марківці Козятинського району. Старшина. Загинув 21 вересня 1939 р.

Желай Іван Данилович, с. Уладівка Літинського району. Червоноармієць. Загинув у вересні 1939 р.

Журавель Федір Павлович, с. Дзюньків Погребищенського району. Червоноармієць. Помер від ран у вересні 1939 р.

Коваль Іван Антонович, с. Сказинці Могилів-Подільського (тепер: с. Виноградне Мурованокуриловецького) району. Старший лейтенант. Помер від ран у 1939 р.

Козловський Роман Климентійович, м. Вінниця. Червоноармієць. Помер від ран у вересні 1939 р.

Козмирчук Никон Панасович (Танасійович), с. Пагурці Хмільницького району. Молодший командир. Загинув у вересні 1939 р.

Левицький Андрій Іванович, м. Бар. Червоноармієць. Загинув у 1939 р.

Лерман Банціон Янкелевич, м. Вінниця. Червоноармієць. Загинув у 1939 р.

Лівшиць Марко Калинович, м. Вінниця. Червоноармієць. Загинув у вересні 1939 р.

Мацура Григорій Семенович, с. Вербка Чечельницького району. Червоноармієць. Загинув у вересні 1939 р.

Михайлов Віталій Михайлович, с. Богданівка Оратівського району. Червоноармієць. Загинув у вересні 1939 р.

Михальченко Іван Наумович, с. Завадівка Теплицького району. Ветсанінструктор. Загинув у вересні 1939 р.

Мілус (Милус) Антон Пилипович, смт Теплик. Червоноармієць. Загинув 19 вересня 1939 р.

Можаровський Віктор Петрович, смт Турбів Липовецького району. Червоноармієць. Пропав безвісти 15 жовтня 1939 р.

Нижник Артем Аврамович, с. Петримани Мурованокуриловецького району. Червоноармієць. Загинув у 1939 р.

Нижник Леонтій Родіонович, Жмеринський район. Червоноармієць. Загинув 17 вересня 1939 р.

Ніколюк Іван Назарович (Лазарович), с. Ворошилівка Тиврівського району. Політрук. Загинув у вересні 1939 р.

Пікман Фроїм Абрамович, с. Дзюньків Погребищенського району. Червоноармієць. Помер від ран у вересні 1939 р.

Присяжнюк Микола Гаврилович, с. Митків Гайсинського району. Червоноармієць. Загинув 20 вересня 1939 р.

Пустовіт Федір Семенович, смт Вапнярка Томашпільського району. Старший лейтенант. Загинув у вересні 1939 р.

Рибачук Назар Назарович, смт Турбів Липовецького району. Червоноармієць. Загинув у вересні 1939 р.

Россовський Омелян Гнатович, Вінницька область. Загинув 1939 р.

Садовий Василь Йосипович, с. Борщагівка Погребищенського району. Червоноармієць. Пропав безвісти у вересні 1939 р.

Семченко Семен Павлович, с. Нова Прилука Липовецького району. Червоноармієць. Загинув 17 вересня 1939 р.

Словакін Олексій Васильович, м. Хмільник. Політрук. Пропав безвісти у вересні 1939 р.

Трейгер (Тройгер) Яків Хаїмович, м. Хмільник. Червоноармієць. Загинув у вересні 1939 р.

Форест (Форес) Семен Іванович, с. Мазурівка Могилів-Подільського району. Червоноармієць. Загинув 1939 р.

Чабан Олександр Петрович, с. Краснопілка Гайсинського району. Червоноармієць. Загинув 20 вересня 1939 р.

Шевчук Михайло Павлович, с. Скибинці Погребищенського району. Червоноармієць. Загинув у вересні 1939 р.

Юрченко Дмитро Іванович, Вінницька область. Червоноармієць. Загинув у вересні 1939 р.

Юськов Іван Никифорович, с. Жолоби Томашпільського району. Молодший командир. Загинув у вересні 1939 р.

Янович Іван (Лука) Іванович, с. Дубовець Немирівського району. Червоноармієць. Загинув 1 жовтня 1939 р.

[113, С. 230 – 307]

У ВИХОРІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ (З ЛІТОПИСУ БЕЗСМЕРТЯ)

Друга світова війна, складовою частиною якої є Велика Вітчизняна війна радянського народу проти німецько-фашистських загарбників, виявилась найтрагічнішою в історії людства. Тим зримліша перемога у ній, вирішальний внесок у яку зробили народи колишнього СРСР, зокрема, народ України, уродженці Вінниччини.

Уже з перших днів віроломного вторгнення нацистських орд на наші землі на захист Вітчизни стали мільйони патріотів. Лише в період з 23 червня по 21 липня 1941 р. до діючої армії було мобілізовано 136866 громадян Вінницької області. На фронт пішли 2800 членів ВКП(б) та 21,8 тис. комсомольців. Серед мобілізованих значну кількість склали добровольці різного віку і статі. Ще 230,3 тис. вінничан поповнили ряди фронтовиків після визволення області з нацистської неволі.

Довгих 1418 надзвичайно важких і суворих днів та ночей йшли до Перемоги воїни-переможці. В літопис безсмертя навічно вписані імена, героїчні діяння тисяч вінничан.

Уродженець с. Демківки Тростянецького району червоноармієць Петро Трохимович Сокур разом із своїм товаришем по службі в ніч з 21-го на 22-е червня 1941 р. здійснював бойове чергування на півострові Ханко. Удвох вони відбили несподіваний напад гітлерівців. При цьому знищили 13 ворогів і 3-х узяли в полон. 13 серпня 1941 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР П. Т. Сокуру присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Уродженець с. Лука-Мовчанська Жмеринського району військовий фельдшер Володимир-Волинського прикордонного загону Володимир Карпенчук зустрів війну в м. Сокалі. З початком бойових дій з'явились поранені. Надавав їм необхідну медичну допомогу, разом із жінками командирів виносив вибулих зі строю бійців у безпечне місце. Коли фашистські танки прорвалися до комендатури, він запалив змочений бензином халат і кинув його на решітку моторного відділення одного із танків. А через кілька секунд і сам із зв'язкою гранат кинувся під гусениці іншого. Ворожа атака

захлинулася. Так у тяжку хвилину ціною власного життя В. Карпенчук врятував від смерті своїх бойових товаришів.

Майже місяць радянські воїни захищали Брестську фортецю. Серед них Родіон Ксенофонтович Семенюк із с. Стрільники Шаргородського району, який врятував прапор, Григорій Герасимович Шевчук із с. Черемошне Тиврівського району та ін.

Назавжди збережеться у пам'яті також подвиг гарнізону доту № 112, будівництвом якого, як і всіх оборонних споруд навколо Могилева-Подільського, керував генерал-лейтенант інженерних військ Герой Радянського Союзу Д. М. Карбишев. Понад 30 воїнів гарнізону доту до останнього подиху відбивали атаки ворога, але не здалися. 28 липня 1941 р. дот замовк назавжди. На його внутрішній стіні зберігся напис, зроблений останніми захисниками: «Прощай, Вітчизно! Ми віддаємо за тебе життя, фашистам не здамося!».

Сто двадцять три бойових вильоти здійснив у липні – серпні 1941-го вінничанин Віталій Тимофійович Топольський. За цей час взяв участь у 14-и повітряних боях, збив 4 ворожих літаки й таку ж кількість – у складі групи. Геройськи загинув у небі війни 28 серпня 1941 року. 10 лютого 1942 р. посмертно удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Однак, не зважаючи на мужність захисників Батьківщини, ворог нестримно рвався на схід. У нерівних боях гинули гарнізони дотів, роти, батальйони, дивізії. Чимало військових формувань потрапляли в оточення, проте не складали зброю, наполегливо шукали дорогу «до своїх» або ж ставали основою перших загонів народних месників.

Під час одного з таких проривів із ворожого кільця кращі командирські якості, виняткову хоробрість виявив помічник начальника штабу 28-го полку 174-ї стрілецької дивізії Г. С. Кулівар – уродженець с. Озаринці Могилів-Подільського району. Група бійців і командирів під його командуванням вела активні бої у ворожому тилу, сміливо нападала на фашистські підрозділи і штаби, з боями пройшла більше двохсот кілометрів і знищила 30 автомашин, транспорт з боєприпасами, захопила цінні оперативні документи.

Героїчними сторінками в історію увійшли звитяжна оборона Києва, Одеси, Смоленська, Сталінграда, Ленінграда, Москви та ін-

ших міст. Завдяки стійкості їх захисників Радянська країна дістала певний виграш у часі для того, щоб мобілізувати і розгорнути війська Червоної армії (*після 25 лютого 1946 р. –* ***Радянська Армія***), евакуювати в тил найважливіші промислові підприємства і матеріальні ресурси.

Захищаючи столицю СРСР, рядовий 252-ї стрілецької дивізії вінничанин Л. О. Головатюк під шквальним вогнем піднявся з групою бійців в атаку і захопив ворожий бліндаж. У результаті сміливих дій знищив близько десяти гітлерівців, полонив офіцера та доставив його у штаб полку.

У битві під Москвою вміло діяв командир 2-ї батареї 257-го окремого зенітного артилерійського дивізіону уродженець с. Мізяківські Хутори Вінницького району М. Г. Мелонишин. Очолювана ним батарея взяла участь у відбитті численних ворожих бомбардувальників, збила три німецьких літаки.

У складі 19-го окремого винищувального батальйону непохитно захищав Москву уродженець с. Заруддя Оратівського району Лука Степанович Лелека. Пізніше брав участь у славнозвісному контрнаступі радянських військ, котрий остаточно похоронив гітлерівські плани «бліцкригу». В 1942-у в бою під Ржевом його підкосила ворожа кулеметна черга, та наперекір смерті вижив. З госпіталю прибув під Сталінград у легендарну 62-у армію під командуванням В. І. Чуйкова (згодом перейменовану у 8-у гвардійську), коли бої у місті на Волзі досягли особливої напруги. Разом із бойовими побратимами стояв на смерть на легендареному Мамаєвому кургані. Пізніше в числі перших форсував Дніпро неподалік Дніпропетровська, брав участь у визволенні Одеси, у складі військ 1-го Білоруського фронту – в операції «Багратіон», у Варшавсько-Познанській наступальній операції, штурмував Берлін. Будучи військовим розвідником, доставив з-за лінії фронту 47 ворожих «язиків». Додому повернувся повним кавалером ордена «Слава».

Багатьом відомо про «будинок сержанта Павлова» в Сталінграді. Але був у понівеченому війною місті й «будинок старшини Пеллера» – уродженця с. Ольгополя Чечельницького району, майбутнього повного кавалера ордена Слави, Героя Соціалістичної Праці. В одному із вуличних боїв Володимир Ізраїлович Пеллер вночі з шістьма бійцями «зачепився» за сходи кутового під'їзду будівлі. До ранку вдалося вибити ворога з її першого поверху. Але

на інших гітлерівців засіло стільки, що й для роти «роботи» вистачило б. Більше тижня пішло на те, щоб їх звідти викурити. Був момент, коли у бою на третьому поверсі з обох сторін закінчилися боєприпаси. Схопились у рукопашному двобої. З чотирма фашистами розправився тоді син коваля. Потім майже два тижні утримував з товаришами по зброї триповерхову «фортецю».

Безстрашно діяв у небі Сталінграда штурман 434-го винищувального авіаполку капітан І. Ф. Стародуб із с. Михайлівки Гайсинського району. 23 вересня 1942 р. вісімнадцять фашистських бомбардувальників у супроводі дванадцяти винищувачів намагались атакувати позиції 64-ї армії. І. Ф. Стародуб врізався в їхній стрій, збив одну й протаранив іншу машину. Від зіткнення обидва літаки вибухнули в повітрі. Побратими льотчика продовжили бій. Жодна з ворожих бомб не влучила у вибрані гітлерівцями цілі.

Мужньо захищав Сталінград і Пантелеймон Авксентійович Стадник із с. Бронниці Могилів-Подільського району. Тут став свідком полонення німецького генерал-фельдмаршала Ф. Паулюса. Потім був учасником Курської битви, боїв за Корсунь-Шевченківський, Одесу, Варшаву, Берлін. Війну закінчив на берегах Ельби, де зустрівся з американськими військами…

Прагненням зупинити й розгромити ворога горіли не лише бійці та командири регулярних частин Червоної армії. На боротьбу з гітлерівськими загарбниками піднявся весь волелюбний український народ. Розгортало боротьбу патріотичне антифашистське підпілля, формувалися партизанські загони, що серйозно дестабілізували ворожий тил.

У Вінницькій області до партизанського руху було залучено 8510 чол. Більше 4-х тисяч патріотів боролися в партійно-комсомольському підпіллі. Загалом же учасників партизанського руху, підпілля та інших форм боротьби офіційно налічується понад 18 тис. чол. Серед них майже 2300 комуністів та 2500 комсомольців. В області в різний час діяли 6 партизанських з'єднань, 36 загонів, 8 партизанських та 210 підпільних груп. На бойовому рахунку патріотів понад 34 тисячі знищених окупантів та їхніх найманців, велика кількість пущених під укіс військових ешелонів, підірваних мостів, розбитої техніки, десятки врятованих від вивезення на нацистську каторгу мирних громадян.

Героїчну боротьбу вінничан очолювали відомі ватажки народних месників Я. І. Мельник, Д. Т. Бурченко, М. І. Владимиров, В. Є. Нижник, А. Г. Кондратюк, А. К. Микитенко, Д. І. Мединський, А. В. Кузнєцов, О. Н. Кравченко, С. І. Олійник, І. І. Калашник, В. Ф. Слюсаренко, Ю. Т. Посвятенко, П. Т. Кугай, Т. М. Шкрабоцький та багато інших. Мужність народних месників та підпільників також вписана яскравими літерами в ратний літопис Перемоги.

Влітку 1941-го в числі перших добровольцем пішов на фронт уродженець с. Павлівки Калинівського району Петро Каленикович Волинець. Брав участь у боях. Пораненим потрапив у полон, однак здійснив втечу з табору для військовополонених. У листопаді 1941 року вдруге був схоплений ворогами. У червні 1942 р. втік із Житомирського концтабору і повернувся в рідне село. Тут створив комсомольсько-молодіжну підпільну організацію. Підпільники розповсюджували листівки, знищили склад пального на залізничній станції Калинівка-2. 10 лютого 1943 року організація у повному складі перейшла в Чорний ліс. На її базі було створено партизанський загін ім. Леніна. П. К. Волинець став його першим комісаром, брав активну участь у всіх диверсійних операціях підпільників і партизанів. На його особистому рахунку 30 убитих гітлерівців, пущений під укіс військовий ешелон противника. В одному з боїв партизанський комісар був важко поранений. Друзі перенесли його в будинок завідувача Павлівської школи Івана Павловича Томчука. Дізнавшись, що в оселі знаходиться поранений партизан, гітлерівці разом з поліцаями оточили і підпалили будинок. П. К. Волинець і І. М. Томчук прийняли нерівний бій, відбиваючись до останнього патрона. Загинули в палаючій будівлі.

Всього два дні недожила до визволення Вінниці одна з найактивніших вінницьких підпільниць Лариса Степанівна Ратушна, родом із Тиврова. З 1939 р. навчалась на механіко-математичному факультеті Московського університету, закінчила курси медсестер. У 1941 служила в Червоній армії, брала участь в обороні Москви. Потрапивши в полон у районі Смоленська, втекла з неволі, дісталася до Вінниці і стала членом міської підпільної організації. Брала участь в обладнанні підпільної друкарні «Україна», розповсюджувала листівки, була зв’язківцем, допомагала звільняти ра-

дянських військовополонених, переправляти їх до партизанів. Поставляла народним месникам зброю, боєприпаси, медикаменти.

За видатні заслуги, мужність, героїзм, виявлені в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників у період Великої Вітчизняної війни, Указом Президії Верховної Ради СРСР 8 травня 1965 року П. К. Волинцю, Л. С. Ратушній, а також керівнику Вінницького підпільного центру, що об'єднував 17 антифашистських груп, мав зв'язок із підпільними організаціями та групами Немирівського, Погребищенського, Козятинського, Гайсинського, тодішніх Дашівського та Турбівського районів, корегував їхню діяльність, активно сприяв розгортанню боротьби з ворогом на окупованій території, Івану Васильовичу Бевзу посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Не мирився з ворогом учень-старшокласник Літинської середньої школи № 1 Борис Семенович Варава. Розповсюджував повідомлення Радінформбюро, вів розвідку, здобував зброю, виконував ряд диверсійних завдань місцевих підпільників. Ставши після визволення Літина бійцем Червоної армії, відзначився особливою хоробрістю на одерському плацдармі. За виявлену відвагу посмертно удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Гайсинчанин Олександр Сидорович Пироговський на початку Великої Вітчизняної війни був секретарем парторганізації Київського лісопереробного заводу. Після відходу радянських військ залишився на окупованій території. Очолив Залізничний підпільний райком партії м. Києва, став одним із організаторів і керівників антифашистської боротьби. Схоплений і розстріляний гестапівцями 6 листопада 1943 р. В 1945 р. йому теж посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Уродженець с. Вознівці Жмеринського району Андрій Михайлович Грабчак на чолі загону був закинутий у ворожий тил в Олевський район Житомирської області для організації диверсій на залізницях. До листопада 1943 р. його спершу невеликий загін зріс до 1300 партизанів і був реорганізований в партизанське з'єднання, яке здійснювало диверсії на ділянках залізниці Шепетівка – Бердичів, Шепетівка – Новоград-Волинський, Житомир – Новоград-Волинський. За період з 17 січня 1943 року до 1 серпня 1944 р. партизани з'єднання пустили під укіс 2 бронепоїзди, 163 військових ешелони з живою силою, технікою і боєприпасами против-

ника. В кінці війни ратні подвиги їхнього бойового командира Батьківщина відзначила Золотою Зіркою Героя.

Такої ж відзнаки удостоївся і уродженець с. Комунарівки Калинівського району Василь Максимович Яремчук. Восени 1941 р. він очолював групу підривників партизанського загону ім. Г. І. Котовського, що діяв у Харківській області. У жовтні – листопаді того ж року групою було пущено під укіс 12 ешелонів з живою силою та бойовою технікою противника. У 1943 р., очолюючи партизанський загін імені Устима Кармалюка, громив ворога на території Житомирської та Рівненської областей, а в 1944 р. – на території Польщі.

Уродженця с. Селище Козятинського району Михайла Ілліча Дуку гітлерівська навала застала в Брянську. За завданням місцевого обкому партії брав участь в організації партизанського руху на Брянщині. В серпні 1941 р. перейшов лінію фронту. В 1941 – 1942 рр. командир партизанської бригади ім. Кравцова в Орловській області (Росія). 6 листопада 1941 р. організував і здійснив крупну акцію в м. Орлі – партизани розгромили приміщення місцевого ресторану, знищили сотні гітлерівців. За цей та інші подвиги в 1942 р. нагороджений медаллю «Золота Зірка». А потім воював на фронті. Будучи генерал-майором, командував 82-ю гвардійською стрілецькою дивізією, брав участь у штурмі Берліна. Учасник параду Перемоги, на якому йому було довірено пронести по Красній площі ключі від столиці поваленого рейху.

Герой Радянського Союзу Іван Платонович Ковальов із с. Тарасівки Жмеринського району, командир мінометного взводу Червоної армії, був закинутий в тил ворога в березні 1943 р. За сім місяців бойової діяльності його взвод знищив 16 ворожих ешелонів, 17 мостів, більше 1,4 км ліній зв'язку, 3 одиниці бронетехніки. За цей період навчив 350 партизанів мінопідривній справі.

В неповні вісімнадцять років взяв у руки зброю, щоб боронити Вітчизну, вінничанин Іван Афанасійович Бондарчук. Разом з іншими народними месниками не давав спокою загарбникам у волинських лісах. Здійснив ряд успішних диверсій на транспортних комунікаціях ворога. У післявоєнний мирний час за успіхи в розвитку народногосподарського комплексу нагороджений золотою медаллю «Серп і Молот», удостоївшись звання Героя Соціалістичної Праці.

Уродженець с. Гранова Гайсинського району Іван Сергійович Кальницький у складі загону ім. В. І. Леніна 2-ї партизанської бригади ім. Й. В. Сталіна боровся з нацистськими окупантами на території рідної Вінниччини. За ратні подвиги нагороджений орденом Вітчизняної війни 2 ступеня. Після війни, як знаний організатор колгоспного виробництва, теж удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці.

Відомо чимало випадків, коли боротьба з ненависними окупантами ставала «сімейною справою». Так, найактивнішу участь взяла у ній вся сім'я Волинців із с. Павлівки Калинівського району. При цьому зазнала непоправних втрат. У травні 1943 р. в застінках вінницького гестапо загинули її глава Каленик Васильович та наймолодший із синів Лесик. За місяць перед цим у бою з гітлерівцями біля Майдана-Супрунівського поліг смертю хоробрих середній із братів Волинців – Сергій. Втративши чоловіка та трьох синів, їхня ненька Лідія Леонтіївна не поривала з народними месниками, стала «партизанською матір'ю».

Одну з підпільних груп м. Вінниці очолив Олександр Іванович Побережець. Допомагали йому в нелегкій, вкрай небезпечній справі матір Параска Євстафіївна та дружина Лідія Андріївна.

Діяльним членом вінницького підпілля зарекомендував себе Борис Іванович Крижевий. Він постійно відчував розуміння та підтримку з боку батька Івана Андрійовича і матері Катерини Василівни.

Керівництво Рожнятівською антифашистською групою (Томашпільський район) здійснював Пилип Миронович Воронюк. Активними її членами були його дружина Василина Ксенофонтівна, їхні сини Сергій та Михайло.

Юний патріот Петро Демчук із с. Жадани Іллінецького району спільно з батьками підтримував зв'язок з партизанами загону «За Батьківщину!».

Відразу три брати Шершуни (Анатолій, Володимир, Михайло) воювали у 2-й партизанській бригаді ім. Й. В. Сталіна. У партизанському загоні ім. В. І. Леніна, на базі якого згодом виросли однойменне з'єднання народних месників, а пізніше – кавалерійська бригада, боролися з нацистськими окупантами брати Андрій та Ігор Коцюбинські, Євген і Микола Муляри, Влас та Михайло Поліщуки. Активними членами Жмеринської підпільної органі-

зації «Радянські патріоти», членами редколегії газети «Червоний партизан» були брати Віктор та Герберт Лідзіни. У вкрай важких умовах окупації [а окупаційний режим на Вінниччині у зв'язку з будівництвом та розташуванням на її території ставки А. Гітлера «Вервольф» та штабного комплексу люфтваффе «Штайнбрух» (ставки Г. Герінга) був особливо жорстоким] діставали зброю, медикаменти і передавали партизанам, виконували інші складні і відповідальні завдання юні вінницькі підпільники Володимир і Микола Киянки.

Взагалі, можна навести також чимало прикладів, коли поруч з дорослими найактивнішу участь у боротьбі з поневолювачами брали діти та підлітки. Зокрема, мав багату бойову біографію підпільника та партизанського розвідника підліток із с. Чернівців Володимир Римар. У тринадцять років став бійцем 2-ї партизанської бригади ім. Й. В. Сталіна Володя Саморуха – син керівника підпільно-партизанської організації с. Коритуватої Петра Олексійовича Саморухи. Коли в командування бригади виникла необхідність встановити зв'язок з «великою землею», в далеку небезпечну дорогу послали саме Володю. Він з честю виконав відповідальне завдання.

З перших днів окупації мужньо боролись з ненависним вором юні вінницькі підпільники Павло Аникін, Жора Заболотний, Толя Березовський, Вітя Довбня, Реджик Жуковський, Володя Кадук, Сєва Семенець, Юрій Курій, Сергій Мажаров, Толя Медведєв, Володя Чурсін та багато інших.

Зростаючий протест і опір населення політичним, економічним та іншим заходам окупантів не зміг би самостійно похитнути позиції загарбників, якби антифашистський рух не набув організованих форм. І в цьому процесі, як наголошував відомий західний історик В. Косик, провідна роль належала Комуністичній партії [127], яка, переборюючи допущені на початковому етапі війни прорахунки, зуміла консолідувати більшість населення на окупованій території, залучити його до активної боротьби з гітлерівськими загарбниками. Всього в роки Великої Вітчизняної війни у Вінницькій області діяли 2 обкоми, 4 міжрайпарткоми, 15 райкомів партії, 2 районні партійні організації, 2 партцентри [49]. Саме Компартія України мала переважаючий вплив майже на 80-и від-

сотках території України. Десятки тисяч рядових комуністів загинули у цій бротьбі.

Великих втрат зазнала Вінницька обласна партійна організація. Зокрема, полягли у цій боротьбі перші секретарі колишніх райкомів партії: Барського – Антон Федорович Моняк, Дашівського – Олександр Антонович Домбровський, Жмеринського – Пилип Митрофанович Стрілець, Комсомольського – Терентій Родіонович Ткачук, Копайгородського – Іван Север'янович Іванюк, Мурованокуриловецького – Іван Іванович Філатов, Сагородоцького – Анатолій Євсейович Барський, Теплицького – Василь Зіновійович Мельничук, Тростянецького – Бенціон Мордухович Штофер, Уланівського – Павло Степанович Соколов, другі секретарі райкомів партії: Комсомольського – Михайло Федорович Підгаєцький, Самгородоцького – Іларіон Павлович Мошинський, секретар Тульчинського райкому партії В. В. Сашко, секретар підпільного міжрайкому партії А. К. Микитенко, секретар Теплицького підпільного РК КП(б)У Д. А. Кучер та інші.

А в західних регіонах України розгортався національний партизанський рух, вело боротьбу, в т. ч. і на Вінниччині, націоналістичне підпілля. Координатором згадуваного руху була Організація Українських Націоналістів. Чимало її членів теж загинуло у боротьбі з гітлерівцями.

На жаль, через ідеологічні протиріччя обидва партизанські рухи і підпілля (радянське і націоналістичне) перебували у постійному протистоянні, між ними відбувались збройні сутички, що послаблювало опір окупантам…

Проте доля війни вирішувалася, насамперед, на фронті. Мужність і стійкість захисників Вітчизни врешті внесли корінний перелом у її хід. Від стін Сталінграда розпочалося довгоочікуване визволення. Не шкодуючи життя та крові, солдат-визволитель тепер йшов на захід. І ніщо не могло зупинити його.

Уродженець с. Селевинців Немирівського району Іван Борисюк – командир взводу 45-міліметрових гармат – проявив хоробрість на Курській дузі. 5 липня 1943 р. у бою біля с. Новий Хутір Глазуновського району Орловської області він особисто підбив 2 ворожих танки. Наступного дня очолюваний ним взвод біля с. Снава Понирівського району Курської області взяв участь у відбитті атаки 100 ворожих танків, вивів з ладу одинадцять із них.

Шість підбитих танків на рахунку відважного командира. За проявлену мужність йому присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Там же відзначився майбутній повний кавалер ордена Слави уродженець с. Моївки Чернівецького району Федір Кіндратович Добрий. Влучними пострілами з міномета знищив декілька вогневих точок противника і понад сотню його солдатів.

Ростислав Федорович Полянський, льотчик родом із Жмеринки, під час Курської битви в липні 1943 р. таранним ударом збив ворожий винищувач, а сам приземлився на парашуті.

Уродженець с. Чечелівки Гайсинського району сержант Анатолій Максимович Польовий виніс пораненого офіцера з поля бою. Невдовзі груди бійця прикрасила заслужена бойова нагорода – орден Червоної Зірки.

Геройський вчинок здійснив 7 серпня 1943 р. командир кулеметного взводу уродженець с. Біляни Чернівецького району гвардії лейтенант Олексій Васильович Сосновський. У бою за важливу висоту в Спас-Деменському районі Калузької області він опинився в оточенні противника. На вимогу ворога здатися відповідав влучними пострілами, знищивши декілька десятків гітлерівців. Коли закінчились патрони, вступив у рукопашну сутичку. Останньою гранатою підірвав себе і обсілих ворогів.

Погребищанин Володимир Миколайович Терлецький віддав життя за визволення Краснодарського краю, Петро Іванович Ніколаєнко із с. Мітлинців Гайсинського району – Ставропольського. Льотчик-винищувач Григорій Микитович Олійник із смт Вороновиці Вінницького району в небі над межиріччям Волги й Дону та Прикавказзя збив 20 ворожих літаків. Під час прориву блокади Ленінграда найкращі бойові якості проявив уродженець с. Чагова Оратівського району Григорій Андрійович Заїка. Тоді очолювана ним рота 7 днів не виходила з бою, відбила усі контратаки танків та піхоти противника. 19 січня 1943 р. подолянин разом із бійцями проник у розташування ворога, захопив укріплений рубіж, знищив до роти солдатів і офіцерів. А уродженець с. Стражгорода Теплицького району Петро Трохимович Плотянський виявив неабияку хоробрість у боях за м. Новоросійськ. 16 квітня 1943 р. з невеликою групою розвідників він підповз до переднього краю оборони

противника і несподіваною атакою захопив 3 дзоти. Утримуючи здобуту позицію, відбив три навальні ворожі контратаки.

Подвигами на російській землі уславились також Микола Захарович Брацюк із с. Бритавки Чечельницького району, Сергій Трохимович Васюта із с. Гордіївки Липовецького району, Іван Платонович Ковальов із с. Тарасівки Жмеринського району, Іван Григорович Пліс із с. Михайлина Козятинського району, Микола Федорович Степовий з Калинівки, Іван Васильович Темченко з с. Яструбинець Іллінецького району. За проявлену мужність Вітчизна удостоїла їх звання Героя Радянського Союзу.

У критичний момент бою біля с. Кустівців Хмільницького району кинувся з гранатами під гусениці німецького танка М. П. Сьомак. Ціною власного життя мужній воїн, командир роти протитанкових рушниць, сприяв виконанню бойового завдання. Віддали своє життя за визволення рідного краю також Л. С. Смавзюк та герой битви за Дніпро А. І. Пономарчук.

Брали участь у визволенні Поділля уже згадувані Герої Радянського Союзу Г. І. Бондар, І. І. Оленич, кавалер «Золотої Зірки» Героя уродженець с. Демидівці Тростянецького району Іван Лазарович Могильчак, майбутні Герої Радянського Союзу уродженці Іллінецького району Василь Архипович Гелета з с. Чорториї та Георгій Лук'янович Шимко з с. Хрінівки. Останній (старший льотчик 91-ї штурмової авіаційної дивізії 5-го штурмового авіакорпусу 5-ї повітряної армії) здійснив понад 200 бойових вильотів на штурмування ворожих позицій, техніки, живої сили.

Визволення ж Вінниччини відбувалось у два етапи і тривало 99 днів. Під час першого етапу (в період проведення Червоною армією Житомирсько-Бердичівської наступальної операції) військами 1-го Українського фронту в кінці грудня 1943 р. – у першій половині січня 1944 р. від гітлерівців були очищені північно-східні райони області. В середині січня – на початку лютого противник, намагаючись перешкодити з'єднатися ударним угрупованням 1-го та 2-го Українських фронтів, які завершували оточення більше десяти ворожих дивізій в районі Корсуня-Шевченківського, допомогти їм уникнути розгрому, а також з метою розчленування та знищення передових частин наступаючих армій, завдав з боку Вінниці та Гайсина силами перекинутих туди танкових дивізій потужного контрудару і потіснив на широкому фронті (від Вінниці до

Монастирища) наступаючі війська (місцями до 50 км). Однак поставленої мети не домігся.

На початку березня розпочались Проскурівсько-Чернівецька та Умансько-Ботошанська наступальні операції, які стали основним і завершальним етапом визволення Вінницької області від нацистських окупантів. У важких умовах весняного бездоріжжя та водопілля війська 1-го і 2-го Українських фронтів пройшли з боями сотні кілометрів, очищаючи від ворога подільську землю.

У визволенні області (включаючи Житомирсько-Бердичівську наступальну операцію) безпосередньо брали участь чи були частково задіяні 6 загальновійськових, 5 танкових і 2 повітряні армії, майже півмільйона радянських воїнів. Пліч-о-пліч з ними проливали кров у визвольних боях бійці і командири 1-ї Чехословацької бригади під командуванням майбутнього Героя Радянського Союзу Людвика Свободи. Наступаючі армії розгромили до 20-и ворожих дивізій, знищили і взяли в полон 95 тисяч гітлерівських солдатів і офіцерів.

Особливо значимими були бої за Вінницю, Жмеринку, Ладижин, Джулинку, Хмільник. Німецьке командування покладало великі надії на укріплення, споруджені вздовж Південного Бугу, оголосивши ці та низку інших населених пунктів «кріпостями», що повинні були своїм стійким опором зупинити наступ Червоної армії. Однак і вони не допомогли: Джулинку наступаючі радянські армії визволили 12 березня, Ладижин – 14-го, Хмільник – 18-го, Вінницю – 20 березня. Цього ж дня ворога було остаточно вигнано із Жмеринки.

Не менш запеклими виявилися бої і за інший важкодоланий водний рубіж – р. Дністер, зокрема переправи в районі Могилева-Подільського, сіл Садківців, Серебрії, Кремінного, Яруги Могилів-Подільського району, с. Михайлівки – Ямпільського, цілий ряд населених пунктів Вінниччини: за міста Гайсин, Могилів-Подільський, Калинівку, Немирів, Бар, селища міського типу Дашів, Гнівань, Комсомольське, Іллінці, Уланів, Моровані Курилівці, Погребище, стратегічно важливі Козятинський, Жмеринський, Вапнярський залізничні вузли, залізничні станції Оратів, Губник. Одна з найбільших танкових битв під час визволення області відбулася під Липовцем. Як про особливо запеклі, можна говорити про бої з гітлерівцями під селами Адамівкою Бершадського району, Берізка-

ми-Бершадськими – Бершадського, Старим Дашевом – колишнього Дашівського, Корделівкою – Калинівського, Попівкою, Журавою, Струтинкою, хутором Якубівським – Липовецького, Владиславчиком, Петрівкою, Цибулевим – Монастирищенського, Ступником – тодішнього Уланівського, Березною, Держанівкою, Журавним, Сандраками – Хмільницького, Вербкою – Чечельницького, Хоньківцями – тодішнього Яришівського районів та ін.

Вінницька земля стала місцем подвигу десятків кращих синів Вітчизни. Тут повторили героїчний вчинок О. Матросова рядовий О. В. Полін і єфрейтор Г. Т. Ткаченко, у критичну хвилину бою кинулись із гранатами під ворожі танки і ціною власного життя зупинили їх гвардії єфрейтор С. В. Тартиков із далекого Алтайського краю і старший сержант І. І. Жеребцов із Пензенської області. У кровопролитному поєдинку під Цибулевом група розвідників винищувально-протитанкового полку під командуванням українця гвардії майора І. І. Загрядського знищила 5 ворожих БТРів і захопила бойовий прапор противника. Білорус механік-водій танка гвардії старшина В. М. Гінтовт був у складі танкової роти, яка прорвалась на залізницю Вінниця – Жмеринка, перерізала її і утримувала зайнятий рубіж 4 доби. В боях з 24.12.1943 р. по 16.01.1944 р. екіпаж танка знищив 18 гармат, 15 танків, 40 автомашин, 17 кулеметних гнізд, значну кількість живої сили противника. Тут вели своїх підлеглих у бій з ворогом командири-подоляни І. Н. Бойко, Т. П. Абрамов, А. П. Касян. У небі над Вінниччиною громили ворога уславлені повітряні аси тричі Герої Радянського Союзу І. М. Кожедуб та О. І. Покришкін, майбутній космонавт, двічі Герой Радянського Союзу Г. Т. Береговий, двічі Герой Радянського Союзу А. В. Ворожейкін. За подвиги, в тому числі здійснені у небі Вінниччини, удостоїлись відзнаки Героя відважні соколи, заступник командира ескадрильї лейтенант І. В. Першутов, командири ескадрилей О. І. Виборнов, М. І. Сачков та ін.

У визвольних боях на Вінниччині винятковою хоробрістю відзначились командир ескадрильї винищувачів капітан М. І. Мудров та командир розвідувальної роти 6-ї танкової армії капітан Д. П. Плотников. На знак особливих заслуг уже в теперішній час їм посмертно присвоєно звання Героя Російської Федерації.

Всього ж за визволення Вінницької області медаллю «Золота Зірка» нагороджено 150 солдатів і офіцерів. Найбільше – росіян

(більше половини) і українців. У когорті нагороджених також 6 білорусів, 2 – комі, один адигеєць, алтаєць, осетин, татарин, тувинець. Серед кавалерів «Золотої Зірки» 5 уродженців Вінницької області. Причому І. Н. Бойко удостоєний почесного звання Героя Радянського Союзу двічі. Особливо багато серед удостоєних відзнаки Героя солдатів та офіцерів 40-ї (командувач генерал-лейтенант П. Ф. Жмаченко) та 52-ї (командувач генерал-лейтенант К. А. Коротєєв) загальновійськових, 1-ї (командувач генерал-лейтенант Я. Ю. Катуков), 2-ї (командувач генерал-лейтенат С. І. Богданов), 6-ї (командувач генерал-лейтенант А. Г. Кравченко) танкових, 2-ї (командувач генерал-полковник С. Я. Красовський) та 5-ї (командувач генерал-лейтенант С. К. Горюнов) повітряних армій.

Певна частка у боротьбі з гітлеризмом на теренах Вінниччини і представників національно-визвольних сил, антифашистів – громадян зарубіжних країн.

У битвах за Україну стали також Героями Радянського Союзу уродженець с. Животівки Оратівського району Микита Степанович Антонець, крижопільчанин Олег Анатолійович Бичковський, Сергій Трохимович Васюта з с. Гордіївки Липовецького району, Феодосій Іванович Горенчук із с. Петриман Мурованокуриловецького району, липівчанин Абрам Мойсейович Зіндельс, уродженці с. Велика Клітенка Хмільницького району Вадим Клавдійович Олійник, с. Сальниця цього ж району Флор Євстафійович Столярчук, ямпільчанин Іван Олексійович Танкопій, уродженець с. Дзигівки Ямпільського району Дмитро Гнатович Шамура. Проливали кров за її визволення майбутні повні кавалери ордена Слави Федір Альбінович Вітомський (смт Браїлів Жмеринського району), Іван Климентійович Гаврилюк (с. Лозова Шаргородського району), Федір Сергійович Ковальчук (с. Ситківці Немирівського району), Гнат Карпович Лютий (с. Рубань Немирівського району), Андрій Кузьмич Мороз (с. Чернявка Оратівського району), Іван Казимирович Насіковський (с. Чернівці Чернівецького району), Давид Маркович Сідлер (м. Тульчин), Борис Сергійович Шельов (м. Гайсин), майбутній Герой Соціалістичної Праці Мефодій Дементійович Сухина (с. Демидівці Тростянецького району).

Принагідно слід зазначити, що багатьох визволителів-вінничан вели у бій прославлені полководці Родіон Якович Малинов-

ський та Іван Данилович Черняховський, дитячі та юнацькі роки яких пройшли на Вінниччині.

Михайло Онисимович Ісайко з с. Михайлівки Ямпільського району, Микола Мартинович Рудик із с. Степашок Гайсинського району, Григорій Петрович Савчук із с. Комарова Вінницького району, Володимир Сергійович Соловей з с. Великої Кісниці Ямпільського району, томашпільчанин Анатолій Миколайович Хуторянський, Мойсей Фроїмович Шварцман із с. Курників Тиврівського району, Костянтин Захарович Чоловський із с. Русави Ямпільського району свої ратні подвиги здійснили, визволяючи Білорусь, де М. М. Рудик, А. М. Хуторянський, М. Ф. Шварцман полягли смертю хоробрих.

Усі нагороджені медаллю «Золота Зірка».

Відзначились героїзмом на білоруській землі також майбутні повні кавалери ордена Слави Степан Сидорович Бєлінський (с. Торків Тульчинського району), Максим Степанович Бугайчук (с. Червона Гребля Чечельницького району), Олександр Михайлович Патрацький (смт Крижопіль).

У сусідній Литві в боях з гітлерівськими загарбниками удостоївся звання Героя Радянського Союзу уродженець с. Буцні Барського району Микола Васильович Медвецький. 11 липня 1944 року неподалік с. Антабалга Утенського району він брав участь у відбитті чотирьох атак противника, знищивши до десяти ворожих солдатів. Коли закінчились боєприпаси, гранатою підірвав себе і гітлерівців, що оточили його.

У кровопролитному бою в районі латвійського міста Добеле здійснив черговий подвиг герой Сталінграда В. І. Пеллер, ставши повним кавалером ордена Слави.

Проливали кров за визволення Молдови майбутні повні кавалери «солдатського ордена» А. Р. Дудник, К. А. Зозуля, Г. К. Лютий.

Тисячі воїнів-вінничан, наближаючи Перемогу, несли свободу поневоленим народам Європи. На початку червня 1944 р. 2-й Український фронт облетіла звістка про подвиг уродженця с. Крикливця Крижопільського району рядового Романа Семеновича Сміщука. 4 червня в районі румунського м. Мойнешть його рота потрапила в оточення й зайняла кругову оборону. Знищивши гранатами 6 німецьких танків, подолянин допоміг підрозділу розір-

вати кільце та приєднатися до своєї частини. Командування представило Р. С. Сміщука до найвищої нагороди Батьківщини.

19 серпня 1944 р. під час прориву оборони противника біля м. Пашкань (Румунія) кинувся на заміновані дротяні загородження, в яких після вибуху утворились проходи, уродженець с. Мазурівки Тульчинського району Микола Данилович Кучерявий. Відважний воїн ціною свого життя сприяв виконанню підрозділом бойового завдання.

Того ж дня інший уродженець Тульчинського району, Пилип Якович Бондарчук із с. Зарічного, при штурмі ворожого укріпрайону біля с. Соч, що за 10 км від згадуваного м. Пашкань, одним із перших піднявся в атаку і гранатами вибив ворога з траншеї. Потім із снайперської гвинтівки знищив більше десяти солдатів противника, увірвався у дот і захопив у полон 8 гітлерівців. 22 серпня він загинув у черговій сутичці з ворогом.

24 серпня 1944 р. уродженець с. Жолоби Томашпільського району підполковник Дмитро Васильович Нагірняк під час прориву ешелонованої оборони противника в районі румунського поселення Войнешть залишився за командира бригади. На танку одним із перших увірвався в м. Текучь. У цьому бою загинув смертю хоробрих.

Усі посмертно удостоєні звання Героя Радянського Союзу.

Стійким і відважним бійцем зарекомендував себе також уродженець с. Флорине Бершадського району Федір Куприянович Шевчук. Неподалік Ясс він першим увірвався в траншею противника і знищив 13 гітлерівців. Ще чотирьох фашистів узяв у полон. За цей подвиг був відзначений орденом Слави ІІІ ступеня.

Уродженець с. Михайлівки Тульчинського району Корній Андрійович Зозуля в румунській Трансільванії став повним кавалером ордена Слави. Тоді 24 жовтня 1944 року він особливо відзначився під час форсування р. Сомешул.

Вінничанин Федір Тарасович Дахновський, Дмитро Андрійович Ковальчук із с. Кидрасівки Бершадського району, томашпільчанин Семен Петрович Сельський та уродженець с. Уланова Хмільницького району Сергій Наумович Сиротюк стали Героями Радянського Союзу, визволяючи з нацистської неволі Угорщину.

Полковник Ф. Т. Дахновський на той час командував артилерією 202-ї стрілецької дивізії. 16 листопада 1944 р. він прийняв на

себе командування військовими частинами, що опинились у ворожому оточенні під м. Мішкольцем, організував умілу оборону, а потім вивів їх із небезпечного кільця.

Д. А. Ковльчук у ніч на 5 грудня 1944 р. форсував Дунай і протягом доби брав участь у відбитті 16-и контратак гітлерівців, так і не дозволивши ворогові ліквідувати плацдарм.

Командир стрілецького полку С. Н. Сиротюк відзначився під час визволення Будапешта. Бійці саме його полку в кровопролитних боях з 25 грудня 1944 р. по 13 січня 1945 р. звільнили десятки міських кварталів угорської столиці, взяли штурмом будинок парламенту і підняли на будівлі червоний стяг.

Медалями «За взяття Будапешта», «За взяття Відня» відмічено ратні подвиги на угорській та сусідній австрійській землі рядового 112-го окремого батальйону зв'язку 80-ї стрілецької дивізії майбутнього Героя Соціалістичної Праці уродженця с. Миролюбівки Піщанського району Івана Микитовича Гуменного.

На угорській землі стали повними кавалерами ордена Слави Федір Альбінович Вітомський (смт Браїлів Жмеринського району), Андрій Романович Дудник (с. Лозова Шаргородського району), Павло Софронович Потапенко (с. Кузьминці Гайсинського району).

Відзначився й уже згадуваний І. К. Насіковський, який взяв у полон німецького генерала та його ад'ютант-офіцера.

У грудні 1944 р. в Угорщині здійснив безсмертний подвиг на Михайло Миколайович Ольшевський із Чечельника, боєць 126-го гвардійського стрілецького полку 41-ї гвардійської стрілецької дивізії. Коли бійці його роти пішли в атаку, німецькі кулеметники відкрили по них вогонь. Гвардієць кинувся вперед. Смертельно поранений, Михайло добіг до ворожої траншеї і впав на кулемет. Посмертно був нагороджений орденом Червоного Прапора.

Надзвичайно важко давалася перемога радянським воїнам у Східній Пруссії. Проте саме тут стали повними кавалерами ордена Слави уродженець с. Красне Козятинського району Леонтій Платонович Гук, липовчанин Андрій Дмитрович Ковбасюк, Микола Васильович Савчук із с. Ялтушкова Барського району, згадувані Федір Сергійович Ковальчук, Олександр Михайлович Патрацький. Серед удостоєних звання Героя Радянського Союзу за здійснені тут подвиги – троє уродженців Вінниччини: Савелій Іванович Бой-

ко із с. Флорине Бершадського району, Степан Лаврентійович Козак із с. Нападівки Калинівського району, Валентин Климентійович Шевчук із с. Дубові Махаринці Козятинського району.

Л. П. Гук, С. Л. Козак, В. К. Шевчук залишились навічно лежати тут у братських могилах.

Особливо рясно полита кров'ю визволителів польська земля, що стала вічним прихистком для Героїв Радянського Союзу Івана Івановича Борисюка з с. Селевинців Немирівського району, Ісака Юхимовича Бурлаки з с. Пеньківки Літинського району, Кіндрата Гавриловича Клименка з с. Шури-Копіївської Тульчинського району, Сергія Васильовича Клименка з с. Зозова Липовецького району, Антона Пилиповича Ковальського з с. Тростянця Ямпільського району, Кирила Івановича Целика з с. Великої Кісниці цього ж району. Загинули на одерських плацдармах Антон Гнатович Бурлачук із с. Морозівки Погребищенського району, літинчанин Борис Семенович Варава, Микола Якович Василишин із с. Писарівки Ямпільського району, Ілля Михайлович Грель із с. Будне Шаргородського району, Григорій Лазарович Івашко з с. Малої Киріївки Бершадського району.

Визволяючи Польщу, проявили мужність і відвагу, стали Героями Радянського Союзу уродженці: с. Кацмазова Жмеринського району Тихон Порфирович Абрамов, с. Грушківців Калинівського району Степан Васильович Антонюк, с. Малої Жмеринки Жмеринського району Григорій Якович Усатий, м. Козятина Михайло Юхимович Шнейдерман, с. Слободи-Ходацької Барського району Олександр Іванович Якимчук, повними кавалерами ордена Слави – Максим Семенович Бугайчук, Яків Лук'янович Гладкий з с. Порика Хмільницького району, Григорій Петрович Грабовляк з с. Маньківців Барського району, Федір Сергійович Ковальчук.

І. Ю. Бурлака 24 липня 1944 р. у бою на р. Сан знищив 8 гітлерівців та 4-х взяв у полон. 29 липня першим форсував р. Віслу на південь від м. Сандомира і кулеметним вогнем забезпечив переправу стрілецьких підрозділів. І. М. Грель командував полком легкої артилерії. 6 лютого 1945 р. він уміло організував його переправу через р. Одер по затопленій водою кризі. На плацдармі полк протягом трьох діб відбив 27 контратак танків і піхоти противника, знищивши при цьому 19 ворожих танків, 3 бронетранспортери, значну кількість гітлерівців та утримавши плацдарм. У критичні

хвилини бою викликали вогонь на себе К. І. Целик та О. І. Якимчук.

Там же, на Одері, 25 січня 1945 року сержант 385-го стрілецького полку Олександр Іванович Гальчак із с. Сосни Літинського району при штурмі фортеці Штейнау, потрапивши у критичне становище й щоб знищити якомога більше ворогів, що оточили його, теж викликав артилерійський вогонь на себе…

Сапер 5-го гвардійського танкового корпусу 6-ї танкової армії Михало Іванович Надутий з с. Цибулівки Тростянецького району та заступник командира 1672 винищувально-протитанкового артилерійського полку Віктор Гордійович Пивовар з с. Борівки Чернівецького району віддали своє життя за визволення Чехословаччини. Останній, потрапивши 14 січня 1945 року у важке становище біля населеного пункту Мокранце, організував кругову оборону, протягом 10 годин відбивав запеклі контратаки ворога, а потім прорвав кільце оточення. У цьому бою отримав смертельне поранення.

М. І. Надутий 28 грудня 1944 р. прорвався до стратегічно важливого мосту через гірську р. Грон, перерізав кабелі зарядів, підготовлених до вибуху, чим зберіг міст і забезпечив безперешкодне проходження через нього радянських танків.

Батьківщина посмертно відзначила їхній подвиг Золотою Зіркою Героя.

На чехословацькій землі завершили війну, ставши повними кавалерами ордена Слави, Микола Андрійович Бринько (с. Примощаниця Барського району), Тимофій Омелянович Грубий (с. Савинці Тростянецького району), Андрій Романович Дудник, Микола Пилипович Костенко, Василь Люлько (с. Стратіївка Чечельницького району), Гнат Карпович Лютий, Петро Самійлович Ляховський (с. Сеферівка Барського району), Іван Казимирович Насіковський, Борис Сергійович Шельов, Олександр Йосипович Янковський.

Майбутньому Герою Соціалістичної Праці Михайлу Савичу Яровому з с. Садки Могилів-Подільського району, фронтові дороги якого пролягли через Румунію та Чехословаччину, довелося воювати ще й в Австрії, де став повним кавалером ордена Слави. Саме тут хоробрий кулеметник здійснив свій останній ратний подвиг.

«18 квітня 1945 р. в бою за село Альт-Ахтенвард ворог, підтягнувши нові сили піхоти і танків, контратакував наші підрозділи. Тов. Яровий підпустив ворожу піхоту на відстань до 100 м, відкрив шквальний вогонь. Кулеметним вогнем знищив 28 чол. піхоти і примусив тікати інших, чим сприяв відбиттю контратак і просуванню вперед», – підкреслюється в нагородному листі.

Особливо важкими і запеклими були бої на території Німеччини. Ворог агонізував, однак чинив відчайдушний опір. На завершальному етапі Великої Вітчизняної війни, на території Німеччини, ще шість уродженців Вінниччини стали Героями Радянського Союзу: Юзеф Іванович Балабух (с. Довжок Ямпільського району), Василь Никифорович Баранюк (с. Лука-Мелешківська Вінницького району), Трохим Єфремович Гулеватий (с. Косанове Гайсинського району), Гліб Дем'янович Кельбас (с. Стіна Томашпільського району), Трифон Григорович Мазур (с. Савинці Тростянецького району), Станіслав Гілярович Поплавський (с. Вендичани Могилів-Подільського району), а Степан Сидорович Бєлінський, Володимир Антонович Горобець (с. Капустяни Тростянецького району), Федір Кіндратович Добрий, Лука Степанович Лелека, Давид Маркович Сідлер і Федір Купріянович Шевчук – повними кавалерами ордена Слави.

Сержант Ю. І. Балабух відзначився 16 квітня 1945 р. у запеклому бою, що розгорівся неподалік від м. Герліц. Знищив ворожий танк, бронетранспортер, 17 гітлерівців. У критичну хвилину замінив убитого командира взводу. Будучи пораненим в обидві ноги, руку, голову, не залишив поля бою поки ворог не відступив. Того ж дня стрілецький полк під командуванням підполковника Г. Д. Кельбаса прорвав з Одерського плацдарму на південь від Франкфурта оборону противника і розпочав наступ на Берлін. 27 квітня 1945 р. у вуличних боях у Берліні ратну звитягу проявив командир взводу управління артилерійського полку Т. Г. Мазур.

Артилерист старшина Д. М. Сідлер у розпал бою на берлінських вулицях, коли вийшов з ладу прицільний пристрій, вів вогонь, прицілюючись крізь ствол, і знищив у такий спосіб вісім кулеметів, що били з підвалів та різних поверхів будинків. Підбив самохідну гармату.

У столицю нацистського рейху, щоб переможно завершити найкровопролитнішу із війн, привели танковий батальйон капітан

Т. Є. Гулеватий, танкові бригади – полковники Т. П. Абрамов, В. Н. Баранюк, І. Н. Бойко; генерал-майор М. І. Дука – гвардійську стрілецьку дивізію, а генерал-лейтенант С. Г. Поплавський – 1-у армію Війська Польського.

Учасник Великої Вітчизняної війни з липня 1941 р. С. Г. Поплавський воював на Західному, Калінінському, 1-у та 3-у Білоруських фронтах. Був командиром стрілецького полку, корпусу. В 1944 р. на прохання уряду Польщі відряджений у Військо Польське, командував 2-ю та 1-ю арміями. Особливо проявив талант полководця під час прориву оборони противника на Одері, в боях за Берлін. Після війни був заступником міністра Національної оборони Польської Народної Республіки, служив на відповідальних посадах в Міністерстві оборони СРСР. Став генералом армії.

В 1-й армії Війська Польського здійснив свій геройський подвиг на Одері уродженець Жмеринщини старший лейтенант Т. Я. Усатий.

В 1944 р. прийняв командування окремим батальйоном зв'язку дивізії ім. Тадеуша Костюшка 1-ї армії Війська Польського захисник Москви, учасник боїв під Ленінградом уродженець с. Антонівки Томашпільського району Іван Дмитрович Яворський. У її складі визволяв Польщу, штурмував Берлін, розписався на стінах рейхстагу.

Пройшли війну з її перших до останніх днів також Т. П. Абрамов, С. В. Антонюк, В. Н. Баранюк, С. І. Бойко, В. А. Гелета, Ф. Т. Дахновський та інші, а повним кавалером ордена Слави Івану Климентійовичу Гаврилюку з с. Лозової Шаргородського району і Никифору Іларіоновичу Тарапаті з с. Старої Прилуки Липовецького району у серпні 1945 р. довелося взяти участь ще й в боях на Далекому Сході з японцями.

Це ж можна сказати і про кавалера багатьох фронтових нагород Степана Захаровича Щербаня з с. Гуменного Вінницького району. Перший свій бій з ворогом він прийняв влітку 1941 року. Брав участь в обороні Сталінграда, визволяв Прагу. Воював також на Далекому Сході, де громив японських мілітаристів із Квантунської армії. Там же поліг Анатолій Григорович Наконечний, посмертно удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Закінчив війну на Далекому Сході майбутній Герой Соціалістичної Праці уродженець смт Теплик Віктор Лукич Проворо-

зюк, удостоєний медалей «За визволення Варшави», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.», «За перемогу над Японією».

Героїчно боролися з ворогом воїни 14-ї гвардійської стрілецької Вінницької ордена Леніна Червонопрапорної ордена Кутузова дивізії імені Яна Фабріціуса.

Не менш значимий внесок у Перемогу учасників Європейського руху опору, в рядах якого було чимало вінничан.

Далеко від рідного Поділля, дорогої серцю України мужньо боровся з ворогом уродженець колишньої Соломірки Хмільницького району Василь Васильович Порик. На початку війни він, лейтенант Червоної армії, воював на Південно-Західному фронті. Пораненим опинився в оточенні і потрапив у полон. Був в'язнем «Уманської ями». Звідти як військовополонений вивезений в концтабір «Бомон» в Артуа (департамент Па-де-Кале, Франція). Встановив зв'язок з учасниками руху Опору і здійснив втечу з табору. У липні – серпні 1943 року з 12-и бійців сформував партизанський загін, що здійснював акти саботажу і диверсій на шахтах, пускав під укіс ешелони. В ніч з 21 на 22 квітня 1944 р. очолені ним народні месники розгромили охорону бомонського концтабору, а 23 квітня атакували гітлерівську маршову колону, знищивши 30 фашистів.

Під час виконання чергового бойового завдання у м. Дрокур на початку травня 1944 р. подолянин отримав поранення і потрапив у руки гітлерівців. Протягом 18 годин партизана допитували у в'язниці Сен-Нікез, з якої йому пощастило здійснити втечу, вбивши тюремного наглядача витягненим зі стіни камери цв'яхом. На підпільній квартирі у м. Елен-Лбєтар, куди В. В. Порик дістався після втечі, головний хірург місцевої лікарні Ложе прооперував його, видалив з тіла три кулі. Після цього партизан був відправлений французькими патріотами до сім'ї Офра, яка мешкала за 20 км від Арраса. Так В. В. Порика, за голову якого нацисти обіцяли мільйон франків, було врятовано. А в червні 1944 р. мужній подолянин створив штаб військово-політичного керівництва радянських патріотів на півночі Франції.

Справжньою маніфестацією солідарності з французьким народом виявився його новий подвиг: 14 липня 1944 року в день національного свята Франції (155-річчя штурму Бастилії) у містечку

Сан-ан-Гоель партизан виступив на мітингу у формі радянського офіцера. Звістка про цю незвичайну маніфестацію швидко облетіла міста і села північних департаментів, мобілізувала на боротьбу з ворогом.

22 липня 1944 р. В. В. Порик потрапив у ворожу засідку. Знаючи про популярність радянського офіцера та про антифашистську діяльність, окупанти через дві години після арешту розстріляли подолянина біля стіни Арраської фортеці. За героїзм і мужність, проявлені в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників в період Другої світової війни, Указом Президії Верховної Ради СРСР від 21 липня 1964 р. посмертно удостоєний звання Героя Радянського Союзу. Національний герой Франції (1964 р.).

Там же, у Франції, на шлях збройної боротьби з ворогом стали соратники В. В. Порика уродженці Хмільницького, Літинського, Вінницького та Жмеринського районів В. Колісник, В. Доценко, С. Кондратюк, П. Григоренко, М. Бойко, О. Ткаченко, Г. Томенко, Д. Стоколос, М. Слободинський, Ф. Тиндик, М. Шендлер та ін.

Мешканця с. Куманівка Козятинського району Петра Малишевського гітлерівці запроторили як «остарбайтера» на англійський острів Джерсі. Там, зазнаючи постійного насильства, зводив фортифікаційні споруди. На початку 1943 р. при допомозі французьких патріотів на моторному човні здійснив втечу у Францію. З травня того ж року став партизаном одного із загонів французького руху Опору. Після відкриття союзниками в Європі другого фронту брав участь у спільних з ними діях проти гітлерівців. З боями дійшов до Рейну. У вересні 1944 р. за наказом генерала Де Голя із партизанів було сформовано окрему військову частину. П. Малишевського зарахували в 19-й батальйон французької армії. В його лавах подолянин громив ворога до самого Дня Перемоги.

Вищої військової нагороди Італії удостоєний могилівчанин Микола Буянов. На Аппенінах також громив ворога партизанський загін вінничанина Андрія Гречка. Уродженець Ольгополя Іван Добровольський наближав Велику Перемогу пліч-о-пліч з бельгійськими народними месниками, Кирило Огородний з с. Нової Ободівки колишнього Ободівського району – болгарськими.

У 1942 р. насильно була вивезена на нацистську каторгу уродженка с. Коренівки Чечельницького району Катерина Калта-

кова. Працювала в Австрії. На початку 1945 р. подолянці пощастило втекти до югославських партизанів. Майже чотири місяці вона перебувала в їхніх рядах. Була куховаркою, брала участь у партизанських походах, збройних сутичках із гітлерівцями.

В рядах югославських партизанів боролася з ворогом також вінничанка Ганна Машинська.

Як стало відомо по закінченні війни, із 10800 ракет Фау-2, випущених гітлерівцями на Лондон та Антверпен, більше половини не досягли мети. З 8564 Фау-1, що мали зруйнувати британську столицю, бракованими виявилися 6166. У цьому значна заслуга уродженця с. Вінниківців Літинського району Семена Ялового та його товаришів по боротьбі – в'язнів табору «Міттельбау-Дора», котрі брали участь у виробництві цієї зброї. Під постійною загрозою жорстокої розправи патріоти шкодили, як могли. «Плутали» схему розміщення дротів, неякісно здійснювали пайку та зварювали шви, ховали дефіцитні деталі.

Крім того, С. Яловий розробив план втечі. Сміливці розраховували здійснити його 24 грудня 1944 року, напередодні Різдва, коли німці будуть готуватися до свята. Були створені спеціальні штурмові групи, готувалася холодна та вогнепальна зброя. Але наміри в'язнів викрив провокатор. Семена Ялового та його товаришів посадили в карцер. Подолянин і тут виявив твердий характер, організував втечу. В'язні вбили одного охоронця, обеззброїли іншого й вирвалися з камери. Троє подолали колючий дріт, але їх схопили, решта загинули від куль вартових. Мужньо прийняв смерть і С. А. Яловий…

Вагомий внесок у Перемогу також жінок-патріоток. Чимало вінничанок були безпосередніми учасницями воєнних дій, партизанили, брали участь в антифашистському підпіллі.

Під час гігантської битви на Курській дузі санітарний інструктор 203-го артилерійського полку старший сержант Н. В. Грицишина з Вінниці, незважаючи на артилерійський обстріл і бомбардування, 7 липня 1943 р. надала допомогу 40 пораненим бійцям і командирам, винісши багатьох із поля бою.

Двома орденами Вітчизняної війни, орденом Червоної Зірки, а також орденами Слави III і II ступенів нагороджена санінструктор, військова розвідниця із с. Тютьків Вінницького району Валентина Павлівна Боденчук.

Вінничанка, лейтенант медичної служби Галина Тимофіївна Гордієвич полягла на хмельницькій землі. Залишившись за 2 км від передової з півсотнею бійців, вона організувала кругову оборону і разом з ними відбивалася до останнього подиху від німців, що прорвалися до села.

Усю війну пройшла автоматниця, зв'язківець Антоніна Максимівна Решетник із с. Краснопілки Гайсинського району. У замінованому Будапешті вона вночі відновила телефонний зв'язок. Нагороджена медалями «За оборону Кавказу», «За взяття Будапешта» та іншими бойовими відзнаками. Такий же бойовий шлях пройшла і військовий фельдшер із Хмільника Олена Дмитрівна Васильєва, яка воювала під Сталінградом, визволяла Київ, Білу Церкву. Війну закінчила під Прагою.

Славний бойовий шлях пройшла уродженка с. Надністрянського Мурованокуриловецького району Євдокія Яківна Рачкевич. Вона першою із жінок Радянського Союзу закінчила військову академію. В роки війни була заступником командира з політико-виховної роботи 46-го гвардійського жіночого авіаційного полку нічних бомбардувальників, який здійснював бойові вильоти в небі Донбасу, Північного Кавказу, Таманського і Кримського півостровів, Білорусії і Східної Пруссії, столиці нацистського рейху Берліна. Після війни підполковник авіації Є. Я. Рачкевич продовжувала військову службу в Групі радянських військ у Німеччині.

Поруч із дорослими свій внесок у Перемогу зробили юні бійці-фронтовики.

«Сином полку» був уродженець с. Любомирка Чечельницького району Вася Курка, котрий до тонкощів опанував снайперську справу. В одному лише бою під Радомишлем він знищив більше 20 гітлерівців. В іншому бою потайки перебрався за лінію фронту, подавив кілька вогневих точок ворога, чим допоміг роті зайняти населений пункт. За цей вчинок хлопця було нагороджено орденом Червоної Зірки.

В боях на Сандомирському плацдармі в Польщі вже 16-річний В. Курка прицільним вогнем знищив декілька кулеметних точок ворога, а в боях за м. Цієну збив німецького літака-розвідника, що кружляв над окопами.

Всього за час бойових дій він знищив близько 300 гітлерівців, у тому числі 80 офіцерів.

Творцями Великої Перемоги були і героїчні трудівники тилу, котрі кували для фронту зброю, виготовляли боєприпаси. Без їхньої надійної підтримки армія-захисниця, армія-визволителька виявилася б безсилою.

На початку війни певна частина мешканців та уродженців Вінницької області була евакуйована в радянський тил – райони Сибіру, Уралу, Середньої Азії, Казахстану. Туди ж було переправлено найцінніше устаткування вінницьких мотороремонтного та суперфосфатного заводів, взуттєвої фабрики, Глуховецького каолінового комбінату, Жмеринського та Козятинського вагоноремонтних депо, низки інших підприємств. У малообжитих районах, нерідко позбавлені найнеобхіднішого для проживання, люди працювали з подвоєною, потроєною енергією.

Особливою постаттю на трудовому фронті тилу був уродженець Томашполя Ісак Мойсейович Зальцман. Це його неофіційно називали «танковим королем». За високі організаторські здібності у забезпеченні зростаючого виробництва танків талановитого спеціаліста і керівника в липні 1942 р. було призначено наркомом танкової промисловості СРСР, а також удостоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

Чимало сил і енергії вкладав в організацію виробництва директор Барського машзаводу В. С. Тарашевський. За успішне освоєння випуску боєприпасів на Ішимському заводі він нагороджений орденом «Знак Пошани».

Особливо відзначились самовідданою працею в тилу вінницькі залізничники, які доставляли на військові заводи необхідну техніку та устаткування, а звідти на фронт – грізну зброю, виконували інші відповідальні завдання. За виявлене виняткове сумління О. М. Чухнюк та І. Й. Бубчиков в роки війни удостоєні звання Героя Соціалістичної Праці. Велику групу їхніх колег нагороджено орденами Трудового Червоного Прапора, «Знак Пошани». Загалом за успіхи у праці в роки війни нагороджено 47630 уродженців області.

Надзвичайно дорогою ціною дісталася Перемога. Значні людські втрати понесла Вінниччина в грізні роки воєнного лихоліття: не повернулися з війни понад 150 тис. чоловік – загинули, пропали безвісти. Тисячі воїнів-вінничан повернулися додому інвалідами. Серед тих, хто не повернувся до рідної домівки, й 1178 партизанів

та підпільників. Чимало наших земляків померли в таборах для військовополонених, гетто, тюрмах, концтаборах.

Схилімо голови перед пам'яттю полеглих героїв і жертв війни. Вклонімося перед величчю подвигу творців Великої Перемоги, рятівників світу від коричневої чуми нацизму, серед яких так багато героїв-вінничан! І мертвих, і живих…

14-а гвардійська стрілецька Вінницька ордена Леніна Червонопрапорна ордена Кутузова дивізія імені Яна Фабріціуса

(За публікацією в газеті «Вінницька правда» «Вінницька гвардійська. Сьогодні зустрічаються ветерани уславленої дивізії»)

«Коли сонце над світом

…Сонячний день 9 травня шістдесят шостого року. Майдан Перемоги. Море людських голів. І квітів. Червоних прапорів і транспарантів.

Того дня вінничани зібралися на відкриття пам'ятника воїнам-визволителям рідного міста. Це вони, вірні сини Батьківщини, 112 днів і ночей вели смертельні, запеклі бої на просторах Вінниччини з групою фашистських полчищ під назвою «Південь». І багато з них не дійшли до сьогодні, ціною власного життя спинили, розбили ворога, аби ми тепер могли жити вільно, радісно, щасливо.

…Стоять у засмуті посивілі ветерани війни, мирні трударі, квітуча юнь.

Під звуки міді військового оркестру, карбуючи крок, йдуть воїни вінницького гарнізону. А солдат у плащ-палатці над усіма звівся, високо піднявши над головою автомат і притуливши до себе дитину.

Полощуться на вітрі бойові знамена, прокурені димами війни, пробиті кулями, осколками, бачені в Європі, завойовані в боях за Вінниччину. Їх багато. Та на всіх вигаптуване одне слово, що спо-

ріднює їх, що зібрало докупи з музеїв по стількох роках війни – «Вінницьке», «Вінницький…». Але попереду інших звитяжний стяг 14 гвардійської стрілецької Вінницької ордена Леніна Червонопрапорної ордена Кутузова дивізії імені Яна Фабріціуса. Це вона, колишня 96-а, народилася 17 грудня 1923 року у Вінниці. Остання урочиста вечірня повірка її була проведена вже під стінами Праги в день першого для неї миру, 10 травня 1945 року. На цьому її бойовий шлях закінчився.

Стоїть серед ветеранів і прославлений воїн Великої Вітчизняної, Герой Радянського Союзу Дмитро Лаврентійович Штельмах. 35 років тому газета «Більшовицька правда» писала про новобранця 96-ї територіальної дивізії Штельмаха:

«…В 23 роки його призвали до Червоної Армії, зачислили бійцем окремого кавескадрону тоді тільки організованої вінницької дивізії. Країна виходила з боїв, мобілізовувала свої сили.

Одного разу до Штельмаха підійшов секретар партосередку Грубрин і дав прочитати газету. Знітився Дмитро і ледве промовив:

– Не вмію читати.

І спересердя додав:

– Не було коли в грамоту бавитися.

Грубрин взявся навчати Дмитра, і за рік він уже вмів читати газети і книжки.

Це було 10 років тому. Тепер Дмитро Штельмах командир частини, атестований на помічника командира ескадрону, секретар партійного осередку…».

Майже 13 років Дмитро Штельмах прослужив у цій дивізії, від червоноармійця-кіннотника до командира кавалерійського ескадрону дійшов. Навесні 1944 року полковник Штельмах зі своїм полком визволяв вінничан, форсував Дністер. За Яссо-Кишинівську операцію був удостоєний звання Героя.

96-а дивізія сотням, тисячам молодих подолян була чудовою школою, де вони навчалися писати й читати, де вчилися жити, вчилися любити свій народ, землю священну.

Воїни дивізії у вересні 1924 року писали на сторінках газети «Червоний край»: «Чому ми раніше не вчилися письму?.. Жили ми по темних селах. Батьки наші нас не посилали до школи, бо не було в що одягнутися й взутися, за що купити паперу або олівця.

Царський уряд не дбав про те, щоб бідний народ знав письмо, а тільки драв податки…».

Проте воїни в той час не тільки вчилися письму, не тільки гартували політичну свідомість. Частенько їм доводилось ставати на захист інтересів народу, йти зі зброєю в руках на різних ворогів Радянської влади.

…У селі Бондурівці, що недалеко від Немирова, жив і працював у своєму бідному господарстві Федір Гуркало. Але це його не задовольняло, він поривався до громадської роботи: вступив до комсомолу, працював у сільраді, сільбуді.

Призвали Гуркала до Червоної Армії, і попав він у полкову школу 96-ї стрілецької. Вчився на командира рою. Курсантом був зразковим. У 1927 році, в червні, в боях з бандами Хоменка загинув смертю героя. Посмертно нагороджений орденом Червоного Прапора…

До речі, Вінницька дивізія була створена на базі 24-ї Залізної Самаро-Уляновської стрілецької дивізії, біля колиски якої стояв сам В. І. Ленін.

По звільненню Симбірська (Ульяновська) 11 вересня 1918 року від білогвардійських полчищ воїни дивізії послали телеграму В. І. Леніну: «Дорогий Володимир Ілліч! Звільнення Вашого рідного міста – це відповідь на вашу одну рану, за другу – буде Самара!».

«Звільнення Симбірська – мого рідного міста – буде найцілющою пов’язкою на мої рани. Я відчуваю нечуваний приплив бадьорості і сил. Поздоровляю червоноармійців з перемогою і від імені трудящих дякую за всі їх жертви», – писав на відповідь воїнам вождь.

Першим командиром дивізії був Глазков, першим комісаром Свинкін.

Та не було такого бійця у Вінницькій стрілецькій, котрий не знав би Яна Фабріціуса, легендарного героя громадянської війни, кавалера чотирьох орденів Червоного Прапора, командира 17-го стрілецького корпусу, який два з лишком роки (липень 1924 – березень 1927 рр.) проживав у Вінниці і залишив про себе добру пам’ять як про активного діяча в багатьох галузях громадського життя.

Восени 1929 року в пам'ять про колишнього комкора, що трагічно загинув, рішенням Реввійськради 96-а стрілецька стала називатися іменем Яна Фабріціуса.

В свій час у лавах Вінницької стрілецької служили такі відомі воєначальники, як Бєлов, Запорожець, Халюзін, Рев'якін.

Йшли роки, мирну блакить неба поволі починали заволікати зловісні хмари другої світової війни. Інтереси Радянської країни вимагають посилення оборони південно-західних рубежів. 96-а прощається з чудовими просторами Вінниччини і, як кадрове з'єднання, розташовується ближче до кордону.

Востннє гримить мідь військових оркестрів. Багато вінничан одягають солдатські шинелі і прощаються з своїми рідними. Подолянин Іван Бевз, колишній політрук 287 стрілецького полку, прощається в Жмеринці із своїми однополчанами, щоб згодом стати одним з керівників Вінницького підпілля, командиром таємного фронту, щоб у двобої з фашистським гестапо полягти смертю героя, обезсмертивши себе.

І коли в останній день війни під стінами Праги в урочистій тиші називаються шістнадцять імен Героїв Радянського Союзу з'єднання, починають з імені командира гвардійської Вінницької генерал-майора І. М. Шепетова, командира 209 гірсько-стрілецького полку В. Міклея. Однополчанам невідомі ще були десятки і десятки імен своїх побратимів, що стали героями в інші часи, в інших частинах і з'єднаннях на річці Халхін-Гол, на засніжених просторах Карельського перешийку, на пекучих кам'яних плато страждальної Іспанії, в лавах народних месників і бійців таємного фронту.

…Початок другої світової війни Вінницька стрілецька зустріла на кордоні з панською Польщею. Початок грозового сорок першого – в Карпатських горах.

«Мій КП, – згадуватиме через 27 років наш земляк, генерал-майор у відставці П. Брайлян, тодішній командир 43-го гірсько-стрілецького полку, – знаходився на «невеличкій» горі Баба людова, з відміткою 1581 метр над рівнем моря. Полк займав оборону за сорок кілометрів від фронту. Моїми командирами підрозділів були: молодший лейтенант Бур'яноватий, молодший лейтенант Лещенко, старший лейтенант Гладанюк, старший лейтенант Кози-

ряцький, лейтенант Деркач, старший лейтенант Андрощук, молодший лейтенант Данилейченко…

Всі хлопці, як на підбір. Мало хто дожив до наших днів. Моїм заступником був майор Заславський з Бару, нагороджений орденом Червоного Прапора ще в громадянську війну. За Дніпром командував полком нашої дивізії, загинув смертю героя… Вірним помічником моїм був батальйонний комісар Матвеєв. За Віслу був удостоєний звання Героя Радянського Союзу. Мріяв про зустріч ветеранів, але не судилося. Помер цього літа. Комдивом нашим був полковник Шепетов, згодом генерал, Герой Радянського Союзу. У 1942 році він попав до рук ворогів, закатований гестапівцями в Нюрнбергу навесні сорок третього…».

В тяжку годину

Чудові світанки в Карпатах. Трембітять берестові трембіти. І ці звуки-голоси, відлунюючись, котилися над сивими вершинами, стелилися полонинами і водами Черемоша, Пруту, долинали до людських осель, до самітніх хатин. І все більше і більше в тих звуках-голосах вчувався неспокій, тривога.

І війна прийшла в Карпати, на радянську землю. Потьмарилось небо, втратило блакить, застогнала земля, обливаючись кров'ю своїх синів і дочок.

Фашисти нахвалялися за кілька тижнів покінчити з Радянським Союзом, на весь світ горланили про непереможність своїх армій. А що було насправді?

Шлях відступу і запеклих боїв дивізії пролягав через поля Вінниччини. Перед нами пожовкла, бувала в бувальцях, карта генерала П. В. Брайляна, тодішнього командира 43 полку. На карті дорога полку, тяжка, небезпечна.

Ворог завжди намагався вийти на фланги чи захопити на нашому шляху мости, переправи. Дехто каже, що, мовляв, боїв у ту важку пору не було, просто ми відступали та й годі… Ні, не так. Копайгород, бій на річці Мурафі і за станцію Рахни, запеклі бої у трикутнику Тростянець – Тульчин – Ладижин. Сотні і сотні ворогів знайшли на Вінниччині свої могили од рук солдатів Брайляна, Матвеєва, Пшеничного, Самодурова, Ліщенка, Кушніра, Деркача,

Кухаренка, Щоголєва, Дубини, Мостового, Гладанюка, Колесникова.

Чи залишилися свідчення про ці бої на Вінниччині, чи вони тільки в пам'яті ветеранів? По гарячих слідах цих боїв відомий письменник і журналіст Борис Горбатов писав у «Правде»:

«…Я прочитав в оперативному зведенні ім'я полковника Брайляна і згадав липень (1941 р. – *ред.*). Дорога, і пилюка, і палаючий Тростянець, і нескінченні колони людей, і гармат, і машин.

А ми на жовтому від пилюки «газику» юлили серед потоку, пробивалися течії наперекір і шукали полк Брайляна: він прикривав відхід.

І ось на зовсім порожній дорозі ми побачили підполковника. Він їхав на німецькій машині.

– Подивіться, лишень «всюдихід»! Нічого? Ми їх багато сьогодні взяли, – ось перше, що він сказав. Таким пригадується мені підполковник Брайлян. Він відступав, але відступав на трофейній машині».

Безстрашним «вловлювачем» цих трофеїв був командир 3-ї стрілецької роти вінничанин Петро Гладанюк.

Не легко було стрілецько-гірським підрозділам і частинам воювати на звичайнісінькій рівнині. Тому на першому плані була ініціатива знизу. Майже всі бійці були на конях. В'ючні гірські гармати заміняли польовими усіх калібрів. Ударною силою були станкові кулемети «Максим» і крупно-каліберні ДШК. Вогонь їх фашисти добре відчували.

Іншим разом Борис Горбатов знову пише в «Правде»:

«…Ми шукаємо маленький гірсько-стрілецький полк майора Тимчика, який розгромив два батальйони, взявши в бою прапор, і знаходимо його на лісовій галявині, на привалі.

– Де можна побачити Тимчика? – питаємо у незнайомого батальйонного комісара. Він мовчки показує – ось! Перший раз за три доби спить. Розбудити?

– Ні, ми почекаємо… А ви хто?

– Я комісар полку Сабадашевський.

…Потім прокинувся майор Тимчик, невисокий, соромливий і простий чоловік, і надзвичайно просто розповідав про бій. Німців йшла велика сила і я питаю: як, комісар, триматися до останнього? А Сабашевський спокійно говорить: будемо сидіти. Ну і сиділи в

обороні (Марківка – Вапнярка – *ред.*), поки сам не побіг. І потім так просто про полк.

…Я в цьому полку шістнадцять років, від червоноармійця до командира. – І потім, як водиться, про сім'ю, – я ж тутешній. На рідній землі воюю… Сім'я десь тут. Я отримаю наказ, все дивлюся, чи, бува, дорога не проляже через рідне село? Так щось не пролягає».

Справжнім героєм боїв на Вінниччині був командир 209-го полку майор В. Міклей, котрий разом з своїм комдивом став першим Героєм Радянського Союзу Вінницької дивізії, удостоєний цього звання посмертно. Ось рядки з його нагородного листа:

«…В перший день воєнних дій т. Міклей виводить полк в район оборони державного кордону Красноїльськ, Фантіна-Льбе з повною готовністю до зустрічі і розгрому ворога.

На цій ділянці оборони ворог неодноразово намагався перейти кордон. Тов. Міклей безпосередньо керував боями підрозділів свого полку, надійно утримував державний кордон, завдаючи великих втрат ворогові.

…У районі Тростянця тов. Міклей з своїм полком вступає в жорстокий бій з переважаючими силами фашистів, ні на хвилину не послаблює керівництва боєм.

29 липня в районі Тернівки полк розгромив німецький штаб. Було вбито 60 офіцерів, підбито 30 танків, 200 мотоциклів, захоплені документи.

2 серпня в районі Красногірки був важко поранений, а скоро вбитий (під Уманню)».

…Якщо спитати, а який же бій цієї дивізії варто вписати золотими літерами в літопис безсмертя у важкі години відступу, то, напевне історики Великої Вітчизняної війни скажуть: бій під Миколаєвом за станцію Грейгово. Тут вирішувалась доля двох радянських армій – 9-ї та 18-ї, котрі ворог над усе намагався замкнути у кільце і знищити.

Командуючий Південним фронтом генерал армії І. Тюленєв свого часу писав:

«Противник, намагаючись не допустити планомірного відходу військ за Південний Буг, з 8 по 10 серпня посилив свій натиск. Ударом в напрямку Жовтень, Березівка у стик 9-ї окремої і При-

морської армій, він наніс великі втрати нашим 30 і 51 стрілецьким дивізіям, примусив їх до відходу.

В утворений між арміями розрив німці кинули великі сили. Вони намагалися ударами танкових дивізій з півночі і з'єднаннями 11-ї армії з заходу оточити війська 9-ї і 18-ї армій».

І фашистському командуванню на деякий час вдалося цей план здійснити.

Командування 18-ї армії, куди з самих Карпат входила 96-а дивізія, поставило відповідальне бойове завдання – здійснити прорив ворожого оточення.

С. Борзенко пише: «Вісім разів підіймалась в атаку піхота, і вісім разів противник притискав її до землі мінометним і автоматним вогнем. З кожним разом було все важче і важче відривати людей від землі.

Фашисти знесилились від наших атак і вже неспроможні були на рішучі дії. Комдив хвилями кидав вперед всю дивізію, батальйон за батальйоном і захопив Грейгово.

…Взяттям Грейгово операція не закінчилася. Тут було прорвано перше кільце оточення. Треба було рвати друге – біля станції Засілля, на залізничній лінії Миколаїв – Снігірівка. Дивізія не стала затримуватися і, нарощуючи попередній успіх, атакувала станцію, оволоділа нею, розірвала оточення. Ширина прориву – п'ять кілометрів».

Ну, а коли ви спитаєте ветеранів Вінницької гвардійської, в якому районі їм довелося випити найгіркіший келих випробування, де найбільше полягло їхніх побратимів, кожний, хто залишився жити, скаже: – Темрюк. Про ці бої і героїзм воїнів 96-ї стрілецької йде мова на сторінках тритомника «Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу».

Ворог, рвучись до Ростова, за всяку ціну намагався за Дніпром взяти війська Південного фронту у лещата. Перша танкова група Клейста прориває́ться в районі Оріхова і, розвиваючи наступ, 7 жовтня з'єднується з моторизованими частинами 11-ї армії німців, які перед цим прорвалися на захід через Мелітополь. Частина військ 9-ї та 18-ї армій знову попадає в оточення.

Самовіддано і рішуче діяли в оточенні бійці, командири і політпрацівники 96-ї стрілецької дивізії, якою командував генерал І. М. Шепетов. Відбиваючи атаки танків в районі села Темрюк,

бійці і командири артилерійським вогнем, гранатами, пляшками з горючою рідиною знищили 26 танків ворога. В районі села Олексіївка 651-й стрілецький полк цієї дивізії знищив 11 фашистських танків. Мужньо бився червоноармієць комуніст Мельниченко. Він підпускав танки ворога на 25 – 30 метрів і прямою наводкою розстрілював їх з своєї гармати. Сміливо діяв у бою молодший політрук Макеєв.

Вміле керівництво командування, сміливість і самовіддача усього особового складу дали можливість дивізії прорвати вороже кільце і вийти з оточення.

…Харциськ, Чистяково. «Правда» за 3 листопада 1941 р. відзначала: «Сьогодні весь день на окремих дільницях Південного фронту йшли запеклі бої з німецько-фашистськими військами. Проти наших частин діяв 49-й німецький гірсько-стрілецький корпус. Фашисти вважають цей корпус одним з кращих в німецькій армії. Але радянські війська зуміли не тільки стримати натиск ворожих військ, але стрімкими ударами в окремих місцях відкинути їх назад.

…Відмінно діяли частини тов. Шепетова. Наші бійці вранці перейшли у наступ і після впертого бою зайняли важливу висоту».

17 листопада війська 18 армії вийшли на рубіж Єнакієво – Красний Луч – Ровеньки і стали в оборону.

Батьківщина вимагала знищувати ворога, наказувала не давати ворогові жодної вільної хвилини на перепочинок, наказувала повернути Ростов, відкинути фашистів від Донбасу.

…37-й армії Південного фронту у першому контрнаступі радянських військ під Ростовом надавався головний напрямок. В першому ешелоні була стрілецька Вінницька. На світанку 2 грудня 1941 року вона вийшла на річку Міус десь між двома містами – Куйбишев – Матвіїв курган. Тоді бійці чи не вперше пізнали насолоду в підрахунку пройдених переможних кілометрів і в підрахунку трофеїв. Військова бухгалтерія штабів перейшла на конкретні одиниці і назви їх. Командування до цифр було вимогливе. Якщо у зведенні показувалися підбиті чи знищені танки – покажи на місці.

Начальник штабу 37-ї армії у своїй статті «Операція 37-ї армії під Ростовом» про нашу Вінницьку писав так:

«У цій операції особливої уваги заслуговують дві частини Героя Радянського Союзу Шепетова. Частини Шепетова перейшли у наступ 17 листопада. На цій ділянці діяли полки «Норланд», «Німеччина» і інші… Роти Заславського і Гаврилова рушили з двох боків, беручи фашистів у лещата. Гаврилов захопив висоту Писанку, Заславський – Кам'яну. Відбити ці висоти стало головним завданням німців.

…На стороні німців була перевага в силі. Однак піхотинці кожного разу витримували танкові атаки, не відступаючи ні на крок назад».

Командуючий військами Південного фронту генерал-полковник Я. Черевиченко на сторінках «Правды» дає з свого боку нашим землякам у згаданій операції таку оцінку:

«Внаслідок цих ударів, не дивлячись на відчайдушний опір і сильне прикриття з повітря, полки дивізій «СС» «Вікінг»-«Вестланд», «Остланд», «Німеччина» і 16-а танкова дивізія були розгромлені і в більшій своїй частині знищені».

Ростов знову став радянським.

…25 січня 1942 року 96 стрілецька дивізія за виявлену мужність, відвагу, дисципліну й організованість у боях з німецькими загарбниками перетворена в 14-у гвардійську стрілецьку дивізію. Такого високого звання вона була удостоєна першою серед усіх з'єднань Південного фронту.

Вперед на захід!

Хто з воїнів нашої Батьківщини не чекав цього поклику, не носив у серці надію побувати у Берліні і там, на стінах рейхстагу, не залишити свій автограф!..

Мріяли про це і бійці Вінницької гвардійської. І така година настала. Свій шлях на захід вони розпочали з берегів грізного у ті часи Дону, від станиці Єланської. Перегорни, читачу, шолохівські сторінки «Вони бились за Батьківщину». Там ти знайдеш, пізнаєш своїх батьків, братів, земляків, тих, хто пішов на захід під гвардійськими прапорами частин 14-ї гвардійської.

Але перед тим, як ступити на Донський плацдарм, розвинути могутній наступ на Донбас, звільнити Ворошиловград, дивізія потрапляє в скруту під Харковом. В районі села Іванівки під Балак-

лією розгорілася ця трагедія… Знаходячись недалеко від переднього краю, на поповненні і відпочинку, дивізія була піднята по тривозі і кинута з ходу в бій. Цього вимагали обставини того пам'ятного дня важкого 42-го.

…У п'ятницю 29 травня закінчилися бої в оточенні. Радянські війська окремими групами і загонами з бойовими Червоними прапорами проривались через фронт військ ворога, переправляючись на східний берег річки Північний Донець. У важкому стані контужений комдив Шепетов потрапляє до рук ворогів. Починається смертельний герць між вишколеними тюремниками, їхніми прислужниками з табору зрадника Власова і радянськими патріотами.

Історія ще не розкрила таємниці, що у своєму останньому слові-відповіді в стінах Нюрнберзької в'язниці сказав вірний син своєї Батьківщини Іван Шепетов. Ми тільки впевнені, що це були слова радянського патріота.

…Отже, шлях на захід під бойовим гвардійським прапором дивізія почала з Сталінградської епопеї 24 серпня 1942 року, з лівого берега Дону. Військові історики свідчать, що дивізії належала головна роль у розгромі італійської дивізії «Гридентіна» і 9-ї королівської дивізії румунів. Дивізія вела бої за звільнення станції Боковської, міста Морозовська.

Але справжнім святом для гвардійців був день в перших числах 1943 року, коли вони, форсувавши Північний Донець, вступили на рідну українську землю і після важких боїв звільнили місто Ворошиловград, перше обласне місто з великими революційними традиціями донбаських шахтарів.

Пекуче літо 1943 року. Позаду залишилися Курська дуга, здійснено нашими військами контрнаступ на Бєлгород – Харківському напрямку. Військами Степового фронту вже звільнено багатостраждальне місто Бєлгород, на черзі повергнутий у руїни Харків.

Шлях до Дніпра лежав через Красноград. В боях за це місто дивізія потрапила в смугу наступу прославленої 5-ї гвардійської армії, у складі якої їй судилося з Правобережної України дійти до Дрездена і Праги. Її колишній командуючий, нині генерал армії Жданов, немале місце відводить Вінницькій гвардійській. Особливо теплими словами він відгукується про її командира генерала

В. В. Скриганова, котрий смертю героя загинув 26 січня 1945 року на Одерському плацдармі.

…Першим героєм Дніпра у дивізії став командир взводу 38-го гвардійського полку лейтенант П. С. Ханжин. 25 вересня він отримав наказ переправитись з своїм підрозділом через Дніпро в районі міста Дніпрокам'янки і закріпитися на острові Пушкарському.

Першими на острів Пушкарський після героїчного бою вступили бійці Ханжина.

Два дні бійці Ханжина, захопивши невеликий плацдарм, утримували його.

Всі бійці цього взводу були нагороджені орденами, а П. С. Ханжин був удостоєний звання Героя Радянського Союзу. Він був першим Героєм дивізії на Дніпрі, на Ельбі їх було вже 12.

…Навесні 1944 року дивізія бере участь у розгромі південного угруповання ворога. За визволення міста Нова Українка і важливого залізничного вузла Помошна, дивізія отримує першу бойову нагороду – орден Червоного Прапора. До її довгого наймення тепер додається слово «Червонопрапорна».

30 березня дивізія форсувала річку Кодиму і вийшла на Дністер, зав'язавши запеклі бої на території Румунії.

…Пам'ятним днем для дивізії стало 25 червня 1944 року. По «зеленій вулиці» без передиху мчалися залізничні ешелони з військами 5-ї гвардійської армії на Віслу, щоб разом з іншими з'єднаннями 1-го Українського фронту почати визволяти братню Польщу з Сандомирського плацдарму.

На станції Жмеринка ешелонам, у яких їхали частини 14-ї гвардійської, була зупинка. Зупинка там, де народилася дивізія. Перших ветеранів лишилося мало, але вони були і сіяли зерна хороших традицій в душах молодих бійців нового поповнення, серед яких було багато наших земляків.

Бої на Сандомирському плацдармі відомі всім. Про це нема потреби повторюватися. Зауважимо лише таке: за ці бої дивізія була нагороджена орденом Леніна.

Першим героєм на цьому плацдармі став командир 33-го артполку підполковник С. Анохін.

Попереду був Одер. В смузі наступу дивізії лежало надто укріплене польське місто Ченстохов. Першою нагородою визволителям були усмішки, радість польського населення.

Через десять днів з початку наступу Вінницька Гвардійська, ламаючи опір ворога, вийшла на Одер за 20 кілометрів на південь від міста Бреслау і разом з своїм сусідом – 13-ю гвардійською стрілецькою дивізією – форсувала ріку, створивши 30 січня надійний плацдарм Лінденський, котрий відіграв важливу роль для подальшого наступу, як відмічає у своїх мемуарах Маршал Радянського Союзу І. Конєв.

…Червона Армія готувалася до вирішальних боїв – Берлінської операції. І 16 квітня почалося з берегів Нейсе. В першому ешелоні п'ятої гвардійської армії діяла 14-а гвардійська. Наступного дня вона вже була на Шпреє і з ходу форсувала її.

За успішну операцію по взяттю Дрездена дивізія одержала орден Кутузова.

25 квітня 1945 року дивізія вийшла на Ельбу до міста Торгау, де відбулася зустріч з союзними військами, з 69-ю піхотною дивізією 1-ї армії США.

На порозі була довгождана перемога. Але ворог все ще жорстоко огризався, утримуючи в своїх руках частину Чехословаччини.

Вінницька гвардійська спішить на допомогу повсталій Празі.

І 10 травня воїни-вінничани були під стінами Праги. Це був перший день миру, до якого вони йшли довгих чотири роки, подолали 7 тисяч кілометрів. Не всі дійшли сюди, багато гвардійців лишилося назавжди на багаточисленних дорогах війни, але не дали, не дозволили чорному фашизму згасити сонце, накинути пута неволі на вільних радянських людей. Живі клялися загибим ніколи не забувати їх, навічно лишити в своїх серцях, продовжувати їхню праведну сраву боротьби, звитяг» [152].

Житомирсько-Бердичівська наступальна операція

Житомирсько-Бердичівська наступальна операція 1943 – 1944 рр. – операція військ Першого Українського фронту на Правобережній Україні, проведена 24 грудня 1943 р. – 14 січня 1944 р.

Здійснювалася за головним напрямком на Житомир – Бердичів – Вінницю. В перший день операції війська головного ударного угрупування (1-а гвардійська, 18-а і 38-а армії) перейшли в наступ і прорвали оборону гітлерівців. Введені до прориву того ж дня 3-я гвардійська і 1-а танкова армії стали швидко розвивати успіх. 25 – 28 грудня розпочався наступ на допоміжних напрямках: північним крилом – на Сарни (місто Рівненської області) та Коростень – Новоград-Волинський, південним – на Білу Церкву – Умань. За п'ять днів ворожу оборону було прорвано на 300 км по фронту і до 100 км углиб.

Активну участь у проведенні операції брали партизани та партизанські з'єднання під командуванням С. Маликова, О. Сабурова.

В боях за Білу Церкву відзначилася 1-а чехословацька бригада під командуванням Л. Свободи.

З метою ліквідації прориву гітлерівське командування перекинуло до смуги 1-го Українського фронту 16 дивізій, з них 2 танкові, і великі сили авіації. 11 – 12 січня противник завдав відчутних контрударів на схід від Вінниці, в районах Жмеринки, Христинівки, Умані. Проте майже за два тижні запеклих боїв йому вдалося просунутися лише на 25 – 30 км. Військові частини Червоної армії по всій лінії фронту тримали оборону.

Внаслідок проведення Житомирсько-Бердичівської наступальної операції війська 1-го Українського фронту просунулися у смузі завширшки до 700 км углиб на 80 – 200 км. У ході операції було розгромлено 6 дивізій противника і остаточно зірвано спробу повторного захоплення гітлерівськими військами Києва [103].

Умансько-Ботошанська операція

Умансько-Ботошанська операція – наступальна операція військ Другого Українського фронту, проведена 5 березня – 17 квітня 1944 р. з метою розгрому 8-ї німецької армії та звільнення південно-західних областей України; частина стратегічної наступальної операції з визволення Правобережної України. Розвивалася в три етапи.

1-й етап. Після успішного завершення Корсунь-Шевченківської операції війська, які брали в ній участь, залишилися в підпо-

рядкуванні 2-го Українського фронту (40-а армія, 27-а армія, 52-а армія, 53-я армія, 4-а гвардійська армія, 5-а гвардійська армія, 7-а гвардійська армія, 2-а танкова армія, 5-а гвардійська танкова армія, 6-а танкова армія, 5-а повітряна армія, 5-й гвардійський кавалерійський корпус; командуючий фронтом – Маршал Радянського Союзу І. Конєв). За директиви Ставки Верховного головнокомандування від 18 лютого 1944 р. вони мали здійснити удар з рубежу Звенигородка – Шпола (Черкаська область) на Умань, надалі вийти на рубіж Дністра…

Вранці 5 березня 1944 р. три загальновійськові армії ударного угруповання 2-го Українського фронту перейшли в наступ. Того ж дня введені в операцію 2-а танкова і 5-а гвардійська армії, слідом за ними почалося висування 6-ї танкової армії. Удар виявився для противника несподіваним. До кінця другого дня операції ворожа оборона була зламана на 60-кілометровому фронті, війська просунулися на 25 км в розташування противника. 7 березня 1944 р. противник почав контрудар в районі залізничної станції Поташ (нині село Маньківського району Черкаської області) силами трьох танкових дивізій, але зазнав у зустрічних боях значних втрат і відступив. Упродовж дня радянські війська на головному напрямку розширили прорив до 80 км по фронту й до 50 км углиб, з ходу форсували р. Гірський Тікич (басейн Південного Бугу) і здолали останній оборонний рубіж противника на шляху до Південного Бугу. Успіху сприяло те, що значна частина німецьких військ із району Умані перегруповувалася на північ для відбиття наступу 1-го Українського фронту. 8 березня 1944 р. завдали допоміжного удару на лівому крилі фронту 5-а гвардійська армія (командир – генерал-лейтенант О. Жданов) і 7-а гвардійська армія (командир – генерал-полковник М. Шумилов), які до кінця дня прорвали оборону німецьких військ на 12-кілометровій ділянці й просунулися на глибину до 7 км у напрямку Новоукраїнки. Радянські війська на головному (уманському) напрямку 8 – 9 березня подолали 25 – 30 км, розширивши фронт наступу до 170 км, а 10 березня 1944 р. здобули м. Умань і залізничну станцію Христинівка, які були великими вузлами опору противника.

2-й етап. Ставка Верховного головнокомандування 11 березня уточнила завдання всім Українським фронтам. 2-у Українському фронту, розвиваючи наступ, належало головне угруповання

спрямувати в північно-західному напрямку (Могилів-Подільський, Ямпіль) для сприяння 1-у Українському фронту в оточенні й подальшому розгромі основних сил німецької 1-ї танкової армії. Передові загони армій 2-го Українського фронту вийшли на 100-кілометровому фронті до р. Південний Буг, з ходу його форсували та із введенням в операцію 6-ї танкової армії 17 – 19 березня вийшли до Дністра в районі Могилів-Подільський – Ямпіль. З 17 до 22 березня війська фронту форсували Дністер і захопили великий плацдарм на його правому березі на південь від Могилева-Подільського. Війська лівого крила фронту до 20 березня вийшли до Південного Бугу в районі Первомайська і 22 березня 1944 р. звільнили це місто від противника, правого крила – висунулися в напрямку Хотина. Таким чином група армій «Південь» була розчленована на дві частини.

3-й етап. 22 березня 1944 р. Ставка Верховного головнокомандування вирішила змінити напрямок головного удару 2-го Українського фронту. Було наказано частиною правого крила вийти на р. Прут й одночасно головними силами наступати на південь уздовж правого берега Дністра та залізничної дороги на Одесу, опанувати рубежі Бендери – Тираспіль – Роздільна, відкинути противника до Чорного моря й не допустити його відходу за Дністер. За задумом мали бути оточені та у взаємодії з 3-м Українським фронтом знищені німецька 6-а армія, румунська 3-я армія та частина сил німецької 8-ї армії. Частина сил 40-ї армії (командир – генерал-лейтенант П. Жмаченко) скеровувалася для сприяння військам 1-го Українського фронту щодо завершення оточення та знищення німецької 1-ї танкової армії. 31 березня 1944 р. відбулася зустріч передових з'єднань 1-го та 2-го Українських фронтів у районі Хотина. Однак сил для завершення ліквідації оточеного угруповання виявилось недостатньо…

У ніч на 28 березня 1944 р. війська фронту форсували Прут і перенесли бойові дії на територію Румунії…

У результаті Умансько-Ботошанської наступальної операції війська 2-го Українського фронту розсікли оборону групи армій «Південь», завдали їй поразки, подолали 200 – 250 км., звільнили значну територію Правобережної України [в тому числі значну частину Вінниччини] і Молдови, увійшли у північні і північно-східні райони Румунії… [109, С. 229, 230].

Проскурівсько-Чернівецька операція

Проскурівсько-Чернівецька наступальна операція – наступальна операція військ 1-го Українського фронту 4 березня – 17 квітня 1944 р., частина стратегічної наступальної операції зі звільнення Правобережної України.

До складу військ 1-го Українського фронту входили: 1-а гвардійська армія, 13-а армія, 18-а армія, 38-а армія, 60-а армія, 1-а танкова армія, 3-я гвардійська танкова армія, 4-а танкова армія, 2-а повітряна армія, 4-й гвардійський танковий корпус, 25-й танковий корпус, 1-й та 6-й кавалерійські корпуси… У розпал підготовки до операції 28 лютого 1944 р. було поранено командувача 1-м Українським фронтом генерала армії М. Ватутіна. Командування фронтом прийняв маршал Г. Жуков…

1-й Український фронт мав завдати удару з району Дубно – Шепетівка – Любар у південному напрямку з метою опанування рубежем Берестечко – Броди – Тернопіль – Проскурів – Хмільник; надалі наступати в загальному напрямку на Чортків…

У перший день операції були введені в бій 3-я гвардійська і 4-а танкові армії, що за добу просунулися на 25 – 30 км. У наступні дні війська ударного угруповання фронту розвивали наступ на Тернопіль і Проскурів (нині м. Хмельницький) і оволоділи Волочиськом. Противнику контрударами вдалося затримати наступ ударного угруповання 1-го Українського фронту.

Ставка Верховного головнокомандування 11 березня 1944 р. уточнила завдання радянським військам. Основне зусилля 1-го і 2-го Українських фронтів спрямовувалося на те, щоб потужними ударами на Волочиськ, Чернівці й Умань, Могилів-Подільський оточити і знищити 1-у танкову армію противника. 21 березня посилене 1-ю танковою армією ударне угруповання 1-го Українського фронту відновило наступ. 24 березня війська фронту вийшли до Дністра. Війська 2-го Українського фронту в ході Умансько-Ботошанської наступальної операції 19 березня пробилися до Дністра в районі Могилів-Подільський – Ямпіль (Вінницька область). Таким чином, група армій «Південь» і на цьому напрямку була розчленована на 2 частини. Із виходом у район Могилева-Подільського війська фронту глибоко охопили 1-у танкову армію противника з півдня і 8-у армію з півночі.

В обстановці, що склалася, Ставка Верховного головнокомандування знову уточнила завдання фронтам. Вважаючи, що завдання на оточення і знищення 1-ї танкової армії противника зможе вирішити 1-й Український фронт, ставка вирішила повернути головні сили 2-го Українського фронту на південь для наступу по правому і лівому берегах р. Дністер для того, щоб виходом до узбережжя Чорного моря оточити 8-у, 6-у німецькі та 3-ю румунську армії й у взаємодії з 3-м Українським фронтом знищити їх. На ліквідацію 1-ї танкової армії противника з військ 2-го Українського фронту виділялася лише 40-а армія.

До 28 березня 1944 р. війська 1-го Українського фронту затиснули в районі на північ від Кам'янця-Подільського до 22-х дивізій противника, у т. ч. 10 танкових і 1 моторизовану. 29 березня звільнено м. Чернівці. Війська 40-ї армії 2-го Українського фронту, наступаючи вздовж південного берега р. Дністер, 29 березня впритул підійшли до Хотина. Однак міцного внутрішнього і зовнішнього фронту оточення противника створено не було. Користуючись розривами в оперативній побудові 1-го Українського фронту, оточене угруповання противника з району Кам'янця-Подільського почало пробиватися в напрямку м. Бучач. Одночасно з району Підгайці противник силами 3-х піхотних і 2-х танкових дивізій завдав сильного удару, щоб деблокувати свої війська. 5 квітня 1944 р. 1-й танковій армії вдалося з'єднатися зі своїми військами. 17 квітня війська 1-го Українського фронту за наказом Ставки Верховного головнокомандування перейшли до оборони.

Результатом Проскурівсько-Чернівецької операції стали: поразка групи «Південь», звільнення низки районів [у т. ч. й Вінниччини], вихід радянських військ у передгір'я Карпат і розчленування фронту противника на 2 частини, а також створення сприятливих умов для вигнання гітлерівських загарбників з України [108, С. 39, 40].

Хроніка визволення

Вінниччину звільнено від нацистських окупантів у результаті проведених наступальних операцій військами 1-го та 2-го Українських фронтів. Першим її населеним пунктом, звільненим від гітлерівських загарбників, було с. Скибинці Погребищенського

району (20 грудня 1943 р.), останнім – с. Кривохижинці Мурованокуриловецького району (28 березня 1943 р.). В числі перших, звільнених від ворога, також селище Коржиха Погребищенського району (22 грудня 1944 р.) (*адмінподіл та назва населених пунктів на той час*), с. Велика Радзивилівка Козятинського району (25 грудня 1943 р.), с. Держанівка цього ж району (26 грудня 1943 р.) та ін. Найдовше тривала окупація сіл Бригидівки, Великих Гармаків, Войнашівки, Іванівців, Комарівців, Малих Гармаків, Підлісного Ялтушкова, Слободи-Комаровецької, Слободи-Ялтушківської, Ходаків, Хутора-Комаровецького, Шершнів, Шпирків, Ялтушкова, селища радгоспу «Гармаки», Лугового, Лядової, Слободи, Червоної, хуторів Діброви, Пляцини, Шевченка, а також залізничної станції Ялтушків Барського району, сіл Петриманів, Сказинців, хутора Володимирки Мурованокуриловецького району, с. Берізок-Чечельницьких та х. Миколаївки Ольгопільського району – по 26 березня 1944 р., с. Березової Мурованокуриловецького району, с. Хоньківців Яришівського району – по 27 березня 1944 р., а також згадуваного с. Кривохижинців – по 28 березня 1944 р.

У грудні 1943 р. – січні 1944 р. остаточно від нацистських окупантів були звільнені чотири райони Вінницької області: Козятинський, Погребищенський, Плисківський, Самгородоцький, частково – п’ять: Іллінецький, Калинівський, Комсомольський, Оратівський, Турбівський.

Решту районів області (абсолютну більшість) визволено у березні 1944 р. Найдовше у березні 1944 р. визвольні бої тривали за населені пункти Вінницького, Жмеринського, Іллінецького, Калинівського, Липовецького, Літинського, Мурованокуриловецького, Ольгопільського, Піщанського, Тиврівського, Хмільницького, Чечельницького, Яришівського районів. Наступаючим арміям долати опір ворога тут доводилось протягом 8 – 10 днів. Бершадський, Джулинський, Монастирищенський, Немирівський, Ободівський, Тростянецький, Ямпільський райони під час операцій були визволені протягом чотирьох днів, Копайгородський, Томашпільський, Шпиківський – трьох, Комсомольський, Ситковецький, Чернівецький – двох днів, а Ситковецький район – за день.

Найбільше населених пунктів Вінницької області Червоною армією визволено в середині березня 1944 р.: 13 березня – 147; 14 березня – 165; 15 березня – 135; 16 березня – 123; 17 березня – 177;

18 березня – 139; 20 березня – 110. Всього у березні 1944 р. від нацистських окупантів визволено 1644 населених пункти області.

Конкретна хроніка визволення міст, сіл, селищ, хуторів Вінниччини така:

Барський район: *м. Бар* – 25.3.1944 р.; с. Адамівка – 25.3.1944 р.; с. Антонівка – 25.3.1944 р.; с. Балки – 25.3.1944 р.; с-ще залізн. Станц. Бар – 25.3.1944 р.; с. Безчасне Друге – 25.3.1944 р.; х. Безчасний Перший – 25.3.1944 р.; с. Біличин – 25.3.1944 р.; с. Борщі – 25.3.1944 р.; с. Бригидівка – 26.3.1944 р.; с. Буцні – 22.3.1944 р.; с. Великі Гармаки – 26.3.1944 р.; х. Верешки – 23.3.1944 р.; с. Верхівка – 20.3.1944 р.; с. Войнашівка – 26.3.1944 р.; с. Гавришівка – 24.3.1944 р.; с-ще радгоспу «Гармаки» – 26.3.1944 р.; с. Глинянка – 20.3.1944 р.; с. Голодки – 20.3.1944 р.; с. Голубівка – 20.3.1944 р.; с. Гулі – 25.3.1944 р.; х. Діброва (Домброва) – 26.3.1944 р.; с. Журавлівка (Чемериси-Волоські) – 25.3.1944 р.; с. Затоки (Лодзіївка) – 22.3.1944 р.; с. Іванівці – 26.3.1944 р.; х. Івановецький – 25.3.1944 р.; с. Йосипівці (Юзвенці) – 25.3.1944 р.; х. Каноницький – 22.3.1944 р.; с. Киянівка – 20.3.1944 р.; с-ще радгоспу «Киянівка» – 20.3.1944 р.; с. Козарівка – 25 березня 1944 р.; с. Комарівці – 26 березня 1944 р.; х. Котова – 25.3.1944 р.; с. Кузьминці – 22.3.1944 р.; с-ще Лугове (населений пункт «Маремонд») – 26.3.1944 р.; с-ще Лядова – 26.3.1944 р.; х. Лядова – 26.3.1944 р.; х. Малиники – 20.3.1944 р.; с. Малі Гармаки – 26.3.1944 р.; с. Мальчівці – 20.3.1944 р.; с. Маньківці – 20.3.1944 р.; с. Мартинівка – 21.3.1944 р., с. Матейків – 20.3.1944 р.; с. Мигалівці – 24.3.1944 р.; с. Митки – 21.3.1944 р.; х. Мурафа – 22.3.1944 р.; с. Окладне – 25.3.1944 р.; с. Павлівка – 23.3.1944 р.; с. Паліївка – 25.3.1944 р.; с. Пилипи – 24.3.1944 р.; с. Підлісний Ялтушків – 26.3.1944 р.; х. Попівка – 25.3.1944 р.; х. Пляцина – 26.3.1944 р.; с. Примощаниця – 20.3.1944 р.; с. Регентівка – 25.1.1944 р.; с. Семенки – 23.3.1944 р.; с. Сеферівка – 23.3.1944 р.; с-ще Слобода – 26.3.1944 р.; с. Слобода-Гулівська – 25.3.1944 р.; с. Слобода-Комаровецька – 26.3.1944 р.; с. Слобода-Матейківська – 23.3.1944 р.; с. Слобода-Ходацька – 25.3.1944 р.; с. Слобода-Ялтушківська – 26.3.1944 р.; х. Стасюка – 24.3.1944 р.; с. Степанки – 20.3.1944 р.; с. Терешки – 25.3.1944 р.; с. Улянівка – 23.3.1944 р.; с. Ходаки – 26.3.1944 р.; с. Хутір-Комаровецький – 26.3.1944 р.; с. Чемериси-Барські – 25.3.1944 р.; х. Чемериський – 25.3.1944 р.; с-ще Червона

– 26.3.1944 р.; х. Шевченка – 26.3.1944 р.; с. Шершні – 26.3.1944 р.; с. Шпирки – 26.3.1944 р.; с. Ялтушків – 26.3.1944 р.; залізн. Станц. Ялтушків – 26.3.1944 р.; с-ще Ялтушків – 26.3.1944 р.; х. Яструбинець – 24.3.1944 р. [51].

Бершадський район: *смт Бершадь* – 14.3.1944 р.; с. Баланівка – 14.3.1944 р.; с. Берізки-Бершадські – 14.3.1944 р.; с. Бершадь – 14.3.1944 р.; залізн. станц. Бершадь – 14.3.1944 р.; залізн. станц. Бершадь, завод – 14.3.1944 р.; с. Бирлівка – 15.3.1944 р.; с. Велика Киріївка – 14.3.1944 р.; х. Ворони – 14.3.1944 р.; х. Глинське – 15.3.1944 р.; х. Жданова – 13.3.1944 р.; х. Жорняки – 14.3.1944 р.; х. Зелений Гай – 14.3.1944 р.; с. Кошаринці – 13.3.1944 р.; с. Крушинівка – 14.3.1944 р.; с. Лугова – 13.3.1944 р.; с. Мала Киріївка – 13.3.1944 р.; с. Маньківка – 12.3.1944 р.; с. Осіївка – 13.3.1944 р.; с. Піски-Бершадь – 14.3.1944 р.; с. Пилипонівка – 14.3.1944 р.; с. Поташна – 13.3.1944 р.; Поташнянське лісництво – 13.3.1944 р.; с. П'ятківка – 15.3.1944 р.; с. Романівка – 14.3.1944 р.; х. Сталінка – 12.3.1944 р.; с. Сумівка – 12.3.1944 р.; Сумівське лісництво – 12.3.1944 р.; с. Устя – 13.3.1944 р.; с-ще Устянського відділу радгоспу – 13.3.1944 р., с. Флорине – 14.3.1944 р.; Флоринське лісництво – 14.3.1944 р.; с. Чапаєвка (Війтівка) – 14.3.1944 р.; с. Шумилів – 12.3.1944 р.; с. Яланець – 14.3.1944 р.; с-ще залізн. станц. Яланець – 14.3.1944 р. [52].

Брацлавський район: *смт Брацлав* – 17.3.1944 р.; с. Анциполівка – 15.3.1944 р.; с. Бортники – 17.3.1944 р.; с. Бугаків – 15.3.1944 р.; х. Вигнанка – 17.3.1944 р.; с. Вишківці – 17.3.1944 р.; х. Вільшанка – 17.3.1944 р.; с. Вовчок – 17.3.1944 р.; с. Глинське – 16.3.1944 р.; с. Городниця – 17.3.1944 р.; с. Грабовець – 17.3.1944 р.; с. Гриненки – 17.3.1944 р.; с. Довжок – 16.3.1944 р.; с. Забужжя – 16.3.1944 р.; с. Зяньківці – 13.3.1944 р.; х. Кірова – 17.3.1944 р.; х. Коржів – 17.3.1944 р.; с. Коржівка (Свінциця) – 17.3.1944 р.; с. Марксове – 17 березня 1944 р.; с. Мар'янівка – 17.3.1944 р.; с. Олександрівка – 17.3.1944 р.; с. Остапківці – 16.3.1944 р.; с. Паланка – 17.3.1944 р.; с. Пархилівка – 16.3.1944 р., с. Перепеличчя – 18.3.1944р.; с. Салинці – 15.3.1944 р.; с. Самчинці – 18.3.1944 р.; с. Семенки – 16.3.1944 р.; с. Скрицьке – 13.3.1944 р.; с. Слобода (Чернишівка-Російська) – 17.3.1944 р.; с. Сорокодуби – 17.3.1944 р.; х. Стадниця – 17.3.1944 р.; с. Сталінка – 15.3.1944 р.; с. Черни-

шівка (Чернишівка-Українська) – 17.3.1944 р.; с. Чуків – 16.3.1944 р.; с. Шура – 17.3.1944 р.; х. Яструбиха – 17.3.1944 р. [53].

Вінницький район: *м. Вінниця* – 20.3.1944 р.; с. Бохоники – 22.3.1944 р.; с. Великі Хутори – 16.3.1944 р.; залізн. станц. Вінниця – 18.3.1944 р.; с. Гавришівка – 16.3.1944 р.; с. Зарванці – 21.3.1944 р.; с. Іванівка (Янків) – 15.3.1944 р.; с. Ільківка – 22.3.1944 р.; с. Кайдачиха – 14.3.1944 р.; с. Коло-Михайлівка – 20.3.1944 р.; с. Комарів – 18.3.1944 р.; с. Ксаверівка – 20.3.1944 р.; с. Лаврівка – 17.3.1944 р.; с. Лисогора – 21.3.1944 р.; с. Лука-Мелешківська – 15.3.1944 р.; с. Майдан (Майдан-Юзвинський) – 20.3.1944 р.; с. Майдан-Чапельський – 15.3.1944 р.; с. Малі Крушлинці – 17.3.1944 р.; с. Малі Хутори – 18.3.1944 р.; с. Медвеже Вушко – 20.3.1944 р.; с. Мізяківські Хутори – 18.3.1944 р.; с. Некрасове (Юзвин) – 20.3.1944 р.; с. Парпурівці – 15.3.1944 р.; с. Переорки – 20.3.1944 р.; с. Писарівка – 14.3.1944 р.; с. Рівець – 20.3.1944 р.; с. Сабарів – 19.3.1944 р.; с. Селище – 18.3.1944 р.; с. Слобода Дашковецька – 20.3.1944 р.; с. Сокиринці – 14.3.1944 р.; с. Соловіївка – 14.3.1944 р.; с. Сосонка – 15.3.1944 р.; залізн. станц. Сосонка – 15.3.1944 р.; с. Стадниця – 16.3.1944 р.; с. Стрижавка – 19.3.1944 р.; с. Студениця – 10.3.1944 р.; с. Телепеньки – 13.3.1944 р.; с. Тютьки – 18.3.1944 р.; залізн. станц. Тюшки – 14.3.1944 р.; с. Тяжилів – 15.3.1944 р.; с. Хижинці – 14.3.1944 р.; с. Хмільова – 21.3.1944 р.; с. Цвіжин – 14.3.1944 р.; с. Шереметка – 20.3.1944 р.; с. Широка Гребля – 20.3.1944 р.; с. Шкуринці – 15.3.1944 р.; с. Щітки – 14.3.1944 р.; с. Юрківці – 19.3.1944 р.; с. Якушинці – 21.3.1944 р.; с. Яришівка – 13.3.1944 р. [54].

Вороновицький район: *с. Вороновиця* – 15 березня; с. Байраківка – 13.3.1944 р.; с. Великі Крушлинці – 15.3.1944 р.; с. Воловодівка – 12.3.1944 р.; залізн. станц. Вороновиця – 15.3.1944 р.; с. Ганщина – 13.3.1944 р.; с. Глинянець – 13.3.1944 р.; с. Гуменне – 14.3.1944 р.; залізн. станц. Гуменне – 14.3.1944 р.; с. Дубівчик-Маслівка – 14.3.1944 р.; с. Дубовець – 13.3.1944 р.; с. Жабелівка – 11.3.1944 р.; с. Зарудинці – 13.3.1944 р.; с. Кальнишівка – 14.3.1944 р.; с. Комарів – 14.3.1944 р.; с. Кордишівка – 14.3.1944 р.; с. Кудлаї – 13.3.1944 р.; с. Латанці – 14.3.1944 р.; с. Лука – 11.3.1944 р.; с. Марківка – 15.3.1944 р.; с. Михайлівка – 12.3.1944 р.; с. Никифорівці – 12.3.1944 р.; с. Обідне – 13.3.1944 р.; с. Олександрівка – 12.3.1944 р.; с. Оленівка – 12.3.1944 р.; с. Потуш –

14.3.1944 р.; с-ще Розсоха – 13.3.1944 р.; с. Сорочин – 13.3.1944 р.; с. Степанівка – 13.3.1944 р.; с-ще Степанівського цукрозаводу – 15.3.1944 р.; с. Тростянець – 14.3.1944 р.; с. Федорівка – 15.3.1944 р.; с-ще Чагарі – 13.3.1944 р.; х. Чайка – 13.3.1944 р.; с. Чаульське – 13.3.1944 р.; с. Шендерів – 13.3.1944 р. [55].

Гайсинський район: *м. Гайсин* – 14.3.1944 р.; с. Адамівка – 13.3.1944 р.; с. Басачилівка – 13.3.1944 р.; с. Борсуки – 12.3.1944 р.; х. Братерське – 14.3.1944 р.; с. Бубнівка – 13.3.1944 р.; с. Бур'яни – 14.3.1944 р.; х. Вигін – 13.3.1944 р.; х. Ворошилівка – 13.3.1944 р.; залізн. станц. Гайсин – 14.3.1944 р.; с. Гнатківка – 13.3.1944 р.; х. Голубів – 12.3.1944 р.; с. Гранів – 12.3.1944 р.; Гранівське лісництво – 12.3.1944 р.; с. Грузьке – 11.3.1944 р.; с. Губник – 13.3.1944 р.; залізн. станц. Губник – 13.3.1944 р.; с. Гунча – 15.3.1944 р.; с. Дмитренки – 14.3.1944 р.; х. Дубина – 12.3.1944 р.; с. Жерденівка – 12.3.1944 р.; залізн. станц. Зятківці – 14.3.1944 р.; Зятковецьке лісництво – 14.3.1944 р.; с. Карабівка – 15.3.1944 р.; х. Карабівський – 15.3.1944 р.; с. Кисляк – 13.3.1944 р.; с. Кіблич – 12.3.1944 р.; х. Кочурів – 13.3.1944 р.; с. Краснопілка – 11.3.1944 р.; с. Крутогорб – 13.3.1944 р.; с. Кузьминці – 14.3.1944 р.; с. Куна – 14.3.1944 р.; с. Кущинці – 14.3.1944 р.; с. Ладижинські Хутори – 13.3.1944 р.; с. Мар'янівка – 14.3.1944 р.; залізн. станц. Мелешки – 14.3.1944 р.; с. Мелешків – 14.3.1944 р.; с. Митків – 12.3.1944 р.; с. Михайлівка – 13.3.1944 р.; х. Млинки – 14.3.1944 р.; с. Наріївка – 14.3.1944 р.; с. Огіївка – 11.3.1944 р.; х. Ократове – 14.3.1944 р.; х. Павлівка – 13.3.1944 р.; х. Петровського – 14.3.1944 р.; с. Рахнівка – 12.3.1944 р.; с. Семирічка – 14.3.1944 р.; с. Сокільці – 13.3.1944 р.; х. Соломіївка – 13.3.1944 р.; с. Степашки – 14.3.1944 р.; х. Тарасівка – 12.3.1944 р.; с. Тимар – 13.3.1944 р.; с. Тишківка – 11.3.1944 р.; х. Тишківська Слобода – 14.3.1944 р.; с. Харпачка – 14.3.1944 р.; с. Чечелівка – 12.3.1944 р.; с. Шура-Мітлинецька – 15.3.1944 р.; с. Ярмолинці – 14.3.1944 р. [56].

Дашівський район: *с. Дашів* – 13.3.1944 р.; с. Білки – 14.3.1944 р.; с-ще Білківського радгоспу – 14.3.1944 р.; с. Бондурі – 13.3.1944 р.; с. Вербівка (Тодорівка) – 14.3.1944 р.; с. Городок – 14.3.1944 р.; с. Жадани – 14.3.1944 р.; с. Іванівка (Янишівка) – 14.3.1944 р.; с. Кальник – 14.3.1944 р.; с. Кам'яногірка – 13.3.1944 р.; с-ще Кам'яногірського цукрокомбінату – 13.3.1944 р.; с. Кантелина – 13.3.1944 р.; с. Китайгород – 12.3.1944 р.; с. Копіївка –

14.3.1944 р.; с. Кошлани – 13.3.1944 р.; с. Криштопівка – 14.3.1944 р.; х. Криштопівський – 14.3.1944 р.; с. Купчинці – 13.3.1944 р.; с. Леухи – 15.3.1944 р.; х. Олексіївка – 14.3.1944 р.; с. Пархомівка – 14.3.1944 р.; х. Первомайськ – 14.3.1944 р.; с. Петро-Марківка – 14.3.1944 р.; с. Польове – 13.3.1944 р.; с. Рахни – 13.3.1944 р.; с. Розсоховата – 14.3.1944 р.; с. Слободище – 15.3.1944 р.; с-ще Сорока – 14.3.1944 р.; залізн. станц. Сорока – 14.3.1944 р.; с. Хрінівка – 13.3.1944 р.; с. Чортория – 13.3.1944 р.; с. Шабельня – 14.3.1944 р.; с. Шура-Бондурівська – 18.3.1944 р.; с. Яструбинці – 13.3.1944 р. [57].

Джулинський район: *с. Джулинка* – 12.3.1944 р.; с. Березівка – 11.3.1944 р.; с. Веселівка (Вищий Ташлик) – 10.3.1944 р.; с. Вікнина – 11.3.1944 р.; х. Войківка-Кавкули – 12.3.1944 р.; залізн. станц. Генріхівка – 12.3.1944 р.; залізн. станц. Джулинка – 12.3.1944 р.; с. Дяківка – 12.3.1944 р.; х. Кизини – 10.3.1944 р.; с. Костюківка (Нижчий Ташлик) – 11.3.1944 р.; с. Краснопілка – 11.3.1944 р.; х. Мала Шляхівка – 11.3.1944 р.; с. М'якохід – 11.3.1944 р.; с. Погоріла – 10.3.1944 р.; с. Раківка – 11.3.1944 р.; х. Садовий (Маньжурія) – 12.3.1944 р.; с. Серебрія – 11.3.1944 р.; с. Серединка – 11.3.1944 р.; с. Ставки – 12.3.1944 р.; х. Темнянський – 12.3.1944 р.; с. Теофілівка – 11.3.1944 р.; с. Тернівка – 11.3.1944 р.; с. Тирлівка – 12.3.1944 р.; с-ще Удицького цукрокомбінату – 10.3.1944 р.; с. Хмарівка – 14.3.1944 р.; с. Червоне – 12.3.1944 р.; х. Червоне – 10.3.1944 р.; с. Чернятка – 12.3.1944 р.; с-ще Чернятського бурякорадгоспу – 12.3.1944 р.; с. Чорна Гребля – 11.3.1944 р.; с. Шляхова – 10.3.1944 р. [58].

Джуринський район: *с. Джурин* – 19.3.1944 р.; с. Адамівка – 19.3.1944 р.; х. Аристівка – 19.3.1944 р.; х. Василівка – 19.3.1944 р.; х. Вишневий – 17.3.1944 р.; х. Володимирка – 19.3.1944 р.; с. Ворошиловка – 18.3.1944 р.; х. Голочинецький – 18.3.1944 р.; с. Голичинці – 18.3.1944 р.; с. Деребчин – 19.3.1944 р.; с. Довжок – 19.3.1944 р.; х. Дубинки – 17.3.1944 р.; с. Калитинка – 17.3.1944 р.; с. Лопатинці – 20.3.1944 р.; х. Петровського – 20.3.1944 р.; с. Писарівка – 19.3.1944 р.; с. Покутине – 17.3.1944 р.; с. Рекечинці – 19.3.1944 р.; с. Садківці – 17.3.1944 р.; с. Сапіжанка – 18.3.1944 р.; с. Семенівка – 19.3.1944 р.; с. Стрільники – 18.3.1944 р., с. Хоменки – 20.3.1944 р.; х. Чапаєвка – 20.3.1944 р. [59].

Жмеринський район: *м. Жмеринка* – 20.3.1944 р.; с. Біликівці – 23.3.1944 р.; с. Браїлів – 22.3.1944 р.; с-ще залізн. станц. Браїлів – 18.3.1944 р.; залізн. станц. Будки – 19.3.1944 р.; с. Василівка – 23.3.1944 р.; с. Велика Жмеринка – 19.3.1944 р.; с-ще вапнякового заводу – 23.3.1944 р.; х. Володимирівка – 18.3.1944 р.; с. Головчинці – 23.3.1944 р.; х. Голубівка – 22.3.1944 р.; х. Демидівка – 21.3.1944 р.; залізн. станц. Жмеринка – 18.3.1944 р.; с. Жуківці – 20.3.1944 р.; с. Козачівка – 18.3.1944 р.; с. Коростівці – 20.3.1944 р.; с. Красне – 21.3.1944 р.; с. Курилівці – 23.3.1944 р.; с. Леляки – 19.3.1944 р.; с. Лисянка – 18.3.1944 р.; с. Лопатинці – 23.3.1944 р.; с. Людавка – 18.3.1944 р.; Людавське лісництво – 20.3.1944 р.; с. Мала Жмеринка – 19.3.1944 р.; с. Майдан-Головчинський – 23.3.1944 р.; с. Мартинівка – 23.3.1944 р.; залізн. станц. Матейково – 22.3.1944 р.; с. Межирів – 23.3.1944 р.; с. Михайлівка – 23.3.1944 р.; с. Могилівка – 21.3.1944 р.; с. Москалівка – 22.3.1944 р.; с. Новоселиця – 23.3.1944 р.; с. Петрані – 23.3.1944 р.; залізн. станц. Подільський Пост – 19.3.1944 р.; с. Потоки – 18.3.1944 р.; с. Пултівці – 18.3.1944 р.; с. Рижавка – 18.3.1944 р.; с. Рів – 23.3.1944 р.; с. Рожепи – 24.3.1944 р.; с-ще розробки цукрокаменю – 23.3.1944 р.; с. Северинівка – 22.3.1944 р.; с. Сербинівці – 23.3.1944 р.; залізн. станц. Сербинівці – 23.3.1944 р.; с. Сідава – 16.3.1944 р.; с. Слобода-Межирівська – 23.3.1944 р.; с. Слобода-Чернятинська – 20.3.1944 р.; с. Стодульці – 23.3.1944 р.; с. Сьомаки – 22.3.1944 р.; с-ще радгоспу «Сьомаки» – 22.3.1944 р.; с. Тартак – 18.3.1944 р.; с. Токарівка – 23.3.1944 р.; х. Чапаєвка – 22.3.1944 р.; с. Чернятин – 24.3.1944 р.; с. Щучинці – 18.3.1944 р.; с. Ярошенка – 18.3.1944 р. [60].

Іллінецький район: *смт Іллінці* – 13.3.1944 р.; с. Бабин – 20.3.1944 р.; с. Борисівка – 16.3.1944 р.; с. Болюхівка – 13.3.1944 р.; с. Варварівка (Барбарівка) – 13.3.1944 р.; с. Володимирівка – 14.3.1944 р.; с. В'язовиця – 13.3.1944 р.; с. Голики – 13.3.1944 р.; с. Даньківка – 14.3.1944 р.; с. Джупинівка – 13.3.1944 р.; с. Дібровинці – 12.3.1944 р.; с. Жорнище – 13.3.1944 р.; с-ще Іллінецької селекційної станції – 13.3.1944 р.; с-ще відділку «Комунар» Іллінецької селекційної станції – 13.3.1944 р.; с. Лугова – 13.3.1944 р.; с. Морозівка – 13.3.1944 р.; с. Неменка – 13.3.1944 р.; с. Павлівка – 13.3.1944 р.; с. Паріївка – 13.3.1944 р.; с. Райки – 13.3.1944 р.; с. Романово-Хутір – 13.3.1944 р.; х. Садки – 13.3.1944 р.; с. Синарна

– 11.3.1944 р.; с-ще Синарського радгоспу – 11.3.1944 р.; с. Скибин – 12.3.1944 р.; с. Слобідка (Лядська Слобідка) – 13.3.1944 р.; с. Стрижаків – 12.3.1944 р.; с. Тягун – 13.3.1944 р.; с. Уланівка – 13.3.1944 р.; с. Шевченкове – 13.3.1944 р.; с. Яблуновиця – 6.1.1944 р.; с. Якубівка – 13.3.1944 р. [61].

Калинівський район: *смт Калинівка* – 14.3.1944 р.; с. Антопіль – 9.3.1944 р.; с. Байківка – 10.3.1944 р.; х. Білецького – 8.3.1944 р.; с. Варшиця – 14.3.1944 р.; залізн. станц. Варшиця – 14.3.1944 р.; с. Великий Чернятин – 3.2.1942 р.; с. Герасимівка (Еразимівка) – 8.3.1944 р.; с. Глинськ – 5.3.1944 р.; залізн. станц. Голендри – 3.1.1944 р.; с. Голубівка (Леонардівка) – 3.1.1944 р.; с. Голяки – 10.3.1944 р.; с-ще гранкар'єру – 10.3.1944 р.; с. Гулівці – 13.3.1944 р.; с. Гущинці – 16.3.1944 р.; х. Дубова – 15.3.1944 р.; с. Жигалівка – 9.3.1944 р.; с-ще Загребельня – 10.3.1944 р.; с. Заливанщина – 8.3.1944 р.; с. Іванів (Янів) – 10.3.1944 р.; с-ще залізн. станц. Калинівка Друга – 14.3.1944 р.; с-ще Калинівського лісництва – 10.3.1944 р.; залізн. станція Калинівка Перша – 15.3.1944 р.; с. Кам'яногірка – 16.3.1944 р.; с. Корделівка – 10.3.1944 р.; с-ще Корделівського цукрокомбінату – 8.3.1944 р.; с. Котюжинці – 13.3.1944 р.; с-ще Красне – 8.3.1944 р.; с. Курава – 14.3.1944 р.; с-ще Куравська Слобідка – 13.3.1944 р.; с-ще залізн. станц. Люлинці – 9.3.1944 р.; с. Малий Чернятин – 15.3.1944 р.; х. Маркіянів – 9.3.1944 р.; с. Медвідка – 15.3.1944 р.; с. Мізяків – 16.3.1944 р.; с. Мізяківська Слобідка – 13.3.1944 р.; с. Новий Пиків – 10.3.1944 р.; х. Ольшевський – 9.3.1944 р.; с. Павленки – 16.3.1944 р.; с. Павлівка – 14.3.1944 р.; х. Панасівка – 5.3.1944 р.; х. Перелісок – 16.3.1944 р.; с-ще Пиківського рибгоспу № 2 – 10.3.1944 р.; с. Писарівка – 10.3.1944 р.; с. Попівка – 9.3.1944 р.; с. Радівка – 8.3.1944 р.; с. Сальник – 15.3.1944 р.; с. Слобідка (Янівська Слобідка) – 8.3.1944 р.; с. Софіївка – 8.3.1944 р.; залізн. станц. Софіївка – 8.3.1944 р.; с. Старий Пиків – 9.3.1944 р.; х. Тарасівка – 14.3.1944 р.; с-ще Уладово-Люлинецької селекційної станції – 9.3.1944 р.; с-ще залізн. станц. Холонівська – 9.3.1944 р.; с. Хомутинці – 9.3.1944 р.; с. Червоний Степ – 3.1.1944 р.; с. Черепашинці – 10.3.1944 р.; с. Шевченківка – 14.3.1944 р.; с. Шепіївка – 9.3.1944 р. [62].

Козятинський район: *м. Козятин* – 28.12.1943 р.; с. Білопілля – 28.12.1943 р.; с. Велика (Велика Радзивилівка) – 25.12.1943 р.;

с. Верболози – 27.12.1943 р.; с. Вернигородок – 28.12.1943 р.; с. Гурівці – 28.12.1943 р.; с. Держанівка – 26.12.1943 р.; с. Закутинці – 30.12.1943 р.; с. Іванківці (Янківці) – 28.12.1943 р.; с. Кашперівка – 28.12.1943 р.; с. Козятин – 28.12.1943 р.; залізн. станц. Козятин – 28.12.1943 р.; залізн. станц. Козятин Другий – 28.12.1943 р.; с. Малі Гадомці – 30.12.1943 р.; с. Махаринці (Волоські Махаринці) – 28.12.1943 р.; залізн. станц. Махаринці – 28.12.1943 р.; с. Непедівка – 28.12.1943 р.; с. Панасівка – 29.12.1943 р.; с. Пиковець – 1.1.1944 р.; с. Пляхова – 30.12.1943 р.; с-ще радгоспу «Пляхова» – 30.12.1943 р.; с. Пузирки – 28.12.1943 р.; с. Пустоха – 30.12.1943 р.; с. Селище (Татарське Селище) – 28.12.1943 р.; с. Сестринівка – 29.12.1943 р.; залізн. станц. Сестринівка – 29.12.1943 р.; с-ще радгоспу «Сигнал» – 1.1.1944 р.; х. радгоспу «Сигнал» – 1.1.1944 р.; с. Соколець – 29.12.1943 р.; с. Талимонівка – 29.12.1943 р.; с. Тітусівка – 1.1.1944 р. [63].

Комсомольський район: *с. Комсомольське* 7.3.1944 р.; с. Адамівка – 8.3.1944 р.; с. Безіменна – 8.3.1944 р.; с-ще Безіменського радгоспу – 8.3.1944 р.; с. Бродецьке – 8.3.1944 р.; с-ще залізн. Станц. Бродецьке – 7.3.1944 р.; с. Великі Кутища – 8.3.1944 р.; с. Вовчинець – 8.3.1944 р.; с. Глухівці – 8.3.1944 р.; с-ще залізн. станц. Гулівці – 8.1.1944 р.; с-ще радгоспу «Дубина» – 8.3.1944 р.; с. Жежелів – 8 березня 1944 р.; с-ще радгоспу «Катеринівка» – 8.3.1944 р.; с. Куманівка – 8.3.1944 р.; с. Лемешівка – 8.3.1944 р.; с-ще радгоспу «Лемешівський» – 8.3.1944 р.; с. Листопадівка – 8.3.1944 р.; с. Люлинці – 8.3.1944 р.; с. Марківці – 8.3.1944 р.; с. Мала Клітинка – 8.3.1944 р.; с. Малі Крутища – 8.3.1944 р.; с. Медведівка – 8.3.1944 р.; с. Молтківці – 8.3.1944 р.; с. Мончинці – 8.3.1944 р.; с. Мшанець – 8.3.1944 р.; с. Нападівка – 8.3.1944 р.; с. Немиринці – 8.3.1944 р.; с. Осична – 8.3.1944 р.; с. Перемога (Вуйна) – 8.3.1944 р.; с-ще радгоспу «Питомник» – 7.3.1944 р.; с. Поличинці – 8.3.1944 р.; с. Райки – 8.3.1944 р.; с. Тернівка (Фридів) – 8.3.1944 р.; с. Туча – 8.3.1944 р.; с. Чернички – 8.3.1944 р.; с. Юрівка – 8.3.1944 р. [64].

Копайгородський район: *с. Копайгород* – 22.3.1944 р.; с. Барок – 22.3.1944 р.; х. Верешки – 22.3.1944 р.; с. Вінож – 20.3.1944 р.; с. Володіївці – 22.3.1944 р.; х. Глибока Долина – 20.3.1944 р.; с. Горай – 20.3.1944 р.; с. Громівка – 20.3.1944 р.; х. Губачівка – 22.3.1944 р.; х. Дубина (Червона Дубина) – 22.3.1944 р.; х. Йоси-

півка (Юзина) – 20.3.1944 р.; с. Каришків – 20.3.1944 р.; с-ще залізн. Станц. Копай – 22.3.1944 р.; залізн. станц. Котюжани – 20.3.1944 р.; с. Кошаринці – 22.3.1944 р.; х. Ленінська Слобода – 20.3.1944 р.; с. Лісове (Лісові Берлинці) – 22.3.1944 р.; х. Лобжинщина – 22.3.1944 р.; с. Лучинець – 20.3.1944 р.; с. Лучинчик – 20.3.1944 р.; с. Мар'янівка – 22.3.1944 р.; с. Млинівка – 20.3.1944 р.; с. Немерче – 20.3.1944 р.; с-ще залізн. станц. Немерче – 20.3.1944 р.; х. Низька – 20.3.1944 р.; х. Новосілка (нас. пункт Новозаселений) – 22.3.1944 р.; с. Обухів – 20.3.1944 р.; с. Перепільчинці – 20.3.1944 р.; с. Петрівка – 20.3.1944 р.; с. Плоске – 20.3.1944 р.; с. Польове (Польові Берлинці) – 22.3.1944 р.; с. Попівці – 22.3.1944 р.; с. Степанки – 20.3.1944 р.; х. Струсове – 20.3.1944 р.; с. Супівка – 22.3.1944 р.; с. Українське – 20.3.1944 р.; с. Хрінівка – 20.3.1944 р.; с. Червоне – 22.3.1944 р.; с. Шевченкове – 20.3.1944 р.; х. Шевченківський – 20.3.1944 р.; с. Шипинки – 22.3.1944 р. [65].

Крижопільський район: *смт Крижопіль* – 16.3.1944 р.; с. Андріяшівка – 16.3.1944 р.; с. Антонів – 16.3.1944 р.; с. Велика Тернівка – 16.3.1944 р.; с. Вербка – 18.3.1944 р.; х. Вербецький – 17.3.1944 р.; х. Вигода – 16.3.1944 р.; с. Висока Гребля – 16.3.1944 р.; с. Вільшанка – 16.3.1944 р.; с. Гарячківка – 16.3.1944 р.; с. Голубече – 17.3.1944 р.; с. Горби (Каєтанівські Горби) – 16.3.1944 р.; с. Городківка (М'ястківка) – 17.3.1944 р.; с. Дахталія – 16.3.1944 р.; с. Джугастра – 17.3.1944 р.; с. Долинка (Шмідтове) – 18.3.1944 р.; с. Доярня – 16.3.1944 р.; с. Жабокрич – 15.3.1944 р.; с. Заболотне – 16.3.1944 р.; с. Зеленянка – 16.3.1944 р.; с. Іллівка – 17.3.1944 р.; х. Кавків Яр – 16.3.1944 р.; залізн. станц. Княжево – 16.3.1944 р.; с. Красносілка – 16.3.1944 р.; залізн. станц. Крижопіль – 16.3.1944 р.; с. Крикливець (Волосько-Крикливець) – 15.3.1944 р.; с. Крикливець Другий (Русо-Крикливець) – 15.3.1944 р.; с. Криничка – 16.3.1944 р.; с. Крупське – 13.3.1944 р.; с. Куниче – 16.3.1944 р.; с. Левків – 14.3.1944 р.; с. Леонівка – 17.3.1944 р.; с. Мала Джугастра – 17.3.1944 р.; с. Мала Кісниця – 16.3.1944 р.; с. Мала Тернівка – 16.3.1944 р.; с. Мар'янівка – 18.3.1944 р.; х. Мар'янівський – 16.3.1944 р.; х. Одлевського Одая – 16.3.1944 р.; х. Петровського – 15.3.1944 р.; с. Петрунівка – 16.3.1944 р.; х. Рудник (Ратунда) – 17.3.1944 р.; с. Савчине – 16.3.1944 р.; с. Слобода-Шарапівська – 14.3.1944 р.; с. Соколівка – 14.3.1944 р.; с. Стара Шарапанівка –

15.3.1944 р.; с. Суха Долина – 13.3.1944 р.; с. Теклівка – 16.3.1944 р.; с. Шуми – 17.3.1944 р. [66].

Липовецький район: *смт Липовець* – 12.3.1944 р.; с. Березівка – 12.3.1944 р.; с. Берестівка (Феліксівка) – 13.3.1944 р.; с. Білозерівка – 14.3.1944 р.; с. Брицьке – 13.3.1944 р.; с. Вахнівка – 13.3.1944 р.; с. Вербівка (Ротмистрівка) – 14.3.1944 р.; с. Вернянка – 12.3.1944 р.; с. Війтівці – 14.3.1944 р.; с. Вікентіївка (Вінцентіївка) – 13.3.1944 р.; с-ще радгоспу ім. Ворошилова – 13.3.1944 р.; с. Гайсин – 12.3.1944 р.; с. Ганнівка – 12.3.1944 р.; х. Голий – 13.3.1944 р.; с. Гордіївка – 13.3.1944 р.; х. Гордіївський – 13.3.1944 р.; х. Жукова – 13.3.1944 р.; с. Журава – 14.3.1944 р.; с. Зозів – 12.3.1944 р.; с. Зозівка – 13.3.1944 р.; с. Іваньки – 18.3.1944 р.; х. Іваньківський – 14.3.1944 р.; с. Кам'янка – 13.3.1944 р.; х. Кам'янецький – 13.3.1944 р.; с. Конельське – 13.3.1944 р.; с. Конюшівка – 14.3.1944 р.; с. Королівка – 13.3.1944 р.; с-ще радгоспу «Ксаверівка» – 12.3.1944 р.; с-ще залізн. станц. Липовець – 13.3.1944 р.; с. Лозовата – 14.3.1944 р.; с. Лукашівка – 12.3.1944 р.; х. Мрачківський – 13.3.1944 р.; с. Нападівка – 12.3.1944 р.; с. Нарцизівка – 12.3.1944 р.; с. Олександрівка – 13.3.1944 р.; х. Пилипенкове – 14.3.1944 р.; с. Пісочин – 11.3.1944 р.; с. Попівка – 12.3.1944 р.; с. Росоша – 11.3.1944 р.; с. Скакунка – 11.3.1944 р.; с. Скитка – 11.3.1944 р.; с. Славна – 13.3.1944 р.; с. Струтинка – 11.3.1944 р.; х. Струтинський – 11.3.1944 р.; с. Теклинівка – 12.3.1944 р.; с-ще радгоспу ім. Тельмана – 12.3.1944 р.; с. Троща – 13.3.1944 р.; с. Ульянівка – 13.3.1944 р.; с. Хороша – 12.3.1944 р.; с. Щаслива – 13.3.1944 р.; х. Якубовський – 9.3.1944 р.; с. Ясенки – 13.3.1944 р. [67].

Літинський район: *смт Літин* – 20.3.1944 р.; с. Антонівка – 20.3.1944 р.; с. Багринівці – 20.3.1944 р.; с. Балин – 19.3.1944 р.; с. Борків – 21.3.1944 р.; с. Бруслинів – 20.3.1944 р.; с. Бруслинівка (Яцківці) – 22.3.1944 р.; с. Вінниківці – 23.3.1944 р.; с. Гавришівка – 20.3.1944 р.; с. Горбівці – 20.3.1944 р.; с. Городище (Вонячин) – 20.3.1944 р.; с. Гута-Літинська – 20.3.1944 р.; с. Дашківці – 21.3.1944 р.; с. Дубова – 20.3.1944 р.; с. Дяківці – 20.3.1944 р.; с. Івча – 18.3.1944 р.; с. Іскриня – 20.3.1944 р.; с. Кільянівка – 19.3.1944 р.; с. Кулига – 21.3.1944 р.; с. Кусиківці – 15.3.1944 р.; с. Лисогірка – 21.3.1944 р.; с. Літинка – 20.3.1944 р.; с. Літинські-Хутори – 20.3.1944 р.; с. Лукашівка – 20.3.1944 р.; с. Майдан-Бор-

ківський – 23.3.1944 р.; с. Майдан-Голосківський – 23.3.1944 р.; с. Майдан-Грузький – 19.3.1944 р.; с. Майдан-Курилівський – 18.3.1944 р.; с. Майдан-Літинський – 20.3.1944 р.; с. Майдан-Почапинецький – 21.3.1944 р.; с. Майдан-Совин – 22.3.1944 р.; с. Майдан-Стасів – 19.3.1944 р.; с. Майдан-Супрунівський – 16.3.1944 р.; с. Миколаївка – 18.3.1944 р.; с. Микулинці – 21.3.1944 р.; с. Новоселиця-Залужна – 21.3.1944 р.; с. Новоселиця-Літинська – 18.3.1944 р.; с. Осолинка – 18.3.1944 р.; с. Пеньківка – 19.3.1944 р.; с. Почапинці – 21.3.1944 р.; с. Ріжок-Микулинецький – 21.3.1944 р.; с. Селище – 20.3.1944 р.; с. Слобода-Почапинецька – 21.3.1944 р.; с. Сосни – 20.3.1944 р.; с. Супрунів – 18.3.1944 р.; с. Трибухи – 20.3.1944 р. [68].

Могилів-Подільський район: *м. Могилів-Подільський* – 19.3.1944 р.; х. Балки (Волохи) – 20.3.1944 р.; с. Бандишівка – 19.3.1944 р.; с. Борщівці – 22.3.1944 р.; с. Бронниця – 18.3.1944 р.; с. Вендичани – 22.3.1944 р.; х. Вільне – 17.3.1944 р.; с. Воєводчинці – 17.3.1944 р.; с. Григорівка – 18.3.1944 р.; с. Грушка – 19.3.1944 р.; с. Івонівка – 19.3.1944 р.; с. Карпівка – 20.3.1944 р.; с. Конева – 18.3.1944 р.; с. Кричанівка – 22.3.1944 р.; х. Криштопівка – 18.3.1944 р.; с. Матеївка (Ротмистрівка) – 18.3.1944 р.; залізн. станц. Могилів-Подільський – 19.3.1944 р.; с. Немія – 20.3.1944 р.; с. Озаринці – 21.3.1944 р.; с. Оленівка – 19.3.1944 р.; х. Петрівка – 17.3.1944 р.; с. Пилипи – 17.3.1944 р.; с. Садки – 18.3.1944 р.; с. Садківці – 19.3.1944 р.; с. Садова – 18.3.1944 р.; с. Серебрія – 20.3.1944 р.; с. Сказинці – 17.3.1944 р.; с. Сліди – 22.3.1944 р.; с. Слобода-Шлишковецька – 20.3.1944 р.; с. Суботівка – 19.3.1944 р.; с. Сугаки – 22.3.1944 р.; х. Тарасівка – 22.3.1944 р.; с. Тропове – 22.3.1944 р.; с. Шлишківці – 20.3.1944 р., с. Яруга – 19.3.1944 р. [69].

Монастирищенський район: *с. Монастирище* – 10.3.1944 р.; с. Аврамівка – 10.3.1944 р.; х. Антоніна – 10.3.1944 р.; с. Бачкурине – 10.3.1944 р.; х. Буковеччина – 10.3.1944 р.; х. Вільна – 10.3.1944 р.; с. Владиславчик – 10.3.1944 р.; х. Володимирівка – 10.3.1944 р.; с. Гребля (Цеберманова Гребля) – 9.3.1944 р.; с. Долинка (Яцковиця) – 10.3.1944 р.; с. Дубровка – 10.3.1944 р.; залізн. станц. Дубровка – 10.3.1944 р.; х. Забіляни – 10.3.1944 р.; с. Завалля – 10.3.1944 р.; с. Зарубинці – 8.3.1944 р.; х. Зозулинці – 9.3.1944 р.; с. Зюбриха – 9.3.1944 р.; с-ще радгоспу «Іванчик» –

10.3.1944 р.; с. Івахни – 9.3.1944 р.; залізн. станц. Івахни – 10.3.1944 р.; с. Княжа Криниця – 9.3.1944 р.; с. Княжики – 8.3.1944 р.; с. Конельська Попівка – 9.3.1944 р.; с. Конельські Хутори – 9.3.1944 р.; залізн. станц. Кооперативна – 10.3.1944 р.; с. Копієвка – 9.3.1944 р.; с. Коритня – 10.3.1944 р.; х. Кудинів Ліс – 10.3.1944 р.; с. Леськове – 10.3.1944 р.; с. Летичівка – 10.3.1944 р.; с. Лукашівка – 9.3.1944 р.; с. Матвіївка – 9.3.1944 р.; с. Медувата – 9.3.1944 р.; залізн. станц. Монастирище – 10.3. 1944 р.; с. Нове Місто – 10.3.1944 р.; с. Новосілка – 10.3.1944 р.; с. Петрівка (Хейлове) – 10.3.1944 р.; х. Покровка – 10.3.1944 р.; с. Половинчик – 10.3.1944 р.; х. Половинчицький – 10.3.1944 р.; с. Попудня – 10.3.1944 р.; с. Сарни – 10.3.1944 р.; с-ще Сарнівського радгоспу – 10.3.1944 р.; с. Сатанівка – 10.3.1944 р.; х. Скомороха – 9.3.1944 р.; с. Степанівка (Конельська Цеберманівка) – 9.3.1944 р.; х. Тарасівка – 9.3.1944 р.; с. Тарнава – 10.3.1944 р.; с. Теолин – 10.3.1944 р.; с. Терлиця – 11.3.1944 р.; с. Халаїдове – 11.3.1944 р.; с. Цибулів – 9.3.1944 р.; с. Чапаєвка – 9.3.1944 р.; с. Шабастівка – 10.3.1944 р.; с. Шарнопіль – 9.3.1944 р. [70].

Мурованокуриловецький район: *с. Мурованні Курилівці* – 25.3.1944 р; с. Бахтин – 25.3.1944 р.; с. Бахтинок – 25.3.1944 р.; с. Біляни – 23.3.1944 р.; с. Березова – 27.3.2944 р.; с. Богушівка – 23.3.1944 р.; с. Вербовець – 23.3.1944 р.; х. Вигода – 23.3.1944 р.; с. Вище-Ольчедаїв – 22.3.1944 р.; х. Вільшанка – 20.3.1944 р.; х. Володимирка – 26.3.1944 р.; с. Воронівці – 23.3.1944 р.; с. Галайківці – 25.3.1944 р.; с. Дерешова – 23.3.1944 р.; х. Діброва – 22.3.1944 р.; х. Дігтярка – 23.3.1944 р.; с. Долиняни – 23.3.1944 р.; с. Жван – 24.3.1944 р.; с. Житники – 23.3.1944 р.; х. Золотогірка – 25.3.1944 р.; с. Калівка – 23.3.1944 р.; с. Конищів – 25.3.1944 р.; с. Котюжани – 22.3.1944 р.; с. Кривохижинці – 28.3.1944 р.; с. Курашківці – 22.3.1944 р.; с. Михайлівці – 23.3.1944 р.; с. Морозівка (Татарські) – 24.3.1944 р.; с. Новосілка – 24.3.1944 р.; с. Перекоринці – 25.3.1944 р.; с. Петримани – 26.3.1944 р.; с. Погоріла – 20.3.1944 р.; с. Попелюхи – 21.2.1944 р.; с. Попова – 23.3.1944 р.; с. Посухів – 23.3.1944 р.; х. Свидова – 24.3.1944 р.; с. Сказинці – 23.3.1944 р.; с. Снітків – 22.3.1944 р. [71].

Немирівський район: *смт Немирів* – 15.3.1944 р.; с. Березівка-Вовчанська – 16.3.1944 р.; с. Березівка-Селищенська – 16.3.1944 р.; с. Біївці – 15.3.1944 р.; с. Блідки – 15.3.1944 р.; с. Боблів –

14.3.1944 р.; с. Бондурівка – 15.3.1944 р.; с. Будки – 15.3.1944 р.; с. Велика Бушинка – 15.3.1944 р.; с. Вергіївка – 15.3.1944 р.; с. Вовчок – 16.3.1944 р.; с. Воробіївка – 16.3.1944 р.; с. Ворошилове – 15.3.1944 р.; с. Головеньки – 14.3.1944 р.; с. Гунька – 16.3.1944 р.; с. Данилки – 15.3.1944 р.; с. Зарудинці – 15.3.1944 р.; с. Зеленянка – 15.3.1944 р.; с. Йосипенки – 16.3.1944 р.; с. Кірове – 15.3.1944 р.; с. Козаківка – 16.3.1944 р.; с. Коровайна – 15.3.1944 р.; залізн. станц. Короліна – 14.3.1944 р.; с. Криківці – 17.3.1944 р.; с. Мала Бушинка – 17.3. 1944 р.; с. Мар'янівка – 14.3.1944 р.; с. Медвежа – 15.3.1944 р.; с. Межигірка (Фердинандівка) – 15.3.1944 р.; с. Монастирок – 15.3.1944 р.; с. Мухівці – 15.3.1944 р.; с. Нова Миколаївка – 16.3.1944 р.; залізн станц. Немирів – 15.3.1944 р.; с. Озеро – 15.3.1944 р.; с. Олексіївка – 15.3.1944 р.; с. Потоки – 14.3.1944 р.; с. Рогізна – 16.3.1944 р.; с. Рубань – 15.3.1944 р.; с. Сажки – 15.3.1944 р.; с. Селевинці – 15.3.1944 р.; с. Селище – 16.3.1944 р.; с. Сокілець – 17.3.1944 р.; с. Сорокотяжинці – 15.3.1944 р.; с. Сподахи – 15.3.1944 р.; с. Стрільчинці – 15.3.1944 р.; с. Супрунівка – 16.3.1944 р.; с. Хвостівці – 16.3.1944 р.; с. Чеколапівка – 15.3.1944 р.; с. Шолудьки – 16.3.1944 р.; с. Язвинки – 15.3.1944 р.; с. Яруги – 15.3.1944 р. [72].

Ободівський район: *с. Ободівка* – 14.3.1944 р.; с. Бережанка (Татарівка) – 16.3.1944 р.; с. Бондурівка – 15.3.1944 р.; с. Буди – 14.3.1944 р.; с. Верхівка – 14.3.1944 р.; залізн. станц. Дожно – 16.3.1944 р.; с. Жабокричка – 15.3.1944 р.; с. Каташин – 15.3.1944 р.; с. Мала Стратіївка – 14.3.1944 р.; с. Нова Ободівка – 13.3.1944 р.; с. Нова Цибулівка – 15.3.1944 р.; с. Павлівка – 16.3.1944 р.; с. Стара Цибулівка – 15.3.1944 р.; с. Торканівка – 16.3. 1944 р. [73].

Ольгопільський район: *с. Ольгопіль* – 22.3.1944 р.; с. Берізки-Чечельницькі – 26.3.1944 р.; с. Вовчок – 14.3.1944 р.; с. Волова – 23.3.1944 р.; с. Голдашівка – 14.3.1944 р.; с. Демівка – 22.3.1944 р.; с. Кидрасівка – 14.3.1944 р.; с. Лісниче – 20.3.1944 р.; х. Любашівка – 14.3.1944 р.; с. Любомирівка – 23.3.1944 р.; х. Миколаївка – 26.3.1944 р.; с. Михайлівка – 14.3.1944 р.; с. Рогізка – 13.3.1944 р.; х. Тарасівка – 13.3.1944 р.; с. Стратіївка – 23.3.1944 р.; с. Якубівка – 14.3.1944 р. [74].

Оратівський район: *с. Оратів* – 11.3.1944 р.; с. Балабанівка – 11.3.1944 р.; с. Березівка – 6.3.1944 р.; с. Бугаївка – 4.1.1944 р.; с. Велика Ростівка – 3.1.1944 р.; с. Гоноратка – 11.3.1944 р.; х. Дівo-

чина – 11.3.1944 р.; х. Жданівка – 4.1.1944 р.; с. Животівка – 6.1.1944 р.; с. Зарудддя – 11.3.1944 р.; с. Каленівка – 6.3.1944 р.; с. Клюки – 6.3.1944 р.; залізн. станц. Коритне – 16.3.1944 р.; залізн. станц. Кошлани – 13.3.1944 р.; х. Лінеччина – 4.1.1944 р.; с. Лопатинка – 6.1.1944 р.; с. Мала Ростівка – 4.1.1944 р.; с. Медівка – 3.1.1944 р.; с. Мервин – 11.3.1944 р.; залізн. станц. Мервин – 11.3.1944 р.; с. Новий Животів – 3.1.1944 Р.; с-ще залізн. станц. Оратів (Оратово) – 11.3.1944 р.; с. Оратівка – 6.1.1944 р.; с. Осична – 6.1.1944 р.; с. Підвисоке – 10.3.1944 р.; с. Прибережне (Казимирівка) – 12.3.1944 р.; с. Рожична – 7.1.1944 р.; с. Сабарівка – 12.1.1944 р.; с. Сологубівка – 3.1.1944 р.; с. Стадниця – 1.1.1944 р.; с. Старий Животів – 2.1.1944 р.; с. Ступки – 9.3.1944 р.; х. Тарасівка – 10.3.1944 р.; с. Фронтівка – 9.3.1944 р.; залізн. станц. Фронтівка – 11.3.1944 р.; с. Хмелівка – 1.1.1944 р.; с. Чагів – 5.1.1944 р.; х. Чагівський – 5.1.1944 р.; с. Юшківці – 6.1.1944 р.; с. Якимівка – 2.1.1944 р. [75].

Піщанський район: *с. Піщанка* – 18.3.1944 р.; с. Батрацьке – 17.3.1944 р.; с. Баштанків – 15.3.1944 р.; с. Болган – 17.3.1944 р.; с-ще Брюховичі – 16.3.1944 р.; х. Верхня Слобідка – 20.3.1944 р.; с. Гонорівка – 16.3.1944 р.; с. Городище – 18.3.1944 р.; с. Грабівка – 18.3.1944 р.; х. Довжок – 16.3.1944 р.; с. Дмитрашківка – 17.3.1944 р.; с. Загнітків – 24.3.1944 р.; х. Залісся – 17.3.1944 р.; х. Козацьке – 16.3.1944 р.; с. Козлівка – 17.3.1944 р.; х. Кочмага – 20.3.1944 р.; с. Кукули – 17.3.1944 р.; х. Нижня Слобідка – 18.3.1944 р.; х. Одаї – 16.3.1944 р.; х. Полівка – 24.3.1944 р.; с-ще залізн. станц. Попелюхи – 16.3.1944 р.; с. Рибки – 18.3.1944 р.; смт Рудниця – 16.3.1944 р.; залізн. станц. Рудниця – 17.3.1944 р.; с. Рудницьке – 16.3.1944 р.; с. Слобода Попелюхи – 17.3.1944 р.; с. Ставки – 17.3.1944 р.; с. Старі Попелюхи – 16.3.1944 р.; с. Студена – 16.3.1944 р.; с. Трибусівка – 17.3.1944 р.; х. Червона Поляна – 25.3.1944 р.; с. Чорномин – 17.3.1944 р.; залізн. станц. Щербакове – 16.3.1944 р. [76].

Плисківський район: *с. Плисків* – 3.1.1944 р.; с. Адамівка – 1.1.1944 р.; залізн. станц. Андрусово – 3.1.1944 р.; с. Андрушівка – 4.1.1944 р.; с-ще Андрушівського відділку бурякорадгоспу – 4.1.1944 р.; с. Бартошівка – 4.1.1944 р.; с. Богданівка – 5.1.1944 р.; с. Будьоннівка – 3.1.1944 р.; с. Васильківці – 1.1.1944 р.; с. Вербівка – 4.1.1944 р.; с. Ганнівка – 3.1.1944 р.; с. Дзюньків – 31.12.1943

р.; с. Довгалівка – 1.1.1944 р.; с. Довжок – 3.1.1944 р.; с. Долотецьке – 1.1.1944 р.; с. Закриниччя – 31.12.1943 р.; с. Збаржівка – 1.1.1944 р.; с. Кожанка – 4.1.1944 р.; с. Люлинці – 5.1.1944 р.; с. Мар'янівка – 1.1.1944 р.; с. Млинки – 4.1.1944 р.; с. Наказне – 1.1.1944 р.; с-ще залізн. станц. Наказний Пост – 1.1.1944 р.; с. Обозівка – 1.1.1944 р.; с. Очеретня – 5.1.1944 р.; с. Очитків – 6.1.1944 р.; с. Паріївка – 4.1.1944 р.; залізн. станц. Плисків – 1.1.1944 р.; с-ще залізн. станц. Погребище Друге – 3.1.1944 р.; с-ще залізн. станц. Погребище Перше – 2.1.1944 р.; с. Розкопане – 1.1.1944 р.; с-ще Розкопанського відділу бурякорадгоспу – 1.1.1944 р.; с. Скала – 2.1.1944 р.; с. Скоморошки – 1.1.1944 р.; залізн. станц. Скоморошки – 2.1.1944 р.; с. Спичинці – 1.1.1944 р.; с. Травневе – 1.1.1944 р.; с. Чернявка – 4.1.1944 р.; с. Човновиця – 1.1.1944 р.; с-ще Човновицького відділу бурякорадгоспу – 1.1.1944 р.; с-ще Човновицької молочної ферми – 1.1.1944 р. [77].

Погребищенський район: *смт Погребище* – 30.12.1943 р.; с. Бабинці – 31.12.1943 р.; с. Бистрик – 1.1.1944 р.; с. Білашки – 31.12.1943 р.; с. Борщагівка – 31.12.1943 р.; с. Булаї – 1.1.1944 р.; с. Бурківці – 31.12.1943 р.; с. Бухни – 29.12.1943 р.; с. Веселівка (нас. пункт радгоспу «Вацлавівка») – 1.1.1944 р.; с. Ворошилівка – 31.12.1944 р.; с. Гопчиця – 31.12.1943 р.; х. Григорівка – 2.1.1944 р.; х. Дубовий – 1.1.1944 р.; с. Іваньки – 29.12.1943 р.; с-ще радгоспу «Коржиха» – 22.12.1943 р.; с. Круподеринці – 31.12.1943 р.; с. Кулешів – 31.12.1943 р.; с. Кур'янці – 31.12.1944 р.; с. Левківка – 1.1.1943 р.; с. Ліщинці – 29.12.1943 р.; с. Люлинці – 31.12.1943 р.; с. Малинки – 1.1.1944 р.; с. Мончин – 2.1.1944 р.; залізн. станц. Мончин – 2.1.1944 р.; с. Морозівка – 29.12.1943 р.; с-ще радгоспу «Морозівка» – 29.12.1943 р.; х. Новий Сторожин – 31.12.1943 р.; с. Новий Фастів – 30.12.1943 р.; с-ще радгоспу «Новофастів» – 30.12.1943 р.; с. Озірна – 28.12.1943 р.; с. Ординці – 1.1.1944 р.; с. Павлівка – 31.12.1943 р.; с. Педоси – 1.1.1944 р.; залізн. станц. Ржевуська – 31.12.1943 р.; залізн. станц. Рось – 31.12.1943 р.; с. Саражинці – 30.12.1943 р.; с. Свитинці – 30.12.1943 р.; с. Скибинці – 20.12.1943 р.; с. Смаржинці – 30.12.1943 р.; с. Сніжна – 29.12.1943 р.; х. Соколівка – 30.12.1943 р.; с. Сопин – 2.1.1944 р.; залізн. станц. Сопин – 2.1.1943 р.; с. Соснівка – 31.12.1943 р.; с. Станилівка – 1.1.1944 р.; с. Старостинці – 30.12.1943 р.; с. Степанки – 1.1.1944 р.; с. Талалаї – 31.12.1943 р.; с. Хмелівка – 30.12.1943

р.; с. Чапаєвка (Жидівці) – 1.1.1944 р.; с. Черемошне – 31.12.1943 р.; с. Ширмівка – 30.12.1943 р.; с. Юнашки – 1.1.1944 р. [78].

Самгородоцький район: *с. Самгородок* – 1.1.1944 р.; с. Блажіївка – 1.1.1944 р.; с. Великий Степ – 1.1.1944 р.; с. Вівсяники – 1.1.1944 р.; с. Вікторівка – 1.1.1944 р.; с. Воскодавинці – 1.1.1944 р.; с. Гермашівка – 2.1.1944 р.; с. Губин – 1.1.1944 р.; с. Дубові Махаринці – 1.1.1944 р.; с. Журбинці – 1.1.1944 р.; с-ще Загребелля (насел. Пункт Юзефо-Миколаївського цурозаводу) – 2.1.1944 р.; с. Збараж – 1.1.1944 р.; с. Зозулинці – 1.1.1944 р.; с. Йосипівка (Юзефівка) – 1.1.1944 р.; х. Красна – 3.1.1944 р.; с. Кордишівка – 1.1.1944 р.; залізн. станц. Кордишівка – 1.1.1944 р.; с-ще Коритувата – 1.1.1944 р.; с-ще радгоспу «Коритувата» – 1.1.1944 р.; с. Королівка – 1.1.1943 р.; с. Лозівка (Германівка) – 1.1.1944 р.; с. Лопатин – 1.1.1943 р.; с. Малишівка – 1.1.1943 р.; с. Миколаївка – 2.1.1944 р.; с. Михайлин – 1.1.1944 р.; с. Муховата – 1.1.1944 р.; с. Мошанське – 1.1.1944 р.; с. Прушинка – 31.12.1943 р.; с. Рубанка – 1.1.1944 р.; с-ще радгоспу «Самгородок» – 1.1.1943 р.; х. Софіївка – 1.1.1944 р.; с. Флоріянівка – 1.1.1944 р.; с. Широка Гребля – 2.1.1944 р.; с. Юзефівка – 1.1.1944 р. [79].

Ситковецький район: *с. Ситківці* – 14.3.1944 р.; х. Балаклії – 15.3.1944 р.; с-ще відділу Білківського радгоспу – 14.3.1944 р.; с. Буди – 14.3.1944 р.; с. Василівка – 14.3.1944 р.; х. Васильків – 14.3.1944 р.; с. Вища Кропивна – 15.3.1944 р.; с. Гута – 15.3.1944 р.; Дашівське лісництво – 14.3.1944 р.; с. Джуринці – 14.3.1944 р.; х. Затиша – 14.3.1944 р.; с. Кабатня – 14.3.1944 р.; с. Косанове – 15.3.1944 р.; с. Красненьке – 14.3.1944 р.; залізн. станц. Криштопівка – 14.3.1944 р.; с. Лиса Гора – 14.3.1944 р.; х. Лозова – 14.3.1944 р.; с. Лоївці – 14.3.1944 р.; с. Мельниківці – 15.3.1944 р.; с. Мітлинці – 14.3.1944 р.; с. Нижча Кропивна – 15.3.1944 р.; с. Носівці – 14.3.1944 р.; с. Олександрівка – 14.3.1944 р.; с. Ометинці – 15.3.1944 р.; х. Перелісок – 15.3.1944 р.; с. Райгород – 15.3.1944 р.; залізн. станц. Самчинці – 15.3.1944 р.; залізн. станц. Ситківці – 14.3.1944 р.; с. Слобідка – 15.3.1944 р.; с. Талалаївка – 14.3.1944 р.; х. Тітусівка – 15.3.1944 р.; с. Трубочка – 15.3.1944 р.; х. Цюпки – 15.3.1944 р.; 15.3.1944 р.; с. Червоне – 15.3.1944 р.; с. Щурівці – 15.3.1944 р.; х. Щуровецький Млин – 15.3.1944 р.; с. Юрківці – 14.3.1944 р. [80].

Станіславчицький район: *с. Станіславчик* – 18.3.1944 р.; с. Будьки – 18.3.1944 р.; с. Вознівці – 18.3.1944 р.; с. Гута-Мовчанська – 18.3.1944 р.; с. Кам'яногірка (Дзялів) – 18.3.1944 р.; с. Кацмазів – 18.3.1944 р.; с. Кудіївці – 18.3.1944 р.; х. Ленінка – 18.3.1944 р.; с. Лука-Мовчанська – 18.3.1944 р.; с. Мовчани – 18.3.1944 р.; с. Носківці – 18.3.1944 р.; с. Олександрівка – 18.3.1944 р.; с. Олексіївка – 18.3.1944 р.; с. Слобода-Носковецька – 18.3.1944 р.; с. Тарасівка – 18.3.1944 р.; с. Телелинці – 18.3.1944 р. [81].

Теплицький район: *с. Теплик* – 10.3.1944 р.; с. Антонівка – 11.3.1944 р.; с. Бджільна – 10.3.1944 р.; с. Брідок – 12.3.1944 р.; с-ще радгоспу «Бродок» – 12.3.1944 р.; с. Важне – 12.3.1944 р.; х. Ваканець – 10.3.1944 р.; с. Велика Мочулка – 13.3.1944 р.; с. Глибочок – 12.3.1944 р.; х. Дубина – 11.3.1944 р.; с-ще залізн. станц. Дукля – 12.3.1944 р.; с. Завадівка – 13.3.1944 р.; с. Залужжя – 10.3.1944 р.; с. Іванів (Янів) – 10.3.1944 р.; с. Кам'янка – 10.3.1944 р.; с. Карабелівка – 13.3.1944 р.; с. Кивачівка – 11.3.1944 р.; с. Кожухівка – 10.3.1944 р.; с. Комарівка – 10.3.1944 р.; с-ще залізн. станц. Кублич – 13.3.1944 р.; х. Ленінка – 11.3.1944 р.; с. Лозовата – 7.3.1944 р.; с. Мала Мочулка – 11.3.1944 р.; с. Марківка – 11.3.1944 р.; залізн. станц. Марківка – 11.3.1944 р.; с. Метанівка – 14.3.1944 р.; с-ще Михайлівка – 11.3.1944 р.; с. Мишарівка – 11.3.1944 р.; с. Орлівка – 11.3.1944 р.; с-ще радгоспу «Панчишине» – 13.3.1944 р.; с. Перашівка – 13.3.1944 р.; с. Побірка – 12.3.1944 р.; с. Пологи – 11.3.1944 р.; с. Розкошівка – 11.3.1944 р.; залізн. станц. Розкошівка – 10.3.1944 р.; с. Росоша – 10.3.1944 р.; с. Саша – 11.3.1944 р.; с. Скарженівка – 10.3.1944 р.; х. Слупич – 11.3.1944 р.; с. Соболівка – 12.3.1944 р.; с. Сокиряне – 11.3.1944 р.; с. Степанівка – 11.3.1944 р.; с. Стражгород – 11.3.1944 р.; с. Тополівка – 10.3.1944 р.; с. Цвіліхівка – 11.3.1944 р.; х. Червона Долина – 10.3.1944 р.; х. Червоний Кут – 10.3.1944 р.; х. Шевченка – 10.3.1944 р.; с. Шиманівка – 12.3.1944 р. [82].

Тиврівський район: *с. Тиврів* – 15.3.1944 р.; с. Борсків – 16.3.1944 р.; с. Бушинка – 18.3.1944 р.; с. Василівка – 17.3.1944 р.; с. Витава – 17.3.1944 р.; с. Ворошилівка – 17.3.1944 р.; смт Гнівань – 17.3.1944 р.; залізн. станц. Гнівань – 17.3.1944 р.; с. Грижинці – 13.3.1944 р.; с. Гришівці – 13.3.1944 р.; с. Гута-Бушинська – 18.3.1944 р.; с. Гута-Шершенівська – 17.3.1944 р.; с. Дзвониха –

17.3.1944 р.; с. Жахнівка – 17.3.1944 р.; с. Зарванка – 17.3.1944 р.; с. Іванківці – 16.3.1944 р.; с. Івонівці – 16.3.1944 р.; с. Канава – 17.3.1944 р.; с. Качанівка – 18.3.1944 р.; с. Кліщів – 15.3.1944 р.; с. Кобилецьке – 18.3.1944 р.; с. Колюхів – 14.3.1944 р.; с. Красне – 17.3.1944 р.; залізн. станц. Краснівка – 20.3.1944 р.; с. Краснянка – 8.3.1944 р.; с. Круги – 19.3.1944 р.; х. Курники – 17.3.1944 р.; с. Майдан – 17.3.1944 р.; х. Майдан – 17.3.1944 р.; с. Маянів (Лопатинці) – 16.3.1940 р.; с. Михайлівка – 17.3.1944 р.; с. Нове Місто – 17.3.1944 р.; с. Онитківці – 18.3.1944 р.; с. Пилява – 15.3.1944 р.; с. Пирогів – 17.3.1944 р.; с. Рахни-Польові – 17.3.1944 р.; с. Розсошне – 17.3.1944 р.; с. Соколинці – 9.3.1944 р.; с. Строїнці – 18.3.1944 р.; с. Сутиски – 16.3.1944 р.; с. Тарабанівка – 14.3.1944 р.; с. Уяринці – 17.3.1944 р.; с. Черемошне – 14.3.1944 р.; с. Швачівка – 18.3.1944 р.; с. Шершні – 17.3.1944 р.; с. Шостаківка – 17.3.1944 р. [83].

Томашпільський район: *смт Томашпіль* – 16.3.1944 р.; х. Абрамович – 16.3.1944 р.; с. Антонівка – 16.31944 р.; с. Антопіль – 16.3.1944 р.; с. Біла – 16.2.1944 р.; смт Вапнярка – 15.3.1944 р.; залізн. станц. Вапнярка – 15.3.1944 р.; с. Вапнярки – 16.3.1944 р.; с. Велика Русава – 16.3.1944 р.; с. Вербова – 15.3.1944 р.; с. Вила – 16.3.1944 р.; с. Гнатків – 16.3.1944 р.; с. Голово-Русава – 16.3.1944 р.; с. Горішівка – 16.3.1944 р.; с. Жолоби – 16.3.1944 р.; с. Забіляни – 16.3.1944 р.; с. Касьянівка – 15.3.1944 р.; с. Квочківка – 16.3.1944 р.; с. Кислицьке – 15.3.1944 р.; с. Колоденка – 15.3.1944 р.; с. Комаргород – 16.3.1944 р.; с. Крижопіль – 15.3.1944 р.; с. Липівка – 15.3.1944 р.; с. Мала Русава – 15.3.1944 р.; с. Марківка – 15.3.1944 р.; с. Нетребівка – 15.3.1944 р.; с. Олександрівка – 16.3.1944 р.; с. Паланка – 16.3.1944 р.; с. Пеньківка – 15.3.1944 р.; с. Ракова – 15.3.1944 р.; с. Рожнятівка – 17.3.1944 р.; с. Русава-Радянська – 16.3.1944 р.; залізн. станц. Русава – 16.3.1944 р.; с. Станіславівка – 16.3.1944 р.; с. Степанівка – 16.3.1944 р.; с. Стіна – 17.3.1944 р.; с. Томашпілка – 16.3.1944 р.; х. Турич – 16.3.1944 р.; с. Улянівка – 16.3.1944 р.; с. Цапівка – 15.3.1944 р.; с. Яланець – 16.3.1944 р.; с. Яришівка – 16.3.1944 р. [84].

Тростянецький район: *с. Тростянець* – 13.3.1944 р.; с. Велика Стратіївка – 13.3.1944 р.; с. Витягайлівка – 13.3.1944 р.; х. Ворошилівка – 14.3.1944 р.; с. Гордіївка – 13.3.1944 р.; с. Демидівка – 13.3.1944 р.; залізн. станц. Демківка – 13.3.1944 р.; с. Демківка – 13.3.1944 р.; с. Ілляшівка – 14.3.1944 р.; с. Капустяни – 14.3.1944

р.; с. Качурівка – 13.3.1944 р.; с. Китайгород – 14.3.1944 р.; с. Козинці – 13.3.1944 р.; с. Красногірка – 15.3.1944 р.; залізн. станц. Красногірка – 15.3.1944 р.; с. Ладижин – 13.3.1944 р.; залізн. станц. Ладижин – 13.3.1944 р.; с. Летківка – 14.3.1944 р.; с. Лукашівка – 14.3.1944 р.; х. Митківка – 13.3.1944 р.; с. Олександрівка – 13.3.1944 р.; с. Оляниця – 13.3.1944 р.; с. Савинці – 14.3.1944 р.; с. Северинівка – 14.3.1944 р.; с. Скибинці – 13.3.1944 р.; залізн. станц. Тростянець-Подільський – 13.3.1944 р.; с. Тростянчик – 12.3.1944 р.; с. Четвертинівка – 13.3.1944 р. [85].

Тульчинський район: *м. Тульчин* – 15.3.1944 р.; с. Білоусівка Друга – 22.3.1944 р.; с. Білоусівка Перша – 15.3.1944 р.; с. Василівка – 14.3.1944 р.; с. Ганнопіль – 15.3.1944 р.; с-ще Гуральня – 16.3.1944 р.; с. Гути – 14.3.1944 р.; с. Дранка – 15.3.1944 р.; с. Журавлівка – 15.3.1944 р.; с-ще залізн. станц. Журавлівка – 15.3.1944 р.; х. Захоряшівка – 16.3.1944 р.; х. Калинівка – 13.3.1944 р.; с. Калініне – 14.3.1944 р.; с. Кильтява – 15.3.1944 р.; с. Кинашів – 15.3.1944 р.; с. Кирнасівка – 14.3.1944 р.; залізн. станц. Кирнасівка – 14.3.1944 р.; с. Клебань – 15.3.1944 р.; с. Кобилівка – 16.3.1944 р.; с. Копіївка – 17.3.1944 р.; с. Кришинці – 16.3.1944 р.; с. Липівка – 15.3.1944 р.; с. Мазурівка – 16.3.1944 р.; с. Маньківка – 14.3.1944 р.; с. Михайлівка – 14.3.1944 р.; с. Нестерварка – 15.3.1944 р.; с. Нова Шура – 13.3.1944 р.; с. Одаї – 15.3.1944 р.; с. Орлівка – 16.3.1944 р.; с. Паланка – 14.3.1944 р.; с. Самгородок – 16.3.1944 р.; с. Суворовське (Війтівка) – 15.3.1944 р.; х. Тарасівка – 15.3.1944 р.; с. Тиманівка – 15.3.1944 р.; залізн. станц. Тиманівка – 15.3.1944 р.; залізн. станц. Улянівка – 14.3.1944 р.; с. Федьківка – 15.3.1944 р.; с. Холодівка – 15.3.1944 р.; с. Шура-Копіївська – 13.3.1944 р. [86].

Турбівський район: *с. Турбів* – 14.3.1944 р.; с. Біла – 13.3.1944 р.; с. Кірівка – 14.3.1944 р.; с. Кобильня – 15.3.1944 р.; с. Козинці – 14.3.1944 р.; залізн. станц. Козинці – 15.3.1944 р.; с. Косаківка – 16.3.1944 р.; с. Костянтинівка – 14.3.1944 р.; с. Коханівка – 16.3.1944 р.; с. Лісова Лисіївка – 14.3.1944 р.; с. Нова Гребля – 15.3.1944 р.; залізн. станц. Нова Гребля – 15.3.1944 р.; с. Нова Прилука – 14.3.1944 р.; с. Новоприлуцькі Хутори – 13.3.1944 р.; с. Овечаче – 3.1.1944 р.; с. Петрівка – 3.1.1944 р.; с. Польова Лисіївка 16.3.1944 р.; с. Приборівка – 14.3.1944 р.; с. Свердлівка – 16.3.1944 р.; с. Сиваківці – 18.3.1944 р.; с. Соболівка – 18.3.1944 р.; с. Стара

Прилука – 13.3.1944 р.; залізн. станц. Турбів – 15.3.1944 р.; с. Халявинці – 13.3.1944 р.; с. Червона Трибунівка – 16.3.1944 р.; с. Чупринівка – 15.3.1944 р.; с. Шендерівка – 13.3.1944 р. [87].

Уланівський район: *с. Уланів* – 8.3.1944 р.; с. Великий Острожок – 8.3.1944 р.; с. Вишенька – 5.3.1944 р.; с. Воробіївка – 8.3.1944 р.; с. Воронівці – 9.3.1944 р.; с. Гатка – 8.3.1944 р.; с. Гнатівка – 7.3.1944 р.; с-ще відділу радгоспу Жданівського цукрокомбінату – 8.3.1944 р.; с. Зозулинці – 9.3.1944 р.; с. Клітенка – 10.3.1944 р.; с. Крижанівка – 8.3.1944 р.; залізн. станц. Крижанівка – 8.3.1944 р.; с. Кропивна – 10.1.1944 р.; с. Кустівці – 8.3.1944 р.; х. Кустовецький – 8.3.1944 р.; с. Лип'ятин – 8.3.1944 р.; с. Лисогірка (Мазепинці) – 8.3.1944 р.; с. Лозна – 8.3.1944 р.; с. Малий Острожок – 8.3.1944 р.; с. Маркуші – 8.3.1944 р.; с. Мар'янівка – 8.3.1944 р.; с. Митинці – 8.3.1944 р.; с. Морозівка – 8.3.1944 р.; х. Нова Сулківка – 8.3.1944 р.; с. Пагурці – 8.3.1944 р.; с. Петриківці – 8.3.1944 р.; с. Погоріла – 10.3.1944 р.; с. Подорожня – 9.1.1944 р.; с. Пустовійти – 9.1.1944 р.; с. Рибчинці – 9.3.1944 р.; с. Рогинці – 8.3.1944 р.; с. Сальниця – 8.3.1944 р.; с. Скаржинці – 8.3.1944 р.; с. Слобода-Кустовецька – 8.3.1944 р.; с. Сміла – 7.3.1944 р.; с. Ступник – 7.3.1944 р.; с. Сулківка – 8.3.1944 р.; с. Тараски – 8.3.1944 р.; с. Торчин – 7.3.1944 р.; с. Хутори-Кривошиїнецькі – 9.3.1944 р.; х. Чепелі – 9.3.1944 р.; х. Червоний Степ – 5.3.1944 р.; с. Чернятинці – 9.3.1944 р.; с. Чеснівка – 9.3.1944 р. [88].

Хмільницький район: *смт Хмільник* – 18.3.1944 р.; с. Березна – 8.3.1944 р.; с. Білий Рукав – 9.3.1944 р.; с. Будків – 9.3.1944 р.; с. Великий Митник – 9.3.1944 р.; с. Вербівка – 18.3.1944 р.; с. Вугли – 18.3.1944 р.; с. Вугринівка – 18.3.1944 р.; с. Голодьки – 18.3.1944 р.; с.Гулі – 19.3.1944 р.; с. Держанівка – 6.3.1944 р.; с. Дубровка – 8.3.1944 р.; с. Думенки – 19.3.1944 р.; с. Жданівка (Війтівці) – 17.3.1944 р.; с. Журавне – 15.3.1944 р.; с. Забужжя – 9.3.1944 р.; с. Іванівці (Янівці) – 19.3.1944 р.; с. Іванопіль (Янопіль) – 19.3.1944 р.; с. Качанівка – 8.3.1944 р.; с. Клітища – 10.3.1944 р.; с. Кожухів – 19.3.1944 р.; с. Колибабинці – 9.3.1944 р.; с. Кривошиї – 9.3.1944 р.; с. Крупин – 8.3.1944 р.; с. Крутнів – 18.3.1944 р.; с. Куманівці – 9.3.1944 р.; с. Курилівка – 18.3.1944 р.; с. Кушелівка – 9.3.1944 р.; с. Лелітка – 18.3.1944 р.; с. Лисогірка – 19.3.1944 р.; с. Лозова – 18.3.1944 р.; с. Лука – 19.3.1944 р.; с. Мазурівка – 10.3.1944 р.; с. Майдан-Бобрик – 18.3.1944 р.; с. Малий Митник – 9.3.1944 р.; с.

Медведівка – 20.3.1944 р.; с. Нова Гута – 19.3.1944 р.; залізн. станц. Новодубровецька – 7.3.1944 р.; залізн. станц. Новокурилівка – 8.3.1944 р.; с. Олександрівка – 18.3.1944 р.; с-ще радгоспу «Ольгине» – 9.3.1944 р.; с. Осічок – 19.3.1944 р.; с. Педоси – 18.3.1944 р.; х. Петровського – 8.3.1944 р.; с. Пиківська Слобідка – 18.3.1944 р.; х. Подолецький – 6.3.1944 р.; с. Порубинці – 18.3.1944 р.; с. Сандраки – 18.3.1944 р.; с. Семки – 8.3.1944 р.; с. Сербинівка – 9.3.1944 р.; с. Сидориха – 10.3.1944 р.; с. Слобода – 10.3.1944 р.; с. Соколова – 10.3.1944 р.; с. Соломірка – 10.3.1944 р.; с. Софіївка (Зоофіполь) – 6.3.1944 р.; с. Стара Гута – 18.3.1944 р.; с. Сьомаки – 9.3.1944 р.; с. Терешпіль – 6.3.1944 р.; с. Теси – 18.3.1944 р.; с. Томашпіль – 9.3.1944 р.; с. Уладівка – 9.3.1944 р.; залізн. станц. Уладівка – 9.3.1944 р.; с-ще Уладівської гуральні – 9.3.1944 р.; с. Філіопіль – 9.3.1944 р.; залізн. станц. Хмільник – 9.3.1944 р.; с. Чудинівці – 19.3.1944 р.; с. Шевченка – 20.3.1944 р.; с. Широка Гребля – 17.3.1944 р. [93].

Чернівецький район: *с. Чернівці* – 17.3.1944 р.; х. Абрамівська Долина – 18.3.1944 р.; с. Бабчинці – 17.3.1944 р., с. Безводне (Феліціанівка) – 18.3.1944 р.; с. Березівка – 18.3.1944 р.; с. Біляни – 18.3.1944 р.; с. Борівка – 18.3.1944 р.; с. Букатинка – 17.3.1944 р.; с. Буша – 17.3.1944 р.; х. Вензель – 17.3.1944 р.; с. Вила Ярузькі – 17.3.1944 р.; х. Вівчарня – 17.3.1944 р.; с. Вітрівка (В'ятрівка) – 17.3.1944 р.; с. Воловодіївці – 17.3.1944 р.; х. Ворошиловка – 18.3.1944 р.; с. Гамулівка – 18.3.1944 р.; х. Гибалівка – 17.3.1944 р.; с. Гонтівка (Серби) – 17.3.1944 р.; с. Гоцулівка – 17.3.1944 р.; х. Грабовець – 17.3.1944 р.; х. Держанка – 17.3.1944 р.; с. Довжок – 17.3.1944 р.; х. Дубина – 18.3.1944 р.; х. Йосипівка (Юзіна) – 18.3.1944 р.; х. Казюрів Яр – 17.3.1944 р.; с. Калинка (Ельжбитівка) – 17.3.1944 р.; х. Камінський (Чубарівка) – 18.3.1944 р.; х. Коритне – 18.3.1944 р.; х. Котлубаївка – 18.3.1944 р.; с. Коси – 18.3.1944 р.; х. Лаврівка – 17.3.1944 р.; с. Лозове (Людвиківка) – 18.3.1944 р.; с. Лужок – 18.3.1944 р.; с. Мазурівка – 17.3.1944 р.; х. Майорщина – 17.3.1944 р.; с. Мервинці – 17.3.1944 р.; с. Моївка – 17.3.1944 р.; х. Молотова – 17.3.1944 р.; х. Нове Життя – 17.3.1944 р.; с. Ново-Микольськ – 17.3.1944 р.; с. Пелинівка – 17.3.1944 р.; х. Петровського – 17.3.1944 р.; с. Пилипи-Борівські – 18.3.1944 р.; 18.3.1944 р.; х. Садки – 17.3.1944 р.; с. Саїнка – 17.3.1944 р.; х. Скалопіль – 18.3.1944 р.; х. Скоричий Яр – 17.3.1944 р.; с. Слобо-

да-Бушанська – 17.3.1944 р.; с. Сокіл – 17.3.1944 р.; х. Степок – 17.3.1944 р.; с-ще радгоспу «Трактове» – 18.3.1944 р.; с-ще радгоспу «Тростянець» – 18.3.1944 р.; х. Тростянчик – 18.3.1944 р.; х. Туліїв – 17.3.1944 р.; с. Хрінівка – 17.3.1944 р.; с. Шендерівка – 18.3.1944 р.; х. Ясний (Голіндерна) – 17.3.1944 р. [89].

Чечельницький район: *с. Чечельник* – 17.3.1944 р.; с. Анютине – 22.3.1944 р.; с. Білий Камінь – 20.3.1944 р.; с. Бритавка – 23.3.1944 р.; х. Василівка – 24.3.1944 р.; с. Вербка – 24.3.1944 р.; с. Івашків – 20.3.1944 р.; с. Кривецьке – 17.3.1944 р.; с. Куренівка – 16.3.1944 р.; с. Липецьке – 22.3.1944 р.; х. Ново-Українка – 22.3.1944 р.; с. Пиріжна – 20.3.1944 р.; с. Слободо-Луг – 16.3.1944 р.; с. Старо-Луг – 18.3.1944 р.; с. Тартак – 17.3.1944 р.; с. Червона Гребля – 22.3.1944 р.; залізн. станц. Чечельник – 17.3.1944 р. [90].

Шаргородський район: *смт Шаргород* – 20.3.1944 р.; с. Андріївка – 21.3.1944 р.; х. Бабина Долина – 20.3.1944 р.; х. Боровський – 24.3.1944 р.; с. Будне – 21.3.1944 р.; с. Гибалівка (х. Німців-колоністів) – 20.3.1944 р.; х. Грелівка (Мілярівка) – 21.3.1944 р.; с. Дерев'янки – 24.3.1944 р.; с. Заячівка – 19.3.1944 р.; с. Івашківці – 22.3.1944 р.; с. Калинівка – 23.3.1944 р.; с. Клекотина – 19.3.1944 р.; с. Козлівка – 22.3.1944 р.; с. Конатківці – 22.3.1944 р.; с. Копистирин – 19.3.1944 р.; с. Кропивня – 20.3.1944 р.; с. Лозова – 20.3.1944 р.; с. Михайлівка – 19.3.1944 р.; х. Мишовський – 24.3.1944 р.; х. Млинки – 22.3.1944 р.; с. Мурафа – 19.3.1944 р.; с. Носиківка – 19.3.1944 р.; с. Пасинки – 19.3.1944 р.; с. Паціорове – 20.3.1944 р.; с. Пеньківка – 20.3.1944 р.; с. Плебанівка – 20.3.1944 р.; с. Розкіш – 20.3.1944 р.; х. Роля – 20.3.1944 р.; с. Руданське – 19.3.1944 р.; с. Слобода-Мурафська – 19.3.1944 р.; с. Слобода-Шаргородська – 20.3.1944 р.; с-ще Соснівка – 20.3.1944 р.; с. Стара Мурафа – 19.3.1944 р.; с. Сурогатка – 20.3.1944 р.; х. Таранове – 20.3.1944 р.; с. Теклівка – 20.3.1944 р.; с. Травна – 19.3.1944 р.; с. Федорівка – 19.3.1944 р.; х. Хуторі-Проскурівські – 19.3.1944 р.; с. Шостаківка – 20.3.1944 р.; с. Юридинка-Шаргородська – 20.3.1944 р.; с. Юхимівка – 18.3.1944 р.; залізн. станц. Ярошенка – 18.3.1944 р. [91].

Шпиківський район: *с. Шпиків* – 18.3.1944 р.; х. Бурдії – 18.3.1944 р.; с. Велика Вулига – 18.3.1944 р.; с. Винокурня – 18.3.1944 р.; х. Ворошилівка – 18.3.1944 р.; с. Гута – 18.3.1944 р.; с. Даньківка – 18.3.1944 р.; с. Жабокрич – 17.3.1944 р.; с. Замлиння –

17.3.1944 р.; с. Зведенівка – 18.3.1944 р.; с. Левківці – 18.3.1944 р.; с. Лука-Жабокрицька – 16.3.1944 р.; с. Мала Вулига – 17.3.1944 р.; с. Петрашівка – 18.3.1944 р.; с. Печера – 17.3.1944 р.; х. Польова Слобідка – 18.3.1944 р.; с. Рахни-Лісові – 18.3.1944 р.; залізн. станц. Рахни – 18.3.1944 р.; с. Садко-Острів – 18.3.1944 р.; с. Сільниця – 16.3.1944 р.; с. Сліди – 18.3.1944 р.; с. Стояни – 18.3.1944 р.; с. Торків – 18.3.1944 р.; с. Шпиківка – 17.3.1944 р.; с-ще Шпиківської МТС – 18.3.1944 р.; с. Юліямпіль – 18.3.1944 р.; х. Юліямпільський – 18.3.1944 р.; с. Юрківка – 18.3.1944 р.; залізн. станц. Юрківка – 18.3.1944 р.; с. Ярове (Качмань) – 17.3.1944 р. [92].

Ямпільський район: *смт Ямпіль* – 17.3.1944 р.; с. Біла – 17.3.1944 р.; с. Велика Кісниця – 17.3.1944 р.; с. Гальжбіївка – 17.3.1944 р.; с. Гонорівка – 17.3.1944 р.; с. Дзигівка – 17.3.1944 р.; х. Дзюбреве – 16.3.1944 р.; с. Добрянка – 17.3.1944 р.; залізн. станц. Добрянка – 17.3.1944 р.; с. Довжок (Кетроси) – 17.3.1944 р.; с. Дорошівка – 17.3.1944 р.; с. Іванків (Янкулів) – 17.3.1944 р.; с. Качківка – 17.3.1944 р.; с. Клембівка – 17.3.1944 р.; с. Краснодол – 17.3.1944 р.; с. Миронівка – 17.3.1944 р.; с. Михайлівка – 18.3.1944 р.; с. Оксанівка (Флеминда) – 18.3.1944 р.; с. Петрашівка – 17.3.1944 р.; с. Петрівське – 17.3.1944 р.; с. Писарівка – 17.3.1944 р.; с. Підлісівка – 17.3.1944 р.; с. Пороги – 17.3.1944 р.; с. Придністрянське (Вольфанівка) – 17.3.1944 р.; с. Ратуш – 17.3.1944 р.; залізн. станц. Ратуш – 17.3.1944 р.; с. Регляшинці – 17.3.1944 р.; с. Русава – 17.3.1944 р.; с. Северинівка – 17.3.1944 р.; с. Слобода-Підлісівська – 17.3.1944 р.; с. Тростянець – 17.3.1944 р.; х. Уляніка – 19.3.1944 р.; с. Франківка – 17.3.1944 р.; с. Хмілівщина – 17.3.1944 р.; с. Цекинівка – 17.3.1944 р.; залізн. станц. Ямпіль – 17.3.1944 р. [94].

Яришівський район: *с. Яришів* – 21.3.1944 р.; с. Бернашівка – 25.3.1944 р.; х. Бурсачівка – 23.3.1944 р.; х. Валки – 20.3.1944 р.; х. Вільниця – 23.3.1944 р.; с-ще радгоспу «18 МЮД» – 23.3.1944 р.; с. Грабарівка (Ізрайлівка) – 22.3.1944 р.; х. Дністровський (Ляшовецький) – 24.3.1944 р.; с. Жеребилівка – 23.3.1944 р.; х. Звеняга – 23.3.1944 р.; х. Звеняче – 21.3.1944 р.; залізн. станц. Ізраїлівка – 23.3.1944 р.; с. Іракліївка – 23.3.1944 р.; с. Козлів – 25.3.1944 р.; с. Кремінне (Ляшівці) – 21.3.1944 р.; с. Кукавка – 18.3.1944 р.; с. Липчани – 23.3.1944 р.; х. Лозова – 24.3.1944 р.; с. Ломазів – 21.3.1944 р.; с. Лядова – 22.3.1944 р.; с. Нагоряни – 20.3.1944 р.; с.

Нижчий Ольчедаїв – 23.3.1944 р.; с. Нишівці – 25.3.1944 р.; х. Під Берестом – 23.3.1944 р.; х. Підлітки – 23.3.1944 р.; х. Прямий Яр – 23.3.1944 р.; с. Рівне – 25.3.1944 р.; с. Серебринці – 22.3.1944 р.; с. Слобода-Яришівська – 21.3.1944 р.; х. Скакунове – 23.3.1944 р.; х. Сніцарка – 20.3.1944 р.; залізн. станц. Сулятицька – 22.3.1944 р.; х. Суха – 22.3.1944 р.; х. Теклівка – 23.3.1944 р., х. Турчани – 23.3.1944 р.; х. Ферма – 22.3.1944 р.; с. Хоньківці – 27.3.1944 р.; х. Цукерня – 22.3.1944 р.; х. Шуївка – 23.3.1944 р.; с. Юрківці – 21.3.1944 р.; Юрковецьке лісництво – 21.3.1944 р.; с. Яструбна – 22.3.1944 р. [95].

Військові частини та з'єднання, які особливо відзначились у боях за визволення Вінниччини

На честь подвигу визволителів Вінницької області від нацистських загарбників, визнання їхніх заслуг перед Батьківщиною вечірнє небо столиці СРСР п'ять разів розцвічувалось спалахами артилерійських салютів. Вони приурочувались: 30 грудня 1943 року – військам 1-го Українського фронту, що звільнили Козятин (салют здійснювався 20-а артилерійськими залпами з 224-х гармат); 16 березня 1944 року – військам 2-го Українського фронту (Москва салютувала 12-а артилерійськими залпами з 124-х гармат); 20 березня 1944 року – військам 1-го Українського фронту, що звільнили Вінницю (Вітчизна салютувала 20-а артилерійськими залпами з 224-х гармат); 20 березня 1944 року – військам 2-го Українського фронту, що звільнили Могилів-Подільський (наказом Верховного Головнокомандуючого визначався салют 12-а артилерійськими залпами з 124-х гармат); 20 березня 1944 року – військам 1-го Українського фронту, що звільнили Жмеринку (столиця салютувала 12-а артилерійськими залпами з 124-х гармат).

Військовим частинам та з'єднанням, котрі особливо відзначились у боях за Вінниччину, присвоєно почесні найменування: «Вінницьких» – 241-й стрілецькій дивізії, 1899-у та 1900-у самохідно-артилерійським полкам, 269-у винищувальному протитанко-

вому полку, 15-й окремій штурмовій інженерно-саперній бригаді, 130-у окремому полку зв'язку, 5-у штурмовому авіаційному корпусу, 39-й гарматно-артилерійській бригаді, 1247-у та 1251-у гарматно-артилерійським полкам; «Вапнярських» – 15-й мотострілецькій бригаді, 107-й, 109-й, 164-й танковим бригадам; «Жмеринських» – 151-й стрілецькій дивізії, 23-й окремій протитанковій артилерійській бригаді, 268-у армійському гарматному артилерійському полку, 224-й штурмовій авіаційній дивізії; «Дністровських» – 38-й стрілецькій дивізії, 159-у укріпленому району, 5-у механізованому корпусу, 233-й танковій бригаді, 2-й та 45-й механізованим бригадам, 357-у армійському інженерному батальйону.

За зразкове виконання завдань командування, проявлені доблесть і мужність при визволенні стратегічно важливих населених пунктів і транспортних вузлів Вінницької області ряд військових частин та з'єднань Червоної армії відзначено високими бойовими нагородами Вітчизни:

- Указом Президії Верховної Ради СРСР від 19 березня 1944 р. (за звільнення селища Вапнярки):

орденом Червоного Прапора – 163-ю Роменсько-Київську дивізію; 180-у стрілецьку Київську дивізію;

орденом Суворова II ступеня – 3-й танковий Уманський корпус;

16-й танковий Уманський корпус;

- Указом Президії Верховної Ради СРСР від 19 березня 1944 р. (за звільнення м. Жмеринки):

орденом Червоного Прапора – 137-у Пирятинську дивізію;

- Указом Президії Верховної Ради СРСР від 23 березня 1943 р. (за звільненя м. Вінниці):

орденом Червоного Прапора – 305-у стрілецьку Бєлгородську дивізію;

138-у Харківську дивізію;

211-у стрілецьку Маріупольську дивізію;

1890-й самохідно-артилерійський Барвінковський полк;

орденом Богдана Хмельницького II ступеня – 70-у гвардійську стрілецьку Глухівську ордена Леніна, двічі Червонопрапорну дивізію [33, С. 235 – 237].

Видатні воєначальники, полководці, славетні герої – визволителі Вінниччини від нацистських загарбників

Жуков Георгій Костянтинович
(чотириразовий Герой Радянського Союзу)

Народився 1896 р. в с. Стрєлковка Калузької області (Російська Федерація).

Учасник Першої світової війни. У Радянській Армії з 1918 р. В громадянську війну командував ескадроном. Закінчив курси вищого начскладу (1930 р.). З травня 1940 р. до січня 1941 р. командував Київським особливим округом.

У роки Великої Вітчизняної війни – 1-й заступник наркома оборони СРСР і заступник Верховного Головнокомандувача. Командувач рядом фронтів, у тому числі Ленінградським, Західним, 1-м Українським. У листопаді 1944 р. – червні 1945 р. командував військами 1-го Білоруського фронту, який брав участь у штурмі Берліна. 8 травня 1945 р. від імені Верховного Головнокомандування прийняв капітуляцію збройних сил фашистської Німеччини.

Після війни – командувач Одеського і Уральського військових округів (1946 – 1953 рр.), головнокомандувач Групи радянських військ у Німеччині, головком Сухопутних військ і заступник міністра оборони СРСР, міністр оборони СРСР (1955 – 1957 рр.).

Маршал Радянського Союзу. Нагороджений 16 орденами СРСР, у тому числі двома орденами «Перемога».

Помер 1974 р., похований на Красній площі в Москві.

Ватутін Микола Федорович
(Герой Радянського Союзу)

Народився 1901 р. в с. Чепухіно (тепер Ватутіно) Бєлгородської області (Російська Федерація).

У Радянській Армії з 1920 р. Учасник громадянської війни. Закінчив Військову академію ім. М. В. Фрунзе (1929 р.), Військову академію Генштабу (1937 р.). У 1938 – 1940 рр. був начальником

штабу Київського особливого військового округу, в 1940 – 1941 рр. – начальником Оперативного управління і заступником начальника Генштабу.

У роки Великої Вітчизняної війни – начальник штабу фронту, перший заступник начальника Генштабу, командував військами Воронезького, Південно-Західного та 1-го Українського фронтів. Керовані ним війська брали участь у битві за Дніпро, визволяли Київ, під час Житомирсько-Бердичівської операції – північно-східну частину Вінниччини.

Герой Радянського Союзу. Генерал армії. Нагороджений 4-а орденами СРСР.

Помер від ран 1944 р. Похований у Києві.

Конєв Іван Степанович
(двічі Герой Радянського Союзу)

Народився 1897 р. у с. Лодейно Кіровської області (Російська Федерація).

Учасник Першої світової і громадянської воєн. У Радянській Армії з 1918 р. Закінчив військову академію ім. М. В. Фрунзе (1934 р.).

У 1940 – 1941 рр. командував військами двох округів.

З початку Великої Вітчизняної війни командував 18-ю армією, потім – рядом фронтів, зокрема 2-м і 1-м Українськими. Керовані ним війська брали участь у Курській битві, Корсунь-Шевченківській, Берлінській наступальних операціях. Під час Умансько-Ботошанської операції ними звільнено значну частину Вінниччини.

Після війни – командувач військ Прикарпатського військового округу, перший заступник міністра оборони, генеральний інспектор Групи генеральних інспекторів Міністерства оборони СРСР.

Двічі Герой Радянського Союзу, маршал Радянського Союзу. Нагороджений 17-а орденами СРСР, у тому числі орденом «Перемога». Герой ЧССР, Герой МНР.

Помер 1973 р., похований на Красній площі в Москві.

Москаленко Кирило Семенович
(двічі Герой Радянського Союзу)

Народився 1902 р. у с. Гришине Донецької області.

Учасник громадянської війни. Закінчив Українську об'єднану школу червоних командирів (1922 р.), Артилерійські курси удосконалення комскладу РСЧА (1928 р.), факультет удосконалення вищого комскладу Військової академії ім. Ф. Е. Дзержинського (1939 р.).

До травня 1941 р. – командир механізованого корпусу, з травня – 1-ї моторизованої протитанкової артилерійської бригади, згодом – 15-го і 6-го кавалерійських корпусів. З березня 1942 р. командував 38-ю, 1-ю танковою, 1-ю гвардійською і 40-ю арміями, а з жовтня 1943 р. і до кінця війни – 38-ю армією у складі 1-го Українського фронту. Війська під його командуванням особливо відзначилися під час визволення Києва, Житомира, Вінниці, Львова.

Після Великої Вітчизняної війни командував армією (1945 – 1948 рр.), військами ППО Московського округу, потім – Московським військовим округом (1948 – 1960 рр.), був головнокомандувачем Ракетних військ стратегічного призначення і заступником міністра оборони СРСР (1960 – 1962 рр.).

Двічі Герой Радянського Союзу, маршал Радянського Союзу. Нагороджений 22-а орденами СРСР, багатьма іноземними відзнаками. Герой ЧССР.

Помер 1985 р. Похований у Москві.

Катуков Михайло Юхимович
(двічі Герой Радянського Союзу)

Народився 1900 р. у с. Велике Уварово Московської області (Російська Федерація).

Учасник Жовтневого збройного повстання в Петрограді (1917 р.) і громадянської війни. В Радянській Армії з 1919 р. Закінчив курси «Выстрел» (1927 р.), Академічні курси командного складу при Військовій академії моторизації і механізації РСЧА (1935 р.), Вищі академічні курси при Військовій академії Генштабу (1951 р.).

З 1940 р. – командир 20-ї танкової дивізії.

У роки Великої Вітчизняної війни командував танковою дивізією, бригадою, корпусом, з 1943 р. – 1-ю танковою армією, яка відзначилася у Курській битві та визволенні України, у Львівсько-Сандомирській, Берлінській операціях.

Після війни – на командних посадах. З 1955 р. – генеральний інспектор Головної інспекції Міністерства оборони СРСР, заступник начальника Головного управління Сухопутних військ.

Двічі Герой Радянського Союзу, маршал бронетанкових військ. Нагороджений 14-а орденами СРСР.

Помер 1976 р., похований у Москві.

Кожедуб Іван Микитович
(тричі Герой Радянського Союзу)

Народився 1920 р. у с. Ображіївка Сумської області.

В Радянській Армії з 1940 р. Закінчив Шосткинський хіміко-технологічний технікум, перед війною (1941 р.) – Чугуївське військове авіаційне училище льотчиків, по війні – Військово-повітряну академію (1949 р.), Військову академію Генштабу (1956 р.). Перший політ здійснив у 1939 р., ще навчаючись в аероклубі.

У перші роки Великої Вітчизняної війни (1941 – 1942) – льотчик-інструктор у Чугуївському військовому авіаційному училищі. З березня 1942 р. як командир ескадрильї винищувального авіаполку воював на Воронезькому, Степовому, 2-у Українському та інших фронтах. Здійснив 330 бойових вильотів, брав участь у 120 повітряних боях, у тому числі й в небі Вінниччини, збив 62 літаки противника.

Після війни освоїв реактивні літаки. Служив – заступником командира і командиром авіадивізій, 1-м заступником командувача Московського військового округу. З 1971 р. – у центральному апараті ВПС. З 1978 р. – у Групі генеральних інспекторів Міністерства оборони СРСР.

Тричі Герой Радянського Союзу, маршал авіації. Нагороджений 15-а орденами СРСР.

Помер 1991 р., похований у Москві.

Покришкін Олександр Іванович
(тричі Герой Радянського Союзу)

Народився 1913 р. в м. Новосибірську (Російська Федерація).

В Радянській Армії з 1932 р.

Закінчив Пермську школу авіаційних техніків (1933 р.), Качинську військову авіаційну школу льотчиків (1939 р.).

У роки Великої Вітчизняної війни командував ескадрилью, винищувальним авіаполком, а з травня 1944 р. – командир авіадивізії. Брав участь у повітряних боях на Південному, Північно-Кавказькому, 1-у, 2-у, 4-у Українських фронтах. Воював у небі Вінниччини. Здійснив понад 600 бойових вильотів, особисто збив 59 літаків противника.

Після війни закінчив Військову академію ім. М. В. Фрунзе (1948 р.) і Військову академію Генштабу (1957 р.). У 1968 – 1971 рр. – заступник головкома Військ ППО країни, у 1972 – 1981 рр. – голова Центрального комітету ДТСААФ СРСР. З 1981 р. – у Групі генеральних інспекторів Міністерства оборони СРСР.

Тричі Герой Радянського Союзу, маршал авіації. Нагороджений 17-а орденами СРСР.

Помер 1985 р., похований у Москві.

Рибалко Павло Семенович
(двічі Герой Радянського Союзу)

Народився 1894 р. в с. Малий Висторопна Сумщині.

Учасник Першої світової і громадянської воєн.

Закінчив Курси вдосконалення вищого начскладу (1926 і 1930 рр.), Військову академію ім. М. В. Фрунзе (1934 р.).

У 1937 – 1940 рр. – військовий аташе в Польщі, Китаї, потім – на викладацькій роботі.

Під час Великої Вітчизняної війни був заступником командувача 5-ї танкової армії, командував 5-ю, 3-ю гвардійською танковими арміями у Курській битві, в наступальних операціях: Харківській, Київській, Житомиро-Бердичівській, Львівсько-Сандомирській, Берлінській, Празькій та інших.

Після війни – перший заступник командувача, а з квітня 1947 р. – командувач бронетанкових і механізованих військ Радянської Армії.

Двічі Герой Радянського Союзу, маршал бронетанкових військ. Нагороджений 10-а орденами СРСР, багатьма медалями, іноземними відзнаками.

Помер 1948 р., похований у Москві.

Леселідзе Костянтин Миколайович
(Герой Радянського Союзу)

Народився 1903 р. в м. Озургети (тепер Махарадзе) (Республіка Грузія).

В Радянській Армії з 1921 р. Закінчив грузинську об'єднану військову школу (1922 р.), Артилерійське училище (1925), Академічні курси вдосконалення командного складу (1929 р.).

У 1938 р. призначений начальником артилерії дивізії, у лютому 1941 р. – начальником артилерійського корпусу.

Під час Великої Вітчизняної війни займав посаду начальника артилерії корпусу, а потім – 50-ї армії (1941 – 1942 рр.), з червня 1942 р. – командир 3-го стрілецького корпусу, а з серпня 1942 р. по березень 1943 р. – командуючий 46-ю, потім 47-ю арміями. З березня 1943 р. по лютий 1944 р. командував 18-ю армією, яка в складі 1-го Українського фронту визволяла Україну, в тому числі північно-західну частину Вінниччини. Брав участь у керівництві військами в ході Керченсько-Ельтигенської, Житомирсько-Бердичівської та інших операцій.

Герой Радянського Союзу, генерал-полковник. Нагороджений 8-а орденами СРСР.

Помер від ран 21 лютого 1944 р. Похований у Тбілісі.

Береговий Георгій Тимофійович
(двічі Герой Радянського Союзу)

Народився 1921 р. у с. Федорівка Полтавської області.

Закінчив Луганську школу військових льотчиків (1941 р.), Військово-повітряну академію (нині ім. Ю. О. Гагаріна) (1956 р.).

На фронті з 1942 р. Льотчик, командир ланки штурмової ескадрильї. Здійснив 180 бойових вильотів. Брав участь у боях за визволення Києва, Вінниччини, у штурмуванні ворожих об'єктів на Волині, під Львовом. У 1944 р. відзначений першою Золотою Зіркою Героя.

Після війни (1948 – 1964 рр.) – льотчик-випробувач. У жовтні 1968 р. здійснив політ у космос на космічному кораблі «Союз-3». З 1969 р. – заступник начальника, а з 1972 р. – начальник Центру підготовки космонавтів. З 1987 р. – у відставці.

Двічі Герой Радянського Союзу, генерал-лейтенант. Нагороджений 12-а орденами СРСР, багатьма іноземними відзнаками. Почесний громадянин м. Вінниці.

Помер 1995 р., похований у Москві.

Ворожейкін Арсеній Васильович
(двічі Герой Радянського Союзу)

Народився 1912 р. в с. Прокофєво Городецького району Горьковської області (Російська Федерація) в селянській сім'ї. Росіянин. У Радянській Армії в 1931 – 1933 рр. і з 1934 р. В 1937 р. закінчив Харківську військову авіаційну школу льотчиків. Брав участь у боях на р. Халхин-Гол в 1939 р., провів 30 повітряних боїв, збив 6 японських літаків. У період радянсько-фінляндської війни 1939 – 1940 рр. – військком авіаційної ескадрильї. В 1942 р. закінчив Військово-повітряну академію.

На фронтах Великої Вітизняної війни з 1942 р. Командиру ескадрильї 728-го винищувального авіаційного полку (256-а винищувальна авіаційна дивізія, 5-й винищувальний авіаційний корпус, 2-а повітряна армія, 1-й Український фронт) за 78 бойових вильотів та участь в 32-х повітряних боях, у яких особисто збив 19 ворожих літаків, 4 лютого 1944 р. присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Другою медаллю «Золота Зірка» капітан А. В. Ворожейкін нагороджений 19 серпня 1944 р. за 28 бойових вильотів, 14 повітряних боїв та 11 збитих літаків противника. З 1944 р. інструктор-льотчик управління бойової підготовки фронтової авіації.

Після війни командував авіаційним полком, дивізією, був першим заступником командира Протиповітряної оборони Чорноморського флоту. В 1952 р. закінчив Військову академію Генштa-

бу. З 1957 р. генерал-майор А. В. Ворожейкін у запасі. Жив у Москві.

Нагороджений двома орденами Леніна, чотирьма Червоного Прапора, орденом Суворова III ст., Олександра Невського, Вітчизняної війни I ст., двома орденами Червоної Зірки, іноземними орденами.

Свобода Людвік
(герой Радянського Союзу)

25.11.1895 – 20.11.1979 – державний, політичний, військовий діяч Чехії, генерал армії (1945 р.), президент Чехословацької Соціалістичної Республіки (ЧССР), тричі герой ЧССР (1965, 1970, 1975), Герой Радянського Союзу (1965).

Народився в с. Грознатін (нині село в Чехії) в селянській родині. Закінчив вищу землеробську школу, за спеціальністю агроном. Учасник Першої світової війни у складі австро-угорської армії. У вересні 1915 р. добровільно здався в російський полон. Перебував у таборі військовополонених у Києві, потім був звільнений і служив у пожежній охороні. В 1916 р. вступив у Чехословацький легіон, у складі якого брав участь на боці Росії у Збарівській (1917 р.) та Бахмацькій (1918 р.) битвах. У роки громадянської війни 1918 – 1922 рр. був учасником повстання Чехословацького корпусу в районі Транссибірської магістралі. Брав участь у боях проти Червоної армії поблизу Челябінська і Єкатеринбурга. Командував взводом, ротою та батальйоном легіонерів.

Після повернення в Чехословаччину Л. Свобода з 1921 р. – кадровий офіцер чехословацької армії. Закінчив військову академію у Празі. В 1931 – 1934 рр. – викладач Військової академії. Із вересня 1938 р. – командир піхотного батальйону. Під час окупації Чехословаччини військами нацистської Німеччини – один із організаторів підпільної боротьби. У липні 1939 р. змушений був тікати до Польщі, де розпочав формувати чеський військовий підрозділ. Після початку Другої світової війни перейшов на територію СРСР. Утримувався в таборах для інтернованих осіб у Кам'янець-Подільському, Ольховиці, Єрмолинцях, Оранках, Суздалі ізольовано від уряду в Лондоні і чехословацьких депутатів-комуністів, які були в еміграції в Москві. Після підписання 18 липня

1941 р. лондонським урядом договору про співпрацю з СРСР було вирішено питання про формування на території СРСР самостійного чехословацького військового підрозділу, у створенні якого Л. Свобода відіграв значну роль. 8 грудня 1941 р. в Бузулуці (нині місто Оренбурзької області, Російська Федерація) розпочалася організація військового підрозділу, до якого приймали чоловіків і жінок чеської і словацької національностей або чехословацького громадянства, у тому числі українців із Закарпатської України, багато яких було звільнено зі спецпоселень і таборів ГУТАБу.

Від початку Свобода, на відміну від планів лондонського уряду, готував військовий підрозділ, здатний до активних бойових дій на фронті. 1943 р. під командуванням Свободи 1-й Чехословацький окремий піхотний батальйон взяв участь у боях поблизу с. Соколове Зміївського району Харківської області. У цьому ж році Л. Свобода очолив 1-у Чехословацьку окрему бригаду, яка була серед перших підрозділів, що звільняли Київ, брала участь у боях поблизу Білої Церкви, Жашкова, вела бойові дії з ворогом на сході Вінниччини. Наприкінці 1943 р. бригада була переформована в 1-й Чехословацький армійський корпус, яким із вересня 1944 р. командував Л. Свобода. Війська корпусу брали участь у Карпатсько-Дуклінській наступальній операції 1944 р. і 6 вересня 1944 р. вступили на територію Чехословаччини, за звільнення якої вели подальші бої до кінця війни.

В 1945 р. Л. Свободі присвоєно звання генерал-майора. У 1945 – 1950 рр. – міністр національної оборони Чехословацької Республіки. Відіграв важливу роль у перевороті 1948 р., який здійснив К. Готвальд. Із 1948 р. – член Комуністичної партії Чехословаччини, депутат Національного зібрання. В 1950 р. був знятий із посади, у листопаді – грудні 1952 р. заарештований і перебував під слідством. У 1955 – 1959 рр. – начальник Військової академії ім. К. Готвальда. В 1968 – 1975 рр. – президент ЧССР. Після вторгнення в Чехословаччину військ країн Варшавського договору 1955 р. протистояв так званому робітничо-селянському уряду В. Біляка та А. Індри. 23 серпня 1968 р. Л. Свобода керував делегацією на переговорах у Москві, йому вдалося зберегти життя заарештованим керівникам Комуністичної партії Чехословаччини. Підтримав політику «нормалізації» Г. Гусака.

Нагороджений 3-а орденами Клемента Готвальда, 2-а орденами Леніна, орденом Білого Лева, «За Перемогу» 1-го ступеня (1945 р.), орденом Словацького національного повстання, орденами Жовтневої Революції, Суворова 2-го та 1-го ступенів, іншими орденами та медалями.

Помер у м. Празі.

[42; 43, С. 289; 108, С. 483].

Герої Радянського Союзу – уродженці Вінницької області

Бойко Іван Никифорович
(двічі Герой Радянського Союзу)

Народився 24 листопада 1910 р. в с. Жорнище Іллінецького району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. У 1929 р. закінчив Вінницький медичний технікум, працював фельдшером. У 1930 р. призваний в Червону армію. В 1936 р. закінчив Ульяновську бронетанкову школу. В 1939 р. брав участь у боях з японськими агресорами на Халхін-Голі. В 1940 р. став комуністом

Коли почалася Велика Вітчизняна війна, був старшим лейтенантом. Закінчив війну полковником. У боротьбу з німецько-фашистськими загарбниками безпосередньо вступив у жовтні 1941 р. Воював на Південно-Західному, Західному, Брянському, Калінінському, Північно-Західному, Воронезькому фронтах. Під час війни пройшов шлях від заступника командира танкового батальйону до командира танкової бригади.

Визволяв від ворога рідне Поділля. 28 грудня 1943 р. у результаті стрімкої несподіваної атаки очолюваний ним танковий полк оволодів містом Козятином. Захопив великі трофеї. Наступних два дні танкісти стійко відбивали численні контратаки гітлерівців, не дозволили їм відновити втрачені позиції. За вміле керівництво 64-м гвардійським танковим полком 21-ї гвардійської механізованої бригади 8-го гвардійського механізованого корпусу 1-ї

танкової армії (1-й Український фронт) в боях за даний населений пункт та крупний залізничний вузол, а також проявлену особисту мужність Указом Президії Верховної Ради СРСР від 10 січня 1944 р. удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Невдовзі, під час проведення наступальної Проскурівсько-Чернівецької операції, хоробрий подолянин, тепер уже командир 64-ї гвардійської танкової бригади (1-а гвардійська танкова армія, 1-й Український фронт), відзначився знову. Танкісти, долаючи відчайдушний опір ворога, успішно форсували рр. Дністер і Прут, в авангарді наступаючих радянських військ оволоділи обласним центром м. Чернівцями. За ратний подвиг 26 квітня 1944 р. нагороджений другою медаллю «Золота Зірка».

Учасник Берлінської наступальної операції. 29 квітня 1945 р. воїни очолюваної ним 64-ї гвардійської танкової бригади разом із бійцями 8-ї армії оволоділи аеродромом, 30 – вийшли на околиці столиці рейху, а 1 травня – в центр Берліна. 3 – 4 травня вони вели бої поблизу рейхстагу.

В 1948 р. закінчив академічні курси при Військовій академії бронетанкових та механізованих військ. З 1956 р. – в запасі. Жив і працював у Києві.

Нагороджений орденами Леніна, трьома – Червоного Прапора, орденом Суворова 2 ступеня, Богдана Хмельницького 2 ступеня, Вітчизняної війни 1 ступеня, Червоної Зірки, медалями.

Помер 12 травня 1975 року.

На батьківщині прославленого танкіста встановлено бронзовий бюст Героя.

Абрамов Тихон Порфирович

Народився 16 червня 1901 р. в с. Кацмазів Жмеринського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. У 1920 р. закінчив 10 класів, був секретарем сільради, працював також помічником машиніста паровоза. В 1922 р. добровольцем пішов у Червону армію. В 1928 р. закінчив військове кавалерійське училище. В 1939 р. брав участь у визвольному поході радянських військ у Західну Україну. Член КПРС з 1939 р.

Учасник Великої Вітчизняної війни з перших її днів. Воював на Південно-Західному, Калінінському, Західному, Північно-Кав-

казькому, Центральному, 1-у та 2-у Українських, 1-у Білоруському фронтах.

У переможному 1945 р., будучи гвардії полковником, командував 49-ю гвардійською танковою Вапнярською Червонопрапорною ордена Суворова бригадою 12-го гвардійського танкового Уманського Червонопрапорного ордена Суворова корпусу 2-ї гвардійської армії (1-й Білоруський фронт). У січні 1945 р. бригада відзначилась у боях за визволення Польщі. 15.01.1945 р. вона форсувала р. Піліца і зайняла м. Сохачев, де вела кровопролитні бої до підходу основних сил корпусу. 17 січня форсувала р. Бзура, забезпечивши переправу іншим з'єднанням. Успішно діяла вона також у боях за міста Любень, Іноврoцлав.

Учасник штурму Берліна.

За зразкове виконання бойових завдань командування у боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками та проявлені при цьому відвагу і героїзм Указом Президії Верховної Ради СРСР від 6 квітня 1945 р. йому присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Після війни продовжував службу в Радянській Армії. Закінчив курси при Академії Генерального штабу. Пішов у відставку в 1955 р. в званні генерал-майора танкових військ. Жив у Москві.

Нагороджений двома орденами Леніна, чотирма орденами Червоного Прапора, орденами Суворова 2 ступеня, Кутузова 2 ступеня, Вітчизняної війни 1 ступеня, Червоної Зірки, медалями.

Помер 1990 р. Похований в м. Москві.

Антонець Микита Степанович

Народився 15 вересня 1915 р. в с. Животівка Оратівського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. По закінченні 9-и класів середньої школи працював у колективному господарстві, був головою сільської Ради в с. Ступки. В 1936 – 1939 рр. служив у Червоній армії.

В червні 1941 року став на захист рідної Вітчизни. Однак спершу з волі командування відбув у Ташкент на короткотермінові курси молодших офіцерів. Після здобуття військової освіти повернувся у бойовий стрій.

12 березня 1943 р. на одній із ділянок центрального фронту разом із своїм взводом 12-го гвардійського кавалерійського полку

(3-я гвардійська кавалерійська дивізія 2-го гвардійського кавалерійського корпусу) захищав село Вовна на Сумщині. Тоді на поріділі ряди захисників ворог кинув два піхотних полки, більше півсотні одиниць бронетехніки. У нерівному бою майже беззбройним особисто вступив у поєдинок з фашистським танком і зупинив його. А потім, незважаючи на важке поранення, зумів вийти з оточення.

За проявлену мужність 18 травня 1943 р. відзначений званням Героя Радянського Союзу.

Після війни працював у рідному селі.

Нагороджений орденом Леніна, медалями.

Помер 17 червня 1966 року.

Антонюк Степан Васильович

Народився 17 січня 1919 р. в с. Грушківці Калинівського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. По закінченні неповної середньої школи працював рахівником у місцевому колгоспі.

Учасник Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р. У 1942 р. закінчив курси молодших лейтенантів. Воював з гітлерівськими загарбниками на Південно-Західному, Західному, Воронезькому, 1-у Українському фронтах. Артилерист. Член КПРС з 1943 р.

Як командир батареї 917-го артилерійського Сандомирського полку 350-ї стрілецької дивізії 24-го стрілецького корпусу 13-ї армії (1-й Український фронт) відзначився в боях у січні – на початку лютого 1945 р. під час форсування р. Одер та утримання плацдарму на її лівому березі, розгромі угруповання противника в м. Штейнау (Польща), під час полонення понад 600 гітлерівців.

За зразкове виконання бойових завдань на фронті боротьби з німецько-фашистськими загарбниками і виявлені при цьому відвагу та героїзм Указом Президії Верховної Ради СРСР від 10 квітня 1945 р. нагороджений медаллю «Золота Зірка».

Після війни продовжив службу в Радянській Армії. В 1946 р. закінчив вищу офіцерську артилерійську школу. В 1964 р., будучи полковником, звільнився у запас. Мешкав у м. Калинівці на Вінниччині.

Нагороджений орденом Леніна, орденами Червоного Прапора та Вітчизняної війни 2 ступеня, двома орденами Червоної Зірки, медалями.

Помер у 1982 році. Похований у м. Калинівці Вінницької області.

Балабух Юзеф Іванович

Народився 1921 р. в с. Довжок Ямпільського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив неповну середню школу. Працював у місцевому колгоспі «Передовик».

Учасник Великої Вітчизняної війни з квітня 1944 р. Воював в 111-й стрілецькій дивізії 52-ї армії (1-й Український фронт). Був помічником командира взводу 399-го стрілецького полку. Сержант.

Особливу хоробрість проявив 16 квітня 1945 р. в бою біля с. Ной-Крауш північніше м. Герліц (Німеччина). Знищив ворожий танк, бронетранспортер, сімнадцять гітлерівців. У критичну хвилину замінив убитого командира взводу. Будучи пораненим в обидві ноги, руку, голову, не залишив поля бою.

27 липня 1945 р. йому присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

По завершенні війни демобілізувався. Повернувся у рідне село, продовжив працю в колгоспі.

Нагороджений орденами Леніна і Слави 3 ступеня, медалями.

Помер 16 травня 1974 року. Похований у рідному селі.

Баленко Микола Пилипович

Народився 6 лютого 1921 р. в с. Широка Гребля Вінницького району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. У 1940 р. закінчив Вінницький технікум радянської торгівлі. Працював товарознавцем. У 1941 р. призваний в Червону армію. В 1943 р. закінчив Борисоглібську авіаційну школу пілотів.

У боях Великої Вітчизняної війни з листопада 1943 р. В наступному році став комуністом. Будучи гвардії старшим лейте-

нантом, командиром ланки 6-го гвардійського штурмового авіаційного полку 355-ї штурмової авіаційної дивізії 3-ї повітряної армії (1-й Прибалтійський фронт), до березня 1945 р. здійснив 132 бойових вильоти, завдав ворогові значних втрат у живій силі та техніці. Особисто збив два літаки противника та ще два – в групі.

18 серпня 1945 р. удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Після війни продовжив службу в Радянській Армії. В 1946 р. закінчив Краснодарську вищу офіцерську авіаційну школу штурманів. У 1955 р. в званні підполковника звільнився в запас, знову повернувшись в м. Краснодар – тепер уже на постійне проживання. Як і до війни, трудився товарознавцем.

Нагороджений орденом Леніна, двома орденами Червоного Прапора, орденом Олександра Невського, трьома орденами Вітчизняної війни 1 ступеня, медалями.

Баранюк Василь Никифорович

Народився 28 лютого 1915 р. в с. Лука Мелешківська Вінницького району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. По завершенню навчання в неповній середній школі працював бригадиром-механіком МТС. З 1936 р. у Червоній армії. В 1939 р. закінчив Харківське бронетанкове училище. У тому ж році брав участь у бойових діях на радянсько-фінляндському фронті. В 1940 р. вступив у ряди КПРС.

Учасник Великої Вітчизняної війни, яку пройшов з першого до останнього дня.

Під кінець війни, будучи полковником, командував 108-ю танковою бригадою 9-го танкового корпусу 3-ї ударної армії (1-й Білоруський фронт), яка під час історичної Берлінської операції наступала на столицю рейху. Особливо відзначилась вона в кінці квітня 1945 р. в боях за передмістя Берліна – Мальхов, а також під час вуличних боїв у самому Берліні.

За вміле керівництво вверіним військовим підрозділом, особисту хоробрість 31 травня 1945 р. удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Після війни продовжував військову службу. В 1950 р. закінчив курси вдосконалення офіцерського складу, в 1955 р. – Вищі

академічні курси при Військовій академії Генерального штабу. З армії звільнився в 1975 р. генерал-майором. Поселився в Москві.

Нагороджений орденом Леніна, трьома орденами Червоного Прапора, орденом Кутузова 2 ступеня, двома орденами Вітчизняної війни 1 ступеня, орденом Червоної Зірки, «За службу Батьківщині у Збройних Силах СРСР» 3 ступеня, медалями, а також іноземними нагородами.

Бичковський Олег Анатолійович

Народився у березні 1923 р. в смт Крижопіль Крижопільського району Вінницької області в робітничій сім'ї. Українець. Закінчив середню школу. В Червоній армії з 1941 р. В 1942 р. закінчив артилерійське училище. Лейтенант. Кандидат у члени КПРС.

В діючій армії з січня 1943 р. Будучи командиром батареї 130-го окремого винищувально-протитанкового дивізіону 245-ї стрілецької дивізії 52-ї армії (Степовий фронт) відзначився 8 жовтня 1943 р. під час відбиття ворожої контратаки в районі м. Черкаси. Батарея підбила 2 танки і знищила декілька десятків гітлерівців. В ході бою сам повів вогонь із гармати, особисто знищивши два танки. Був двічі поранений, проте продовжував керувати боєм. Під час відбиття четвертої контратаки підбив ще один танк. У цьому бою загинув.

22 лютого 1944 р. йому посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджений орденом Леніна та орденом Червоної Зірки.

Похований в с. Бубнівська Слобода Золотоношського району Черкаської області.

Богатир Петро Устинович

Народився 1914 р. в с. Гулі Барського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив неповну середню школу, працював у колгоспі. В 1936 р. призваний в Червону армію. В 1940 р. став членом КПРС.

Учасник радянсько-фінляндської війни 1939 – 1940 рр. Воював у складі 136 стрілецького полку 97-ї стрілецької дивізії 13-ї

армії (Північно-Західний фронт). Був політруком роти. Проявив виняткову мужність і відвагу. 20 лютого 1940 р. успішно провів розвідку вогневих точок противника в урочищі Куса. Наступного дня з трьома бійцями увірвався в окоп і вибив групу солдатів противника, чим сприяв наступу підрозділу. В ніч на 7 березня 1940 р. під час переходу р. Вуокса на Карельському перешийку, коли рота залягла, а її командир був смертельно поранений, підняв бійців в атаку. Сам отримавши важке поранення, продовжував керувати ротою в бою.

7 квітня 1940 р. удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

В 1942 р. закінчив Військово-політичну академію, направлений у діючу армію. Воював на Південно-Західному, Донському, Північно-Західному, 2-у Прибалтійському фронтах.

У 1943 р. у званні підполковника звільнився в запас. Працював на Далекому Сході. Потім жив у м. Сєров Свердловської області (Російська Федерація).

Нагороджений орденом Леніна, орденом Вітчизняної війни 1 ступеня, медалями.

Помер 29 вересня 1959 року.

Бойко Савелій Іванович

Народився 5 грудня 1917 р. в с. Флорине Бершадського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив неповну середню школу та курси трактористів. Працював комбайнером, бригадиром тракторної бригади. В Червоній армії з 1938 р. У 1939 р. брав участь у визвольному поході в Західну Білорусію, а також у радянсько-фінляндській війні. В 1940 р. закінчив школу молодших командирів. У 1942 р. став комуністом.

З початку Великої Вітчизняної війни у діючій армії. Воював на Західному, 1-у та 3-у Білоруських, 2-у Прибалтійському фронтах.

Особливо відзначився в кінці війни, коли був гвардії старшиною, командиром відділення зв'язку мінометної батареї 17-го гвардійського стрілецького полку 5-ї гвардійської стрілецької дивізії 11-ї гвардійської армії (3-й Білоруський фронт). У ніч на 26 квітня 1945 р. в числі перших під сильним ворожим вогнем подолав пролив, який відділяв порт м. Піллау (нині м. Балтійськ Калінінград-

ської області) від коси Фріше-Нерунг (Балтійська Коса), і проклав лінію зв'язку. Під час бою уміло корегував вогонь батареї 120-міліметрових мінометів, брав участь у відбитті декількох контратак противника.

За проявлену мужність 29 червня 1945 р. удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Демобілізувавшись, закінчив курси при Ленінградському текстильному інституті. Працював директором на одному із підприємств Курської області. В 1972 р. закінчив Курський сільськогосподарський інститут. Трудився в Понирівському райвідділенні «Сільгосптехніка».

Нагороджений орденами Леніна, Вітчизняної війни 1 та 2 ступеня, Червоної Зірки, медалями.

Бондар Георгій Герасимович

Народився 30 серпня 1910 р. в с. Громівка (нині с. Лучинець) Мурованокуриловецького району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Дитинство та юність провів на Далекому Сході. Закінчив неповну середню школу, потім, у 1933 р., – Благовєщенський будівельний технікум. Працював на будовах у м. Хабаровську. В 1933 – 1935 рр. служив у Червоній армії.

В 1943 р. закінчив Хабаровське військове кулеметно-мінометне училище, направлений на Воронезький фронт. Був командиром мінометного взводу 957-го стрілецького полку 309-ї стрілецької дивізії 40-ї армії.

Відзначився 25 вересня 1943 р. на правому березі Дніпра в боях за с. Балико-Щучинка (Кагарлицький район Київської області). Його взвод відбив три атаки, знищив 35 гітлерівців. Двічі піднімав бійців в атаку, в результаті чого захоплено панівну висоту «166,9». Там же був поранений, але не залишив поля бою.

За проявлену мужність 23 жовтня 1943 р. удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

У 1944 р. став комуністом, в 1945-у – брав участь у визвольних боях поневоленої Європи.

Загинув 3 квітня 1945 р. в бою за Вроцлав (Польща).

Нагороджений орденом Леніна та орденом Олександра Невського.

Бондарчук Пилип Якович

Народився 1906 р. в с. Зарічне Тульчинського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Після закінчення неповної середньої школи працював у рідному селі. В 1927 – 1930 рр. служив у Червоній армії. Потім знову в рідному селі завідував клубом.

Учасник Великої Вітчизняної війни. На фронт потрапив у березні 1944 р. – відразу ж після звільнення Вінниччини від німецько-фашистських загарбників. Громив ненависного ворога у складі 132-го гвардійського стрілецького полку 42-ї гвардійської стрілецької дивізії 40-ї армії (2-й Український фронт). Був снайпером.

Особливо відзначився під час Ясько-Кишинівської стратегічної наступальної операції при штурмі ворожого укріпрайону біля с. Соч, що за 10 км на південний захід від м. Пашкани (Румунія). 19 серпня 1944 р. він одним із перших піднявся в атаку і гранатами вибив ворога із траншеї. Потім із снайперської гвинтівки знищив більше десяти солдатів противника, увірвався у дот та захопив у полон вісім гітлерівців.

22 серпня 1944 р. загинув у черговій сутичці з ворогом.

24 березня 1945 р. йому посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджений орденами Леніна, Червоної Зірки, Червоного Прапора, двома медалями «За відвагу».

Борисюк Іван Іванович

Народився 13 листопада 1914 р. в с. Селевинці Немирівського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив початкову школу, працював головою колгоспу у рідному селі. В 1934 – 1938 рр. служив у Червоній армії.

Учасник Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р. Воював на Західному, Центральному та 2-у Білоруському фронтах. У 1942 р. став членом КПРС.

Відзначився на Курській дузі. Будучи командиром взводу 45-міліметрових гармат 676-го стрілецького полку 15-ї стрілецької дивізії 13 армії (Центральний фронт), 5 липня 1943 р. у бою біля с.

Новий Хутір Глазиковського району Орловської області відбив атаку 8 ворожих танків, особисто підбивши 2 з них. Наступного дня біля с. Снава Понирівського району Курської області, діючи в бойових порядках стрілецьких підрозділів, взяв участь у відбитті атаки 100 ворожих танків. З відстані 100 – 150 м взвод подолянина знищив 11 машин, 6 з них підбив особисто.

За проявлену хоробрість 7 серпня 1943 р. став Героєм Радянського Союзу.

Загинув 28 липня 1944 р. у м. Хайнувка в боях за визволення Польщі.

Нагороджений орденами Леніна, Вітчизняної війни 2 ступеня.

Брацюк Микола Захарович

Народився 19 травня 1909 р. в с. Бритавка Чечельницького району Вінницької області в робітничій сім'ї. Українець. З 1922 р. працював учнем, а потім помічником слюсаря-машиніста на Скоморошківському цукровому заводі. В 1928 р. закінчив гірничо-буровий технікум у м. Харків. З того ж року в Червоній армії. У 1932 р. став комуністом. У 1938 р. закінчив Горьковське військово-політичне училище, в 1943 р. – курси вдосконалення офіцерського складу при Військовій академії бронетанкових і механізованих військ. Учасник боїв із японськими загарбниками біля озера Хасан.

Під час Великої Вітчизняної війни, будучи майором, командував танковим батальйоном 106-ї танкової бригади 12-го танкового корпусу 3-ї гвардійської танкової армії (Брянський фронт). З 19 по 23 липня 1943 р. батальйон у наступальних боях знищив 8 танків, 9 штурмових гармат, 4 бронемашини, 12 гармат, 24 міномети, 49 станкових, 138 легких кулеметів, сотні солдатів і офіцерів противника. Сам комбат підбив 2 танки та 3 штурмові гармати.

23 липня 1943 р. загинув у бою за хутір Суботинський (Орловська область), де похований у братській могилі.

Звання Героя Радянського Союзу удостоєний посмертно 15 січня 1944 р.

Нагороджений орденом Леніна.

Булат Володимир Андрійович

Народився 1 червня 1922 р. в с. Цекинівка Ямпільського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. У 1940 р. закінчив Ямпільську середню школу і поступив в Одеське військове піхотне училище. Член КПРС з 1944 р.

Учасник Великої Вітчизняної війни. Воював на Південному, Центральному, Західному, Калінінському, Брянському, 1-у Білоруському фронтах.

Особливо відзначився у завершальному році війни. Будучи навідником гармати 175-го гвардійського артилерійсько-мінометного полку 40-ї гвардійської кавалерійської дивізії 2-го гвардійського кавалерійського корпусу (1-й Білоруський фронт), 1 – 3 лютого 1945 р. в боях в районі населеного пункту Фледерборн (Польща), вогнем з гармати заблокував дорогу, по якій рухалась колона автомашин та піхотинців противника. Знищив 5 військових автомобілів, десятки гітлерівців, а потім ще дві доби тримав дорогу під обстрілом, перешкоджаючи відходу ворога.

Звання Героя Радянського Союзу присвоєно 31 травня 1945 року.

Демобілізувавшись, у 1950 р. закінчив Харківський юридичний інститут. З 1950 по 1982 р. працював у Вінницькому обласному суді.

Нагороджений орденом Леніна, 2 орденами Вітчизняної війни 1 ступеня, орденом Вітчизняної війни 2 ступеня, орденом Слави 3 ступеня, медалями СРСР, а також державними нагородами України – орденом Богдана Хмельницького 3 ступеня та медаллю «Захиснику Вітчизни».

Помер у 2008 р. Похований у Вінниці.

Бурлака Іван Омелянович

Народився 8 жовтня 1909 р. в с. Кожанка Липовецького району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Освіта початкова. Працював головою колгоспу в рідному селі.

На війну з німецько-фашистськими загарбниками пішов у червні 1941 р. Воював на Західному, Південно-Західному, Півден-

ному, Південно-Кавказькому, 4-у Українському фронтах. У 1943 р. вступив до лав КПРС.

7 травня 1944 р. він, старший сержант, командир кулеметної обслуги 897-го гірськострілецького полку 242-ї гірськострілецької дивізії Приморської армії (4-й Український фронт), під час штурму укріплених позицій на підступах до Севастополя під вогнем противника змістився з кулеметом у фланг ворожого підрозділу і знищив декілька десятків гітлерівців. У ніч на 8 травня в рукопашному бою знищив одного гітлерівця, а трьох взяв у полон. 8 травня влучним вогнем знищив більше взводу солдатів противника і зірвав його намір вийти з оточення.

За проявлену ратну доблесть 24 березня 1945 р. удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Учасник Параду Перемоги.

Після війни повернувся в рідне село, працював у колгоспі.

Нагороджений орденом Леніна, Вітчизняної війни 1 ступеня, орденами Слави 2 та 3 ступенів, медалями.

Помер у 1994 р. Похований у рідному селі.

Бурлака Ісак Юхимович

Народився 1907 р. в с. Пеньківка Літинського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив Пеньківську семирічну школу, працював у місцевому колгоспі.

Учасник Великої Вітчизняної війни з березня 1944 р. Воював на 1-му Українському фронті. Був навідником кулемета 1176-го стрілецького полку 350-ї стрілецької дивізії 13-ї армії. Сміливо вступав у сутички з ворогом. 18 липня 1944 р. при форсуванні р. Західний Буг на південь від м. Кристонополя (нині м. Червоноград Львівської області) першим переправився на протилежний берег, влаштував кулемет на зенітну установку і відбив нальоти ворожої авіації. 24 липня біля р. Сан кулеметним вогнем знищив 8 гітлерівців, а 4-х – взяв у полон. 29 липня першим подолав р. Вісла південніше м. Сандомир (Польща) і вогнем забезпечував переправу стрілецьких підрозділів.

23 вересня 1944 р. удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Загинув 13 грудня 1944 р. в бою з ворогом на Сандомирському плацдармі.

Нагороджений орденом Леніна, медаллю.

Бурлачук Антон Гнатович

Народився 1925 р. в с. Морозівка Погребищенського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. В 1940 р. закінчив 7 класів Новофастівської школи. Працював у колгоспі. Комсомолець.

В ряди Червоної армії призваний у квітні 1944 р. Воював на 1-у і 3-у Прибалтійському, 1-у та 2-у Білоруських фронтах. У 1945 р. був навідником станкового кулемета 601-го стрілецького полку 82-ї стрілецької дивізії 47-ї армії (1-й Білоруський фронт). 15 січня 1945 р. під час прориву сильно укріпленої оборони противника на лівому березі р. Вісла північніше Варшави знищив три ворожих кулеметних точки. 15 лютого в бою за с. Альт-Рюдніц (Польща) на правому березі р. Одер, будучи пораненим, знищив 16 кулеметних точок. 17 лютого в боях за утримання панівної висоти "639" брав участь у відбитті 10 контратак ворога. В останній сутичці у безвихідному становищі гранатою підірвав себе та фашистів, що оточили його.

31 травня 1945 р. посмертно нагороджений медаллю «Золота Зірка». Нагороджений також орденами Леніна, Вітчизняної війни, Слави 3 ступеня, медалями.

Похований в с. Грюнеберг за 4 км від м. Цединя (Польща).

Варава Борис Семенович

Народився в липні 1925 р. в смт Літин Літинського району Вінницької області в робітничій сім'ї. Українець. Закінчив неповну середню школу. Комсомолець.

Після звільнення Літинського району від німецько-фашистських загарбників у березні 1944 р. призваний в Червону армію. На фронті з квітня 1944 р. Артилерист. Сержант. Командир гармати 156-го окремого винищувально-протитанкового дивізіону 112-ї стрілецької дивізії 13-ї армії (1-й Український фронт).

Особливо відзначився в боях на р. Одер. 26 січня 1945 р. у складі передового батальйону дивізії по тонкій кризі переправив свою гармату на лівий берег ріки в районі м. Штейнау (тепер м. Сцьінава, Польща). Разом з обслугою знищив у бою 5 кулеметних точок, гармату і близько сотні гітлерівців. 29 січня під час відбиття контратаки ворожої піхоти та танків підбив 2 танки «пантера». Коли ж вибула із ладу гармата, артилеристи на чолі з подолянином продовжували знищувати ворога із кулемета. У цьому бою загинув.

Звання Героя Радянського Союзу присвоєно посмертно 10 квітня 1945 р.

Нагороджений орденами Леніна, Слави 3 ступеня.

Василишин Микола Якович

Народився 1925 р. в с. Писарівка Ямпільського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив неповну середню школу. Комсомолець. У Червоній армії з квітня 1944 р.

Учасник Великої Вітчизняної війни з серпня 1944 р. Воював на 1-у Українському фронті. Будучи сапером 68-го окремого саперного батальйону 50-ї стрілецької дивізії 52-ї армії (1-й Український фронт), відзначився під час форсування Одеру. 29 січня 1945 р. під вогнем противника він першим у полку переправив човен з десантом на ворожий берег. Під час переправи човен отримав пробоїну. Закривши її, відважний подолянин продовжив транспортування десанту. Коли ж вибухом снаряда човен рознесло вщент, добрався до свого берега на колоді. Сівши у новий човен, знову з десантом поплив на протилежний берег. За 7 рейсів переправив 76 чол.

За проявлену мужність 10 квітня 1945 р. удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджений орденом Леніна, орденом Слави 3 ступеня, медаллю «За відвагу».

Загинув 2 червня 1945 р. Похований на братському цвинтарі в м. Болеславець (Польща).

Васюта Сергій Трохимович

Народився в серпні 1922 р. в с. Гордіївка Липовецького району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. У 1938 р. закінчив 8 класів середньої школи м. Шахти Ростовської області, а також гірничопромислову школу. Працював машиністом електровоза. В 1940 р. призваний в Червону армію. Кандидат у члени КПРС.

Учасник Великої Вітчизняної війни з червня 1943 р. Гвардії молодший сержант. Будучи командиром танка 9-ї гвардійської механізованої бригади 3-го гвардійського механізованого корпусу 47-ї армії (Воронезький фронт), відзначився в боях влітку 1943 р. 17 серпня 1943 р. його екіпаж знищив 2 гармати, чимало солдатів і офіцерів противника. Наступного дня атакував ворога, що встиг окопатися, і знищив до двох взводів гітлерівців, а також гармату з обслугою.

Поранений, загинув 8 вересня 1943 р. у рукопашному бою з ворогом.

3 червня 1944 р. йому посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджений орденами Леніна, Червоної Зірки, медалями.

Похований у м. Гадяч Полтавської області.

Вітковський Іван Петрович

Народився 9 жовтня 1914 р. в с. Борівка Чернівецького району Вінницької області в робітничій сім'ї. Українець. Закінчив 3 курси механікотехнологічного технікуму і робфак. У Червоній армії з 1936 р. В 1938 р. закінчив Одеське військове авіаційне училище.

Учасник Великої Вітчизняної війни з лютого 1943 р. У тому ж році став комуністом. Воював на Кавказькому, Північно-Західному, Брянському, 1-у та 2-у Прибалтійських, 1-у та 3-у Білоруських фронтах. Будучи гвардії майором, командиром ескадрильї 66-го гвардійського винищувального авіаційного полку 4-ї гвардійської винищувальної авіаційної дивізії 1-го гвардійського винищу-

вального авіаційного корпусу 3-ї повітряної армії (1-й Прибалтійський фронт). До вересня 1944 р. здійснив 112 бойових вильотів і в повітряних боях збив 15 літаків противника.

23 лютого 1945 р. нагороджений медаллю «Золота Зірка».

Після війни продовжував службу в Радянській Армії. В 1950 р. у званні полковника звільнився в запас. Поселився в столиці України. В 1959 р. закінчив Київський університет. Працював директором школи. Помер 23 вересня 1996 р.

Нагороджений орденом Леніна, чотирма орденами Червоного Прапора, двома орденами Вітчизняної війни 1 ступеня, медалями.

Волинець Петро Каленикович

Народився 21 січня 1924 р. в с. Павлівка Калинівського району Вінницької області в сім'ї робітника-залізничника. Українець. Закінчив 7 класів та перший курс Вінницького педагогічного інституту. Працював учителем Заливанської семирічної школи Калинівського району. Комсомолець. З червня 1941 р. в Червоній армії.

В боях під Києвом, будучи політпрацівником протитанкової батареї, пораненим потрапив у полон, однак зумів утекти з табору для військовополонених. У червні 1942 р., повернувшись у рідне село, створив підпільну комсомольську організацію. У грудні 1942 р. підпільники підірвали склад пального на станції Калинівка-2. Перейшовши 10 лютого 1943 р. у Чорний ліс, підпільники організували партизанський загін ім. В. І. Леніна, комісаром якого став П. К. Волинець. Згодом загін значно виріс, завдав відчутних збитків противнику.

В одному з боїв Петро Каленикович був важко поранений. Виданий зрадниками, загинув 2 квітня 1943 р. у нерівній кривавій сутичці з ворогом у палаючому будинку.

8 травня 1965 р. йому посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Похований у м. Калинівці Вінницької області.

Воронцов Микола Олексійович

Народився 13 квітня 1922 р. в с. М'ягкохід Бершадського району Вінницької області в сім'ї службовця. Українець. Закінчив неповну середню школу. Комсомолець. У 1941 р. призваний в Червону армію. В тому ж році закінчив військове піхотне училище. Лейтенант.

На фронті Великої Вітчизняної війни з липня 1941 р. Служив у 1-у мотострілецькому батальйоні 71-ї механізованої бригади 9 механізованого корпусу 3-ї гвардійської танкової армії (1-й Український фронт). Відзначився 5 – 10 листопада 1943 р. в боях за звільнення міст Київ і Фастів. Увірвавшись у розташування противника, у рукопашній сутичці знищив кількох гітлерівців, захопив мотоцикл і на ньому почав переслідувати ворога. Закидав гранатами ворожий штаб, полонивши 17 гітлерівців.

Загинув у бою 28 грудня 1943 р.

Звання Героя Радянського Союзу удостоєний 10 січня 1944 р. посмертно.

Нагороджений орденом Леніна, орденом Червоної Зірки, медаллю.

Похований у с. Софіївка Володимир-Волинського району Житомирської області.

Гайдуков Володимир Миколайович

Народився 4 січня 1923 р. в с. Новоживотів Оратівського району Вінницької області в сім'ї службовця. Росіянин. Закінчив середню школу. Вчився в м. Грозний в інституті нафти. В 1940 р. призваний в Червону армію. В 1942 р. закінчив курси командирів батареї. Старший лейтенант.

У діючій армії з липня 1942 р. Будучи начальником артилерії 737-го стрілецького полку 206-ї стрілецької дивізії 47-ї армії (Воронезький фронт), 27 – 29 вересня 1943 р. в районі с. Пекарі Канівського району Черкаської області на підручних засобах та понтонах переправив через р. Дніпро протитанкову артилерію і міномети, розмістив їх на вогневих позиціях, вогнем та маневром забезпечив утримання захопленого плацдарму.

У тому ж році став комуністом.

З червня 1944 р. удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Демобілізувавшись, поселився в Москві. В 1950 р. закінчив Всесоюзний інститут зовнішньої торгівлі. Працював у системі Міністерства зовнішньої торгівлі СРСР.

Нагороджений орденами Леніна, Вітчизняної війни 1 ступеня, Червоної Зірки, Трудового Червоного Прапора, двома орденами «Знак Пошани», медалями.

Гелета Василь Архипович

Народився 8 травня 1918 р. в с. Чортория Іллінецького району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Навчався в Українському бібліотечному інституті. В Червоній армії з 1938 р. В 1940 р. закінчив Мелітопольське військове авіаційне училище. Старший лейтенант. Член КПРС з 1943 р.

Учасник Великої Вітчизняної війни з першого її дня. Воював на Південно-Західному, Сталінградському, Воронезькому та 1-у Українському фронтах. Будучи штурманом ескадрильї 797-го бомбардувального авіаційного полку 202-ї бомбардувальної авіаційної дивізії 2-ї повітряної армії (1-й Український фронт), під час війни здійснив 169 бойових вильотів на бомбардування живої сили і техніки противника.

За зразкове виконання бойових завдань командування 27 червня 1945 р. йому присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

У 1950 р. закінчив Військово-повітряну академію, протягом багатьох років працював у ній викладачем. У 1957 р. став кандидатом технічних наук. У 1973 р. у званні полковника звільнився в запас. Жив у смт Моніно Московської області.

Нагороджений орденом Леніна, трьома орденами Червоного Прапора, орденом Трудового Червоного Прапора, двома орденами Червоної Зірки, медалями.

Помер 11 жовтня 1980 р. Похований у смт Моніно.

Герасимчук Давид Іванович

Народився 15 травня 1916 р. в с. Великий Острожок Хмільницького району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив 7 класів. У 1936 р. призваний в Червону армію. В 1939 р. закінчив курси вдосконалення командного складу, а в 1942 р. – Військову академію ім. М. В. Фрунзе. Підполковник. В 1944 р. став комуністом.

Учасник Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р. Воював на Західному, Сталінградському, 3-у Білоруському фронтах. У квітні 1945 р. 88-й стрілецький полк 33-ї гвардійської стрілецької дивізії 43-ї армії (3-й Білоруський фронт), яким командував подолянин, першим у дивізії прорвав оборону на зовнішньому кільці ворожих укріплень, досяг околиць м. Кенігсберга (нині м. Калінінград). Відбивши всі контратаки противника, до 9 квітня оволодів у вуличних боях 20 кварталами міста.

За вміле керівництво полком, особисту мужність 29 червня 1945 р. нагороджений медаллю «Золота Зірка».

Після війни продовжував службу в армії. У 1955 р. закінчив курси «Выстрел». У 1957 р. у званні підполковника звільнився у запас. Жив і працював у м. Бердичеві Житомирської області.

Нагороджений орденом Леніна, трьома орденами Червоного Прапора, орденом Вітчизняної війни 1 ступеня, Червоної Зірки, медалями.

Помер 27 квітня 1978 р. Похований у Житомирі.

Горенчук Феодосій Іванович

Народився 18 жовтня 1908 р. в с. Петримани Мурованокуриловецького району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. У 1932 р. закінчив Ленінградський педагогічний технікум. Працював токарем на заводі. В Червоній армії з 1933 р. В 1937 р. став комуністом. Брав участь у радянсько-фінляндській війні 1939 – 1940 рр.

Учасник Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р. Воював на Західному та 1-у Українському фронтах.

В 1942 р. закінчив прискорені курси при Військово-політичній академії ім. В. І. Леніна, в 1943 р. – Вищу офіцерську бронетанкову школу. У званні капітана повернувся на фронт. Командував танковим батальйоном 12-ї гвардійської Шепетівської Червонопрапорної бригади 4-го танкового корпусу 60-ї армії (1-й Український фронт).

Відзначився 21 – 22 липня 1944 р. в боях у районі сіл Хільчинці та Почапи Золочівського району Львівської області. В критичний момент, коли противник намагався прорвати кільце оточення, особистим прикладом надихнув бійців на відбиття контратаки. Був двічі пораненим, але не покинув поля бою. За п'ять годин батальйон відбив три контратаки гітлерівців, знищив 3 танки, 11 гармат, велику кількість солдатів та офіцерів противника.

Звання Героя Радянського Союзу удостоєний 23 вересня 1944 р.

До 1962 р. продовжував службу в Радянській Армії. У відставку пішов у званні полковника. Жив у Ленінграді.

Нагороджений орденами Леніна, Червоного Прапора, Вітчизняної війни 1 ступеня та двома – другого ступеня, двома орденами Червоної Зірки, медалями.

Помер у 1986 р. Похований в смт Муровані Курилівці.

Грабчак Андрій Михайлович

Народився 3 листопада 1910 р. в с. Вознівці Жмеринського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Освіта неповна середня. Працював на шахті забійником. У 1932 р. призваний в Червону армію. Того ж року став комуністом. Брав участь у радянсько-фінляндській війні 1939 – 1940 рр.

У боях Великої Вітчизняної війни з серпня 1941 р

На чолі загону був закинутий у ворожий тил в Олевський район Житомирської області для організації диверсій на залізницях. До листопада 1943 р. його загін нараховував 1300 партизанів і був реорганізований в партизанське з'єднання, яке здійснювало диверсії на ділянках залізних доріг Шепетівка – Бердичів, Шепетівка – Новоград-Волинський, Житомир – Новоград-Волинський. В серпні 1944 р. партизани з'єднались з наступаючими частинами Червоної армії. За відрізок часу з 17 січня 1943 р. по 1 серпня 1944

р. вони пустили під укіс 2 бронепоїзди, 163 військових ешелони з живою силою, технікою і боєприпасами противника.

2 травня 1945 р. бойовому командиру присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Після війни жив у Черкасах. Працював в органах Міністерства внутрішніх справ України, потім на господарській роботі.

Нагороджений орденом Леніна, орденом Богдана Хмельницького 2 ступеня, медалями.

Помер 19 червня 1973 р.

Грель Ілля Михайлович

Народився 20 червня 1902 р. в с. Будне Шаргородського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. У Червоній армії з 1924 р. В 1925 р. закінчив школу молодшого командирського складу, а в 1931 р. – Київське артилерійське училище. Член КПРС з 1928 р. Брав участь у радянсько-фінляндському збройному протистоянні в 1939 – 1940 рр.

Учасник Великої Вітчизняної війни з 1942 р. Воював на Західному, Південному та 1-у Білоруському фронтах. Будучи підполковником, командиром 1137-го артилерійського полку 169-ї артилерійської бригади 14-ї артилерійської дивізії 6-го артилерійського корпусу прориву 5-ї ударної армії (1-й Білоруський фронт), відзначився в запеклих боях на р. Одері. 4 лютого 1945 р. він вміло організував переправу полку по затопленій водою кризі. На плацдармі полк протягом трьох днів відбив 27 контратак танків та піхоти противника, знищив 19 танків, 3 бронетранспортери. 29 – 30 березня 1945 р. оточене угруповання гітлерівців чисельністю до 2-х тисяч чоловік на захід від м. Кюстрін (нині м. Костшін, Польща) двома колонами прорвалось у тил полку. Подолянин вміло організував оборону командного пункту. Всього у цьому бою полк знищив 350 та взяв у полон 340 солдатів і офіцерів противника. Сам командир загинув (30.03.1945 р.).

31 травня 1945 р. І. М. Грелю посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджений орденом Леніна, двома орденами Червоного Прапора, орденом Вітчизняної війни 1 ступеня, медаллю.

Похований в м. Дембно (Польща).

Гриб Олексій Федорович

Народився 1921 р. в с. Холодівка Тульчинського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив Тульчинський бібліотечний технікум. Працював бібліотекарем у м. Балті Одеської області. В 1941 р. призваний в Червону армію. Комсомолець.

Учасник Великої Вітчизняної війни з грудня 1942 р. Воював на Сталінградському, Воронезькому та Степовому фронтах. Навідник гармати 229-го гвардійського стрілецького полку 72-ї стрілецької дивізії 7-ї гвардійської армії (Степовий фронт).

25 вересня 1943 р. одним із перших переправився на правий берег Дніпра в районі с. Бородаївка Верхньодніпровського району Дніпропетровської області. Вогнем гармати знищив 5 кулеметних точок противника, що перешкоджали переправі підрозділів полку. Брав участь у відбитті тринадцяти контратак противника, знищив декілька десятків гітлерівців.

26 жовтня 1943 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР йому присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджений орденом Леніна.

18 грудня 1943 р. пропав безвісти.

Гулеватий Трохим Єремович

Народився 15 квітня 1911 р. в с. Косанове Гайсинського району Вінницької області у селянській сім'ї. Українець. Закінчив 7 класів, працював у радгоспі. В 1931 – 1933 рр. служив у Червоній армії. В 1939 р. став комуністом.

Учасник Великої Вітчизняної війни з липня 1941 р. Воював на Південно-Західному, Південному, Північно-Кавказькому, 1-у Українському фронтах.

У 1943 р. закінчив Горьковське танкове училище, а в 1944 р. – Ленінградську вищу офіцерську бронетанкову школу.

Будучи командиром батальйону 55-ї гвардійської танкової бригади 7-го гвардійського танкового корпусу 3-ї гвардійської танкової армії (1-й Український фронт), відзначився 25 – 30 квітня 1945 р. в боях по оточенню та знищенню угруповання противника

в Берліні. Першим у бригаді його батальйон форсував Тельтов-канал і оволодів передмістям Берліна Целендорф. Відбивши 2 контратаки гітлерівців, знищив 7 зенітних гармат та до батальйону ворожої піхоти.

27 червня 1945 р. подолянин удостоївся звання Героя Радянського Союзу.

Після війни продовжував службу в Радянській Армії. У 1958 р. в званні підполковника звільнився в запас. Жив у Вінниці.

Нагороджений 2-а орденами Леніна, орденом Червоного Прапора, Олександра Невського, Вітчизняної війни 1 ступеня, 2-а орденами Червоної Зірки, медалями СРСР, а також державними нагородами України – орденом Богдана Хмельницького 3 ступеня, медаллю «Захиснику Вітчизни».

Помер у 30 серпня 2002 р. Похований у м. Вінниці.

Гуменюк Семен Олександрович

Народився 16 липня 1914 р. в с. Слобода Дашковецька Вінницького району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив початкову школу. В Червоній армії з 1936 р. В 1939 р. закінчив курси молодших лейтенантів. У 1942 р. вступив у ряди КПРС.

Учасник Великої Вітчизняної війни з вересня 1941 р.

В ніч на 12 березня 1944 р. рота 144-го гвардійського стрілецького полку 49-ї гвардійської стрілецької дивізії 28-ї армії (3-й Український фронт) під його командуванням (на той час – гвардії старшого лейтенанта) однією з перших форсувала р. Дніпро в районі с. Садове Білозерського району Херсонської області захопила і утримала плацдарм на правому березі. 14 березня вміло організував відбиття контратак противника. Будучи пораненим, не залишив поля бою. Загинув 17 березня 1944 р.

3 червня 1944 р. йому посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджений орденом Леніна.

Похований в с. Українка Жовтневого району Миколаївської області.

Дахновський Федір Тарасович

Народився 6 березня 1903 р. в с. Малі Хутори (нині в межах Вінниці) Вінницького району Вінницької області в робітничій сім'ї. Українець. Закінчив 7 класів. У лютому 1920 р. добровільно вступив у Червону армію. Учасник громадянської війни. В 1922 р. закінчив восьмимісячні курси червоних командирів в Одесі, в 1927 р. – Київську військову школу, в 1935 р. – курси вдосконалення командного складу. В 1925 р. став комуністом. Брав участь у радянсько-фінляндській війні 1939 – 1940 рр.

У червні 1941 р. вступив у бій з німецько-фашистськими загарбниками. Воював на Північно-Західному, Центральному, 1-у, 2-у та 3-у Українських фронтах.

Будучи полковником, командуючим артилерією 202-ї стрілецької дивізії 27-ї армії (2-й Український фронт), 16 листопада 1944 р. в районі м. Мишкольц (Угорщина) прийняв командування частинами, котрі опинились в оточенні. Створивши надійну кругову оборону, вони відбили всі ворожі атаки, а потім вирвались з оточення.

За вміле керівництво військами, особисту мужність 28 квітня 1945 р. нагороджений медаллю «Золота Зірка».

Після війни пішов у відставку. Оселився у Вінниці. У 1947 р. працював у виконкомі Вінницької обласної Ради депутатів трудящих.

Нагороджений двома орденами Леніна, трьома орденами Червоного Прапора, орденом Кутузова 2 ступеня, орденом Вітчизняної війни 1 ступеня, медалями.

Помер у 1990 р. Похований у Вінниці.

Дребот Іван Захарович

Народився 31 травня 1913 р. в с. Паланка Томашпільського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив неповну середню школу, в 1933 р. – Ленінградський політпросвітній технікум. Працював завідувачем клубу в смт Усть-Ішора Ленінградської області. В Червоній армії в 1935 – 1937 рр., а також з 1939 р. Закінчив школу молодших командирів.

Учасник радянсько-фінляндської війни 1939 – 1940 рр. Будучи командиром відділення 168-го стрілецького полку 24-ї стрілецької дивізії 7-ї армії (Північно-Західний фронт), відзначився 12 лютого 1940 р. в бою під час прориву лінії Маннергейма. Перед стрілецькою ротою стояло завдання: оволодіти окраїною гаю. В ході бою вибув командний склад роти. І тоді подолянин взяв командування на себе. З 8-а бійцями увірвався в траншею, в рукопашному бою знищив ворога. Не дивлячись на поранення в обидві ноги, встановив на висоті, що підносилась над гаєм, червоний прапор.

11 квітня 1940 р. удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Брав також участь у Великій Вітчизняній війні.

В 1942 р. закінчив прискорені курси Військової академії зв'язку. Тоді ж став комуністом.

Після війни продовжив службу в армії. В 1950 р. закінчив Вищу офіцерську школу зв'язку, працював у науково-дослідному інституті. З 1965 р. у званні підполковника – в запасі. Жив у смт Болшево Московської області. Працював майстром ВТК на Митищенському електромеханічному заводі у Підмосков'ї.

Нагороджений орденом Леніна, орденом Червоної Зірки, медалями.

Помер 10 травня 1983 р.

Дука Михайло Ілліч

Народився 27 серпня 1909 р. в с. Селище Козятинського району в селянській сім'ї. Українець. У 1930 р. закінчив школу фабрично-заводського навчання при заводі в м. Подольську Московської області. Працював ковалем. У 1931 р. став комуністом. Того ж року призваний в Червону армію. Служив по 1937-й рік. Після армії працював головою завкому профспілки на Брянському м'ясокомбінаті.

З початком Великої Вітчизняної війни за завданням Брянського обкому партії брав участь в організації партизанського руху. В серпні 1941 р. перейшов лінію фронту. В 1941 – 1942 рр. командир партизанського загону, потім партизанської бригади ім. Кравцова в Орловській області. 6 листопада 1941 р. організував і здій-

снив крупну акцію в м. Орел – партизани розгромили приміщення ресторану, знищивши при цьому сотні гітлерівців та їхніх пособників.

За відвагу і героїзм, проявлені в партизанській боротьбі в тилу проти німецько-фашистських загарбників, Указом Президії Верховної Ради СРСР 1 вересня 1942 р. нагороджений медаллю «Золота Зірка».

Після війни продовжив службу в Радянській Армії. В 1948 р. закінчив курси вдосконалення офіцерського складу при Військовій академії ім. М. В. Фрунзе, в 1954 р. – Вищі академічні курси при військовій академії Генштабу. Служив на командних посадах. У відставку пішов у 1972 р. в званні генерал-лейтенанта.

Нагороджений орденом Леніна, 4-а орденами Червоного Прапора, орденом Суворова 2 ступеня, Червоної Зірки.

Учасник Параду Перемоги. Йому було довірено пронести по Красній площі ключі від Берліна.

Помер 11 жовтня 1976 р. Похований у м. Брянську (Російська Федерація).

Єгорович Володимир Олексійович

Народився 19 травня 1919 р. в смт Сутиски Тиврівського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. До війни закінчив два курси Вінницького будівельного технікуму, Вінницький аероклуб і Одеську авіаційну школу. В 1939 р. призваний в Червону армію.

Учасник Великої Вітчизняної війни з квітня 1943 р. Воював на Північно-Кавказькому, 4-у Українському, 1-у та 3-у Білоруських фронтах. Будучи капітаном, командиром ескадрильї 402-го винищувального авіаційного полку 265-ї винищувальної авіаційної дивізії 3-го винищувального авіаційного корпусу 16-ї повітряної армії (1-й Білоруський фронт), до лютого 1945 р. здійснив 248 бойових вильотів, у 71-у повітряному бою збив 22 ворожих літаки.

За відвагу і героїзм, проявлені у боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками, Указом Президії Верховної Ради СРСР від 15 травня 1946 р. нагороджений медаллю «Золота Зірка».

У 1944 р. став комуністом.

Після війни продовжив службу в Радянській Армії. З 1949 р. був начальником льотної частини аероклубу ДТСААФ Запорізької області.

Нагороджений орденом Леніна, трьома орденами Червоного Прапора, орденом Олександра Невського, Вітчизняної війни 2 ступеня, медалями.

Трагічно загинув 27 квітня 1953 року. Похований у м. Запоріжжі.

Жмурко Іван Матвійович

Народився 29 серпня 1914 р. в с. Степашки Гайсинського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив сільську школу, працював рахівником. Трудився також у 1930 р. на будівництві Дніпровської ГЕС. У Червоній армії з 1935 р. В 1938 р. закінчив Харківське військове піхотне училище, в 1939 р. – Харківське військове авіаційне училище штурманів. Воював на радянсько-фінляндському фронті в 1939 – 1940 рр.

Учасник Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р. Громив ворога на Західному, Калінінському, Сталінградському, Донському, Північно-Кавказькому, 3-у Білоруському, 1-у та 2-у Прибалтійських, Ленінградському фронтах. Гвардії капітан. Член КПРС з 1943 р.

Будучи штурманом ескадрильї 35-го гвардійського бомбардувального авіаційного полку 5-ї гвардійської бомбардувальної авіаційної дивізії 15-ї повітряної армії (Ленінградський фронт), до квітня 1945 р. здійснив 206 бойових вильотів на бомбардування аеродромів, залізничних вузлів, скупчень військ противника.

За ратні подвиги 15 травня 1946 р. йому присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

В 1949 р. закінчив Вищу офіцерську школу штурманів у Краснодарі.

Нагороджений орденами Леніна, Червоного Прапора, Вітчизняної війни 1 ступеня, двома орденами Червоної Зірки, медалями.

4 серпня 1955 р. загинув під час виконання службових обов'язків. Похований у рідному селі.

Заїка Григорій Андрійович

Народився 13 жовтня 1909 р. в с. Чагів Оратівського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив семирічну школу, працював у колгоспі «Дружба». Член КПРС з 1931 р. В тому ж році пішов на службу в Червону армію. В 1936 р. закінчив курси лейтенантів при Київському військовому піхотному училищі.

В боях Великої Вітчизняної війни з квітня 1942 р. Воював на Ленінградському фронті. Старший сержант. Командував ротою 272-го стрілецького полку 123-ї стрілецької дивізії 67-ї армії. Під час прориву блокади Ленінграда вона 7 днів не виходила із бою, відбила всі контратаки танків та піхоти противника. 19 січня 1943 р. разом із бійцями проник у розташування ворога, захопив укріплений рубіж, знищив до роти солдатів і офіцерів.

За проявлену мужність 10 лютого 1943 р. йому присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

В 1945 р. закінчив курси «Выстрел», командував полком. У 1959 р., будучи підполковником, звільнився у запас. Працював у смт Оратів директором сільгоспбази.

Нагороджений орденом Леніна, Червоного Прапора, Вітчизняної війни 1 ступеня, медаллю.

Помер 4 вересня 1960 р. Похований в рідному селі.

Западинський Олександр Семенович

Народився 6 червня 1914 р. в с. Кальник Іллінецького району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. У 1935 р. закінчив технікум механізації сільського господарства, працював дільничним механіком Ладижинської МТС (Вінницька область). У 1940 р. закінчив Мелітопольське військово-авіаційне училище. Член КПРС з 1942 р.

Учасник Великої Вітчизняної війни з вересня 1941 р. Воював на Карельському фронті. Старший лейтенант. Будучи льотчиком-спостерігачем 118-ї окремої дальньої розвідувальної авіаційної ескадрильї 7-ї повітряної армії, до листопада 1943 р. здійснив 148

бойових вильотів на розвідку об'єктів і комунікацій ворожих військ.

Із 4 лютого 1944 р. – Герой Радянського Союзу.

Після війни продовжував службу в Збройних Силах СРСР. В 1947 р. закінчив Вищу офіцерську школу штурманів. У 1957 р. у званні майора звільнився в запас. Переїхав до Вінниці. Працював тут в інформаційно-обчислювальному центрі «Вінницявантажавтотрансу».

Нагороджений орденами Леніна, Червоного Прапора, двома орденами Вітчизняної війни 1 ступеня, двома орденами Червоної Зірки, медалями СРСР, а також державними нагородами України – орденом Богдана Хмельницького 3 ступеня, медаллю «Захиснику Вітчизни».

Помер 27 листопада 2002 р.

Похований у м. Вінниці.

Звонков* Трохим Никифорович

Народився 1905 р. в с. Заливанщина Калинівського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив місцеву сільську школу, працював шофером у колгоспі. В Червоній армії з липня 1941 р.

У бій з німецько-фашистськими загарбниками вступив у серпні 1941 р. Воював на Південно-Західному, Північно-Кавказькому і Степовому фронтах. Навідник гармати 247-го гвардійського артилерійського полку 110-ї гвардійської стрілецької дивізії 37-ї армії (Степовий фронт).

Відзначився в битві за Дніпро. 1 жовтня 1943 р., переправившись на правий берег ріки в районі с. Куцеволівка Онуфрієвського району Кіровоградської області, проявив виняткову стійкість у боях за утримання плацдарму. Успішно відбив двадцять контратак гітлерівців.

У тому ж році став комуністом, а 22 лютого 1944 р. – Героєм Радянського Союзу.

Після війни жив і працював у рідному селі.

Нагороджений орденами Леніна, Вітчизняної війни 2 ступеня, Слави 3 ступеня, медалями.

Помер 17 листопада 1978 р. Похований у рідному селі.

** За твердженням односельчан справжнє прізвище Дзвонко, по батькові – Нечипорович.*

Зіндельс Абрам Мойсейович

Народився 1915 р. в смт Липовець Липовецького району Вінницької області в сім'ї службовця. Єврей. Закінчив 9 класів. Навчався у Вінницькому будівельному технікумі. В Червоній армії з 1940 р. Комсомолець.

Учасник Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р. В 1942 р. закінчив школу молодших лейтенантів. Воював на Сталінградському та Південному фронтах. Командир взводу 690-го стрілецького полку 126-ї стрілецької дивізії 51-ї армії (Південний фронт). 18 жовтня 1943 р., діючи на чолі трьох штурмових груп, вибив противника із двох кварталів м. Мелітополя Запорізької області. При відбитті контратаки потрапив в оточення і бився до останнього. Залишившись один, підпустив фашистів на близьку відстань, а потім протитанковою гранатою підірвав себе і гітлерівців.

1 листопада 1943 р. посмертно удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджений орденом Леніна, медаллю.

Івашко Григорій Лазарович

Народився 14 березня 1928 р. в с. Мала Киріївка Бершадського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. По закінченні початкової школи працював у колгоспі с. Романівка того ж району, де мешкав. У Червоній армії з 1940 р. Комсомолець.

Учасник Великої Вітчизняної війни з липня 1941 р. Воював на 1-у та 2-у Українських фронтах. Навідник гармати 32-го артилерійського полку 31-ї стрілецької дивізії 52-ї армії (1-й Український фронт). У ніч на 25 січня 1945 р. у складі гарматної обслуги одним із перших переправився через р. Одер під м. Бреслау (м. Вроцлав, Польща). Прицільним вогнем по ворожих позиціях сприяв передовим загонам в захопленні та утриманні плацдарму, відбитті контратак противника. Загинув у цьому бою.

10 квітня 1944 р. йому посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджений орденом Леніна.

Похований у братській могилі в с. Кам'янець-Вроцлавськ (Польща).

Ісайко Михайло Онисимович

Народився 23 листопада 1908 р. в с. Михайлівка Ямпільського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Освіта початкова. Працював на ткацькій фабриці в м. Орєхово-Зуєво Московської області. В Червоній армії в 1930 – 1934 рр. Закінчив полкову школу молодших командирів. З 1935 р. працював в органах МВС.

Учасник Великої Вітчизняної війни з жовтня 1942 р. Командир взводу автоматників 492-го стрілецького полку 199-ї стрілецької дивізії 49-ї армії (2-й Білоруський фронт). Старшина. Член КПРС з 1943 р. 24 червня 1944 р. в бою північніше м. Могильов (Білорусія) замінив вибулого із строю командира роти. Під його командуванням рота вийшла до с. Колесище Могильовського району і форсувала Дніпро. На правому березі ріки відбила декілька ворожих контратак. Переслідуючи гітлерівців, 26 червня вийшла на околиці Могильова.

За ратні подвиги 24 березня 1945 р. удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Демобілізувавшись, служив в органах МВС, водієм у спецавтогосподарстві в м. Горькому (нині м. Нижній Новгород, Російська Федерація).

Нагороджений орденами Леніна, Червоного Прапора, двома орденами Вітчизняної війни 1 ступеня, орденом Вітчизняної війни 2 ступеня, двома орденами Червоної Зірки, медалями.

Помер 23 грудня 1992 р.

Касян Андрій Пилипович

Народився 13 грудня 1918 р. в с. Кібліч Гайсинського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив семи-

річну школу і курси трактористів. Працював трактористом у колгоспі. В Червоній армії з 1939 р.

Учасник Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р. Гвардії капітан. Член КПРС з 1942 р. Брав участь у боях за визволення Поділля, рідної Вінниччини.

Будучи командиром кулеметної роти 330-го гвардійського стрілецького полку 129-ї гвардійської стрілецької дивізії 18-ї армії (1-й Український фронт), 28 грудня 1943 р. при відбитті контратаки біля с. Студениця Коростишівського району Житомирської області знищив 36 гітлерівців і підпалив бронетранспортер. У боях 3 – 11 березня 1944 р. в числі перших форсував р. Снивода, потім р. Південний Буг. Його рота забезпечувала переправу стрілецьких підрозділів, відзначилась у бою за плацдарм. Загинув у бою біля с. Олександрівка Літинського району Вінницької області.

Звання Героя Радянського Союзу присвоєно 25 серпня 1944 р. посмертно.

Нагороджений орденами Леніна, Вітчизняної війни 1 ступеня, Червоної Зірки, медаллю.

Похований у с. Журавне Літинського району.

Кельбас Гліб Дем'янович

Народився 21 жовтня 1909 р. в с. Стіна Томашпільського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив 8 класів. Працював на заводі в м. Запоріжжі слюсарем. Одночасно вчився на робфаці. В 1931 р. призваний в Червону армію. В 1932 р. вступив у КПРС. У 1937 р. закінчив Одеське військове піхотне училище.

Учасник Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р. Воював на Південному та 1-у Білоруському фронтах. Відзначився на заключному етапі війни.

Будучи підполковником, командиром 696-го стрілецького полку 389-ї стрілецької дивізії (1-й Білоруський фронт), 16 квітня 1945 р. з плацдарму південніше м. Франкфурта (Німеччина) організував прорив полком глибокоешелонованої оборони противника і його наступ на м. Берлін. 23 квітня забезпечив форсування полком каналу Одер – Шпре, а 24 квітня – р. Шпре північніше м. Бесков (Німеччина). Був поранений, але залишився в строю.

21 травня 1945 р. удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

В 1946 р. в званні полковника звільнився у запас. Жив і працював у Києві.

Нагороджений орденом Леніна, двома орденами Червоного Прапора, орденами Суворова 3 ступеня, Олександра Невського, Вітчизняної війни 1-го та 2-го ступенів, медалями.

Помер 7 липня 1968 р.

Клименко Кіндрат Гаврилович

Народився 25 жовтня 1913 р. в с. Шура-Копіївська Тульчинського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. У 1931 р. закінчив Тульчинський педагогічний технікум. Працював вчителем у с. Журавлівка (Тульчинський район), головою сільради. В Червоній армії з 1934 р. В 1938 р. закінчив курси молодших лейтенантів. У 1939 р. став комуністом. Брав участь у визвольному поході радянських військ у Західну Україну (1939 р.), у радянсько-фінляндській війні 1939 – 1940 рр.

Учасник Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р. Воював на Південно-Західному, Центральному, 1-у Білоруському фронтах. Гвардії майор. Заступник командира 54-го гвардійського кавалерійського полку 14-ї гвардійської кавалерійської дивізії 7-го гвардійського кавалерійського корпусу (1-й Білоруський фронт).

29 січня 1945 р. на чолі передового загону дивізії у складі ескадрону форсував р. Одер, прорвав 2 лінії оборони противника. На станції Альткессель (Стари-Кіселін, в 6-и км на схід від м. Зелена Гура, Польща) загін розгромив 2 ешелони з військами і надіслане їм на допомогу підкріплення чисельністю до 200 чоловік.

За проявлену хоробрість 27 лютого 1945 р. удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджений орденом Леніна, двома орденами Червоного Прапора, орденом Кутузова 3 ступеня.

Загинув 10 березня 1945 р. Похований в м. Грайфенберг (м. Грифіце, Польща).

Клименко Сергій Васильович

Народився 1925 р. в с. Зозів Липовецького району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. У 1935 р. сім'я переїхала в м. Зима Іркутської області. Закінчив 5 класів. У Червоній армії з 1943 р.

У боях Великої Вітчизняної війни з березня 1944 р. Воював на 1-у Білоруському фронті. Кулеметник 113-го гвардійського стрілецького полку 38-ї гвардійської стрілецької дивізії 70-ї армії.

У тому ж році став комуністом.

Відзначився 18 – 19 серпня 1944 р. в боях за населений пункт Сіткі, що за 10 км на схід від м. Радзимін (Польща). Брав участь у відбитті семи контратак противника, знищив танк і до сотні гітлерівців. Був поранений, але не покинув поля бою.

Звання Героя Радянського Союзу удостоєний 24 березня 1945 р. посмертно.

Загинув у січні 1945 р. в бою під м. Бидгощ (Польща).

Нагороджений орденом Леніна, медалями.

Ковальов Іван Платонович

Народився 21 травня 1921 р. в с. Тарасівка Жмеринського району Вінницької області в робітничій сім'ї. Українець. Закінчив школу № 5 у м. Нікополі Дніпропетровської області. Працював токарем на Південнотрубному металургійному заводі в Нікополі. В 1940 р. призваний в ряди Червоної армії.

Учасник Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р. В 1942 р. закінчив курси молодших лейтенантів.

10 березня 1943 р. очолюваний ним міннопідривний взвод 9-го окремого батальйону мінерів (Північно-Західний фронт) був закинутий у тил ворога (Псковська область). За сім місяців бойової діяльності пустив під укіс 16 військових ешелонів, підірвав 17 мостів, знищив більше 1,4 км лінії зв'язку, 2 танки, бронемашину противника, навчив 350 партизанів міннопідривній справі. Брав участь у боях з трьома каральними експедиціями.

За зразкове виконання бойового завдання, особисту мужність 4 червня 1944 р. нагороджений медаллю «Золота Зірка».

У 1945 р. став членом КПРС. В 1950 р. закінчив Вищі академічні курси інженерних військ. У 1953 р. в званні полковника звільнився в запас. Повернувся в рідне село. Працював на радянській та господарській роботі.

Нагороджений орденами Леніна, Червоного Прапора, Вітчизняної війни 1-го та 2-го ступенів, медалями СРСР, а також державними нагородами України – орденом Богдана Хмельницького 3 ступеня, медаллю «Захиснику Вітчизни».

Ковальський Антон Пилипович

Народився 1905 р. в с. Регляшинки (нині с. Тростянець) Ямпільського району Вінницької області* у селянській сім'ї. Українець. Комуніст. У Червоній армії з 1942 р.

В боях Великої Вітчизняної війни з 1943 р. Сапер 134-го гвардійського окремого саперного батальйону 11-го гвардійського танкового корпусу 1-ї гвардійської танкової армії (1-й Український фронт).

19 липня 1944 р. під час форсування р. Західний Буг у районі сіл Поториця, Доброчин Сокальського району Львівської області протягом години разом із саперами свого взводу відновив зруйнований міст і забезпечив безперебійну переправу. Під час форсування р. Сан у районі польського села Радимно переправив на паромі до батальйону піхоти, а потім брав участь у спорудженні моста через цю річку.

23 вересня 1944 р. удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджений орденом Леніна, двома орденами Червоної Зірки, медалями.

Загинув у лютому 1945 р. Похований на території Польщі.

* *У деяких документах місцем народження вказується с. Комиші теперішнього Гафурійського району Башкортостана.*

Ковальчук Дмитро Андрійович

Народився 1 червня 1919 р. в с. Кидрасівка Бершадського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив 4 класи. Працював на Іжевському металургійному заводі. В Червоній армії з 1940 р.

Учасник Великої Вітчизняної війни з листопада 1941 р. Воював на Калінінському, 1-у та 2-у Українських фронтах. У 1943 р. закінчив курси молодших лейтенантів. Тоді ж став комуністом.

Будучи капітаном, заступником командира батальйону 1077-го стрілецького полку 316-ї дивізії 46-ї армії (2-й Український фронт), в ніч на 5 грудня 1944 р. під час форсування р. Дунай в районі населеного пункту Тьйокйоль на південь від Будапешта (Угорщина) першим досяг правого берега. Протягом доби брав участь у відбитті 16-и контратак, знищивши при цьому з ручного кулемета чимало гітлерівців.

24 березня 1945 р. нагороджений медаллю «Золота Зірка».

З 1946 р. – в запасі. Жив і працював на Таймирі.

Нагороджений орденами Леніна, Олександра Невського, Червоної Зірки, медалями.

Помер 30 квітня 1958 р. Похований у м. Селєхарді Тюменської області.

Ковальчук Іван Іванович

Народився 18 січня 1918 р. в с. Павлівка Калинівського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив Вінницький медичний технікум, у 1938 р. – Єйське військово-морське училище. З 1936 р. у Військово-Морському Флоті.

Учасник Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р. Воював на Чорноморському і Балтійському морях. Член КПРС з 1942 р.

Будучи штурманом ескадрильї 30-го розвідувального авіаційного полку (Військово-повітряні сили Чорноморського флоту), до вересня 1944 р. здійснив 285 бойових вильотів для завдання бомбових ударів по аеродромах, портах і передньому краю оборони противника. За його розвідданими потоплено декілька ворожих

транспортів і бойових кораблів. Особисто знищив 5 танків, 7 артилерійських батарей.

За проявлену мужність Указом Президії Верховної Ради СРСР від 6 березня 1945 р. йому присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

В 1955 р. закінчив Військово-морську академію. У 1957 р. у званні полковника звільнився в запас. Працював у Вінницькій облспоживспілці.

Нагороджений орденом Леніна, трьома орденами Червоного Прапора, орденом Вітчизняної війни 1-го та 2-го ступенів, Червоної Зірки, медалями СРСР, а також державними нагородами України – орденом Богдана Хмельницького 3 ступеня, медаллю «Захиснику Вітчизни».

Помер 6 листопада 2001 р. Похований у м. Вінниці.

Козак Степан Лаврентійович

Народився 1920 р. в с. Нападівка Калинівського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Навчався у Вінницькому енергетичному технікумі. В 1940 р. призваний в Червону армію.

Учасник Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р. Воював на Волховському, Ленінградському, Сталінградському, Південному та 3-у Білоруському фронтах. Член КПРС з 1942 р.

Будучи гвардії майором, заступником командира 1191-го стрілецького полку 385-ї стрілецької дивізії 39-ї армії (3-й Білоруський фронт), 24 січня 1945 р. з одним із батальйонів першим у дивізії форсував р. Дайме (Дейма) в районі населеного пункту Гольдбах (нині селище Славінськ Гвардійського району Калінінградської області) і захопив плацдарм на лівому березі. 13 квітня 1945 р. під час прориву оборони сильно укріпленого земландського угруповання ворога на захід від м. Кенігсберг (Калінінград) у бою за висоту особисто знищив 20 гітлерівців. Загинув у цьому бою.

Звання Героя Радянського Союзу удостоєний посмертно 29 червня 1945 р. Похований у с-щі Славінськ.

Нагороджений орденами Леніна, Червоного Прапора, Олександра Невського, Вітчизняної війни 1 ступеня.

Козаченко Олексій Костянтинович

Народився 10 вересня 1921 р. в с. Феліксівка (тепер с. Берестівка) Липовецького району Вінницької області в сім'ї службовця. Українець. Освіта середня. Працював учителем. У Червоній армії з 1939 р. В 1941 р. закінчив Київське піхотне училище.

Учасник Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р. Воював на Воронезькому, 1-у Українському фронтах. У 1942 р. закінчив курси «Выстрел». Капітан.

В ніч на 24 вересня 1943 р. очолюваний ним батальйон 835-го стрілецького полку 237-ї стрілецької дивізії 40-ї армії (Воронезький фронт) форсував р. Дніпро в районі с. Гребені Кагарлицького району Київської області, взяв участь у жорстоких боях за розширення плацдарму. Лише 30 вересня він відбив 23 контратаки противника.

За проявлену мужність 23 жовтня 1943 р. нагороджений медаллю «Золота Зірка».

У рік вікопомної Перемоги став членом КПРС.

В 1947 р. закінчив Бердичівський педінститут. У 1969 р. у званні полковника пішов у відставку.

Працював на військовій кафедрі Бердичівського учительського інституту, військовим комісаром у Липовецькому районі.

Нагороджений орденами Леніна, Червоної Зірки, медалями.

Помер 13 листопада 1976 р. Похований у м. Вінниці.

Колесник Павло Автономович

Народився 1917 р. в. с. Степанівка Вінницького району Вінницької області в селянській сім'ї. Росіянин. З 1936 р. на армійській службі. Служив у Військово-Морському Флоті. В 1939 р. закінчив Єйське військово-морське авіаційне училище.

Учасник Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р. Воював у складі Червонопрапорного Балтійського флоту. Гвардії старший лейтенант.

Будучи льотчиком 1-го гвардійського мінно-торпедного полку 8-ї мінно-торпедної авіаційної дивізії, до середини грудня 1943

р. здійснив 199 бойових вильотів, потопив 3 транспорти, танкер і плаваючий маяк.

Звання Героя Радянського Союзу присвоєно 22 лютого 1944 р.

У тому ж році став комуністом.

Нагороджений орденом Леніна, трьома орденами Червоного Прапора, орденом Червоної Зірки.

6 березня 1944 р. загинув. Похований в робітничому селищі Лєбяжє Ломоносівського району Ленінградської області.

Коновченко Ілля Потапович

Народився 1915 р. в с. Кіровка Калинівського району Вінницької області* в селянській сім'ї. Українець. Закінчив 7 класів. Працював трактористом Турбівської МТС (Вінницька область). У 1941 р. призваний у Червону армію.

У битвах з німецько-фашистськими загарбниками з липня 1941 р. Воював на Південно-Західному та Степовому фронтах. 25 вересня 1943 р. він, гвардії рядовий 222-го гвардійського стрілецького полку 72-ї гвардійської стрілецької дивізії 7-ї гвардійської армії (Степовий фронт), одним із перших подолав р. Дніпро в районі с. Бородаївка Верхньодніпровського району Дніпропетровської області, на захопленому рубежі з бійцями відбив 12 контратак противника.

За проявлену мужність 26 жовтня 1943 р. удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджений орденами Леніна, Червоної Зірки, медаллю.

Пропав без вісти.

**У деяких документах місцем народження вказується с. Кірове Комінтернівського району Одеської області.*

Костюк Андрій Васильович

Народився 28 листопада 1920 р. в с. Гурівці Козятинського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив 10 класів. Працював технічним секретарем Козятинського райкому

партії. В Червоній армії з січня 1941 р. Закінчив Томське артилерійське училище.

В боях Великої Вітчизняної війни з червня 1942 р. Громив ворога на Західному, Брянському, Сталінградському, 1-у Білоруському фронтах. В 1942 р. став членом КПРС.

Особливо відзначився в боях за визволення Польщі.

Будучи гвардії капітаном, командиром мінометної батареї 12-го гвардійського кавалерійського полку 3-ї гвардійської кавалерійської дивізії 2-го гвардійського кавалерійського полку (1-й Білоруський фронт), 31 січня – 4 лютого 1945 р. вогнем батареї під час відбиття ворожих контратак в районі населеного пункту Фледерборн (Подгає, в 7-и км на південь від м. Оконьок, Польща) знищив значну кількість гітлерівців. 1 – 2 березня 1945 р., діючи в групі захоплення, батарея подолянина знищила декілька дотів у районі залізничної станції Ойленбург (Сільново), захопила вокзал і утримувала його до підходу підкріплення.

31 травня удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Війну закінчив підполковником. З 1945 р. – в запасі. В 1950 р. закінчив Ленінградську школу МВС. До 1968 р. працював в органах МВС, потім військовим керівником, директором школи № 2 у Вінниці. Відмінник народної освіти УРСР.

Нагороджений орденами Леніна, Богдана Хмельницького 3 ступеня, Вітчизняної війни 1-го та 2-го ступенів, Червоної Зірки, медалями СРСР.

Помер 4 липня 2004 р. Похований у м. Вінниці.

Кравченко Василь Федорович

Народився 23 червня 1921 р. в с. Погребище (нині м. Погребище) Погребищенського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. У 1935 р. закінчив 6 класів, працював на місцевому цукрозаводу. В 1940 р. призваний в Червону армію.

Учасник Великої Вітчизняної війни з травня 1942 р. Воював на Степовому, Південно-Західному, Сталінградському, 1-у та 2-у Українських, 1-у Білоруському фронтах. У 1942 р. став комуністом.

В 1943 р. закінчив курси молодших лейтенантів.

Командуючи взводом автоматників 66-ї гвардійської танкової бригади 12-го гвардійського танкового корпусу 2-ї гвардійської танкової армії (1-й Білоруський фронт), відзначився у Вісло-Одерській стратегічній наступальній операції. У січні 1945 р. його взвод знищив чимало солдатів і офіцерів противника, звільнив з неволі понад 170 радянських громадян, захопив ешелон з військовим майном. 2 лютого подолянин був важко поранений.

За проявлену мужність і відвагу 24 березня 1945 р. удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Після війни звільнився в запас. Жив у м. Сизрані (Росія). Працював у тресті їдалень.

Нагороджений орденами Леніна, Вітчизняної війни 2 ступеня.

Помер 21 листопада 1960 р.

Кучерявий Микола Данилович

Народився 21 серпня 1924 р. в с. Мазурівка Тульчинського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Освіта початкова. Працював у колгоспі. Комсомолець.

Учасник Великої Вітчизняної війни з травня 1944 р. Командир відділення 132-го гвардійського стрілецького полку 42-ї гвардійської стрілецької дивізії 40-ї армії (2-й Український фронт). Молодший сержант.

Відзначився під час прориву оборони противника в районі м. Пашкани (Румунія). 19 серпня 1944 р. під час бою кинувся на замінування дротяні загородження, в яких після вибуху утворились проходи. Відважний воїн ціною свого життя сприяв виконанню підрозділом бойового завдання.

24 березня 1945 р. посмертно удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджений орденом Леніна.

Похований у с. Сочь (за 10 км на південний захід від м. Пашкани).

Лещенко Петро Лук'янович

Народився 1917 р. в с. Михайлівка Бершадського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив 5 класів. Працював у колгоспі. В Червоній армії з 1937 р.

Учасник Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р. Воював на Брянському, Воронезькому та 1-у Українському фронтах.

Будучи старшим лейтенантом, а згодом капітаном, командиром роти 842-го стрілецького полку 240-ї стрілецької дивізії 38-ї армії (Воронезький фронт), 27 вересня 1943 р. одним із перших в полку із взводом форсував р. Дніпро в районі с. Лютіж Вишгородського району Київської області. Взвод захопив невеликий плацдарм і відстояв рубіж, відбивши за день декілька контратак противника. До вечора подолянин зумів переправити на правий берег ріки всю роту. Відбиваючи шалені контратаки ворога, бійці роти знищили більше сотні гітлерівців і забезпечили форсування ріки полком. У бою замінив важко пораненого командира батальйону.

29 жовтня 1943 р. нагороджений медаллю «Золота Зірка».

Член КПРС з 1943 р.

12 листопада, отримавши важке поранення, помер від ран.

Нагороджений орденами Леніна, Вітчизняної війни 2 ступеня, Червоної Зірки.

Похований на південній околиці с. Вільшанка Васильківського району Київської області.

Ляхов Георгій Васильович

Народився 3 січня 1923 р. в м. Гайсин Гайсинського району Вінницької області* в сім'ї службовців. Українець. Закінчив середню школу. Працював токарем на заводі в м. Нижній Ломов Пензенської області. В 1941 р. призваний в Червону армію. В 1942 р. закінчив Пензенське мінометне училище.

Учасник Великої Вітчизняної війни з квітня 1942 р. Воював на Західному і Центральному фронтах. Капітан.

Тимчасово виконуючи обов'язки заступника командира батальйону 120-го стрілецького полку 69-ї стрілецької дивізії 65-ї

армії (Центральний фронт), 15 жовтня 1943 р. у складі десантної групи в числі перших переправився на правий берег Дніпра в районі смт Радуль (Чернігівська область). В рукопашній сутичці особисто знищив кількох гітлерівців. Батальйон відбив усі контратаки ворога, забезпечив переправу інших підрозділів полку.

30 жовтня 1943 р. удостоєний звання Героя Радянського Союзу. У тому ж році став комуністом.

В 1945 р. закінчив курси «Выстрел», в 1949 р. – Військову академію ім. М. В. Фрунзе. Був викладачем у військовому піхотному училищі. В 1962 р. в званні підполковника звільнився в запас. Жив у м. Читі, працював начальником пожежної охорони аеропорту.

Нагороджений орденами Леніна, Вітчизняної війни 2 ступеня, Червоної Зірки, медалями.

Помер 5 червня 1983 р.

** У деяких документах місцем народження вказується с. Монастирок Немирівського району Вінницької області.*

Мазур Трифон Григорович

Народився 1919 р. в с. Савинці Тростянецького району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. В 1938 р. закінчив Тульчинський педагогічний технікум. Працював учителем початкової школи в с. Антонівка Томашпільського району Вінницької області. У Червоній армії з 1939 р.

Учасник Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р. Воював на Західному, Калінінському, Брянському, Центральному, 1-у Білоруському фронтах.

В 1943 р. закінчив Смоленське артилерійське училище. Лейтенант. У тому ж році вступив у КПРС.

Будучи командиром взводу управління 753-го гарматного артилерійського полку 24-ї гарматно-артилерійської бригади 5-ї артилерійської дивізії 4-го артилерійського корпусу прориву 3-ї ударної армії (1-й Білоруський фронт), відзначився 27 квітня 1945 р. під час вуличних боїв у Берліні. Вночі група гітлерівців напала на обслугу гармати. Подолянин замінив пораненого заряджаючого, а коли закінчились снаряди, вогнем із автомата та гранатами про-

довжував із бійцями відбивати атаку, змусивши ворога відступити.

31 травня 1945 р. йому присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Після війни продовжив службу в Радянській Армії.

Звільнившись у запас, в 1957 р. закінчив Саратовський державний університет. Працював вчителем географії у середній школі м. Пугачов Саратовської області.

Нагороджений орденами Леніна, Богдана Хмельницького 3 ступеня, Вітчизняної війни 1 ступеня, трьома орденами Червоної Зірки, медалями.

Малик Хома Васильович

Народився 1903 р. в с. Бондурівка Немирівського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив Дніпропетровський будівельний інститут. Працював на Дніпрогесі, в Запоріжжі, інженером-будівельником у Дніпропетровську. В Червоній армії в 1923 – 1925 рр., а також із червня 1941 р.

Учасник Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р. Командир роти 62-го гвардійського окремого саперного батальйону 3-го гвардійського механізованого корпусу 47-ї армії (Воронезький фронт). Відзначився 3 жовтня 1943 р. під час форсування Дніпра в районі м. Канева Черкаської області, забезпечивши переправу на захоплений плацдарм частин корпусу.

Загинув 8 жовтня 1943 р.

За зразкове виконання бойового завдання, особисту відвагу 25 жовтня 1943 р. посмертно удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджений орденами Леніна, Червоної Зірки, медалями.

Похований у братській могилі в с. Лепляєво Канівського району Черкаської області.

Мандибура Михайло Карпович

Народився 10 травня 1921 р. в с. Довжок Шаргородського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. В 1940 р.

закінчив Тульчинське ветеринарне училище і до призову в армію (квітень 1941 р.) працював ветфельдшером у рідному селі.

Учасник Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р. Воював на Західному, Калінінському, 1-у Прибалтійському фронтах.

Відзначився в боях за звільнення Білорусії. Будучи командиром мінометної обслуги 992-го стрілецького полку 306-ї стрілецької дивізії 43-ї армії (1-й Прибалтійський фронт), 24 червня 1944 р. у числі перших форсував р. Західна Двіна в районі с. Шарапино (Вітебська область), брав участь у бою по захопленню та утриманню плацдарму.

22 липня 1944 р. став Героєм Радянського Союзу, а також у тому році – комуністом.

В 1946 р. закінчив Челябінське танково-технічне училище. Невдовзі звільнився в запас. Жив і працював у рідному селі (голова колгоспу, сільради).

Нагороджений орденами Леніна, Вітчизняної війни 1-го та 2-го ступенів, медалями.

Помер 8 липня 1985 р. Похований у рідному селі.

Матієнко Петро Андрійович

Народився 1915 р. в с. Вінницькі Хутори Вінницького району Вінницької області у селянській сім'ї. Українець. У 1938 р. із другого курсу Вінницького педагогічного інституту був призваний в Червону армію. В тому ж році закінчив Одеську військово-авіаційну школу.

В боях з гітлерівськими загарбниками у Великій Вітчизняній війні з червня 1941 р. Воював на Західному, Північно-Кавказькому та Степовому фронтах. У 1942 р. вступив у КПРС.

Будучи майором, штурманом 270-го винищувально-авіаційного полку 203-ї винищувально-авіаційної дивізії 1-го штурмового авіаційного корпусу 5-ї повітряної армії (Степовий фронт), до вересня 1943 р. здійснив 259 бойових вильотів, у 41-у повітряному бою особисто збив 13 літаків противника. Ще один ворожий літак збив у складі групи.

4 лютого 1944 р. удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджений орденом Леніна, двома орденами Червоного Прапора, двома орденами Вітчизняної війни 1 ступеня, медалями.

Загинув 15 жовтня 1944 р. в авіаційній катастрофі. Похований в м. Мелєц (Польща).

Медвецький Микола Васильович

Народився 1917 р. в с. Буцні Барського району Вінницької області в робітничій сім'ї. Українець. Працював інспектором райземвідділу. В Червоній армії з 1938 р.

Учасник Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р. Член КПРС з 1943 р. Воював на Калінінському та 1-у Прибалтійському фронтах. Хімінструктор батареї 569-го винищувально-протитанкового артилерійського полку 17-ї винищувально-протитанкової артилерійської бригади 43-ї армії (1-й Прибалтійський фронт).

11 липня 1944 р. в бою, що розгорівся неподалік с. Антабалга (Утенський район, Литва), брав участь у відбитті чотирьох атак противника, знищивши до десятка ворожих солдатів. Коли закінчились боєприпаси, гранатою підірвав себе і гітлерівців, що оточили його.

24 березня 1945 р. посмертно нагороджений медаллю «Золота Зірка».

Нагороджений також орденом Леніна, медаллю.

Похований у с. Сірвіджай Утенського району (Литва).

Могильчак Іван Лазарович

Народився 8 лютого 1917 р. в с. Демидівка Тростянецького району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив 9 класів, потім авіаційну школу Цивільного повітряного флоту. У Військово-Повітряних Силах з 1941 р.

Учасник Великої Вітчизняної війни з 1942 р. Закінчив Вищі курси льотної підготовки. Воював на Воронезькому та 2-у Українському фронтах. Старший лейтенант. Член КПРС з 1943 р.

Будучи командиром ескадрильї 235-го штурмового авіаційного полку 264-ї штурмової авіаційної дивізії 5-го штурмового авіаційного корпусу 2-ї повітряної армії (Воронезький фронт), до

жовтня 1943 р. здійснив 94 бойових вильоти, бомбовими та штурмовими ударами завдав значних втрат ворогові. Брав участь у 12-и повітряних боях, збив 1-го винищувача противника.

Визволяв рідну Вінниччину.

4 лютого 1944 р. удостоєний Звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджений орденом Леніна, двома орденами Червоного Прапора, орденом Олександра Невського, Вітчизняної війни.

Помер 14 лютого 1945 р. Похований у м. Вінниці.

Мороз Оксентій Гнатович

Народився 1914 р. в с. Борівка Чернівецького району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. У Червоній армії з 1941 р.

Учасник Великої Вітчизняної війни з березня 1943 р. Командир відділення мінометної роти 702-го стрілецького полку 213-ї стрілецької дивізії 7-ї гвардійської армії (Степовий фронт).

27 вересня 1943 р. з групою бійців одним із перших переплив через р. Дніпро і знищив ворожу кулеметну точку. 28 вересня взяв участь у відбитті 8-и контратак противника. В бою за м. Дніпровокам'янка Верхньодніпровського району Дніпропетровської області підбив ворожий танк.

За проявлені відвагу і мужність Указом Президії Верховної Ради СРСР від 26 жовтня 1943 р. йому присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

У 1945 р. вступив у КПРС.

Після війни жив на хуторі Гладківка (нині у складі с. Іванопольє Донецької області). Працював механізатором.

Нагороджений орденами Леніна, Червоної Зірки, медалями.

Помер 28 травня 1969 р. Похований в Донецьку.

Москальчук Микита Андрійович

Народився 20 жовтня 1902 р. в с. Очеретня Погребищенського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив 5 класів реального училища. В 1920 р. став червоноармійцем.

Член КПРС з 1928 р. В 1927 р. закінчив у Києві школу командирів РСЧА, в 1931 р. в Москві – бронетанкові командні курси, в 1933 р. – Московські курси вдосконалення командного складу механізованих військ РСЧА, в 1941 р. – Військову академію ім. М. В. Фрунзе.

Учасник Великої Вітчизняної війни з липня 1942 р. Воював на Центральному та Воронезькому фронтах.

Будучи гвардії підполковником, заступником командира 54-ї гвардійської танкової бригади 7-го гвардійського танкового корпусу 3-ї гвардійської танкової армії (1-й Український фронт), в боях під Києвом в період з 3 по 13 листопада 1944 р. очолював передові підрозділи бригади. Вони першими увірвались в м. Васильків, а потім у с. Паволоч Попельнянського району Житомирської області. Подолянин особисто брав участь у відбитті 10 контратак противника. В бою був важко поранений. 14 листопада 1943 р. помер.

Звання Героя Радянського Союзу удостоєний 10 січня 1944 р. посмертно.

Нагороджений орденами Леніна, Червоного Прапора.

Похований у с. Паволоч.

Нагірняк Дмитро Васильович

Народився 5 квітня 1909 р. в с. Жолоби Томашпільського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив 7 класів, працював у сільському господарстві. У Червоній армії з 1928 р. В 1931 р. закінчив Бакинське військове піхотне училище, в 1934 р. – курси вдосконалення командного складу. В 1939 р. вступив у КПРС.

На фронтах Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р.

Відзначився в боях за визволення Румунії.

Будучи гвардії підполковником, заступником командира 22-ї гвардійської танкової бригади 5-го гвардійського танкового корпусу 6-ї танкової армії (2-й Український фронт), 24 серпня 1944 р. під час прориву ешелонованої оборони противника в районі поселення Войнешти (за 10 км на південний захід від м. Ясси, Румунія) залишився за командира бригади. Одним із перших на своєму танкові увірвався в м. Текуч (Румунія). В цьому бою був поранений і того ж дня помер.

13 вересня 1944 р. йому посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджений орденами Леніна, Червоного Прапора, Червоної Зірки, медалями.

Надутий Михайло Іванович

Народився 20 вересня 1925 р. в с. Цибулівка Тростянецького району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив 8 класів. Працював у колгоспі. Після звільнення Вінниччини від німецько-фашистських загарбників у квітні 1944 р. призваний у Червону армію.

В діючій армії з травня 1944 р. Сапер 21-го гвардійського відділення моторизованого саперного батальйону 5-го гвардійського танкового корпусу 6-ї танкової армії (2-й Український фронт).

Відзначився 28 грудня 1944 р. Прорвавшись із підрозділом до моста через р. Грон в районі селища Палд (в 44-х км на північний схід від м. Комарно, Чехословаччина), перерізав кабелі зарядів, підготовлених для висадження в повітря мосту. Забезпечив безперешкодне просування танків. Загинув у цьому бою.

28 квітня 1945 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР посмертно нагороджений медаллю «Золота Зірка».

Нагороджений також орденом Леніна, медалями.

Похований у селищі Палд.

Наконечний Андрій Гаврилович

Народився 6 червня 1915 р. в с. Ладижин (тепер м. Ладижин) Тростянецького району Вінницької області* в селянській сім'ї. Українець. У 1938 р. закінчив Білоцерківський сільськогосподарський інститут, працював агрономом сортодільниці на Бершадському цукрозаводі. В Червоній армії з січня 1941 р.

Учасник Великої Вітчизняної війни з липня 1943 р. З того ж року член КПРС. Воював на Західному, 3-у Прибалтійському фронтах.

Відзначився на Забайкальському фронті під час радянсько-японської війни 1945 р.

Будучи гвардії майором, начальником штабу 212-го гвардійського гаубичного полку 8-ї гвардійської гаубичної артилерійської бригади 3-ї гвардійської дивізії 5-го артилерійського корпусу прориву 39-ї армії (Забайкальський фронт), перебуваючи у складі розвідувальної групи, 5 серпня 1945 р. біля станції Дебосьє зіткнувся з японцями, організував кругову оборону. Отримав важке поранення, але протримався до підходу підкріплення.

14 серпня 1945 р. помер від ран.

8 вересня 1945 р. посмертно удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджений орденами Леніна, Вітчизняної війни 1 ступеня, Червоної Зірки, медалями.

** У деяких документах місцем народження вказується с. Носівці Гайсинського району Вінницької області.*

Ніколаєнко Петро Іванович

Народився 12 червня 1914 р. в с. Мітлинці Гайсинського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Освіта середня. Працював у Бершадському районному відділенні міліції. Член КПРС з 1938 р. У Червоній армії з 1939 р. Брав участь у визвольному поході радянських військ у Західну Україну та Західну Білорусію.

На фронті у Велику Вітчизняну війну з лютого 1942 р. Командир роти 134-го танкового полку 10-ї гвардійської кавалерійської дивізії 4-го гвардійського кавалерійського корпусу (Північно-Кавказький фронт). Старший лейтенант.

Відзначився в оборонних боях в районі м. Ростов-на-Дону. 22 – 23 липня 1942 р. його рота підбила та знищила 29 танків противника. У період боїв 12 – 22 грудня 1942 р. в районі хутора Нортон Курського району Ставропольського краю особисто підбив 3 ворожих танки, знищив батарею шестиствольних мінометів, 4 гармати, 2 дзоти.

Загинув у бою 29 січня 1943 р.

31 березня 1943 р. йому посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджений орденом Леніна.

Похований в с. Ново-Олександрівка Зерноградського району Ростовської області (Російська Федерація).

Оленич Іван Іванович

Народився 20 березня 1920 р. в с. Носківці Жмеринського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив 7 класів. Працював зв'язківцем у м. Попасна Луганської області. Закінчив школу ФЗН при Миколаївському суднобудівному заводі. Працював на ньому слюсарем. У Червоній армії з 1940 р.

Учасник Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р. Закінчив військове училище зв'язку. Воював на Південно-Західному, 1-у Білоруському, 2-у та 3-у Українських фронтах.

Відзначився під час форсування р. Дніпро та захоплення плацдарму в районі с. Григорівка Канівського району Черкаської області. Будучи молодшим лейтенантом, командиром телефонного взводу 703-ї окремої роти зв'язку 38-ї стрілецької дивізії 40-ї армії (Воронезький фронт), в ніч на 24 вересня 1943 р. з трьома зв'язківцями в числі перших переплив ріку і, проклавши кабельну лінію, встановив зв'язок командира дивізії з передовим полком, що захопив плацдарм на правому березі. Під час бою, ризикуючи життям, не раз кидався в холодну воду, ліквідовував пошкодження на лінії.

10 січня 1944 р. йому присвоєно звання Героя Радянського Союзу. В 1945 р. став комуністом.

Звільнився в запас в 1946 р. Повернувся у рідне село. До 1967 р. працював у місцевому радгоспі.

Нагороджений орденами Леніна, Вітчизняної війни 1 ступеня, медалями СРСР, а також державними нагородами України – орденом Богдана Хмельницького 3 ступеня, медаллю «Захиснику Вітчизни».

Помер у 1988 р. Похований в с. Олександрівка Жмеринського району.

Олійник Вадим Клавдійович

Народився 20 листопада 1922 р. в с. Велика Клітенка Хмільницького району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець.

Освіта середня. Після школи працював у колгоспі. В Червоній армії з 1940 р. В 1941 р. закінчив Бакинське училище зенітної артилерії.

У діючій армії з травня 1943 р. Воював на Калінінському, 1-у та 2-у Білоруських фронтах. Кандидат у члени КПРС з 1944 р.

Будучи старшим лейтенантом, командиром батареї 1991-го зенітного артилерійського полку 64-ї зенітної артилерійської дивізії (2-й Білоруський фронт), в боях за звільнення Правобережної України 28 – 31 березня 1944 р. батарея під його командуванням збила 4 літаки противника і планер. 5 квітня 1944 р., розмістивши батарею на протитанковому рубежі в районі с. Дубове Ковельського району Волинської області, зенітники відбили ворожу контратаку, знищивши 5 танків і самохідних артилерійських установок. Загинув у цьому бою.

22 серпня 1944 р. посмертно удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджений орденом Леніна.

Похований у м. Ковель Волинської області.

Олійник Григорій Микитович

Народився 9 лютого 1916 р. в смт Вороновиця Вінницького району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив середню школу. Працював на Степанівському цукровому заводі, у Вороновицькому райкомі комсомолу. В Червоній армії з 1936 р. В 1939 р. закінчив Чугуївське військове авіаційне училище. Член КПРС з 1941 р.

Учасник Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р. Воював на Південно-Західному, Брянському, Північно-Кавказькому, Сталінградському та інших фронтах.

Будучи капітаном, заступником командира 293-го винищувального авіаційного полку 287-ї винищувальної авіаційної дивізії 4-ї повітряної армії (Північно-Кавказький фронт), до травня 1943 р. здійснив 296 бойових вильотів, у 67-и боях збив 18 і в складі групи 2 літаки противника.

За зразкове виконання бойових завдань, відвагу і героїзм Указом Президії Верховної Ради СРСР від 24 серпня 1943 р. йому присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Після війни продовжив службу у Військово-Повітряних Силах. В 1951 р. закінчив Вищі льотно-тактичні курси вдосконалення офіцерського складу. Підполковник.

Нагороджений орденами Леніна, трьома орденами Червоного Прапора, орденом Олександра Невського, Вітчизняної війни 1 ступеня, Червоної Зірки, медалями.

Загинув 11 серпня 1953 р. при виконанні службових обов'язків.

Пивовар Віктор Гордійович

Народився 21 листопада 1902 р. в с. Борівка Чернівецького району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Освіта неповна середня. В Червоній армії з 1924 р. В 1925 р. закінчив полкову школу. В 1928 р. став членом КПРС. В 1932 р. пройшов курси перепідготовки командного складу, а в 1936 р. – курси вдосконалення командного складу. Кадровий командир Червоної армії. Підполковник.

В боях Великої Вітчизняної війни з 1941 р. Воював на Південно-Західному, Північно-Кавказькому, Брянському, 3-у та 4-у Українських фронтах. Відзначився в боях за визволення Чехословаччини.

Будучи заступником командира 1672-го винищувально-протитанкового артилерійського полку (4-й Український фронт), 14 січня 1945 р. в бою за населений пункт Мокранце (південно-західніше м. Кошіце, Словаччина) організував кругову оборону декількох батарей полку і протягом 10 годин керував відбиттям ворожих контратак. Артилеристи завдали значних втрат противнику в живій силі та техніці, прорвали кільце оточення. В цьому бою був важко поранений. Помер 14 січня 1945 р. від ран.

23 травня 1945 р. посмертно нагороджений медаллю «Золота Зірка».

Нагороджений також орденом Леніна, орденом Олександра Невського, двома орденами Вітчизняної війни 2 ступеня, медалями.

Похований в населеному пункті Гаранда (на північ від м. Енч, Угорщина).

Пилипенко Володимир Степанович

Народився 25 жовтня 1918 р. в с. Кальнишівка Тиврівського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив 2 курси Харківського інституту інженерів залізничного транспорту. З 1939 р. у Військово-Морському Флоті. В 1941 р. закінчив Ленінградське вище військово-морське училище.

Учасник Великої Вітчизняної війни з 1941 р. Командир ланки торпедних катерів 2-ї бригади торпедних катерів (Чорноморський флот). Під час закінчення бойового патрулювання, конвоювання кораблів і суден, висадження десантних груп підбив 3 торпедних катери та потопив десантну баржу противника.

16 травня 1944 р. став Героєм Радянського Союзу.

Того ж року вступив в ряди КПРС.

Після війни продовжив службу на флоті. Командував дивізіоном торпедних катерів в Севастополі. В 1952 р. закінчив військово-морську академію імені Ворошилова. Потім був начальником штабу бригади торпедних катерів, командував великим з'єднанням у Феодосії.

Свої знання згодом передавав підростаючій зміні. З 1963 року – заступник начальника Тихоокеанського військово-морського училища ім. С. О. Макарова, а в 1967 – 1982 рр. – начальник Калінінградського вищого військово-морського училища. Тут став доцентом, кандидатом технічних наук.

З 1982 р. віце-адмірал В. С. Пилипенко – у відставці. Оселився в Севастополі. Тривалий час очолював Севастопольське відділення Всеукраїнського об'єднання ветеранів війни. В роки незалежності став почесним членом екіпажу корвету Військово-Морських Сил України «Вінниця».

Нагороджений орденом Леніна, орденом Червоного Прапора, двома орденами Вітчизняної війни 1 ступеня, орденами Червоної Зірки, «За службу Батьківщині у Збройних Силах СРСР» 3 ступеня, медалями.

Помер 13 березня 2005 р. Похований у Севастополі.

Пироговський Олександр Сидорович

Народився 1897 р. в м. Гайсин Гайсинського району Вінницької області в робітничій сім'ї. Українець. Учасник громадянської війни. З 1924 р. працював у м. Києві на залізничному вузлі. В 1927 р. став комуністом. Перейшов на партійну роботу.

На початку Великої Вітчизняної війни був секретарем парторганізації Київського лісопереробного заводу. Після відходу радянських військ залишився на окупованій території. Секретар Залізничного підпільного райкому партії м. Києва. Один із організаторів і керівників антифашистської боротьби.

Схоплений і розстріляний гестапо 6 листопада 1943 р.

За зразкове виконання бойових завдань командування у боротьбі проти німецько-фашистських загарбників в тилу противника і виявлені при цьому відвагу та героїзм, за особливі заслуги в розвитку партизанського руху в Україні Указом Президії Верховної Ради СРСР від 2 травня 1945 р. йому посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджений орденом Леніна, медаллю.

Пліс Іван Григорович

Народився 23 жовтня 1919 р. в с. Михайлин Козятинського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив 7 класів. Працював рахівником у колгоспі. В Червоній армії з 1939 р. В 1942 р. закінчив Ленінградське військово-інженерне училище. Член КПРС з 1945 р.

Учасник Великої Вітчизняної війни з жовтня 1943 р. Воював на Північно-Західному, 2-у Прибалтійському, Карельському та 1-у Далекосхідному фронтах.

Відзначився в боях за визволення Ленінградської області. Будучи лейтенантом, командиром взводу 222-го окремого моторизованого штурмового інженерно-саперного батальйону 20-ї моторизованої штурмової інженерно-саперної бригади 7-ї армії (Карельський фронт), 21 червня 1944 р. на чолі взводу саперів-штурмовиків переправився через р. Свір в районі м. Лодейне Поле (Ленінградська область), проробив переходи в дротяних загороджен-

нях і пішов на штурм 2-х ворожих дзотів. Один дзот був підірваний, гарнізон іншого здався в полон. Плацдарм було захоплено.

21 липня 1944 р. удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Після війни продовжив службу в Радянській Армії. В запас у званні майора звільнився в 1960 р. Жив у Вінниці. Працював інженером.

Нагороджений орденом Леніна, орденом Червоного Прапора, двома орденами Вітчизняної війни 1 ступеня, двома орденами Червоної Зірки, медалями СРСР, а також державними нагородами України – Богдана Хмельницького 3 ступеня, медаллю «Захиснику Вітчизни».

Помер 18 вересня 2004 р. Похований у м. Вінниці.

Плотянський Петро Трохимович

Народився 30 січня 1912 р. в с. Стражгород Теплицького району Вінницької області в робітничій сім'ї. Українець. Працював бригадиром у місцевому колгоспі ім. III Інтернаціоналу. В 1936 р. закінчив автомобільний технікум. Працював інспектором державтоінспекції в м. Георгіївську Ставропольського краю. У Червоній армії з 1940 р. В 1941 р. закінчив Ростовське артилерійське училище.

Учасник Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р. Воював на Західному, Південному, Брянському, Північно-Кавказькому та 1-у Українському фронтах. Старший лейтенант.

Відзначився в боях за м. Новоросійськ. Будучи командиром відділення розвідувальної роти 107-ї окремої стрілецької бригади 18-ї армії (Північно-Кавказький фронт), 16 квітня 1943 р. із своєю групою розвідників підповз до переднього краю оборони противника, несподіваною атакою захопив 3 дзоти. Вперто утримуючи здобуту позицію, відбив 3 ворожих контратаки.

За проявлену мужність Указом Президії Верховної Ради СРСР 25 жовтня 1943 р. удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

У тому ж році став комуністом.

В 1948 р. закінчив Ленінградську вищу офіцерську артилерійську школу і в званні капітана звільнився в запас. Жив у м.

Нальчик (Кабардино-Балкарія, Росія). Працював механіком автобази.

Нагороджений орденом Леніна, двома орденами Вітчизняної війни 1 ступеня, медалями.

Пономарчук Андрій Іванович

Народився 1915 р. в с. Черемошне Погребищенського району Вінницької області* в селянській сім'ї. Українець. Навчався в місцевій сільській школі. Закінчив гірничопромислове училище. З 1935 р. працював шахтарем у м. Луганську. В Червоній армії з 1940 р.

Учасник Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р. Воював на Південно-Західному, Брянському та Воронезькому фронтах. Визволяв рідне Поділля.

Лейтенант, командир роти 569-го стрілецького полку 161-ї стрілецької дивізії 40-ї армії (Воронезький фронт) в ніч на 23 вересня 1943 р. із своєю ротою в числі перших форсував р. Дніпро в районі с. Зарубинці Канівського району Черкаської області і впродовж дня з боями просунувся на 2 км в глибину території правого берега. Рота відбила декілька ворожих контратак, утримала захоплений плацдарм до підходу основних сил.

23 жовтня 1943 р. йому присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджений орденом Леніна.

7 лютого 1944 р. загинув, визволяючи від ворога рідний край. Похований в с. Судилків Шепетівського району на Хмельниччині.

** У деяких документах місцем народження вказується м. Кадіївка (нині м. Стаханов) Луганської області.*

Пономарчук Степан Єфремович

Народився 26 березня 1913 р. в м. Гайсин Гайсинського району Вінницької області в робітничій сім'ї. Українець. Закінчив 7 класів, фабрично-заводське училище. Працював токарем у заліз-

ничному депо. В Червоній армії з 1934 р. В 1937 р. закінчив Сталінградську військову авіаційну школу. В 1939 р. став комуністом.

Учасник радянсько-фінляндської війни 1939 – 1940 рр. Військовий комісар ескадрильї 5-го окремого швидкісного бомбардувального авіаційного полку 14-ї армії. Старший політрук. До січня 1940 р. здійснив 10 бойових вильотів на бомбардування скупчень військ противника, аеродромів, завдав ворогові значних втрат.

5 лютого 1940 р. удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Учасник Великої Вітчизняної війни з 1941 р. Воював на Ленінградському та 2-у Далекосхідному фронтах. Був на штабних та командних посадах.

В 1950 р. закінчив Вищі льотно-тактичні курси удосконалення офіцерського складу. З 1958 р. – полковник запасу. Поселився у м. Брянську (Росія).

Нагороджений орденом Леніна, двома орденами Червоного Прапора, двома орденами Вітчизняної війни 1 ступеня, орденом Червоної Зірки, медалями.

Поплавський Станіслав Гільярович

Народився 22 квітня 1902 р. в с. Вендичани Могилів-Подільського району Вінницької області в селянській сім'ї. Поляк. Закінчив початкову школу. В Червоній армії з 1923 р. В 1928 р. став комуністом. В 1930 р. закінчив Харківське військове училище, а в 1938 р. – Військову академію ім. М. В. Фрунзе. Працював у ній викладачем.

На фронтах Великої Вітчизняної війни з липня 1941 р. Був командиром стрілецького полку, дивізії, корпусу. Воював на Західному, Калінінському, 1-у та 3-у Білоруських фронтах. Генерал-лейтенант.

В 1944 р. на прохання уряду Польщі відряджений у Військо Польське, командував 2-ю та 1-ю арміями.

За вміле управління військами під час прориву оборони противника на р. Одер і в боях за м. Берлін 29 травня 1945 р. йому присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Після війни був командуючим військами військового округу, заступником міністра Національної оборони ПНР (1945 – 1956

рр.). У грудні 1956 р. повернувся в СРСР, був першим заступником Головного інспектора Міністерства оборони СРСР. З 1958 р. – інспектор-радник групи генеральних інспекторів МО СРСР. Генерал армії.

Автор книги «Товариші по обороні» (1974 р.).

Нагороджений трьома орденами Леніна, орденом Жовтневої Революції, 4-а орденами Червоного Прапора, орденами Суворова 1-го та 2-го ступенів, Кутузова 2-го ступеня, Богдана Хмельницького 2 ступеня, Червоної Зірки, медалями, іноземними орденами.

Помер 9 серпня 1973 р. Похований в Москві на Новодєвічому цвинтарі.

Порик Василь Васильович

Народився 17 лютого 1920 р. в с. Соломірка (тепер с. Порик) Хмільницького району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив Бобринецький сільськогосподарський технікум (Кіровоградська область). У Червоній армії з 1939 р. В 1939 р. закінчив Харківське військове піхотне училище. Лейтенант. У 1941 р. став комуністом.

На початку Великої Вітчизняної війни служив у 6-й армії (Південно-Західний фронт). Пораненим опинився в оточенні і потрапив у полон. Був в'язнем «Уманської ями». Звідти як військовополонений вивезений в концтабір Бомон в Артуа (департамент Паде-Кале, Франція). Встановив зв'язок з учасниками руху Опору, здійснив втечу із табору. Створив партизанський загін, який з липня 1943 р. воював проти нацистських окупантів у Північній Франції. В одному з боїв був поранений, схоплений гестапівцями і заточений в тюрму. Проте знову втік і продовжив боротьбу. 22 липня 1944 р. під час виконання бойового завдання потрапив у засідку і того ж дня розстріляний гітлерівцями в Арраській кріпості.

Національний герой Франції (1964 р.).

За героїзм і мужність, виявлені в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників у Франції в період Другої світової війни, Указом Президії Верховної Ради СРСР від 21 липня 1964 р. посмертно удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджений орденом Леніна.

Похований в м. Енен-Льєтар (Франція).

Ратушна Лариса Степанівна

Народилася 9 січня 1921 р. в смт Тиврів Тиврівського району Вінницької області в сім'ї службовців. Українка. В 1938 р. закінчила середню школу. Комсомолка. Працювала піонервожатою. В 1939 р. поступила в Московський державний університет. Закінчила курси медсестер. У Червоній армії з 1941 р.

Учасниця Великої Вітчизняної війни з вересня 1941 р. Санінструктор 8-ї Краснопресненської дивізії Московського ополчення. В жовтні 1941 р. в районі м. Наро-Фомінська потрапила в полон. В наступному місяці їй вдалося здійснити втечу. З січня 1942 р. – член Вінницької підпільної організації і зв'язкова з партизанськими загонами. У липні 1942 р. арештована гітлерівцями, запроторена у Гніванський концтабір (Тиврівський район). У квітні 1943 р. здійснила ще одну втечу. Активно включилась у роботу. Поширювала видання Вінницької підпільної друкарні «Україна», брала участь у зборі та доставці в партизанські загони зброї, боєприпасів та медикаментів, виконувала завдання партизанського з'єднання ім. Леніна.

Загинула 19 березня 1944 р. у переддень визволення Вінниці від німецько-фашистських загарбників.

8 травня 1956 р. посмертно удостоєна звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджена орденом Леніна, медаллю.

Похована у Вінниці біля Вічного вогню в сквері Слави.

Рудик Микола Мартинович

Народився 5 грудня 1918 р. в с. Степашки Гайсинського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. У 1938 р. закінчив технікум механізації сільського господарства. Працював диспетчером, автомеханіком. У Червоній армії з 1939 р. В 1941 р. закінчив Сизранське танкове училище.

Учасник Великої Вітчизняної війни з вересня 1941 р. Воював на 1-у Білоруському фронті. Член КПРС з 1942 р.

Будучи лейтенантом, командував танковою ротою 326-го батальйону 117-ї танкової бригади 1-го танкового корпусу 11-ї гвар-

дійської армії. 16 грудня 1943 р. очолена ним рота увірвалась на станцію Бичіха Городоцького району Вітебської області (Білорусь), розгромила опорний пункт противника, забезпечила просування піхоти. В ході бою танк подолянина було підпалено, однак екіпаж продовжував битись із ворогом, знищив 3 ворожих танки, 5 протитанкових гармат, 8 автомашин, багато гітлерівців. Загинув у цьому бою.

24 квітня 1944 р. йому посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджений орденом Леніна, Вітчизняної війни 1 ступеня.

Рябошапка Михайло Трохимович

Народився 10 травня 1918 р. в с. Любомирка Чечельницького району Вінницької області в селянській сім'ї. Освіта неповна середня. Працював у воєнізованій охороні на Біломорсько-Балтійському каналі. У Червоній армії з лютого 1942 р. У тому ж році закінчив курси молодших лейтенантів.

На фронтах Великої Вітчизняної війни з 1942 р. Відзначився у битві за р. Дніпро. Будучи гвардії лейтенантом, командиром кулеметного взводу 273-го гвардійського стрілецького полку 89-ї гвардійської стрілецької дивізії 37-ї армії (Степовий фронт), у ніч на 30 вересня 1943 р. з трьома кулеметниками переправився через ріку в районі с. Келеберда Кременчуцького району Полтавської області. Захопивши плацдарм на правому березі, кулеметники сприяли стрілецькому батальйону подоланню водної перешкоди.

20 грудня 1943 р. став Героєм Радянського Союзу. В тому ж році вступив у КПРС.

У 1945 р. закінчив курси удосконалення офіцерського складу, в 1952 р. – курси «Выстрел». У 1954 р. у званні капітана звільнився в запас. Жив у Вінниці. Працював на заводі радіотехнічної апаратури.

Нагороджений орденом Леніна.

Помер 13 січня 1984 року.

Похований у м. Вінниці.

Савчук Григорій Петрович

Народився 24 січня 1902 р. в с. Комарів Вінницького району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив 7 класів. Працював робітником на Степанівському цукровому заводі (Вінницький район). У 1919 р. добровільно вступив у ряди Червоної армії. Учасник громадянської війни. В 1921 р. у Вінниці закінчив піхотні курси, в 1925 р. – Харківську школу червоних старшин, служив у 287-у стрілецькому полку в м. Жмеринці (Вінницька область). В 1926 р. став комуністом. У 1931 – 1934 рр. – у військах ОГПУ в м. Читі. В 1938 р. закінчив Вищу школу прикордонних військ у м. Москві. З 1940 р. – у військах НКВС у Читинській області.

Учасник Великої Вітчизняної війни з серпня 1943 р. Воював на Сталінградському, Центральному, 3-у Білоруському фронтах. Підполковник. Відзначився в битві за р. Дніпро. 22 вересня 1943 р. із своїм 283-м стрілецьким полком 181-ї стрілецької дивізії 13-ї армії (Центральний фронт) форсував ріку в районі с. Берізка Брагінського району Гомельської області і захопив плацдарм.

16 жовтня 1943 р. удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

З листопада 1943 р. по травень 1944 р. – начальник Подольського піхотного училища в м. Іваново. З червня 1944 р. – командир 222-ї стрілецької дивізії.

В 1947 р. закінчив військову академію ім. М. В. Фрунзе. В 1956 р. у званні полковника звільнився в запас. Жив у м. Москві. Працював начальником відділу Всесоюзної академії зовнішньої торгівлі.

Нагороджений 2-а орденами Леніна, 5-а орденами Червоного Прапора, орденами Вітчизняної війни 1-го ступеня, Червоної Зірки, медалями.

Помер 20 лютого 1983 року.

Свинар Опанас Григорович

Народився 16 квітня 1916 р. в с. Іванів Калинівського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Освіта початко-

ва. Працював кондуктором на станції Холоневська Південно-Західної залізниці. В Червоній армії з жовтня 1939 р.

Учасник Великої Вітчизняної війни з жовтня 1942 р. Навідник гармати 5-го гвардійського артилерійського полку 10-ї гвардійської повітряно-десантної дивізії 37-ї армії (Степовий фронт). У ніч на 1 жовтня 1943 р. у складі обслуги гармати в числі перших переправився через р. Дніпро біля с. Переволочна (нині с. Світлогорське) Кобеляцького району Полтавської області, брав участь у захопленні плацдарму. Разом з обслугою підбив 10 танків противника. 14 жовтня, відбиваючи ворожі контратаки в районі с. Ганнівка Верхньодніпровського району Дніпропетровської області, особисто підбив 6 танків. Коли гармата була пошкоджена, продовжував вести вогонь із стрілецької зброї.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 20 грудня 1943 р. за проявлену мужність йому присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

В тому ж році став членом КПРС.

У переможний рік війни закінчив курси молодших лейтенантів. З 1946 р. в запасі. Повернувся на батьківщину. Працював головним кондуктором на залізничній станції.

Нагороджений орденом Леніна, медалями.

Помер 9 липня 1979 року. Похований у рідному селі.

Сельський Семен Петрович

Народився 10 березня 1924 р. в смт Томашпіль Томашпільського району Вінницької області в сім'ї службовців. Єврей. Закінчив 10 класів. З 1941 р. працював райкому комсомолу в м. Барнаулі. У Червоній армії з 1942 р. В 1943 р. закінчив Лепельське військове мінометне училище. У тому ж році став членом КПРС.

У діючій армії з квітня 1943 р. Воював на Карельському, 2-у, 3-у та 4-у Українських фронтах. Відзначився в боях за визволення Угорщини.

Будучи старшим лейтенантом, командиром батареї 101-го мінометного полку 7-ї артилерійської дивізії 46-ї армії (2-й Український фронт), в бою 5 грудня 1944 р. в районі с. Сінателєн (південніше м. Будапешта) в числі перших на плоту переправився через р. Дунай. Під час переправи корегував вогнем по знешкод-

женню вогневих точок противника, що перешкоджали просуванню стрілецьких підрозділів. Рухаючись у бойових порядках піхотинців, вогнем мінометів знищив 2 станкових кулемети, протитанкову гармату і до двох взводів піхоти противника. Брав участь у відбитті трьох ворожих контратак.

24 березня 1945 р. нагороджений медаллю «Золота Зірка».

З 1946 р. офіцер-вихователь Московського артилерійського підготовчого училища. В 1952 р. закінчив Військово-політичну академію. У 1963 р. у званні полковника звільнився в запас. Жив у Москві.

Нагороджений орденом Леніна, орденом Червоного Прапора, трьома орденами Вітчизняної війни 1-го ступеня, орденом Червоної Зірка, «Знак Пошани», медалями.

Помер 15 січня 2004 р. Похований на Кузьмінському кладовищі (м. Москва).

Сиротюк Сергій Наумович

Народився 24 травня 1919 р. в с. Уланів Хмільницького району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив 7 класів, а також школу ФЗН. Працював друкарем на Одеській поліграфічній фабриці № 6. У Червоній армії з 1940 р.

В боях з гітлерівськими загарбниками з червня 1941 р. Воював на Калінінському, Воронезькому, 1-у, 2-у та 4-у Українських фронтах. У 1943 р. закінчив кулеметне училище. У тому ж році став членом КПРС. Відзначився в боях за угорську столицю, коли, будучи капітаном, командував батальйоном 659-го стрілецького полку 155-ї стрілецької дивізії 7-ї гвардійської армії (2-й Український фронт). В період з 25 грудня 1944 р. по 13 січня 1945 р. очолюваний ним бойовий підрозділ звільнив у м. Будапешті десятки міських кварталів, взяв штурмом будинок парламенту і підняв на його куполі червоний прапор.

28 квітня 1945 р. удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Після війни продовжив службу в Радянській Армії. В 1949 р. закінчив Військову академію ім. М. В. Фрунзе. Був викладачем військової академії тилу і транспорту. В запас звільнився у званні

полковника в 1974 р. Жив у Кишиневі. Працював начальником штабу цивільної оборони заводу «Електрохолодильник».

Нагороджений орденом Леніна, Вітчизняної війни 2 ступеня, трьома орденами Червоної Зірки, медалями.

Помер 29 січня 1982 року.

Слободенюк Іван Лук'янович

Народився 25 квітня 1923 р. в с. Долотецьке (нині в межах с. Довгалівки) Погребищенського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив середню школу в м. Макіївці. В червні 1941 р. призваний в Червону армію. В 1942 р. закінчив артилерійське училище.

В діючій армії з серпня 1942 р. Воював на Сталінградському, Донському, Воронезькому, Степовому фронтах. З 1943 р. кандидат у члени КПРС.

Відзначився в боях за р. Дніпро. Будучи старшим лейтенантом, командиром взводу управління 65-го гвардійського артилерійського полку 36-ї гвардійської стрілецької дивізії 57-ї армії (Степовий фронт), в ніч на 26 вересня 1943 р. в числі перших у полку подолав ріку в районі с. Паньковка Петриківського (нині Царичанського) району Дніпропетровської області, разом із стрілецькими підрозділами захопив рубіж і протягом 4-х діб відбивав контратаки противника. Керовані ним артилеристи знищили 2 танки, 4 гармати, 7 кулеметів, до 200 гітлерівців. Утримав відвойовані у ворога позиції, чим забезпечив переправу через ріку інших підрозділів дивізії.

Загинув у бою 29 вересня 1943 року.

20 грудня 1943 р. йому посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджений орденом Леніна.

Похований в с. Радсело Царичанського району Дніпропетровської області.

Смавзюк Леонтій Семенович

Народився 5 травня 1902 р. в с. Скибинці Тростянецького району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Освіта неповна середня. В Червоній армії з 1923 р. З 1927 р. – член КПРС. У 1936 р. закінчив Військово-політичну академію.

Учасник Великої Вітчизняної війни липня 1941 р. Воював на Південно-Західному, Західному, Калінінському, Воронезькому, 1-у та 2-у Українських фронтах.

Відзначився в Умансько-Ботошанській стратегічній наступальній операції. Будучи гвардії майором, заступником командира 136-го гвардійського стратегічного полку по політичній роботі 42-ї гвардійської стрілецької дивізії 40-ї армії (2-й Український фронт), 6 березня 1944 р. в числі перших переплив р. Гірський Тікич у районі с. Антонівка (тепер у межах смт Буки Черкаської області) і зайняв рубіж. У бою за плацдарм невелика група сміливців відбила шість контратак противника.

А далі були переможний наступ, визволення від ворога рідного Поділля. Загинув 17 березня 1944 р. на Вінниччині. Похований у братській могилі с. Джурин Шаргородського району Вінницької області.

13 вересня 1944 р. посмертно удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджений орденом Леніна та орденом Червоної Зірки.

Сміщук Роман Семенович

Народився 18 листопада 1900 р. в с. Волосо-Крикливець (нині с. Крикливець) Крижопільського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Освіта початкова. В 1920 – 1933 рр. працював у міліції, на будівництві заводу «Азовсталь» у м. Маріуполі Донецької області. З 1934 р. трудився в колгоспі. В Червоній армії з квітня 1944 р.

У діючій армії з травня 1944 р. Стрілець 2-го стрілецького полку 50-ї стрілецької дивізії 52-ї армії (2-й Український фронт). 4 червня 1944 р. в бою в районі м. Мойнешти (Румунія) його рота виявилась в оточенні і зайняла кругову оборону. Гранатами осо-

бисто знищив 6 ворожих середніх танків, що дозволило воїнам прорвати вороже кільце і приєднатися до своєї частини.

За проявлену мужність Указом Президії Верховної Ради СРСР від 12 серпня 1944 р. йому присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

У тому ж році став комуністом.

Демобілізувавшись, повернувся на батьківщину. В 1946 р. працював головою місцевого колгоспу, а в 1947 – 1957 рр. – в Крижопільському райхарчокомбінаті. З 1957 р. пенсіонер.

Нагороджений орденом Леніна, медалями.

Помер 29 жовтня 1969 р.

Похований в смт Крижопіль.

Сокур Петро Трохимович

Народився 25 вересня 1911 р. в с. Демівка Тростянецького району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. У 1937 р. закінчив Ніжинський учительський інститут (Чернівецька область). Працював директором Козинецької неповної середньої школи Тростянецького району. В Червоній армії з 1939 р. Учасник радянсько-фінляндської війни 1939 – 1940 рр.

У боях з німецько-фашистськими загарбниками з червня 1941 року.

Будучи стрільцем 335-го стрілецького полку 8-ї стрілецької бригади (Ленінградський фронт), відзначився уже в перший день війни. 22 червня разом з товаришем по службі В. Андрієнком ніс бойове чергування на півострові Ханко. На світанку на них напала велика група гітлерівців. У запеклій сутичці вдвох відбили атаку противника. Знищив 13 гітлерівців, а трьох взяв у полон.

13 серпня 1941 р. став Героєм Радянського Союзу.

У тому ж році поповнив ряди КПРС.

У завершальний рік війни закінчив Вищі курси вдосконалення офіцерського складу. В 1953 р. в званні капітана звільнився в запас. Жив у с. Бринь Калузької області (Російська Федерація).

Нагороджений орденами Леніна, Вітчизняної війни 1 ступеня, медалями.

Помер 11 жовтня 1987 року.

Соловей Володимир Сергійович

Народився 22 липня 1922 р. в с. Велика Кісниця Ямпільського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив 10 класів. У Червоній армії з 1940 р. Член КПРС з 1943 р.

Учасник Великої Вітчизняної війни з лютого 1942 р. Командир 509-го окремого саперного батальйону 331-ї стрілецької дивізії 31-ї армії (3-й Білоруський фронт). Майор. 1 липня 1944 р. під час форсування р. Березіна в районі м. Борисів (Мінська область) на чолі групи саперів розвідав берег ріки і переправився через неї. Атакувавши противника, знищив декілька гітлерівців і захопив рубіж, чим забезпечив переправу передових артилерійських частин.

24 березня 1945 р. удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Після війни продовжив службу в Радянській Армії.

Учасник Параду Перемоги в Москві.

Нагороджений орденами Леніна, Червоного Прапора, орденом Вітчизняної війни 1 ступеня, Червоної Зірки, медалями.

Помер 21 квітня 1948 року. Похований в Москві на Новодєвічому кладовищі.

Сосновський Олексій Васильович

Народився 30 березня 1923 р. в с. Біляни Чернівецького району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Освіта неповна середня. В Червоній армії з 1942 р. Кандидат у члени КПРС.

У діючій армії з жовтня 1942 р. Гвардії лейтенант, командир кулеметного взводу 257-го гвардійського стрілецького полку 65-ї гвардійської стрілецької дивізії 10-ї гвардійської армії (Західний фронт). Відзначився 7 серпня 1943 р. в боях за важливу висоту в Спас-Деменському районі Калузької області. З 6-а бійцями був оточений гітлерівцями. Бився до останнього патрона. Особисто знищив декілька десятків гітлерівців. У рукопашній сутичці останньою гранатою підірвав себе.

З червня 1944 р. посмертно нагороджений медаллю «Золота Зірка». Нагороджений також орденом Леніна, Червоної Зірки, медаллю.

Похований у братській могилі на Гнєздилівській висоті в Спас-Деменському районі (Росія).

Степовий Микола Федорович

Народився 12 лютого 1924 р. в с. Варшиця (нині в межах м. Калинівки) Калинівського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив 7 класів Калинівської середньої школи, вчився у Київському електромеханічному технікумі. В Червоній армії з серпня 1942 р. В 1943 р. закінчив Подольське артилерійське училище. Лейтенант. Комсомолець.

У боях з німецько-фашистськими загарбниками з квітня 1943 р. Командир вогневого взводу 712-го винищувально-протитанкового артилерійського полку 17-ї винищувально-протитанкової артилерійської бригади (Калінінський фронт). 6 жовтня 1943 р. з двома гарматами першим увірвався в с. Жуково Невельського району Псковської області, відбив декілька контратак противника, завдавши йому значних втрат у живій силі та техніці.

За проявлену хоробрість 4 червня 1944 р. удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

24 липня того ж року подолянин загинув у бою за литовське містечко Скапішкіс.

Нагороджений орденами Леніна, Вітчизняної війни 1 ступеня, Червоної Зірки.

Столярчук Флор Євстафійович

Народився 18 серпня 1906 р. в с. Сальниця Хмільницького району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Член КПРС з 1927 р. У 1928 – 1930 рр. служив у Червоній армії. В 1933 р. закінчив курси Київського інституту механізації та електрифікації. Працював в Уланівському райкомі комсомолу (Вінницька область). З 1935 р. знову в Червоній армії. Того ж року закінчив курси удосконалення командного складу, у 1938 р. – бригадну по-

літшколу. Учасник радянсько-фінляндської війни 1939 – 1940 рр., визвольного походу радянських військ у Західну Україну (1939 р.).

На фронтах Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р.

Відзначився під час вигнання ворога з окупованої України. Будучи полковником, начальником політвідділу 150-ї окремої танкової бригади 3-ї гвардійської армії (1-й Український фронт), чіткою організацією і проведенням партійно-політичної роботи мобілізував особовий склад на виконання бойових завдань. Влітку 1944 р. брав особисту участь у відбитті контратак противника. 14 липня 1944 р. в бою біля с. Підберезьє Горохівського району Волинської області загинув.

23 вересня 1944 р. йому посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджений двома орденами Леніна, орденом Червоного Прапора, двома орденами Вітчизняної війни 1 ступеня, орденом Червоної Зірки, медалями.

Похований у Луцьку Волинської області.

Стратійчук Ілля Ілліч

Народився 15 травня 1915 р. в с. Ольгопіль Чечельницького району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив 5 класів. Працював бригадиром у колгоспі. У Червоній армії з 1937 р. В 1942 р. закінчив курси молодших лейтенантів.

Учасник Великої Вітчизняної війни з лютого 1942 р. Воював на Брянському, Воронезькому фронтах.

Відзначився в битві за р. Дніпро. Будучи майором, командиром батальйону 836-го стрілецького полку 240-ї стрілецької дивізії 38-ї армії (Воронезький фронт), 27 вересня 1943 р. вміло організував форсування Дніпра. Полк під його командуванням захопив плацдарм і, розвиваючи наступ, брав участь у визволенні 6 жовтня 1943 р. с. Лютеж Вишгородського району Київської області.

За успішне форсування Дніпра, надійне закріплення плацдарму на західному березі і проявлені при цьому відвагу і героїзм Указом Президії Верховної Ради СРСР від 29 жовтня 1943 р. нагороджений медаллю «Золота Зірка».

У тому ж році став комуністом.

Після війни ще рік служив в Радянській Армії. В 1946 р. звільнився в запас. Працював у Казані директором заготівельної бази. Потім переїхав у м. Ромни Сумської області.

Нагороджений орденами Леніна, Червоного Прапора, Олександра Невського, двома орденами Вітчизняної війни 1 ступеня, медалями.

Сьомак Микола Павлович

Народився 3 березня 1919 р. в м. Погребище Погребищенського району Вінницької області в робітничій сім'ї. Українець. Закінчив семирічну школу. Працював секретарем сільради, потім бурильником на нафтопромислах у м. Баку. В Червоній армії з 1939 р. В жовтні 1942 р. закінчив Махачкалинське військово-піхотне училище.

У боях з німецько-фашистськими окупантами з листопада 1942 р. Воював на Закавказькому, Північному, Північно-Кавказькому, 1-у Українському фронтах.

Член КПРС з 1943 р.

Відзначився в бою за визволення рідного Поділля. Будучи гвардії лейтенантом, командиром роти протитанкових рушниць 338-го гвардійського стрілецького полку 117-ї гвардійської стрілецької дивізії 18-ї армії (1-й Український фронт), 13 січня 1944 р. зі своєю ротою поспішив на допомогу третьому батальйону полку, який потрапив в оточення в с. Кустівці Хмільницького району Вінницької області. Утримуючи захоплений рубіж, рота відбила 5 контратак ворога, знищивши 5 танків, 2 бронетранспортери, до 10-и вогневих точок противника. У критичну хвилину бою з гранатами кинувся під фашистський танк. Ціною життя сприяв виконанню бойового завдання.

25 серпня 1944 р. став Героєм Радянського Союзу. Посмертно.

Нагороджений орденами Леніна, Червоної Зірки, медаллю «За відвагу».

Похований у м. Бердичеві Житомирської області.

Танкопій Іван Олексійович

Народився 7 вересня 1902 р. в смт Ямпіль Ямпільського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив 4 класи. Працював у сільському господарстві. Учасник громадянської війни. В 1919 р. воював у Качківському (Ямпільський район) партизанському загоні. В 1921 р. добровільно пішов у Червону армію. В 1926 р. став комуністом. У 1927 р. закінчив об'єднану військову школу ім. ВЦВК, а в 1935 р. – Вищу прикордонну школу НКВС. Служив у військових училищах Хабаровська та Ленінграда.

Учасник Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р. Полковник. В 1943 р. командував 17-ю стрілецькою бригадою військ НКВС (Південно-Західний фронт). 10 – 16 березня 1943 р. вона вела вуличні бої у Харкові, знищила значну кількість живої сили і техніки противника. В одній із запеклих сутичок з ворогом подолянин був важко поранений і 16 березня 1943 р. помер.

За зразкове виконання бойових завдань командування на фронті боротьби з німецько-фашистськими загарбниками та проявлені при цьому відвагу і героїзм Указом Президії Верховної Ради СРСР від 26 жовтня 1943 р. йому посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджений орденами Леніна, Червоного Прапора, Вітчизняної війни 1 ступеня, медаллю.

Похований у Харкові.

Темченко Іван Васильович

Народився 1921 р. в с. Яструбинці Іллінецького району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив 6 класів. Працював у колгоспі. В Червоній армії з 1940 р. Кандидат у члени КПРС.

У діючій армії з серпня 1942 р. Розвідник гвардійського відділення розвідувальної роти 2-ї гвардійської стрілецької дивізії 56-ї армії (Північно-Кавказький фронт). Гвардії рядовий. У січні 1943 р. у складі групи розвідників розвідував оборону противника в районі станиці Іванівка (Краснодарський край). Особисто захо-

пив у полон ворожого офіцера. 7 серпня 1943 р. в боях біля хутора Ленінський (Кримський район Краснодарського краю) сміливо діяв у тилу противника, знищив кулемет і дзот, захопив радіостанцію та цінні документи. В бою отримав важке поранення. 8 серпня 1943 р. помер.

25 квітня 1943 р. посмертно удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджений орденами Леніна, Червоної Зірки.

Терлецький Володимир Миколайович

Народився 23 квітня 1918 р. в с. Погребище (тепер м. Погребище) Погребищенського району Вінницької області* в сім'ї службовця. Українець. Закінчив 9 класів. Працював водієм на Погребищенському цукрозаводі. У Червоній армії з 1940 р.

Учасник Великої Вітчизняної війни з серпня 1942 р. Воював на Закавказькому та Північно-Кавказькому фронтах. Гвардії сержант, водій бойової машини («катюші») 273-го гвардійського мінометного дивізіону 50-го гвардійського мінометного полку (Північно-Кавказький фронт). 28 травня 1943 р. в бою за селища Київське та Молдавське (Краснодарський край) вів машину у визначений район. Намагаючись перешкодити грізним «катюшам» вийти вогневий рубіж, гітлерівці розпочали сильний артобстріл. Внаслідок вибуху одного із снарядів отримав смертельне поранення, але, зібравши останні сили, здійснив нищівний залп по ворогу.

25 жовтня 1943 р. йому посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджений орденом Леніна.

Похований у м. Темрюк Краснодарського краю.

** У деяких документах місцем народження вказується с. Плисків Погребищенського району Вінницької області.*

Тиквач Данило Петрович

Народився 6 квітня 1910 р. в м. Жмеринка Жмеринського району Вінницької області в робітничій сім'ї. Українець. Закінчив

неповну середню школу і курси гірничих майстрів. Працював на шахті № 8 в Донецьку. В Червоній армії з 1932 р. В 1936 р. закінчив об'єднану військову школу. В 1939 р. вступив у КПРС.

Учасник Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р.

Будучи гвардії майором, командиром 206-го легкого артилерійського полку 3-ї легкої артилерійської бригади 1-ї гвардійської артилерійської дивізії прориву 60-ї армії (Воронезький фронт), 9 жовтня 1943 р. одним із перших у дивізії форсував з полком р. Дніпро в районі с. Лютеж Вишгородського району Київської області. За 2 дні боїв полк знищив 18 танків, 8 гармат, 9 мінометів, 11 автомашин і значну кількість живої сили противника, чим забезпечив утримання плацдарму.

17 жовтня 1943 р. нагороджений медаллю «Золота Зірка».

Після війни продовжив службу в Радянській Армії. Звільнився в запас у званні підполковника в 1947 р. Оселився в Одесі. Працював у торгівельній мережі.

Нагороджений орденом Леніна, двома орденами Вітчизняної війни 1 ступеня, двома орденами Червоної Зірки, медалями.

Помер у 1993 р. Похований в с. Коростівці Жмеринського району.

Топольський Віталій Тимофійович

Народився 5 травня 1918 р. в м. Вінниця в робітничій сім'ї. Росіянин. Закінчив 7 класів, школу ФЗН. Вихованець Вінницького аероклубу. Працював токарем на заводі тракторних агрегатів (м. Вінниця). В Червоній армії з 1938 р. Закінчив Одеську авіаційну школу пілотів. Кандидат у члени КПРС.

Учасник Великої Вітчизняної війни з липня 1941 р. Ад'ютант ескадрильї 69-го винищувального авіаційного полку Окремої Приморської армії. Лейтенант. Здійснив 123 бойових вильоти на штурмування скупчень військ противника. В чотирнадцяти повітряних боях особисто збив 4 ворожих літаки і таку ж кількість у складі групи.

28 серпня 1941 р. загинув у повітряному бою.

10 лютого 1942 р. подолянину посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджений орденами Леніна, Червоного Прапора.

Усатий Григорій Якович

Народився 16 січня 1916 р. в с. Мала Жмеринка Жмеринського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив 7 класів і курси вагонних майстрів. Працював у м. Жмеринці слюсарем вагонного депо. В Червоній армії в 1936 – 1938, 1939 – 1940 рр. і з 1941 р. У 1939 р. закінчив курси молодших лейтенантів.

Учасник Великої Вітчизняної війни з вересня 1941 р. Воював на Калінінському, 1-у Прибалтійському, 2-у Білоруському фронтах. Деякий час, надаючи допомогу, служив у 1-й Польській армії.

Відзначився в боях на р. Одер. Тоді, будучи старшим лейтенантом, командиром роти 238-го стрілецького полку 186-ї стрілецької дивізії 65-ї армії (2-й Білоруський фронт), в період 18 – 22 квітня 1945 р. зі своєю ротою в числі перших подолав ріку і вів бої за захоплення та розширення плацдарму на її лівому березі в районі південніше м. Шеттін (Щецін, Польща). У кровопролитних сутичках ротою знищено понад 150 гітлерівців.

За проявлену мужність 29 червня 1945 р. став Героєм Радянського Союзу.

Після війни продовжив службу в Радянській Армії. У 1951 р. став комуністом. Звільнився в запас у званні майора в 1957 р. Жив у м. Жмеринці. Працював заступником директора школи-інтернату.

Нагороджений орденами Леніна, Червоного Прапора, трьома орденами Червоної Зірки, медалями, польськими орденами (Бронзовим хрестом 2-го ступеня і «Віртуті Мілітарі»).

Помер 26 вересня 1966 р. Похований у м. Жмеринці.

Хасін Віктор Якович

Народився 20 червня 1915 р. в м. Вінниці в сім'ї службовців. Єврей. Закінчив школу ФЗН, працював на Вінницькому хімзаводі. Навчався у Вінницькому аероклубі, Харківській школі інструкторів-планеристів. У Червоній армії з 1939 р. У тому ж році закінчив Одеську військову авіаційну школу пілотів. У 1940 р. став комуністом.

Учасник Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р. Воював на Калінінському, Північно-Західному, Сталінградському фронтах. Капітан, командир ескадрильї 271-го винищувального авіаційного полку 274-ї винищувальної авіаційної дивізії 1-го винищувального авіаційного корпусу 3-ї повітряної армії (Калінінський фронт). До березня 1943 р. здійснив 659 бойових вильотів. У 257-и повітряних боях збив 10 і у складі групи 5 літаків противника. Ще 8 літаків знищив на ворожих аеродромах.

1 травня 1943 р. нагороджений медаллю «Золота Зірка».

Нагороджений також двома орденами Леніна, орденом Червоного Прапора.

14 січня 1944 р., будучи майором, загинув. Похований у Москві на Новодєвічому цвинтарі.

Хрустицький Владислав Владиславович

Народився 1901 р. в с. Червоне Ямпільського району Вінницької області в селянській сім'ї. Поляк. Закінчив 7 класів, працював машиністом. У Червоній армії з 1934 р. Член КПРС з 1926 р. В 1938 р. закінчив курси командного складу.

Учасник Великої Вітчизняної війни з 1941 р.

Особливо відзначився в боях під Ленінградом. Будучи гвардії полковником, командиром 30-ї гвардійської окремої танкової бригади, брав участь у ліквідації петергофсько-стрельнинського угруповання ворога. 26 січня 1944 р. очолювана ним бригада прорвала так званий Північний вал противника, звільнила селище і станцію Волосово Ленінградської області, відкривши радянським військам дорогу на Нарву.

Загинув у цьому бою.

21 лютого 1944 р. посмертно нагороджений медаллю «Золота Зірка».

Нагороджений також орденами Леніна, Червоного Прапора, медалями.

Похований у м. Ленінграді (нині м. Санкт-Петербург, Російська Федерація).

Хуторянський Анатолій Миколайович

Народився 15 вересня 1919 р. в смт Томашпіль Томашпільського району Вінницької області в сім'ї службовців. Українець. Закінчив Буйнакську середню школу № 1 в Дагестані, Краснодарський інститут іноземних мов. У Червоній армії з червня 1941 р. В 1942 р. закінчив Сталінградське танкове училище. Тоді ж став комуністом.

У діючій армії з липня 1942 р. Воював на Сталінградському, 1-у Білоруському фронтах.

Командир роти 253-го танкового полку 11-ї армії (1-й Білоруський фронт). Старший лейтенант. У листопаді 1943 р. в числі перших із ротою подолав р. Сож в районі с. Буда-Кошельово, знищив декілька гармат і мінометів противника, закріпився на зайнятому рубежі, що мало важливе значення для розгортання наступальної операції.

21 листопада 1943 р. під час штурму ворожого опорного пункту загинув.

26 квітня 1944 р. йому посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджений орденами Леніна, Червоної Зірки.

Похований у братській могилі в с. Радуга Ветковського району Гомельської області (Білорусь).

Целик Кирило Іванович

Народився 23 лютого 1915 р. в с. Велика Кісниця Ямпільського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив 7 класів. Працював рахівником у рідному колгоспі. В Червоній армії з 1937 р. В 1940 р. закінчив Київське військове піхотне училище.

У боях з німецько-фашистськими загарбниками з 1941 р. Воював на Південно-Західному, Північно-Західному, Калінінському, Брянському, 1-у Українському та 1-у Білоруському фронтах.

Під час війни став комуністом (у 1942 р.).

Особливо відзначився в боях на кюстрінському плацдармі. Будучи капітаном, командиром дивізіону 411-го мінометного пол-

ку 24-ї мінометної бригади 14-ї артилерійської дивізії прориву 5-ї ударної армії (1-й Білоруський фронт), 8 лютого 1945 р. з передового спостережного пункту керував вогнем дивізіону. В критичний момент бою викликав вогонь на себе. У цьому бою загинув.

15 травня 1946 р. посмертно удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджений орденами Леніна, Вітчизняної війни 1 ступеня, трьома орденами Червоної Зірки.

Похований у м. Костшін (Польща).

Цимбалюк Андрій Григорович

Народився 14 грудня 1922 р. в с. Багринівці Літинського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Освіта середня. Працював у колгоспі. В Червоній армії з 1943 р. З того ж року член КПРС.

Воював на Західному та Воронезькому фронтах. Громив ворога біля стін Ленінграда, під Воронежем, на Курській дузі. Та особливо відзначився в битві за р. Дніпро.

Будучи гвардії сержантом, командиром гармати 22-ї гвардійської мотострілецької бригади 6-го гвардійського танкового корпусу 3-ї гвардійської танкової армії (Воронезький фронт), 24 вересня 1943 р. з обслугою гармати прикривав вогнем переправу підрозділів через ріку в районі с. Григорівка Канівського району Черкаської області. З березня 1943 р. під час відбиття чергової контратаки противника на плацдармі загинув.

За проявлені відвагу і мужність Указом Президії Верховної Ради СРСР від 10 січня 1944 р. йому посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджений орденом Леніна.

Похований у братській могилі в с. Григорівка.

Чесак Григорій Сергійович

Народився 1 січня 1922 р. в с. Шура-Бондурівська Гайсинського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив Донецьке гірничопромислове училище. Працював меха-

ніком на шахті в м. Макіївка. В Червоній армії з червня 1941 р. В 1943 р. закінчив Орловське танкове училище.

Учасник Великої Вітчизняної війни з липня 1943 р. Воював на Брянському, 1-у Українському фронтах. Визволяв рідне Поділля, зокрема, Хмельниччину.

Будучи гвардії лейтенантом, командиром танку 61-ї гвардійської танкової бригади 10-го гвардійського танкового корпусу 4-ї танкової армії (1-й Український фронт), 6 березня 1944 р. на своєму танку одним із перших увірвався на станцію Волочиськ, перерізав шосейну дорогу і залізницю Проскурів – Тернопіль. 8 березня 1944 р. підбив три важких ворожих танки.

24 травня 1944 р. став Героєм Радянського Союзу, а в переможний рік війни – комуністом.

Після війни продовжив службу в Радянській Армії. В 1956 р. закінчив Військову академію бронетанкових військ. В запас звільнився в 1959 р. у званні підполковника. Працював інженером на Кіровському заводі в Ленінграді.

Нагороджений орденами Леніна, Червоного Прапора, Вітчизняної війни 1-го та 2-го ступенів, Червоної Зірки, медалями.

Помер 11 вересня 1987 р. Похований на батьківщині.

Чоловський Костянтин Захарович

Народився 4 червня 1915 р. в с. Русава Ямпільського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. В 1934 р. закінчив Єнакієвське гірничопромислове училище (Донецька область), працював забійником на шахті. В Червоній армії з 1936 р. В 1939 р. закінчив Харківське прикордонне училище. В 1942 р. став комуністом.

На фронті у Велику Вітчизняну війну з лютого 1943 р. Капітан, командир 261-ї окремої стрілецької роти 65-ї армії (Центральний фронт). Відзначився під час форсування р. Дніпро в районі смт Лоєв (Гомельська область, Білорусь). 15 жовтня 1943 р. його рота в числі перших переправилась через ріку і з боєм оволоділа двома лініями траншей противника, чим посприяла успішному наступу інших підрозділів. Був двічі поранений, але не залишив поля бою.

30 жовтня 1943 р. удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Після війни продовжив службу в Радянській Армії. В 1952 р. закінчив Військову академію ім. М. В. Фрунзе, в 1959 р. – Військову академію Генштабу. В запас звільнився в званні полковника в 1970 р. Жив у Москві, працював викладачем у Московському текстильному інституті.

Нагороджений орденами Леніна, Червоного Прапора, Червоної Зірки, медалями.

Помер 30 грудня 1981 р. Похований в м. Москві.

Чорноморець Олександр Григорович

Народився 1909 р. в с. Щурівці Гайсинського району Вінницької області* в селянській сім'ї. Українець. Закінчив 4 класи. Працював на будовах Далекого Сходу, дорожнім майстром в с. Ситківці (Вінницька область). У Червоній армії з липня 1941 р. З цього часу на фронті.

Воював на Південному, Сталінградському, Воронезькому, 1-у Українському фронтах. Відзначився в битві за р. Дніпро.

Будучи сержантом, командиром відділення 101-го окремого саперного батальйону 30-ї стрілецької дивізії 47-ї армії (Воронезький фронт), в ніч на 25 вересня 1943 р. переправив на надувному човні через р. Дніпро в районі с. Студенець Канівського району Черкаської області десант, який захопив невеликий плацдарм. 26 вересня натягнув канат через ріку і вночі переправляв на паромі бійців, боєприпаси, продовольство, а зворотними рейсами – поранених. Удень 27 вересня, коли паром був розбитий, вміло маневруючи човном посеред вибухів снарядів, рятував товаришів.

25 жовтня 1943 р. нагороджений медаллю «Золота Зірка».

В 1943 р. став комуністом.

З 1946 р. – в запасі. Повернувся на батьківщину. Працював директором радгоспу.

Нагороджений орденом Леніна, медалями.

Помер 22 серпня 1975 р. Похований в с. Щурівці.

** У деяких джерелах місцем народження вказується с. Кузьмінці Гайсинського району Вінницької області.*

Чута Дементій Омелянович

Народився 1920 р. в с. Краснопілка Гайсинського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив 7 класів. Працював у колгоспі. В Червоній армії з 1940 р. Комсомолець.

Учасник Великої Вітчизняної війни з серпня 1942 р. Воював на Брянському, Центральному фронтах. Відзначився в битві за р. Дніпро.

Будучи молодшим сержантом, командиром відділення 1035-го стрілецького полку 280-ї стрілецької дивізії 60-ї армії (Центральний фронт), 26 вересня 1943 р. в числі перших переправився через ріку. В боях 29 – 30 вересня біля с. Ротичі Чорнобильського району Київської області був поранений, але продовжував битись з ворогом. Ручним кулеметом і в рукопашному поєдинку знищив кільканадцять гітлерівців. Очолюване ним відділення втримало захоплений рубіж до підходу роти.

17 жовтня 1943 р. подолянину присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Після війни повернувся на батьківщину, працював у колгоспі. В 1953 р. виїхав у Приморський край.

Нагороджений орденом Леніна, медалями.

Помер 6 вересня 1956 р. Похований в с. Абрашеєвка Чернігівського району Приморського краю (Російська Федерація).

Шамура Дмитро Гнатович

Народився 9 грудня 1918 р. в с. Дзигівка Ямпільського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив Буднянський агротехнічний технікум. Працював агрономом Ямпільської МТС. У Червоній армії з 1939 р. Брав участь у визвольному поході радянських військ у Західну Україну. В 1941 р. закінчив військово-інженерне училище, в 1942 р. – курси «Выстрел». У 1942 р. став членом КПРС.

В боях з німецько-фашистськими загарбниками з липня 1941 р. Воював на Південно-Західному, Південному, Сталінградському, 1-у Прибалтійському, 4-у Українському фронтах.

Відзначився на початку війни. Будучи старшим лейтенантом, командиром роти протитанкових рушниць 970-го стрілецького полку 255-ї стрілецької дивізії 57-ї армії (Південний фронт), 31 січня 1942 р. у бою на території радгоспу «Правда» (Донецька область) вогнем роти відбив контратаку танків противника, особисто підбив одного з них.

5 травня 1942 р. удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Після війни продовжив службу в Радянській Армії. В 1948 р. закінчив Військову академію ім. М. В. Фрунзе. У званні полковника в 1966 р. звільнився в запас. Працював у м. Сімферополі в Кримському сільськогосподарському інституті. Кандидат військових наук, доцент.

Нагороджений орденом Леніна, Олександра Невського, Вітчизняної війни 1-го та 2-го ступенів, Червоної Зірки, медалями.

Помер у 1997 р. Похований у м. Ямполі.

Шарапа Володимир Юхимович

Народився 12 серпня 1913 р. в м. Вінниці в робітничій сім'ї. Українець. Закінчив 10 класів. У Червоній армії з 1931 р. В 1935 р. закінчив Київську військову піхотну школу, в 1925 р. – Харківську школу військових льотчиків та штурманів, в 1937 р. – Вищі академічні курси вдосконалення командного складу.

Брав участь у радянсько-фінляндській війні 1939 – 1940 рр. Штурман ескадрильї 44-го швидкісного бомбардувального авіаційного полку 55-ї швидкісної бомбардувальної авіаційної бригади 7-ї армії (Північно-Західний фронт). Старший лейтенант. До лютого 1940 р. здійснив 46 бойових вильотів на бомбардування укріплених районів, скупчень військ противника, завдавши йому значних втрат у живій силі та техніці.

21 березня 1940 р. нагороджений медаллю «Золота Зірка».

Учасник Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р. Воював на Ленінградському, Північно-Західному, 1-у Українському фронтах. Член КПРС з 1941 р.

Після війни продовжив службу в Радянській Армії. В 1956 р. закінчив військову академію Генштабу. Працював у Військово-по-

вітряній академії ім. Ю. О. Гагаріна. В 1971 р. у званні полковника звільнився в запас. Жив у м. Моніно Московської області.

Нагороджений двома орденами Леніна, трьома орденами Червоного Прапора, орденом Вітчизняної війни 1 ступеня, Червоної Зірки, медалями.

Шварцман Мойсей Фроїмович

Народився 3 листопада 1911 р. в с. Курники Тиврівського району Вінницької області в селянській сім'ї. Єврей. У 1937 р. закінчив Вінницький педагогічний інститут. Працював учителем, завідуючим районним відділом народної освіти, завідуючим парткабінетом Тиврівського райкому партії. Член КПРС з 1939 р.

Учасник Великої Вітчизняної війни з липня 1941 р. Воював на Південно-Західному, Західному, 1-у Прибалтійському, 1-у Білоруському фронтах. Відзначився в боях за визволення Білорусії.

Будучи майором, заступником командира батальйону по політичній роботі 1124-го стрілецького полку 334-ї стрілецької дивізії 43-ї армії (1-й Прибалтійський фронт), 23 червня 1944 р. під час прориву сильно укріплених позицій противника в с. Козоногово Шумілінського району Вітебської області з ротою у числі перших увірвався у ворожі траншеї. 25 червня 1944 р. організував форсування Західної Двіни біля с. Гриньово Шумілінського району і захоплення плацдарму. В цьому бою загинув.

22 липня 1944 р. посмертно удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджений орденами Леніна, Вітчизняної війни 2 ступеня, медаллю.

Похований в смт Бешектовичі Вітебської області (Білорусь).

Шевчук Валентин Климентійович

Народився 21 лютого 1921 р. в с. Дубові Махаринці Козятинського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив 10 класів у м. Запоріжжя. У Червоній армії з 1939 р. Кандидат у члени КПРС.

Учасник Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р.

Особливо відзначився в завершальний рік війни.

Будучи гвардії старшиною, командиром гармати 45-го гвардійського артилерійського полку 19-ї гвардійської стрілецької дивізії 39-ї армії (3-й Білоруський фронт), 21 – 22 січня 1945 р. вогнем підтримував наступ стрілецьких підрозділів на підступах до р. Дайма, форсування ріки в районі населеного пункту Лабіау (м. Поліськ Калінінградської області) та бій на плацдармі. 5 – 6 лютого 1945 р., відбиваючи контратаки противника біля населеного пункту Пелькайї-Поєрштіттен, знищив ворожий танк і більше тридцяти солдатів та офіцерів. 7 лютого 1945 р. під час відбиття чергової контратаки в районі населеного пункту Мюлле-Тюренберг загинув.

29 червня 1945 р. йому посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджений орденами Леніна, Червоної Зірки, медаллю.

Похований в братській могилі в селищі Черепаново Гур'ївського району Калінінградської області (Російська Федерація).

Шимко Григорій Лук'янович

Народився 28 лютого 1919 р. в с. Хрінівка Іллінецького району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив 7 класів, гірничопромислове училище і аероклуб в м. Макіївці Донецької області. Працював на шахті. В Червоній армії з 1940 р. В 1943 р. закінчив Луганську авіаційну школу пілотів. Член КПРС з 1944 р.

На фронтах Великої Вітчизняної війни з жовтня 1943 р. Гвардії лейтенант. Старший пілот 91-го гвардійського штурмового авіаційного полку 4-ї гвардійської штурмової авіаційної дивізії 5-го штурмового авіаційного корпусу 5-ї повітряної армії (2-й Український фронт). До травня 1945 р. здійснив 203 бойових вильоти на штурмування військ противника, завдавши йому значних втрат.

15 травня 1946 р. удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

В 1947 р. закінчив Краснодарську вищу авіаційну школу штурманів. Майор. У 1962 р. пішов у відставку. Оселився в столиці України.

Нагороджений орденом Леніна, двома орденами Червоного Прапора, трьома орденами Вітчизняної війни 1-го ступеня, двома орденами Червоної Зірки, орденом Слави 3 ступеня, медалями.

Шнейдерман Михайло Юхимович

Народився 20 лютого 1909 р. в м. Козятині Козятинського району Вінницької області в робітничій сім'ї. Єврей. Закінчив Київський індустріальний інститут. Працював на швейній фабриці в м. Києві, заводі хімічного машинобудування в м. Бердичеві Житомирської області. В Червоній армії в 1939 р. і з 1941 р.

У діючій армії з червня 1941 р. Воював на Південно-Західному, 1-у Українському фронтах.

Будучи молодшим лейтенантом, командиром танку 87-го танкового полку 7-ї гвардійської кавалерійської дивізії 1-го гвардійського кавалерійського корпусу (1-й Український фронт), відзначився в боях за населені пункти Пробстфельде, Бухенау, а також на заодерському плацдармі північніше м. Ратибор (м. Рацібуж, Польща) в кінці січня – на початку лютого 1945 р. Екіпаж танка, вміло маневруючи на полі бою, знищив 2 протитанкові гармати, 4 танки і декілька бронетранспортерів противника. Коли бойову машину було підбито ворожим снарядом, подолянин очолив екіпаж іншого танка і продовжував бій.

За проявлену хоробрість 27 червня 1945 р. нагороджений медаллю «Золота Зірка».

У 1946 р. звільнився в запас. У 1948 р. став комуністом. Жив у Києві, працював у державному проектному інституті легкої промисловості.

Нагороджений орденом Леніна, медалями.

Помер 24 червня 1981 року. Похований у м. Києві.

Якимчук Олександр Іванович

Народився 14 вересня 1923 р. в с. Слобода-Ходацька Барського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив 8 класів. У Червоній армії з 1941 р., з жовтня того ж року – на фронті.

В 1943 р. закінчив курси молодших лейтенантів.

Будучи лейтенантом, командиром стрілецької роти 497-го стрілецького полку 135-ї стрілецької дивізії 6-ї армії (1-й Український фронт), відзначився в боях за м. Бреслау (нині м. Вроцлав, Польща). У лютому 1945 р. його рота оволоділа декількома міськими кварталами, знищила значну кількість гітлерівців. Коли ж вона виявилась відрізаною від основних сил батальйону, подолянин викликав вогонь артилерії підтримки на себе. У цьому бою отримав важку контузію.

За проявлені відвагу і мужність Указом Президії Верховної Ради СРСР 27 червня 1945 р. йому присвоєно звання героя Радянського Союзу.

У цьому ж році став комуністом.

Після війни продовжив службу в Радянській армії. В 1947 р. закінчив курси вдосконалення офіцерського складу. Майор. В 1955 р. звільнився в запас. До 1975 р. працював в органах внутрішніх справ. Мешканець м. Старокостянтинова Хмельницької області.

Нагороджений орденами Леніна, Червоного Прапора, двома орденами Вітчизняної війни 1 ступеня, орденом Вітчизняної війни 2 ступеня, медалями.

Яремчук Василь Максимович

Народився 13 січня 1910 р. в с. Гулівці Калинівського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Член КПРС з 1932 р. Закінчив Всеукраїнський інститут комуністичної освіти у м. Харкові. В 1935 – 1937 рр. служив у Червоній армії. З 1937 р. учитель історії в с. Нова Іванівка Лозовського району Харківської області.

Учасник Великої Вітчизняної війни з 1941 р. Закінчив курси підривників. З серпня 1941 р. командир групи підривників партизанського загону ім. Г. І. Котовського, що діяв у Харківській області. З жовтня 1941 р. по грудень 1942 р. його групою пущено під укіс 12 ешелонів з живою силою і бойовою технікою противника.

7 березня 1943 р. удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

У 1943 р. – командир партизанського загону ім. У. Кармалюка у Рівненській та Житомирській областях. В травні 1944 р. загін було перекинуто на територію Польщі.

Після війни місцем свого мешкання обрав м. Київ. У 1948 р. закінчив Вищу партійну школу при ЦК КП України. Працював у столиці України на педагогічній та господарській роботі.

Нагороджений двома орденами Леніна, орденом Червоного Прапора, Вітчизняної війни 1 ступеня, «Знак Пошани», медалями, польським Золотим хрестом «Віртуті Мілітарі».

[34; 43; 44].

Герої Радянського Союзу – уродженці інших регіонів, які жили, працювали на Вінниччні

Малиновський Родіон Якович
(*двічі Герой Радянського Союзу*)

Військовий і державний діяч СРСР, полководець, Маршал Радянського Союзу (1944 р.), Двічі Герой Радянського Союзу (1945, 1958 рр.). Народний Герой Югославії (1964 р.).

Народився 23 листопада 1898 р. в Одесі. Дитячі роки провів у с. Кліщеві Тиврівського району. Його мати, Варвара Миколаївна, працювала кухаркою у Сутиській лікарні, а Родіон у юному віці наймитував у графа Гейдена.

В 1911 р. закінчив церковно-парафіяльну школу. Від 1914 р. добровольцем брав участь у Першій світовій війні. У жовтні 1915 р. поранений і одержав Георгіївський хрест 4-го ступеня, став єфрейтором. У лютому 1916 р. у складі російського експедиційного корпусу відряджений до Франції. Воював на Західному фронті, ще раз поранений, отримав французькі нагороди.

В 1919 р. вступив до РСЧА. Брав участь у боях з білогвардійцями в складі 27-ї стрілецької дивізії Східного фронту. Наприкінці 1920 р. направлений до школи молодшого командного складу. По

її завершенні став командиром кулеметного взводу, потім – командир роти стрілецького батальйону 246-го полку. В 1926 р. вступив до ВКП(б). У 1927 – 1930 рр. навчався у Військовій академії ім. М. Фрунзе. Після випуску служив начальником штабу кавалерійського полку 10-ї кавалерійської дивізії, займав відповідальні посади в штабах Північнокавказького і Білоруського військових округів, очолював штаб 3-го кавалерійського корпусу.

В 1937 р. Р. Малиновського направили до Іспанії, де він надавав допомогу республіканському командуванню в організації і веденні бойових дій у громадянській війні 1936 – 1939 рр. Був нагороджений орденами Леніна і Червоного Прапора. В 1939 р. – старший викладач Військової академії ім. М. Фрунзе. У березні 1941 р. отримав призначення в Одеський військовий округ – командиром 48-го стрілецького корпусу.

З початком Великої Вітчизняної війни на чолі 48-го стрілецького корпусу взяв участь у важких боях на державному кордоні СРСР по р. Прут. У серпні 1941 р. призначений командуючим 6-ю армією, від грудня 1941 р. до липня 1942 р. – командуючим Південним фронтом. Під його керівництвом війська Південного фронту разом з Південно-Західним фронтом у ході Барвінковсько-Лозівської операції в 1942 р. захопили плацдарм на правому березі Сіверського Дінця. Від серпня до жовтня 1942 р. – командувач новоствореної 66-ї армії. У вересні – жовтні 1942 р. з'єднання армії у взаємодії з 24-ю армією та 21-ю гвардійською армією перейшли в наступ в районі Сталінграда, скували значну частину сил німецької 6-ї армії і тим самим послабили її ударне угруповання, що наступало безпосередньо на місто. У жовтні – листопаді 1942 р. Р. Малиновський – заступник командуючого Воронезьким фронтом. Від листопада 1942 р. командував 2-ю гвардійською армією, яка в грудні у взаємодії з 5-ю ударною армією та 51-ю армією зупинила і потім розгромила війська групи армій «Дон».

Від лютого 1943 р. – знову командуючий Південним, а з березня – Південно-Західним фронтом. Війська фронтів під командуванням генерала армії Р. Малиновського брали участь у низці наступальних операцій (Запорізькій наступальній операції 1943 р., Нікопольсько-Криворізькій наступальній операції 1944 р., Березнегувато-Снігурівській операції 1944 р., Одеській наступальній операції 1944 р.).

У травні 1944 р. – командуючий 2-м Українським фронтом.

На чолі з Р. Малиновським 2-й Український фронт у взаємодії з 3-м Українським фронтом, Чорноморським флотом і Дунайською військовою флотилією взяли участь у Яссо-Кишинівській наступальній операції (1944 р.). У вересні 1944 р. за вміле керівництво військами фронту і полководницький талант Р. Малиновському присвоєно звання Маршала Радянського Союзу.

У жовтні 1944 р. війська 2-го Українського фронту під командуванням Р. Малиновського успішно провели Дебрецинську наступальну операцію; у взаємодії з військами 3-го Українського фронту – Будапештську операцію (жовтень 1944 р. – лютий 1945 р.) та Віденську наступальну операцію (березень – квітень 1945 р.).

Після капітуляції Німеччини від липня 1945 р. значна частина військ 2-го Українського фронту вводилася до складу Забайкальського фронту. Командувачем призначили Р. Малиновського. Війська цього фронту взяли участь у Маньчжурській стратегічній операції (1945 р.) і розгромили японську Квантунську армію. За високе полководницьке мистецтво, виявлену мужність і відвагу Р. Малиновському 8 вересня 1945 р. присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Після війни Р. Малиновський – командуючий військами Забайкальсько-Амурського округу (1945 – 1947 рр.), головнокомандуючий військами Далекого Сходу (1947 – 1953 рр.), командуючий військами Далекосхідного військового округу (1953 – 1956 рр.).

У березні 1956 р. відкликаний у Москву і призначений 1-м заступником міністра оборони і головнокомандуючим Сухопутними військами СРСР. Від жовтня 1957 р. – міністр оборони СРСР. На цій посаді він багато зробив для зміцнення Збройних Сил СРСР, підвищення безпеки країни.

Від 1952 р. – кандидат у члени ЦК КПРС, від 1956 р. – член ЦК КПРС. Депутат Верховної Ради СРСР 2 – 7-го скликань. Напередодні свого 60-річчя Р. Малиновський вдруге відзначений званням Героя Радянського Союзу (22 листопада 1958 р.). Нагороджений вищим військовим орденом «Перемога», 5-а орденами Леніна, 3-а орденами Червоного Прапора, 2-а орденами Суворова 1-го ступеня, багатьма медалями й орденами інших держав.

Помер 31 березня 1967 р. у Москві. Похований на Красній площі в Кремлівській стіні [105, С. 475, 476; 1, С. 392].

Черняховський Іван Данилович
(двічі Герой Радянського Союзу)

Народився 1906 р. в с. Оксанино Уманського району Черкаської області у селянській родині. Коли йому не виповнилося ще й восьми років, сім'я переїхала в с. Вербову Томашпільського району, що на Вінниччині. Тут він зріс, змужнів, у юному віці зазнав лихого удару долі… У 1919 році, епідемія тифу, що лютувала на Поділлі, спершу скосила батька Данила Миколайовича, а через кілька днів не стало й матері Марії Людвиківної. Важко довелося сиротам. Найстарша сестра, якій сповнилося вісімнадцять років, вийшла заміж і взяла з собою Настю, що тільки починала ходити. Чотирнадцятирічний Михайло вступив вихованцем до корпусу Котовського, а сестру Олену, Івана та десятирічного Олександра взяли у свою родину місцеві жителі Цешковські.

Жив І. Д. Черняховський у Вербовій з 1914 по 1923 рік, започаткувавши свій трудовий шлях. Неповнолітнім підлітком працював ремонтником на станції Вапнярка, підручним слюсаря залізничних майстерень. Потім виїхав в Новоросійськ, де трудився робітником на цементному заводі «Пролетарий». Звідси його направили вчитися до Одеської піхотної школи. Згодом перевели до Київської артилерійської школи, яку закінчив у 1928 р. Почав службу на посаді командира взводу 17-го артилерійського полку, що дислокувався у Вінниці.

Уже не один рік у місті над Бугом увагу перехожих привертає меморіальна дошка, встановлена при вході в будинок № 22 по вул. Козицького. На ній викарбувано, що «Тут, в колишньому Будинку Червоної Армії, містилась середня школа, в якій навчався видатний радянський полководець, генерал армії, двічі Герой Радянського Союзу Іван Данилович Черняховський».

Так, саме у Вінниці майбутній генерал набув перших командирських навичок. Після двох років служби у полку він у 1930 р. закінчив вечірню школу, став готуватися до вступу у вищий навчальний заклад. Влітку 1931 р. склав екзамени до Військової академії механізації і моторизації РСЧА, успішно закінчив її в 1936 р. З березня 1941 р. – командувач 28-ї танкової дивізії.

Під час Великої Вітчизняної війни командував танковою дивізією, з червня 1942 р. – 18-м танковим корпусом, а з липня –

60-ю армією на Воронезькому, Центральному і 1-у Українському фронтах, брав участь у Київській, Житомирсько-Бердичівській, Рівненсько-Луцькій, Проскурівсько-Чернівецькій операціях. З квітня 1944 р. – командувач 3-го Білоруського фронту.

Під його безпосереднім керівництвом воїни-визволителі брали участь у форсуванні Дніпра, звільненні від нацистських загарбників Києва, Коростеня, Житомира, Шепетівки, Тернополя, Мінська, Каунаса, багатьох інших міст і сіл, першими вступили до Східної Пруссії і, розгромивши тут в січні – лютому 1945 р. величезні ворожі угруповання, вийшли на підступи до Кенігсберга.

Полководський талант, хоробрість та мужність генерала армії І. Д. Черняховського знайшли належну оцінку – він двічі (17 жовтня 1943 р. та 31 липня 1944 р.) удостоєний звання Героя Радянського Союзу. Нагороджений 9-а орденами СРСР.

Загинув Іван Данилович на полі бою 18 лютого 1945 р. Перепохований у Києві [25].

Асмолов Іван Никифорович

Народився 17 квітня 1905 р. в с. Дворці Калузької області (Російська Федерація). З 1930 р. працював на Брянському механічному заводі. Закінчив технікум. У 1938 р. призначений начальником Жмеринського вагонного депо.

В боях Великої Вітчизняної війни з 20 листопада 1941 р. Старший лейтенант. Замполіт батальйону. Загинув 20 листопада 1943 р. Похований в с. Мар'янівка Святошинського району Київської області.

10 січня 1944 р. за зразкове виконання бойових завдань удостоєний звання Героя Радянського Союзу (посмертно).

Атаман Адам Іванович

Народився 4 жовтня 1920 р. в с. Видава (тепер Волочиського району Хмельницької області) в селянській сім'ї. Українець. Член КПРС з 1949 р. Освіта неповна середня. Працював у колгоспі. В Червоній армії з 1940 р.

В боях Великої Вітчизняної війни з січня 1942 р. В тому ж році закінчив курси молодших лейтенантів. Будучи командиром

взводу 795-го стрілецького полку 228-ї стрілецької дивізії 53-ї армії (2-й Український фронт), особливо відзначився 9 жовтня 1944 р. Тоді його взвод у складі роти переправився через р. Тиса. Захопивши понтони і знищивши батарею 75-мм гармат противника, рота сприяла форсуванню річки полком.

24 березня 1945 р. удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Після війни продовжив службу в армії. В 1955 р. закінчив курси вдосконалення офіцерського складу. З 1957 р. в запасі. Жив у м. Вінниці. Працював майстром цеху заводу радіотехнічної апаратури.

Нагороджений орденом Леніна, Вітчизняної війни 1 ступеня, медалями.

Помер 9 жовтня 1991 р. Похований у Вінниці.

Бахтін Михайло Іванович

Народився 25 червня 1917 р. в с. Велике Окулово Навашинського району Горьковської області (Російська Федерація) в селянській сім'ї. Росіянин. Закінчив неповну середню школу та школу ФЗН в м. Горькому. Працював слюсарем на судоверфі в с. Навашино.

В Червоній армії в 1935 – 1937 і з 1940 р. В 1941 р. закінчив Енгельську військову авіаційну школу пілотів, у 1943 р. – Краснодарське об'єднане авіаційне училище та курси Військово-Повітряних Сил.

Член КПРС з 1944 р.

На фронтах Великої Вітчизняної війни з жовтня 1943 р. Командир ланки 43-го гвардійського штурмового авіаційного полку 230-ї штурмової авіаційної дивізії 4-ї повітряної армії (2-й Білоруський фронт). Гвардії лейтенант. До грудня 1944 р. здійснив 105 бойових вильотів на бомбардування вузлів оборони противника, зосереджень його військ.

Звання Героя Радянського Союзу удостоєний 23 лютого 1945 р.

Після війни продовжив службу у Військово-Повітряних Силах. В 1952 р. закінчив Краснодарську вищу офіцерську авіаційну школу штурманів. В 1960 р. звільнився в запас у званні підпол-

ковника. Жив у м. Вінниці. Працював інженером обласного об'єднання «Сільгосптехніка».

Нагороджений орденом Леніна, 2 орденами Червоного Прапора, орденом Вітчизняної війни 2 ступеня, 2 орденами Червоної Зірки, медалями.

Помер 3 серпня 1968 р. Похований у Вінниці.

Бевз Іван Васильович

Народився 30 серпня 1903 в м. Темрюк Краснодарського краю (Росія) в сім'ї рибалки. Українець. Закінчив середню школу, працював на тютюнових плантаціях. У Червоній армії з 1919 р. Учасник громадянської війни. Член КПРС з 1928 р. В 1927 – 1929 рр. – на комсомольській роботі в м. Жмеринці, в 1929 – 1937 – на партійній роботі у Вінниці та Могилеві-Подільському. З 1937 р. директор Вінницького драматичного театру, а потім міської бібліотеки.

Учасник Великої Вітчизняної війни. Рішенням Вінницького обкому партії в липні 1941 р. був призначений керівником підпільної партійної організації у м. Вінниці. Базою організації стала бібліотека ім. Н. К. Крупської. Підпільники приймали повідомлення Радінформбюро, друкували і поширювали листівки, вели агітаційну роботу серед населення, спалили склад м'ясокомбінату, організовували масову втечу військовополонених з таборів і перехід їх в партизанський загін.

У червні 1942 р. з групою підпільників був схоплений гітлерівцями, а 13 січня1943 р. – розстріляний.

Звання Героя Радянського Союзу присвоєно 8 травня 1965 р. посмертно. Нагороджений орденом Леніна, медаллю.

Бєляєв Петро Михайлович

Народився в м. Білгород Івановської області (Російська Федерація).

Учасник Великої Вітчизняної війни. Танкіст 6-го гвардійського танкового корпусу. Брав участь у звільненні Києва, Фастова, Житомира, Бердичева.

Під час штурму Берліна командував батальйоном. Полковник. За успішно проведену бойову операцію удостоєний звання Героя Радянського Союзу. Війну закінчив у Празі.

Нагороджений орденом Суворова та іншими ратними відзнаками.

Після війни оселився у Жмеринці. Працював у відділі народної освіти на посаді завгоспа.

Помер у листопаді 1980 р. Похований у Жмеринці.

Бобрук Сергій Антонович

Народився 15 лютого 1902 р. в с. Чубіче Пружанського району Брестської області (Білорусь) в селянській сім'ї. Білорус. У 1914 р. закінчив початкову школу, працював слюсарем. У Червоній армії з 1920 р. Учасник громадянської війни. Член КПРС з 1929 р. В 1940 р. закінчив Військову академію ім. М. В. Фрунзе.

У боях Великої Вітчизняної війни з липня 1941 р. Командир 47 гвардійської стрілецької дивізії (8-а гвардійська армія, 3-й Український фронт). Гвардії полковник. Вміло організовував дії з'єднання під час ліквідації нікопольського угруповання противника, 30 січня – 12 лютого 1944 р. дивізія знищила 9 танків і штурмових гармат, 9 гармат та мінометів, 21 кулемет, 156 автомашин, захопила 14 складів з боєприпасами, пальним і продовольством та близько 300 полонених.

19 березня 1944 р. удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

В 1947 р. закінчив Вищі академічні курси при Військовій академії Генштабу. З 1962 р. генерал-лейтенант у відставці. Жив і працював у Вінниці.

Нагороджений двома орденами Леніна, трьома орденами Червоного Прапора, орденом Суворова 1 і 2 ступенів, Кутузова 2 ступеня, Вітчизняної війни 1 ступеня, медалями.

Помер 18 березня 1962 р.

Похований у Вінниці.

Бруй Федір Пилипович

Народився 19 вересня 1907 р. в с. Іваново-Огородники Слуцького району Мінської області (Білорусь) в селянській сім'ї. Білорус. Член КПРС з 1937 р. Закінчив 7 класів. Працював робітником Слуцького районного дорожного відділу Мінської області. В Червоній армії з 1929 р. В 1931 р. закінчив військово-господарську навчальну команду при Смоленському військово-продовольчому складі, в 1942 р. – курси «Выстрел».

В діючій армії з березня 1942 р. В званні майора командував батальйоном 520-го стрілецького полку 167-ї стрілецької дивізії 38-ї армії (Воронезький фронт). 16 вересня 1943 р. батальйон брав участь у визволенні м. Ромни (Сумська область), 26 – 28 вересня на підступах до Києва форсував Дніпро, захопив плацдарм і відбив 10 контратак противника в районі с. Вишгород. Під час однієї з контратак був двічі поранений, але продовжував керувати боєм.

Звання Героя Радянського Союзу удостоєний 29 жовтня 1943 року.

У жовтні 1944 р. після чергового важкого поранення призначений комендантом м. Вінниці. В 1947 – 1956 рр. служив райвійськкомом у Турбівському та Вінницькому районах.

У відставку вийшов у званні підполковника. З 1956 по 1981 рік. Трудився директором Вінницької маслосирбази, товарознавцем Вінницького молочного об'єднання, інженером молокозаводу.

Нагороджений 2-а орденами Леніна, орденом Червоного Прапора, Вітчизняної війни 1 ступеня, Червоної Зірки, медалями.

Помер 17 січня 1982 р. Похований у Вінниці.

Воропаєв Василь Миколайович

Народився 1 січня 1913 р. в м. Севастополі в робітничій сім'ї. Росіянин. Член КПРС з 1941 р. Освіта 6 класів. У Червоній армії з 1934 р. В 1936 р. закінчив школу пілотів у м. Ворошиловограді. Учасник боїв на р. Холхін-Гол в 1939 р.

У діючій армії з червня 1941 р. Командир загону 4-го гвардійського авіаційного полку 9-ї гвардійської авіаційної дивізії 6-го

авіаційного корпусу (авіація дальньої дії). До початку 1944 р. здійснив 260 нічних бойових вильотів на бомбардування важливих стратегічних об'єктів у тилу ворога, скупчень військ противника.

13 березня 1944 р. нагороджений медаллю «Золота Зірка».

З 1953 р. в званні майора звільнився у запас. Жив у м. Вінниці.

Нагороджений орденом Леніна, Червоної Зірки, двома орденами Вітчизняної війни 1 ступеня, двома орденами Червоної Зірки, медалями.

Помер 16 грудня 1981 р. Похований у Вінниці.

В'язовський Володимир Андрійович

Народився 20 жовтня 1920 р. в с. Федорівка Карлівського району Полтавської області в робітничій сім'ї. Українець. Закінчив 10 класів. З 1939 р. в Червоній армії. В 1940 р. закінчив Краснодарське військове авіаційне училище льотчиків і льотчиків-спостерігачів. Член КПРС з 1943 р.

З початком Великої Вітчизняної війни в діючій армії. Штурман ескадрильї 24-го гвардійського авіаційного полку 50-ї авіаційної дивізії (авіація дальної дії). До весни 1944 р. здійснив 263 бойових вильоти на бомбардування важливих об'єктів у тилу противника, зосереджень його військ.

Звання Героя Радянського Союзу удостоєний 13 березня 1944 року.

Після війни продовжив службу у Військово-Повітряних Силах. У 1975 р. у званні полковника звільнився в запас.

Жив у м. Вінниці, працював інженером.

Нагороджений орденом Леніна, трьома орденами Червоного Прапора, орденом Вітчизняної війни 1 ступеня, Червоної Зірки, медалями.

Помер 2 березня 2005 р. Похований у Вінниці.

Герман Григорій Іванович

Народився 25 лютого 1917 р. в м. Житомирі в сім'ї робітника. Українець. Член КПРС з 1941 р. Закінчив неповну середню

школу. Працював секретарем комсомольської організації Вінницького обласного транстресту. З 1938 р. у Червоній армії. В 1940 р. закінчив Одеську військову авіаційну школу пілотів.

У діючій армії з червня 1941 р. Заступник командира ескадрильї 42-го винищувального авіаційного полку 240-ї винищувальної авіаційної дивізії 3-ї повітряної армії (Калінінський фронт). До вересня 1943 р. здійснив 209 бойових вильотів, в 37 повітряних боях збив 16 літаків противника.

28 вересня 1943 р. удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Після війни служив у Військово-Повітряхих Силах. В 1949 р. закінчив вищі офіцерські льотно-тактичні курси. В 1955 р. в званні полковника звільнився в запас. Жив у м. Щолково Московської області, м. Вінниці.

Нагороджений орденом Леніна, двома орденами Червоного Прапора, орденом Олександра Невського, двома орденами Вітчизняної війни 1 ступеня, медалями.

Помер 6 червня 2006 р. Похований у Вінниці.

Глушков Микола Миколайович

Народився 22 грудня 1920 р. в с. Бобилі Свечинського району Кіровської області (Росія) в селянській сім'ї. Росіянин. Закінчив 10 класів. У Червоній армії з 1939 р. В 1941 р. закінчив Челябінську військово-авіаційну школу штурманів. Член КПРС з 1942 р.

Учасник Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р.

Штурман 4-го гвардійського авіаційного полку 62-ї авіаційної дивізії 6-го авіаційного корпусу (авіація далекої дії). До липня 1943 р. здійснив 225 бойових вильотів на бомбардування військово-промислових центрів у глибокому тилу противника.

Звання Героя Радянського Союзу удостоєний 18 вересня 1943 року.

Після війни продовжував службу у Військово-Повітряних Силах. В 1963 р. у званні підполковника звільнився у запас. Жив у м. Вінниці, працював заступником голови об'єднаного комітету профспілки авіаційних робітників.

Нагороджений орденом Леніна, Червоного Прапора, двома орденами Вітчизняної війни 1 ступеня, орденом Червоної Зірки, медалями.

Помер 22 січня 1992 р. Похований у Вінниці.

Гнатенко Григорій Іванович

Народився 23 січня 1914 р. в м. Гельсіндорфі (м. Хельсінкі, Фінляндія) в робітничій сім'ї. Українець. Дитячі роки (з 1916-го по 1930-й р.) провів у с. Кирнасівці Тульчинського району, де закінчив місцеву семирічну школу. Закінчив також 2 курси Вінницького технікуму механізації сільського господарства.

З 1932 р. на службі у Військово-Морському Флоті. В 1937 р. закінчив Військово-Морське училище ім. М. Фрунзе. Служив у 26-у Одеському морському прикордонному загоні.

Учасник Великої Вітчизняної війни (з червня 1941 р.). Командир 6-го дивізіону сторожових катерів Чорноморського флоту. Капітан 3-го рангу.

Відзначився восени 1943 р. Катери дивізії під його командуванням під час Новоросійської десантної операції 9 – 10 вересня 1943 р. в числі перших увірвались у бухту. Під ураганним вогнем було висаджено десант, потім катери успішно виведено із бухти.

Звання Героя Радянського Союзу присвоєно 22 січня 1944 р.

Після війни продовжував службу у Військово-Морському Флоті. В 1954 р. закінчив Військово-морську академію. Капітан 1-го рангу. З 1956 р. – в запасі. Працював інспектором Іллічівського порту поблизу Одеси.

Нагороджений орденом Леніна, трьома орденами Червоного Прапора, двома – Вітчизняної війни 1 ступеня, Червоної Зірки.

Дикий Михайло Прокопович

Народився 18 серпня 1917 р. в с. Велика Андрусівка Світловодського району Кіровоградської області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив 3 курси металургійного технікуму в м. Дніпродзержинську. В Червоній армії з 1935 р. В 1937 р. закінчив Ворошилов-

градську військову авіаційну школу льотчиків. Учасник радянсько-фінської війни (1939 – 1940 рр.). Член КПРС з 1942 р.

На фронтах Великої Вітчизняної війни з лютого 1942 р. Начальник повітряно-стрілецької служби 236-ї винищувальної авіаційної дивізії 5-ї повітряної армії (Закавказький фронт). До лютого 1943 р. здійснив 260 бойових вильотів, у повітряних боях особисто збив 4 і в групі 3 літаки противника.

Звання Героя Радянського Союзу присвоєно 1 січня 1943 р.

Після війни служив у Військово-Повітряних Силах СРСР. В 1955 р. закінчив курси вдосконалення офіцерського складу при Військово-повітряній академії. В 1958 р. у званні полковника звільнився в запас.

Нагороджений орденом Леніна, двома орденами Червоного Прапора, орденом Олександра Невського, Вітчизняної війни 1 ступеня, Червоної Зірки, медалями.

Помер 30 березня 1967 р. Похований у Вінниці.

Жарчинський Федір Іванович

Народився 1 липня 1914 р. в с. Рашків Рибницького району (Молдова) в сім'ї селянина-бідняка. Після семирічки пішов на педагогічні курси, заочно закінчив Балтський педагогічний технікум, Тираспільський педагогічний інститут, навчався у Київському педагогічному інституті. Молодим учителем-істориком приїхав на роботу в Шпиків Тульчинського району.

У перший день війни з'явився у військомат і попросився на фронт. Невдовзі став курсантом танкового училища, офіцером.

На початку 1943 р. командував танковою ротою. Брав участь у битвах на Курській дузі, під Корсунь-Шевченківським. За проявлену хоробрість відзначений орденами Червоної Зірки, Вітчизняної війни І ст., медаллю «За відвагу». Під кінець війни старший лейтенант Ф. І. Жарчинський – помічник начальника штабу із розвідки 51-го гвардійського танкового полку (4-а гвардійська танкова армія, 1-й Український фронт).

Відзначився під час Берлінської операції, звільнивши 21 квітня 1941 р. в районі м. Тройєнбритцен із концтабору 4500 полонених. Під час цієї операції загинув.

27 червня 1945 р. посмертно удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Желєзний Микола Якович

Народився 9 травня 1910 р. в с. Баштанка (нині смт Миколаївської області) в сім'ї службовця. Українець. Навчався у Новобузькому сільгосптехнікумі. Працював учителем. У Червоній армії в 1932 – 1933 рр. і з червня 1941 р. Закінчив школу молодших командирів. З 1933 р. був на комсомольській, а з 1939 р. – на партійній роботі. Член КПРС з 1939 р.

Учасник Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р. В 1943 р. закінчив командирські курси. Командир батальйону 986-го стрілецького полку 230-ї стрілецької дивізії 5-ї ударної армії (1-й Білоруський фронт). Відзначився під час Берлінської операції. 24 квітня 1945 р. батальйон переправився через р. Шпре побіля оз. Румельсбургер-Зе, захопив плацдарм, відбив 4 ворожих контратаки, знищив більше 2-х рот і взяв у полон до 250 офіцерів та солдатів противника, сприяв переправі інших підрозділів полку.

Звання Героя Радянського Союзу присвоєно 31 травня 1945 р.

Після війни продовжував службу в армії. В 1951 р. закінчив курси «Выстрел». В 1956 р. у званні підполковника пішов у відставку. Жив у м. Вінниці.

Нагороджений орденом Леніна, Червоного Прапора, Олександра Невського, Вітчизняної війни 2 ступеня, Червоної Зірки, медалями.

Помер 19 травня 1974 р. Похований у Вінниці.

Захаров Петро Іванович

Народився 14 січня 1918 р. в с. Троїцьке Сизранського району Куйбишевської області (Російська Федерація) в селянській сім'ї. Росіянин. Член КПРС з 1943 р. Закінчив 5 класів, працював робітником тресту «Сизраньнафта». В Червоній армії в 1936 – 1940 рр. і з червня 1942 р. Учасник радянсько-фінляндської війни 1939 – 1940 рр.

У боях Великої Вітчизняної війни з червня 1942 р. Навідник гармати 6-го артилерійського полку (74-а стрілецька дивізія 13-ї армії, Центральний фронт), молодший сержант. 14 вересня 1943 р. під час боїв за плацдарм на р. Десна в районі с. Заметнєв Сосницького району Чернігівської області, відбиваючи контратаку ворожої піхоти та танків, замінив пораненого командира гармати. У цьому бою артилеристи підбили 2 танки та знищили до 40-а гітлерівців, чим сприяли розширенню плацдарму та подальшому розвитку наступальних дій.

Звання Героя Радянського Союзу присвоєно 16 жовтня 1943 року.

Після війни демобілізувався. Мешкав і працював на різних підприємствах у м. Тульчині.

Нагороджений орденом Леніна, двома орденами Вітчизняної війни 1 ст., медалями.

Помер.

Захарчук Микола Максимович

Народився 1 січня 1923 р. в с. Влашанівка Ізяславського району Хмельницької області в селянській сім'ї. Українець. Член КПРС. Закінчив 7 класів, працював на машинно-тракторній станції.

Учасник Веикої Вічизняної війни з лютого 1942 р. У тому ж році закінчив курси молодших лейтенантів. Командир взводу 615-го стрілецького полку 167-ї стрілецької дивізії 38-ї армії (Воронезький фронт). Відзначився у битві за Дніпро. В ніч на 27 серпня 1943 р. взвод під його командуванням переправився на острів в районі с. Вишгород (нині місто Київської області) і очистив його від противника. В ніч на 29 вересня 1943 р. переправився на правий берег і вибив ворога з території цегельного заводу на північній околиці с. Вишгород (нині місто Київської області), відбив 7 контратак противника, під час яких подолянин був важко поранений. Взвод впродовж тижня утримував рубіж до підходу підкріплення.

За проявлену мужність 10 січня 1944 р. удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

У непритомному стані був захоплений в полон. Звільнений у квітні 1945 р.

З 1946 р. майор запасу. Тривалий час жив і працював у Тиврівському районі, м. Києві.

Нагороджений орденами Леніна, Вітчизняної війни I ступеня, медалями.

Кізюн Петро Кіндратович

Народився 4 жовтня 1917 р. в с. Красилово (тепер: м. Красилів) Хмельницької області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив 7 класів і школу ФЗН, працював токарем на металургійному заводі в смт Орджонікідзе (нині місто Дніпропетровської області).

В Червоній армії з 1937 р. В 1938 р. закінчив Ворошиловградську військову авіаційну школу льотчиків, служив у ній інструктором. Член КПРС з 1939 р.

На фронтах Великої Вітчизняної війни з вересня 1941 р. Будучи майором, помічником по повітряно-стрілецькій службі командира 525-го штурмового авіаційного полку 227-ї штурмової авіаційної дивізії 8-го авіаційного штурмового авіаційного корпусу 8-ї повітряної армії (4-й Український фронт), до лютого 1945 р. здійснив 123 бойових вильоти на розвідку і штурмування ворожих військ. Знищив 18 танків, 76 автомашин, 2 паровози, 11 вагонів, 15 польових і зенітних гармат, 13 мінометів, значну кількість солдатів та офіцерів противника.

За проявлену мужність Указом Президії Верховної Ради СРСР від 29 червня 1945 р. йому присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Після війни продовжив службу у Військово-Повітряних Силах. В 1945 р. закінчив курси удосконалення офіцерського складу з військово-стрілецької служби при військовій льотно-тактичній школі. В 1952 р. у званні підполковника звільнився в запас.

З 1969 р. жив у Вінниці. Працював у місцевих художньо-виробничих майстернях художнього фонду УРСР на посаді інспектора по кадрах.

Нагороджений орденом Леніна, трьома орденами Червоного Прапора, орденом Олександра Невського, медалями.

Помер 18 березня 1979 р. Похований у Вінниці.

Коняєв Аркадій Миколайович

Народився 23 січня 1919 р. в селищі Надєждінськ (пізніше м. Сєров Свердловської області; Російська Федерація) у робітничій сім'ї. Росіянин. Закінчив 9 класів і аероклуб. Працював у депо, потім у міськраді фізкультури та спорту. В Червоній армії з 1939 р. В 1940 р. закінчив Сталінградську військову авіаційну школу льотчиків, в 1943 р. – курси удосконалення офіцерського складу. Член КПРС з 1943 р.

В діючій армії з липня 1943 р. Командир ескадрильї 32-го винищувального авіаційного полку 256-ї винищувальної авіаційної дивізії 2-ї повітряної армії (1-й Український фронт). До квітня 1944 р. здійснив 150 бойових вильотів, у 49 повітряних боях збив 15 літаків.

Звання Героя Радянського Союзу присвоєно 26 жовтня 1944 року.

У 1946 р. у званні підполковника звільнився в запас. Жив у м. Вінниці.

Нагороджений орденом Леніна, двома орденами Червоного Прапора, орденом Олександра Невського, Вітчизняної війни 1 ступеня, медалями.

Помер 30 листопада 1993 р. Похований у Вінниці.

Корольов Павло Михайлович

Народився 16 липня 1915 р. в с. Кріцкіє тепер Шумилівського району Вітебської області (Білорусь) в селянській сім'ї. Білорус. Закінчив 7 класів, працював у колгоспі, потім у Ленінграді на паровозобудівному заводі. В Червоній армії в 1936 – 1939 рр. і з червня 1941 р. Учасник визвольного походу радянських військ у Західну Білорусію 1939 р. Член КПРС з 1943 р.

В боях Великої Вітчизняної війни з листопада 1941 р. В 1942 р. закінчив армійські курси молодших лейтенантів. Командир батареї 528-го гарматного артилерійського полку 5-ї гарматної артилерійської бригади 3-ї артилерійської дивізії прориву 7-го артилерійського корпусу 5-ї гвардійської армії (1-й Український фронт).

Відзначився в боях по утриманню та розширенню плацдарму на лівому березі р. Одер в районі м. Олац (Олова, Польща). 27 січня – 4 лютого 1945 р. артилеристи відбили 11 контратак противника і завдали йому значних втрат у бойовій техніці та живій силі. 5 лютого, коли ворог, підтягнувши резерви, потіснив стрілецькі підрозділи і спостережний пункт виявився в оточенні противника, організував кругову оборону та викликав вогонь своєї артилерії на себе. В цей день обслуги гармат відбили 14 ворожих атак і відстояли плацдарм.

Звання Героя Радянського Союзу удостоєний 27 червня 1945 року.

В 1947 р. закінчив Вищу офіцерську артилерійську школу в Ленінграді. В 1957 р. в званні майора звільнився в запас. Жив у м. Вінниці, працював старшим інструктором обласного комітету ДТСААФ.

Нагороджений орденом Леніна, Вітчизняної війни 1 і 2 ступенів, двома орденами Червоної Зірки, медалями.

Помер 1 березня 1998 р. Похований у Вінниці.

Краснов Микола Петрович

Народився 29 лютого 1918 р. в с. Сергієвськ Куйбишевської області (Росія). Росіянин. В 1937 р. закінчив середню школу, в 1940 р. – Чкаловське військове авіаційне училище. Член КПРС з 1941 р.

Учасник Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р. Командир ланки 10-го гвардійського авіаційного полку 3-ї гвардійської авіаційної дивізії 3-го гвардійського авіаційного корпусу авіації далекої дії. До 25 лютого 1944 р. здійснив 274 успішні бойові вильоти на бомбардування військово-промислових об'єктів у глибокому тилу противника, зосереджень його військ.

Звання Героя Радянського Союзу присвоєно 13 березня 1944 року.

Після війни продовжив службу у Військово-Повітряних Силах. В 1947 р. закінчив курси вдосконалення командирів і штурманів авіаційних ескадрилей. Підполковник. З 1956 р. в запасі. Жив у м. Вінниці.

Нагороджений двома орденами Леніна, орденом Червоного Прапора, Вітчизняної війни 1 ступеня, двома орденами Червоної Зірки.

Помер 21 травня 1978 р. Похований у Вінниці.

Кузнєцов Григорій Матвійович

Народився в 1913 в с. Кочкурово Починковського району Горьковської області в селянській сім'ї. Росіянин. Освіта 7 класів. З 1929 р. працював теслею в колгоспі, в 1931 – 1936 рр. – на Горьковському автомобільному заводі, а потім бригадиром у рідному селі. В Червоній армії в 1939 – 1940 рр. і з 1941 р. Учасник радянсько-фінляндської війни 1939 – 1940 рр. Член КПРС з 1944 р.

У бойових діях Великої Вітчизняної війни з 1941 р. Командир відділення 80-го стрілецького гвардійського розвідувального батальйону (7-й гвардійський танковий корпус, 3 гвардійська танкова армія, Воронезький фронт). Гвардії старший сержант. У ніч на 22 вересня 1943 р. з двома автоматниками під вогнем ворога подолав Дніпро біля с. Трахтемирів (Канівський район Черкаської області), вів розвідку і передавав по рації дані про противника.

Звання Героя Радянського Союзу присвоєно 23 жовтня 1943 року.

Після війни демобілізувався. Жив і працював у Горькому, Вінниці.

Нагороджений орденом Леніна, медалями.

Помер 13 серпня 1977 р. Похований у Вінниці.

Кузьмінов Михайло Якович

Народився 1 грудня 1910 р. в с. Молотовське (тепер: Красногвардійське) Ставропольського краю (Російська Федерація) в селянській сім'ї. Росіянин. Закінчив середню школу в м. Ахалціхе Грузинської РСР. Працював теслею в колгоспі. В Червоній армії з 1932 р. В 1938 р. закінчив курси молодших лейтенантів при Бакинському піхотному училищі. Член КПРС з 1939 р.

В боях Великої Вітчизняної війни з січня 1942 р. Командир 48-го стрілецького полку 38-ї стрілецької дивізії 40-ї армії (Воро-

незький фронт). Майор. У ніч на 25 вересня 1943 р. організував форсування Дніпра полком біля с. Григорівка (Канівський район Черкаської області). Оволодівши висотою на південь від села, воїни полку впродовж місяця утримували плацдарм.

Звання Героя Радянського Союзу удостоєний 10 січня 1944 р.

В 1945 р. закінчив Військову академію ім. М. В. Фрунзе, в 1955 – Вищі академічні курси при цій академії. З 1961 р. у званні полковника – у відставці. Жив у Вінниці.

Нагороджений орденом Леніна, трьома орденами Червоного Прапора, орденом Суворова 3 ступеня, Вітчизняної війни 1 ступеня, Червоної Зірки, медалями.

Помер.

Куніцин Петро Миколайович

Народився 1921 р. в Амурській області (Російська Федерація). У Червоній армії 1940 р.

Учасник Великої Вітчизняної війни. Сапер. Брав участь у боях під Москвою, на Курській дузі, визволяв Київ та інші міста України, а також Польщі.

За мужність, проявлену під час форсування Дніпра, удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Демобілізувавшись, мешкав у с. Межирів Жмеринського району.

Трагічно загинув у травні 1965 р. Похований у Межирові.

Мамонтов Микола Іванович

Народився в с. Кусково Тамбовської області (Російська Федерація). 17-річним юнаком добровільно пішов на службу в Червону армію. У 1940 р. закінчив Могилівське військово-піхотне училище.

Учасник Великої Вітчизняної війни. Командир мінометної батареї. Воював на Сталінградському фронті, у Прибалтиці.

За успішне визволення Кенігсберга удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Після війни закінчив військову академію ім. М. Фрунзе. Служив в армії. В 1964 р. звільнився у запас.

Мешкав у м. Жмеринці. Працював техніком Південно-Західної залізниці, ревізором. Брав участь у спорудженні Жмеринського елеватора.

Помер 17 квітня 1999 р.

Петров Михайло Петрович

Народився 17 листопада 1904 р. в с. Старі Шарашли Бакалинського району Башкирської АРСР в селянській сім'ї. Татарин. Закінчив початкову школу. Працював телеграфістом. У Червоній армії з 1926 р. Член КПРС з 1929 р.

На фронтах Великої Вітчизняної війни з листопада 1941 р. В 1944 р. закінчив курси «Выстрел». Командир 364-го стрілецького полку 139-ї стрілецької дивізії 50-ї армії (2-й Білоруський фронт). Підполковник. Вміло керував підрозділами полку в червневому наступі 1944 р. Прорваши оборону противника, полк 24 – 26 червня форсував рр. Проня, Баси, Реста і в ніч на 28 червня1944 р. – Дніпро південніше м. Могилева, звільнивши понад 215 населених пунктів, відрізав шляхи відходу на захід оточеному угрупованню противника.

Звання Героя Радянського Союзу присвоєно 24 березня 1945 року.

Після війни продовжував службу в армії. В 1949 р. закінчив Ленінградську вищу бронетанкову школу. З 1954 р. у званні полковника в запасі.

Жив і працював у м. Вінниці.

Нагороджений двома орденами Леніна, трьома орденами Червоного Прапора, орденом Олександра Невського, Червоної Зірки, медалями.

Помер 5 серпня 1967 р. Похований у Вінниці.

Пилипенко Яків Павлович

Народився 3 березня 1920 р. у смт Варва Варвинського району Чернігівської області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив 7 класів. Працював на взуттєвій фабриці в м. Прилуки Чернігівської області. В Червоній армії з 1940 р. Член КПРС з 1944 р.

Учасник Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р. В 1944 р. закінчив Орловське танкове училище. Командир танка 49-ї гвардійської танкової бригади 12-го танковго корпусу 2-ї гвардійської танкової армії (1-й Білоруський фронт). У числі перших увірвався в м. Сохочєв (Польща) 16 січня 1945 р. і вів бій до підходу підкріплення. 19 січня 1945 р. в бою за м. Любень (тепер Любень-Куявські) прорвався на аеродром, де знищив 2 літаки. 21 січня 1945 р. у групі з 4 танків увірвався в м. Іновроцлав, де брав участь у захопленні залізничної станції, радіотелеграфного вузла, аеродрому.

Звання Героя Радянського Союзу удостоєний 27 лютого 1945 року.

Після війни продовжив службу в армії. В 1949 р. закінчив курси вдосконалення офіцерського складу, в 1954 р. – Вищу офіцерську інтендантську школу. З 1962 р. – майор запасу.

Жив і працював у м. Вінниці.

Нагороджений орденом Леніна, Вітчизняної війни 1 ступеня, 2 орденами Червоної Зірки, медалями.

Помер 31 липня 2003 р. Похований у Вінниці.

Раділовський Семен Юхимович

Народився 19 листопада 1922 р. в м. Луганську в сім'ї службовця. Росіянин. Освіта середня. В Червоній армії з 1939 р. В 1941 р. закінчив Ростовське артилерійське училище. Член КПРС з 1942 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни з 1941 р. Командир батареї 206-го винищувально-протитанкового артилерійського полку 20-ї винищувально-протитанкової артилерійської бригади 2-ї гвардійської танкової армії (2-й Білоруський фронт). У бою 22 квітня 1945 р. за м. Хеннігсдорф (передмістя Берліна) вогнем гармат знищив декілька вогневих точок противника, забезпечивши переправу стрілецького батальйону через Гегенцоллерн-канал. У вуличних боях у Берліні під вогнем розвернув батарею і прямою наводкою знищив потужний опорний пункт ворога.

31 травня 1945 р. удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

В 1954 р. закінчив Центральні артилерійські курси вдосконалення офіцерського складу. В 1960 р. в званні підполковника

звільнився в запас. Жив і працював у м. Вінниці. Нагороджений орденом Леніна, Червоного Прапора, Богдана Хмельницького 3 ступеня, Олександра Невського, двома орденами Вітчизняної війни 1 ступеня, двома орденами Червоної Зірки, медалями.

Помер 3 січня 1998 р. Похований у Вінниці.

Русаков Климентій Сергійович

Народився 4 лютого 1904 р. в с. Урахча Рибно-Слободського району Татарської АРСР в селянській сім'ї. Росіянин. Освіта неповна середня. Працював на заводі в м. Ярославлі. В Червоній армії в 1921 – 1937 рр. і з 1941 р. Закінчив Московську піхотну школу і Курси вдосконалення командного складу. Член КПРС з 1942 р.

На фронтах Великої Вітчизняної війни з лютого 1942 р. Полковник. 240-й стрілецький полк 117-ї стрілецької дивізії 69-ї армії (1-й Білоруський фронт) під його командуванням у ніч на 31 липня 1944 р. на підручних засобах з ходу форсував р. Віслу і захопив плацдарм під м. Пулави (Польща). В боях за утримання і розширення зайнятих рубежів були відбиті численні контратаки ворога, знищено багато живої сили і техніки.

Звання Героя Радянського Союзу удостоєний 24 березня 1945 року.

В 1947 р. закінчив курси командирів частин при Військовій академії ім. М. В. Фрунзе. В 1957 р. звільнився в запас. Жив у м. Вінниці.

Нагороджений двома орденами Леніна, чотирма орденами Червоного Прапора, орденом Суворова 3 ступеня, Олександра Невського, Вітчизняної війни 1 ступеня, Червоної Зірки, медалями.

Помер 23 квітня 1996 р. Похований у Вінниці.

Сищиков Микола Сергійович

Народився 14.12.1917 р. в м. Владимирі (Російська Федерація) в селянській сім'ї. Росіянин. Член КПРС з 1957 р. Жив у м. Рибінську Ярославської області. Закінчив 7 класів, школу ФЗН, аероклуб. Працював авіаційним техніком в аероклубі. В Червоній армії

з 1938 р. В 1940 р. закінчив Сталінградське військове авіаційне училище льотчиків.

У боях Великої Вітчизняної війни з серпня 1941 р. Командир літака 4-го авіаційного полку 62-ї авіаційної дивізії авіації далекої дії. Гвардії старший лейтенант. До липня 1943 р. здійснив 241 бойовий виліт на бомбардування військово-промислових об'єктів, залізничних вузлів і аеродромів у глибокому тилу ворога, його живої сили і техніки на передньому краї.

Звання Героя Радянського Союзу присвоєно 18 вересня 1943 р.

В 1954 р. закінчив військову авіаційну школу. Полковник. З 1959 р. – у запасі. Жив у м. Вінниці. Працював інспектором держрибнагляду.

Нагороджений орденом Леніна, Червоного Прапора, Вітчизняної війни I ступеня, трьома орденами Червоної Зірки, медалями.

Помер 16 лютого 2012 р. Похований у Вінниці.

Скляров Іван Григорович

Народився 12 липня 1919 р. у селищі Щемилівка (тепер у межах м. Слов'янська) Донецької області в робітничій сім'ї. Українець, льотчик-інструктор Херсонського аероклубу. В Червоній армії з 1940 р. В 1941 р. закінчив Харківську авіаційну школу.

Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни з березня 1943 р. Командир ескадрильї 193-го винищувального авіаційного полку 302-ї винищувальної авіаційної дивізії 4-го винищувального авіаційного корпусу 5-ї повітряної армії (2-й Український фронт). Старший лейтенант. До лютого 1944 р. здійснив 135 бойових вильотів, у 28-и повітряних боях збив 18 літаків противника.

Звання Героя Радянського Союзу присвоєно 1 липня 1944 р.

З 1949 р. – в запасі. Жив у м. Козятині Вінницької області. В 1968 р. закінчив Харківський інститут інженерів залізничного транспорту. Працював заступником начальника вагонного відділу Південно-Західної залізниці.

Нагороджений орденом Леніна, трьома орденами Червоного Прапора, Вітчизняної війни I та II ступенів, медалями «За взяття Будапешта», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.».

Почесний громадянин м. Козятина.

Помер 15 серпня 1980 р.

Соловйов Володимир Олександрович

Народився 13 липня 1909 р. в м. Аладир Чувашської АРСР в робітничій сім'ї. Росіянин. Освіта неповна середня. Різноробочий. З 1929 р. – на будівництві Горьковського автомобільного заводу. В Червоній армії з 1931 р. В 1934 р. закінчив Ленінградську військово-теоретичну, потім Ворошиловградську військову школи льотчиків. Учасник визвольного походу радянських військ у Західну Україну в 1939 р. Член КПРС з 1938 р.

На фронтах Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р. Старший штурман 308-ї штурмової авіаційної дивізії 3-го штурмового авіаційного корпусу 1-ї повітряної армії (3-й Білоруський фронт). Майор. До вересня 1944 р. здійснив 120 бойових вильотів, завдавши ворогові значних втрат.

Звання Героя Радянського Союзу присвоєно 23 лютого 1945 року.

В 1947 р. звільнився в запас. Жив у м. Вінниці. В 1955 р. закінчив Московський інститут харчової промисловості. Працював у Вінницькому обласному виробничо-аграрному об'єднанні цукрової промисловості на посаді начальника відділу кадрів.

Нагороджений двома орденами Леніна, двома орденами Червоного Прапора, орденом Олександра Невського, Червоної Зірки, медалями.

Помер 17 липня 1979 р. Похований у Вінниці.

Топалер Анатолій Семенович

Народився 13 листопада 1911 р. в м. Луганську у робітничій сім'ї. Росіянин. Член КПРС з 1931 р. Закінчив 7 класів. Працював на паровозобудівному заводі. У Червоній армії з 1929 р. В 1935 р. закінчив Борисоглібську школу військових льотчиків.

Учасник радянсько-фінської війни 1939 – 1940 рр. Командир ескадрильї 3-го легкого бомбардувального авіаційного полку 8-ї армії. Капітан. До березня 1940 р. здійснив 25 бойових вильотів на

розвідку і бомбардування військ противника, завдавши йому відчутних втрат у живій силі та техніці.

Звання Героя Радянського Союзу присвоєно 19 травня 1940 р.

На фронтах Великої Вітчизняної війни з серпня 1941 р. Підполковник.

З 1945 р. – в запасі. Жив у м. Гайсині. Працював директором райхарчокомбінату.

Нагороджений орденом Леніна, двома орденами Червоного Прапора, Вітчизняної війни I ступеня, Червоної Зірки, медалями.

Почесний громадянин м. Гайсина.

Трифонов Борис Павлович

Народився 28 квітня 1915 р. в м. Нижній Новгород (Горький, Російська Федерація) в робітничій сім'ї. Росіянин. Закінчив Горьковський промислово-економічний технікум. Працював плановиком на автозаводі.

В Червоній армії з 1934 р. В 1937 р. закінчив Харківську військову авіаційну школу льотчиків. Старший лейтенант. Брав участь у визвольному поході радянських військ у Західну Україну і Західну Білорусію 1939 р.

Член КПРС з 1941 р.

Учасник радянсько-фінляндської війни 1939 – 1940 рр. Командир ланки 58-го швидкісного бомбардувального полку 55-ї швидкісної бомбардувальної авіаційної бригади 7 армії (Північно-Західний фронт). До лютого 1940 р. здійснив 45 бойових вильотів.

Звання Героя Радянського Союзу удостоєний 21 березня 1940 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р. Командир ескадрильї.

В 1959 р. в званні підполковника звільнився в запас. Жив у м. Вінниці.

Нагороджений двома орденами Леніна, орденами Червоного Прапора, Вітчизняної війни 2 ступеня, Червоної Зірки, медалями.

Помер 29 квітня 1974 р. Похований у Вінниці.

Фігічев Валентин Олексійович

Народився 12 лютого 1920 р. в с. Каркавіно Косихінського району Алтайського краю (Російська Федерація) в сім'ї службовця. Росіянин. Жив в м. Оренбурзі, потім у селищі Катав-Івановський (тепер: м. Катав-Івановськ Челябінської області), де закінчив середню школу. В Червоній армії з 1936 р. В 1938 р. закінчив Ворошиловградську військову авіаційну школу. Член КПРС з 1942 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни з 1941 р. Командир ескадрильї 16-го гвардійського винищувального авіаційного полку 216-ї винищувальної авіаційної дивізії 4-ї повітряної армії (Південний фронт). Гвардії капітан. До червня 1942 р. здійснив 339 бойових вильотів на розвідку та завдання ударів по зосередженнях військ противника, прикриття бомбардувальників. В 26 повітряних боях збив 7 ворожих літаків і 5 знищив на землі.

Звання Героя Радянського Союзу присвоєно 23 листопада 1942 р.

В 1946 р. закінчив курси вдосконалення командирів полків при Військово-повітряній академії. З 1957 р. у званні полковника – у відставці. Жив у м. Вінниці.

Нагороджений двома орденами Леніна, трьома орденами Червоного Прапора, орденом Олександра Невського, Вітчизняної війни 1 ступеня, Червоної Зірки, медалями, іноземними орденами.

Помер 21 лютого 1988 р. Похований у Вінниці.

Філіповський Іван Митрофанович

Народився 15 вересня 1909 р. в с. Рев'якіно Лівенського району Орловської області (Російська Федерація) в селянській сім'ї. Росіянин. Закінчив у Харкові Всеукраїнський інститут комуністичної освіти (тепер: бібліотечний інститут). Працював зав. міською бібліотекою в м. Вінниці. Член КПРС з 1932 р. У Червоній армії з лютого 1942 р. В 1943 р. закінчив курси «Выстрел».

Командир батальйону 293 гвардійського стрілецького полку 96-ї гвардійської стрілецької дивізії 28-ї армії (1-й Український фронт). Гвардії капітан. Відзначився в боях по знищенню франк-

фуртсько-губенського угруповання противника в Німеччині. 26 квітня 1945 р. в районі м. Барут батальйон відбив 8 атак противника, підбив 2 танки і штурмову гармату. 27 квітня бійці батальйону підбили ще 3 танки і 5 БТРів, захопили сотні полонених.

Звання Героя Радянського Союзу удостоєний 27 червня 1945 року.

З 1946 р. – в запасі. Жив у м. Вінниці. Працював зав. відділом міськкому партії, директором обласної бібліотеки.

Нагороджений орденом Леніна, Червоного Прапора, двома орденами Вітчизняної війни 1 ступеня, орденом Вітчизняної війни 2 ступеня, Червоної Зірки, медалями.

Помер 18 вересня 1992 р. Похований у Вінниці.

Фіщук Василь Максимович

Народився 15 липня 1921 р. в с. Чорнорудка Ружинського району Житомирської області в селянській сім'ї. Українець. Закінчив Бердичівський педагогічний технікум. В Червоній армії з 1939 р. В 1940 р. закінчив Харківське військове авіаційне училище льотчиків і льотчиків-спостерігачів. Член КПРС з 1945 р.

На фронтах Великої Вітчизняної війни з вересня 1941 р. Штурман ланки 160-го гвардійського бомбардувального авіаційного полку 8-ї гвардійської бомбардувальної авіаційної дивізії 6-го гвардійського бомбардувального авіаційного корпусу 2-ї повітряної армії (1-й Український фронт). Гвардії лейтенант. До травня 1945 р. здійснив 165 бойових вильотів на бомбардування об'єктів і скупчень військ противника. У повітряних боях збив 2 ворожих літаки.

Звання Героя Радянського Союзу присвоєно 27 червня 1945 р.

Після війни продовжив службу у Військово-Повітряних Силах. В 1956 р. закінчив курси вдосконалення офіцерського складу. З 1960 р. у чині полковника – в запасі. Жив у м. Вінниці. В 1966 р. закінчив будівельний технікум. Працював інженером управління житлового господарства облвиконкому.

Нагороджений орденом Леніна, двома орденами Червоного Прапора, двома орденами Вітчизняної війни 1 ступеня, орденом Червоної Зірки, медалями.

Помер 12 березня 1991 р. Похований у Вінниці.

Штельмах Дмитро Лаврентійович

Народився 26 жовтня 1902 р. в с. Велика Вовнянка Таращанського району Київської області в селянській сім'ї. Українець. Член КПРС з 1928 р. Закінчив початкову школу. Працював у сільському господарстві. В Червоній армії з 1924 р. В 1931 р. закінчив кавалерійську школу, в 1943 р. – Військову академію ім. Фрунзе.

Учасник Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р. Командир 797-го стрілецького полку 232-ї стрілецької дивізії 40-ї армії (2-й Український фронт). Полковник. Відзначився під час Ясько-Кишинівської операції. Завдяки вмілій організації бою, сміливим і рішучим діям командира, полк 20 серпня 1944 р. успішно прорвав оборону противника в районі Столпічень, Путілау (Румунія), знищивши при цьому декілька дотів і захопивши під час жорстоких боїв понад 3 тис. ворожих солдатів і офіцерів.

13 вересня 1944 р. удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Після війни – в запасі. Жив у Житомирі, Вінниці.

Нагороджений орденом Леніна, двома орденами Червоного Прапора, орденом Вітчизняної війни 1 ступеня, медалями.

Помер 30 липня 1971 р. Похований у Вінниці.

Шуміхін Василь Гнатович

Народився 20 березня 1922 р. в с. Полойка Краснозерського району Новосибірської області (Російська Федерація) в селянській сім'ї. Росіянин. Закінчив початкову школу, працював у колгоспі. В Червоній армії з 1942 р. Член КПРС з 1943 р.

На фронтах Великої Вітчизняної війни з травня 1942 р. Командир відділення 616-го окремого саперного батальйону 337-ї стрілецької дивізії 40-ї армії (Воронезький фронт). Молодший сержант. У районі с. Хорошки (Лубенський район Полтавської області) з групою саперів підірвав 16 вересня 1943 р. в тилу противника дамбу і балковий міст через р. Сула. 25 вересня 1943 р. під час форсування Дніпра біля с. Зарубинці (Канівський район Черкаської області) забезпечив швидку переправу підрозділів на правий берег Дніпра.

Звання Героя Радянського Союзу присвоєно 13 листопада 1943 р.

Після війни жив у м. Вінниці, працював лісником.

Нагороджений орденами Леніна, Вітчизняної війни 2 ступеня, Слави 2 і 3 ступенів, медалями.

Помер 1 червня 1952 р. Похований у Вінниці.

Щербаков Олег Миколайович

Народився 1925 р. в м. Одесі в сім'ї службовця. Українець. У 1934 – 1939 рр. жив у с. Верхівці Барського району, вчився у місцевій школі. В Червоній армії з 1943 р. З цього ж часу на фронті. В 1944 р. закінчив Харківське танкове училище.

Командир танка 152-ї окремої танкової бригади (8-а армія, Ленінградський фронт). Молодший лейтенант, комсомолець. Відзначився у вересні 1944 р. в боях за звільнення Естонії. На підступах до Талліна його танк знищив самохідну артилерійську установку, два бронетранспортери, дві протитанкових гармати противника. Першим увірвався в місто, в районі порту потопив два ворожі плавзасоби, які поспішно відходили в море.

Звання Героя Радянського Союзу удостоєний 24 березня 1945 р. Нагороджений орденами Леніна, Червоної Зірки.

Пропав без вісти 19 лютого 1945 р.

Яровий Григорій Васильович

Народився 1916 р. в с. Кам'янка Ізюмського району Харківської області. Українець. Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни з червня 1941 по травень 1945 рр. (11-й саперний батальйон). Старшина. За мужність, проявлену під час форсування Дніпра, удостоєний звання Героя Радянського Союзу. Нагороджений орденами Леніна, Червоної Зірки, медалями «За оборону Сталінграда», «За визволення Праги».

Після війни мешкав у смт Браїлів Жмеринського району.

Помер 28 лютого 1988 р.

[17; 140, С. 473; 44, С. 474, 813; 98].

Герої Радянського Союзу, які полягли смертю хоробрих у боях за визволення Вінниччини від нацистських загарбників

Богдан Дмитро Пилипович – капітан, командир 565-го окремого саперного батальйону 294-ї стрілецької дивізії 52-ї армії, українець (*загинув 28 березня 1944 р., похований в с. Михайлівці Ямпільського району*);

Броніцький Юліан Мар'янович – підполковник, командир 899-го артилерійського полку 337-ї стрілецької дивізії 40-ї армії, поляк (*загинув 15 січня 1944 р., похований в с. Плискові Погребищенського району*);

Бурда Олександр Федорович – гвардії підполковник, командир 64-ї гвардійської танкової бригади 1-ї танкової армії (*загинув 25 січня 1944 р., похований в смт Ружин Житомирської області*);

Володін Степан Микитович – гвардії капітан, старший інструктор політвідділу 4-ї гвардійської повітряно-десантної дивізії 40-ї армії, росіянин (*загинув 13 березня 1944 р., похований в с. Дашів Іллінецького району*);

Воронін Степан Микитович – капітан, командир артилерійської батареї 759-го стрілецького полку 136-ї стрілецької дивізії 40-ї армії, росіянин (*загинув 15 березня 1944 р., похований в с. Копіївка Тульчинського району*);

Жеребцов Іван Іванович – гвардії старший сержант, командир відділення 12-ї гвардійського повітряно-десантного полку 4-ї гвардійської повітряно-десантної дивізії 40-ї армії, росіянин (*загинув 27 січня 1944 р., похований в с. Княжа Криниця Монастирищенського району на той час Вінницької області*);

Захаров Олексій Архипович – гвардії рядовий, сапер 78-го гвардійського окремого саперного батальйону 68-ї гвардійської стрілецької дивізії 40-ї армії, росіянин (*загинув 29 січня 1944 р., похований в с. Скитка Липовецького району*);

Івін Іван Іванович – сержант, командир кулеметної обслуги 838-го стрілецького полку 237-ї стрілецької дивізії 40-ї армії, росіянин (*помер від ран 7 січня 1944 р., похований у с. Самгородку Козятинського району*);

Касян Андрій Пилипович – гвардії капітан, командир кулеметної роти 330-го гвардійського стрілецького полку 120-ї гвардійської стрілецької дивізії 18-ї армії, українець (*загинув 11 березня 1944 р., похований в с. Журавне Літинського району*);

Коноваленко Володимир Онуфрійович – гвардії майор, командир 203-го гвардійського стрілецького полку 70-ї гвардійської стрілецької дивізії 38-ї армії, росіянин (*загинув 30 березня 1944 р., похований у м. Жмеринці*);

Крючков Федір Антонович – рядовий, навідник станкового кулемета 659-го стрілецького полку 155-ї стрілецької дивізії 27-ї армії, росіянин (*загинув 6 січня 1944 р., похований в с. Осичній Іллінецького району*);

Кузнєцов Сергій Трохимович – старший сержант, командир гармати 611-го винищувально-протитанкового артилерійського полку 40-ї армії, мордвин (*загинув 16 січня 1944 р., похований у м. Жмеринці*);

Мельников Віктор Іванович – гвардії старший лейтенант, командир роти 8-го гвардійського полку важких танків 2-ї танкової армії, росіянин (*загинув 11 березня 1944 р., похований в с. Тернівці Бершадського району*);

Мехнін Федір Миколайович – старшина, механік-водій танка 50-ї танкової бригади 3-го танкового корпусу 2-ї танкової армії, росіянин (*загинув 5 березня 1944 р., похований в с. Берізках-Бершадських Бершадського району*);

Овсянніков Михайло Кузьмич – сержант, командир відділення 230-го окремого саперного батальйону 163-ї стрілецької дивізії 40-ї армії, росіянин (*загинув 23 березня 1944 р., похований в с. Яришеві Могилів-Подільського району*);

Першутов Іван Васильович – лейтенант, заступник командира ескадрильї 525-го штурмового авіаційного полку 227-ї штурмової авіаційної дивізії, росіянин (*загинув 9 січня 1944 р., похований в м. Калинівці*);

Полін Олексій Володимирович – рядовий, розвідник 714-го стрілецького полку 395-ї стрілецької дивізії 18-ї армії, росіянин (*загинув 26 лютого 1944 р., похований у м. Хмільнику*);

Савін Микола Семенович – гвардії лейтенант, командир танка 8-го гвардійського окремого танкового полку 3-го танкового корпусу 2-ї танкової армії, росіянин (*помер від ран 23 березня 1944 р., похований в с. Дзигівці Ямпільського району*);

Смавзюк Леонтій Семенович – гвардії майор, заступник командира 136-го гвардійського стрілецького полку по політичній частині 42-ї гвардійської стрілецької дивізії 40-ї армії, українець (*загинув 17 березня 1944 р., похований в с. Джурині Шаргородського району*);

Сордія Бондзі Авксентійович – лейтенант, командир роти 836-го стрілецького полку 204-ї стрілецької дивізії 38-ї армії, грузин (*загинув 10 березня 1944 р., похований в с. Фронтівці Оратівського району*);

Сьомак Микола Павлович – гвардії лейтенант, командир роти протитанкових рушниць 338-го гвардійського стрілецького полку 117-ї гвардійської стрілецької дивізії 18-ї армії, українець (*загинув 13 січня 1944 р., похований в с. Кустівцях Хмільницького району*);

Тартиков Семен Володимирович – гвардії єфрейтор, сапер 12-го гвардійського повітряно-десантного полку 4-ї гвардійської повітряно-десантної дивізії 40-ї армії, алтаєць (*загинув 21 січня 1944 р., похований в с. Цибулеві Монастирищенського району*);

Ткаченко Григорій Тихонович – єфрейтор, курсант учбового батальйону 8-го запасного стрілецького полку 38-ї армії, росіянин (*загинув 18 січня 1944 р., похований в с. Попівка Липовецького району*);

Шевченко Борис Демидович – гвардії полковник, начальник штабу 68-ї гвардійської стрілецької дивізії 40-ї армії, українець (*загинув 21 січня 1944 р., похований в с. Скитка Липовецького району*);

Яркін Іван Петрович – механік-водій танка 45-ї гвардійської танкової бригади 11-го гвардійського танкового корпусу, росіянин (*загинув 6 січня 1944 р., похований в с. Зозові Липовецького району*).

Фронтовики – Герої Російської Федерації

Мудров М. І. – льотчик-винищувач. Загинув 27 січня 1944 р. Похований в м. Погребищі.

Плотников Д. П. – капітан, командир розвідувальної роти 6-ї танкової армії. Загинув.

[144, С. 417; 43, С. 330; 143, С. 532; 33, С. 299 – 306].

Солдати та офіцери, удостоєні звання Героя Радянського Союзу в боях за визволення Вінницької області від гітлерівських загарбників

Алєшкевич Степан Филимонович – рядовий, розвідник 759-го стрілецького полку 163-ї стрілецької дивізії 40-ї армії, білорус;

Асфандіяров Закір Лутфурахманович – гвардії старший сержант, командир гармати 322-го гвардійського винищувально-протитанкового артилерійського полку 8-ї гвардійської винищувально-протитанкової артилерійської бригади 40-ї армії, татарин;

Барков Сергій Єгорович – старший сержант, командир відділення 111-ї окремої розвідувальної роти 74-ї стрілецької дивізії 40-ї армії, росіянин;

Басков Михайло Миколайович – єфрейтор, механік-водій танка 51-го окремого мотоциклетного батальйону 16-го танкового корпусу 2-ї танкової армії, росіянин;

Бернiков Михайло Михайлович – майор, командир ескадрильї 809-го штурмового авіаційного полку 264-ї штурмової авіаційної дивізії 5-го штурмового авіаційного корпусу 5-ї повітряної армії, росіянин;

Білаонов Павло Семенович – майор, командир 681-го стрілецького полку 133-ї стрілецької дивізії 40-ї армії, осетин;

Богашєв Олександр Інокентійович – старший лейтенант, командир роти автоматників 529-го стрілецького полку 136-ї стрілецької дивізії 40-ї армії, росіянин;

Богдан Дмитро Пилипович – капітан, командир 565-го окремого саперного батальйону 294-ї стрілецької дивізії 52-ї армії, українець;

Бойко Дмитро Дмитрович – майор, командир 759-го стрілецького полку 163-ї стрілецької дивізії 40-ї армії, росіянин;

Бойко Іван Никифорович – гвардії полковник, командир 69-го гвардійського танкового полку 21-ї гвардійської механізованої бригади 8-го гвардійського механізованого корпусу 1-ї танкової армії, українець;

Борисюк Сергій Федорович – рядовий, розвідник 759-го стрілецького полку 232-ї стрілецької дивізії 40-ї армії, українець;

Бурда Олександр Федорович – гвардії підполковник, командир 64-ї гвардійської танкової бригади 1-ї танкової армії, українець;

Бурмака Василь Антонович – лейтенант, старший льотчик 809-го штурмового авіаційного полку 264-ї штурмової авіаційної дивізії 5-го штурмового авіаційного полку 5-ї повітряної армії, українець;

Буц Андрій Федорович – рядовий, стрілець 1-го стрілецького батальйону 929-го стрілецького полку 254-ї стрілецької дивізії 52-ї армії, українець;

Бушілов Михайло Іванович – гвардії старшина, механік-водій танка 67-го гвардійського танкового полку 19-ї гвардійської механізованої бригади 8-го гвардійського механізованого корпусу 1-ї танкової армії, росіянин;

Васюк Ілля Якимович – старший лейтенант, командир батальйону 21-го стрілецького полку 180-ї стрілецької дивізії 27-ї армії, українець;

Виборнов Олександр Іванович – старший лейтенант, командир ескадрильї 728-го винищувального авіаційного полку 256-ї винищувальної авіаційної дивізії 5-го винищувального авіакорпусу 2-ї повітряної армії, росіянин;

Володін Олександр Федорович – гвардії капітан, старший інструктор політвідділу 4-ї гвардійської повітряно-десантної дивізії 40-ї армії, росіянин;

Ворожейкін Арсен Васильович – капітан, командир ескадрильї 728-го винищувального авіаційного полку 256-ї винищувальної авіаційної дивізії 5-го винищувального авіакорпусу 2-ї повітряної армії (двічі Герой Радянського Союзу), росіянин;

Воронін Степан Микитович – капітан, командир артилерійської батареї 759-го стрілецького полку 163-ї стрілецької дивізії 40-ї армії, росіянин;

Габов Микола Миколайович – гвардії рядовий, розвідник штабної батареї 1-го гвардійського артилерійського полку 4-ї гвардійської повітрянодесантної дивізії 40-ї армії, комі;

Гаркуша Яків Пилипович – молодший лейтенант, командир взводу 237-го танкового батальйону 31-го танкового корпусу 2-ї танкової армії, росіянин;

Герасимов Петро Лук'янович – лейтенант, командир ланки 32-го винищувального авіаполку 256-ї винищувальної авіаційної дивізії 5-го винищувального авіаційного корпусу 2-ї повітряної армії, білорус;

Гінтовт Вітольд Михайлович – гвардії старшина, механік-водій танка 45-ї гвардійської танкової бригади 11-го гвардійського танкового корпусу 1-ї танкової армії, білорус;

Голіков Григорій Іванович – старший лейтенант, командир батальйону 86-го стрілецького полку 180-ї стрілецької дивізії 27-ї армії, росіянин;

Головко Павло Андрійович – рядовий, автоматник 529-го стрілецького полку 163-ї стрілецької дивізії 40-ї армії, українець;

Голуб'єв Михайло Трохимович – гвардії лейтенант, командир взводу хімзахисту 127-го стрілецького полку 72-ї стрілецької дивізії 40-ї армії, росіянин;

Гончарук Федір Євтихійович – капітан, командир роти 15-ї мотострілецької бригади 16-го танкового корпусу 2-ї танкової армії, українець;

Горін Анатолій Сергійович – старший лейтенант, заступник командира, штурман ескадрильї 451-го штурмового авіацій-

ного полку 264-ї штурмової авіаційної дивізії 5-го штурмового авіакорпусу 5-ї повітряної армії, росіянин;

Горобець Тарас Павлович – полковник, командир 337-ї стрілецької дивізії 27-ї армії, українець;

Гранкін Павло Миколайович – рядовий, командир кулеметної обслуги мотострілецького батальйону 2-ї механізованої бригади 5-го механізованого корпусу 6-ї танкової армії, росіянин;

Грибольов Петро Пилипович – гвардії лейтенант, командир взводу 67-го гвардійського танкового полку 19-ї гвардійської механізованої бригади 8-го гвардійського механізованого корпусу 1-ї танкової армії, росіянин;

Грищенко Петро Лук'янович – лейтенант, командир ланки 32-го винищувального авіаполку 256-ї винищувальної авіаційної дивізії 5-го винищувального авіаційного корпусу 2-ї повітряної армії, білорус;

Гуданов Євгеній Олексійович – лейтенант, командир взводу розвідки 857-го стрілецького полку 294-ї стрілецької дивізії 52-ї армії, росіянин;

Гущін Микола Федорович – молодший лейтенант, командир роти 857-го стрілецького полку 284-ї стрілецької дивізії 52-ї армії, росіянин;

Демченко Василь Іванович – сержант, помічник командира взводу розвідки мотострілецького батальйону 45-ї механізованої бригади 5-го механізованого корпусу 6-ї танкової армії, українець;

Денисенко Володимир Гурійович – лейтенант, командир ланки 32-го винищувального авіаполку 256-ї винищувальної авіаційної дивізії 5-го винищувального авіакорпусу 2-ї повітряної армії, українець;

Денисенко Григорій Кирилович – лейтенант, штурман ескадрильї 235-го штурмового авіаційного полку 264-ї штурмової авіаційної дивізії 5-го штурмового авіаційного корпусу 5-ї повітряної армії, українець;

Деніченко Ісай Петрович – рядовий, командир відділення 2-ї механізованої бригади 5-го механізованого корпусу 6-ї танкової армії, росіянин;

Добкевич Олександр Антонович – капітан, командир ескадрильї 61-го штурмового авіаційного полку 291-ї штурмової авіаційної дивізії 2-ї повітряної армії, українець;

Докучаєв Георгій Миколайович – гвардії молодший лейтенант, командир взводу протитанкових рушниць 127-го стрілецького полку 42-ї стрілецької дивізії 40-ї армії, росіянин;

Дубина Петро Прокопович – рядовий, кулеметник мотострілецького батальйону 2-ї механізованої бригади 5-го механізованого корпусу 6-ї танкової армії, українець;

Дубинський Іван Якович – рядовий, розвідник 759-го стрілецького полку 163-ї стрілецької двізії 40-ї армії, українець;

Єлізаров Віктор Васильович – рядовий, стрілець 2-ї механізованої бригади 5-го механізованого корпусу 6-ї танкової армії, росіянин;

Жежеря Олександр Юхимович – гвардії сержант, командир кулеметної обслуги 97-ї гвардійської стрілецької дивізії 5-ї гвардійської танкової армії, українець;

Жеребцов Іван Іванович – старший сержант, командир відділення 12-го гвардійського повітряно-десантного полку 4-ї гвардійської повітряно-десантної дивізії 40-ї армії, росіянин;

Завалін Віктор Васильович – молодший сержант, командир відділення 3-го мотострілецького батальйону 2-ї механізованої бригади 5-го механізованого корпусу 6-ї танкової армії, росіянин;

Загрядський Іван Іванович – гвардії майор, заступник командира 322-го гвардійського винищувально-протитанкового артилерійського полку 8-ї окремої винищувально-протитанкової артилерійської бригади 40-ї армії;

Запорожець Сергій Степанович – рядовий, мінометник 861-го стрілецького полку 294-ї стрілецької дивізії 52-ї армії, українець;

Зарубін Володимир Степанович – старший лейтенант, командир ескадрильї 451-го штурмового авіаційного полку 246-ї штурмової авіаційної дивізії 5-го штурмового авіаційного корпусу 5-ї повітряної армії, росіянин;

Захаров Іван Костянтинович – гвардії старший лейтенант, командир танкового батальйону 40-ї гвардійської танкової

бригади 11-го гвардійського танкового корпусу 1-ї танкової армії, росіянин;

Зваригін Пантелей Олександрович – майор, командир батальйону 797-го стрілецького полку 232-ї стрілецької дивізії 40-ї армії, росіянин;

Зуділов Василь Федорович – майор, командир ескадрильї 809-го штурмового авіаційного полку 246-ї штурмової авіаційної дивізії 5-го штурмового авіаційного полку 2-ї повітряної армії, росіянин;

Ігнатьєв Микола Петрович – капітан, штурман 728-го винищувального авіаполку 256-ї винищувальної авіаційної дивізії 5-го винищувального авіаційного корпусу 2-ї повітряної армії, росіянин;

Калашников Прокіп Якович – майор, командир батальйону 11-ї гвардійської танкової бригади 2-ї танкової армії, росіянин;

Канаєв Олексій Федорович – старший лейтенант, помічник команира по повітряно-стрілецькій службі 451-го штурмового авіаційного полку 264-ї штурмової авіаційної дивізії 5-го штурмового авіаційного корпусу 5-ї повітряної армії, росіянин;

Капралов Петро Андрійович – підполковник, командир 859-го стрілецького полку 294-ї стрілецької дивізії 52-ї армії, росіянин;

Карлов Федір Васильович – підполковник, командир 163-ї стрілецької дивізії 40-ї армії, росіянин;

Касян Андрій Пилипович – гвардії капітан, командир кулеметної роти 330-го гвардійського стрілецького полку 129-ї гвардійської дивізії 18-ї армії, українець;

Кіреєв Олексій Іванович – підполковник, командир 809-го штурмового авіаційного полку 264-ї штурмової авіаційної дивізії 5-го штурмового авіаційного корпусу 5-ї повітряної армії, росіянин;

Кірпіченко Іван Платонович – молодший сержант, командир відділення автоматників 164-ї танкової бригади 16-го танкового корпусу 2-ї танкової армії, росіянин;

Козир Максим Євсейович – генерал-майор, командир 232-ї стрілецької дивізії 40-ї армії, українець;

Колосов Павло Миколайович – гвардії лейтенант, командир танка 252-го танкового полку 2-ї механізованої бригади 5-го механізованого корпусу 6-ї танкової армії, росіянин;

Комісаров Валентин Володимирович – сержант, командир відділення автоматників 529-го стрілецького полку 163-ї стрілецької дивізії 40-ї армії, росіянин;

Кондратьєв Іван Дмитрович – старшина, командир кулеметної обслуги 794-го стрілецького полку 232-ї стрілецької дивізії 40-ї армії, білорус;

Коняєв Аркадій Миколайович – старший лейтенант, командир ескадрильї 32-го винищувального авіаполку 256-ї винищувальної авіаційної дивізії 2-ї повітряної армії, росіянин;

Конюша Йосип Андрійович – рядовий, автоматник 15-ї мотострілецької бригади 16-го танкового корпусу 2-ї танкової армії, українець;

Копилов Микола Йосипович – старший сержант, командир відділення 859-го стрілецького полку 294-ї стрілецької дивізії 52-ї армії, росіянин;

Корнєв Олександр Степанович – росіянин, майор, командир ескадрильї 809-го штурмового авіаційного полку 264-ї штурмової авіаційної дивізії 2-ї повітряної армії, росіянин;

Коробов Олександр Васильович – сержант, командир відділення 794-го стрілецького полку 232-ї стрілецької дивізії 40-ї армії, росіянин;

Коробейников Панас Гур'янович – старший сержант, командир гармати 1239-го стрілецького полку 273-ї стрілецької дивізії 52-ї армії, росіянин;

Короленко Григорій Федотович – полковник, командир 936-го стрілецького полку 254-ї стрілецької дивізії 52-ї армії, росіянин;

Косарєв Володимир Олексійович – лейтенант, командир танка 51-го окремого мотоциклетного батальйону 16-го танкового корпусу 2-ї танкової армії, росіянин;

Кошєв Алій Юсуфович – єфрейтор, сапер 90-го окремого саперного батальйону 2-го танкового корпусу 2-ї танкової армії, адигеєць;

Крупінов Петро Никифорович – старшина, командир відділення автоматників моторизованого батальйону автоматників 11-ї окремої танкової бригади 2-ї танкової армії, росіянин;

Кучумов Олександр Михайлович – капітан, командир ескадрильї 451-го штурмового авіаційного полку 264-ї штурмової авіаційної дивізії 5-го штурмового авіаційного корпусу 5-ї повітряної армії, росіянин;

Лазарєв Сергій Іванович – лейтенант, командир ланки 728-го винищувального авіаполку 256-ї авіаційної дивізії 5-го винищувального авіаційного корпусу 2-ї повітряної армії, росіянин;

Лелеков Олександр Макарович – старший сержант, командир відділення автоматників розвідувальної роти 45-ї механізованої бригади 5-го механізованого корпусу 6-ї танкової армії, росіянин;

Лобачов Микола Гаврилович – сержант, командир мінометного взводу 45-ї танкової бригади 5-го механізованого корпусу 6-ї танкової армії, росіянин;

Луценко Онуфрій Максимович – підполковник, командир 929-го стрілецького полку 254-ї стрілецької дивізії 52-ї армії, українець;

Лялько Григорій Григорович – рядовий, стрілець 929-го стрілецького полку 254-ї стрілецької дивізії 52-ї армії, українець;

Максаков Володимир Миколайович – гвардії лейтенант, командир взводу 45-ї танкової бригади 11-го гвардійського танкового корпусу 1-ї танкової армії, росіянин;

Марачевич Микола Діонисійович – підполковник, командир 45-ї механізованої бригади 5-го механізованого корпусу 6-ї танкової армії, українець;

Матвєєв Микола Пантелеймонович – старший лейтенант, командир мотострілецького батальйону 2-ї механізованої бригади 6-ї танкової армії, росіянин;

Матвєєв Олександр Васильович – лейтенант, командир ескадрильї 241-го штурмового авіаполку 291-ї штурмової авіаційної дивізії 2-ї повітряної армії, росіянин;

Мельников Віктор Іванович – гвардії старший лейтенант, командир роти 8-го гвардійського полку важких танків 3-го танкового корпусу 2-ї танкової армії, росіянин;

Мельников Олександр Іванович – рядовий, стрілець 681-го стрілецького полку 133-ї стрілецької дивізії 40-ї армії, росіянин;

Мехнін Федір Миколайович – старшина, механік-водій танка 50-ї танкової бригади 3-го танкового корпусу 2-ї танкової армії, росіянин;

Мирвода Семен Никифорович – полковник, командир 51-го танкового батальйону 3-го танкового корпусу 2-ї танкової армії, українець;

Михайленко Василь Терентійович – сержант, командир відділення 645-го стрілецького полку 202-ї стрілецької дивізії, росіянин;

Міоков Микола Дмитрович – майор, командир ескадрильї 91-го винищувального авіаполку 256-ї винищувальної авіаційної дивізії 2-ї повітряної армії, українець;

Наговіцин Пімен Миколайович – молодший сержант, командир відділення автоматників 529-го стрілецького полку 163-ї стрілецької дивізії 40-ї армії, росіянин;

Надін Іван Петрович – рядовий, автоматник 529-го стрілецького полку 263-ї стрілецької дивізії 40-ї армії, українець;

Нестеровський Микола Семенович – рядовий, командир саперного відділення 794-го стрілецького полку 232-ї стрілецької дивізії 40-ї армії, українець;

Нетьосов Василь Ульянович – лейтенант, командир мотострілецької роти 2-ї механізованої бригади 5-го механізованого корпусу 6-ї танкової армії, росіянин;

Нєсвєтайлов Володимир Іванович – гвардії лейтенант, командир танкового взводу 11-ї гвардійської окремої бригади 2-ї танкової армії, росіянин;

Нікітін Іван Мойсейович – рядовий, стрілець 57-ї мотострілецької бригади 3-го танкового корпусу 2-ї танкової армії, росіянин;

Ніконенко Тимофій Іванович – рядовий, стрілець 797-го стрілецького полку 232-ї стрілецької дивізії 40-ї армії, українець;

Овсянніков Михайло Кузьмич – сержант, командир відділення 230-го окремого саперного батальйону 163-ї стрілецької дивізії 40-ї армії, росіянин;

Огньов Павло Єгорович – молодший лейтенант, командир роти 794-го стрілецького полку 232-ї стрілецької дивізії 40-ї армії, росіянин;

Омельчук Григорій Купріянович – капітан, командир батальйону 1317-го стрілецького полку 202-ї стрілецької дивізії 27-ї армії, українець;

Остапенко Йосип Васильович – лейтенант, командир мінометного взводу 859-го стрілецького полку 294-ї стрілецької дивізії 52-ї армії, українець;

Островерхов Іван Григорович – майор, командир батальйону 15-ї мотострілецької бригади 16-го танкового корпусу 2-ї танкової армії, українець;

Павлов Павло Прокопович – молодший лейтенант, командир взводу розвідки 681-го стрілецького полку 133-ї стрілецької дивізії 40-ї армії, росіянин;

Паршин Микола Іванович – гвардії лейтенант, командир взводу автоматників 15-ї мотострілецької бригади 16-го танкового корпусу 2-ї танкової армії, росіянин;

Перепечин Михайло Романович – сержант, помічник командира розвідувального взводу 759-го стрілецького полку 163-ї стрілецької дивізії 40-ї армії, росіянин;

Перм'яков Веніамін Михайлович – гвардії сержант, навідник гармати 322-го гвардійського винищувально-протитанкового артилерійського полку 8-ї гвардійської окремої винищувально-протитанкової артилерійської бригади 40-ї армії, росіянин;

Першутов Іван Васильович – лейтенант, заступник командира ескадрильї 525-го штурмового авіаційного полку 227-ї штурмової авіаційної дивізії 2-ї повітряної армії, росіянин;

Пещенко Андрій Семенович – лейтенант, командир ланки 451-го штурмового авіаційного полку 264-ї штурмової авіаційної дивізії 50-го штурмового авіаційного корпусу 5-ї повітряної армії, білорус;

Подгорбунський Володимир Миколайович – старший лейтенант, командир взводу розвідувальної роти 19-ї гвардійської

механізованої бригади 8-го гвардійського механізованого корпусу 1-ї танкової армії, росіянин;

Полін Олексій Володимирович – рядовий, розвідник 714-го стрілецького полку 395-ї дивізії 18-ї армії, росіянин;

Пономаренко Віктор Іванович – молодший лейтенант, командир взводу 170-ї танкової бригади 18-го танкового корпусу 5-ї гвардійської танкової армії, українець;

Потапов Олександр Захарович – капітан, командир батальйону 86-го стрілецького полку 180-ї стрілецької дивізії 27-ї армії, росіянин;

Рибалко Василь Іванович – сержант, командир мінометної обслуги 861-го стрілецького полку 294-ї стрілецької дивізії 52-ї армії, українець;

Рибін Олександр Гаврилович – капітан, командир мотострілецького батальйону 15-ї мотострілецької бригади 16-го танкового корпусу 2-ї танкової армії, росіянин;

Рощепкін Василь Дмитрович – старший лейтенант, командир ескадрильї 61-го штурмового авіаційного полку 291-ї штурмової авіаційної дивізії 2-ї повітряної армії, росіянин;

Савін Микола Семенович – гвардії лейтенант, командир танка 8-го гвардійського окремого танкового полку 3-го танкового корпусу 2-ї танкової армії, росіянин;

Саначйов Михайло Данилович – старший лейтенант, командир роти 94-го танкового батальйону 54-ї танкової бригади 3-го танкового корпусу 2-ї танкової армії, росіянин;

Сачков Михайло Іванович – капітан, командир ескадрильї 728-го винищувального авіаційного полку 256-ї винищувальної авіаційної дивізії 5-го винищувального авіаційного корпусу 2-ї повітряної армії, росіянин;

Слєпанов Олексій Сергійович – рядовий, розвідник 759-го стрілецького полку 163-ї стрілецької дивізії 40-ї армії, росіянин;

Смавзюк Леонтій Семенович – гвардії майор, заступник командира 136-го гвардійського стрілецького полку по політичній частині 42-ї гвардійської стрілецької дивізії 40-ї армії, українець;

Смірнов Микола Андрійович – сержант, помічник командира взводу 748-го стрілецького полку 206-ї дивізії 27-ї армії, росіянин;

Созонов Олександр Якович – молодший сержант, автоматник моторизованого батальйону автоматників 107-ї танкової бригади 16-го танкового корпусу 2-ї танкової армії, комі;

Соколов Юрій Сергійович – гвардії лейтенант, командир танка 45-ї гвардійської танкової бригади 11-го гвардійського танкового корпусу 1-ї танкової армії, росіянин;

Стрельцов Василь Дмитрович – капітан, командир мінометної батареї 75-го стрілецького полку 31-ї стрілецької дивізії 52-ї армії, росіянин;

Сьомак Микола Павлович – гвардії лейтенант, командир роти протитанкових рушниць 338-го гвардійського стрілецького полку 117-ї гвардійської стрілецької дивізії 18-ї армії, українець;

Тартиков Семен Володимирович – єфрейтор, снайпер 12-го гвардійського повітряно-десантного полку 4-ї гвардійської повітряно-десантної дивізії 40-ї армії, алтаєць;

Ткаченко Григорій Тихонович – єфрейтор, курсант учбового батальйону 8-го запасного стрілецького полку 38-ї армії, росіянин;

Торнєв Іван Петрович – старшина, командир відділення 2-ї механізованої бригади 5-го механізованого корпусу 6-ї танкової армії, росіянин;

Трофімов Федір Леонтійович – рядовий, розвідник 681-го стрілецького полку 133-ї стрілецької дивізії 40-ї армії, росіянин;

Трухін Іван Андрійович – сержант, механік-водій танка 94-го танкового батальйону 51-ї танкової бригади 3-го танкового корпусу 2-ї танкової армії, росіянин;

Туфтов Іван Микитович – рядовий, кулеметник мотострілецького батальйону 45-ї механізованої бригади 5-го механізованого корпусу 6-ї танкової армії, росіянин;

Федоренко Василь Володимирович – сержант, помічник командира взводу 398-ї окремої розвідроти 337-ї стрілецької дивізії 27-ї армії, українець;

Хоменко Іван Федотович – старшина, командир відділення 857-го стрілецького полку 294-ї стрілецької дивізії 52-ї армії, українець;

Хомушку Чургуй-оол Намгаєвич – молодший лейтенант, механік-водій танка 25-го танкового полку 52-ї армії, тувинець;

Чевола Никифор Дмитрович – гвардії полковник, командир 8-ї гвардійської окремої винищувально-протитанкової артилерійської бригади 40-ї армії, росіянин;

Чеченєв Михайло Семенович – капітан, командир ескадрильї 452-го штурмового авіаційного полку 264-ї штурмової авіаційної дивізії 5-го штурмового авіаційного корпусу 5-ї повітряної армії, росіянин;

Чечетко Микола Карпович – старший лейтенант, командир танкової роти 109-ї танкової бригади 16-го танкового корпусу 2-ї танкової армії, росіянин;

Шабан Казимир Аркадійович – старший лейтенант, льотчик 809-го штурмового авіаційного полку 264-ї штурмової авіаційної дивізії 5-го штурмового авіаційного корпусу 2-ї повітряної армії, білорус;

Шалімов Микола Дмитрович – сержант, командир відділення мотострілецького батальйону 2-ї механізованої бригади 15-го механізованого корпусу 6-ї танкової армії, росіянин;

Шамшик Микола Юхимович – старший сержант, командир відділення взводу розвідки 759-го стрілецького полку 163-ї стрілецької дивізії 40-ї армії, росіянин;

Шевченко Борис Демидович – гвардії полковник, начальник штабу 68-ї гвардійської стрілецької дивізії 40-ї армії, українець;

Шишкін Яків Васильович – капітан, командир ескадрильї 32-го винищувального авіаційного полку 256-ї винищувальної авіаційної дивізії 5-го винищувального авіаційного корпусу 2-ї танкової армії, росіянин;

Шопін Борис Васильович – рядовий, командир відділення автоматників 1127-го стрілецького полку 337-ї стрілецької дивізії 27-ї армії, росіянин;

Шувалов Микола Іванович – капітан, командир батальйону 861-го стрілецького полку 294-ї стрілецької дивізії 52-ї армії, росіянин;

Щецура Дмитро Васильович – єфрейтор, розвідник 759-го стрілецького полку 163-ї стрілецької дивізії 40-ї армії, українець;

Щурихін Олександр Автомонович – гвардії сержант, командир відділення розвідки взводу 127-го гвардійського стрілецького полку 42-ї гвардійської стрілецької дивізії 40-ї армії, росіянин;

Яркін Іван Петрович – механік-водій танка 45-ї гвардійської танкової бригади 11-го гвардійського танкового корпусу 1-ї танкової армії, росіянин.

[33, С. 308 – 328].

Вінничани – Герої Соціалістичної Праці – учасники бойових дій Великої Вітчизняної війни, підпільно-партизанського руху, працівники тилу, які внесли вагомий внесок в обороноздатність країни

Желюк Пилип Олексійович
Двічі Герой Соціалістичної Праці

Народився 27 листопада 1904 р. в с. Тиманівці Тульчинського району в родині селянина-бідняка. Українець. Трудову діяльність розпочав у 1917 р. В 1926 р. обраний секретарем Ольгопільського райкому комсомолу.

Після організації в 1927 р. в с. Тиманівці колгоспу працював секретарем колгоспної парторганізації, а в 1929 р. обраний головою правління господарства. Без відриву від виробництва закінчив Верхівський сільськогосподарський технікум. З 1939 р. очолював земельний відділ Тульчинського райвиконкому.

В роки Великої Вітчизняної війни брав активну участь у боях з фашистськими загарбниками. Старший лейтенант.

Демобілізувавшись, з 1946 р. до останнього дня свого життя (понад 30 років) беззмінно очолював Тиманівський колгосп ім. Суворова, який під його керівництвом став зразковим господарством, справжньою школою передового досвіду, удостоєний ордена Трудового Червоного Прапора.

Двічі Герой Соціалістичної Праці. Нагороджений трьома орденами Леніна, орденами Жовтневої Революції, Трудового Червоного Прапора, Вітчизняної війни II ст., Червоної Зірки, медалями «За оборону Кавказу», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.».

Депутат Верховної Ради УРСР 6 – 8 скликань, член Президії Верховної Ради УРСР, делегат XXII – XXV з'їздів Компартії України, член ЦК КП України.

Помер 22 лютого 1976 р. [144, С. 789; 19].

Надкриничний Юліан Антонович
Двічі Герой Соціалістичної Праці

Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни. Майор.

Через рік після війни повернувся додому. В 1946 р. очолив колгосп ім. Шевченка с. Вінницькі Хутори Вінницького району, де раніше працював. У 1949 р. господарство стало одним із передових в області. Того ж року нагороджений медаллю «За трудову доблесть».

У 28 серпня 1952 р. за одержання високого врожаю насіння кок-сагизу (по 131,2 кг з гектара на площі 16 га) удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці.

Три роки підряд (в 1954, 1955, 1956 рр.) очолюване ним господарство було учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки, відзначалось високими нагородами (дипломами першого ступеня, матеріальними подарунками), як і його очільник (нагороджений золотою та срібною медалями).

Особливо продуктивним на трудові здобутки виявився 1957 рік. Тоді в колгоспі на кожних 100 гектарів сільськогосподарських угідь було вироблено по 102,6 ц м'яса, 408,1 ц молока. Рясно вродили також сільськогосподарські культури. Із кожного гектара поля в середньому було зібрано по 31 ц зерна кукурудзи, 22,8 ц зернових культур, по 397 ц цукрових буряків.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 26 лютого 1958 р. за видатні успіхи у справі одержання високих і сталих урожаїв зернових і технічних культур, виробництва продуктів тваринництва, широке використання досягнень науки і передового досвіду у вирощуванні сільськогосподарських культур та піднесенні тваринництва і вміле керівництво колгоспним виробництвом нагороджений другою золотою медаллю «Серп і Молот».

Пізніше працював головою колгоспу «Ленінський шлях» с. Сосонки Вінницького району. В травні 1964 р. звільнився з посади у зв'язку з виходом на пенсію.

Романенко Прокіп Каленикович
Двічі Герой Соціалістичної Праці

Народився 1906 р. в с. Сосонка Вінницького району, українець. У 1930 р. обраний головою сільського комітету незаможних селян, а через рік – головою сільського споживчого товариства. В 1932 – 1938 рр. – голова виконкомів Сосонської, Стрижавської, Яришівської сільських рад Вінницького району, в 1938 – 1941 рр. – бригадир рільничої бригади, завідувач господарством с. Сосонки.

Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни. З перших її днів – на фронті.

Після важкого поранення та лікування працював головою сільради в Киргизькій РСР. У 1944 р. повернувся на Вінниччину.

У 1944 – 1950 рр. – голова сільради с. Сосонки, а потім впродовж одинадцяти років очолював місцевий колгосп «Ленінський шлях». На цій посаді сповна проявились його організаторські та трудові здібності. За видатні успіхи в одержанні високих урожаїв двічі удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці.

Помер 17 серпня 1965 р. [15].

Байда Іван Мойсейович

Народився 1913 р. в с. Лозова Шаргородського району в селянській сім'ї.

Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни.

Повернувшись із фронту, працював у рідному селі бригадиром рільничої бригади колгоспу «Прогрес».

В 1948 р. за одержання у попередньому році високого врожаю пшениці (по 33,78 ц з гектара на 18-гектарній площі) удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці.

Помер 30 листопада 1969 р. [134, С. 148].

Бичок Іван Іванович

Народився 17 червня 1918 р. в с. Голодьки Хмільницького району Вінницької області. Служив в армії, воював під час війни з фашистами. Брав участь у морському десанті в Криму, навчався в офіцерській школі, потрапив у полон. Через два роки втік з полону, приєднався до радянських військ. У званні рядового громив ворога до Перемоги. У 1946 р. повернувся до рідного села. У 1950 – 1951 роках бригада Івана Бичка добилась рекордних урожаїв. Це був трудовий подвиг. І його гідно оцінила Вітчизна, присвоївши звання Героя Соціалістичної Праці.

Помер Іван Іванович Бичок 29 січня 2000 року [100, С. 15].

Білоус Мечислав Дмитрович

Народився 16 листопада 1924 року в с. Війтівці (нині Жданівка) Хмільницького району, українець. Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни (03.1944 – 05.1945 рр.). Старший сержант. За ратні подвиги нагороджений орденами Слави II, III ст., медалями «За відвагу», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.».

Повернувшись із фронту, спершу обіймав скромні посади на Жданівському та Старокостянтинівському цукрових заводах, потім 10 років працював на посаді голови правління колгоспу с. Березна. Заочно закінчив Українську сільськогосподарську академію. У 1968 р. обраний керівником новоствореного колгоспу «Дружба» (с. Уланів). За короткий час вивів господарство в ряди передових. Були добре розвинені рослинництво, тваринництво, рибництво, будувалися господарські комплекси та громадські споруди. Перейняти досвід уланівчан приїжджали чимало різних делегацій. За ви-

сокі сільськогосподарські показники удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці.

У 1967 р. обраний заступником голови Верховної Ради УРСР, а з січня 1968 р. – призначений на посаду першого секретаря Хмільницького райкому Компартії України. Працював також викладачем Вінницького аграрного університету.

Помер 23.10.1993 р. Похований у Вінниці [144, С. 860; 100].

Бойчук Василь Софронович

Народився 1912 р. в с. Яланець Томашпільського району. Українець. До війни працював директором школи.

Під час Другої світової війни з червня 1941 р. по жовтень 1945 р. воював на Південно-Західному, Центральному, 2-у Білоруському, Далекосхідному фронтах. Командир батальйону. Майор. За ратні подвиги нагороджений двома орденами Червоної Зірки, орденом Вітчизняної війни II ст., медалями «За відвагу», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.», «За перемогу над Японією».

Демобілізувавшись, обирався першим секретарем Крижопільського райкому партії, працював головою Вінницької облспоживспілки, начальником відділу кадрів Вінницького радіолампового заводу.

Герой Соціалістичної Праці (1958 р.).

Помер. Похований у м. Вінниці [144, С.197].

Бондарчук Іван Афанасійович

Народився 20 лютого 1924 р. в с. Старосілля Лугинського району Житомирської області в селянській сім'ї. Українець.

У 1939 р. закінчив Кіровоградський сільськогосподарський технікум, працював бухгалтером колгоспу у рідному селі. Пройшов військову підготовку в гуртках Осоавіахіму.

З початком Великої Вітчизняної війни у складі винищувального загону вів боротьбу з німецькими диверсантами, виконував розвідувальні завдання командування Червоної армії. При відступі радянських військ був залишений у ворожому тилу для ведення

підпільної і партизанської роботи. В кінці 1941 р. вступив у партизанський загін. У 1942 р., у 18-річному віці, призначений командиром розвідувально-диверсійної групи партизанського з'єднання ім. Щорса, що діяло на північному заході України.

На рахунку групи під командуванням І. А. Бондарчука – дев'ятнадцять пущених під укіс ворожих ешелонів, у т. ч. два бронепоїзди, підірвано 10 залізничних і шосейних мостів, знищено дванадцять автомашин з живою силою та військовим вантажем противника, виведено з ладу понад чотири кілометри залізниці.

У післявоєнні роки закінчив партійну школу, Вінницький державний педагогічний інститут, працював на різних керівних господарських, радянських, партійних і наукових посадах. Особливо яскраво його талант проявився на партійній роботі. У 32-річному віці І. А. Бондарчук був обраний першим секретарем Вінницького райкому партії. Обирався також секретарем Вінницького обкому Компартії України.

За успіхи, досягнуті у розвитку сільськогосподарського виробництва, в 1958 р. удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці.

Кандидат економічних наук. Працював також заступником директора УНДІ кормів, професором, завідувачем кафедри фундаментально-економічних дисциплін Вінницького кооперативного інституту. Вів активну громадську та військово-патріотичну роботу.

Нагороджений орденами Леніна, Вітчизняної війни I та II ступенів, Червоної Зірки, двома орденами Трудового Червоного Прапора, орденом «Знак Пошани», медалями «Партизану Вітчизняної війни» I та II ступенів, іншими нагородами.

Помер 23.06.2013 р. Похований у Вінниці [7].

Бубчиков Іван Йосипович

Народився 30 січня 1885 р. у бідній селянській родині в с. Луканівка Юхновського району Смоленської області. 17-річним юнаком залишив навчання в 4-класній школі й пішов на заробітки. У пошуках роботи в 1902 р. опинився в Сибіру, де розпочав трудову діяльність робітником-транспортником на будівництві Сибірської

залізниці. Пізніше, у роки першої п'ятирічки, прокладав Турксибську залізницю.

В роки Великої Вітчизняної війни – на найвідповідальніших ділянках відбудовних робіт (в Україні, Бессарабії, Смоленщині, Астраханщині, під Сталінградом). Начальник шляхоукладного поїзда.

З часу створення Управління будівельно-відбудовних робіт на Вінницькій залізниці – заступник начальника управління.

Герой Соціалістичної Праці. Нагороджений орденами Леніна, Трудового Червоного Прапора (двома), Вітчизняної війни I ст., «Знак Пошани», медаллю «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.».

Помер 16 червня 1947 р. [13].

Веселий Іван Артемович

Народився в 1904 році в Харківській області. Після закінчення школи навчався у Харківському сільськогосподарському інституті. До війни працював на різних посадах.

Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни (06.1941 – 1944 рр.). Обороняв Москву, звільняв Прибалтику та Білорусію. Командир мінометної батареї. Лейтенант. Нагороджений орденом Вітчизняної війни I ступеня, медаллю «За відвагу». У 1944 році був важко поранений.

Після лікування працював агрономом в Одеській області. За сумлінну працю і високі показники в роботі удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці.

Довгий час працював на Сутиському заводі «Автоелектроапаратура» у відділі капітального будівництва. У 1974 році нагороджений орденом «Знак Пошани».

Помер в 1975 році. Похований в смт Сутиски Тиврівського району [1, С. 397].

Витвицький Олександр Павлович

Народився 1924 р. в с. Тарасівка Жмеринського району, українець. Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни 1944 – 1945

рр. Воював у складі 350-ї стрілецької дивізії 29-ї механізованої бригади 13-ї армії (1-й Український фронт). Рядовий.

Повернувшись із фронтів, працював у колгоспі «Зоря комунізму» в рідному селі. У 1954 р. призначений бригадиром комплексної бригади. Без відриву від виробництва здобув агрономічну освіту. За високі виробничі показники у 1977 р. удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці.

Нагороджений двома орденами Леніна, орденом «Знак Пошани», медалями «За відвагу», «За визволення Праги», «За взяття Берліна», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.», «За доблесний труд».

Обирався депутатом сільської ради.

Помер 15 жовтня 2007 р. [139, С. 731].

Врасій Микола Карпович

Народився 16 липня 1896 р. в с. Болган Піщанського району в бідній селянській сім'ї. Українець.

19-річним юнаком призваний в армію. В 1917 р. – червоноармієць 45-го стрілецького полку.

В 1920 р. повернувся до мирної праці в рідному селі, став хліборобом, де трудився до 1933 р. Згодом працював складальником на вапняковому заводі в м. Москві. В 1937 р. знову повернувся на батьківщину. Працював різноробочим сільськогосподарського товариства.

Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни (із березня 1944 р.). Воював на 2-у Українському фронті. Рядовий.

За ратні подвиги нагороджений орденом Вітчизняної війни II ст., медалями «За відвагу», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.».

Навесні 1946 р. працював робітником металургійного заводу в м. Нижній Тагіл (Російська Федерація). Влітку того ж року остаточно повернувся у рідне село. Із червня 1946 р. до 1967 р. (часу виходу на пенсію) трудився в Болганському колгоспі завідувачем фермою.

За трудове сумління удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці. Нагороджений орденом Леніна, шістьма медалями.

Помер 16 липня 1989 р. [143, С. 26; 146].

Голотюк Карпо Петрович

Народився 13 жовтня 1901 р. в с. Голубече Крижопільського району в родині селянина-бідняка. Трудову діяльність розпочав у 13-річному віці. В 1921 р. працював робітником на залізниці. В 1923 – 1925 рр. проходив службу в лавах Червоної армії. В 1926 р. призначений бригадиром рільничої бригади Голубецького буряко-радгоспу. В 1931 р. – обраний головою колгоспу «Радянський хлібороб» с. Голубечого, а в 1932 р. очолив правління колективного господарства «ІІІ вирішальний» цього ж села. З 1938 р. на партійній роботі. Працював завідувачем райземвідділу, інструктором райкому партії.

В роки Великої Вітчизняної війни брав активну участь у боях із фашистськими загарбниками. Пройшов шлях від політрука до командира роти.

Після демобілізації з 1946 р. по 1959 р. знову очолив колгосп «ІІІ вирішальний», який під його керівництвом став передовим господарством. Із 1959 р. до виходу на пенсію в 1961 р. працював головою виконкому Голубецької сільської ради.

За ратні подвиги, вагомі здобутки у розвитку сільськогосподарського виробництва удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці (1958 р.), нагороджений трьома орденами Леніна, орденом Трудового Червоного Прапора, двома орденами Червоної Зірки, медалями.

Помер 14 листопада 1978 р. [21; 153].

Гончарук Антон Миколайович

Народився 1908 р. в с. Джурин Шаргородського району.

Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни.

З 1945-го по 1959 р. очолював колгосп ім. Леніна с. Михайлівки Шаргородського району. В 1947 р. удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці.

В 1958 р. за значні успіхи в розвитку сільського господарства і досягнення високих показників виробництва та заготівлі зерна,

цукрових буряків, м'яса, молока вдруге нагороджений орденом Леніна.

З 1959 р. працював директором Шаргородського маслозаводу.

Помер 1992 р.

Гуменний Іван Микитович

Народився 1923 р. в с. Миролюбівка Піщанського району. Українець.

Учасник Великої Вітчизняної війни (05.1944 р. – 05.1945 р.). Рядовий 112-го окремого батальйону зв'язку 80-ї стрілецької дивізії. Ратними подвигами відзначився на угорській та сусідній австрійській землі. Нагороджений медалями «За відвагу», «За взяття Будапешта», «За взяття Відня», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр».

Демобілізувавшись, повернувся додому, працював бригадиром тракторної бригади місцевого колгоспу імені Карла Маркса. За трудове сумління, організаторські здібності, високі виробничі показники удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці. Крім ратних відзнак нагороджений також орденами Леніна, Жовтневої Революції, Трудового Червоного Прапора, «Знак Пошани».

Заслужений працівник сільського господарства УРСР.

Помер 2 липня 1997 р. [143, С. 89].

Гурик Йосип Васильович

Народився 25 жовтня 1925 р. в с. Шарапанівка Крижопільського району в селянській сім'ї. Українець.

Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни.

Демобілізувавшись, працював головою колгоспу ім. Леніна с. Махаринці Козятинського району. За високі досягнення в сільськогосподарському виробництві 8 квітня 1971 р. удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці.

Димінський Іван Йосипович

Народився 1915 р. в с. Глинськ Калинівського району в селянській сім'ї, українець. До віроломної гітлерівської навали працював головою місцевої сільради. Під час Великої Вітчизняної війни учасник підпільно-партизанського руху (04.1943 – 03.1944 рр.). Командир відділення диверсійної групи партизанського з'єднання ім. Леніна. Старший сержант.

По завершенню війни знову обраний головою Глинської сільради, потім – головою колгоспу. За видатні трудові досягнення удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці.

Нагороджений двома орденами Леніна, орденами Вітчизняної війни II ст., Жовтневої Революції, медалями «За відвагу», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.».

Обирався депутатом Верховної Ради СРСР.

Помер 22 листопада 1999 р. [140, С. 199].

Діброва Микита Якович

Народився 1909 р. в с. Голубече Крижопільського району в селянській сім'ї. Українець. До віроломної гітлерівської навали працював колгоспником у місцевому колективному господарстві «Третій вирішальний».

Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни. На захист Вітчизни став влітку 1941 р. Рядовий. Вже у перші місяці війни на ленінградській землі пролив кров, отримавши важке поранення. Після одужання знову повернувся на фронт.

За ратні подвиги нагороджений орденом Вітчизняної війни II ст., медалями «За відвагу», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.».

Демобілізувавшись, знову приступив до мироної праці. Тривалий час успішно очолював колгосп ім. Карла Маркса с. Краснопілки Крижопільського району. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 26 лютого 1958 р. за особливі заслуги в розвитку сільського господарства і досягнення високих показників по виробництву зерна, цукрових буряків, м'яса, молока та інших продуктів сі-

льського господарства і впровадження у виробництво досягнень науки й передового досвіду удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці.

Крім золотої медалі «Серп і Молот» нагороджений двома орденами Леніна, орденами Жовтневої Революції, «Знак Пошани», медалями «За доблесну працю», «Ветеран праці», Грамотою Президії Верховної Ради УРСР.

Помер 1 лютого 2005 р. [141, С. 96].

Домбровський Гаврило Васильович

Народився 1903 р. в с. Дзигівка Ямпільського району в селянській сім'ї. Українець.

Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни (04.1944 – 05.1945 рр.). Командир відділення 933-го стрілецького полку. Сержант.

Ланковий місцевого колгоспу «Україна».

Герой Соціалістичної Праці.

Нагороджений орденами Леніна, Вітчизняної війни II ст., медаллю «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.».

Помер 14 липня 1984 р.

Дяченко Іван Омелянович

Народився 27 липня 1923 р. в с. Сумівці Бершадського району у селянській сім'ї, українець. Після закінчення місцевої семирічної школи вступив до Верхівського сільськогосподарського технікуму. Навчання перебила війна, змушений був повернутись у рідне село, а з 1944 року І. О. Дяченко – у складі діючої армії, яка визволяла Угорщину, Румунію. Сержант. Нагороджений медаллю «За відвагу». Інвалід війни.

У післявоєнний час працював агрономом у Бершадській МТС, головою колгоспу с. Кошаринець, секретарем парторганізації баланівського господарства. У лютому 1960 р. обраний головою правління колгоспу ім. Кірова с. Баланівки, на цій посаді пропрацював до 1984 року. Це були роки напруженої праці, трудових

успіхів в усіх галузях сільського господарства, в соціальному розвитку села.

У 1971 році за високі виробничі показники, досягнення у соціальній сфері йому присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

Помер у 2008 р. [47, С. 252; 162].

Завойський Євгеній Костянтинович

Народився 1908 р. в м. Могилеві-Подільському в сім'ї військового лікаря. Його батько К. І. Завойський, повернувшись із російсько-японської війни, отримав призначення у полк, що був розквартирований у місті над Дністром. Мешкали тут Звойські декілька років.

Згодом, щоб дати дітям освіту, батьки Євгенія Костянтиновича вирішили перебратись у Казань. Тут Є. К. Завойський прожив значну частину свого життя. У 1932 р. одружився. У місцевому університеті здобув вищу освіту. Був залучений до розвитку оборонного потенціалу країни.

У 1947 р. переїхав до Москви. Працював у відомому Курчатовському інституті. Займався проблемами ядерної фізики. Зокрема, відкрив явище електронного парамагнітного резонансу. Багато його напрацювань лягли в основу створення ядерної зброї.

Академік, Герой Соціалістичної Праці, лауреат Ленінської та Державної премій.

Помер у 1976 р. [28].

Задворний Павло Гаврилович

Народився 1916 р. в с. Телепеньки Вінницького району в сім'ї селянина-бідняка. Трудову діяльність розпочав у 1933 р. З 1937 по 1945 р. служив у Червоній армії. У період Великої Вітчизняної війни брав участь у боях проти німецько-фашистських загарбників. За ратну доблесть нагороджений двома орденами Червоної Зірки.

Демобілізувавшись, із 1945 по 1950 р. працював головою колгоспу та головою сільради в рідному селі, а в 1951 – 1955 рр. – головою колгоспу ім. Чкалова с. Некрасово Вінницького району.

В 1955 р. обраний головою колгоспу «Зоря» с. Гавришівки Вінницького району. На цьому посту особливо яскраво проявилися його організаторські та господарські здібності. Очолювана ним артіль стала однією з передових серед господарств із високою культурою землеробства, розвинутим тваринництвом та іншими галузями виробництва, за що удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці.

Нагороджений двома орденами Леніна, медалями.

Помер 14 травня 1967 р. [16; 124].

Зальцман Ісак Мойсейович

Народився 9 грудня 1905 р. в Томашполі у сім'ї портного. Єврей. З 1923 р. – робітник Томашпільської цуроварні, в 1925 – 1926 рр. – на комсомольській роботі (секретар Тростянецького, Брацлавського райкомів, керуючий справами Тульчинського окружкому комсомолу). У наступні роки закінчив Одеський політехнічний інститут. Направлений у Ленінград на Кіровський завод, де спершу працював майстром, а потім очолив оборонне підприємство, яке під час Великої Вітчизняної війни було евакуйоване на Урал.

Став особливою постаттю на трудовому фронті тилу. Це його неофіційно називали «танковим королем» країни. За високі організаторські здібності у забезпеченні зростаючого виробництва танків талановитого спеціаліста і керівника в липні 1942 р. було призначено наркомом танкової промисловості СРСР, а також удостоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

Кавалер трьох орденів Леніна, двох орденів Трудового Червоного Прапора, орденів Суворова, Кутузова, Вітчизняної війни І ст., Червоної Зірки. Генерал-майор.

Помер 1989 р. [10, С. 310 – 314].

Іваницький Федір Григорович

Народився 1896 р. у Білій Церкві в сім'ї бідного робітника. Закінчив Вінницьке училище, де здобув фах слюсаря-апаратника і був направлений на Могилів-Подільський машинобудівний завод.

Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни.

Повернувшись із фронту, призначений керівником Шаргородської машино-тракторної станції, а в 1946 р. – очолив колгосп «Праця» с. Івашківців Шаргородського району. В 1948 р. удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці.

Помер 1957 р. [134, С. 102, 103].

Ілик Горпина Максимівна

Народилася 1922 р. в с. Стадниці Вінницького району в сім'ї селянина-бідняка. Після закінчення семирічної школи спершу працювала на різних роботах, потім дояркою в місцевому колгоспі ім. Молотова, брала активну участь у громадському житті.

Під час нацистської окупації Вінниччини допомагала партизанам, а з визволенням області від гітлерівських загарбників – у 1944 р. добровольцем поповнила ряди Червоної армії, внісши свій внесок у перемогу над ворогом.

У рідне село повернулася в червні 1945 р. Знову стала працювати дояркою. У 1952 р. домоглася рекордного на той час показника – надоїла на корову по 5308 кг молока. Удостоєна звання Героя Соціалістичної Праці [155].

Кальницький Іван Сергійович

Народився 1923 р. в с. Гранів Гайсинського району, українець. Учасник підпільно-партизанського руху (12.1942 – 01.1944 рр.). Боровся з нацистськими окупантами на території рідної Вінниччини, спершу очоливши підпільну організацію у рідному селі, а потім – у складі загону ім. В. І. Леніна 2-ї партизанської бригади ім. Й. В. Сталіна. За ратні подвиги нагороджений орденом Вітчизняної війни 2 ступеня.

Після війни очолював у с. Гранові місцеве колективне господарство, близько тридцяти років працював на цій же посаді в колгоспі ім. XXII з'їзду КПРС с. Петрашівки Тульчинського району. Як знаний організатор колгоспного виробництва, в 1971 р. удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці.

Нагороджений також орденами Леніна, Жовтневої Революції, Трудового Червоного Прапора, Богдана Хмельницького III ст.,

медаллю «За трудову доблесть», почесною відзнакою президента України.

Обирався депутатом Верховної Ради УРСР.

Помер 27.09.2006 р. Похований в с. Петрашівці Тульчинського району.

Каракой Тихін Кирилович

Народився 17 серпня 1923 р. в с. Калініне (тепер с. Богданівка) Тульчинського району в селянській сім'ї. Українець.

Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни 04.1944 – 05.1945 рр. Рядовий. За проявлену мужність у битві з німецько-фашистськими окупантами нагороджений орденом Вітчизняної війни II ст., медалями «За відвагу», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.».

Повернувшись додому, понад двадцять п'ять років працював у рідному селі завідувачем фельдшерсько-акушерським пунктом. За трудове сумління удостоєний золотої медалі «Серп і Молот», ордена Леніна [144, С. 418, 537].

Качур Василь Захарович

Народився 16 серпня 1918 року в с. Стрижавці Вінницького району. Трудову діяльність розпочав колгоспником місцевого господарства. Працював також шофером кар'єроуправління, завклубом, агентом із заготівлі сільгосппродуктів.

У роки Великої Вітчизняної війни перебував на підпільній роботі, очолював відділення партизанського загону ім. Суворова з'єднання ім. Леніна.

З 1944 р. – на комсомольській та партійній роботі: перший секретар Вінницького райкому, завідуючий відділом сільської молоді Вінницького обкому ЛКСМУ.

В 1948 р. обраний секретарем Плисківського райкому Компартії України. Після закінчення в 1951 р. Одеської партшколи працював у Вінницькій області – другим секретарем Шпиківського райкому партії, головою виконкому Джулинської районної Ради

депутатів трудящих, першим секретарем Джулинського РК КП України.

В 1959 р. обраний першим секретарем Бершадського райкому Компартії України. На цій посаді працював до 1970 р.

Із 1970 р. – перший заступник голови Рівненського облвиконкому, а з 1972-го до 1978 р. – директор Вінницького насіннєвого заводу. Обирався депутатом Верховної Ради УРСР.

Звання Героя Соціалістичної Праці прсвоєно в 1965 році за організацію трудящих Бершадського району на боротьбу за високі врожаї цукрових буряків.

Нагороджений також двома орденами Леніна, двома – Вітчизняної війни II ст., орденом Трудового Червоного Прапора, медалями.

Помер 31 жовтня 1986 р. [47, С. 253, 254; 27].

Козир Павло Пантелейович

Народився 14 грудня 1913 р. в с. Жовте П'ятихатського району Дніпропетровської області. До Великої Вітчизняної війни працював заступником редактора районної, а згодом – республіканської молодіжної газети, завідувачем відділу ЦК ЛКСМ Туркменії, першим секретарем Ашхабадського обкому комсомолу. В роки війни перебував у лавах Червоної армії на політичній роботі.

З 1945 року життя Павла Пантелеймоновича тісно пов'язане з Вінниччиною. Тут він працював другим секретарем Крижопільського райкому партії, першим секретарем Ситковецького райкому та Могилів-Подільського міськкому КП України. З 1950 по 1952 рік навчався на Ленінських курсах і заочно у Вищій партійній школі при ЦК КПРС. Після закінчення цих навчальних закладів працював редактором обласної газети «Вінницька правда». У 1954 – 1955 рр. – секретар, другий секретар Вінницького обкому Компартії України. З 1955-го упродовж 15 років – перший секретар обкому Компартії України.

В останній період життя, до виходу на пенсію, П. П. Козир – перший секретар Одеського обкому партії. Обирався депутатом Верховної Ради СРСР, обласної ради, кандидатом у члени ЦК КПРС, членом ЦК Компартії України. Нагороджений орденами

Леніна, Трудового Червоного Прапора і медалями. Йому присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

Помер 4 серпня 1999 р. [161].

Кондель Олексій Єрмолайович

Народився 17 березня 1907 р. в м. Дніпропетровську. В 1921 р. сім'я переїхала в с. Лисогірку Хмільницького району, а через чотири роки – в с. Сальницю. Працював на різних роботах. У 1929 – 1930 рр. служив у Червоній армії. Звільнившись у запас, працював головою кооперативу в м. Тараща Київської області. З 1931 по 1939 роки завідував поштою у с. Сальниця. 1939 р. обраний головою Сальницької сільської Ради. В 1941 р. добровільно пішов в армію, де служив до грудня 1945 р. Був розвідником, артилеристом, кулеметником. Воював на Південно-Західному, Північно-Західному, Центральному, 2-у Білоруському, 1-у Білоруському фронтах. Брав участь у штурмі Берліна. Після війни працював завторгом Уланівської райспоживспілки, з 1948 р. – головою правління колгоспу «Червоний партизан» с. Сальниці. За багаторічну сумлінну працю Указом Президії Верховної Ради СРСР від 28 серпня 1952 р. йому присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

Помер в 1983 р. у Вінниці [100, С. 88].

Костіков Андрій Григорович

Народився 29 жовтня 1899 р. в Козятині, але проживав у місті залізничників недовго. Родина з маленьким хлопчиком переїхала на Смоленщину до Росії. Там він юнаком закінчив сільську школу і в 1911 р. став учнем слюсаря однієї з Московських технічних контор. Здобувши спеціальність, працював на відомому тоді Сущевському заводі, на підприємствах Петрограда. Звідти відправився в рідну Україну. В Києві молодому робітнику довелося взяти участь у складі однієї з революційних бойових дружин 58-го Київського стрілецького полку в боротьбі з білополяками. Під час цих дій потрапив у полон, а після втечі в квітні 1921 р. вирішив назавжди поєднати свою долю з армією. Щоб стати кадровим офіце-

ром, вступив до Київської військової школи зв'язку, а пізніше – до військово-повітряної академії ім. Жуковського.

У 1933 р. направлений в розпорядження наркомату боєприпасів, де був призначений в науково-дослідний інститут № 3, спочатку інженером, пізніше – головним конструктором.

У 1941 р. удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці, наступного року – Державної премії. В 1943 р. став членом-кореспондентом Академії наук СРСР.

Ще навчаючись у військово-повітряній академії ім. Жуковського, захопився реактивною технікою і став одним із організаторів групи по вивченню реактивного руху. Дещо пізніше, коли маршал Тухачевський заснував перший у світі реактивний інститут, у ньому й став працювати Андрій Григорович. Очолював цей інститут І. Т. Клеймонов, заступником у нього був С. П. Корольов. Костікову доручили посаду начальника відділу рідинних двигунів.

То був складний і трагічний час. Новий заступник начальника науково-дослідного інституту Лангемак, який змінив на цьому посту Корольова, наказом народного комісара оборонної промисловості від 27 березня 1937 р. за лабораторну розробку «Теоретичне обгрунтування і створення реактивних снарядів та бронебійних бомб» був премійований. Але не пройшло й року, як Лангемак і директор інституту Клеймонов були засуджені, як вороги народу і обірвалось їхнє чесне життя.

Науково-дослідний інститут очолив Слонімер. Костікову доручили виконувати обов'язки головного інженера. Андрій Григорович відчув, що на нього падає тінь підозри товаришів у причетності його до репресій співробітників інституту. На ту пору також були арештовані Корольов та Грушко. Пройде ще чимало часу, коли в 1989 р. прокуратурою буде доведено, що ніяка вина за нашим земляком не числиться.

Він наполегливо працював на посаді головного інженера. В лютому 1938 р. науково-дослідний інститут отримав від головного артилерійського управління завдання створити індивідуальні пускові установки для стрільби реактивними снарядами. В серпні цього ж року талановитий інженер Гвай запропонував проект мобільної багатозалпової установки для стрільби реактивними снарядами. До того ж розробив тактику застосування нового виду зброї. Згідно неї на зарядження установки 24 снарядами виділялося 3 – 4

хвилини. Тривалість залпу тривала кілька секунд. А вслід за випуском останнього снаряда установка залишала свою позицію і переходила в інше місце, чим і уникала відповідного вогню ворога. Проект підписаний його авторами – Гваєм та Костіковим, був направлений замовникові. В офіційному поданні директора інституту в Наркомат Костікова представлено ініціатором створення установки. Почалася прискорена розробка проекту грізної зброї. І вже 1 листопада 1938 р. установка зробила перший залп. Результати були приголомшуючі і непередбачені. Це був початок народження славнозвісних «Катюш».

В лютому 1940 р. директор науково-дослідного інституту Слонімер доповів у ЦК ВКП(б), що установка для стрільби реактивними снарядами пройшла всі випробування і отримала при цьому високі оцінки, однак на цьому справа припинилася з причини відсутності необхідних засобів.

Незважаючи на це, в інститутських майстернях все-таки були виготовлені 7 бойових установок, що пізніше ввійшли до складу окремої експериментальної батареї. Через 3 місяці ці «Катюші» й випустили перші свої снаряди по ворогові.

Уже йшла Велика Вітчизняна. Тоді ж у трагічному для України сорок першому і почала набирати широкого розмаху реалізація державної програми на забезпечення ракетною зброєю бойових частин.

У 1942 р., коли нарощувалися темпи виготовлення «Катюш» і їх застосування на фронті, генерал-майор інженерно-авіаційної справи А. Г. Костіков був призначений директором і головним конструктором науково-дослідного інституту № 3. На порядок денний виносилися всі складні завдання. В липні того ж року рішенням Державного комітету оборони країни інститут спільно з наркомавіапромом отримав наказ у стислі строки розробити проект швидкісного реактивного винищувача-перехоплювача. Тоді ж науково-дослідний інститут було перереєстровано в Державний інститут реактивної техніки і передано у відання Раднаркому СРСР.

Наркомат авіаційної промисловості з якихось причин не взяв участі у виконанні поставленого завдання. Ситуація ускладнювалася ще й тим, що значна частина спеціалістів інституту з технічним обладнанням була евакуйована у Сведловськ. І все ж, восени 1943 р. замовлення було виконано. Залишилося лише дещо удо-

сконалити. Але у визначений строк бойовий літак не був виготовлений і на початку 1944 р. А. Г. Костікова звільнили з роботи. Вслід за цим його арештували. У восьми томах кримінальної справи знайшли місце і шпигунство, і шкідництво. Його було позбавлено авторства на конструювання «Катюші». Під час арешту у тюремних умовах Костіков продовжував наукову діяльність. Його записи, розрахунки постійно перевірялися. Спеціалісти, яких залучали до цього слідчі, бачили в роботі військового конструктора чимало корисного і потрібного. Ці люди, мабуть, і доводили перед ким слід необхідність звільнення Андрія Григоровича з-під арешту. І це сталося 28 лютого 1945 р.

Після цієї фізичної і моральної травми він прожив лише 5 років. За цей час пропрацював в науково-дослідному інституті № 24, де виконував важливі спеціальні завдання Наркомату боєприпасів.

Помер 5 грудня 1950 р. Виснажлива праця, нервові потрясіння передчасно зупинили биття серця кавалера двох орденів Леніна, орденів Червоного Прапора, Трудового Червоного Прапора, Червоної Зірки [154, С. 11 – 13].

Крещенський Микола Оверкович

Народився 1907 р. в с. Демидівка Тростянецького району в селянській сім'ї. Українець.

Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни (1941 – 1944 рр.). Рядовий. За ратні подвиги нагороджений орденом Червоної Зірки, медаллю «За відвагу».

Після війни працював головою місцевого колгоспу.

Герой Соціалістичної Праці. Нагороджений двома орденами Леніна.

Помер 1991 р.

Кузик Григорій Йосипович

Народився 8 лютого 1923 р. в с. Шляховій Бершадського району в селянській сім'ї. Батько помер від голоду в 1933 р., мати залишилася з трьома дітьми.

Учасник Великої Вітчизняної війни. Інвалід війни. За мужність відзначений бойовими нагородами.

Працював їздовим, бригадиром, головою сільвиконкому. Без відриву від виробництва закінчив Уманський сільськогосподарський інститут.

У 50 – 60-х роках працював заступником голови правління колгоспу ім. XXII з'їзду КПРС, а з 1970 року – головою. Понад двадцять років очолював господарство, яке славилось врожаями, високими показниками у тваринництві, успіхами в соціальній сфері.

Був обраний депутатом Верховної Ради УРСР.

Указом Президії Верховної Ради УРСР від 7 липня 1986 року за високі виробничі досягнення і трудову доблесть Г. Й. Кузику було присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці [47, С. 254].

Кушнір Петро Назарович

Народився 1901 р. в с. Іванівка Вінницького району в сім'ї селянина-бідняка. Українець. З юного віку наймитував у поміщика. З вересня 1922 р. по липень 1924 р. служив у Червоній армії. В 1924 р. вступив у місцеву сільськогосподарську артіль. Тоді ж був обраний її головою, а пізніше – головою сільради в селах Іванівці та Цвіжин. У 1928 – 1930 рр. – заступник голови райвиконкому. У 1930 р. повернувся у рідне село й впродовж 11-и років очолював у ньому колективне господарство.

В роки Великої Вітчизняної війни перебував у лавах Червоної армії.

Після демобілізації восени 1946 р. знову очолив іванівський колгосп ім. Сталіна (пізніше – колгосп «Переможець»). У 1947 р. за трудові успіхи нагороджений орденом Леніна, а 26 лютого 1958 р. за особливі заслуги в розвитку сільського господарства, досягнення високих показників виробництва зерна, цукрових буряків, м'яса, молока та інших продуктів сільського господарства та впровадження у виробництво досягнень науки й передового досвіду йому присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці з врученням ордена Леніна та золотої зірки «Серп і Молот». Також кавалер медалі «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.».

Неодноразово обирався депутатом районної та обласної Рад депутатів трудящих.

Помер 25 лютого 1971 р. [138, С. 260; 18].

Легкий Адам Платонович

Народився 1909 р. в с. Велика Пятигірка Житомирської області. Був пастухом, робітником на Бердичівському цукрозаводі. В 1926 р. став комсомольцем. За путівкою комсомолу працював на шахтах Донбасу, будівництві Новокраматорського машинобудівного заводу. З 1938 р. – член КПРС, згодом завідуючий відділом Чечельницького райкому партії.

Пройшов фронтовими дорогами з червня 1941-го по вересень 1945 р. Капітан. Політрук роти. В одному із боїв контужений. За проявлену ратну мужність нагороджений орденами Червоної Зірки, Вітчизняної війни II ст.

У 1951 р. обраний першим секретарем Чечельницького райкому партії. В 1961 р. очолив радгосп «Більшовик» у с. Шипинках Барського району. В 1976 р. удостоєний звання «Заслужений агроном Української РСР», а в 1976 р. за видатні успіхи, досягнуті у Всесоюзному соціалістичному змаганні, виявлену трудову доблесть у виконанні планів і соціалістичних зобов'язань по збільшенню виробництва і продажу державі сільськогосподарських продуктів, – звання Героя Соціалістичної Праці.

Нагороджений двома орденами Леніна, орденом Жовтневої Революції.

Вийшовши в 1980 р. на заслужений відпочинок, мешкав у с. Шипинки Барського району.

Помер 1999 р. [20].

Лук'янов Олексій Іванович

Народився 1912 р. в с. Ялтушків Барського району в селянській сім'ї. По закінченню сільськогосподарського технікуму, направлений на роботу на Далекий Схід. Працював в Іркутській та Читинській областях Російської Федерації. У 1936 – 1938 рр. роз-

будовував м. Комсомольськ-на-Амурі, пізніше був агрономом МТС у Приморському краї.

У 1942 – 1945 рр. у Червоній армії, на фронтах Великої Вітчизняної війни. Учасник Сталінградської битви, битви за Берлін. Двічі поранений.

Після війни – головний агроном Абаканської МТС Красноярського краю. За високу врожайність зернових культур у 1949 р. удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці.

В 1954 – 1962 рр. працював агрономом чемериського колгоспу Барського району.

Вийшовши на пенсію, мешкав у м. Новосибірську.

Помер у 1985 р.

Лятавський Анатолій Васильович

Народився 1915 р. в с. Гулях Барського району. Навчався в Підлісно-Ялтушківській семирічці. У 1935 р. закінчив Говірський сільськогосподарський технікум (Кам'янець-Подільська; тепер Хмельницька область) і за призначенням працював агрономом Літинської МТС.

З 1939 р. служив у Червоній армії. З 1941-го по 1945 р. – у діючій армії. Двічі поранений, контужений. Війну закінчив у Берліні.

Нагороджений двома орденами Червоної Зірки, орденом Слави III ст., багатьма медалями.

По війні працював головним агрономом у Житомирській області, одночасно навчався у вузі.

В 1952 р. призначений директором елітно-насіннєвого господарства «Пасічна» Хмельницької області.

Герой Соціалістичної Праці.

Нагороджений орденами Леніна, Трудового Червоного Прапора, «Знак Пошани».

Маєвський Венедикт Романович

Народився 1911 р. в Тульській області (Російська Федерація), росіянин.

Учасник бойових дій Другої світової війни (08 – 09.1945 р.). Нагороджений медаллю «За перемогу над Японією».

З 1961 р. працював головним механіком Турбівського цукрозаводу Липовецького району.

Герой Соціалістичної Праці.

Нагороджений також орденом Леніна, медалями «За доблесний труд», «Ветеран праці».

Помер 9 березня 1994 р. [141, С. 294].

Марценюк Пилип Петрович

Народився 19 липня 1919 р. в с. Лозова Шаргородського району. Закінчив Буднянський сільськогосподарський технікум, де здобув спеціальність агронома. Трудовий шлях розпочав у 1938 р. Працював агрономом Уладівської МТС, завідувачем відділу пропаганди Липовецького райкому комсомолу. В 1939 р. призваний в Червону армію. Курсант Бакинського піхотного училища ім. С. Орджонікідзе.

Учасник Великої Вітчизняної війни з липня 1941 р. Командир взводу, командир роти, батальйону, заступник командира полку. Влітку 1944 р. важко поранений.

Демобілізувався у 1946 р. Тоді ж обраний у рідному селі головою колгоспу «Прогрес», який очолював впродовж 24-х років. У 1948 р. удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці.

З 1970 р. і до виходу на пенсію працював заступником директора Шаргородського райоб'єднання «Сільгосптехніка».

Помер 24 червня 1995 р. [134, С. 147, 148].

Матусяк Андрон Онисимович

Народився 1914 р. в с. Лозова Шаргородського району. Закінчив один клас місцевої дворічної школи, підлітком працював їздовим на волах.

Активний учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни. Командир батареї. За ратні подвиги нагороджений медалями «За оборону Москви», «За бойові заслуги» та ін.

Демобілізувавшись, повернувся у рідне село. Працював бригадиром рільничої бригади.

В 1947 р. йому присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

Помер 12 жовтня 1988 р. [134, С. 149].

Музика Микола Олексійович

Народився в с. Пилипи Барського району. Українець.

Активний учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни.

Проявив звитяжну працю на відбудові Севастополя, удостоївшись звання Героя Соціалістичної Праці.

Загинув у 60-х рр. внаслідок нещасного випадку. Одна із вулиць Севастополя носить його ім'я [123].

Одеський Федір Ісаакович

Народився 20 лютого 1914 р. в с. Стецівка Звенигородського району Черкаської області. Українець.

Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни.

Після здобуття середньої спеціальної освіти, працював машиністом скрепера пересувної механізованої колони № 61 тресту «Вінницяводбуд». За заслуги в розвитку меліорації земель та активну участь у громадському житті 23 червня 1966 р. удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці. 7 березня 1984 р. Указом Президії Верховної Ради УРСР йому присвоєно почесне звання заслуженого меліоратора Української РСР.

Нагороджений орденами Леніна, Вітчизняної війни II ступеня, медалями «За відвагу», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.».

Помер 2002 р. Похований у м. Вінниці [23].

Ольховик Петро Маркович

Народився 21 січня 1922 р. в с. Багринівці Літинського району в селянській сім'ї. Українець.

У 1940 р. закінчив вісім класів Багринівської школи. До війни працював їздовим у місцевому колгоспі.

Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни (із березня 1944 р.). Після призову в Червону армію розпочав службу в 869-у стрілецькому полку (І-й Український фронт), де закінчив полкову школу. Сержант. Командир стрілецького відділення. Влітку 1944 р. визволяв від гітлерівців міста і села Західної України. За мужність і відвагу, проявлені у тих боях, нагороджений орденом Вітчизняної війни ІІ ступеня, медаллю «За відвагу».

У серпні 1944 р. 18-у гвардійську армію, в якій служив, було передано до складу новоутвореного 4-го Українського фронту. Тепер уже визволяв від нацистських окупантів населені пункти Закарпатської України, сусідньої Чехословаччини. Був поранений.

Після війни повернувся в рідні Багринівці. Два роки працював бригадиром у місцевому колективному господарстві, а в 1948 – 1958 рр. – головою сусіднього колгоспу ім. Кірова с. Горбівців. Під його керівництвом господарство уже на початку 50-х років стало одним із передових у районі.

За високі врожаї насіння кок-сагизу Указом Президії Верховної Ради СРСР від 28 серпня 1952 р. був удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці.

З 1958 по 1961 рік він – голова колгоспу в с. Івча Літинського району, а перед виходом на пенсію останніх десять років займав таку ж посаду в с. Северинівці Жмеринського району.

Помер у лютому 1996 р. [130].

Остапчук Дем'ян Федорович

Народився 1904 р. в с. Городківка Крижопільського району в бідній селянській родині. Українець.

До війни завідував радгоспною свинофермою (Крижопільський район).

Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни. Рядовий.

У післявоєнний час очолював свиноферму невеликої сільськогосподарської артілі ім. Будьоннього, яка у 1950 р. об'єдналася з колективним господарством ім. Сталіна с. Городківки. Очолив у ньому фермську комплексну бригаду. З кінця 1958 р. – заступник бригадира по тваринництву комплексної бригади № 1 цього ж колгоспу.

Герой Соціалістичної Праці [141, С. 126; 32].

Павленко Дмитро Полікарпович

Народився 1917 р. в с. Галчин Бердичівського району Житомирської області в сім'ї залізничника (батько працював кондуктором на ст. Холонівська Калинівського району). Ще в дитячі роки теж мріяв стати залізничником.

У 1936 р. закінчив Ленінградське залізничне училище. Вивчився на помічника машиніста. Працював у Ленінградському депо кочегаром, помічником машиніста.

В 1939 р. брав участь у фінській війні.

Учасник Великої Вітчизняної війни. Коли гітлерівські полчища напали на СРСР, служив у Лібаві матросом-залізничником 18-ї берегової залізничної батареї 180-міліметрових гармат 11-ї морської бригади Балтійського флоту. У бій з окупантами вступив у перші дні віроломного ворожого вторгнення. Тоді батарея піддалася інтенсивному обстрілу противника, який також намагався оточити її. Однак артилеристам з боєм вдалося вирватися із небезпечного кільця, передислокувати потужні далекобійні гармати до Риги.

Тут, у латвійській столиці, Д. П. Павленко здійснив черговий героїчний вчинок. Коли ворожий ешелон із гітлерівцями та боєприпасами наближався до міста, він, зорієнтувавшись у складній обстановці, сів у паровоз, що в готовності стояв на залізничній станції і, перевівши стрілки, повів його по тій же колії назустріч ворогові. Максимально розігнавши локомотив, вистрибнув із кабіни. А через декілька хвилин довкілля здригнулося від потужних вибухів – від лобового зіткнення німецький ешелон зійшов із рейок, тієї ж миті у ньому здетонували боєприпаси…

Згодом батарея, а у її складі матрос-залізничник Д. П. Павленко, брала участь у розгромі Гатчинського залізничного вузла під Ленінградом, який фашисти зробили важливим пунктом постачання для своїх військ, в інших бойових операціях. Хоробрий матрос-залізничник зазнав на своєму ратному шляху й гіркоти поразок, й болю поранень, й радості перемог. Нагороджений медалями «За оборону Ленінграда», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.».

Після демобілізації працював машиністом депо станції Козятин І. Зарекомендував себе невтомним трудівником сталевих магістралей, новатором експлуатації локомотивів, ініціатором багатьох нововведень в організації праці підрозділів Південно-Західної залізниці. 26 жовтня 1959 р. за високі досягнення в перевезенні вантажів за маршрутом Донбас – Карпати удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці. Нагороджений орденом Леніна та золотою медаллю «Серп і Молот». 20 липня того ж року отримав ще одну нагороду – знак «Почесний залізничник».

Передаючи багатий професійний досвід майбутнім залізничникам, працював майстром виробничого навчання Козятинського ПТУ № 17,

Мешкав у селищі Глухівці Козятинського району.

Помер 19 березня 1986 р. [140, С. 488].

Плахотник Мотря Юхимівна

Народилася 1904 р. в с. Морозівка Іллінецького району в родині селянина-бідняка. Батракувала. Згодом працювала на Іллінецькому цукрозаводі.

У 1930 р. вступила до колгоспу «Більшовик» в селі Голики Іллінецького району. Майже 10 років працювала в ньому дояркою. У лихоліття нацистської окупації надавала допомогу народним месникам. В 1944 р. обрана головою колгоспу «Комунар» с. Болюхівки цього ж району. Очолювала правління й інших господарств. З 1966 р. завідувала колективним господарством ім. XX з'їзду КПРС (Іллінеччина).

В 1958 р. їй присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

Неодноразово обиралась депутатом обласної, районної, сільської Рад народних депутатів.

Померла 3 червня 1986 р. [26].

Поворознюк Віктор Лукич

Народився в смт Теплик в селянській сім'ї. Українець.

Учасник Другої світової війни. Брав участь у боях із німецько-фашистськими загарбниками та японськими мілітариста-

ми. Нагороджений медалями «За визволення Варшави», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.», «За перемогу над Японією».

Після війни працював у Теплику бригадиром місцевого колгоспу ім. ХХ з'їзду КПРС. Герой Соціалістичної Праці.

Поштар Василь Кіндратович

Народився 1926 р. в с. Яланець Томашпільського району, українець.

Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни. Моряк Чорноморського Флоту. За ратні подвиги удостоєний орденів Червоної Зірки, Вітчизняної війни I ст., медалей «За відвагу», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.».

Виїхав у м. Керч (Автономна Респуліка Крим).

Герой Соціалістичної Праці [144, С. 209].

Ратушний Іван Іванович

Народився 1921 р. в с. Нижчий Ольчедаїв Могилів-Подільського району в селянській сім'ї. Українець.

Трудову діяльність розпочинав у місцевому колективному господарстві.

Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни. Старший сержант. За ратні подвиги нагороджений орденом Червоної Зірки, медалями «За відвагу», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.».

Після повернення додому тривалий час працював бригадиром тракторної бригади. За трудову звитягу удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці. Нагороджений орденом Леніна.

Помер 18 серпня 1991 р. [141, С. 651].

Рубель Петро Іванович

Народився 1911 р. в с. Великі Деревичі Любарського району Житомирської області, українець, колгоспник.

Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни. Начальник радіостанції 226-го стрілецького полку. Сержант. За проявлені на фронті мужність та героїзм нагороджений двома орденами Червоної Зірки, орденом Вітчизняної війни I ступеня, медалями «За відвагу» (двома), «За оборону Сталінграда», «За визволення Варшави», «За взяття Берліна», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.».

Після війни працював директором М'ястківської МТС Крижопільського району. За особливі заслуги в розвитку сільського господарства, досягнення високих показників по виробництву зерна, цукрових буряків, м'яса, молока та інших продуктів сільського господарства, впровадження у виробництво досягнень науки й передового досвіду Указом Президії Верховної Ради СРСР від 26 лютого 1958 р. удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці.

Працював також головним агрономом Калинівського районного управління сільського господарства. Заслужений агроном України.

Помер 2 листопада 2000 р. [140, С. 226; 14].

Собідко Федір Васильович

Народився 1919 р. в с. Чуків Немирівського району, українець. Трудову діяльність розпочинав у місцевому колективному господарстві.

Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни 1941 – 1944 рр. Воював у складі 37-го гвардійського стрілецького полку. Молодший лейтенант. За ратні подвиги нагороджений орденом Вітчизняної війни II ступеня, медалями «За оборону Києва», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.».

Демобілізувавшись, із 1946 р. працював головою колгоспу в с. Джуринцях Немирівського району, в 1961 р. очолив чуківський колгосп імені 60-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції. Під його керівництвом господарство бурхливо розвивалось, стало передовим не лише на Вінниччині, а й в Україні.

У 1977 р. удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці. Нагороджений орденом Леніна.

Обирався депутатом обласної ради.

Помер у 1998 р. [142, С. 551].

Стельмах Михайло Панасович

Народився 24 травня 1912 р. в с. Дяківцях Літинського району. В 1932 р. закінчив Вінницький інститут соціального виховання (тепер: державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського). Вчителював на Вінниччині та Київщині.

У 1941 р. рядовим воїном пішов боронити рідну землю. На кордоні з Білорусією дістав важке поранення і контузію. Одужавши, з 1944 р. працював кореспондентом газети 1-го Українського фронту «За честь Батьківщини». Виступав на її шпальтах з кореспонденціями, поезіями й оповіданнями, що мобілізовували захисників Вітчизни на безкомпромісну боротьбу з ворогом.

Відповідальний редактор газети «За честь Батьківщини» підполковник Т. Одутько у бойовій характеристиці писав: «Вірші, оповідання й оперативні кореспонденції, що їх написав і організував тов. Стельмах, виховували у воїнів високий наступальний порив і надихали їх на розгром німецько-фашистських загарбників».

Під Львовом військовий кореспондент отримав друге поранення…

Після війни працював науковим співробітником Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського Академії Наук УРСР.

Автор великих прозових полотен – романів «Велика рідня», «Кров людська – не водиця», «Правда і кривда», «Дума про тебе», «Чотири броди», трилогії «Хліб і сіль», автобіографічних повістей «Гуси-лебеді летять», «Щедрий вечір» та інших творів. У багатьох з них відтворені враження воєнних років.

Обирався депутатом Верховної Ради СРСР (шостого – десятого скликань), членом правління Спілки письменників СРСР, членом правління Спілки письменників України, багато років очолював творче об’єднання київських прозаїків.

Лауреат Державної премії СРСР (1951 р.), Ленінської премії (1961 р.), Державної премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка (1981 р.). Академік АН УРСР (з 1978 р.). Герой Соціалістичної Праці (1972 р.).

Нагороджений трьома орденами Леніна, орденами Жовтневої Революції, Трудового Червоного Прапора, Вітчизняної війни II ст., Дружби народів, медалями.

Помер 1983 р. [39, С. 28, 29].

Столяр Тимофій Федорович

Народився 1916 р. в с. Качківка Ямпільського району в селянській сім'ї, українець. З 1932 р. працював трактористом у місцевому колгоспі.

Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни. У 1941 – 1943 рр. зі зброєю в руках боронив рідну землю, не раз брав участь у бойових операціях.

Після війни знову працював трактористом, тривалий час очолював механізовану ланку в колгоспі «Дружба» с. Качківки.

У 1965 р. удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці. Нагороджений орденани Леніна, Вітчизняної війни II ст., медаллю «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.».

Помер 30 жовтня 1975 р. [145, С. 802].

Струмилін Станіслав Густавович

Справжнє прізвище – Струмило-Петрашевич. Учений у галузі економіки, статистики, управління народним господарством, демографічного прогнозування, економічної історії. Під його керівництвом розроблена перша в світі система матеріальних балансів. Дійсний член АН СРСР (1931 р.). Герой Соціалістичної Праці (1967 р.).

Народився 29 (17) січня 1877 р. в с. Дашківці Літинського району. Сім'я походила з давнього шляхетського роду. У 1896 р. став студентом Петербурзького електротехнічного інституту, звідки його тричі відраховували за революційну діяльність. Активно працював у «Союзі боротьби за визволення робітничого класу» У січні 1901 р. був заарештований охранкою і після 13-місячного тюремного ув'язнення висланий у Вологду (нині місто в Російській Федерації) на три роки. Після втечі опинився в Парижі (Франція), де

працював у друкарні. 1903 р. повернувся в Росію для нелегальної роботи, але знову був заарештований і після річного тюремного ув'язнення засланий на десять років. Навесні 1905 р. вдруге втік із заслання. В 1906 і 1907 роках був делегатом IV і V з'їздів Російської соціал-демократичної робітничої партії (у Стокгольмі (Швеція) і Лондоні (Велика Британія)). В 1914 С. Г. Струмиліну вдалося закінчити економічне відділення Петербурзького політехнічного інституту. За працю «Договір позички в давньруському праві» йому присвоїли науковий ступінь.

Після Лютневої революції 1917 р. – член Петроградської ради робітничих депутатів. Працював завідувачем відділу статистики Петроградського обласного комісаріату праці. Був організатором і очолив відділ статистики у Вищій раді народого господарства. В 1921 – 1937 і в 1943 – 1951 рр. працював у Держплані РСФРР / СРСР. Роботу в Держплані поєднував з науковою і педагогічною діяльністю, беручи участь у роботі кафедр Московського університету (1921 – 1923 рр.), Інституту народного господарства (1929 – 1930 рр.), Планового інституту ім. Г. Крижановського (1931 – 1950 рр.). У 1931 р. обраний дійсним членом АН СРСР.

У роки Великої Вітчизняної війни був одним із організаторів Комісії АН СРСР по мобілізації ресурсів Уралу, Західного Сибіру і Казахстану для потреб оборони. Протягом 1942 – 1946 рр. працював заступником голови Ради філіалів і баз АН СРСР.

Після війни продовжував працювати в АН СРСР, керуючи сектором народного господарства в Інституті економіки АН СРСР. У наступні роки, займаючи низку державних посад, працював одночасно в Московському економічному інституті та Інституті економіки АН СРСР. У 1948 – 1974 рр. перебував на науково-педагогічній роботі в Академії суспільних наук при ЦК КПРС. У 1957 р. у віці 80-ти років вийшов на пенсію, однак продовжував вести наукову діяльність. У 1958 р. за монографію «Історія чорної металургії в СРСР» одержав Ленінську премію.

С. Г. Струмилін був основоположником досліджень з економіки праці в СРСР. Йому належать грунтовні демографічні дослідження. Він надавав історичну перспективу кожній економічній проблемі, яку розглядав.

Перу С. Г. Струмиліна належить понад 700 праць. Найбільші з них – «Богатство и труд» (1905 р.), «Проблемы экономики труда»

(1925 р.), «Рабочий быт в цифраф» (1926 р.), «Очерки советской экономики» (1928 р.), «Промышленный переворот в России» (1944 р.), «История черной металлургии в СССР» (1954 р.), «Очерки экономической истории России» (1960 р.), «Избранные произведения» (т. 1 – 8, 1963 – 1968 рр.), «Проблемы экономики труда» (1982 р.).

Як людина був простим і добрим у спілкуванні з усіма. Виховав 16 чужих дітей, які стали йому рідними.

Лауреат Державної премії СРСР (1942 р.) і Ленінської премії (1958 р.).

Помер 25 січня 1974 р. Похований у Москві [108, С. 871, 872].

Судачок Тимофій Миколайович

Народився 16 травня 1908 року в с. Шумилів Бершадського району. Навчався у місцевій школі, працював у Чернятинському гранкар'єрі в Чорній Греблі. У 1932 році був обраний секретарем комсомольської організації кар'єру, а напередодні війни – головою колгоспу «Більшовик» с. Чернятки Бершадського району.

На другий день після початку Великої Вітчизняної війни пішов на фронт. Після звільнення Чернятки від німецько-фашистських окупантів у 1944 році повернувся в село, маючи сім поранень. Був обраний третім секретарем Джулинського райкому Компартії України.

Мав направлення на навчання у Вищу партійну школу в Києві, але на прохання колгоспників с. Чернятки знову очолив господарство (з 1948 р.). Влітку 1950 року два колгоспи Чернятки («Більшовик» та ім. Леніна) об'єдналися в один – ім. Леніна. Його очолив Т. М. Судачок.

У 50-х роках колгосп успішно виконував усі завдання і зобов'язання. Урожайність пшениці досягла 60 центнерів з гектара, цукрових буряків – 500 – 600 центнерів, середньорічні надої молока на фуражну корову – 4000 кілограмів.

За високі досягнення в господарюванні голова колгоспу імені Леніна Т. М. Судачок у 1957 році був удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці.

Помер у 1968 р. Похований у с. Чернятка [47, С. 255, 256].

Сухина Мефодій Дементійович

Народився 1923 р. в с. Демидівка Тростянецького району в селянській сім'ї, українець. Трудову діяльність розпочинав колгоспником місцевої сільськогосподарської артілі.

Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни. На фронті з 1941-го по 1945 р. Сержант. Брав участь у боях за визволення України. За проявлену хоробрість у битвах із ворогом нагороджений орденами Вітчизняної війни I та II ст., Слави III ст., Червоної Зірки, медаллю «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.».

Повернувшись до мирної праці, працював бригадиром тракторної бригади в рідному селі.

Герой Соціалістичної Праці. Нагороджений також орденом Леніна.

Помер 17 листопада 1991 р. [144, С. 336].

Трусь Михайло Захарович

Народився в 1918 р. в с. Четвертинівка Тростянецького району, українець. Працював різноробочим у місцевому колгоспі, з 1936-го по травень 1941 р. – трактористом. На початку Великої Вітчизняної війни (по серпень 1941 р.) брав участь у боях під Ковелем, обороняв Київ. Потрапив в оточення. Повернувся додому. Після визволення с. Четвертинівки від нацистських загарбників знову став фронтовиком. Брав участь у боях із ворогом у Румунії, Угорщині, Чехословаччині, Австрії, Німеччині. Воював на 2-у та 3-у Українських фронтах у складі 464-го та 78-го стрілецьких полків 33-го стрілецького корпусу 27-ї армії. Служив у роті зв'язку. Телефоніст. Рядовий. За проявлену мужність нагороджений орденом Вітчизняної війни II ст., двома медалями «За відвагу», а також медалями «За взяття Будапешта», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.».

Демобілізувавшись, повернувся у рідне село. З 1947 р. бригадир тракторної бригади. За виняткове трудове сумління у 1976 р. удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці.

Нагороджений також орденом Леніна, медаллю «Ветеран праці».

З 1978 р. на заслуженому відпочинку [144, С. 412].

Цвігун Семен Кузьмич

Народився 1917 р. в с. Стратіївка Чечельницького району, українець.

Трудову діяльність розпочав у 1937 р. вчителем, потім директором середньої школи в Одеській області. З 1939 р. працівник органів НКВС.

В роки Великої Вітчизняної війни перебував на оперативній роботі на Південно-Західному, Південному, Північно-Кавказькому, Сталінградському, Донському і Західному фронтах. Брав активну участь у партизанському русі.

Після війни працював на керівних постах в органах держбезпеки Молдавської РСР, Таджицької РСР, Азербайджанської РСР. З 1967 р. С. К. Цвігун – заступник, а потім – перший заступник голови КДБ СРСР. Генерал армії.

В ряди КПРС вступив у 1940 р. З 1971 р. був кандидатом у члени ЦК КПРС. На XXIV з'їзді партії обраний членом Центрального Комітету. Був депутатом Верховної Ради СРСР чотирьох скликань.

Герой Соціалістичної Праці. Нагороджений двома орденами Леніна, Жовтневої Революції, орденом Червоного Прапора, двома орденами Червоної Зірки, іншими урядовими нагородами, а також багатьма орденами інших країн.

Помер 19 січня 1982 р. Похований на Новодівочому кладовищі в м. Москві [145, С. 364; 22].

Цяпенко Федір Захарович

Народився 1925 р. в с. Качківка Ямпільського району, українець.

Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни (04 – 08.1944 р.). Помічник командира взводу 468-го стрілецького полку (2-й Український фронт). Сержант. За проявлену мужність у битвах з

нацистськими загарбниками удостоєний ордена Вітчизняної війни II ступеня, медалей «За відвагу», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.».

У післявоєнний час впродовж багатьох років працював головою колгоспу с. Цекинівки Ямпільського району. Герой Соціалістичної Праці. Нагороджений також орденом Леніна.

Помер 1993 р. Похований у м. Вінниці [145, С. 904].

Чухнюк Олена Миронівна

Народилася 12 березня 1917 року в с. Дяківка Бершадського району. У 1938 році переїхала в Білорусію, де закінчила курси машиністів паровоза. Спочатку працювала помічником машиніста, а згодом – машиністом. Незабаром стала висококваліфікованим спеціалістом.

У 1941 році за сумлінну працю Олені Миронівні присвоєно звання «Почесний залізничник».

В історії депо «Гомель» Білоруської залізниці вона поки що єдина жінка-машиніст паровоза.

Тут же, в Гомелі, її застала Велика Вітчизняна війна.

Під ворожим бомбардуванням й артобстрілами Олена Чухнюк водила вантажні потяги, військові ешелони зі зброєю до лінії фронту, рятувала їх від ударів ворожої авіації під Сталінградом, Курськом, на Дніпрі.

Влітку 1942 року Олена Миронівна працювала старшим машиністом на станції «Москва-Київська» у четвертій паровозній колоні. Очолювала комплексну бригаду паровоза «ЕМ 723-88».

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 5 листопада 1943 року «за особливі заслуги в забезпеченні перевезень для фронту і видатні досягнення у відбудові залізничного транспорту в умовах воєнного часу» О. М. Чухнюк присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці з врученням ордена Леніна і золотої медалі «Серп і Молот».

Після війни О. М. Чухнюк працювала в Міністерстві шляхів сполучення СРСР, була обрана депутатом Верховної Ради СРСР [47, С. 257, 258].

Шморгун Митрофан Полікарпович

Народився в с. Голдашівка Бершадського району.

Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни. Був військовим водієм, автомеханіком. Захищав Крим. Зокрема, брав участь у десанті на Камиш-Бурун, відбивався від шалених атак ворога на Марухінському і Тебердинському перевалах, проливав кров, обороняючи Кавказ. Потім пізнав радість перемог у наступальних боях. За ратні подвиги нагороджений медалями «За бойові заслуги», «За взяття Берліна».

Після війни мешкав в Одесі. Спершу працював водієм на станції Одеса-Товарна, а потім (аж до виходу на пенсію) – понад двадцять років майстром складального цеху у виховній трудовій колонії-14 УВС Одеського облвиконкому.

Удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці. Нагороджений орденами Леніна, Трудового Червоного Прапора [4].

Кавалери «солдатських» відзнак

Героїзм кожного захисника Вітчизни вартий поваги. Однак серед тих, хто чесно, не шкодуючи найдорожчого – життя, йшов дорогами війни, є категорія фронтовиків, яка заслуговує на особливу вдячність кожного з нас. Це – кавалери (насамперед, повні кавалери) ордена Слави, медалей «За відвагу» – найхоробріші з хоробрих, найвідважніші з відважних.

Орден Слави появився на солдатських гімнастерках в кінці 1943 р., коли на фронтах стався корінний перелом на користь Червоної армії. Позаду були нищівні поразки гітлерівців під Москвою, на Волзі, на Курській дузі і на Кавказі, форсування Дніпра і визволення столиці України Києва. Проте ворог залишався в силі. Попереду лежав ще важкий шлях, чекали жорстокі бої. От тоді у колишній Радянській державі і був встановлений орден Слави – символ мужності та хоробрості, найвища солдатська відзнака.

Як вказано в Статуті бойової нагороди, затвердженому Указом Президії Верховної Ради СРСР від 8 листопада 1943 року (він частково змінювався потім у 1947, 1957 і 1975 роках), нею нагороджувались рядові солдати, сержанти, старшини, а в авіації – ще й молодші лейтенанти. Її, зокрема, удостоювався той, хто у хвилину небезпеки врятував прапор своєї частини; першим увірвавшись у розташування противника, особистою хоробрістю сприяв успіхові атаки; ризикуючи життям, під вогнем противника подав допомогу пораненим; з особистої зброї знищив від 10 до 50 солдатів і офіцерів ворога; першим увірвався в дзот (дот, окоп чи бліндаж) противника і рішучими діями знищив його гарнізон; стрімко врізавшись на своєму танку в колону противника, зім'яв її; перебуваючи у підбитому танку, продовжував виконувати бойове завдання; особисто захопив у полон ворожого офіцера; ризикуючи життям, врятував у бою командира від безпосередньої небезпеки; знищив ручними гранатами на полі бою чи в тилу противника від одного до трьох танків; під вогнем противника проробив для наступаючого підрозділу прохід у дротяних загородженнях; визначив слабкі місця оборони ворога і вивів наші війська в його тил;

нехтуючи особистою безпекою, у бою захопив ворожий прапор тощо.

Було встановлено три ступені ордена.

Першим повним кавалером ордена Слави в СРСР став старший сержант М. А. Залєтов (5 жовтня 1944 р.).

Всього орденом Слави усіх трьох ступенів, як вважалося впродовж багатьох років, за подвиги на війні було нагороджено 2568 воїнів. 31 грудня 1987 р. це число зросло – Указом Президії Верховної Ради СРСР перенагороджено групу фронтовиків. Поповнив тоді когорту кавалерів солдатської Слави й мешканець м. Бара Вінницької області Григорій Петрович Грабовляк.

Серед повних кавалерів ордена Слави чотири жінки, а також чотири Герої Радянського Союзу (у цій когорті вінничан, на жаль, не має).

Серед Героїв – уродженців Вінниччини орденом Слави III ступеня нагороджені Юзеф Іванович Балабух із с. Довжка Ямпільського району, Петро Устинович Богатир із с. Слободи-Ялтушківської Барського району, Володимир Андрійович Булат із с. Цекинівки Ямпільського району, Антон Григорович Бурлачук із с. Морозівки Погребищенського району, Микола Якович Василишин із с. Писарівки Ямпільського району, Борис Семенович Варава з смт Літина, Трохим Никифорович Звонков із с. Заливанщини Калинівського району, Андрій Васильович Костюк із с. Гурівців Козятинського району, Григорій Лук'янович Шимко з с. Хрінівки Іллінецького району, а Іван Омелянович Бурлака з с. Кожанки Оратівського району – орденами Слави III і II ступенів.

Багато повних кавалерів солдатської Слави, повернувшись із фронтових доріг, проявили не менший трудовий героїзм. Восьми із них у післявоєнний час присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Серед них – двоє уродженців Вінниччини: голова Приамурського колгоспу Володимир Ізраїльович Пеллер та першоцілинник Михайло Савович Яровий.

Всього понад сорок вінничан стали повними кавалерами ордена Слави.

Чимало їх пройшли через усю війну. Так, Лука Степанович Лелека захищав Москву, Сталінград, визволяв Одесу, штурмував Берлін. Добивали ворога в його лігві Федір Кіндратович Добрий, Василь Онуфрійович Котробай, Микола Степанович Шапошников.

Не дожили до дня Перемоги, своїм життям наблизивши його, Леонтій Платонович Гук, Федір Купріянович Шевчук. Пропав безвісти Корній Іванович Зозуля. Передчасно померли від фронтових ран Володимир Антонович Горобець, Андрій Дмитрович Ковбасюк, Петро Самійлович Ляховський, Никифір Іларіонович Тарапата.

Серед вінничан, удостоєних ордена Слави трьох ступенів, воїни кількох національностей. Так, Василь Юхимович Однорогов, Степан Андрійович Половинець, Олександр Максимович Мухін, Василь Петрович Гапонов, для яких Вінниччина стала рідною, – росіяни, Володимир Ізраїльович Пеллер та Давид Маркович Сідлер – євреї, Микола Андрійович Бринько, Іван Климентійович Гаврилюк, Василь Ілліч Тихоняк, Федір Сергійович Ковальчук, Андрій Кузьмич Мороз, Микола Васильович Савчук, Василь Касянович Люлько та інші – українці. До речі, В. К. Люлько та В. П. Гапонов – учасники Параду Перемоги. Усі вони – скромні у житті, хоробрі у бою люди. Наша гордість, наша слава.

Такою ж «солдатською» була й інша бойова нагорода – заснована Указом Президії Верховної Ради СРСР від 17 жовтня 1938 р. медаль «За відвагу», хоч, згідно з Положенням, нею нагороджувалися військовослужбовці не лише рядового, а й командного та начальницького складів Червоної армії, Військово-Морського Флоту і військ прикордонної охорони – за особисту мужність і відвагу в боях із ворогами Радянського Союзу на театрі військових дій, при захисті недоторканності державних кордонів або у боротьбі з диверсантами, шпигунами та іншими ворогами Радянської держави. Під час війни, коли героїзм захисників Вітчизни набув масового вияву, її удостоїлися понад 4 млн. чол. і серед них – чимало уродженців Вінниччини. Багато з них нагороджені нею двічі, тричі, а Павло Митрофанович Білозір із с. Руданського Шаргородського району, Іван Володимирович Козоріз із с. Ольгополя Чечельницького району, Лука Антонович Мороз із с. Плоского Мурованокуриловецького району та Кирило Архипович Січко із с. Яришева Могилів-Подільського – чотирьма медалями, що умовно прирівнювалося до звання Героя Радянського Союзу…

Повні кавалери ордена Слави – уродженці Вінниччини

Пеллер Володимир Ізраїльович
Герой Соціалістичної Праці

Народився 1913 р. в с. Ольгополі Чечельницького району в сім'ї коваля. Єврей. Навчався в місцевій школі сільської молоді. Сімнадцятирічним юнаком записався в колгосп. Тракторист. Служив у Червоній армії (на Далекому Сході). Звільнившись у запас, мешкав у приамурському селі Амурзет, де невдовзі був обраний головою місцевого колгоспу «Ройтер Октобер» («Червоний Жовтень»).

Із серпня 1941 р. учасник Великої Вітчизняної війни. Восени того ж року в бою під Одесою важко поранений. Після тривалого лікування в госпіталі повернувся у стрій – вступив у двобій з ворогом на Сталінградському фронті, де розгорілась вирішальна битва Другої світової війни.

…Усі нині знають про «будинок сержанта Павлова» у колишньому Сталінграді. Але був у твердині на Волзі і «будинок Пеллера».

У першу ніч уродженець Поділля із шістьма бійцями «зачепився» за сходи кутового під'їзду будівлі. До ранку вдалося вибити ворога з першого поверху. Але на інших гітлерівців засіло стільки, що й для роти «роботи» вистачило б. Більше тижня пішло на те, щоб їх звідти викурити. Був момент, коли у бою на третьому поверсі в обох сторін закінчилися боєприпаси. Схопились у рукопашну. З чотирма фашистами розправився тоді син коваля. Потім майже два тижні утримував з товаришами по зброї триповерхову «фортецю».

28 січня 1943 р. був вдруге важко поранений.

Повернувся у стрій на початку Курської битви. Очолив групу розвідників. Доставив з-за лінії фронту 18 «язиків», у тому числі чотирьох офіцерів.

У кінці 1943 р. 6-а гвардійська армія, до складу якої входив 210-й стрілецький полк 71-ї гвардійської стрілецької дивізії, де

служив гвардії старшина В. І. Пеллер, була перекинута на 1-й Прибалтійський фронт. Тут уродженець Поділля здійснив черговий подвиг, власноруч знищивши побіля села Гора Ідріцького району неприступний ворожий дот, за що нагороджений орденом Слави ІІІ ступеня.

Влітку 1944 р. відзначився біля села Жагішкі під Шауляєм. «У цьому бою, – говориться у нагородній реляції, – товариш Пеллер В. І. замінив важко пораненого командира взводу і на чолі його першим зійшов на висоту 152,8. У цьому бою був контужений, але, не зважаючи на контузію, поля бою не покинув».

Третього жовтня 1944 р. по 6-й гвардійській армії вийшов наказ № 293/н про нагородження кандидата в члени ВКП(б) гвардії старшини В. І. Пеллела орденом Слави ІІ ступеня. Так був відзначений його героїзм на литовській землі.

А через місяць командир полку представив Володимира Ізраїльовича до нової ратної відзнаки Батьківщини.

Три дні, 17, 18, 19 вересня 1944 р., в районі латвійського міста Добеле його роті довелося відбивати відчайдушні атаки ворога. Три дні без перепочинку гвардії старшина забезпечував передову боєприпасами і продуктами харчування.

18 вересня, «…будучи пораненим, – як повідується у нагородному листі, – він доставив боєприпаси і взяв безпосередню участь у відбитті двох атак ворога. Своїми самовідданими діями забезпечив відбиття чотирьох атак гітлерівців».

24 березня 1945 р. Президія Верховної Ради СРСР нагородила відважного фронтовика золотою «Славою». Тоді вже на гімнастерці гвардії старшини поряд із солдатськими орденами виблискували медалі «За бойові заслуги» та «За оборону Сталінграда».

Демобілізувався В. І. Пеллер у 1946 р. Знову став працювати у Єврейській автономній області у знайомому Амурзеті, очоливши місцеве господарство, а згодом переїхав у Біробіджанський район. Оселився у селі Валдгейм. Невдовзі чотири населених пункти (Валдгейм, Жовтий Яр, Пронькіно і Птічнік) об’єдналися в один колгосп «Заповіти Ілліча». Велике, складне господарство у 1962 р. довірили очолити йому.

У своєму виборі колгоспники не помилились. Уже через кілька років колгосп став одним із кращих у Приамур’ї. Тут було широко відкрито дорогу прогресивним формам організації праці, ме-

ханізації трудомістких процесів, всьому новому, передовому, що позитивно позначилось на здешевленні виробництва продукції, економічних показниках господарства, його бурхливому соціально-культурному розвитку. Уже тоді яскраво проявились великий організаторський талант В. І. Пеллера, його новаторський підхід до розв'язання багатьох важливих питань життя села. У 1966 р. за великі успіхи у розвитку тваринництва колишнього фронтовика удостоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

В. І. Пеллер був депутатом Верховної Ради СРСР, делегатом партійних з'їздів, III Всесоюзного з'їзду колгоспників.

24 грудня 1978 р. Володимира Ізраїльовича не стало.

Яровий Михайло Савович
Герой Соціалістичної Праці

Народився 1925 р. в с. Садки Могилів-Подільського району в селянській сім'ї. Українець.

Учасник Великої Вітчизняної війни з березня 1944 р. Кулеметник 285-го гвардійського стрілецького полку 93-ї стрілецької дивізії (2-й Український фронт).

«28 серпня 1944 року в районі села Фалга-де-Сус (Румунія) тов. Яровий вогнем свого кулемета підтримав наступ стрільців, – читаємо у нагородному листі. – У цьому бою… знищив до 20 ворожих піхотинців і подавив вогонь кулеметної точки…»

20 вересня 1944 р. по дивізії було оголошено наказ про нагородження гвардії червоноармійця М. С. Ярового орденом Слави III ступеня.

Згодом брав участь у визволенні Чехословаччини. 11 травня 1945 р. за проявлені хоробрість і відвагу його було нагороджено орденом Слави II ступеня.

Останній свій ратний подвиг Михайло Савович здійснив в Австрії. Ось що писав 30 квітня 1945 р. командир полку, представляючи подолянина до нагороди:

«18 квітня цього року в бою за село Альт-Ахтенвард ворог, підтягнувши нові сили піхоти і танків, контратакував наші підрозділи. Тов. Яровий, підпустивши ворожу піхоту на відстань до 100 м, відкрив шквальний вогонь. Кулеметним вогнем знищив 28 чол.

піхоти і примусив тікати інших, чим сприяв відбиттю контратак і просуванню вперед».

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 15 травня 1946 р. нагороджений орденом Слави I ступеня.

По закінченні війни продовжив службу в армії. Демобілізувався у 1950 р. Повернувся в рідне село. Закінчив Кузьминецьке училище механізації, працював трактористом у сусідній Слободі-Шлишковецькій, де містилася одна із майстерень Могилів-Подільської МТС.

У 1954 р. відгукнувся на заклик держави про освоєння цілинних і перелогових земель, переїхавши з групою добровольців у с. Татьяновку Боровського району Кустанайської області (згодом радгосп імені 25-річчя цілини). Теж трудився трактористом.

Казахська земля стала для нього рідною. Тут влаштував особисте життя, збудував оселю. Тут виросли його сини.

За досягнення високих і сталих врожаїв кукурудзи в 1971 р. удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці.

Нагороджений також орденом Леніна. Заслужений працівник сільського господарства Казахської РСР.

Бєлінський Степан Сидорович

Народився 1916 р. в с. Торків Тульчинського району. Українець. Працював у місцевому колгоспі.

Учасник радянсько-фінляндської війни, а також бойових дій Великої Вітчизняної війни. Механік-водій танка. Старшина.

Орденів Слави III та II ступенів удостоєний за проявлену хоробрість у Східній Пруссії.

Першим «солдатським» орденом нагороджений в кінці 1944-го.

4 листопада цього року в сутичках під Гольпадом чотири рази водив у бій свою «тридцятьчетвірку». Гусеницями знищив два ворожих автомобілі, два кулеметних гнізда. Під час останньої цього дня атаки вийшов із ладу сусідній танк. Його екіпажу загрожувала смертельна небезпека. Не роздумуючи, прикривав бойову машину своїм танком, допоки її екіпаж не ліквідував пошкодження, залишившись живим під ворожим обстрілом.

Другий «солдатський» орден з'явився на грудях воїна в кінці січня 1945 р. В нагородному листі до нього йшлося:

«Тов. Бєлінський у боях на території Східної Пруссії з 19 по 27.01.45 показав зразки мужності, відваги і майстерності. Вміло маневруючи своїм танком на полі бою, забезпечував можливість командиру танка вести прицільний вогонь по ворогові і виконувати поставлені завдання перед екіпажем.

20.01.45 першим увірвався в Клейн Грабовен (Східна Пруссія) і, пройшовши крізь оборону противника, врізався у відступаючий обоз. Гусеницями танка знищив до 15 возів з боєприпасами та іншим військовим майном.

У бою за м. Алленштейн 22.01.45, увірвавшись у розташування оборони противника, гусеницями танка розчавив 2 кулеметні точки та один міномет з обслугою.

Своїми бойовими діями сприяв успішному виконанню завдань, поставлених перед полком».

Представляючи відважного танкіста 104-го танкового полку 5-ї гвардійської кавалерійської дивізії, що входила до складу військ 2-го Білоруського фронту, до золотої «Слави», командування військового підрозділу констатувало:

«Тов. Бєлінський за період бойових дій полку на території Макленбурзької провінції (Німеччина) з 29 квітня по 3 травня 1945 року проявив зразки виняткової відваги. Діючи сміливо і рішуче, майстерно маневруючи танком на полі бою, завдав ворогові великих втрат у живій силі і техніці, чим сприяв успішному виконанню бойових завдань, поставлених перед полком. 30.04.45 під час взяття аеродрому в районі міста Цехов він сміливим маневром зайшов противнику в тил і несподіваною появою посіяв паніку в гарнізоні, що оборонявся. Гусеницями танка знищив 2 гармати, 2 кулеметні точки і, «прасуючи» окопи, – до 30 солдатів і офіцерів противника.

У сутичці за населений пункт Бінєвальде (1.5.45) таранив танк противника, знищив 3 мінометних точки та до 15 ворожих солдатів і офіцерів.

Під час перебування в районі Штольпе 01.05.45 першим увірвався у населений пункт і, маневруючи, забезпечив переправу свого підрозділу.., можливість екіпажу вести прицільний вогонь по живій силі та техніці ворога. В результаті екіпажем було знищено 8 кулеметних точок та до 30 гітлерівських солдатів і офіцерів. Осо-

бисто гусеницями танка в цьому бою знищив 4 кулеметні точки та одну протитанкову гармату. Переправа була забезпечена без втрат…»

Повним кавалером ордена Слави С. С. Бєлінський став 29 червня 1945 р.

Демобілізувавшись, повернувся в рідне село, однак невдовзі виїхав на Донбас. Оселився в селищі Білотечинці Лутугінського району Луганської області. До виходу на заслужений відпочинок працював шахтарем.

Бринько Микола Андрійович

Народився 1917 р. в с. Примощаниця Барського району. Українець.

Учасник Великої Вітчизняної війни. Кулеметник 1128-го стрілецького полку 336-ї стрілецької дивізії 60-ї армії (1-й Український фронт).

Ордена Слави III ступеня удостоєний за проявлену хоробрість під час Львівсько-Сандомирської наступальної операції.

«Беручи участь у прориві оборони противника, перебуваючи у штурмовій роті, молодший сержант Микола Андрійович Бринько, разом із бійцями кулеметної обслуги, першими увірвались у ворожі траншеї, знищили при цьому 25 німецьких солдатів і офіцерів. При оволодінні населеними пунктами Кругів та Стасів обслуга разом з тов. Бриньком знищила понад 50 німецьких солдатів», – повідується у нагородному листі.

В кінці січня 1945 р. бої гриміли уже в Сілезії, де завершувалась Сандомирсько-Сілезька наступальна операція.

Молодший сержант Бринько тоді очолював стрілецьке відділення. Командував уміло, не раз показував особистий приклад хоробрості та відваги.

За словами командира полку, «…28.01.1945 р. під час знищення оточеного угруповання противника, що в лісі на схід від села Цулув, під вмілим командуванням тов. Бринька ворогу нанесено великих втрат у живій силі. Знищено до 50 німецьких солдатів і офіцерів, 20 взято в полон. Крім того, знищено 2 кулеметні вогневі точки, що перешкоджали рухові нашої піхоти».

За цей бій 30 березня 1945 р. нагороджений орденом Слави II ступеня.

Останній ратний подвиг М. А. Бринько здійснив на чехословацькій землі за день до Великої Перемоги, коли 60-а армія поспішала на допомогу повсталій Празі. Тоді під час розвідки в населеному пункті Діттесдорф власноруч знищив сімох ворогів, які намагалися облаштувати засідку.

За проявлені мужність і відвагу Батьківщина нагородила Миколу Андрійовича Бринька орденом Слави I ступеня.

Бугайчук Максим Степанович

Народився 1924 р. в с. Червона Гребля Чечельницького району. Українець.

Учасник Великої Вітчизняної війни.

Захищати Вітчизну пішов добровольцем у жовтні 1941 р. Воював на Сталінградському, Калінінському, Центральному, 1-у Білоруському фронтах. У квітні 1942-го та в кінці червня 1943 років зазнав поранень, однак повернувся у стрій.

Після другого поранення прибув у 399-у стрілецьку Новозибківську дивізію. Був зарахований у 1343-й стрілецький полк командиром мінометної обслуги.

У сутички з ворогом доводилось вступати чи не кожен день. Та найбільше закарбувався у пам'яті нерівний кривавий поєдинок наприкінці 1943 року.

Тоді, у ніч з 14-го на 15-е грудня, з трьома товаришами-червоноармійцями заступив на бойове чергування. До ранку ворог вів себе спокійно, а на світанку гітлерівці спробували провести розвідку боєм. Ударили ворожі гармати, шалений вогонь відкрили фашистські автоматники. Підпустивши їх на максимально можливу відстань, вдарив по них зі свого кулемета.

Нерівний бій був недовгим і завершився безладним відступом решток ворожої роти.

За проявлену мужність удостоєний ордена Слави III ступеня.

Наступним «солдатським» орденом старший сержант М. С. Бугайчук нагороджений влітку 1944 р. за подвиги на білоруській землі під час Бобруйської наступальної операції.

25 червня взвод, у якому служив, проривав сильно укріплену оборону противника в районі населеного пункту Хомичі Запольські Рогачівського району Гомельської області. У критичний момент бою, коли ворог перейшов у рішучу контратаку, а боєприпасів залишалося обмаль, осколком снаряда поранило командира взводу. І тоді М. С. Бугайчук взяв командування на себе.

Відчайдушний натиск противника вдалося витримати. Причому ворог недорахувався близько тридцяти своїх солдатів.

У цій сутичці подолянин зазнав контузії, проте не залишив вогневих рубежів.

Солдатську винахідливість, хоробрість проявив він і під Бобруйськом.

Форсувати річку Березіну вдень не вдалося – ворожий вогонь стояв стіною. І ось, дочекавшись ночі, з бійцями взводу знайшов зручне місце для переправи. Взвод без жодного пострілу перебрався на протилежний берег, проник у ворожий тил. Його несподівана поява посіяла паніку серед гітлерівців. Цим негайно скористалися наступаючі стрілецькі підрозділи, без зайвих втрат форсувавши неприступну Березіну.

За мужність при визволенні Польщі 24 березня 1945 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР старшину М. С. Бугайчука нагороджено орденом Слави І ступеня.

10 березня 1945 р. йому довелося брати участь у кровопролитному бою за розширення плацдарму і прориву глибокоешелонованої ворожої оборони на західному березі річки Нарев поблизу села Біндужська Макувського повіту. Того дня М. С. Бугайчук з бійцями мінометної обслуги знищив 3 ворожих міномети і 2 кулемети з обслугою, а також 2 протитанкові гармати, що перешкоджали успішному просуванню радянських «тридцятьчетвірок»…

Після війни повернувся у рідне село. Закінчив інститут інженерів залізничного транспорту, працював на Одеській залізниці начальником станцій Кодима, Усатове і, аж до виходу на заслужений відпочинок, – інженером на станції Одеса-товарна. Часто зустрічався з молоддю, займався активною військово-патріотичною діяльністю.

Бужак Леонід Арефійович

Народився 13 грудня 1925 р. в с. Мазурівка Тульчинського району. Згодом сім'я переїхала до Одеси, де навчався у школі, пережив нелегкий час нацистської окупації.

З визволенням міста від загарбників призваний до лав Червоної армії. Після короткої підготовки направлений у 79-у гвардійську стрілецьку дивізію 8-ї гвардійської армії. У її складі визволяв Західну Україну, вступив на територію Польщі. У серпні 1944 р. проявив мужність під час форсування Вісли, захоплення плацдарму в районі Магнушева, за що нагороджений орденом Слави III ступеня.

Ордена Слави II ступеня удостоєний за проявлений героїзм на Одерському плацдармі, а ордена Слави I ступеня – за ратну доблесть під час Берлінської операції. Спершу гвардії молодший сержант Л. А. Бужак брав участь у штурмі Зеєловських висот, а згодом – і самої столиці нацистського рейху…

Після демобілізації в 1950 р. повернувся в Одесу, де закінчив школу машиністів паровозів. На пенсію пішов із посади начальника відділу Одеського заводу пресів.

Вітомський Федір Альбінович

Народився 1906 р. в смт Браїлів Жмеринського району. Українець. Навчався у церковно-приходській та сільськогосподарській школах. Працював бригадиром по відгодівлі великої рогатої худоби при Барському цукрозаводі. У 1928 – 1930 рр. служив у Червоній армії.

У червні 1941 р. знову поповнив її ряди. Відступаючи під натиском переважаючих сил ворога, під Миколаєвом був контужений і потрапив у полон, з якого вдалося втекти та добратись до Бару.

Знову став фронтовиком навесні 1944 р. (командиром мінометної обслуги 2-го стрілецького батальйону 198-го гвардійського стрілецького полку 68-ї гвардійської стрілецької дивізії). Визволяв Тернопіль, згодом – Львів. Саме за героїзм і мужність, проявлені в боях за цей великий промисловий, культурний і адміністративний

центр Західної України удостоєний першої в житті ратної нагороди – ордена Слави III ступеня.

Коли полк наблизився до Львова, гвардії сержант Ф. А. Вітомський непомітно проник у ворожий тил і влучним вогнем ліквідував вогневі точки противника. Скориставшись такими сприятливими обставинами, піхотинці здійснили успішний наступ.

Невдовзі на грудях фронтовика засяяла нова нагорода – орден Слави II ступеня. Цього разу подолянин відзначився у польському місті Жешуві. Тут через пошкодження залізниці зосередились кілька ворожих ешелонів з бойовою технікою і живою силою. Саме по них і повів прицільний вогонь відважний мінометник. У результаті тоді було знищено 40 гітлерівців і 20 виведено зі строю, ворог зазнав значних матеріальних втрат.

27 квітня 1945 р. по 26-й армії вийшов наказ № 0110 про нагородження гвардії старшого сержанта Ф. А. Вітомського ще одним орденом Слави II ступеня – це була оцінка його героїзму і доблесті в боях за угорську столицю.

«Гвардії старший сержант Вітомський В. А. відзначився при ліквідації німецького угруповання в м. Будапешті у січні 1945 року. Своєю невтомною ратною працею і вмілим керівництвом обслугою знищив 8 станкових і 12 ручних кулеметів, дев'ять підвід з боєприпасами і до 100 піхотинців противника», – читаємо у нагородному листі.

По завершенню війни повернувся до Бару, знову працював бригадиром по відгодівлі худоби.

7 травня 1974 р. став повним кавалером ордена Слави – цього дня Президія Верховної Ради СРСР перенагородила відважного бійця, відмінивши наказ № 0110 від 27 квітня 1945 р. по 26-й армії.

Помер у 1990 р.

Гаврилюк Іван Климентійович

Народився 1904 р. в с. Лозова Шаргородського району. Українець. До війни працював у місцевому колективному господарстві «Прогрес».

Влітку 1941 р., коли гітлерівські війська наближалися до Вінниччини, правління господарства доручило евакуювати колгоспну худобу у глибокий тил. Завдання виконав, але по дорозі потрапив

у вороже оточення. Дивом вибрався зі смертельного кільця, добрався додому, де довелось пережити чорні дні окупації.

У березні 1944 р. поповнив ряди Червоної армії, ставши автоматником танкодесантної роти моторизованого батальйону автоматників 46-ї гвардійської танкової бригади. З перших же днів перебування на фронті відзначався винятковою хоробрістю.

«Танковий десант, на одній з бойових машин якого був гвардії рядовий Іван Гаврилюк, – пише у книзі «Солдатська слава» її автор Б. Дубров, – викликав паніку в тилу фашистів. Але швидко на двобій з «тридцятьчетвірками» вийшли «пантери», за ними посунула ворожа піхота. Автоматник Гаврилюк прицільним вогнем поклав не один десяток гітлерівців. Знищив також екіпаж підбитої радянським танком «пантери». Це було на шляху до Львова. А на території Польщі Гаврилюк двічі ходив у розвідку і приводив важливих «язиків»: розкрита ним система оборони ворога допомогла нашим артилеристам успішно подавити фашистські вогневі засоби, коли розпочалося форсування Вісли. Пересуваючись на танковій броні, Гаврилюк знищив понад два взводи гітлерівців у боях на підступах до Берліна…»

Та цим не обмежувалися його бойові дії. Ось що говориться у нагородних листах:

«За період боїв особливо показали зразки хоробрості і відваги два ініціативних і рішучих воїни – Гаврилюк і Лігуз, які діяли в парі. Під час наступу на село Сокольніце міномет противника перегородив своїм вогнем шлях нашій піхоті. Два сміливці Гаврилюк і Лігуз, не чекаючи наказу командира, непомітно підібрались до вогневої точки: знищили обслугу і, захопивши міномет, повернули його у бік ворога. Вели прицільний вогонь, поки не закінчилися міни. За проявлені доблесть і героїзм гідні урядової нагороди – ордена Слави III ступеня».

«Під час наступу на село Теч 20 березня 1945 року важка гармата противника стояла на прямій наводці і перешкоджала просуванню наших танків. Головна машина була підбита. Три сміливці – воїни Гаврилюк, Мосін, Адрилян, не очікуючи наказу командира, непоміченими просунулись вперед, зблизились із гарматою і, знищивши гранатами обслугу, захопили грізну зброю.

У цьому бою хоробрі воїни першими увірвались в населений пункт і, ведучи смертельні поєдинки за кожен будинок, знищили

10 гітлерівців. Крім того, взяли в полон одного офіцера і п'ять солдатів.

За безприкладну хоробрість і відвагу гідний ордена Слави III ступеня.

Ще одного «солдатського» ордена гвардії рядовий І. К. Гаврилюк удостоївся за успішний бій із японськими самураями неподалік Порт-Артура.

Після війни повернувся до мирної праці. Обслуговував пальним тракторну бригаду рідного колгоспу «Прогрес».

Повернувся із бойовими нагородами. Ось тільки з орденами Слави певне непорозуміння вийшло – усі три «солдатські» ордени були третього ступеня. Ясність внесла Президія Верховної Ради Союзу РСР. Своєю постановою від 27 лютого 1958 року вона перенагородила фронтовика, відмінивши накази № 026/н від 21 травня 1945 року та № 034/н від 29 вересня того ж року по 9-му гвардійському механізованому корпусу.

Помер І. К. Гаврилюк 1981 р.

Гладкий Яків Лук'янович

Народився 1900 р. в с. Соломірка (нині с. Порик) Хмільницького району. Українець.

Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни. Кулеметник 3-го батальйону 416-го стрілецького полку 112-ї стрілецької дивізії.

Кавалером ордена Слави III ступеня став, проявивши хоробрість у запеклих боях на Сандомирському плацдармі.

«Під час проведення батальйоном наступальних операцій, – писав 30 липня 1944 р. в нагородному листі командир полку, – рядовий Гладкий Я. Л. сміливо висувався зі своїм кулеметом вперед, ведучи вогонь по ворожій піхоті та вогневих точках. У результаті знищив дванадцять німецьких солдатів, примусив замовкнути два станкових кулемети противника.

Своїми сміливими діями сприяв просуванню наших стрілецьких підрозділів уперед».

12 січня 1945 року розпочалась Сандомирсько-Сілезька наступальна операція – складова більш масштабної стратегічної Вісло-Одерської. У числі передових військових частин, які таранили

глибокоешелоновану ворожу оборону, був й батальйон, у якому воював подолянин. Своїм кулеметом Я. Л. Гладкий прокладав дорогу побратимам, несучи багатостраждальній польській землі довгождане визволення.

Після кількаденних кровопролитних боїв, які розгорілися по всьому фронту, ворожа оборона, врешті, не витримала – наступаючі війська вийшли на оперативний простір. Однак з наближенням до території Німеччини опір гітлерівців різко зріс. Дещо відірвавшись від основних сил, третій батальйон був несподівано контратакований в районі села Велика Моровська і потрапив в оточення.

Провати кільце допомогла виняткова хоробрість подолянина – у цьому бою молодший сержант Я. Л. Гладкий особисто знищив дванадцять гітлерівців.

А 23 січня, коли бої велися уже на німецькій території, командування 112-ї стрілецької дивізії видало наказ № 4/н про нагородження Я. Л. Гладкого ще одним орденом Слави III ступеня.

Через чотири дні бійці батальйону підійшли до Одера. Надійшов наказ, не зупиняючись, з ходу форсувати його…

За проявлені мужність та героїзм на Одерському плацдармі командир полку полковник Чертов представив Якова Лук'яновича Гладкого до присвоєння звання Героя Радянського Союзу. Хороброго кулеметника було нагороджено орденом Слави II ступеня.

Повним кавалером «солдатської» Слави Я. Л. Гладкий став 27 лютого 1958 р. Тоді Президія Верховної Ради СРСР перенагородила його, скасувавши наказ № 4/н від 23.01.1945 р. по 112-й стрілецькій дивізії.

До виходу на заслужений відпочинок Я. Л. Гладкий працював у рідному колгоспі «Україна» с. Порик Хмільницького району.

Помер 9 лютого 1975 р.

Горобець Володимир Антонович

Народився 1924 р. в с. Капустяни Тростянецького району. Українець.

Коли розпочалася Велика Вітчизняна війна, йому йшов лише сімнадцятий. На фронт не взяли. Довелось скуштувати гіркоти окупаційного періоду. Особливо тоді, коли Капустяни захлинула

хвиля насильницького вивезення окупантами молодих робочих рук на нацистську каторгу. Проте зумів переховатись…

Армійські ряди повповнив відразу ж після визволення Тростянецького району. Став бійцем 359-го стрілецького полку 50-ї стрілецької дивізії 52-ї армії.

У першому ж бою 28 квітня 1944 р. був поранений, але не покинув ратне поле. На щастя, поранення виявилося неважким, незабаром повернувся у полк, що став йому рідним.

Справжній бойовий гарт отримав під час Яссо-Кишинівської операції. На третій день наступу йому було наказано розвідати одне із сіл, де противник сильно укріпився і чинив шалений опір.

«В боях 22 серпня 1944 року товариш Горобець, – писав у нагородній реляції командир полку, – поставлене завдання по розвідці населеного пункту виконав. При цьому захопив у полон трьох гітлерівців, а дев'ятьох – знищив».

За проявлені героїзм і мужність нагороджений орденом Слави III ступеня.

Наступну бойову нагороду – орден Слави II ступеня – отримав на польській землі. 12 січня 1945 р. там розпочалася Вісло-Одерська наступальна операція. Молодший сержант В. А. Горобець – другий номер обслуги станкового кулемета – наступав у складі військових частин у напрямі головного удару.

14 січня вів запеклий бій за невелике село Суліщів. Прицільною чергою скосив п'ятьох фріців. Знову був поранений, але йти у медсанбат погодився лише тоді, коли підрозділ повністю виконав бойове завдання.

Молодшому сержанту В. А. Горобцю пощастило брати участь у заключній Берлінській операції. Щоправда, разом із частинами 2-ї армії Війська Польського довелось наступати не на столицю рейху, а на Дрезден. Проте бої із групою фашистських армій «Центр» тут теж відзначалися особливою впертістю і кровопролиттям.

Уже в перший день операції подолянину в районі Вільгельмшнецдаль довелося відбити три відчайдушні ворожі контратаки. Примусив замовкнути дві кулеметні точки противника, знищив шістьох гітлерівців…

За проявлені героїзм і мужність Указом Президії Верховної Ради СРСР 27 червня 1945 р. удостоєний ордена Слави I ступеня.

Демобілізувавшись, повернувся у рідні Капустяни. Активно допомагав заліковувати спричинені війною рани. Та підступно дали про себе знати його фронтові – в 1953 р. В. А. Горобець передчасно помер.

Грабовляк Григорій Петрович

Народився 1924 р. в с. Маньківці Барського району. Українець.

Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни. Спершу служив кулеметником у 209-у стрілецькому полку 162-ї стрілецької дивізії (1-й Український фронт), що влітку 1944 р. вела запеклі бої з ворогом на теренах Західної України. Тоді, як повідується у нагородному листі, молодший сержант Г. П. Грабовляк «…своїм безперервним і точним вогнем у бою за село Пустельники 18 липня 1944 року відбив три контратаки гітлерівців, знищивши при цьому дев'ятнадцять солдатів і офіцерів, а також ручний кулемет і ротний міномет з обслугою.

У бою за село Адами 19 липня 1944 року відбив дві контратаки німецької піхоти. Знищив шістнадцять гітлерівців та одного фашистського снайпера…»

За проявлену хоробрість нагороджений орденом Слави ІІІ ступеня.

У тому ж селі Адами підстерегла подолянина ворожа куля. Після бою, знесиленого та закривавленого, принесли його в медсанбат. Та лікарі вберегли життя воїну.

Після повернення у стрій воював уже у складі 116-го окремого саперного батальйону 41-ї стрілецької дивізії 69-ї армії 1-го Білоруського фронту на території Польщі.

«За період побудови оборони з 27.08.1944 р. в районі села Лавецко молодший сержант Грабовляк, проявивши мужність і відвагу, не раз ризикуючи життям, під ворожим вогнем встановив понад 300 мін різних систем та 700 метрів дротяних загороджень, чим відмінно виконав поставлене завдання командування», – відзначав командир батальйону.

Згодом груди подолянина прикрасив ще один орден Слави ІІІ ступеня.

А потім був, здавалося б, зовсім неприступний рубіж – річка Одер.

«При прориві оборони із району міста Лебус на плацдарм р. Одер товариш Грабовляк, – читаємо у нагородному листі, – проявляючи мужність і відвагу, надихаючи підлеглих на бойові подвиги, під сильним кулеметно-мінометним вогнем противника проклав 16 – 17 квітня 1945 року три проходи, шириною 15 метрів кожен, в мінних і дротяних загородженнях спершу своєї оборони, а потім ворожої, знешкодивши при цьому 89 протипіхотних мін та 120 протитанкових, чим забезпечив безперешкодний наступ наших стрілецьких частин».

За проявлену мужність удостоєний ордена Слави II ступеня.

Після війни Г. П. Грабовляк поселився в Бару на Вінниччині. До виходу на заслужений відпочинок працював на місцевій залізниці. Повним кавалером «солдатської» Слави став лише 31 грудня 1987 р. Тоді, напередодні новоріччя, Указом Президії Верховної Ради СРСР було відмінено наказ про нагородження його другим орденом Слави III ступеня. Аж через сорок три роки після Великої Перемоги в урочистій обстановці відважному фронтовику було вручено орден Слави I ступеня.

Грубий Тимофій Омелянович

Народився 1912 р. в с. Савинці Тростянецького району. Українець. Працював у колгоспі в рідному селі, потім у радгоспі на Херсонщині. Служив у прикордонних військах. Звільнившись у запас, слюсарював у Миколаєві на суднобудівному заводі.

Коли розпочалася Велика Вітчизняна війна, був евакуйований у глибокий тил. Тут сповна оволодів професією майстра по ремонту зброї. Однак вважав своє місце на передовій. Засипав начальство рапортами про направлення на фронт. Настійне прохання задовольнили лише навесні 1944 р. Відтоді рідним для нього став 498-й окремий кулеметно-артилерійський батальйон Трансільванського укріпленого району.

Першого «солдатського» ордена удостоєний за бій на одній із неприступних гірських вершин Карпат.

«1.10.44 р. в бою за висоту 1027 червоноармієць Грубий Т. О. проявив сміливість і мужність. Першим увірвався на висоту. Заки-

дав противника гранатами, вбив два і захопив у полон одного фашиста», – так описується його подвиг у нагородній реляції.

Через місяць до бойової відзнаки додалась інша – медаль «За відвагу». А навесні переможного 1945 року груди хороброго командира відділення кулеметників прикрасили ще дві високі нагороди Вітчизни – ордени Червоної Зірки та Слави II ступеня.

Другий «солдатський» орден був своєрідним відблиском смертельного бою, що розгорівся в кінці 1944-го за угорське село Пільяре – невелике, але настільки укріплене і неприступне, що в бойовому наказі командира роти ставилося завдання лише спробувати зачепитись за околишні будинки. Аж на третій день вдалося вибити ворога із нього.

Останню ратну нагороду – орден Слави I ступеня – подолянин заслужив під кінець війни в боях за визволення тодішньої Чехословаччини.

«Молодший сержант Грубий в бою з 22 по 25.03.45 р. за Банську-Бистрицю, Святий Якуб, Гартхнєц, діючи у мобільній групі батальйону, – повідується у нагородному листі, – показав мужність і відвагу. В бою за Банську-Бистрицю під вогнем противника першим форсував річку Грон і увірвався в місто, прикриваючи вогнем свого кулемета бійців і офіцерів атакуючої групи. Вогнем свого кулемета в боях за цей населений пункт подавив вогонь десяти кулеметних точок ворога, знищивши при цьому п'ятнадцять солдатів противника».

Після війни повернувся в рідне село. До виходу на заслужений відпочинок працював теслею в місцевому колгоспі.

Помер в 1990 р.

Гук Леонтій Платонович

Народився 1925 р. в с. Красне Козятинського району. Українець.

Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни. Служив у 449-у стрілецькому полку 144-ї стрілецької дивізії 5-ї армії (3-й Білоруський фронт). Спершу був замковим 45-міліметрової гармати, потім командиром «сорокап'ятки».

Коли одягнув солдатську гімнастерку, дивізія перебувала в обороні під Вітебським, готувалася до майбутніх наступальних

боїв. Розпочались вони 23 червня 1944 р. А менш ніж за тиждень Л. П. Гук був з гарматою уже на Березині. Тоді під час форсування ріки з успіхом замінив навідника, що вибув зі строю. Знищив декілька вогневих ворожих точок, у числі перших ступив на західний берег.

Після розгрому ворога під Мінським дивізія наступала на окуповану столицю Литви.

«8 липня 1944 р. на околиці міста Вільнюс гарматній обслузі першого стрілецького батальйону, де знаходився товариш Гук, – йдеться в нагородному листі, – було поставлено завдання знищити вогневі точки противника. Товариш Гук з обслугою, встановивши приціл гармати на близьку дистанцію, відкрив ураганний вогонь. У результаті знищено 3 кулеметних гнізда, одне міномете, сім гітлерівців. Це дозволило 2-й стрілецькій роті увірватись на околицю міста з незначними втратами».

За проявлену солдатську доблесть 31 липня червоноармійця-артилериста було нагороджено орденом Слави ІІІ ступеня.

17 серпня дивізія вийшла на річку Шешупе – кордон Східної Пруссії. І тут проявив відвагу подолянин. У ті серпневі дні сержант Н. Остапович під рубрикою «Наші герої» писав в армійській газеті: «Гарячий бій тривав більше трьох годин. Виявляючи високу бойову майстерність, стійкість і героїзм, сержант Леонтій Гук підбив два танки і один бронетранспортер ворога…»

Бої ще вищої напруги розгорілися в Ільменхорстському укріпленому районі (Східна Пруссія).

«25 жовтня 1944 року, – констатується в нагородній реляції, – в районі станції Швергаллен ворог розпочав контратаку. Товариш Гук, встановивши з обслугою у зручному місці гармату, відкрив прицільний вогонь по гітлерівцях. У цьому бою сержант Гук був поранений, але продовжував вести нищівний вогонь. У результаті знищив німецький бронетранспортер, чотири кулеметні точки, дев'ять гітлерівців. Завдяки проявленим мужності і хоробрості контратаку було відбито. Гідний урядової нагороди – ордена Слави ІІ ступеня».

Ордена Слави І ступеня удостоєний 19 квітня 1945 р. за проявлену ратну доблесть під час Східно-Прусської наступальної операції. Посмертно. 15 березня 1945 р. загинув смертю хоробрих.

Добрий Федір Кіндратович

Народився 1917 р. в с. Моївка Чернівецького району. Українець. До війни працював у місцевому колгоспі трактористом. У Червоній армії з червня 1941 р. Командир мінометної обслуги 124-го полку 1-ї мінометної бригади 5-ї артилерійської дивізії.

У запеклих боях в районі станції Понирі (Курська дуга) знищив з міномета кілька вогневих точок противника і понад сотню його солдатів, знешкодив дві мінометні батареї. Хоч і був контужений, не покинув поля бою, знайшов прохід у мінному полі і вивів обслугу у більш зручне для обстрілу місце, звідки завдав ворогові нових втрат.

За хоробрість і вміле керівництво підлеглими в цих боях нагороджений орденом Червоної Зірки (ще раніше його груди прикрасили медалі «За відвагу» та «За бойові заслуги»).

Влітку 1944 р. Ф. К. Добрий, на той час старшина, виконував обов'язки командира вогневого взводу 124-го мінометного полку, відзначився в кровопролитних боях неподалік від білоруського міста Калінковічі. 11 вересня 1944 р. за проявлені мужність і відвагу нагороджений орденом Слави III ступеня.

«Виконуючи обов'язки командира вогневого взводу, – писав у нагородному листі командир полку, – товариш Добрий показав себе в боях ініціативним, мужнім командиром. Будучи старшим на батареї, відмінно обладнав вогневі позиції, що дало змогу вести безперервний вогонь по ворогу. Не зважаючи на ураганний обстріл наших позицій фашистською артилерією, батарея абсолютно не має втрат. В той же час її вогнем знищено до 30 гітлерівських солдатів і офіцерів, 3 кулемети, 4 мінометні батареї, розсіяно до роти ворожої піхоти…»

Ордена Слави II ступеня подолянин удостоєний за мужність, проявлену на берегах Одера.

«У боях під час форсування річки Одер, – говорилось у нагородній реляції, – а також утримання на ній плацдарму південніше міста Фюрстенберг у період з п'ятого по восьме лютого 1945 року товариш Добрий, перебуваючи під сильним автоматно-кулеметним і артилерійсько-мінометним вогнем противника, відчайдушними атаками фашистської авіації, проявив виняткову мужність і героїзм. Незважаючи на смертельну небезпеку, залишався

на бойовому посту, вів нищівний вогонь із своїх мінометів по вогневих засобах і контратакуючій піхоті ворога. Цим забезпечив можливість підрозділам 1137-го стрілецького полку форсувати Одер і втримати плацдарм на його західному березі. Вогнем мінометів знищив 3 кулемети, до двохсот німецьких солдатів і офіцерів, відбив 6 контратак противника силою до батальйону».

Та чи не найбільше закарбувались у пам'яті запеклі герці із ворогом в кінці квітня останнього року війни.

«…В боях на підступах до Берліна, – констатується у нагородному листі, – товариш Добрий виявив виняткові мужність і відвагу, а також великі організаторські здібності по керівництву вогневим взводом. Наступаючи разом із піхотинцями, підрозділ мінометників вчасно примушував замовкнути назавжди ворожі вогневі точки. Ним знищено близько сімдесяти солдатів і офіцерів противника, дві гармати, шість станкових кулеметів. Взвод першим зробив залп по Берліну…

У вуличних боях в м. Берліні 26.04.1945 р. взвод… сприяв успішному просуванню вперед піхотинців 153-го стрілецького полку 52-ї гвардійської стрілецької дивізії…»

15 травня 1946 р. за проявлені в Берлінській операції героїзм та мужність Президія Верховної Ради СРСР нагородила Ф. К. Доброго орденом Слави I ступеня. На той час він був уже молодшим лейтенантом, продовжував службу в армії.

Згодом звільнився в запас. Повернувся у рідне село. Знову працював у колгоспі. Потім, аж до виходу на пенсію, – на Моївському цукрокомбінаті.

Помер 17 грудня 1989 р.

Дудник Андрій Романович

Народився 1922 р. в с. Лозова Шаргородського району. Українець.

Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни (з березня 1944 р.). Кулеметник 500-го окремого кулеметно-артилерійського батальйону 159-го Дністровського укріпленого району (2-й Український фронт). За проявлену мужність у Яссько-Кишинівській наступальній операції нагороджений орденом Слави III ступеня.

Відзначився тоді 28 серпня у бою за неприступну гору Колибей (Румунія), знищивши прицільним вогнем чимало ворогів.

Із січня 1945 р., тепер уже у складі 18-ї армії (4-й Український фронт), брав участь у боях за визволення Чехословаччини. Про один із них коротко розповідає тогочасний документ – нагородний лист, підписаний командиром батальйону майором Сотниковим:

«23 лютого 1945 року товариш Дудник Андрій Романович разом із червоноармійцем товаришем Соколовським зайшов у фланг атакуючого противника. Несподіваним прицільним вогнем із ручного кулемета він здійняв паніку в рядах ворога, примусивши його безладно відійти. При цьому товариш Дудник знищив одинадцять гітлерівців».

За проявлену хоробрість удостоєний ордена Слави II ступеня.

З 11-го квітня по 2-е травня 1945 р. неподалік села Чарца підрозділу, де служив подолянин, довелося вести нелегкий поєдинок за панівну висоту 861. Тут теж «…зарекомендував себе сміливим, відважним і рішучим бійцем. Виконуючи завдання по захопленню контрольного полоненого, діючи в групі захоплення, зайшов у ворожий фланг, підповз до доту і метнув у нього гранату, чим знищив кулемет і двох гітлерівців. Потім полонив третього. Доставлений полонений дав цінні відомості про вороже угруповання».

15 травня 1946 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР рядового А. Р. Дудника нагороджено орденом Слави I ступеня.

Після війни повернувся в рідне село. Працював трактористом, завгоспом у місцевому колгоспі «Прогрес».

Помер 2 червня 1987 р.

Зозуля Корній Андрійович

Народився 1914 р. в с. Михайлівка Тульчинського району. Українець.

Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни (з березня 1944 р.). Кулеметник, автоматник 797-го стрілецького полку 232-ї стрілецької дивізії 40-ї армії (2-й Український фронт). Відзначився у боях на території Румунії.

«За час наступальних боїв товариш Зозуля зарекомендував себе стійким, хоробрим воїном. У бою за село Боаень 27 квітня

1944 року він увірвався в траншеї противника, захопив ручний кулемет, знищив двох солдатів, а трьох – взяв у полон, – повідується у нагородній реляції. – Під час відбиття ворожої контратаки, підпустивши фашистів на віддаль до 70-и метрів, повів по них із кулемета нищівний вогонь. У результаті шість ворогів було знищено, захоплено станковий кулемет.

Коли товариш Зозуля досяг другого ряду дротяних загороджень і увірвався у лінію траншей, на нього напали шестеро ворожих солдатів. Червоноармієць не розгубився. Гранатою він убив двох фашистів, а решту взяв у полон».

За той подвиг 19 травня 1944 р. К. А. Зозулю нагороджено орденом Слави III ступеня.

Не менший героїзм проявив подолянин під час славнозвісної Яссько-Кишинівської наступальної операції.

«За період наступальних боїв з 23 серпня 1944 року, – розповідають документи тієї буремної пори, – червоноармієць Зозуля неодноразово проявляв мужність, сумлінність і відвагу. Він завжди перебував у перших рядах під час наступу.

Особливо відзначився під час взяття висоти 1024 поблизу села Видурєліце. 5 травня 1944 р. він першим появився на вершині гори, добрався до ворожих траншей і закидав гітлерівців гранатами. Знищив двох ворожих солдатів, захопив ручний кулемет. Завдяки сміливим діям товариша Зозулі висоту було взято».

За проявлену мужність удостоєний ордена Слави II ступеня.

А напередодні Великої Перемоги, 28 квітня 1945 року, вийшов Указ Президії Верховної Ради СРСР про нагородження автоматника К. І. Зозулі орденом Слави I ступеня.

«За час наступальних боїв у Трансільванії, – говориться в архівних документах, – червоноармієць Зозуля проявив себе безстрашним автоматником.

Особливо відзначився 24 жовтня 1944 р. під час форсування річки Сомешул. Під сильним мінометно-кулеметним вогнем противника він переправився на протилежний берег, де зумів підповзти до ворожої кулеметної обслуги і гранатою знищити її. Потім з бойовими товаришами сміливо атакував ворога в траншеях.

Своїм відважним вчинком вірний військовій присязі червоноармієць Зозуля дав можливість переправитись через річку основним силам батальйону».

25 жовтня 1944 р. був поранений.
У лютому 1945 р. пропав безвісти.

Ковальчук Федір Сергійович

Народився 1911 р. в с. Ситківці Немирівського району. Українець. Працював будівельником у Немирові.

Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р. Спершу бився із ворогом на Брянському фронті. У квітні та серпні 1943 р. був двічі поранений, причому останній раз – важко. Після госпіталю потрапив уже на 1-й Український фронт, де його теж підстеріг ворожий осколок. Потім у складі 369-го стрілецького полку 135-ї стрілецької дивізії воював на Ленінградському фронті, знову на 1-у Українському.

У запеклих боях під Тернополем сержант Ф. С. Ковальчук був командиром батареї 76-міліметрових гармат. Як і в попередніх кривавих сутичках з гітлерівськими окупантами, відзначався винятковою відвагою та хоробрістю.

11 квітня 1944 р. в районі населених пунктів Городище – Денисів – Купчинці та висоти 367 ворог, не рахуючись зі втратами, будь-що намагався пробитись до оточеного Червоною армією Тернопільського угруповання. На бойові рубежі, які захищав артилерист Ковальчук, безперестанку сунули танки, піхота. Їх активно підтримувала авіація. Та артилеристи стояли непохитно. Зокрема, близько роти гітлерівців знайшли свій беславний кінець у секторі обстрілу «76-міліметрівки» подолянина. А коли три танки противника, як написав згодом у нагородній реляції командир полку, «…прорвалися до вогневої позиції, сержант Ковальчук сам став за гармату. Загороджувальним вогнем примусив їх відступити, серйозно пошкодивши башту однієї з машин…»

За проявлену хоробрість нагороджений орденом Слави III ступеня.

Ордена Слави II ступеня подолянин удостоївся на Ленінградському фронті в сутичках з ворогом біля озера Іхталан-Ярві. Тут «14 липня 1944 року, – розповідається в нагородному листі, – командир 76-міліметрової гармати сержант Ковальчук, перебуваючи на бойовому рубежі під сильним обстрілом противника, вів прицільний вогонь по атакуючих гітлерівцях. Своєю гарматою він

знищив дванадцять вогневих точок противника, тридцять п'ять його солдатів і офіцерів.

17 липня 1944 року ворог прорвався через передній край нашої оборони і намагався окремими групами вийти на вогневі позиції батареї. Товариш Ковальчук, не маючи зв'язку із спостережним пунктом, з власної ініціативи висунувся вперед, став коригувати вогнем гармат. Створивши щільну вогневу завісу, завдав великих втрат і, врешті, зупинив його просування. Цим самим він дав можливість здійснити перегрупування наших сил і розгромити ворога…»

У лютому 1945 р. не менш жорстокий поєдинок розгорівся на західному березі Одеру, де гітлерівці виявили надзвичайно впертий опір. У бою за населений пункт Гутлібен гарматна обслуга старшого сержанта Ф. С. Ковальчука знищила дві гармати, три станкових кулемети, два автомобілі з ворожою піхотою. Тоді подолянин зазнав контузії, але не покинув поля бою. За проявлений героїзм нагороджений орденом Слави І ступеня.

24 квітня 1944 р. він вів успішний бій по знищенню фашистських військ, оточених у місті-фортеці Бреслау. У кривавій сутичці з ворогом ледь не загинув – ворожий осколок вразив прямо в око…

За проявлений героїзм артилериста було удостоєно ордена Вітчизняної війни І ступеня.

Після війни повернувся у рідне село. Інвалідом. Поправивши здоров'я, проявляв громадську активність, неодноразово обирався депутатом Ситковецької сільради.

Помер у 1998 р.

Ковбасюк Андрій Дмитрович

Народився 1922 р. в с. Кам'янка (нині в межах смт Липовець) Липовецького району. Українець.

На захист Вітчизни став влітку 1941 р. Гвардії старший сержант. У перші місяці гітлерівської навали воював на Південному фронті. Захищав підступи до Дніпра, потім Донбас. Брав участь у Барвінково-Лозівській операції, коли загарбників вдалося не лише зупинити, але й тимчасово відкинути до ста кілометрів на захід. Проте сили і тоді виявилися нерівними, бо вже влітку 1942-го до-

велося з боями відійти аж за Дон, де 28 липня Південний фронт було розформовано, а його війська передано Північно-Кавказькому.

У січні – лютому 1943 р. війська фронту провели Краснодарську операцію, в ході якої завдали нищівної поразки 17-й німецькій армії, а на початку травня відкинули противника на Таманський півострів. Восени того ж року було завершено визволення від ворога Північного Кавказу. З тих пір 2-а гвардійська стрілецька дивізія, в якій служив подолянин, стала носити почесне найменування Таманської.

Згодом вона відзначилась у Керченсько-Ельтігенській десантній операції, в боях за визволення Криму.

У липні 1944 р. радянське командування перекинуло її на 1-й Прибалтійський фронт, де взяла участь у Шауляйській, Мемельській операціях – складових славнозвісної наступальної операції «Багратіон». Винятково хоробро бився тут А. Д. Ковбасюк. Ордени Вітчизняної війни I та II ступенів, орден Слави III ступеня прикрасили його груди.

А за мужність і героїзм, проявлені 16 – 21 лютого 1945 р. в районі східно-прусського містечка Робіттем, коли із групою розвідників знищив 26 гітлерівців, 6 взяв у полон, підбив бронетранспортер, захопив 2 ручних кулемети, до них додалася ще одна висока ратна нагорода – орден Слави II ступеня.

Там же, у Східній Пруссії, 14 квітня 1945 р. подолянин здійснив черговий ратний подвиг. У складі розвідувальної групи очистив від ворога містечко Регенен, знищивши при цьому 22-х гітлерівців та 19 взявши в полон. Наступного дня розвідники під його командуванням у районі уже містечка Мальтбурх знищили 12 гітлерівців, 60 – полонили.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 26 червня 1945 р. нагороджений орденом Слави I ступеня.

У 1959 р. передчасно помер.

Копилов Микола Карпович

Народився 15 квітня 1912 р. в с. Рогинці Хмільницького району, колгоспник. У 1934 – 1936 рр. служив у Червоній армії. Звільнившись у запас, мешкав в Омській області (Російська Федерація)

Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни (1942 – 1945 рр.). Навідник гармати 275-го гвардійського винищувального протитанкового полку 4-ї окремої винищувальної протитанкової бригади 5-ї ударної армії (1-й Білоруський фронт). Гвардії старший сержант. Повний кавалер ордена Слави (орденом Слави I ступеня нагороджений Указом Президії Верховної Ради СРСР від 31 травня 1945 р.).

Демобілізувався в 1946 р.

Помер в 1963 р. Похований в с. Гостіловка Полтавського району Омської області, де мешкав після війни.

Костенко Микола Пилипович

Народився 1909 р. в с. Чеколапівка (нині с. Сподахи) Немирівського району. Українець. Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни.

На захист Вітчизни зі зброєю в руках став у 1941 р. Командир мінометної обслуги. Брав участь у запеклих боях на Курській дузі, Лютізькому плацдармі, у складі 931-го стрілецького полку 240-ї стрілецької дивізії 40-ї армії визволяв від гітлерівських загарбників рідну Вінниччину. За проявлену мужність під час форсування р. Соб, у бою за визволення містечка Дашів Іллінецького району 23 квітня 1944 року удостоєний ордена Слави III ступеня.

Під кінець того ж року за черговий ратний подвиг нагороджений орденом Слави II ступеня.

«У період з 21 по 25 листопада 1944 року в наступальному бою за висоту 1448, що неподалік населеного пункту Кірлібаба, – розповідає про бойові дії старшини М. П. Костенка у нагородному листі командир 931-го стрілецького полку підполковник Ковтун, – під сильним артилерійсько-кулеметним вогнем противника він сміливо і рішуче висувався зі своїм мінометом на відкриті вогневі позиції. Знищив 37-міліметрову ворожу гармату з обслугою, примусив замовкнути два станкових кулемети противника, встановлених у неприступних місцях.

У бою за висоту 1550 подолав вогонь ще одного станкового кулемета, знищивши його обслугу.

Своїми сміливими діями і вмілим веденням мінометного вогню сприяв оволодінню висотою 1448 і населеним пунктом Кірлібаба».

Взагалі, щедрим на ратні нагороди виявився для відважного подолянина 1944-й рік. Коли до новоріччя залишалося всього півтижня, на грудях бійця з'явився ще й орден Червоної Зірки – нове свідчення його солдатської доблесті, виняткової хоробрості.

У лютому 1945-го 40-а армія вела нелегкі визвольні бої на чехословацькій землі. Брав у них активну участь і старшина М. П. Костенко.

1 лютого у запеклій сутичці за населений пункт Гриньово він особисто знищив два ручних міномети противника з обслугою, 10 лютого (тепер уже в бою за мисливський будинок поблизу села Храпково) – станковий кулемет з обслугою і одинадцять ворожих солдатів, 15 лютого (в поєдинку за село Дубрава) – станковий і ручний кулемети, тринадцять гітлерівців.

Три дні (17 – 20 лютого) тривав бій за населений пункт Зелобудза. У ньому, як відмітив у нагородному листі командир полку, старшина М. П. Костенко «…знищив ручний кулемет з обслугою, 8 ворожих солдатів та офіцерів».

За проявлений у цих боях героїзм Указом Президії Верховної Ради СРСР від 15 травня 1946 р. нагороджений орденом Слави I ступеня.

Повернувшись у Чеколапівку (у 1957 р. с. Чеколапівку об'єднано зі с. Сподахи), трудився біля землі, був завідувачем тваринницької ферми. Не раз обирався депутатом сільської ради.

Помер у 1989 р.

Крамаренко Борис Степанович

Народився в с. Балабанівка Іллінецького району.

Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни. Кулеметник.

Як згадував фронтовик, «під Корсунем-Шевченківським ми тримали лінію оточення, щоб німці не вирвалися з «котла». Як зараз, пам'ятаю: кукурудзяне поле, сірий світанок, лежу в окопі з кулеметом. Аж раптом бачу, наші побігли з першої лінії оточення (а я другу лінію тримав). Одразу постріли з тилу – це офіцери по них, по наших, стріляють. Зупинились, побіли назад. Виявилося, що ні-

мецькі танки прорвали оточення. «Тигри» йдуть, а на них десантники – здалеку чути, власовці, бо по-нашому лаються. Під'їде танк до окопу, десантники з автомата: та-та-та, а танк ще й пройдеться гусеницями сюди-туди, загорне окоп і зрівняє із землею.

А ось «тигр» суне на наш окоп… Підпустив його зовсім близько, а як він поліз гусеницею на бруствер – кинув протитанкову. «Тигр» спалахнув, але встиг іще повернутися кругом себе, загортаючи землею окоп…»

Тоді навіть «похоронку» на адресу матері відправили.

«…Розгребли, відкопали мене аж потім».

Обліпленого снігом і землею, з розтрощеним «дегтяровим» бійця представили перед комдивом. Так Б. С. Крамаренко отримав перший орден Слави, а вранці наступного дня на гімнастерці з'явилась ще й медаль «За відвагу».

Пізніше були запеклі бої в Карпатах, у Польщі. Звідти через тридцять років після Перемоги надійшла друга «похоронка» – лист, у якому повідомлялося, що він, Б. Крамаренко, загинув і похований у м. Кросно.

Усупереч «похоронці», ворожа куля минула хлопця. За проявлені подвиги став повним кавалером ордена Слави.

У 1994 році мешкав у Броварах на Київщині, був регентом церковного хору.

Лелека Лука Степанович

Народився 1913 р. в с. Заруддя Оратівського району. Українець. Працював їздовим у рідному селі. У 1937 р. за комсомольською путівкою виїхав у м. Рибінськ Ярославської області (Російська Федерація), де будував місцеву гідроелектрстанцію.

Влітку 1941 р. добровольцем пішов на фронт. У складі 19-го окремого винищувального автоматного батальйону захищав Москву, брав участь у славнозвісному контрнаступі радянських військ.

У 1942 р. в бою під Ржевом червоноармійця Л. С. Лелеку підкосила ворожа кулеметна черга. Кулі вразили в живіт, ноги. Тільки висока професійна майстерність лікарів та міцний молодий організм дозволили успішно залікувати рани.

Повернувшись у стрій, воював у 62-й армії (згодом перейменовану у 8-у гвардійську). Брав участь у Сталінградській битві, проливав кров на Мамаєвому кургані.

А потім був розгром фашистського угруповання в засніжених степах між Волгою і Доном, переможний грім визвольних боїв за населені пункти Ростовської області, Донбасу, міст Павлограда, Синельникового. У числі перших форсував Дніпро неподалік Дніпропетровська, брав участь у визволенні Одеси.

В середині червня 1944 р. 8-а гвардійська армія передається у склад 1-го Білоруського фронту, бере участь в операції «Багратіон», у Варшавсько-Познанській наступальній операції.

11 серпня 1944 р. він, розвідник 100-го гвардійського стрілецького полку 35-ї гвардійської дивізії гвардії сержант Л. С. Лелека, удостоюється ордена Слави III ступеня. За те, що «…01.08. 1944 року, – як писав у нагородній реляції командир полку, – у числі перших форсував річку Віслу. Під час прориву смуги оборони противника першим увірвався у ворожі траншеї, вогнем свого автомата знищив трьох гітлерівців, ще одного взяв у полон. Доставлений полонений дав цінні відомості про противника…»

Згодом до цієї бойової нагороди додалися нові – орден Червоної Зірки, медаль «За відвагу». А 26 березня 1945 р. по 8-й гвардійській армії вийшов наказ № 545/н про нагородження подолянина орденом Слави II ступеня. Це була відзнака за успішно проведену операцію по захопленню контрольного полоненого.

«У ніч на 17 лютого, очолюючи групу захоплення, гвардії сержант Лелека проявив високу особисту відвагу і сміливість, – говориться у нагородному листі. – Група безшумно і непомітно наблизилась до будинку, що охоронявся двома кулеметами, протитанковою гарматою. Стрімко увірвашись у приміщення, розвідники, у тому числі тов. Лелека, знищили 7 ворожих солдатів, 5 поранили, 6 взяли в полон. У цей час по групі захоплення відкрив вогонь ворожий кулеметник, що перебував неподалік від будинку. І тоді тов. Лелека, незважаючи на смертельну небезпеку, кинувся назустріч вогню. Двома гранатами він знищив кулемет і кулеметника». Загалом доставив з-за лінії фронту 47 «язиків».

Ще один подвиг гвардії сержант Лелека здійснив у середині квітня 1945 р. Драматизм ситуації, в якій опинився хоробрий боєць, його мужність і відвага згодом знайшли скупе відображення у

нагородних документах. «Перебуваючи на спостережному пункті командира полку, – мовиться в них, – 18 квітня сержант Лелека разом із підполковником Воїнковим потрапив в оточення. Вірний син Вітчизни тов. Лелека бився, як лев. Більше години з чотирма іншими товаришами стримував натиск насідаючого ворога чисельністю до роти. А коли на допомогу оточеним поспіла група під командуванням Сіврюкова, тов. Лелека, зайшовши з тилу, з криком «Ура!» грудьми пішов на ворога. Гітлерівці розгубилися. На цей час самі виявившись у меншості, стали безпорадно розбігатись. У цьому гарячому бою тов. Лелека вогнем із автомата та гранатою особисто знищив дев'ятнадцять солдатів противника і взяв у полон вісімнадцять, у тому числі двох офіцерів. Лише завдяки безмежній відданості і хоробрості тов. Лелеки було врятоване життя гвардії підполковника Воїнкова, розбито угрупування німців, після чого полк успішно пішов уперед…»

31 травня 1945 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР нагороджений орденом Слави I ступеня.

Після війни повернувся на рідне Поділля. Працював головою колгоспу с. Березівка (пізніше радгосп «Угарівський»), бригадиром рільничої бригади, комірником, фуражиром у колгоспі «Більшовик» с. Прибережне теперішнього Оратівського району.

Помер 2 січня 1988 р.

Люлько Василь Касянович

Народився 1924 р. в с. Статіївка Чечельницького району. Українець. У 1940 р. закінчив Одеське станкобудівне училище імені Кірова. Працював слюсарем-складачем на Дніпропетровському коксохімічному заводі імені Калініна. У березні 1944 р. мобілізований на фронт. Воював у складі 322-ї стрілецької дивізії 60-ї армії. Був артилеристом, розвідником. Брав участь у боях за визволення України, Румунії, Польщі. Старший сержант.

Особливу хоробрість проявив під час ліквідації оточеного під Бродами угруповання фашистських військ. Тоді довелося виконувати дуже відповідальне бойове завдання. Під прикриттям ночі висунувся далеко вперед, обладнав на нейтральній смузі, звідки добре проглядалися ворожі укріплення, спостережний пункт, а коли розпочався бій, по рації керував вогнем батареї.

«Коли частини 60-ї армії прорвали оборону противника в глибину 18 кілометрів і на 4 – 6 кілометрів у ширину, – згадує у книзі «Записки командуючого фронтом» учасник тих подій Маршал Радянського Союзу І. С. Конєв, – утворився вузький коридор прориву. Він і був використаний для введення 3-ї гвардійської танкової армії. У створенні цього коридору велика заслуга 322-ї стрілецької дивізії…», в якій воював подолянин.

«22 липня бродське угруповання ворога припинило своє існування, – пише далі колишній командуючий І-м Українським фронтом. – Радянські війська знищили понад 30 тисяч німців, захопили великі трофеї, взяли в полон 17 тисяч солдатів і офіцерів, у тому числі командира 130-го армійського корпусу генерала Гауффе з його штабом, а також командирів дивізій Ліндермана і Недтвига…

Розгром протягом п'яти діб бродського угруповання противника мав велике оперативне значення. Тепер війська нашого львівського ударного угруповання могли повністю розвернути свої сили для наступу на Львів…»

Після звільнення цього найкрупнішого культурно-адміністративного і промислового центру Західної України запеклі бої розгорілися на Віслі в районі польського міста Сандомир, де радянським військам вдалося захопити вигідний стратегічний плацдарм. І тут В. К. Люлько проявив зразки хоробрості та мужності. Як і під час штурму Пшеворська, Жешува, Кракова, Сосновця, Катовіц, а також Освєнціма, де взяв участь у визволенні великої групи військовополонених, зазнав поранення.

Отримані під Освєнцімом рани заліковував у військовому госпіталі в Кракові. Коли ж знову став на ноги, поспішив у свою військову частину, що, ступивши на територію нацистської Німеччини, вела важкі бої за сильно укріплений опорний пункт і промисловий центр Верхньої Сілезії місто Ратибор. Не раз ходив у розвідку, повертаючись із цінними даними, піднімався зі фронтовими побратимами в атаку…

По завершенню Вісло-Сілезької наступальної операції 60-а армія була передана до складу сусіднього 4-го Українського фронту, війська якого громили ворога у Чехословаччині. Бойове хрещення на території цієї країни старший сержант В. К. Люлько пройшов під Моравською Остравою, де напруга боїв нерідко перевищувала запеклість сутичок під Ратибором.

15 квітня 1945 р. старший сержант В. К. Люлько з товаришами по зброї проривав одну зі смуг ворожої оборони. В запеклому бою за населений пункт Кобержіце особисто знищив 5 гітлерівців. А в ніч на 16-е квітня ходив у розвідку, доставив цінні відомості про систему заздалегідь підготовленої оборони противника. Отримані дані виявилися настільки точними, що артилеристам не складало труднощів успішно подавити вогневі точки, а піхотинцям – прорватися у ворожий тил і примусити гітлерівців капітулювати…

Кінець війни В. К. Люлько зустрів 11 травня під Прагою. Потім у складі зведеної колони військ 4-го Українського фронту 24 червня 1945 р. брав участь у незабутньому Параді Перемоги.

Демобілізувався із Збройних Сил СРСР у квітні 1947 р. Повернувся у рідну Стратіївку із бойовими нагородами: орденом Червоної Зірки, трьома орденами Слави. Щоправда, серед них не було золотої відзнаки: два – третього ступеня, один – другого. 26 листопада 1958 р. Президія Верховної Ради СРСР перенагородила відважного фронтовика.

У 1948 р. із Стратіївки Василь Касьянович виїхав в Ізмаїльську (нині Одеську) область до сестри, яка працювала там учителькою. Одружився. А в 1955 р. переїхав на Херсонщину в с. Гладковку Голопристанського району, тривалий час, до виходу на пенсію, трудився у місцевому радгоспі імені Покришова.

Помер 22 травня 1995 р.

Лютий Гнат Карпович

Народився 1913 р. в с. Рубань Немирівського району. Українець. Працював у місцевому колгоспі ковалем. Служив у Червоній армії. Брав участь у радянсько-фінляндській війні. У грудні 1939 р. був важко поранений. Звільнившись у запас, мешкав із дружиною в м. Куйбишеві (Російська Федерація).

Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни. Служив у 14-у гвардійському повітряно-десантному полку 6-ї гвардійської повітряно-десантної дивізії. Хоч вона і носила «крилату» назву, в бойових діях брала участь як стрілецька дивізія. За бойові заслуги удостоєна орденів Червоного Прапора та Суворова II ступеня, а також почесних найменувань «Кременчуцької» (у вересні 1943-го)

та «Знам'янської» (у грудні того ж року). Вкрай нелегкими дорогами війни разом із нею пройшов і Г. К. Лютий.

Як повідувалося у нагородному листі, «гвардії рядовий Лютий Г. К. в неодноразових боях з німецько-фашистськими загарбниками виявив стійкість, мужність і відвагу.

22.08.1943 р. у бою за місто Охтирка, ведучи вогонь із свого міномета, знищив три вогневі кулеметні точки противника, що перешкоджали просуванню нашої піхоти, а також до двадцяти гітлерівців.

Коли через поранення вибув зі строю командир взводу, під сильним вогнем противника, не зважаючи на явну небезпеку для життя, виніс із поля бою важкопораненого командира.

У бою під Корсунь-Шевченківським 18.02.1944 р. у рукопашному поєдинку знищив п'ятьох гітлерівців і взяв у полон німецького унтер-офіцера…»

Нагороджений орденом Слави III ступеня.

Такої ж бойової відзнаки удостоєний й за хоробрість, проявлену під час Ясько-Кишинівської операції. Тоді 19 серпня 1944 р., ведучи бій за висоту 190, разом із мінометною обслугою знищив спостережний пункт противника, ворожу мінометну батарею і до двадцяти фашистських вояк. 21 серпня у боях на підступах до румунського міста Тиргу-Фрумос особисто знищив чотири міномети з обслугою та три кулеметні точки.

У період із 25 березня по 5 травня 1945 р. дивізія брала участь у Братіславсько-Брновській наступальній операції. Навідник 120-міліметрового міномета молодший сержант Г. К. Лютий відзначився уже в перший день активних бойових дій.

«У боях за село Тура 25.03.45 р. піхотинцям, що переправились, перегородили дорогу два дзоти, з яких противник вів ураганний вогонь. Підготувавши точні дані і ретельно встановивши міномет, тов. Лютий мінами розбив ворожу укріплену вогневу точку. Перенісши вогонь по другому дзоту, заставив його замовкнути, чим забезпечив просування піхоти», – писав у нагородній реляції командир полку.

31 травня 1945 р. по 7-й гвардійській армії вийшов наказ про нагородження подолянина орденом Слави II ступеня.

А повним кавалером солдатської «Слави» Г. К. Лютий став лише 24 жовтня 1966 р. Тоді Президія Верховної Ради СРСР пере-

нагородила хороброго фронтовика, відмінивши наказ № 030/н по 6-й гвардійській повітряно-десантній дивізії від 15 вересня 1944 р. про нагородження його другим орденом Слави III ступеня.

Демобілізувавшись, Г. К. Лютий повернувся у Рубань. Працював із синами в місцевому колгоспі ім. Петровського. За трудові успіхи нагороджений Ленінською ювілейною медаллю, іншими нагородами. Вів активну громадську роботу.

Помер у 1988 р.

Ляховський Петро Самійлович

Народився 1904 р. в с. Сеферівка Барського району. Українець. Працював у місцевому поштовому відділенні.

Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни. Санінструктор 8-ї стрілецької роти 838-го стрілецького полку 237-ї стрілецької дивізії 18-ї армії.

9 вересня 1944 р. 18-а армія із району Сколє перейшла у рішучий наступ, беручи участь у Карпатсько-Ужгородській операції. В середині жовтня вона оволоділа Ужоцьким та Веревецьким перевалами, успішно прорвала на правому фланзі ворожу оборону.

Під час прориву захисних рубежів гітлерівців у районі висоти 119 виняткову хоробрість проявив молодший сержант П. С. Ляховський. Під нищівним вогнем противника він виніс із поля бою дванадцять важкопоранених бійців. В останній день наступальної операції, 28 жовтня, нагороджнений орденом Слави III ступеня.

Не менш важкими та драматичними були бої на угорській землі. Молодшому сержанту П. С. Ляховському довелося тимчасово навіть очолити стрілецьке відділення – цього вимагала напружена обстановка в смузі наступу 838-го стрілецького полку.

22 листопада 1944 р. розгорівся бій за угорське село Вєшковце. Відкотившись на заздалегідь підготовлені рубежі, ворог намагався обезкровити наступаючих. Його шалений кулеметно-автоматний вогонь примусив піхотинців залягти. І тоді подолянин із підлеглими солдатами вирішив вдарити по ворогові там, де він на це найменше очікував.

Після вдалого маневру стався нарешті очікуваний перелом. Особисто молодший сержант знищив трьох фашистів, а двох взяв у полон.

28 листопада біля села Земпліна необхідно було форсувати річку Бодрог і захопити плацдарм. Ворог безперервно відстрілювався. Щоб уникнути втрат, командир наказав непомітно перейти річку вночі невеликою групою і знищити вогневі точки.

Опівночі, тихо спустивши на воду пліт, відділення Ляховського безшумно відчалило. Досягши протилежного берега, бійці блискавично напали на одну, а потім на другу вогневі точки. Невдовзі почалось успішне форсування повноводної притоки Тиси.

Під час сміливої операції молодший сержант П. С. Ляховський, як відзначається у нагородній реляції, особисто знищив десять гітлерівців.

4 січня 1945 р. він був нагороджений орденом Слави ІІ ступеня.

А 21 лютого командир полку, представляючи подолянина до нагородження орденом Слави І ступеня, писав: «Старший сержант Ляховський 12 лютого 1945 року при відбитті жорстокої контратаки противника в районі села Ясениця під шквальним кулеметним і артилерійським вогнем противника подав допомогу і виніс із поля бою 12 важкопоранених бійців і офіцерів.

13 лютого в бою за панський будинок на північ від населеного пункту Лази санінструктор Ляховський у складній бойовій обстановці виніс з нейтральної зони двох офіцерів і семеро важкопоранених бійців, надавши їм першу медичну допомогу».

Згодом, це було вже у Чехословаччині, він отримав важке поранення. Лікарі зробили все можливе, щоб врятувати життя воїну. Але один із осколків так і залишився у грудях…

У госпіталі, вже по завершенні війни, П. С. Ляховський дізнався, що за останній бій його нагороджено орденом Червоної Зірки.

А 29 червня 1945 р. після відповідного Указу Президії Верховної Ради СРСР він став повним кавалером ордена Слави. Так був відзначений його героїзм у боях біля населених пунктів Ясениця та Лази.

Повернувшись у рідне село, П. С. Ляховський активно включився в громадське життя. Його знову, як і до війни, призначили завідувачем поштового відділення, обрали депутатом сільської ради, членом райкому профспілки працівників зв’язку. Та щораз на-

гадувало про себе важке поранення. 9 травня 1953 р. життя колишнього фронтовика передчасно обірвалося.

Мороз Андрій Кузьмич

Народився 1916 р. в с. Чернявка Оратівського пайону. Українець.

Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни. Артилерист 791-го стрілецького полку 135-ї стрілецької дивізії 38-ї армії (1-й Український фронт). Старший сержант.

Як повідується в нагородному листі, «19 квітня 1944 р. в с. Ходачкув-Велькі Тарнопольської області гарматна обслуга під командуванням старшого сержанта Мороза вогнем зі своєї гармати знищила один танк і бронетранспортер противника, а також розсіяла до взводу піхоти та знищила п'ять ворожих солдатів…»

За цей бій фронтовика було нагороджено орденом Слави III ступеня.

Влітку 1944-го 135-у стрілецьку дивізію тимчасово було передислоковано на Ленінградський фронт. Тут на гімнастерці артилериста з'явився орден Червоної Зірки. У нагородній реляції розповідалося:

«31 липня 1944 р. в районі озера Пекарін-Лапт, відбиваючи атаку противника, вогнем своєї гармати тов. Мороз знищив кулеметну точку і до 15-и гітлерівців.

5 серпня у тому ж районі, відбиваючи атаку, знищив танк противника…»

У січні 1945 р. хоробрий артилерист удостоївся ще однієї такої відзнаки – за прорив ворожої оборони в районі Кракова – Катовіце (Польща), коли в запеклому бою знищив 2 ворожих «тигри».

А 14 квітня того ж року вийшов наказ про нагородження старшого сержанта А. К. Мороза орденом Слави II. Архівні документи тієї пори повідують, що «10 березня 1945 року в районі населеного пункту Розенгруд противник перейшов у відчайдушну контратаку. Гармата старшого сержанта Мороза перебувала на прямій наводці в бойових рядах піхоти. Відбиваючи контратаку, тов. Мороз подавив вогонь мінометної батареї, що сприяло успішному відбиттю ворожої контратаки і просуванню вперед наших підрозділів…»

Рівно через півмісяця бої гриміли вже у Верхній Сілезії. Один із них видався особливо гарячим для подолянина.

«25.03.45 р. в районі населеного пункту Альдевальде, – йдеться у нагородному листу, – тов. Мороз виявив виняткову хоробрість, мужність і відвагу. Противник протягом дня вісім разів атакував наші позиції, однак відважні воїни кожного разу відбивали атаки, завдаючи гітлерівцям відчутних втрат. Навіть будучи обійденими із флангів, артилеристи не залишили своїх вогневих позицій. Тов. Мороз у складі обслуги вистріляв 840 штук снарядів. Підбив одну самохідку, знищив десять вогневих кулеметних точок і вісімнадцять ворожих солдатів…»

За проявлену хоробрість 27 червня 1945 р. Президія Верховної Ради СРСР удостоїла відважного артилериста ордена Слави І ступеня.

Демобілізувавшись, А. К. Мороз повернувся у рідне село. Згодом, здобувши професію ветвельдшера, працював у селі Очиткові Оратівського району. Мешкав у Липовці.

Насіковський Іван Казимирович

Народився 9 квітня 1918 р. в с. Чернівцях Могилів-Подільського (тепер Чернівецького) району. Українець. До призову в армію працював у місцевій промартілі імені 11-річчя Жовтня. Третього липня 1941 року вступив у смертельний бій з німецько-фашистськими загарбниками. Воював спершу на Південно-Західному фронті, потім на Брянському, Воронезькому, Першому та Другому Українських. Брав участь у славнозвісній Курсько-Орловській битві.

Тоді особливо відзначився біля села Вишнівки. Влучно посланими мінами вивів із ладу кулеметну точку ворога і знищив обслугу артилерійської батареї, потім брав участь у відбитті кількох атак гітлерівців, знищивши при цьому півсотні солдатів та офіцерів.

Виняткову мужність і відвагу проявив у бою за визволення Мценська, одним із перших форсував Дніпро.

За проявлений у тих боях героїзм був нагороджений орденом Слави ІІІ ступеня, медаллю «За відвагу».

Потім у складі 931-го полку 240-ї стрілецької дивізії визволяв Правобережну Україну. У гарячій сутичці з ворогом, що сталася 8

лютого 1944 р., впав на полі бою, підкошений осколком снаряда. Та згодом повернувся у стрій. Восени того ж року хоробро штурмував неприступні Карпати, мужньо утримував відвойовані у ворога вершини. Ось що, зокрема, говориться у нагородному листі, підписаному командиром полку підполковником Ковтуном:

«При відбитті запеклих контратак противника з 6 по 13 жовтня 1944 року в районі висот 1447 і 1855 на підступах до Борші товариш Насіковський, перебуваючи з обслугою на найвідповідальнішій ділянці оборони, влучним мінометним вогнем відбив більше десяти відчайдушних контратак ворога, не дозволив йому прорватися у наші бойові порядки, знищивши при цьому шість вогневих точок, гармату з обслугою і понад 30 фашистських солдатів і офіцерів.

Під час взяття висоти 1855 влучним вогнем із міномета подавив три кулеметні точки, які перешкоджали просуванню нашої піхоти, чим посприяв взяттю сильно укріпленого пункту противника – Борші».

В останній день 1944 р. наказом по 40-й армії старшина І. К. Насіковський нагороджений орденом Слави II ступеня.

У той час уже на угорській землі особисто полонив німецьких генерала та офіцера.

Золотої «Слави» удостоївся за мужність, проявлену в боях за визволення Чехословаччини.

«У бою за населений пункт Кокава, – розповідається у нагородному листі, – 26 січня 1945 року тов. Насіковський знищив із міномета два станкових кулемети противника з обслугою.

Першого лютого у бою за с. Гриньово знищив міномет і станковий кулемет противника з обслугами.

Десятого лютого у бою за мисливський будинок неподалік від села Храпково знищив дев'ять ворожих автоматників, а також ручний кулемет з обслугою.

15.02.1945 р. в бою за с. Дубрава знищив два ручних кулемети з обслугами і сім гітлерівців».

Указ Президії Верховної Ради СРСР про нагородження І. К. Насіковського орденом Слави I ступеня вийшов 15 травня 1946 р. А через три дні від демобілізувався.

Як і до війни, пішов працювати у рідний колгосп.

Помер у 1980 р.

Патрацький Олександр Михайлович

Народився 1901 р. в смт Крижопіль Крижопільського району. Українець. Працював на Полтавщині. Був головою виконкому сільської ради депутатів трудящих. Син коваля, він не боявся труднощів. Докладав усіх зусиль, щоб красивішим ставало село Горобці, де мешкав.

У райвійськкомат з'явився відразу ж після оголошення про віроломну гітлерівську навалу. Попросився на фронт.

Передавши справи, прибув у діючу армію. 10 липня 1941 р. отримав перше бойове хрещення. Тоді у гарячій рукопашній сутичці на нього накинулись троє гітлерівців, розраховуючи, очевидно, взяти бійця живим. Подолянин не розгубився, сміливо вступив у нерівний бій. Першого гітлерівця застрелив в упор. Другого заколов штиком. Третій, побачивши, що справи кепські, поспішно заховався у воронці від авіабомби, став відстрілюватись. Та недовго. О. М. Патрацький дістав з-за пояса гранату, прицільно метнув її у воронку. Так відкрив особистий бойовий рахунок…

10 жовтня 1941-го він упав на ратному полі. На щастя, рана швидко зажила. Невдовзі знову брав участь у боях із ворогом. А от поранення восени 1943 р. виявилось досить важким – лише через півроку зумів повернутися в стрій.

Направили його тоді у 1291-й стрілецький полк 110-ї стрілецької дивізії, з якою не розлучався уже до кінця війни. Призначили помічником командира взводу.

На той час під ударами Червоної армії ворог відступав. Все нові міста і села ставали вільними. Це додавало сил бійцеві. 20 травня 1944 р. О. М. Патрацький був нагороджений медаллю «За відвагу».

В кінці наступного місяця розпочалася наступальна операція «Багратіон». 49-а армія, в якій служив подолянин, свої головні зусилля спрямувала на визволення білоруського міста Могильова. За три дні наступальних дій їй вдалося прорвати на 12-кілометровій ділянці ворожі рубежі, форсувати річку Басю і до кінця дня 25 червня вийти до нової природної перешкоди – річки Рести. Усі три дні в перших рядах атакуючих був старший сержант Патрацький. Таким же напруженим виявився і наступний день. І знову помічник командира взводу з честю виконав бойове завдання.

«Товариш Патрацький, – розповідає у нагородному листі командир полку майор Дмитренко, – в боях з німецькими загарбниками зарекомендував себе сміливим, мужнім, відважним воїном. При прориві фашистської оборони 26 червня 1944 року першим увірвався в траншеї противника, ведучи за собою бійців.

Під час форсування річки Реста дорогу нашим піхотинцям перегородив щільний вогонь ворожих автоматників, що засіли в бліндажі, а також фашистський дзот, з якого прострілювалась уся місцевість. Тов. Патрацький під покровом ночі непомітно для ворога переправився на протилежний берег, подолав дротяні загородження, мінне поле. Добравшись до дзоту, він закидав його гранатами, знищивши при цьому чотирьох фашистів. Шлях піхоті було відкрито».

За здійснений подвиг 19 липня 1944 р. старшого сержанта О. М. Патрацького удостоєно ордена Слави III ступеня.

Тоді ж, у липні, подолянин відзначився знову. Цього разу в районі населеного пункту Гардіно, що північніше Бєлостока, де ворог організував досить сильний рубіж оборони.

Під час третього штурму першим увірвався у ворожі траншеї. У рукопашній сутичці особисто знищив трьох гітлерівців, повів бійців в атаку далі. Врешті, ворожу оборону було прорвано.

12 вересня наказом по 29-й армії старшого сержанта Патрацького нагороджено орденом Слави II ступеня.

Таким же хоробрим залишався він до кінця війни. А воювати у пам'ятному 1945-у довелося вже в Східній Пруссії. В ім'я перемоги над ворогом не шкодував ні життя, ні здоров'я, ні сил. У виконанні кожного бойового завдання був прикладом для підлеглих, товаришів по зброї.

«Товариш Патрацький в боях на території Східної Пруссії проявив зразки самовідданості, мужності, відваги, – говориться у нагородній реляції. – Одинадцятого лютого 1945 року під час взяття села Гландау Кенігсберзької провінції у критичний момент бою вибув з ладу командир взводу. Тов. Патрацький взяв командування на себе і сміливо повів підрозділ на штурм будинку, переобладнаного противником у дзот. Не рахуючись зі смертельною небезпекою, першим увірвався у цей опорний пункт оборони, рішуче знищив гарнізон, чим сприяв стрімкому просуванню стрілецьких підрозділів і швидкому звільненню від гітлерівців села Гландау…

За сміливі і рішучі дії, що сприяли успіху бойової операції нашої військової частини, товариш Патрацький гідний урядової нагороди – ордена Слави першого ступеня».

29 червня 1945 р. Президія Верховної Ради СРСР погодилась із пропозицією командира полку.

Після війни О. М. Патрацький повернувся у с. Горобці Полтавської області до мирної праці. Був обраний головою місцевого колгоспу. Понад два десятиліття очолював колективне господарство. Потім сім років працював у м. Торезі Донецької області на меблево-збиральній фабриці. Вийшов на заслужений відпочинок. Допоки дозволяло здоров'я, вів активну громадсько-політичну та військово-патріотичну роботу.

Потапенко Павло Софронович

Народився 1924 р. в с. Кузьминці Гайсинського району. Українець.

Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни. На захист Вітчизни став у неповні вісімнадцять років.

Воювати випало на Південно-Західному фронті. Поповнив групу розвідників. Чимало разів з бойовими товаришами проникав за лінію фронту, щоразу повертаючись із важливою інформацією про сили та розташування гітлерівців. Але одного разу, виконуючи у ворожому тилу складне бойове завдання, розвідгрупа опинилася у вкрай важкому становищі, понесла відчутні втрати. У непритомному стані Павло потрапив у полон. Перебував у концтаборі під Одесою, з якого, однак, пощастило втекти. Добрі люди, що жили на березі Чорного моря, дали притулок, допомогли залікувати рани.

З визволенням Одещини від гітлерівських загарбників став бійцем 189-го гвардійського стрілецького полку 61-ї гвардійської стрілецької дивізії 57-ї армії.

У перших же сутичках з ворогом зарекомендував себе хоробрим воїном.

«У боях з німецькими загарбниками командир відділення стрілецької роти гвардії молодший сержант Потапенко, – повідувалось у нагородній реляції, – проявляє мужність і відвагу. 9 грудня 1944 року під час відбиття контратаки біля населеного пункту Бізе

(Угорщина) тов. Потапенко першим увірвався в розташування німців і особисто знищив трьох ворожих солдатів.

Одинадцятого грудня 1944 року в районі станції Кетель (Угорщина) він брав участь у відбитті двох контратак противника. Особисто знищив трьох ворожих солдатів і одного унтер-офіцера.

У цих боях тов. Потапенко був поранений, але не залишив поля бою до остаточного відбиття атаки ворога. Перев'язавши собі рану, залишився в строю…»

1 січня 1945 р. за проявлену мужність удостоєний ордена Слави III ступеня.

Того ж місяця його було переведено у взвод розвідки.

…З боями переміщуючись у загальному напрямку на Будапешт, 189-й гвардійський стрілецький полк наштовхнувся на потужну оборону противника. Щоб успішно подолати її, потрібна була додаткова інформація про систему фортифікаційних споруд, розміщення вогневих засобів. Найповніше повідати про це міг контрольний полонений. Захопити та доставити його й було доручено гвардії молодшому сержанту П. С. Потапенку з групою розвідників.

Дві доби вони вели ретельне спостереження за переднім рубежем ворога, вибрали об'єкт для нападу. У ніч з першого на друге лютого здійснили намічену бойову операцію.

«…Беручи участь у розвідці, – розповідається у нагородному листі, підписаному командиром полку, – тов. Потапенко показав зразки хоробрості і відваги. Він першим підповз до траншеї противника, де знаходилися гітлерівці, і закидав її гранатами, а потім став переслідувати ворогів. У цьому поєдинку тов. Потапенко особисто знищив трьох ворожих солдатів і захопив контрольного полоненого.

Під час відходу розвідників назад за лінію фронту противник став обстрілювати їх. Тов. Потапенко заліг і вогнем свого автомата знищив ще двох гітлерівців…»

Наказом по 57-й армії 3 березня 1945 р. за проявлений героїзм подолянин був нагороджений орденом Слави II ступеня.

А в кінці квітня, незадовго до Перемоги, хоробрий розвідник здійснив новий подвиг.

«Під час виконання бойового завдання командування по оволодінню висоти 215,0 біля населеного пункту Пєрєвєнєц тов.

Потапенко непомітно для ворога пробрався у бойове розташування гітлерівців. Несподівано вибігши з укриття, він трьома чергами з автомата знищив обслугу ворожого кулемета і, повернувши кулемет, почав стріляти з нього по гітлерівцях, – читаємо у нагородних документах. – Мужній вчинок тов. Потапенка був сигналом для атаки по оволодінню висотою. Стрільці, автоматники і розвідники штурмом оволоділи нею. У цьому бою гвардії молодший сержант Потапенко знищив десять гітлерівців».

15 травня 1946 р. Вітчизна удостоїла його ордена Слави I ступеня.

Із фронтів Великої Вітчизняної П. С. Потапенко повернувся на Вінниччину у рідні Кузьминці. Згодом переїхав у Гайсин, де тривалий час трудився робітником спиртового заводу.

Помер 6 березня 1978 р.

Савчук Микола Васильович

Народився 1922 р. в с. Ялтушків Барського району. Українець. Навчався в місцевій школі. У березні 1941 р. призваний в Червону армію. Учасник Великої Вітчизняної війни. Спершу воював на Південно-Західному, пізніше – на Північно-Західному, Ленінградському фронтах. Стрілець-радист 58-го бомбардувального авіаційного полку 276-ї гвардійської бомбардувальної авіаційної дивізії. За проявлену хоробрість у березні 1943 р. нагороджений медаллю «За відвагу».

На середину наступного року сержант М. В. Савчук у боях з німецько-фашистськими загарбниками здійснив п’ятдесят дев’ять бойових вильотів. «Десять із них, – як написав у нагородному листі командир полку, – на далеку і близьку розвідку з попутним бомбометанням, чимало інших – для нанесення бомбових ударів по прориву сильно укріпленої довгочасної оборони противника на Карельському перешийку. Більшість бойових завдань виконував при сильній протидії зенітної артилерії і винищувальної авіації противника, відмінно підтримував радіозв’язок у повітрі і з землею. Під час виконання завдань вогнем із кулеметів обстрілював на землі техніку і живу силу противника. Завдав значної шкоди ворогу.

Найбільш успішні бойові вильоти:

6 березня 1944 р. – брав участь у бомбардувальному нальоті на станцію Пильва, де було розбито 25 вагонів, зруйновано залізничне полотно. На самій станції виникли пожежі, відмінно підтримував зв'язок із землею і літаками групи.

3 квітня 1944 р. – двічі бомбував залізничні ешелони на станції Острів. У результаті було розбито і знищено 90 вагонів, зруйновано залізничне полотно і 7 будівель. Відмінно підтримував зв'язок із групою та землею. Командиром 276-ї бомбардувальної авіаційної гвардійської Червонопрапорної дивізії особовому складу екіпажів оголошена подяка.

5 червня 1944 р. – в одиночку літав на розвідку залізничних станцій Рауту, Ківініємі, Райвола, Теріоку з фотографуванням. Завдання виконав відмінно, у польоті надійно підтримував зв'язок із групою та землею і передав цінні розвіддані.

9 – 10 червня 1944 року – чотири рази літав на бомбування опорних вузлів противника і залізничної станції Ківініємі. В польотах підтримував зв'язок, забезпечуючи екіпажу і групі відмінне виконання завдань.

За успішну роботу в минулому і винятково успішні бомбардувальні нальоти, що сприяли прориву сильно укріпленої оборони противника на Карельському перешийку, мужність і відвагу, проявлені при цьому, гідний урядової нагороди – ордена Червоної Зірки».

Наказом по дивізії 15 червня 1944 р. сержанта М. В. Савчука удостоєно ордена Слави III ступеня.

29 листопада того ж року за проявлену мужність подолянин був нагороджений орденом Вітчизняної війни I ступеня, а навесні 1945-го, коли стрілець-радист у складі 3-го Білоруського фронту воював уже в небі Східної Пруссії, командир полку представив його до ордена Червоного Прапора. В нагородній реляції говорилося:

«В боях з німецькими загарбниками старший сержант Савчук у складі екіпажу під командуванням заступника командира авіаційної ескадрильї старшого лейтенанта Єршова здійснив 140 бойових вильотів. З них 45 – у Східній Пруссії, в яких проявив мужність і стійкість. Під час виконання завдань сміливо відбивав атаки

фашистських винищувачів, надійно підтримував зв'язок у повітрі і з землею.

Найбільш ефективні вильоти:

3 лютого 1945 р. – у складі семи літаків брав участь у бомбардуванні міст Кройцбург і Бартенштайн. Незважаючи на сильну протидію зенітної артилерії противника, зруйновано 63 будівлі, із них 13 заводських, міст, 50 метрів шосейної дороги…

5 лютого 1945 р. – у складі семи екіпажів двічі брав участь у бомбардуванні міста Цінтен і порту Піллау. Незважаючи на сильну протидію ворожої зенітної артилерії, зруйновано 144 будинки, із них 9 складських, 57 припортових будівель, 97 вагонів, 530 м залізничного полотна, міст через річку, весь причал південної частини порту. В результаті – виникло 32 пожежі. Крім того, прямим влучанням бомб розбито десять ворожих кораблів.

7 березня 1945 р. – у складі семи літаків брав участь у нанесенні бомбового удару по зосередженню живої сили і техніки противника в м. Браунсберг. Знищено 50 автомобілів, зруйновано 25 будинків, спалахнуло 5 пожеж…»

За проявлені під час бойових вильотів мужність, героїзм і відвагу командування І-ї повітряної армії 25 квітня 1945 р. нагородило М. С. Савчука, на той час старшого сержанта, орденом Слави ІІ ступеня.

А всього у дні війни подолянин здійснив 173 успішних бойових вильотів. Із них 71 – у Східній Пруссії, де й зустрів Перемогу. Так, 18 березня 1945 р. у складі семи літаків двічі завдавав бомбових ударів по опорному пункту противника Томсдорф. Знищено 4 будівлі, 20 автомобілів і бронетранспортерів, зруйновано 70 метрів шосейної дороги. Відмічено також 30 прямих влучань авіабомб у ворожі траншеї.

8 квітня у складі восьми літаків тричі бомбив аеродром м. Кенігсберга, де знищив два «мессершміти», один двомоторний бомбардувальник, ангар, батарею зенітної артилерії, подавив вогонь двох інших, вивів із ладу злітно-посадочну смугу. По завершенню бомбометання завдав втрат противнику вогнем своїх кулеметів.

25 квітня у складі дев'яти бомбардувальників здійснив наліт на ворожий опорний пункт Найтіф. Знищено 22 будинки, ангар, 8 автомобілів, чимало живої сили противника…

За проявлений у цих поєдинках ратний подвиг Президія Верховної Ради СРСР Указом від 15 травня 1946 р. нагородила М. В. Савчука орденом Слави I ступеня.

Демобілізувався відважний фронтовик у званні лейтенанта. Оселився в Ленінградській області. Облюбував професію електрослюсаря на заводі будівельних матеріалів. Активно листувався зі слідопитами Ялтушківської середньої школи, колишніми односельцями, майже щорічно зустрічався з ними.

Сідлер Давид Маркович

Народився 1905 р. в м. Тульчині в сім'ї кравця. Єврей. В 1921 р. став комсомольцем, у 1926 р. – членом ВКП(б). До Великої Вітчизняної війни працював на Дніпропетровщині – головою артілі, парторгом радгоспу, завідувачем бази. Після нападу гітлерівської Німеччини був евакуйований у столицю Киргизії м. Фрунзе. Звідси у 1942 р. призваний в армію. Артилерист. Воював на Південно-Західному, 3-у Українському, I-у Білоруському фронтах. У складі 8-ї гвардійської армії визволяв Харківщину, Північний Донбас, населені пункти Запорізької і Миколаївської областей, Одесу, Волинь. Солдатом-визволителем ступив на польську землю, де теж зарекомендував себе хоробрим і мужнім воїном.

«…Під час форсування 2 серпня 1944 року ріки Вісла гвардії рядовий Сідлер, – як писав у нагородній реляції командир 74-го гвардійського стрілецького полку 27-ї гвардійської стрілецької Новобузької Червонопрапорної, ордена Богдана Хмельницького дивізії майор М'ягченко, – …під сильним артилерійським обстрілом переправився на протилежний берег… За час боїв на плацдармі обслуга, в якій замковим тов. Сідлер, знищила станковий крупнокаліберний кулемет, снайперське гніздо і до сорока гітлерівців. Тов. Сідлер бойове завдання виконав з честю. Як партгрупорг він служив прикладом поведінки бійця-комуніста».

За проявлені мужність і героїзм 18 вересня 1944 р. артилериста було нагороджено орденом Слави III ступеня.

Невдовзі здійснив черговий ратний подвиг.

«Під час прориву 14 січня 1945 року оборони противника на західному березі річки Вісла в районі села Маріамполь, – відзначається у нагородному листі, – тов. Сідлер проявив себе з найкращо-

го боку у важких умовах бою. Влучним вогнем він прокладав дорогу нашим піхотинцям, знищивши, зокрема, станковий кулемет. Не зважаючи на інтенсивний ворожий обстріл, вісім кілометрів вручну котив гармату. Коли ворог спробував контратакувати, відстояв завойовані рубежі, знищивши при цьому до десяти гітлерівців…»

За здійснений подвиг наказом по 8-й гвардійській армії 26 березня 1945 р. його було нагороджено орденом Слави II ступеня.

А золотої «Слави» хоробрий артилерист удостоївся на берегах Одера.

«У боях за Радянську Батьківщину, – розповідає у нагородному листі командир полку полковник Ушаков, – гвардії старшина Сідлер зарекомендував себе сміливим, хоробрим і відважним воїном. Під час прориву оборони противника на захід від міста Кюстрін він відкрив влучний вогонь, знищив 2 кулемети, створивши сприятливі можливості для просування нашої піхоти. Під час всього наступу виконував обов'язки командира вогневого взводу.

18 квітня 1945 року в бою за село Заксендорф вибула з ладу обслуга однієї з гармат. Тов. Сідлер, будучи пораненим в обидві руки, швидко підповз до гармати і повів нищівний вогонь по ворогу, знищивши десять гітлерівців.

Виняткову мужність і сміливість проявив при відбитті танкової контратаки противника. Відкривши інтенсивний вогонь, заставив броньовані машини повернути назад. Своїми бойовими діями сприяв загальному успіху полку».

В останні дні війни брав участь у боях на вулицях Берліна. Коли прицільний пристрій вийшов із ладу, вів вогонь, прицілюючись крізь ствол, і знищив у такий спосіб вісім кулеметів, що били з підвалів та різних поверхів будинків. Підбив самохідну гармату…

Демобілізувавшись, у 1945 р. повернувся до Дніпропетровська. До виходу на пенсію працював у взуттєвому об'єднанні. Брав активну участь у військово-патріотичному вихованні молоді, був лектором Товариства «Знання».

Помер.

Тарапата Никифор Іларіонович

Народився 1917 р. в с. Стара Прилука Липовецького району. Українець. З 1939 р. служив у Червоній армії. Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни. Артилерист 87-го окремого винищувального протитанкового дивізіону 97-ї стрілецької дивізії 5-ї армії.

«25 та 26 грудня 1943 року під час наступальних боїв, – писав у нагородному листі командир дивізіону капітан Петренко, – навідник 45-міліметрової гармати молодший сержант Тарапата інтенсивним вогнем своєї гармати підтримував наші піхотні підрозділи. Зокрема знищив три ворожі вогневі точки і до двадцяти офіцерів противника.

Під час контратаки гітлерівців, у якій взяли участь танки і самохідні гармати «фердинанди», підбив танк.

У цих боях тов. Тарапата зарекомендував себе рішучим, хоробрим і мужнім навідником».

Відзнакою за проявлену хоробрість став для нього орден Слави III ступеня.

У 1944 році груди бійця-комуніста прикрасили ще дві ратні нагороди – орден Червоної Зірки та Слави II ступеня. У нагородній реляції до срібної «Слави», зокрема, повідувалось:

«Дванадцятого січня 1944 року на північний схід від населеного пункту Слітовти піхота противника при підтримці танків контратакувала бойові порядки наших підрозділів. Командир гармати старший сержант Тарапата, підпустивши противника на відстань 600 – 700 метрів, відкрив по ньому ураганний вогонь, знищивши при цьому до взводу ворожої піхоти.

У цій сутичці він був поранений, але поля бою не залишив…»

Ще двічі в передостанньому році війни йому доводилось скроплювати кров'ю ратне поле. Однак рани виявилися не дуже важкими.

На початку 1945-го 87-й дивізіон вів важкі визвольні бої на території Східної Пруссії. І тут подолянин не шкодував сил для перемоги.

«Командир гармати старший сержант Тарапата, – повідується в нагородному листі, – в боях у Східній Пруссії відзначився, як і завжди, хоробрістю, мужністю і відвагою. 23 січня у бою за село

Тарпупп тов. Тарапата проявив ініціативу: під сильним артилерійським і кулеметним вогнем противника, всього в 300-х метрах від нього, викотив свою гармату на відкриту вогневу позицію і влучним вогнем знищив зенітну гармату, що стояла на прямій наводці, а також станковий кулемет з обслугою, чим забезпечив нашій піхоті сприятливі можливості для оволодіння згаданим населеним пунктом. Крім спричинених ворогові матеріальних втрат, у цьому бою знищив більше двадцяти солдатів і офіцерів противника.

25 січня 1945 р. у південній околиці м. Алленбург засіло більше роти фашистських автоматників, яких підтримували три станкових кулемети, а також кілька ручних. Вороже угруповання блокувало просування наших піхотних підрозділів. І тоді тов. Тарапата викотив свою гармату на відкриту вогневу позицію і з прямої наводки вибив автоматників із трьох будинків, знищивши при цьому станковий і ручний кулемети, близько тридцяти гітлерівців. Шлях нашій піхоті було відкрито. Атака закінчилася успішно.

У цьому бою тов. Тарапата був поранений у голову, але не покинув поля бою.

11 лютого 1945 р. під час нальоту ворожої авіації на село Вільмсдорф тов. Тарапата був поранений вп'яте, але відмовився від евакуації в госпіталь і знову залишився в строю…»

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 19 квітня 1945 р. його нагороджено орденом Слави І ступеня.

А потім була довгождана Перемога…

Та війна для відважного артилериста не закінчилася. Через кілька місяців на Далекому Сході йому довелося брати участь у боях із японськими завойовниками.

12 серпня 1945 р. поліг смертю хоробрих. Похований в смт Гродеково (нині Пограничне) Приморського краю.

Шевчук Федір Купріянович

Народився 1925 р. в с. Флорине Бершадського району. Українець.

Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни (з квітня 1944 р.). Рядовий 359-го стрілецького полку 50-ї стрілецької дивізії 52-ї армії. Громити ворога довелося на території Румунії, Польщі, Німеччини.

«У боях північніше м. Ясси, що спалахнули 19 серпня 1944 року, рядовий Шевчук зарекомендував себе стійким і відважним бійцем, – писав у нагородному листі командир полку. – Він першим увірвався в траншеї противника і знищив тринадцять гітлерівців. Ще чотирьох узяв у полон…»

За проявлену хоробрість нагороджений орденом Слави III ступеня.

У січні 1945 р. 52-а армія брала участь у Сандомирсько-Сілезькій наступальній операції. У кінці місяця 359-й стрілецький полк успішно подолав Одер, а в його складі – рядовий Шевчук.

«В умовах бою рядовий Шевчук з групою бійців 30 січня 1945 року форсував Одер. Переправившись через річку, успішно відбивав контратаки ворога. Знищив дві кулеметні точки і шістнадцять солдатів противника», – констатується у нагородній реляції.

За цей подвиг удостоєний ордена Слави II ступеня.

У передостанній місяць війни подолянин брав участь у Берлінській наступальній операції.

16 квітня розгорілася запекла сутичка за село Гроссе-Крауша. У ній, як повідується у нагородному листі, – рядовий Шевчук зарекомендував себе відважним кулеметником. Із ручного кулемета він знищив контратакуючу групу німців і затримав просування противника.

Перейшовши у стрімкий наступ, першим увірвався в укріплений район і в гарячому бою знищив шістнадцять гітлерівців, а також одну вогневу кулеметну точку».

25 квітня Федір Куприянович Шевчук був важко поранений. На жаль, рана виявилася смертельною

24 червня 1945 р. Президія Верховної Ради СРСР посмертно нагородила бійця орденом Слави I ступеня.

Шельов Борис Сергійович

Народився 1924 р. в м. Гайсині. Росіянин. Ще в дитинстві з батьками переїхав у Київ. У юнацькі роки навчався у школі ФЗН при заводі «Ленінська кузня». Тут і застала його війна. Коли фашисти почали вивозити навіть підлітків до Німеччини, щоб не потрапити на нацистську каторгу, з матір'ю і сестрою потай посе-

лилися у родичів у селі Скобцях Баришівського району Київщини. Із цього села й пішов на фронт.

Форсувавши Дніпро, у складі 5-го окремого винищувального протитанкового дивізіону 237-ї стрілецької дивізії на захопленому плацдармі з честю витримав бойове хрещення, а потім смертельно стомленим, але безмежно щасливим вибив ворога із села Хотів. Це був перший населений пункт, у який він ступив як визволитель…

За проявлену хоробрість удостоєний ордена Слави ІІІ ступеня.

Тим часом наступаючі підрозділи Червоної армії гнали ворога на захід, звільняючи все нові міста та села. Рядовий Б. С. Шельов, перебуваючи у їхніх лавах, змінив свою протитанкову рушницю, яка в його руках була досить ефективною зброєю, на грізну «сорокап'ятку». Був і піднощиком снарядів, і заряджаючим, і навідником. А коли товариша по зброї сержанта Івана Данилова призначили прапороносцем, Борису довірили його місце. Так став командиром 76-міліметрової гармати.

В одному із жорстоких боїв за визволення Західної України і південних районів Польщі Б. В. Шельова контузило. Та довго не лікувався – знову підтримував піхотинців нищівним вогнем, влучно посланими снарядами прокладав їм шлях.

«14 березня 1945 року в районі села Кол Петрова (Польща), – як розповідається у нагородному листі, – противник, намагаючись оволодіти тактично важливою дорогою, кинув в атаку до батальйона піхоти, яку підтримували танки та самохідні гармати. Становище наших піхотинців було дуже важким…

На очах у гітлерівців обслуга під командуванням комуніста сержанта Шельова викотила гармату назустріч танкам і з прямої наводки відкрила нищівний вогонь. З ближньої дистанції кількома снарядами артилеристи знищили «пантеру». Продовжуючи вогонь, вони розбили два кулеметних гнізда противника і розстріляли майже взвод гітлерівських піхотинців. Ворожа атака захлинулася…»

6 квітня 1945 р. наказом по І-й гвардійській армії Б. С. Шельова було нагороджено орденом Слави ІІ ступеня.

А через місяць у бою біля чехословацького села Вшеховіце обслуга гармати старшого сержанта Шельова однією з перших прорвала захисні редути і увірвалась у цей населений пункт. Тут

сутичка виявилася ще запеклішою. Гармаші знищили один кулемет, одинадцять фріців.

«…Противник у паніці став відступати, – повідує у нагородному листі очевидець тих подій командир дивізіону гвардії майор Павлущенко. – Але артилеристи переслідували ворога по п'ятах, застосувавши ще й особисту стрілецьку зброю. У цьому бою обслуга разом зі своїм командиром старшим сержантом Шельовим взяла в полон п'ятьох гітлерівців…»

За проявлену хоробрість 15 травня 1946 р. Вітчизна удостоїла Б. С. Шельова орденом Слави I ступеня.

Після демобілізації в 1947 р. працював слюсарем у Київському трамвайно-тролейбусному управлінні. Потім був учителем виробничого навчання в середній школі № 50, працював слюсарем на хлібозаводі, на залізниці, у житлово-експлуатаційному управлінні Головрічфлоту України. Багато сил віддавав громадській роботі. У лютому 1965 р. був учасником другої Всесоюзної конференції ветеранів, брав участь у роботі комісії з підготовки Статуту Комітету ветеранів війни.

Того ж року побував в Угорщині, де йому було вручено орден «Прапор Угорської Народної Республіки» III ступеня за участь у звільненні країни.

7 травня 1980 р. за багаторічну активну участь у військово-патріотичному вихованні молоді Указом Президії Верховної Ради УРСР нагороджений Почесною грамотою.

Допоки дозволяло здоров'я, завжди був у строю…

Янковський Олександр Йосипович

Народився 1921 р. в с. Брицьке Липовецького району. Українець. До війни – шліфувальник київського заводу «Медтехніка».

Захисником Вітчизни став відразу ж після визволення рідного села від нацистських окупантів. Тоді став бійцем 318-го стрілецького полку 241-ї дивізії 38-ї армії (1-й Український фронт), яка, тимчасово перейшовши до оборони, успішно відбивала неподалік Брицького, Костянтинівки, Зозова, Булаїв, Очеретні та інших населених пунктів Липовецького і Погребищенського районів усі спроби гітлерівців допомогти оточеному корсунь-шевченківському угрупованню.

Особливої запеклості бої набули в кінці січня – на початку лютого, коли, використовуючи великі танкові армади, противник спробував прорвати лінію оборони 38-ї армії, вийти у тил військовим з'єднанням 1-го Українського фронту, розірвати кільце оточення. Але даремно. Радянські війська вистояли. Нічого не дали і дві інші спроби командування групи армій «Південь» на чолі з генерал-фельдмаршалом Манштейном пробитися до оточених. У цих запеклих боях проходив бойове хрещення новобранець Янковський.

А потім були інші, не менш суворі, випробування. За визволення Вінниці 241-а стрілецька дивізія стала носити почесне найменування Вінницької.

«Поділля, – як писав прославлений командарм 38-ї армії К. С. Москаленко, – стало ареною ще однієї поразки німецько-фашистських військ. Не раз цю землю топтали іноземні загарбники, та завжди на них чекала невблаганна помста… Так і навесні 1944 року пронісся тут, очистивши землю від погані, невтримний ураган. У вогні уславлених «катюш», у гуркоті літаків і вибухів мін, снарядів і бомб, у стукоті автоматних і кулеметних черг прийшло сюди визволення. А земля неначе цього й чекала, щоб розквітнути світлими фарбами весни…»

Влітку 1944-го 38-а армія брала участь у Львівсько-Сандомирській наступальній операції. І тут молодий солдат показав зразки хоробрості.

«Беручи участь у розвідці боєм.., він сміливо і рішуче просувався вперед, – розповідає у нагородному листі командир полку полковник Сікорський. – У цьому бою товариш Янковський, ризикуючи власним життям, врятував пораненого офіцера та 7 бійців, яких виніс із поля бою. Просуваючись попереду свого підрозділу, розміновував дротяні загородження противника, чим забезпечив прохід нашій піхоті.

Відважно діяв товариш Янковський в боях 14 та 15 липня 1944 року. Сміливо просуваючись вперед, першим увірвався у траншеї противника… 15.07.44 р. під час відбиття ворожої контратаки у рукопашній сутичці вбив одного фріца. Тоді ж тов. Янковський був поранений, але поля бою не залишив до остаточного відбиття контратаки…»

Невдовзі на гімнастерці подолянина з'явилася заслужена ратна відзнака – орден Слави III ступеня. А в кінці року за мужність, проявлену у Карпатсько-Дуклінській наступальній операції, наказом по 38-й армії він був удостоєний срібної «Слави». В нагородному поданні, підписаному командиром полку, говорилось:

«Командир відділення взводу розвідки 318-го стрілецького Львівського полку 241-ї Вінницької стрілецької дивізії червоноармієць Янковський – сміливий і рішучий розвідник. Двадцять п'ятого вересня 1944 року йому поставлено завдання пробратись з групою розвідників у німецький тил і дезорганізувати оборону противника, що дозволило б швидко просунутись бойовим порядкам піхоти. У глибині ворожої оборони група розвідників була виявлена гітлерівськими кулеметниками. Незважаючи на нерівність сил, розвідники під командуванням тов. Янковського сміливо і рішуче прийняли бій. У цій сутичці два бійці вибули зі строю. Був поранений і сам командир. Однак, не зважаючи на поранення, тов. Янковський продовжував вести нерівний поєдинок. Особисто знищив трьох гітлерівців і розстріляв групу німецьких автоматників. Хоробрість розвідників дозволила батальйону зайняти неприступну до цього висоту.

У бою 7 жовтня 1944 року за висоту «556» просуванню наших бойових підрозділів сильно перешкоджав крупнокаліберний німецький кулемет. Тов. Янковський, зайшовши з флангу, сміливо атакував його, знищивши гранатами обслугу…»

Ніщо не могло зупинити порив наступаючих військ. Позаду залишилась рідна Україна. Тепер подільський юнак ніс довгождане визволення чехословацькому народу.

«Старший сержант Янковський, – писав 20 квітня 1945 р. командир полку, представляючи подолянина до чергової ратної відзнаки, – учасник багатьох боїв із німецькими загарбниками, в яких проявив сміливість і мужність.

17 квітня 1945 року в районі села Богуславіце тов. Янковський отримав завдання розвідати вогневу систему і чисельність противника, що прикривав підступи до населеного пункту. Разом із бійцями очолюваного ним відділення взводу розвідки успішно проник у ворожий тил. Там за командою тов. Янковського розвідники сміливо напали на велику групу гітлерівців, що стояли в обороні, застосувавши гранати і автомати. Особисто тов. Янковський

знищив близько десяти солдатів противника, а ще трьох розвідники взяли в полон. Відвернувши на себе значні сили, група тов. Янковського дозволила стрілецькій роті прорватись у центр села. Противник не витримав стрімкого удару і в паніці залишив населений пункт, котрий так вперто обороняв.

У цьому бою тов. Янковський своїми сміливими і рішучими діями забезпечив виконання поставленого бойового завдання».

29 червня 1945 р. Вітчизна нагородила старшого сержанта орденом Слави I ступеня.

Після війни О. Й. Янковський жив у Луцьку. З 1947 по 1972 рік працював шліфувальником у міськпобуткомбінаті. Мав почесне звання «Майстер – золоті руки». Неодноразово обирався депутатом міськради. Та дали знати про себе фронтові рани. 18 серпня 1984 р. серце колишнього фронтовика передчасно зупинилося.

Повні кавалери ордена Слави, які пов'язали свою долю із Вінниччиною

Гапонов Василь Петрович

Народився 1925 р. в с. Тарасівка Медвенського району Курської області (Російська Федерація). Росіянин.

Учасник бойових дій Великої Вітчиняної війни. Санітар 3-го танкового батальйону 237-ї танкової бригади 31-го корпусу.

Не раз, ризикуючи власним життям, рятував на ратному полі життя бойових побратимів.

Особливо люто ворог огризався під Корсунь-Шевченківським. Кожен крок давався дорогою ціною.

В одному з таких боїв разом із піхотинцями В. П. Гапонов примостився за баштою «тридцятьчетвірки». Гітлерівці зустріли появу бронемашин вихором артилерійських залпів. Раптом оглушливий фонтан вогню вихопився з-під гусениць сусіднього танка. Якось незвично опустився ствол його гармати, з башти повалив

густий чорний дим. Часу на роздуми не було – екіпажу потрібна негайна допомога.

І ось він біля танка. Через прочинений люк водія розгледів перетнуте звивистою смужкою крові закіптявіле обличчя механіка, що тихо стогнав. Допоміг вибратись танкісту з палаючої машини. Буквально з вогню витяг заряджаючого. А коли із розпеченої броні рятував командира танка, на самому загорівся одяг…

Не меншою була напруга боїв й під час Львівсько-Сандомирської наступальної операції.

Як зазначається у нагородній реляції, «єфрейтор Гапонов… у боях в районі Колтув – Хілчіце – Жечіца з 17.7.44 р. по 28.7.44 р. проявив себе винятково хоробрим воїном. Він весь час перебував з танками у бойових порядках, надаючи першу допомогу пораненим на полі бою. За час бойових операцій тов. Гапонов надав першу допомогу і евакуював з поля бою 17 чоловік. В боях за село Хілчіце під сильним вогнем ворога надав першу допомогу і евакуював на конях пораненого ад'ютанта командира першого танкового батальйону та двох офіцерів і трьох солдатів…»

За проявлену мужність удостоєний ордена Слави ІІІ ступеня.

Невдовзі його груди прикрасив й орден Слави ІІ ступеня.

…Відразу ж після зборів, на яких його прийняли в партію, дістав наказ з'ясувати, що сталося з екіпажем танка Т-34, направленого у розвідку: машина не повернулася із завдання.

Врешті, непоміченим для ворога вдалося добратися до підбитого танка, прослизнути в його середину. Весь екіпаж, крім командира, який стікав кров'ю, загинув. Швидко розкрив санітарну сумку, старанно перев'язав молодшого лейтенанта.

Та раптом почув стук об броню і нахабні голоси:

– Рус, здавайся. Рус, капут…

Зорієнтувався в ту ж мить. Рука механічно потягнулась до рації. На щастя, вона виявилась справною. Зв'язався з товаришами по зброї. Викликав вогонь на себе.

Снаряди лягли точно у ціль. Від ворогів й сліду не залишилося.

Невдовзі доставив непритомного командира танка в коло бойових побратимів.

А одного разу Василеві довелося вести танк самому.

«Санітар єфрейтор Гапонов В. П. у боях при прориві сильно укріпленої, глибоко ешелонованої оборони противника, а також під час переслідування відступаючого ворога з 12 по 15 січня 1945 року, – напише після того у нагородному листі командир батальйону, – показав мужність і відвагу в боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками.

Під час атаки ворожої оборони в районі населеного пункту Рендзін один з танкових екіпажів вийшов з ладу, але танк залишався на ходу. Єфрейтор Гапонов В. П. вскочив у машину і почав розстрілювати ворожу піхоту. В цьому бою знищив до 15 солдатів і офіцерів противника. За 13 днів боїв тов. Гапонов весь час перебував у бойових лініях танків, надаючи допомогу пораненим і евакуйовуючи їх в тил. За час боїв він виніс із поля бою 27 танкістів і піхотинців, надав першу медичну допомогу 20-и іншим бійцям…»

За проявлену ратну доблесть нагороджений орденом Слави I ступеня.

Учасник Параду Перемоги.

Демобілізувавшись, оселився в м. Жмеринці, де працював помічником складача залізничних ешелонів, головним кондуктором товарних поїздів.

Кекух Василь Ілліч

Народився 1921 р. в с. Семенівка Семенівського району Чернігівської області. Українець.

Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни. Артилерист (навідник 76-міліметрової гармати) 616-го стрілецького полку 194-ї стрілецької дивізії. Спершу воював на території Білорусі, потім – Польщі.

12 грудня 1943 р. неподалік залізничної станції Шатілки Паричівського району Поліської (нині Гомельської) області відбив з бойовими товаришами п’ятнадцять ворожих контратак. Особисто знищив три кулеметні точки, п’ятдесят гітлерівських солдатів і офіцерів. За проявлені мужність і героїзм 3 січня 1944 р. – якраз у день свого народження – нагороджений орденом Слави III ступеня.

Бої ж тривали і 25 грудня, і 26-го, і пізніше. Двічі, 7 березня та 18 травня 1944 р., В. І. Кекух, на гімнастерці якого уже, крім

«солдатського» ордена красувалися медалі «За бойові заслуги» та «За відвагу», був поранений. Але й тоді не залишив поля бою.

Поєдинок же, за який удостоївся ордена Слави II ступеня, виявився на диво коротким. Стався він 1 липня 1944 р. на шосе Бобруйськ – Мінськ неподалік від села Горошки Могильовської області під час операції «Багратіон». Тоді артилеристи віч-на-віч зіткнулися із сильно озброєною фашистською військовою колоною, що з'явилася невідомо звідкіль. Зустріч була настільки несподіваною, що на якусь мить розгубилися обидві сторони. Першим розібрався в обстановці командир «76-міліметрівки» сержант Кекух. Він швидко розвернув гармату і з прямої наводки вдарив по ворогу. У цьому швидкоплинному бою влучним вогнем знищив вантажний автомобіль з боєприпасами та протитанкову гармату противника, 25 гітлерівців. Решту справи довершили бойові товариші…

Через місяць грім канонад лунав уже на території Польщі. 23 серпня 1944 р. сержант Кекух вів бій за село Гута-Буйна, що на південний захід від Бєлостока. Тут опір ворога виявився особливо сильним. У цьому бою відважний артилерист вивів із ладу два «фердинанди», знищив тридцять п'ять гітлерівців. А ще, як писав у нагородній реляції командир полку, «товариш Кекух один не відступив із зайнятого рубежу…»

За проявлені виняткові хоробрість, героїзм і мужність 10 квітня 1945 р. нагороджений орденом Слави I ступеня.

Після Великої Вітчизняної війни В. І. Кекух здобув вищу юридичну освіту, закінчивши Київську юридичну школу, працював народним суддею, у колегії адвокатів м. Вінниці. Вийшовши на заслужений відпочинок, мешкав неподалік обласного центру в смт Вороновиці Вінницького району.

Помер у 1994 р.

Кибальний Василь Захарович

Народився 1926 р. в с. Летичівка Монастирищенського району Вінницької (тепер Черкаської) області. Українець.

На захист Вітчизни зі зброєю в руках став відразу ж після визволення села від гітлерівців. У дев'ятнадцять років уже був старшиною. Служив кулеметником у 259-у гвардійському стрі-

лецькому полку 83-ї гвардійської стрілецької дивізії 2-ї гвардійської армії (3-й Білоруський фронт). Відзначався винятковою хоробрістю, солдатською доблестю.

У жовтні 1944 р. у бою за населений пункт Шмулькен вогнем свого кулемета знищив фашистського офіцера і чотирнадцять гітлерівців, за що був нагороджений орденом Слави III ступеня.

Ордена Слави II ступеня удостоєний у січні 1945 р. за проявлену хоробрість у бою за села Східної Пруссії Біберсвальден та Вікбальд, коли знищив 21 солдата противника, в тому числі обслуги двох ручних кулеметів.

Та особливо важкими і запеклими були бої за оволодіння Кенігсбергом – столицею Східної Пруссії, містом-фортецю з підготовленими заздалегідь трьома потужними, неприступними оборонними рубежами. Перший з них пролягав у шести – восьми кілометрах від міста. Особливої могутності надавали йому п'ятнадцять старовинних фортів, між якими було обладнано безліч дотів, інших залізобетонних оборонних споруд. Другий рубіж пролягав по околиці столиці. Щоб оволодіти ними, необхідно було розбити міцні, пристосовані до оборони кам'яні будівлі, доти, барикади, подолати численні глибокі канали. Останній вал оборони складався з дев'яти старовинних фортів та міцних кам'яних будівель. Він оперізував центр старого міста, де на високому березі річки Прегель височів кам'яний королівський замок, побудований в часи середньовіччя. Теж неприступний. До того ж у місті засіло не менше 130-и тисяч добре озброєних гітлерівців.

Штурм міста тривав 6 – 9 квітня 1945 р.

…Подолавши пошматовані снарядами дротяні загородження, мінні поля, кулеметники на чолі із старшиною В. З. Кибальним невдовзі опинилися перед широким і глибоким, вимощеним цеглою та заповненим водою протитанковим ровом. Переправа через нього виявилася вкрай складною – здійснити її перешкоджав форт № 10 – надзвичайно міцна шестикутної форми споруда розміром 360 на 180 метрів, оточена 4-а капонірами, з'єднаними між собою підземними ходами сполучення, а також високим земляним валом. Незважаючи на ураганний вогонь артилерії, він продовжував триматися.

Кожен крок старшина Кибальний робив тепер під шквальним обстрілом.

Врешті, бійцеві вдалося підповзти до стін форта. Прицілившись, відкрив вогонь по амбразурах. Пощастило знищити 3 кулеметні точки, 19 гітлерівців. Але гарнізон форту здаватися й не думав…

З настанням темряви бій не припинявся. Він гримів цілу ніч. Підсилений ударами авіації наступаючих військ, клекотів і в наступні дні. Крок за кроком наступаючі наближались до центра міста. Не знав спочинку кулемет комсомольця Василя Кибального.

9 квітня 1945 р. відважний старшина, як напише у нагородному листі командир полку гвардії полковник Яблоков, «…першим переправився на лівий берег р. Прегель і, не зважаючи на поранення, відкрив вогонь по ворогові. Знищив 22-х гітлерівців. Забезпечив переправу основних сил батальйону…»

Того ж дня ворожий гарнізон капітулював.

За мужність і героїзм, проявлені у квітневих боях, Президія Верховної Ради СРСР 29 червня 1945 р. нагородила В. З. Кибального орденом Слави І ступеня.

Останній свій ратний подвиг кулеметник здійснив на косі Фріш-Неруг, де ліквідовував рештки гітлерівського військового угруповання. За виняткову відвагу був удостоєний ордена Червоного Прапора.

У післявоєнний час В. З. Кибальний залишався в лавах Радянської Армії, закінчив військове училище, командував автомобільними підрозділами. У званні підполковника за станом здоров'я вийшов у відставку й поселився в Черкасах.

Кир'яновський Василь Йосипович

Народився 1920 р. на хуторі Павлівка Канівського району Черкаської області. Українець. Восени 1940 р. призваний у лави Червоної армії. Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни з червня 1941 р. Спершу воював у складі військ Західного фронту. Захищав Москву, брав участь в історичному контрнаступі радянських військ. У липні 1942 р. в жорстокій сутичці під В'язьмою був важко поранений. Більше року довелося провести в госпіталях.

Після одужання знову повернувся у стрій. З лютого 1944 р. служив кулеметником 498-го окремого кулеметно-артилерійського батальйону 54-го укріпленого району 2-го Українського фронту.

Брав участь у визволенні від нацистських загарбників Вінницької області. Потім воював на румунській території.

«2 липня 1944 року, – читаємо у нагородному листі, підписаному командиром батальйону, – в районі Урсоя, що північніше Ясс, на рубіж оборони батальйону силами піхоти і танків при підтримці авіації противник перейшов в атаку. У розпалі бою був смертельно поранений командир взводу. І тоді рядовий Кир'яновський у критичну хвилину взяв командуваня на себе. Під його керівництвом бійці підрозділу знищили 20 німецьких солдатів, а особисто товариш Кир'яновський – 7 фріців».

23 вересня 1944 р. нагороджений орденом Слави III ступеня.

Ще одна ратна відзнака Батьківщини – орден Слави II ступеня – з'явилася на гімнастерці бійця в останній день 1944 року – за проявлені (знову на румунській землі) героїзм і мужність у боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками.

15 грудня єфрейтор Кир'яновський отримав наказ розвідати розвилку доріг в районі висоти 239. З групою бійців відправився у ворожий тил. Ретельно вивчив всі підступи до транспортних артерій, а також військові комунікації противника, його вогневі точки. Повертаючись із багатою інформацією у свою військову частину, розвідники наштовхнулись на велику групу озброєних салашистів. У запеклій сутичці вони знищили п'ятьох солдатів і одного офіцера. Решту 38 солдатів і офіцера захопили в полон. Серед трофеїв виявилось шість кулеметів, міномет, рація, вісім підвід, понад 80 тисяч патронів, портфель із важливими документами…

А всього через кілька днів уже на території Угорщини в бою за сильно укріплене село Підьяре, незважаючи на відчайдушний ворожий вогонь, а також поранення, першим піднявся в атаку, що сприяло загальному успіху. Невдовзі ворожий гарнізон було розгромлено…

За проявлені хоробрість і відвагу командир батальйону представив єфрейтора В. Й. Кир'яновського до звання Героя Радянського Союзу.

28 квітня 1945 року Президія Верховної Ради СРСР нагородила його орденом Слави I ступеня.

Після війни В. Й. Кир'яновський жив і працював на Вінниччині. Мешкав у смт Браїлові Жмеринського району. Працював мо-

лотобійцем на місцевому цукровому заводі. Трудився також на Жмеринському винзаводі, провідником на залізниці.

Помер 3 вересня 1977 р.

Котробай Василь Онуфрійович

Народився 13 червня 1919 р. в с. Гольма-2 Балтського району Одеської області. Українець. Член КПРС.

Учасник Великої Вітчизняної війни з серпня 1941 р. Боронив від ворога Радянське Заполяр'я. Воював на Північно-Західному, Третьому і Другому Прибалтійських фронтах, Першому Білоруському. Артилерист.

Ордена Слави III ступеня удостоївся 2 жовтня 1944 р. в боях за с. Боярське (Білорусія). Тоді своєю гарматою подавив вогонь двох кулеметів, двох гармат, знищив мінометну точку противника, чим забезпечив просування піхотних підрозділів.

Орденом Слави II ступеня нагороджений 13 березня 1945 р. за мужність і героїзм, проявлені під час Вісло-Одерської наступальної операції, зокрема, в бою 2-го лютого того ж року, коли особисто знищив до 20-и гітлерівців та ворожий спостережний пункт.

Ордена Слави I ступеня командир гармати 49-го гвардійського артилерійського полку 23-ї гвардійської стрілецької дивізії 3-ї ударної армії гвардії сержант В. О. Котробай удостоєний 15 травня 1946 р. – за героїзм, проявлений у вуличних боях в столиці рейху під час Берлінської наступальної операції (заключний етап війни).

У післявоєнний час переїхав до Вінниці. До виходу на заслужений відпочинок працював в органах громадського порядку.

Помер 2 січня 1995 р. Похований у Вінниці.

Мухін Олександр Максимович

Народився 1923 р. в с. Ташкем Уржумського району Кіровської області (Російська Федерація). Росіянин. До гітлерівського нашестя працював теслею на одному із заводів Новосибірська. Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни. Сапер 602-го полку

109-ї стрілецької дивізії 8-ї армії (Ленінградський фронт). Учасник оборони міста на Неві, прориву його блокади, за що нагороджений медалями «За оборону Ленінграда» та «За відвагу».

На початку лютого 1944 р. 8-а армія розгорнула бойові дії по визволенню від нацистських загарбників Естонії.

«У бою в районі Вайнамиза 21 лютого 1944 року, виконуючи неодноразові бойові завдання командування по розмінуванню мінних полів противника, – повідується у нагородній реляції, – молодший сержант Мухін знешкодив понад 80 мін, зробивши проходи для наших частин. Був поранений, однак після перев'язки знову повернувся у стрій…» Невдовзі на гімнастерці бійця з'явилася висока нагорода – орден Слави III ступеня.

Влітку бої на естонській землі відзначались ще більшою запеклістю.

«В бою біля населеного пункту Лійкола 15 червня 1944 року, – як напише згодом у нагородному листі командир полку полковник Путятін, – молодший сержант Мухін під вогнем противника відновив висаджений у повітря міст, тим самим дав можливість переправитись нашим танкам.

У бою 21 червня в районі висоти Хайспілон Вуорі він під вогнем противника зробив прохід у дротяних загородженнях і розмінував мінне поле противника, знешкодив 50 мін».

Полковник представив відважного сапера до ордена Червоної Зірки. Однак 15 липня 1944 р. по 109-й стрілецькій дивізії вийшов наказ про нагородження молодшого сержанта ще одним орденом Слави III ступеня.

А 2 грудня 1944 р., по завершенню Талліннської операції, хоробрий воїн був нагороджений срібною солдатською «Славою».

«У бою за острів Даго 2 жовтня 1944 року старший сержант Мухін, – відзначалось у нагородному листі, – під вогнем противника зробив десять проходів у дротяних загородженнях і знешкодив 15 протитанкових мін, чим забезпечив успішне просування наших частин. Переслідуючи ворога, що відходив, знищив 5 гітлерівців…»

Відзначився і на острові Езель та півострові Сирве: особисто знешкодив 100 протипіхотних та протитанкових мін, знищив кулеметну точку та шістьох загарбників.

Демобілізувавшись, здобув професію бухгалтера. В 1961 р. оселився в м. Козятині. Понад два десятиліття працював головним бухгалтером вокзалу станції Козятин-1.

Повним кавалером ордена Слави став 12 березня 1980 р., коли Президія Верховної Ради СРСР перенагородила його, відмінивши наказ № 057/ від 15липня 1944 р. по 109-й стрілецькій дивізії.

Помер у 2003 р.

Однорогов Василь Юхимович

Народився 24 грудня 1925 р. на хуторі Ульянівка Кропоткінського району Краснодарського краю (Російська Федерація). Українець. Зростав у багатодітній сім'ї, рано залишившись без батька. У трирічному віці разом з матір'ю переїхав в Азербайджан, звідти – в Омську область у колгосп «1 Травня». В 1942 р. закінчив середню школу. В Червоній армії з 1943 р.

У складі Воронезького фронту (пізніше – 1-го Українського) брав участь у боях на Лівобережній Україні, у форсуванні Дніпра в районі Малого Букрина, в запеклих сутичках з ворогом під Ковелем, Любліном. За ратні подвиги на українській землі нагороджений орденом Слави III ступеня.

Наступного «солдатського» ордена автоматник 60-го окремого гвардійського мотоциклетного батальйону 2-го гвардійського танкового корпусу (1-й Український фронт) гвардії молодший сержант В. Ю. Однорогов удостоївся за проявлену хоробрість під м. Форсет. Тоді, 19 січня 1945 р., діючи у розвідці, першим із групою бійців увірвався в розташування ворога, спричинивши в його рядах паніку і безпорядок, чим забезпечив швидке просування наступаючих радянських підрозділів. Особисто знищив гранатами гарнізон німецького доту. Крім того ще 10 гітлерівців та 2-х взяв у полон.

Повним кавалером ордена Слави став 29 червня 1945 р. – за мужність, проявлену у попередніх боях за оволодіння містом Прейсіш-Старгард (Західна Польща). Тоді, діючи в розвідці, вночі із групою бійців пробився за передній рубіж противника. Вогнем із автомата викликав у ворога паніку, чим забезпечив захоплення рубежу піхотинцями батальйону. Особисто знищив кулеметне

гніздо з обслугою і до 10-и гітлерівців. А під час очищення вулиць міста від автоматників – ще 8 фріців.

Після війни закінчив філософський факультет Київського держуніверситету. В 1969 р. став кандидатом філософських наук. Працював у Вінницькому державному медичному інституті (тепер: національному медичному університеті) ім. М. І. Пирогова. Вів активну громадську та військово-патріотичну роботу.

Помер 11 січня 1993 р. Похований у Вінниці.

Половинець Степан Андрійович

Народився 1925 р. в с. Семенівка Івановського району Херсонської області. Росіянин.

Коли розпочалася Велика Вітчизняна війна, йому виповнилося лише шістнадцять. Тоді став працювати на заводі «Красный двигатель», котрий виготовляв зброю для фронту. Як згадував уже у мирний післявоєнний час, лише пізніше зрозумів, який подвиг здійснили підлітки, замінивши батьків і братів біля верстатів, за кермом трактора; самі ж тоді вважали це звичайною роботою і рвались на фронт, на передову…

Солдатом-червоноармійцем став лише навесні 1943 р., коли Абінський райвійськкомат Краснодарського краю (Російська Федерація), нарешті, задовольнив його настійне прохання зі зброєю боронити рідну Вітчизну. Розпочав військову службу на Кубані навідником 45-міліметрової гармати 696-го стрілецького полку 383-ї стрілецької дивізії.

Уже у перших сутичках з ворогом зарекомендував себе з найкращого боку. 21 червня 1943 р. командир полку майор Кордюков «за відвагу і мужність, знищення значної кількості техніки і живої сили противника» представив артилериста до ратної відзнаки. В нагородній реляції говорилося:

«У боях за Батьківщину доблесно б’ється з німецькими загарбниками червоноармієць Половинець. Проявляє відвагу і мужність. Біля станиці Кримська в період бойових дій з 26 травня по 10 червня, не зважаючи на відчайдушний вогонь противника, сміливо висувався вперед і розстрілював ворогів з прямої наводки.

Знищив 3 кулемети з обслугами, протитанкову гармату, ліквідував 2 снайперських гнізда.

У бою за висоту 61 тов. Половинець знищив 2 кулеметні точки, ротний міномет і ворожий спостережний пункт.

30 травня під час відбиття контратаки противника влучними пострілами підбив фашистський танк, знищив до десяти ворожих солдатів…»

Тридцятого липня 1943 р. удостоєний ордена Червоної Зірки, а через чотири місяці – ще й ордена Вітчизняної війни II ступеня.

Тим часом визвольні бої гриміли уже на Кримському півострові. Не знала спочинку Степанова «сорокап'ятка». Особливо на підступах до Севастополя.

Як відзначав у нагородному листі командир полку, «…у запеклих сутичках з ворогом з 1.5 по 13.5.1944 р. тов. Половинець ще раз зарекомендував себе досвідченим, мужнім і відважним воїном. Він завжди перебував у бойових порядках піхоти і з прямої наводки знищив 7 кулеметів, 2 протитанкові гармати, 2 підводи з боєприпасами, 3 міномети та до 80 солдатів і офіцерів противника, чим забезпечив загальний успіх».

За проявлений ратний подвиг нагороджений орденом Слави III ступеня.

По завершенню Кримської наступальної операції дивізію було передано 33-й армії І-го Білоруського фронту. На початку 1945 року командир 45-міліметрової гармати сержант С. А. Половинець громив ворога уже на польській землі.

Дванадцятого січня розпочалася Вісло-Одерська стратегічна наступальна операція.

«У боях під час прориву ворожої оборони тов. Половинець, – йдеться у нагородній реляції, – проявив себе досвідченим командиром, мужнім і безстрашним воїном. 14.1.1945 р., перебуваючи у бойових порядках піхоти, з прямої наводки знищив три сильно укріплені вогневі точки противника, що серйозно перешкоджали нашому наступу, а 15.1.45 р. під час відбиття запеклої контратаки в районі села Ранахув особисто знищив з автомата двох гітлерівців…»

П'ятого лютого Степан Андрійович з бойовими товаришами неподалік міста Фюрстенберг переправились на західний берег Одера. «…Відразу ж після форсування ріки тов. Половинець всту-

пив у запеклий бій за розширення і утримання плацдарму. Влучним вогнем розгромив три вогневі точки, а під час відбиття запеклих контратак знищив десять гітлерівців. Своєю самовідданістю і героїзмом забезпечив виконання поставленого бойового завдання перед батареєю і полком…»

Удостоєний ордена Слави II ступеня.

Активну участь брав він і у наступі на столицю нацистського рейху.

«Тов. Половинець у боях 16 – 19 квітня 1945 року під час прориву оборони противника на плацдармі біля селища Лосов південніше міста Франкфурта-на-Одері, – писав у нагородному листі командир полку Герой Радянського Союзу майор Ложкін, – зарекомендував себе мужнім, хоробрим воїном. Перебуваючи з гарматою в бойових порядках піхоти, за чотири дні наступальних боїв вогнем своєї гармати знищив 3 кулеметних гнізда противника, бліндаж, а при відбитті п'яти відчайдушних контратак – до 25-и гітлерівців, чим сприяв бойовим успіхам полку…»

У ході наступу 383-я стрілецька Бранденбурзько-Феодосійська Червонопрапорна ордена Суворова дивізія обійшла Берлін з півдня, дійшла до Ельби, де зустрілася із союзниками. С. А. Половинцю, на жаль, брататись із ними не довелося. 19 квітня у передмістях Берліна під час запеклої контратаки він був важко поранений і евакуйований в госпіталь.

За проявлені у Берлінській наступальній операції героїзм і мужність 15 травня 1946 р. Президія Верховної Ради СРСР удостоїла хороброго фронтовика ордена Слави I ступеня.

У післявоєнний час оселився у м. Жмеринці. Працював машиністом, апаратником, техніком-технологом, майстром місцевого вагоноремонтного заводу, а з 1981 р. по 1990 р. – у вагонному депо. В 2004 р. удостоєний звання почесного громадянина м. Жмеринки.

Тихоняк Василь Іванович

Народився 1914 р. в с. Гелтос Баймаклійського району (Молдова). Українець. До Великої Вітчизняної війни мешкав у м. Вінниці.

На захист Вітчизни зі зброєю в руках став із перших днів віроломного вторгнення гітлерівських загарбників. Сповна пережив гіркоту відступу, втрату бойових товаришів, міст і сіл милої серцю України. У кожному поєдинку з ворогом бився до останнього. Але сили на початку війни були нерівними. Чотири рази закривавленого і напівживого його виносили з поля бою…

У кінці 1942 р. – на початку 43-го стояв на смерть на берегах Волги. І ворога далі не пустив. За проявлену хоробрість нагороджений медаллю «За оборону Сталінграда». А за активну участь у ліквідації оточеного там угруповання фашистських військ – орденом Вітчизняної війни II ступеня.

Згодом відзначився у Курській битві (будучи на той час старшим сержантом, командиром гармати 13-ї окремої винищувально-протитанкової бригади резерву Верховного Головнокомандування).

«У боях з ворогом у районі станції Понирі старший сержант Тихоняк, обслуга гармати проявили виняткову мужність, – говориться у нагородному листі. – Відбиваючи численні атаки фашистських танків і піхоти, артилеристи знищили два «тигри», два – підбито. Знищено також до двох взводів піхоти противника…»

За проявлену мужність командуючий артилерією 2-ї танкової армії нагородив 26 липня 1943 р. старшого сержанта В. І. Тихоняка орденом Червоної Зірки.

Напередодні Курської битви став комуністом, по її завершенні – гвардійцем (за бойові заслуги у серпні 1943 р. бригада, в якій служив, перетворена на 40-у гвардійську окрему винищувально-протитанкову артилерійську бригаду резерву Верховного Головнокомандування).

Другого березня 1944 р. на його грудях замайорів ще один орден Червоної Зірки – свідчення героїзму, проявленого тепер уже на білоруській землі.

«Гвардії старшина Тихоняк В. І. у боях 23 – 25 лютого 1944 року в районі с. Озарані Гомельської області, – писав у нагородному листі командир 278-го гвардійського винищувально-протитанкового артилерійського полку гвардії полковник Кузьмін, – підтримуючи наступ нашої піхоти під час переправи через річку Друть, на руках викотив на західний берег свою гармату і з прямої

наводки знищив шість вогневих точок противника, які серйозно перешкоджали просуванню наших частин…»

Відзначився також у боях у Східній Померанії, в інших кровопролитних поєдинках за звільнення поневоленої Європи.

«Під час боїв за м. Дешті (Східна Померанія), – йдеться в нагородній реляції, – 18.02.45 гвардії старшина Тихоняк одержав завдання вогнем гармати, у складі батареї, вибити противника з населеного пункту. Незважаючи на ураганний артилерійський і кулеметний вогонь, сміливо викотив гармату на зручну позицію і в упор розстріляв вогневі точки в кам'яних будівлях.

Звільняючи будинок за будинком, гвардії старшина Тихоняк з честю виконав покладене на нього завдання.

Після цього відбив дві відчайдушні атаки гітлерівців, які мали перевагу у вогневих засобах і прагнули будь-що оволодіти містом. Будучи без прикриття, артилеристи вели вогонь з гармати і особистої зброї, до того ж – під безперервним бомбуванням з повітря, артилерійським і автоматним вогнем. Гвардії старшина Тихоняк особистим прикладом запалював своїх підлеглих на смертельний бій, завдяки чому обслуга не допустила німців на завойовані рубежі.

У цьому бою обслугою тов. Тихоняка знищено 6 кулеметів, одну 75-міліметрову гармату, 2 снайперських гнізда, 35 солдатів і офіцерів противника…»

Наказом командуючого артилерією 1-го Білоруського фронту генерал-полковника В. Козакова подолянин був нагороджений орденом Слави III ступеня.

А дещо раніше на адресу Військової ради І-го Білоруського фронту надійшло представлення, в якому йшлося:

«Після прориву в 12 год. 30 хв. 14.01.45 р. ворожої оборони в районі Коханув – Ігнацув Люблінської області гвардії старшина Тихоняк з обслугою супроводжував наступаючу піхоту безпосередньо в її бойових рядах. Увірвавшись на висоту 170,5, розвернувши гармату в двохсот метрах від противника, артилеристи в упор повели нищівний вогонь по ворогу. При цьому гвардії старшина Тихоняк з обслугою знищили 2 кулеметних гнізда, 2 підводи з боєприпасами, до тридцяти солдатів і офіцерів противника…»

8 березня 1945 р. по І-у Білоруському фронту вийшов наказ про нагородження В. І. Тихоняка орденом Слави II ступеня.

Не менш хоробро воював він і в наступному місяці, коли канонади вже гриміли на підступах до нацистського рейху. У перші дні Берлінської наступальної операції гвардії старшина Тихоняк, його фронтові товариші вели гарячі бої за розширення плацдарму на західному березі річки Одер.

«У період наступу… в районі населених пунктів Гольцев, Гузов, Вульков, – констатується у нагородному листі, – гарматна обслуга гвардії старшини Тихоняка п'ять разів викочувала на пряму наводку гармату для знищення ворожих вогневих точок, які перешкоджали просуванню нашої піхоти. З 16 по 19 квітня гарматою тов. Тихоняка знищено три дзоти, чотири ручних кулемети, міномет і декілька десятків гітлерівців. Гвардії старшина Тихоняк як командир гармати проявив при цьому виняткову сміливість, хоробрість…»

За вміле командування гарматною обслугою, великі втрати, завдані ворогу, а також особисті хоробрість, мужність і героїзм, проявлені на берегах Одера, Указом Президії Верховної Ради СРСР від 31 травня 1945 р. нагороджений орденом Слави I ступеня.

Помер у 1977 р.

Шапошников Микола Степанович

Народився 1921 р. в с. Кулешовка Подгорненського району Воронезької області (Російська Федерація) в селянській сім'ї. Росіянин. Сімнадцятирічним юнаком завербувався у Сталінград на будівництво тракторного заводу. Працював будівельником. У 1939 р. Тракторо-Заводським райвійськкоматом призваний на службу в Червону армію.

Служив у Таллінні. Велика Вітчизняна війна застала його неподалік від естонської столиці – на острові Даго, де було розбито літні табори. Тоді, 22 червня 1941 р., о 4-й годині ранку оголосили тривогу, встигли видати по 25 патронів кожному піхотинцеві. Тоді ж ворог завдав бомбового удару. За ним розпочав артпідготовку. А невдовзі біля пошматованих осколками солдатських наметів з'явилися ворожі автоматники. Зав'язався бій.

Одинадцять настирливих атак гітлерівців відбили піхотинці 22 червня. Останню – рукопашну. Чотирьох ворожих солдатів за-

колов у тому гарячому поєдинку Микола Шапошников, але і сам отримав важке поранення.

Лише через кілька місяців повернувся у стрій. Був направлений у 41-й лижно-десантний батальйон і у його складі – під Ленінград.

У нелегкому бою десантникам вдалося відбити у ворога станцію Чудово. Але не обійшлося й без втрат – смертю героя поліг командир роти. Сержанту Шапошникову протягом трьох днів довелося виконувати його обов'язки, керувати діями підлеглих по відбиттю шалених контратак противника.

А далі знову не пощастило – потрапив на «мушку» ворожого снайпера. Розривна куля пробила каску, важко поранила в голову, плече. Знову госпіталь…

Після того, як лікарі зробили, здавалося б, неможливе, воював у 315-й стрілецькій дивізії на Сталінградському фронті, брав активну участь в оточенні багатотисячної армії генерал-фельдмаршала Паульса. Був поранений втретє.

Але і після цього повернувся у стрій – у 40-у ударну бригаду. В її складі взяв участь у Курській битві. Був нагороджений медаллю «За відвагу».

З-під Курська фронтові дороги пролягли в Білорусію. Тут теж було не легше, ніж на «вогняній дузі». Особливо під час Рогачовсько-Жлобинської наступальної операції.

«Командир гармати старший сержант Шапошников у боях за розширення плацдарму на правому березі р. Дніпра і за переправу через р. Друть, – писав у нагородному листі командир 1956-го винищувально-протитанкового артилерійського полку підполковник Хиценко, – проявив безстрашність, мужність і відвагу. Його гармата першою зайняла відкриту вогневу позицію і стала в упор розстрілювати контратакуючих німців. При цьому було знищено до взводу піхоти противника. Тоді ж по обслузі гармати із флангу відкрив вогонь ворожий станковий кулемет, двічі поранивши Шапошникова. Мужній командир не залишив поля бою. Розвернувши гармату, влучними пострілами у відповідь він знищив кулемет…

9 лютого 1944 року під селом Турськ тов. Шапошников підбив ворожий танк…»

За проявлені мужність і відвагу удостоєний ордена Слави ІІІ ступеня.

Восени до ратних нагород додався орден Червоної Зірки – за успішні бої під Ковелем, коли знищив чотири автомобілі з гітлерівцями та мінометну батарею, а також за утримання плацдарму на річці Нарев, коли після відчайдушної ворожої контратаки залишився без підтримки піхотинців…

15 жовтня 1944 р. старший сержант Шапошников нагороджений орденом Слави II ступеня – за успішне форсування р. Вісли в районі Сандомира, відбиття танкової атаки, за розширення захопленого плацдарму…

Взимку 1945-го під потужним ворожим обстрілом по нетривкій кризі форсував на підручних засобах Одер.

Неподалік Кюстріна виявив підземні аеродромні споруди гітлерівців, вивів їх з ладу, зруйнував снарядами злітну смугу.

А потім була битва за Берлін.

На останньому рубежі артилеристи рухалися вслід за танками. Але вони дійшли тільки до Шпреє – всі мости були висаджені в повітря. Крім того, підступи до річки інтенсивно прострілювались. Та все ж, не зважаючи на смертельну небезпеку, старший сержант Шапошников зумів переправити свою гармату на протилежний берег.

«29 квітня 1945 року під час форсування річки Шпреє, – повідує у нагородній реляції командир 1956-го винищувально-протитанкового полку 40-ї окремої Червонопрапорної винищувально-протитанкової артилерійської бригади резерву Верховного Головнокомандування полковник Хиценко, – старший сержант Шапошников проявив мужність і безстрашність. Викотивши гармату на передову позицію, він знищив дві кулеметні точки і одного фугасника. Це дозволило успішно форсувати річку Шпреє нашим піхотним підрозділам…

Під час штурму рейхстагу 30 квітня 1945 року просуванню наших підрозділів перешкоджали зенітна батарея та самохідна гармата. Відкривши вогонь, тов. Шапошников знищив одну зенітну гармату і самохідну, потім – кулеметну точку. Гітлерівці намагались підтягнути до місця бою піхоту, але помітивши автомашину з автоматниками, тов. Шапошников влучними пострілами розбив її…»

Згодом постало завдання вибити ворога з підвалу рейхстага. Для цього старшому сержанту Шапошникову та членам обслуги

довелося на руках викотити свою 1016-кілограмову гармату на балкон другого поверху сусіднього будинку і відкрити вогонь із такої незвичної для артилеристів позиції…

За проявлені у вуличних боях хоробрість, доблесть і героїзм Указом Президії Верховної Ради СРСР 15 травня 1946 р. М. М. Шапошников нагороджений орденом Слави І ступеня.

Та взяттям рейхстагу війна для нього не закінчилася. Остаточну перемогу святкував на Ельбі.

Радість виявилася подвійною. Тут у містечку Айзенберг знайшов своє подружнє щастя – познайомився з майбутньою дружиною Анастасією Архипівною, недавньою полонянкою, яку гітлерівці насильно вивезли з її рідних Никифорівців Немирівського району на Вінниччині у нацистське рабство і яка після звільнення працювала перекладачкою у радянській військовій комендатурі міста.

Демобілізувавшись, поїхав із молодою дружиною на її батьківщину. Відтоді подільські Никифорівці стали рідними і для нього. Працював у місцевому когоспі імені Калініна бригадиром рільничої та будівельної бригад, завідувачем тваринницької ферми.

Виховав п’ятеро дітей. Двоє синів стали професійними військовими.

З 1981 р. на заслуженому відпочинку. Та, не зважаючи на пенсійний вік, виявляв активність у громадській роботі. Був депутатом сільської ради, головою ради ветеранів села.

У 2004 р. відійшов у Вічність.

[41].

СОЛДАТИ-ФРОНТОВИКИ, НАГОРОДЖЕНІ ЧОТИРМА МЕДАЛЯМИ «ЗА ВІДВАГУ»

Білозор Павло Митрофанович, с. Руданське Шаргородського району;

Козоріз Іван Володимирович, с. Ольгопіль Чечельницького району;

Мороз Лука Антонович, с. Плоске Мурованокуриловецького району;

Січко Кирило Архипович, с. Яришів Могилів-Подільського району.

СОЛДАТИ-ФРОНТОВИКИ, НАГОРОДЖЕНІ ТРЬОМА МЕДАЛЯМИ «ЗА ВІДВАГУ»

Андрієць Герасим Матвійович, с. Заозерне Тульчинського району;

Бабійчук Федір Михайлович, с. Літинка Літинського району;

Барський Яким Михайлович, с. Юнашки Погребищенського району;

Блащук Іван Власович, смт Липовець;

Богатюк Семен Кирилович, с. Нестерварка Тульчинського району;

Вовк Василь Терентійович, с. Сальник Калинівського району;

Вовк Іван Степанович, с. Радянське Ямпільського району;

Галак Федір Іванович, с. Щучинці Жмеринського району;

Грабський Іван Григорович, с. Очитків Оратівського району;

Дяченко Марко Павлович, с. Кукули Піщанського району;

Дячук Іван Лук'янович, с. Слобода-Ялтушківська Барського району;

Закордонський Костянтин Степанович, с. Велика Кісниця Ямпільського району;

Іщук Василь Петрович, с. Черепашинці Калинівського району;

Капличний Франц Петрович, с. Затоки Барського району;

Кацанюк Мартьян Васильович, с. Миролюбівка Піщанського району;

Коваль Степан Фомич, с. Китайгород Іллінецького району;

Коровко Петро Микитович, с. Червона Гребля Чечельницького району;

Кроча Дмитро Феодосійович, с. Городище Піщанського району;

Куть Дем'ян Антонович, с. Томашпіль Хмільницького району;

Лесик Никифор Федорович, с. Сербанівка Хмільницького району;

Мазур Леонід Іванович, с. Марківка Немирівського району;

Мартинов Георгій Іванович, с. Нестерварка Тульчинського району;

Медвідь Андрій Софронович, с. Сумівка Бершадського району;

Немирівський Сергій Іванович, с. Бритавка Чечельницького району;

Осадчук Іван Маркович, смт Сутиски Тиврівського району;

Осадчук Федот Онуфрійович, с. Жабокричка Чечельницького району;

Пацанівський Йосип Якович, с. Червона Трибунівка Калинівського району;

Підвальний Сидір Григорович, с. Бондурівка Чечельницького району;

Прилипко Василь Григорович, с. Пороги Ямпільського району;

Синюченко Федір Володимирович, м. Погребище;

Семенюк Макар Герасимович, с. Жаданівка Іллінецького району;

Скаженюк Михайло Степанович, с. Комаргород Томашпільського району;

Слободянюк Петро Онуфрійович, с. Радянське Ямпільського району;

Тимченко Михайло Іванович, с. Гостинне Немирівського району;

Ткач Станіслав Вікентійович, с. Тартак Чечельницького району;

Ткачук Михайло Олександрович, с. Антонівка Томашпільського району;

Тросюк Афанасій Харлампович, с. Мончин Погребищенського району;

Юсипишин Олександр Якимович, с. Бондурівка Чечельницького району;

Яременко Андрій Григорович, с. Порик Хмільницького району.

ІЗ КОГОРТИ СЛАВИ
(Інші видатні вінничани)

Алексєєв Сергій Петрович

Народився 1 квітня 1922 р. в с. Плискові Погребищенського району в сім'ї медичних працівників. Батьки, родом із Росії, опинилися в Україні під час Першої світової війни. По її завершенні оселились на Поділлі. Батько Петро Сергійович завідував у Плискові сільською амбулаторією, мати Олена Олександрівна – працювала у ній медичною сестрою.

Першу половину життя С. П. Алексєєв був військовим льотчиком, другу – письменником, журналістом…

Із 1932 р. жив у родичів у Воронежі, через рік – у Москві. Навчаючись у столичній школі, щоліта приїздив до Плискова. В 1940 р. закінчив десятирічку. Захопився авіацією. Закінчивши місцевий аероклуб, був направлений в авіаційне училище в м. Постави (Західна Білорусія). Однак навчання у ньому перервала війна. Літній табір, в якому перебували курсанти, фактично виявився

розгромленим ворогом. Із вцілілими товаришами по зброї з боями довелось відходити на схід.

Згодом за наказом командування був переміщений в м. Калінін, звідти – направлений в Оренбурзьке військове льотне училище.

По завершенні навчання у ньому попросився на фронт, проте отримав наказ випробовувати нові типи літаків, навчати курсантів.

Під час одного з випробувальних польотів у бойової машини відмовив двигун. Літак все ж вдалося посадити, але сам із важкими травмами потрапив до лікарні. Тоді, під час екстремальної посадки, пошкодив хребет, отримав струс мозку. З авіацією довелося попрощатися…

Після війни працював у видавництві «Детская литература», з 1967 р. – головний редактор журналу «Детская литература».

Автор численних творів для дітей («Історичні повісті», «Декабристи», «Йде війна народна», «Небувале буває», «Птиця – слава», «Гвардійська розмова», «Останній штурм» та ін.). Тривалий час був членом правлінь Спілок письменників СРСР і РРСФР.

Твори С. П. Алексєєва відзначені Державною премією РРСФР ім. Н. К. Крупської (1970 р.), премією Ленінського комсомолу (1979 р.), Державною премією СРСР (1984 р.). У 1978 р. Міжнародна рада з дитячої та юнацької літератури присудила йому почесний диплом Г. К. Андерсена.

У 1984 р. із групою українських письменників у черговий раз відвідав рідний Плисків, зустрівся з його мешканцями, творчою молоддю Погребищенського району.

Помер 15 травня 2008 р.

Похований у м. Москві.

Бажанов Юрій Павлович

Уродженець м. Козятина (народився 10 квітня 1905 р. в сім'ї місцевих залізничників). У приміщенні, де сьогодні навчаються вихованці міської середньої школи № 2, на світанку XX століття здобував освіту. У п'ятнадцять років вступив добровольцем в ряди Червоної армії, у якій дійшов від рядового бійця до маршала артилерії.

У 1926 р. по закінченні Київської артилерійської школи Юрій Павлович став червоним командиром. Спочатку командував взводом, потім був помічником командира батареї, політруком дивізіону, командиром батареї. А в 1931 р. молодий офіцер поступив у військово-технічну академію. Наступного року на базі факультету, на якому навчався, була організована артилерійська академія. Її випускник Ю. П. Бажанов отримав призначення у Ленінградський військовий округ, де став командиром артилерійського дивізіону.

Грамотного і перспективного командира запримітило керівництво, висунувши Ю. П. Бажанова на викладацьку роботу. Він передавав свої знання і досвід слухачам артилерійських курсів командирів у Ленінграді, був призначений начальником І-го Московського артилерійського училища ім. Л. Б. Красіна.

З перших днів Великої Вітчизняної війни училище отримало особливо відповідальне завдання: розпочати підготовку командирів перших частин «катюш». Начальник училища був призначений і начальником штабу формування цих частин. Вони, пройшовши підготовку в казармах на Хорошевському шосе і на полігоні Алабіно, направлялися на захист Москви. Прагнув на фронт і Ю. П. Бажанов. А збулося це на початку сорок другого. Юрій Павлович, який уже був у званні полковника, став начальником оперативної групи гвардійських мінометних частин Південно-Західного фронту. В березні того ж року йому присвоїли звання гвардії генерал-майора. Коли ж була введена посада заступника командуючого артилерією фронту з бойового використання мінометних частин, знову згадують ім'я уродженця Козятина. До речі, на цій посаді він отримав звання генерал-лейтенанта артилерії.

Коли Велика Вітчизняна війна наближалася до кінця, талант заступника начальника командуючого артилерією 39-ї армії Ю. П. Бажанова набув справжнього розквіту. Під його безпосереднім компетентним керівництвом розроблялись і реалізовувались усі плани забезпечення армійських операцій з використанням тисяч гармат і мінометів.

Не закінчилася для Юрія Павловича війна перемогою над фашистською Німеччиною. Невдовзі йому довелося брати активну участь у бойових діях проти японських мілітаристів на Далекому Сході. Після розгрому самураїв Ю. П. Бажанов був командуючим артилерією Приморського військового округу.

У 1952 р. Ю. П. Бажанов закінчив Академію Генерального штабу Збройних Сил СРСР, а через три роки – призначений начальником артилерійської радіотехнічної академії протиповітряної оборони ім. Говорова.

Протягом вісімнадцяти років перебував на цьому посту. Хоч зайнятість була надзвичайно високою, однак Юрій Павлович захистив дисертацію і отримав ступінь кандидата військових наук, потім став професором.

У 1958 р. Ю. П. Бажанов – генерал-полковник, а з 1965 р. – маршал артилерії.

За видатні заслуги перед Батьківщиною нагороджений двома орденами Леніна, трьома – Червоного Прапора, орденом Суворова II ступеня, орденами Кутузова I і II ступенів, двома орденами Червоної Зірки, медалями.

Помер 8 січня 1975 р. у Харкові [154, С. 31, 32].

Будкер Герш Іцкович (Андрій Михайлович)

Відомий радянський вчений-фізик, доктор фізико-математичних наук, професор, колишній директор Інституту ядерної фізики Сибірського відділення АН СРСР, лауреат Ленінської премії, Державної премії СРСР.

Народився 1 травня 1918 року в с. Стара Мурафа Мурафської волості Ямпільського повіту Подільської губернії (тепер с. Мурафа Шаргородського району). Село розмістилося біля річки Мурафа, на якій стояв водяний млин. У цьому млині батракував батько – Іцхак Будкер. Коли немовляті Гершу виповнилося лише два роки, батько трагічно загинув. Мати майбутнього вченого була доброю, працьовитою і набожною жінкою. З ранніх літ Герш уже знав напам'ять цілі розділи Талмуду.

У другій половині 20-х років сім'я Будкерів переїхала до Вінниці. Будкер навчався у Вінницькій середній школі № 9, а 1936 року став студентом фізичного факультету Московського університету. Фізика як наука захопила юнака. Ще в університеті він зумів настільки розширити свої знання, що теорія відносності і квантова механіка, які він розумів глибоко, стали для нього життєвим покликанням.

Свою першу працю А. М. Будкер виконав ще в студентські роки під керівництвом І. Є. Тамма. Вона була присвячена проблемі пошуку тензора енергії-імпульсу електромагнітного поля в рухомих середовищах. Можливо, вже тут майбутній академік побачив величезні перспективи у дослідженнях таких складних систем, як потужно-струменеві прискорювачі та термоядерні реактори.

Останній екзамен в університеті А. М. Будкер склав 23 червня 1941 року й одразу ж пішов у діючу армію. Був на фронті до самого завершення війни. Пройшов шлях від рядового до полковника. Після повернення його запрошують у теоретичний відділ Лабораторії № 2 Академії наук СРСР, якою керував І. В. Курчатов (пізніше Інститут атомної енергії ім. І. В. Курчатова). Тут виконував цикл робіт з кінетики атомних реакторів. Пізніше, вже у Дубні, виявив інтерес до теорії циклічних прискорювачів, першим запропонував оригінальний спосіб ефективного виведення пучка заряджених частинок з прискорювача, за що у 1949 році був удостоєний Державної премії СРСР.

Всесвітню популярність А. М. Будкеру принесли висунуті ним ідеї щодо створення термоядерних установок з магнітними корками та використання методу «електронного охолодження» у прискорювальній техніці. Він запропонував декілька нових напрямів у фізиці плазми та керованого термоядерного синтезу, які покладені в основу сучасних досліджень у багатьох наукових центрах світу.

Особливо плідною була робота А. М. Будкера у 1958 – 1977 роках на посту директора Інституту ядерної фізики Сибірського відділення АН СРСР, який став за його керівництва найбільшим ядерно-фізичним центром і дав змогу здійснити уродженцю Вінниччини творчі задуми в галузях фізики, техніки та організації науки. Саме тут йому вдалося вирішити фундаментальне на той час завдання щодо одержання зустрічних пучків електронів та позитронів, за що в 1967 р. удостоєний Ленінської премії.

Помер А. М. Будкер у 1977 р. [133].

Буянов Микола Гурійович

«Про нагородження
Миколи Буянова

Наказ № 6888

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ
ПРЕЗИДЕНТ ІТАЛІЙСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Декрет від 30 березня 1985 року
на підставі: Декрету від 4 листопада 1932 року № 1432 і наступних правок;
Декрету від 23 жовтня 1942 року № 1195 і наступних правок;
Провідного законодавчого декрету від 21 серпня 1945 року № 518,
а також Закону від 14 травня 1965 року № 502,
Закону від 11 травня 1970 року № 290;
за пропозицією міністра оборони
нагороджується

ЗОЛОТОЮ МЕДАЛЛЮ
«ЗА ВОЇНСЬКУ ДОБЛЕСТЬ»
(посмертно)

***Буянов Микола**, який народився 8 квітня 1925 року в Могилеві-Подільському на Україні (Радянський Союз).*

«Молодий український громадянин здійснив втечу в містечку С. Джованні Вальдарно із німецького полону і вступив у партизанський загін.

Пам'ятаючи про звірства нацистів на Батьківщині, він неодноразово добровільно брав участь у підривних операціях і, презираючи небезпеку, вміло доводив їх до переможного кінця.

8 липня 1944 року під час прикриття евакуації тих, хто залишився живим після кривавої операції ворога, здійсненої 4 липня 1944 року в містечку Кастельнуово де Саббіоні, не зважаючи на наказ командира на відступ, стримував ворога на більш висуну-

тому вперед рубежі, ніж йому було наказано, зупинив тим самим каральну операцію і пересування противника.

Тим самим він сприяв успішній евакуації мирного населення. Один, практично без захисту, вичерпавши боєприпаси, зрешечений кулями, поліг смертю хоробрих».

Сеччано ді Каврілья, 8 липня 1944 року.

Міністр оборони видає це свідоцтво,
що вдостоверяє вручення високої нагороди.
Рим, 27 лютого 1986 року

Міністр Дж. Спадоліні

Зареєстровано в Держконтролі
29 серпня 1985 року.
Реєстр 27D, аркуш 215» [2].

Вознюк Василь Іванович

Народився 1 червня 1906 р. в м. Гайсині.

Військовослужбовець. Начальник полігону Капустин Яр, випробувач техніки.

Генерал-полковник, кавалер десяти орденів та дванадцяти медалей.

Герой Соціалістичної Праці, лауреат Ленінської премії.

Помер 14 вересня 1976 р. [160].

Давидзон Яків Борисович

Народився 27 лютого 1912 р. в смт Муровані Курилівці.

У роки Великої Вітчизняної війни був партизанським фотокореспондентом газети «За Радянську Україну» у з'єднаннях С. А. Ковпака, О. Ф. Федорова та М. М. Попудренка, створив справжній фотолітопис партизанського руху в Україні. Нагороджений орденами Червоного Прапора, Вітчизняної війни II ступеня, медаллю «Партизану Великої Вітчизняної війни» I ступеня.

Після війни майже півстоліття працював фотокореспондентом у редакції газети «Радянська Україна» (з 1991 р. – «Демократична Україна»). Удостоєний двох орденів «Знак Пошани».

Заслужений працівник культури УРСР (1968 р.), заслужений журналіст УРСР (1987 р.). Лауреат Державної премії УРСР ім. Т. Шевченка (1977 р.) – за фотокореспонденції про ратні та трудові подвиги співвітчизників, портрети передовиків народного господарства, науки і культури.

В останні роки життя мешкав у м. Вустер (штат Массачусетс, США), де помер 26 січня 1998 р.

Зарудний Микола Якович

Народився 1921 р. на Київщині. У Вінниці закінчив 10 класів і за путівкою обкому комсомолу вступив до Українського інституту журналістики у Харкові. Працював у редакції газети «Ворошиловградська правда». Після визволення Вінниччини трудився в обласній газеті. Влітку 1944-го добровільно пішов до війська, а через рік повернувся в редакцію «Вінницької правди», де працював до 1960-го року. В 1961 – 1963 рр. – головний редактор, заступник директора кіностудії ім. О. Довженка. Згодом став відомим письменником. Лауреат Державної премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка [29].

Земляк Василь Сидорович

Народився 23 квітня 1923 р. в с. Конюшівка Липовецького району. Справжнє прізвище – Вацик. За національністю – чех. У 1940 – 1941 рр. навчався в Харківському авіаційному училищі, по закінченні якого повернувся на Вінниччину. Учасник Великої Вітчизняної війни. Партизанив у Козятинському, Погребищенському районах Вінниччини та у Ружинському районі Житомирської області.

З початком гітлерівської навали вступив у винищувальний батальйон. 7 липня 1941 р. в бою з ворожою десантною групою був поранений, що змусило залишитись на окупованій території. Одужавши, твердо став на шлях боротьби з нацистськими загарбниками. Першим кроком було створення антифашистського підпілля. У Миколаївці (чешському селі на Вінниччині), Михайлині, Юзефівці, Флоріянівці, Куманівці, Мшанцю знайшов спільну мову

з ровесниками-комсомольцями, які через юний вік та інші обставини залишились осторонь мобілізації в Червону армію. Свою діяльність молоді патріоти почали з антифашистської агітації серед населення, збору зброї та боєприпасів. Згодом ряди підпільників поповнили комуністи та безпартійні.

Роздобувши зброю, В. С. Вацик став на чолі бойової групи. Навесні 1942 р. власноручно вбив поліцая, а влітку – поранив іншого. Того ж року разом із бійцями-партизанами Діденком і Боробчуком на ділянці залізниці між Голендрами і Кордишівкою демонтував рейку, внаслідок чого зазнав аварії військовий ешелон. Загинули та зазнали каліцтва більше сорока румунських солдатів. Навесні наступного року В. С. Вацик зі своєю групою роззброїв поліцейську охорону на Юзефівському цукровому заводі, а в кінці 1943 р. неподалік с. Кордишівки із засідки вбив начальника Самгородоцької жандармерії Ріхтера.

Вдалу операцію народні месники, серед яких був й В. С. Вацик, здійснили в ніч на 26 жовтня 1943 р. Тоді неподалік станції Кордишівка вони знову демонтували ланку залізничної колії, через що зійшов під укіс товарний ешелон, що рухався в напрямку Києва. Причому частина задніх вагонів перегородила паралельну залізничну колію. Це призвело до аварії зустрічного поїзда. В результаті було виведено з ладу 2 паровози та 20 вагонів із різноманітним військовим вантажем.

Після війни працював завідувачем відділу Козятинського райвиконкому, керуючим відділку радгоспу в селищі Червоному на Житомирщині. Одночасно заочно навчався в Житомирському сільськогосподарському інституті. Працював у редакції газети.

1958 р. переїхав до Києва для роботи на посаді головного редактора видавництва «Молодь». У 1963 – 1966 роках – головний редактор Київської кіностудії ім. О. Довженка, а в 1964 – 1969 рр. – керівник її сценарійної майстерні.

Друкувався з 1945 р. Перші його оповідання і нариси відображають воєнне минуле («Родина Сосніних», «Вони залишились невідомими», «Дочка лісника»). У повістях «Рідна сторона», «Кам'яний Брід» порушуються складні проблеми післявоєнного села, яке автор дуже добре знав.

Партизанській боротьбі присвячені повісті «Гнівний Стратіон», «Підполковник Шиманський», «Ніч без милосердя».

Визначним явищем в українській літературі стали його романи «Лебедина зграя», «Зелені Млини», відзначені Державною премією УРСР ім. Т. Г. Шевченка (посмертно) [39, С. 64 – 66].

Помер 17 березня 1977 р.

Кондратюк Анатолій Герасимович

Народився 1913 р. в с. Скарженівка Теплицького району в сім'ї службовця.

Трудову діяльність розпочав у 1936 р. після закінчення Одеського кредитно-економічного інституту. Працював інспектором відділення Держбанку в м. Куп'янську Харківської області, згодом, тривалий час, – на різних посадах у фінсових установах України.

В період Великої Вітчизняної війни брав активну участь у партизанській боротьбі на території Вінницької, Київської та Одеської областей, входив до складу міжрайонного підпільного комітету КП(б)У, був заступником його секретаря.

Командир 2-ї партизанської бригади ім. Й. Сталіна.

Відлік своєї бойової біографії вона вела з 26 жовтня 1941 р. Тоді на базі партійної організації Теплицького району був створений партизанський загін під командуванням А. Г. Кондратюка. В його рядах на початковому етапі налічувалось всього 10 чол.

Через два роки він перетворився у потужне партизанське формування, яке нараховувало майже три тисячі бійців. 7 січня 1944 р. бригада з'єдналася з наступаючими частинами Червоної армії і була розформована.

За період її бойової діяльності народними месниками проведено 72 бойові операції. У боях знищено 4250 ворожих солдатів і офіцерів та зрадників Батьківщини, 124 паравози, 1800 вагонів, 10 танків, 11 бронемашин, літак, 9 залізничних, 5 шосейних мостів. Крім того, партизанами було роздано населенню: хліба – 4000 тонн, цукру – 130 тонн, великої рогатої худоби – 3440 голів, свиней та овець – 20000 голів, коней – 2100. Велика увага надавалась агітаційно-пропагандистській та масово-політичній роботі серед населення, яка підривала засади окупаційного режиму.

З 1944 р. А. Г. Кондратюк перебував на керівній господарській роботі у м. Вінниці. Працював директором кондитерської,

швейної фабрик, приладо-ремонтного заводу, був керуючим міським відділенням Держбанку.

Нагороджений орденом Червоного Прапора, Богдана Хмельницького І ступеня, медалями.

Із 1968 р. – пенсіонер.

Помер 26 вересня 1984 р.

Похований у м. Вінниці [24].

Левада Олександр Степанович

Народився 1909 р. в с. Кривчунка Жашківського району Черкаської області. Закінчив семирічку та Маслівську агропрофшколу, три роки вчителював, був на комсомольській роботі, кореспондентом газети «Комсомолець України».

У 1930 р. переїхав до Вінниці, навчався в педагогічному інституті. Один із організаторів літературного життя в місті та області. Очолював літературний гурток при редакції місцевої газети, в якій деякий час працював. Після військової служби, яку відбував у вінницькому гарнізоні, завідував літературно-меморіальним музеєм М. Коцюбинського. Один із засновників Будинку літератури й мистецтва, що діяв на громадських засадах при музеї, а також обласного літературного об'єднання.

У 1937 р. зазнав репресій, ув'язнення, проте через якийсь час був звільнений. Останніх два з половиною роки перед війною працював викладачем у Вінницькому педагогічному училищі.

На початку війни пішов добровольцем на фронт, брав участь у війні як кореспондент фронтових газет.

У післявоєнний час працював у міністерствах кінематографії і культури, секретарем правління Спілки письменників України.

За сценарій до кінофільму «Родина Коцюбинських» удостоєний Державної премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка [115].

Муравський Павло Іванович

Український хоровий диригент і педагог, Герой України, народний артист України, професор Національної музичної академії

ім. П. І. Чайковського, лауреат Державної премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка.

Народився 30 липня 1914 р. в с. Дмитрашківка Піщанського району. У 1921 – 1928 рр. – учень місцевої семирічної школи, в 1930 – 1934 рр. – студент Київського музичного технікуму, в 1934 – 1936 рр. – учитель музики середньої школи м. Чорнобиля.

У 1936 р. поступив на диригентсько-хоровий факультет Київської державної консерваторії, котру закінчив у 1941 р.

В 1941 – 1942 рр. – курсант Ленінградського військово-морського училища протиповітряної оборони, художній керівник училища. У 1942 – 1943 рр. – командир зенітного взводу Північної Тихоокеанської флотилії та художній керівник полкового хору. В 1943 – 1946 рр. – художній керівник і головний диригент Червонофлотського ансамблю пісні і танцю Північної Тихоокеанської флотилії. Нагороджений орденом Червоної Зірки та медаллю «За перемогу над Японією».

В 1946 – 1948 рр. – диригент Державної академічної капели «Думка», викладач Київського музичного училища. В 1948 – 1964 рр. – художній керівник і головний диригент Державної Української хорової капели «Трембіта». Одночасно викладач кафедри хорового диригування Львівської державної консерваторії ім. М. В. Лисенка (1951 – 1955 рр.). В 1964 – 1969 рр. – художній керівник і головний диригент Державної заслуженої академічної хорової капели «Думка», а також (за сумісництвом) художній керівник студентського хору Київської державної консерваторії ім. П. І. Чайковського, викладач кафедри диригування.

В 1951 р. удостоєний звання заслуженого діяча мистецтв УРСР, у 1960 р. став народним артистом УРСР. У 1969 р. йому присвоєно звання доцента, в 1976 р. – професора кафедри хорового диригування.

У 1979 р. здобув звання лауреата Державної премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка.

З 1995 р. до останніх днів життя – художній керівник студентського хору Національної музичної академії ім. П. І. Чайковського.

23 березня 2009 р. удостоєний звання Героя України.

Нагороджений орденами Держави, Трудового Червоного Прапора, «Знак Пошани», «За заслуги» II ступеня.

Помер 2014 р.

Романченко Олександр Юхимович

Радянський і російський фізик, спеціаліст у галузі фізики, лауреат Ленінської премії (1961 р.) – за роботу у складі групи із серійного виробництва бойових частин для ракет.

Народився 8 серпня 1922 р. в с. Осіївка Бершадського району в сім'ї сільського вчителя. Закінчив Устянську середню школу. До війни вступив у Київський політехнічний інститут.

У липні 1941-го став добровольцем частини особливого призначення. Потрапив у полон. У жовтні того ж року здійснив вдалу втечу, дістався до рідного села. Зв'язався з підпільниками, став членом партизанського загону, був радистом і розвідником. З 1944-го – воював на фронті. Після важкого поранення довго лікувався в госпіталі, демобілізувався по інвалідності.

Повернувся на радіотехнічний факультет КПІ, який закінчив з відзнакою у 1948 році. Працював у Курчатовському інституті, Сведловську-45, Обнінську. У 1980 році переїхав у Москву для роботи в Інституті теоретичної та експериментальної фізики, де працював до 2002 року. У 2012 році, на 90-му році життя, повернувся в Обнінськ, де живуть його діти, внуки і правнуки. Олександр Юхимович протягом багатьох років підтримував зв'язки з колективом Осіївської школи, надсилав матеріали про діяльність партизанів і підпільників до районної газети [47, С. 905].

Стаднюк Іван Фотійович

Народився 1920 р. в селянській родині в с. Кордишівка Вінницького району. Навчався в Харківському комуністичному інституті журналістики.

Потім армія. Смоленське військово-політичне училище, по закінченні якого в 1941 році, отримавши військове звання, був направлений у Західну Білорусь, де й застала його війна. З перших її хвилин і до останнього дня майбутній письменник був учасником кровопролитних боїв.

Не думав тоді Іван Фотійович, що йому, молодому політпрацівнику, журналісту, доведеться стати художнім літописцем перших найважчих днів вселюдської трагедії в трилогії, яку назве коротким словом «Війна».

Після вікопомної Перемоги він, фронтовий кореспондент, закінчив військову академію ім. Фрунзе. До 1958 р. працював військовослужбовцем.

Доля розпорядилася так, що все своє творче життя жив і працював у Москві. Але його серце, сповнене великих і щирих почуттів, завжди було з дорогими і близькими йому людьми, з їх болями і радощами. «Сідаючи за письмовий стіл, – зізнавався він, – я ніби сповідаюсь перед своїми земляками-вінничанами. Кожен приїзд на Вінниччину – це, перш за все, зустрічі з односельчанами, друзями, ветеранами-фронтовиками, нове накопичення сил і енергії для подальшої творчої праці…»

Почав друкуватися з 1940 року. Армійським будням присвячені його збірники повістей і оповідань «Серце солдата», «Люди зі зброєю», «Місце зустрічі – фронт», «Серце пам'ятає», «Людина не здається», «Максим Перепелиця», роман «Люди не ангели».

Подією в літературі 70-х років став вихід згадуваного роману-трилогії «Війна», в якому відтворена реальна обстановка на фронті.

Писав також п'єси та кіносценарії. Окремі його п'єси ставились на сцені Вінницького музично-драматичного театру ім. М. Садовського, а фільми знімалися на території Вінниччини.

Лауреат Державної премії СРСР (1983 р.). Помер 1994 р.

Трофимчук Михайло Гнатович

Народився 1922 р. в с. Сиваківці Липовецького району, українець, службовець. Учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни. Заступник начальника штабу бригади. Майор. За ратні подвиги нагороджений орденом Червоного Прапора, трьома орденами Червоної Зірки, орденом Вітчизняної війни I ст.

У післявоєнний період начальник полігонів ПТО Капустин Яр, Сари-Шаган. Генерал-майор. За заслуги у випробуванні нових видів зброї удостоєний ордена Леніна. Лауреат Ленінської премії.

Помер 3 вересня 1985 р. Похований у Києві [141, С. 376; 9].

Тушевський Володимир Іванович

Народився в с. Соломірка Хмільницького району. Національний Герой Польщі.

На початку німецько-радянської війни В. І. Тушевський отримав своє перше бойове хрещення під містом Мурманським, за що був відзначений керівництвом військової частини… У 1944 році під час формування частин Війська Польського допомагав полякам освоювати зразки нової бойової техніки.

Перша польська танкова бригада імені Героїв Вестер-плятте з боями підійшла у 1944 році до Варшави. Важкими були бої за селище Студзянки. Поселення чотирнадцять разів переходило із рук в руки. Відбулося форсування р. Вісли. Та перша спроба переправитися на протилежний берег не вдалася. Танк Т-34, на якому механіком-водієм був наш земляк, плив на паромі. Прямим влученням снаряда був розбитий. Екіпаж зумів врятуватися. Взявши іншу машину, танкісти знову кинулись у бій. У районі міста Гданська гарматним вогнем машину знову було підбито. Командир танка загинув, а молодого радиста Радика Заморського поранено у руку. Вибравшись через нижній люк, побачив ворогів, які бігли прямо до нього, ручними гранатами закидав їх. Та звідкілясь взявся німецький офіцер, котрий почав стріляти з пістолета. Падаючи, В. Тушевський застрелив і його.

Знайшли відважного танкіста бійці іншої військової частини. Свої ж вважали, що екіпаж повністю загинув. Помираючого Володимира Івановича доставили у госпіталь. Поранення в живіт, велика втрата крові ускладнювали лікування. Але богатирське здоров'я земляка перемогло смерть. Він вижив і після війни трудився у Москві.

За проявлені відвагу і героїзм удостоєний звання Національного Героя Польщі [100, С. 133].

Шмаров Валерій Миколайович

Народився 14 серпня 1945 р. в с. Жолоби Томашпільського району у сім'ї військовослужбовців. Закінчив Київський технікум радіоелектроніки, Київський державний університет ім. Т. Г. Шев-

ченка. Трудову діяльність розпочав у 1966 р. на підприємстві військово-промислового комплексу – виробничому об'єднанні «Київський радіозавод». З 1987 р. директор Жулянського машинобудівного заводу. З 1932 р. перший заступник генерального директора Національного космічного агентства України, брав участь у розробці та реалізації Національної космічної програми України. У червні 1993 р. Указом Президента України призначений віце-прем'єр-міністром України з питань військово-промислового комплексу, а з серпня 1994 р. – одночасно й міністром оборони України. З липня 1995 р. до липня 1996 р. – міністр оборони України. Народний депутат України (1998 – 2002 рр.). Нагороджений орденами Трудового Червоного Прапора, «Знак Пошани» [117, С. 490].

Вінничани – Герої Російської Федерації

Квочур Анатолій Миколайович (нар. 16.04.1952 р.) – заслужений льотчик-випробувач. Герой Російської Федерації (1992). Народився в с. Мазурівка Чернівецького району Вінницької області.

Нікітіч Юрій Іванович (19.04.1967 – 08.01.1995) – командир розвідувальної роти 234-го гвардійського парашутно-десантного Чорноморського ордена Кутузова 3-го ступеня полку 76-ї гвардійської повітряно-десантної Чернігівської Червонопрапорної дивізії, гвардії капітан, українець. Герой Російської Федерації (1995, посмертно). Народився в смт Липовець Вінницької області.

У НЕОГОЛОШЕНИХ ВІЙНАХ МИРНОГО ЧАСУ (ВИКОНУЮЧИ «ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНИЙ ОБОВ'ЯЗОК»…)

У 20-х – 40-х роках XX століття

У минулому столітті на теренах СРСР досить популярним було твердження К. Маркса про те, що світом бродить привід – привід комунізму. Він став основою більшовицької ідеологічної доктрини про неминучість перемоги комунізму в усьому світі. Але за омріяну перемогу потрібно боротись. Рішуче й наполегливо, не шкодуючи матеріальних ресурсів, життя мільйонів людей та крові…

З утвердженням в СРСР більшовицької влади розпочалося глобальне протистояння двох світових систем – Сходу і Заходу. Саме воно призвело до Другої світової війни.

Новітні напрацювання науковців та розсекречені архівні документи засвідчують, що полум'я трагедії світового масштабу спалахнуло після злочинної змови двох тиранів (Гітлера і Сталіна) у серпні 1939 р., коли обидві сторони тодішнього переговорного процесу, використовуючи, як тактичну зброю, дипломатію, намагалася отримати власні вигоди.

Сама ж змова або ретельно замовчувалась, або інтерпретувалась у визначеному ідеологічно-пропагандистському ключі. Так, у праці українських учених Миколи Литвина та Кіма Науменка «Сталін і Західна Україна. 1939 – 1941 рр.» читаємо:

«Упродовж півстоліття Москва нав'язує світові свою версію Другої світової війни, покладаючи провину виключно на Гітлера та на авторів Мюнхенської угоди – Англію і Францію, приховуючи роль більшовицької імперії та диктатора Сталіна. Ще й сьогодні дискутується проблема, чи була альтернатива у Сталіна в серпні 1939 р., коли в Москві одночасно тривали переговори з англо-

французькою військово-дипломатичною делегацією та з представником Гітлера міністром закордонних справ Ріббентропом.

Утім, за іронією долі, відповідь на це питання дав сам Сталін у своєму виступі перед членами Політбюро ЦК ВКП(б) 19 серпня 1939 р. Нещодавно виявлений в одному з архівів текст цього виступу, за слушним висловом відомого російського історика Ю. Афанасьєва, «не залишає жодних сумнівів щодо агресивних намірів радянського керівництва та його прямої участі у розв'язанні Другої світової війни». Диктатор говорив відверто: «Питання миру чи війни вступає в критичну для нас фазу. Якщо ми заключимо договір про взаємодопомогу з Францією і Великобританією, Німеччина відмовиться від Польщі. Війна буде відвернена… Якщо ми приймемо пропозицію Німеччини щодо укладення з нею пакту про ненапад, вона, звичайно, нападе на Польщу і втручання Франції та Англії в цю війну стане невідворотним. Західна Європа зазнає серйозних збурень і безпорядків». Сталін зробив вибір: «Ми повинні прийняти німецьку пропозицію і ввічливо відправити назад англо-французьку місію. Першою перевагою, яку ми здобудемо, буде знищення Польщі до самої Варшави, включаючи українську Галичину… СРСР буде надавати допомогу нинішній Німеччині. В інтересах СРСР, щоб війна вибухнула між Рейхом і капіталістичним англо-французьким блоком. Необхідно зробити все, щоб ця війна тривала якомога довше з метою виснаження обох сторін»…

У бесіді з генсеком Комінтерну Г. Дімітровим Сталін ще раз наголосив: «Ми не проти, щоб вони добре побилися й ослабили один одного… Ми можемо маневрувати, підштовхувати одну сторону проти іншої». А щодо Польщі висловився особливо цинічно: «Знищення цієї держави в нинішніх умовах означало б – однією фашистською державою менше! Чи буде погано, якщо в результаті розгрому Польщі, ми розширимо соціалістичну систему на нові території та населення» [151]…

23 серпня 1939 р. у Кремлі Молотов та Ріббентроп підписали радянсько-німецький договір про ненапад і таємний додатковий протокол, за яким узгодили поділ Польщі й визначили сфери впливу. До сфери впливу СРСР підпадали Фінляндія, Естонія, Латвія і Литва. Враховано було також «інтерес» до Бессарабії, яка перебувала у складі Румунії. Пакт Молотова – Ріббентропа був не засобом врегулювання відносин з Німеччиною, а прямою змовою Ста-

ліна й Гітлера, спрямованого на переділ Східної Європи, а отже на нову світову війну. І першим кроком на цьому шляху стала спільна агресія Німеччини та СРСР проти Польщі, закумуфльована Москвою під «визволення українців та білорусів» [129].

У свою чергу Гітлер, виступаючи 6 жовтня 1939 р. в рейхстазі, щодо Польщі висловився так: «На кістках і крові німців та росіян, без усякого врахування історичних, етнографічних і економічних умов була створена ця держава, яка не мала ніякого права на існування» [149]. Далі переконував, що союз із Москвою буде довговічним і міцним.

Тим часом все більше військ Вермахту підтягувалось до західних кордонів СРСР, щоб згодом приступити до реалізації затвердженої тим же Гітлером таємної директиви № 21 – так званого плану «Барбаросса»…

Із закінченням Другої світової війни, протистояння між Сходом і Заходом не завершилося. Впродовж декількох десятиліть тривало у формі «холодної війни» – всесвітнього конфлікту, в якому передусім було задіяно ідеологічну, пропагандистську, психологічну зброю. Боротьба за утвердження сфери впливу, сповідуваних сторонами політико-ідеологічних цінностей під час Карибської кризи ледь не переросла у фатальну для людства ядерну катастрофу…

«Холодна» війна, не дивлячись на протилежну від «гарячої» назву, теж забирала людські життя, породила десятки й десятки локальних воєн і конфліктів… Війни мирного часу, які самі собою є аномалією, були різними, мали різні цілі й завдання, точилися на різних континентах і в різних країнах [113, С. 11].

На жаль, у багатьох із них теж доводилося брати участь військовослужбовцям-вінничанам, платити своїм життям.

Офіційно війська відправлялися за межі СРСР для надання воєнної («інтернаціональної») допомоги лише за офіційного звернення тодішнього керівництва цих країн.

Поняття «виконання інтернаціонального обов'язку» зародилося ще в 20-х роках минулого століття й започатковане воєнно-політичним співробітництвом між революційним Китаєм і Радянською Росією.

Почалося воно в 1921 році. Тоді керівник китайського революційного руху Сунь Ятсен звернувся до Москви з проханням на-

дати надійну підтримку у боротьбі з контрреволюціонерами, які чинили опір створенню незалежної держави.

В березні 1923 р. з Москви на південь Китаю було направлено групу політичних і воєнних радників. З 1924 по 1927 рік у цій країні працювали 125 радянських військових спеціалістів. Деякі з них загинули в боях.

Особливо активізувалось співробітництво в 30-х роках, коли Китай опинився під загрозою японської окупації. Тоді в боротьбі з японськими загарбниками, допомагаючи китайцям, брали участь 3665 військових спеціалістів і радників. Загинуло 227 добровольців [113, С. 38]. У скорботному списку троє уродженців Вінниччини: Бастинчук Іван Савелійович (молодший командир; пропав безвісти в бою 3 липня 1938 р. в районі м. Аньцін), Зісер Борис Ізраїльович (м. Тульчин; лейтенант; загинув в авіакатастрофі 5 серпня 1938 р. в районі м. Урумчі), Томачинський Микола Іванович (с. Безводне Ямпільського району; помер від ран у 1939 р.).

Значно більше уродженців Вінницької області полягло у 1938 р., коли японці, захопивши Маньчжурію, спробували порушити державний кордон СРСР в районі озера Хасан, та в 1939 р. на річці Халхін-Гол, коли вони вчинили агресію проти Монгольської Народної Республіки.

Враховуючи зростаючу загрозу агресії з боку Японії, Радянський Союз і МНР ще 12 березня 1936 р. підписали Протокол про взаємну допомогу. В Монголію було направлено радянські війська, зброю, надано допомогу Монгольській армії в підготовці командних кадрів.

Халхінгольська наступальна операція розпочалась 20 серпня, а завершилася у середині вересня 1939 р. Завдяки спільним діям радянсько-монгольських військ ще 31 серпня територія Монгольської Народної Республіки була повністю очищена від японських загарбників.

Серед воїнів, які проливали кров біля озера Хасан, був майбутній Герой Радянського Союзу Микола Захарович Брацюк із с. Бритавки Чечельницького району, на Халхін-Голі – майбутній двічі Герой Радянського Союзу Іван Никифорович Бойко з с. Жорнище Іллінецького району.

На Європейському континенті країною, яка гостро відчувала потребу в інтернаціональній підтримці, стала Іспанія, де розгорі-

лась громадянська війна і в яку в 1936 – 1939 рр., створюючи плацдарм для подальшої експансії, втрутились Німеччина та Італія. Вже на початку громадянського збройного протистояння сюди було перекинуто німецький легіон «Кондор» (10 тис. чол.), 25 тис. італійських військових [113, С. 21].

Радянською стороною на допомогу іспанським антифашистам направлено понад 3 тис. добровольців – льотчиків, танкістів, моряків та інших спеціалістів, які допомагали місцевим республіканцям у підготовці та проведенні найважливіших операцій. Так, під псевдонімом Маліно брав активну участь у створенні регулярної армії для організації відсічі фашистам, у веденні бойових дій майбутній маршал Радянського Союзу Р. Я. Малиновський, життєвий шлях якого пов'язаний із Вінниччиною, нагороджений тоді, як уже згадувалось, орденами Леніна та Червоного Прапора.

Мешканець с. Некрасове Вінницького району Д. А. Велінкевич за ратні подвиги в лавах інтернаціональної бригади нагороджений орденом Червоного Прапора.

Троє уродженців Вінниччини віддали в «інтернаціональній» боротьбі найдорожче – життя: Бондар Степан Андрійович (с. Розсохувата Іллінецького району; червоноармієць; загинув у 1939 р.), Зуляк В. К. (м. Бар; лейтенант; загинув у 1937 р.; похований у м. Мадриді), Куций Василь Якович (с. Якимівка Оратівського району; червоноармієць; загинув у 1936 р.).

Вони, як і згадані вище військовослужбовці, власне, започаткували мартиролог жертв вінничан у неоголошених «інтераціональних» війнах.

Вінничани, які загинули в боях біля озера Хасан

Баланчук Андрій Семенович, м. Іллінці. Старший лейтенант. Загинув у 1938 р.

Корсонюк Василь Миколайович, с. Кущинці Гайсинського району. Червоноармієць. Загинув у 1938 р.

Мартинюк Олександр Аркадійович, с. Скоморошки Оратівського району. Червоноармієць. Загинув 7 серпня 1938 р. Нагороджений орденом Червоного Прапора.

Олійник Степан Афанасійович, Чернівецький район. Червоноармієць. Загинув у 1938 р.

Пацанчук Кирило Пархомович, с. Дзюньків Погребищенського району. Червоноармієць. Загинув у 1938 р.

Попко Степан Нестерович, с. Кордишівка Козятинського району. Червоноармієць. Загинув у 1938 р.

Проць Микола Степанович, с. Мовчани Жмеринського району. Червоноармієць. Загинув у 1938 р.

Радіонов Олександр Іванович, с. Довжок Погребищенського району. Молодший командир. Загинув 8 серпня 1938 р. Нагороджений орденом Червоного Прапора.

Риженко Іван Олексійович, с. Довжок Погребищенського району. Молодший командир. Загинув 8 серпня 1938 р. Нагороджений орденом Червоного Прапора.

Тарнопольський Прокіп Павлович, с. Юнашки Погребищенського району. Червоноармієць. Загинув 6 серпня 1938 р. Нагороджений орденом Червоного Прапора.

[113, С. 68 – 82]

Вінничани, які загинули в боях на річці Халхін-Гол

Альбуда Євдоким Танасович, с. Розсохувата Іллінецького району. Молодший командир. Загинув 5 липня 1939 р.

Бабій Петро Степанович, смт Глухівці Козятинського району. Молодший командир. Загинув 11 липня 1939 р.

Безрученко Ілля Іванович, с. Медвежа Немирівського району. Червоноармієць. Загинув 3 липня 1939 р.

Білик Герасим Тимофійович, с. Стара Прилука Липовецького району. Червоноармієць. Загинув 3 липня 1939 р.

Бєлоусов Павло Олексійович, с. Івонівці Тиврівського району. Молодший лейтенант. Загинув 23 серпня 1939 р.

Бортков Сергій Павлович, м. Жмеринка. Заст. політрука. Загинув 18 липня 1939 р. Нагороджений орденом Червоного Прапора.

Буряк Євтихій Васильович, Вінницька область. Молодший командир. Загинув 29 серпня 1939 р.

Буряк Пилип Дмитрович, с. Мухівці Немирівського району. Молодший командир. Загинув 3 липня 1939 р.

Бурлак Михайло Юхимович, м. Немирів. Молодший командир. Загинув 22 серпня 1939 р.

Губченко Володимир Дем'янович, Калинівський район. Молодший командир. Загинув 22 серпня 1939 р.

Дзюбенко Василь Олександрович, с. Язвинки Немирівського району. Червоноармієць. Загинув у 1939 р.

Дзюбенко Василь Олексійович, с. Гунька Немирівського району. Молодший командир. Загинув 12 липня 1939 р.

Дубченко Володимир Дем'янович, Калинівський район. Молодший командир. Загинув 22 серпня 1939 р.

Євчук Андрій Захарович, с. Глинськ Калинівського району. Червоноармієць. Загинув 3 липня 1939 р.

Жолонін Федір Максимович, Вінницька область. Молодший командир. Загинув 8 серпня 1939 р.

Журавель Дмитро Федотович, с. Михайлин Козятинського району. Лейтенант. Загинув у 1939 р.

Журба Іван Олександрович, с. Дранка Тульчинського району. Червоноармієць. Загинув 7 липня 1939 р.

Завальнюк Семен Йосипович, с. Яришівка Тиврівського району. Червоноармієць. Загинув 3 липня 1933 р.

Заришняк Яків Васильович, Теплицький район. Молодший командир. Загинув 8 вересня 1939 р.

Захарчук Петро Федорович, с. Буша Ямпільського району. Молодший лейтенант. Загинув 20 серпня 1939 р.

Зісер Буня Шмульович, м. Тульчин. Кадровий військовий. Загинув у 1939 р.

Казьмірчук Ілля Якович, с. Шереметка (нині: у складі м. Вінниці) Вінницького району. Червоноармієць. Загинув 3 липня 1939 р.

Кирган Василь Кирилович, с. Клембівка Ямпільського району. Молодший командир. Помер від ран 22 серпня 1939 р.

Климчук Григорій Андрійович, Могилів-Подільський район. Червоноармієць. Загинув 22 серпня 1939 р.

Клочин Антон Микитович, с. Берізки-Чечельницькі Чечельницького району. Червоноармієць. Пропав безвісти 27 серпня 1939 р.

Коваль Дмитро Харитонович, Шаргородський район. Молодший командир. Загинув 3 липня 1939 р.

Коваль Олександр Павлович, Літинський район. Червоноармієць. Загинув 12 липня 1939 р.

Коваль Филимон Пилипович, Гайсинський район. Старшина. Загинув 26 серпня 1939 р.

Кондратюк Сергій Петрович, с. Оленівка Вінницького району. Червоноармієць. Загинув 7 липня 1939 р.

Коноплицький Федір Миколайович, с. Яришів Могилів-Подільського району. Молодший командир. Загинув 9 липня 1939 р.

Костюк Онуфрій Тимофійович, с. Журбинці Козятинського району. Червоноармієць. Загинув 30 серпня 1939 р. Нагороджений орденом Червоної Зірки.

Кошуба Костянтин Григорович, с. Нестерварка Тульчинського району. Старшина. Загинув 26 серпня 1939 р.

Кулібаба Василь Леонідович, Тиврівський район. Молодший командир. Загинув 4 липня 1939 р.

Купрій Ілля Юхимович, с. Тягун Іллінецького району. Червоноармієць. Загинув у 1939 р.

Куцький Василь Євстратович (Євстахійхович), с. Сокілець Немирівського району. Молодший командир. Загинув 3 липня 1939 р.

Кучерявий Лука Андрійович, смт Теплик. Червоноармієць. Загинув у бою 5 липня 1939 р.

Майдуда Йосип Павлович, с. Івонівці Тиврівського району. Червоноармієць. Загинув 29 травня 1939 р. Нагороджений орденом Червоного Прапора.

Малик Іван Кирилович, с. Бабинці Погребищенського району. Червоноармієць. Загинув 26 серпня 1939 р.

Мельник Клим Фризонтович, с. Ганнопіль Тульчинського району. Молодший командир. Помер від ран 29 серпня 1939 р.

Мельник Феодосій Максимович, Вінницька область. Старшина. Загинув 8 серпня 1939 р.

Мельников Іван Антонович, Літинський район. Молодший командир. Загинув 22 серпня 1939 р.

Мельников Микола Лук'янович, с. Іванів Калинівського району. Червоноармієць. Пропав безвісти 28 травня 1939 р.

Мельников Федір (Феодосій) Максимович, Вінницька область. Молодший командир. Загинув 8 серпня 1939 р.

Меншиков Іван Антонович, Літинський район. Молодший командир. Загинув 22 серпня 1939 р.

Милус Антон Пилипович, смт Теплик. Червоноармієць. Загинув 19 вересня 1939 р.

Могила Василь Остапович, с. Кальник Іллінецького району. Червоноармієць. Загинув 3 липня 1939 р.

Моторчук Петро Іванович, с. Жадани Іллінецького району. Червоноармієць. Загинув 2 липня 1939 р.

Муляр Володимир Ілліч, с. Слобода Барського району. Червоноармієць. Загинув 23 серпня 1939 р.

Наумов Гаврило Олексійович, с. Шура-Мітлинецька Гайсинського району. Молодший командир. Загинув 4 липня 1939 р.

Небелюк Василь Кіндратович, с. Шляхова Бершадського району. Червоноармієць. Загинув 24 серпня 1939 р.

Нижник Леонід Родіонович, призваний Жмеринським райвійськкоматом. Червоноармієць. Загинув 17 серпня 1939 р.

Панчак Дмитро Іванович, с. Носківці Жмеринського району. Червоноармієць. Загинув у серпні 1939 р.

Пиндик Дем'ян Танасович, с. Шура-Копіївська Тульчинського району. Червоноармієць. Загинув 27 серпня 1939 р.

Порохня Павло Тимофійович, с. Мізяківські Хутори Вінницького району. Молодший командир. Загинув 5 липня 1939 р.

Прилепський Мефодій Данилович, м. Тульчин. Лейтенант. Загинув у повітряному бою 9 липня 1939 р.

Псуй Іван Федорович, с. Степанівка Вінницького району. Червоноармієць. Загинув у 1939 р.

П'ятак Микола Гаврилович, с. Степанівка Вінницького району. Червоноармієць. Загинув у 1939 р.

Разворський Микола (Олексій) Костянтинович, м. Козятин. Молодший командир. Загинув 5 липня 1939 р.

Савицький Іван Петрович, м. Ямпіль. Старший лейтенант. Загинув 8 липня 1939 р.

Садовник Яків Григорович, Шаргородський район. Червоноармієць. Загинув 3 липня 1939 р. Нагороджений медаллю «За відвагу» (посмертно).

Сивак Микола Павлович, с. Мазурівка Тульчинського району. Червоноармієць. Загинув 20 серпня 1939 р.

Скрипник Олександр Федорович, с. Ободівка Тростянецького району. Заст. політрука. Загинув 22 серпня 1939 р.

Слободянюк Михайло Онисимович, с. Тягун Іллінецького району. Червоноармієць. Загинув у 1939 р.

Ставничний Олександр Кузьмич, с. Якимівка Оратівського району. Червоноармієць. Загинув у 1939 р.

Суховірський Михайло Олексійович, с. Гнатківка Гайсинського району. Червоноармієць. Загинув 24 серпня 1939 р.

Тарченко (Татарченко) Василь Лаврентійович, Погребищенський район. Молодший лейтенант. Помер від ран 29 сепня 1939 р.

Ткачук Степан Климентійович, Літинський район. Червоноармієць. Загинув 23 серпня 1939 р.

Тхоревський Микола Давидович, с. Шура Немирівського району. Червоноармієць. Загинув 22 серпня 1939 р.

Уманський Василь Миколайович, с. Устя Бершадського району. Червоноармієць. Пропав безвісти в бою в серпні 1939 р.

Фурса Арсеній Якович, с. Мізяківські Хутори Вінницького району. Червоноармієць. Загинув 7 липня 1939 р.

Хоменко Євстрат Іванович, с. Сажки Немирівського району. Червоноармієць. Загинув 20 серпня 1939 р.

Хорий Іван Григорович, с. Дубова Жмеринського району. Лейтенант. Загинув 23 серпня 1939 р.

Цилін Олексій Арсентійович, Джулинська сільрада Бершадського району. Червоноармієць. Загинув 20 серпня 1939 р.

Чевчун Авер'ян Іванович, с. Станіславчик Жмеринського району. Червоноармієць. Загинув 6 липня 1939 р.

Чорноморець Павло Григорович, с. Петримани Мурованокуриловецького району. Червоноармієць. Загинув 2 серпня 1939 р.

Швець Макар Григорович, Вінницька область. Червоноармієць. Загинув 3 липня 1939 р.

Шевчук Олександр Костянтинович, с. Тютьки Вінницького району. Молодший командир. Загинув 9 липня 1939 р.

Ясинецький Олексій Антонович, с. Лозова Шаргородського району. Молодший командир. Загинув 24 серпня 1939 р.

[113, С. 89 – 176]

У повоєнну добу, на завершальному етапі існування СРСР

Після того, як Німеччина зазнала поразки і 8 травня 1945 р. підписала акт про беззастережну капітуляцію, кровопролитна Велика Вітчизняна війна закінчилася. Однак, як відомо, у лютому 1945 р. на Ялтинській конференції глав урядів СРСР, США і Великобританії Радянський Союз взяв на себе зобов'язання вступити у війну проти Японії. 30 червня в Москві почалися переговори між урядами СРСР і Китаю. Вони завершились підписанням 14 серпня 1945 р. Договору про дружбу і союз, за яким обидві сторони брали на себе зобов'язання надавати одна одній військову та іншу допомогу у війні проти Японії.

Виконуючи свій союзницький обов'язок, 8 серпня 1945 р. Радянський Союз оголосив війну Японії. 9 серпня 1945 р. радянські війська разом із військами Монгольської Народної Республіки

вступили на територію Північно-Східного Китаю і Внутрішньої Монголії, де за 23 дні розгромили найсильнішу частину японських збройних сил – Квантунську армію. Уряд імперіалістичної Японії змушений був 2 вересня 1945 р. підписати акт про капітуляцію [113, С. 39] (*про героїзм вінничан у тодішніх бойових операціях на Далекому Сході йшлося у попередньому розділі*).

Та по закінченні Великої Вітчизняної і Другої світової воєн риска під скорботним переліком імен загиблих не була підведена. Зарано зітхнули з полегшенням матері, відправляючи синів на військову службу, зарано наречені залишили з тривогою чекати листонош. Там же, на Далекому Сході, продовжувала гриміти громадянська війна в Китаї, наростала напруга на Корейському півострові.

Народно-революційні війська Китаю, спираючись на звільнений Радянською армією Північно-Східний Китай, вели боротьбу з гоміданівськими військами, яких підтримували США і які намагалися вторгнутись на територію звільнених районів. Радянське командування не дозволило гоміданівському уряду висадити в Маньчжурії свої збройні формування, доставлені в цей район авіацією і флотом, а також сприяло створенню тут могутньої стратегічної бази китайських революційних сил.

Військова допомога Китаю, яка тривала і в наступні роки, супроводжувалась значними втратами радянського військового контингенту. Загальна кількість військових, які загинули на території Китаю під час бойових дій, внаслідок надзвичайних подій і авіакатастроф, померли від ран, хвороб, становила понад 1000 чол. [113, С. 41, 44]. Серед них, принаймні, двоє уродженців Вінниччини: Гальчинський Данило Касянович (с. Бритавка Чечельницького району, сержант, загинув 18 травня 1950 р., похований в м. Лойшунь (Порт-Артур), КНР), Магляк Олександр Григорович (с. Леляки Жмеринського району, лейтенант, загинув у повітряному бою, похований у м. Наньчан, КНР).

25 червня 1950 р. розпочалась війна між Південною Кореєю і створеню 8 лютого 1948 р. Корейською Народно-Демократичною Республікою, яких підтримували відповідно США та СРСР. За весь період бойових дій на Корейському півострові крізь їх горнило пройшли майже 40 тис. радянських військовослужбовців, хоч офіційно СРСР участі у війні не брав. Саме тому радянські льотчи-

ки були одягнені в китайську форму, мали китайські псевдоніми, а на їхні літаки наносили розпізнавальні знаки північнокорейської армії. У складі радянських льотчиків-командирів були справжні аси, досвідчені учасники боїв Великої Вітчизняної війни [113, С. 313]. Серед них – виволитель Вінниччини, тричі Герой Радянського Союзу І. М. Кожедуб.

Брали у ній участь й уродженці Вінницької області. Деякі із них, виконуючи «інтернаціональний» обов'язок, поплатились власним життям. Це, зокрема:

Башняк Дмитро Антонович (с. Яришів Могилів-Подільського району, рядовий, шофер, загинув 10 січня 1953 р.);

Волошин Анатолій Дмитрович (смт Оратів, капітан, загинув 27 липня 1953 р.);

Герасимчук Микола Петрович (с. Великий Острожок Хмільницького району, лейтенант, загинув 19 липня 1953 р.);

Кондратенко Микола Єфремович (с. Ободівка Тростянецького району, єфрейтор, загинув 21 серпня 1951 р.);

Левчук Петро Ісакович (с. Мончинці Калинівського району, майор, помер від хвороби 3 листопада 1951 р.);

Юрченко Никифор Андрійович (с. Глинянець Немирівського району, капітан, загинув у 1951 р.) [113, С. 315 – 322].

Виснажлива позиційна боротьба, яка фактично стала чи не першою у післявоєнний час найжорстокішою локальною війною, закінчилась підписанням у липні 1953 р. перемир'я.

Невдовзі увагу чи не всього світу прикували до себе події в Угорщині. Тоді, восени 1956 р., студенти Будапештського технічного університету, які не підтримували політику угорського керівництва на чолі з М. Ракоші, виступили з ініціативою провести 23 жовтня масову демонстрацію з вимогою широкої програми демократизації суспільного ладу в країні. Надвечір цього дня тисячі жителів Будапешта вийшли на вулиці. Вони, крім того, вимагали виведення радянських військ з Угорщини, які залишалися там після Другої світової війни. Радикально налаштована молодь захопила декілька складів зі зброєю, намагалась оволодіти будинком національного радіо, розбила велику статую Сталіна. Зав'язалась перестрілка між демонстрантами і будапештською поліцією. Частина військових під командуванням генерала Лео Малетера перейшла на бік повсталих. У ніч на 24 жовтня 1956 р. головою угорського

уряду став Імре Надь. Його прибічники зайняли важливі пости в державному і партійному апараті, що, звісно, не влаштовувало радянське керівництво.

23 жовтня на засіданні Президії ЦК КПРС М. С. Хрущов висловився за введення радянських військ в угорську столицю [113, С. 324 – 325], але їх введення ще більше загострило ситуацію. 30 жовтня радянським керівництвом було прийнято рішення про силове вирішення угорської проблеми. 4 – 11 листопада радянські війська подолали опір повсталих.

У збройному протистоянні не обійшлося без жертв. Серед загиблих – 8 уродженців Вінниччини:

Ачкевич Семен Романович (с. Баланівка Бершадського району, рядовий, загинув 6 листопада 1956 р.);

Івацько Василь Ксенофонтович (с. Мізяківські Хутори Вінницького району, рядовий, загинув 6 листопада 1956 р.);

Облань Семен Васильович (м. Бар, рядовий, загинув 11 листопада 1956 р.);

Петрашкан Віктор Терентійович (Крижопільський район, молодший сержант, механік-водій, загинув 27 жовтня 1956 р.);

Семко Василь Степанович (м. Погребище, лейтенант, командир взводу, загинув 1 листопада 1956 р.);

Сухін Гнат Єремійович (Єфремович) (смт Піщанка, гвардії сержант, загинув 11 листопада 1956 р.);

Танасієнко Василь Климович (с. Кошаринці Бершадського району, загинув у 1956 р.);

Чугунов Віль Іванович (смт Літин, старший лейтенант, командир взводу, загинув 7 листопада 1956 р.) [113, С. 328 – 357].

Фактично з аналогічних причин радянський військовий контингент разом із армійськими формуваннями країн – учасниць Варшавського Договору був задіяний у 1968 р. в Чехословаччині. І хоч при введенні військ країн Варшавського Договору бойові дії не велися, втрати все ж були. Радянські військовослужбовці загинули в процесі передислокації і розміщення (з 20 серпня по 12 листопада), в результаті дій вороже налаштованих осіб. Серед загиблих вінничани Андрощук Микола Іванович (с. Вугли Хмільницького району, сержант, загинув 21 серпня 1968 р.), Сташко Володимир Іванович (с. Антонівка Томашпільського району, рядовий, водій, загинув 5 вересня 1968 р.).

Під час радянської воєнної допомоги Кубі (1962 р.) загинув уродженець м. Козятина рядовий Чайковський Володимир Павлович (Ярославович) (похований в районі м. Торренс, провінція Гавана), аналогічної воєнної допомоги Ємену – уродженець с. Гнаткова Томашпільського району лейтенант Осипенко Володимир Петрович (2 червня 1980 р. в м. Аден).

В процесі розпаду колоніальної системи на Африканському континенті СРСР підтримував (у тому числі і воєнними засобами) національно-визвольні рухи в багатьох африканських країнах (1962 – 1979 рр.), а після завоювання ними незалежності – активно співпрацював у воєнно-політичній сфері (Анголою, Мозамбіком, Єгиптом, Ефіопією, Гвінеєю, Заїром, Лівією, Нігерією та іншими). Надавав масштабну допомогу (від морально-політичної до воєнної) арабським країнам (1956 – 1982 рр.). Не стояв осторонь війни у В'єтнамі (1961 – 1974 рр.), несучи матеріальні та людські втрати.

Та найбільш жертовним для СРСР стало надання «інтернаціональної» допомоги в Афганістані. Ця запекла неоголошена війна тривала понад дев'ять років (з 25 грудня 1978 р. по 15 лютого 1989 р.). Крізь її пекельне горнило пройшли більше півмільйона радянських військовослужбовців. Із них 14453 чол. загинули, 49985 – зазнали поранень, 10751 – стали інвалідами, 312 чол. пропали безвісти.

Сумна статистика й для вінничан. Більше ста їх загинули в далекій чужій країні. Дотепер не загоюються рани у серцях їхніх матерів, рідних, близьких. Кількість жертв зросте, коли до загиблих власне уродженців Вінницької області додати учасників афганської війни, які жили та навчалися у свій час на Вінниччині, поховані на її теренах.

Серед перших:

Березюк Володимир Васильович (с. Ушомир Коростенського району Житомирської області. Навчався в Козятинському ПТУ-17);

Коваль Павло Іванович (с. Тихоновичі Щорського району Чернігівської області. Навчався у Вінницькому політехнічному інституті);

Сьомкін Віктор Вікторович (м. Мелітополь Запорізької області. Закінчив Вінницьку СШ № 7, навчався у Вінницькому ПТУ-4).

Серед других:

Буняк Володимир Іванович (м. Щокіно Тульської області. Похований в с. Каришків Барського району);

Гаврилюк Сергій Вікторович (м. Одеса. Похований в смт Крижопіль);

Гарник Віктор Миколайович (м. Шахтарськ Донецької області. Похований в с. Стрижавка Вінницького району);

Герасимчук Василь Іванович (смт Деражня Хмельницької області. Похований в с. Митки Барського району);

Коробейник Павло Петрович (с. Молодецьке Ахтирського району Сумської області. Похований в с. Мишарівка Теплицького району);

Молчанов Сергій Юрійович (с. Новонікіно Олександрівського району Оренбурзької області. Похований у м. Вінниці);

Татарчук Сергій Анатолійович (м. Кіровоград. Похований в смт Вороновиці Вінницького району);

Ширшов Володимир Васильович (с. Ржевська Шебенківського району Бєлгородської області. Похований в смт Вороновиці Вінницького району).

До цього списку можна залучити й уродженців інших регіонів (Бардана Геннадія Михайловича, Блажка Леоніда Володимировича, Керницького Олександра Степановича, Кірейса Олександра Альфредовича, Маковецького Олега Станіславовича, Швецова Костянтина Анатолійовича, Щоголєва В'ячеслава Олеговича), сім'ї, рідні та близькі яких мешкають у Вінницькій області.

Нині на Вінниччині проживають понад три тисячі учасників бойових дій в Афганістані. Чимало їх, уславлених ратними подвигами, стали гордістю краю. Серед них заслужений журналіст України Анатолій Гончар, його колеги Юрій Ковч, Никифор Лисиця, їхні ровесники Василь Хмеляр, Геннадій Христенко, Микола Мороз, Ігор Данильчук, Микола Ворона, Віталій Кащук, Юрій Захарчук, Валерій Плахотнюк, Микола Ковальчук, Петро Кирилішин, Юрій Кутовий, Ігор Огороднік, Петро Коптяєв, Юрій Ніколаєв, Леонід Сиротюк та багато-багато інших.

Слава мужнім подолянам! Вічна пам'ять полеглим!

Вінничани – воїни-інтернаціоналісти, які загинули, померли, пропали безвісти в Демократичній Республіці Афганістан

Андріїшин Ігор Іванович

Рядовий, кулеметник, народився 3 вересня 1964 р. в м. Тульчині в робітничій сім'ї. Українець. Навчався у Тульчинській СШ № 2. Після закінчення школи навчався в Жданівському металургійному технікумі Донецької області. В Збройні Сили на строкову службу призваний 30 вересня 1982 р.

В Республіці Афганістан із грудня 1982 р. Під час бойових дій 14 грудня 1983 р. був призначений у розвідгрупу. В бою отримав смертельне поранення. За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований на міському кладовищі в м. Тульчині.

Бабій Анатолій Антонович

Єфрейтор, старший майстер-акумуляторник. Народився 5 лютого 1968 р. в с. Павлівка Калинівського району в селянській сім'ї. Українець. Після закінчення Павлівської середньої школи навчався в Гущинецькому ПТУ, де освоїв спеціальність механізатора широкого профілю. До призову на військову службу працював трактористом в колгоспі ім. Леніна. В армію на строкову службу призваний 13 листопада 1986 р.

У Республіці Афганістан – із травня 1987 р. За час служби проявив себе дисциплінованим воїном. Неодноразово бував у складних бойових ситуаціях. Користувався повагою у військовому колективі.

Загинув 2 липня 1988 р. під час виконання бойового завдання. За мужність та відвагу нагороджений медаллю «За бойові заслуги» (посмертно). Похований в рідному селі.

Бакалов Валерій Михайлович

Прапорщик. Начальник продовольчого складу. Народився 26 травня 1958 р. в м. Гайсині в сім'ї робітників. Українець. В 1975 р. закінчив Гайсинську СШ № 4. Працював на шинному заводі в м. Дніпропетровську. 17 листопада 1976 р. призваний в армію. З грудня 1981 р. навчався в школі прапорщиків, яку закінчив у травні 1982 р.

У Республіці Афганістан із травня 1984 р. Служив у військовій частині польова пошта 39678, м. Кундуз. Неодноразово брав участь у бойових операціях. 6 червня 1985 р., виконуючи бойове завдання, був смертельно поранений.

За зразкове виконання службових обов'язків, мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований в м. Гайсині.

Баранюк Олексій Семенович

Молодший сержант, кулеметник. Народився 30 березня 1961 р. в с. Кидрасівка Бершадського району. Українець. Закінчив Кидрасівську 8-річну школу, а також Гайворонський машинобудівний технікум. В Збройні Сили на дійсну строкову службу призваний 9 травня 1979 р. Служив у Південній Групі військ.

В Республіці Афганістан із жовтня 1979 р. Неодноразово брав участь у бойових операціях. 23 квітня 1980 р. загинув у бою з душманами. За проявлену в боях мужність нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно) та медаллю «За бойові заслуги». Похований в рідному селі.

Баськов Анатолій Миколайович

Молодший сержант. Старший стрілець. Народився 28 липня 1960 р. в с. Михайлівцях Мурованокуриловецького району в селянській сім'ї. Українець. Закінчивши місцеву середню школу, працював трактористом у колгоспі «Комунар». В армію призваний 31 жовтня 1978 р.

В Республіці Афганістан із березня 1980 р. 21 червня 1980 р. під час виконання бойового завдання підірвався на ворожій міні.

Нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований в с. Михайлівцях.

Баштанський Василь Юхимович

Рядовий, старший стрілець. Народився 9 лютого 1963 р. в с. Каленівка Оратівського району в селянській сім'ї. Українець. До призову на військову службу працював у м. Києві токарем на заводі «Арсенал». В армію призваний 1 квітня 1982 р.

В Республіці Афганістан із вересня 1982 р. Служив у військовій частині польова пошта 93992. Неодноразово брав участь у бойових діях. 10 травня 1984 р. під час бойової операції одним із перших піднявся на висоту, яку займали душмани. Під час бою загинув.

За мужність і відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований у рідному селі.

Бездушний Володимир Іринейович

Рядовий, сапер-гранатометник. Народився 14 червня 1968 р. в с. Байківка Калинівського району в селянській сім'ї. Українець. По закінченні Грушковецької 8-річної школи навчався в будівельному технікумі у м. Вінниці. В армію на дійсну строкову службу призваний 11 травня 1987 р.

В Республіці Афганістан із листопада 1987 р. Зарекомендував себе сміливим, рішучим воїном. Загинув 18 квітня 1988 р. в бою. За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований у рідному селі.

Беззубов В'ячеслав Миколайович

Рядовий, водій. Народився 18 грудня 1965 р. в селянській сім'ї в с. Рожнятівка Томашпільського району. Українець. Закінчив місцеву восьмирічну школу, працював у колгоспі. Навчався у

Брацлавській автошколі, де отримав фах водія. На службу в армію призваний 16 квітня 1984 р.

В Республіці Афганістан з жовтня 1984 р. Служив у Кабулі. 11 листопада 1985 р. сторожовий пост, на якому ніс службу, був атакований ворогом. У відповідь відкрив вогонь і змусив душманів відступити. Під час бою був важко поранений і того ж дня помер у госпіталі.

За особисту сміливість, мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований у рідному селі. Його іменем в господарстві названо поле.

Береговий Валентин Васильович

Старший прапорщик, командир автомобільного підвозу паливо-мастильних матеріалів. Народився 20 жовтня 1942 р. в смт Літині. Українець. На службі в Збройних Силах з 10 листопада 1962 р.

В Республіці Афганістан із вересня 1983 р. Неодноразово очолював автоколони, доставляв пальне у військові частини. Загинув 23 серпня 1985 р. під час виконання службових обов'язків.

Похований за місцем проживання сім'ї – в селищі Чаган Зеленовського району Уральської області (Російська Федерація).

Біднюк Володимир Петрович

Сержант, командир розвідувального відділення. Народився 30 липня 1966 р. в смт Чечельнику в робітничій сім'ї. Українець. Закінчив місцеву СШ № 2. Навчався в Ольгопільському СПТУ-35. Отримав фах тракториста. Працював на цукровому заводі. На дійсну строкову службу призваний 14 жовтня 1984 р.

В Республіці Афганістан із березня 1985 р. Неодноразово брав участь у бойових діях. Загинув 2 грудня під час атаки на позицію душманів.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоного Прапора. Похований в Чечельнику.

Білоченко Василь Анатолійович

Молодший сержант, снайпер. Народився 5 лютого 1964 р. в селянській сім'ї в с. Ровець Вінницького району. Українець. Після навчання в школі в 1982 р. закінчив Вінницьке ПТУ-19. Працював складачем мікросхем на Вінницькому заводі радіотехнічної апаратури «Маяк». 19 вересня 1983 р. призваний на військову службу.

В Республіці Афганістан із грудня 1983 р. Неодноразово брав участь у боях. 11 квітня 1984 р. під час бою зумів непомітно вийти у фланг ворога і знищити кулемет. Загинув, прикриваючи переміщення роти на більш вигідний рубіж.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований в рідному селі.

Бойченко Дмитро Васильович

Прапорщик, начальник складу паливно-мастильних матеріалів. Народився 15 жовтня 1957 р. в с. Лисогірка Жмеринського району в робітничій сім'ї. Українець. На службу в армію призваний 16 листопада 1975 р.

В Республіці Афганістан із жовтня 1984 р. Неодноразово брав участь у супроводженні автомобілів з паливно-мастильними матеріалами та боєприпасами. Загинув 7 квітня 1986 р.

За мужність та відвагу, зразкове виконання інтернаціонального та службового обов'язку нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований у м. Болград Одеської області за місцем проживання сім'ї.

Бондарчук Петро Іванович

Єфрейтор, старший сапер-радіомінер. Народився 4 липня 1967 р. в сім'ї службовців в с. Голодьки Хмільницького району. Українець. Закінчив 8 класів Голодьківської середньої школи. У Вінницькому ПТУ-3 здобув фах токаря-слюсаря. Працював на Вінницькому державному підшипниковому заводу № 18 токарем. В армію призваний 12 жовтня 1985 р.

В Республіці Афганістан із червня 1986 р. Служив у провінції Газні в десантних військах. Багато разів брав участь у бойових операціях. В одному з боїв зазнав важкого поранення. Помер від ран 19 серпня 1987 р.

За зразкове виконання службових обов'язків, мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований в рідному селі.

Будяк Іван Володимирович

Прапорщик, начальник складу автомобільного майна. Народився 10 серпня 1963 р. в с. Серебрія Могилів-Подільського району в селянській сім'ї. Українець. Після закінчення середньої школи та курсів водіїв працював у місцевому радгоспі «Україна». На дійсну строкову службу призваний 12 грудня 1981 р.

В Республіці Афганістан із листопада 1984 р. Під час виконання службового завдання потрапив у влаштовану душманами пастку. У нерівному бою був важко поранений. Помер 12 листопада 1985 р.

Нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований у рідному селі.

Валігура Володимир Анатолійович

Рядовий, снайпер. Народився 16 лютого 1964 р. в сім'ї службовців у с. Пиків Калинівського району. Українець. У 1981 р. закінчив місцеву середню школу. Навчався у Запорізькому СПТУ-27, де отримав фах слюсаря. 27 березня призваний в армію.

В Республіці Афганістан із червня 1982 р. Служив в м. Гераті та м. Пулі-Хумрі. Неодноразово брав участь у бойових операціях. У період служби важко захворів і 29 вересня 1983 р. помер (за іншою версією загинув від ворожої кулі).

Нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований у рідному селі.

Вознюк Юрій Михайлович

Єфрейтор, токар відділення ремонтно-відновлювального батальйону. Народився 22 травня 1961 р. в смт Вапнярка Томашпільського району в робітничій сім'ї. Українець. Закінчив 10 класів Вапнярської СШ №1. Працював слюсарем на Вінницькому заводі електротехнічної апаратури. В Збройні Сили на дійсну строкову службу призваний 22 червня 1979 р.

В Республіці Афганістан із січня 1980 р. Загинув 10 червня 1980 р. під час виконання бойового завдання.

Нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований на батьківщині.

Врублевська Тетяна Анатоліївна

Службовець Радянської Армії. Товарознавець. Народилася 13 грудня 1950 р. у м. Вінниці в сім'ї службовців. Українка. В 1968 р. закінчила Вінницьку СШ № 17. Працювала у швейному об'єднанні імені Володарського. Без відриву від виробництва закінчила торговельно-економічний інститут. У 1975 р. вийшла заміж, у 1977 р. народила сина Юрія.

У квітні 1983 р. направлена Староміським районним військовим комісаріатом м. Вінниці на роботу в Афганістан у військову частину польова пошта 84641. 27 жовтня 1984 р. загинула. Літак, у якому вона летіла, був збитий ракетою «Стінгер» поблизу Кабула. Похована у Вінниці. Нагороджена орденом Червоної Зірки (посмертно), двома медалями.

Галенко Олександр Іванович

Молодший сержант, лаборант. Народився 30 травня 1965 р. в с. Якушинці Вінницького району в сім'ї службовців. Українець. На службу в армію призваний 1 жовтня 1983 р.

В Республіці Афганістан із січня 1984 р. Неодноразово брав участь у боях із душманами. За мужність та відвагу посмертно нагороджений орденом Червоної Зірки. Помер у госпіталі 5 травня 1985 р. внаслідок отруєння. Похований на батьківщині

Гаркушин Юрій Іванович

Рядовий, навідник-оператор бойової машини піхоти. Народився 20 травня 1960 р. в с. Жадани Іллінецького району в селянській сім'ї. Працював на Дніпропетровщині елетрозварником. На службу в Збройні Сили призваний 1 листопада 1979 р.

В Республіці Афганістан із лютого 1980 р. Третього серпня того ж року під час бойової операції поблизу м. Кишим розвідувальний батальйон вів нелегкий бій із душманами. Прицільним вогнем зі свого БМП рядовий Ю. Гаркушин знищив чимало вогневих засобів противника. Загинув під час бою внаслідок вибуху протитанкової гранати, котра пробила броню бойової машини.

За мужність і відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований в рідному селі.

Герасимчук Сергій Апполонович

Підполковник, начальник політвідділу окремої мотострілецької бригади. Народився 24 жовтня 1945 р. в м. Козятині в робітничій сім'ї. Після закінчення місцевої середньої школи № 2 поступив у Київське військове вище політичне училище. На службі в Збройних Силах із 28 жовтня 1964 р.

В Республіці Афганістан із травня 1981 р. Загинув у бою з душманами 31 січня 1982 р.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоного Прапора (посмертно). Похований в м. Козятині.

Гнатюк Віктор Михайлович

Рядовий, механік-водій бойової машини піхоти. Народився 13 січня 1967 р. в с. Чепелі Хмільницького району в селянській сім'ї. Українець. В армію на дійсну військову службу призваний 11 травня 1985 р.

В Республіці Афганістан із жовтня 1985 р. Неодноразово брав участь у бойових операціях. Під час бою, що розгорівся 17 січня 1987 р., загинув від міни, на якій підірвалася керована ним бойова машина піхоти.

Нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований в рідному селі.

Гнилиця Валерій Васильович

Рядовий, кулеметник. Народився 15 березня 1961 р. в с. Зятківці Гайсинського району в селянській сім'ї. Українець. Закінчив місцеву середню школу та Вінницьке технічне училище № 4. Працював на заводі слюсарем. Призваний в армію 8 листопада 1979 р.

У Республіці Афганістан із березня 1980 р. Служив у військовій частині польова пошта 82869. Брав участь у бойових операціях. Зарекомендував себе вмілим, відважним та кмітливим солдатом. 31 серпня 1980 р. у черговій бойовій операції зазнав смертельного поранення.

Нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований на батьківщині.

Голюк Микола Пилипович

Молодший сержант, номер обслуги гармати. Народився 18 січня 1962 р. в с. Кривошиї Хмільницького району в селянській сім'ї. Українець. Після школи закінчив Вінницький політехнічний технікум. 22 березня 1982 р. призваний на дійсну строкову службу.

У Республіці Афганістан із жовтня 1982 р. Неодноразово брав участь у бойових діях. У 1983 р. був поранений. Одужавши, повернувся в м. Гардез до бойових побратимів.

Загинув у бою з душманами 21 січня 1984 р.

Нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований у рідному селі. Одна із сільських вулиць носить його ім'я.

Гомелюк Анатолій Костянтинович

Молодший сержант, санітарний інструктор. Народився 31 травня 1964 р. в с. Устя Бершадського району в селянській сім'ї. Українець. Після школи закінчив Бершадське медичне училище. В армію призваний 21 березня 1982 р.

В Республіці Афганістан із червня 1983 р. Служив у Баграмі. В районі провінції Парван 25 травня 1984 р. розвідувальна рота, санітарним інструктором якої був А. Гомелюк, вийшла на душманів. Зав'язався бій. Під вогнем, просуваючись від одного пораненого до другого, молодший сержант Гомелюк надавав необхідну допомогу. Виносячи з поля бою пораненого товариша, сам дістав важке поранення і помер.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоного Прапора (посмертно). Похований в рідному селі. Вулиця, на якій проживав, названа його іменем.

Григоренко Іван Миколайович

Рядовий, навідник оператор бойової машини піхоти. Народився 7 липня 1964 р. в с. Дашківці Літинського району в селянській сім'ї. Українець. Після закінчення місцевої середньої школи навчався у Вінницькому СПТУ-3. У Збройні Сили на строкову службу призваний 12 вересня 1982 р.

У Республіці Афганістан з квітня 1983 р. Неодноразово брав участь у бойових операціях. 2 червня 1984 р. у бою у м. Баграм був важко поранений. Помер наступного дня у медсанбаті.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований у рідному селі.

Грицик Олександр Васильович

Сержант, заступник командира взводу. Народився 19 липня 1964 р. в с. Лозна Хмільницького району в селянській сім'ї. Навчався у Лознянській середній школі. Закінчив ПТУ, отримав фах тракториста. Працював у колгоспі ім. Куйбишева. У Збройні Сили на дійсну строкову службу призваний 19 вересня 1982 р.

У Республіці Афганістан із квітня 1983 р. Неодноразово брав участь у бойових діях. Був поранений. Після лікування у Ташкентському військовому госпіталі повернувся у стрій. Загинув 17 травня 1984 р. в бою із душманами.

Нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований в рідному селі. Одна із вулиць цього населеного пункту названа його іменем.

Громов Сергій Прокопович

Молодший сержант. Народився 21 вересня 1957 р. в м. Вінниці в сім'ї службовців. Росіянин. Закінчив Вінницьку СШ № 30, Вінницький державний політехнічний інститут. Отримавши диплом інженера-конструктора, працював у ВО «Жовтень». 25 листопада 1979 р. призваний в армію.

З січня 1980 р. служив у Туркестанському військовому окрузі, тобто у складі однієї із військових частин обмеженого контингенту радянських військ в Афганістані. Неодноразово брав участь у бойових діях.

Помер 1 червня 1980 р. від осколкового поранення. Похований у м. Вінниці. Посмертно нагороджений орденом Червоної Зірки.

Гуменчук Василь Родіонович

Сержант, командир бойової машини піхоти. Народився 10 січня 1961 р. в с. Павлівка Калинівського району в селянській сім'ї. Українець. Після закінчення школи навчався в Гущинецькому СПТУ на тракториста. В Збройні Сили на дійсну строкову службу призваний 8 листопада 1979 р.

В Республіці Афганістан з березня 1980 р. 29 липня 1980 р. рота, в якій служив, була атакована ворогом. Зайнявши кругову оборону, вступила в бій. Сержант Василь Гуменчук знищив 2 вогневі точки душманів. Під час бою зазнав смертельного поранення.

За мужність і відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований на батьківщині.

Гуменюк Андрій Анатолійович

Рядовий, водій. Народився 23 травня 1960 р. в м. Козятині в робітничій сім'ї. Росіянин. Працював у транспортному відділі Ка-

рагандинського металургійного комбінату. В Збройні Сили на дійсну військову службу призваний 7 липня 1979 р.

В Республіці Афганістан із грудня 1997 р. Неодноразово здійснював рейси у складі колон по перевезенню вантажів та боєприпасів за маршрутом Кушка – Кандагар. 10 листопада 1980 р. під час виконання чергового бойового завдання колона була обстріляна. Автомобіль Андрія Гуменюка, завантажений боєприпасами, зазнав пошкодження і загорівся. Рядовий Гуменюк, ризикуючи життям, вивів машину з-під обстрілу і почав гасити вогонь. У цей час загинув від кулі снайпера.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований у м. Темір-Тау за місцем проживання батьків.

Гуменюк Володимир Михайлович

Рядовий, механік-водій тягача. Народився 2 жовтня 1960 р. в м. Вінниці в робітничій сім'ї. Українець. Закінчив Вінницьку СШ № 30. Призваний в армію 2 червня 1979 р.

В Республіці Афганістан із січня 1980 р. Неодноразово брав участь у бойових операціях. Виявляв високу технічну підготовку, сміливість. Користувався повагою у командирів, товаришів. Був відмінником бойової і політичної підготовки.

24 квітня 1981 р., перебуваючи в районі бойових дій, отримав важке вогнестрільне поранення. 29 квітня 1981 р. помер.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований у м. Вінниці.

Гуменюк Олег Федорович

Капітан, заступник начальника штабу відділення мотострілецького полку. Народився 16 серпня 1957 р. в с. Лучинець Мурованокуриловецького району в селянській сім'ї. Росіянин. На службі в армії з 1 вересня 1974 р.

В Республіці Афганістан із квітня 1985 р. Під час ведення бойових дій в районі населеного пункту Чамкані провінції Пактія 14 серпня 1985 р. розвідувальний загін, у складі якого знаходився

капітан Гуменюк, потрапив у засідку. Віддавши наказ основній групі відійти на більш вигідні позиції, командир з двома солдатами зостався прикривати відхід. Прицільним вогнем із автомата він не давав ворогу наблизитись та вести стрільбу. Після зайняття ротою вигідної позиції став відходити сам, але в цей час його життя обірвала ворожа куля.

Нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований в м. Миколаєві за місцем проживання сім'ї.

Гуменюк Юрій Дмитрович

Рядовий, водій. Народився 2 грудня 1964 р. в с. Сьомаки Хмільницького району в селянській сім'ї. Українець. Закінчив місцеву середню школу та курси водіїв. Працював водієм у колгоспі «Вперед». На службу в армію призваний 24 березня 1982 р.

В Республіці Афганістан із червня 1982 р. Служив у військовій частині польова пошта 51931. В складі колони автомашин перевозив боєприпаси із м. Кушки до місця дислокації частини. 12 серпня 1983 р. колона потрапила під сильний ворожий кулеметний вогонь. Автомобіль Ю. Гуменюка зазнав пошкодження, а боєць – серйозного поранення. Допоки не втратив свідомість, вів вогонь у відповідь. На жаль, рана виявилася не сумісною із життям.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований на батьківщині.

Гурський Володимир Борисович

Рядовий, радіотелеграфіст. Народився 18 лютого 1963 р. в с. Соболівка Теплицького району в робітничій сім'ї. Українець. Після закінчення школи навчався в радіотехнічному училищі м. Вінниці. На службу в армію призваний 22 вересня 1981 р.

В Республіці Афганістан із грудня 1981 р. Під час бойової операції 18 січня 1983 р. в складній обстановці забезпечував стійкий радіозв'язок бойової групи з основними силами підрозділу. Коли радіостанція була пошкоджена, зумів полагодити її. Вів прицільний вогонь із автомата. Загинув у цьому бою.

За мужність і відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований у рідному селі, одна із вулиць якого носить його ім'я.

Гуршал Петро Миколайович

Рядовий, навідник-оператор бойової машини піхоти. Народився 30 червня 1960 р. в с. Комарівці (Гайове) Барського району в селянській сім'ї. Українець. Після закінчення школи навчався у Барському СПТУ-8. Працював робітником. У Збройні Сили на дійсну строкову службу призваний 25 листопада 1979 р.

В Республіці Афганістан із січня 1980 р. Неодноразово брав участь у бойових діях. Проявляв сміливість і стійкість. Як відмінник бойової і політичної підготовки часто відзначався командуванням роти.

9 січня 1981 р. рядовий Петро Гуршал у складі підрозділу перебував у бойовій охороні. В цей час душмани здійснили напад. У бою знищив дві вогневі точки противника, був важко поранений. Того ж дня помер.

Нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований в м. Бару. Його іменем названа вулиця в с. Гайове.

Данилюк Олександр Васильович

Рядовий. Радіотелеграфіст. Народився 20 січня 1961 р. в м. Вінниці в сім'ї службовців. Українець. Навчався у Вінницькій СШ № 33, освоював спеціальність токаря-ремонтника на Вінницькому 45-у механіко-експерементальному заводі. В армію призваний 19 жовтня 1979 р.

В Республіці Афганістан із січня 1980 р. Військову службу проходив у м. Кундузі. 14 березня 1980 р. пропав безвісти під час несення служби в районі військового аеродрому.

Дем'янишин Яків Іванович

Прапорщик, старшина роти. Народився 3 квітня 1952 р. в с. Бджільна Теплицького району в селянській сім'ї. Українець. Нав-

чався в Одеському морехідному училищі. На дійсну строкову службу призваний 13 травня 1970 р.

В Республіці Афганістан з березня 1984 р. Неодноразово брав участь у бойових операціях. 13 серпня 1985 р. загинув у бою під час обстрілу душманами автоколони.

Нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований у рідному селі.

Джерелюк Сергій Анатолійович

Рядовий, водій. Народився 30 листопада 1968 р. в с. Пилява Тиврівського району в селянській сім'ї. Українець. До призову в армію закінчив Київський технікум легкої промисловості. На дійсну ж строкову службу був призваний 7 травня 1987 р.

В Республіці Афганістан із жовтня 1987 р. Колона автотранспортного батальйону, здійснюючи марш в район бойових позицій, 4 жовтня 1987 р. була обстріляна. Рядовий Сергій Джерелюк покинув машину, зайняв вогневу позицію біля краю дороги і відкрив вогонь. У цьому бою отримав важке поранення, від якого 16 жовтня 1987 р. помер в госпіталі.

Похований в рідному селі.

Дмитрук Олексій Григорович

Рядовий, номер гарматної обслуги. Народився 19 квітня 1961 р. в с. Мелешків Гайсинського району в селянській сім'ї. Українець. Після закінчення школи працював у колгоспі ім. Леніна Гайсинського району. В Збройні Сили на дійсну строкову службу призваний 12 вересня 1979 р.

В Республіці Афганістан із грудня 1979 р. Артилерійський дивізіон, в якому він служив, виконував марш у складі основних сил полку, 28 серпня 1980 р. вступив у бій. Артилеристи розгорнули свої гармати і відкрили шквальний вогонь по ворогу. Рядовий Дмитрук із побратимами знищили з гармати три вогневі точки противника. У цьому бою подолянин загинув.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований на батьківщині.

Добжанський Юрій Петрович

Рядовий, кулеметник. Народився 9 квітня 1961 р. в м. Жмеринці в робітничій сім'ї. Українець. Закінчив 8 класів місцевої середньої школи № 5, Браїлівське СПТУ-6. Працював слюсарем Жмеринського АТП 30118. Призваний в армію 17 листопада 1979 р.

В Республіці Афганістан із січня 1980 р. Парашутно-десантна рота, яка здійснювала марш у визначений район, 14 червня 1980 р. вступила в бій з великою групою душманів. Юрій Добжанський був поранений у руку, відстрілювався до останнього патрона, потрапив у полон. Замучений ворогами у неволі.

Нагороджений медаллю «За бойові заслуги» (посмертно). Похований у м. Жмеринці.

Драбенюк Віктор Пилипович

Молодший сержант, командир броньованої машини піхоти розвідувальної роти. Народився 2 січня 1961 р. в с. Сальник Калинівського району. Українець. Працював токарем на Калинівському машинобудівному заводі. В Збройні Сили на дійсну строкову службу призваний 19 листопада 1980 р.

В Республіці Афганістан із березня 1981 р. В бою 12 листопада 1981 р. діяв сміливо та рішуче. Загинув під час зміни вогневої позиції.

Нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований у рідному селі.

Драгомирецький Віталій Михайлович

Рядовий, водій-електрик. Народився 13 травня 1968 р. в м. Могилеві-Подільському в робітничій сім'ї. Українець. Після закінчення школи працював слюсарем на Могилів-Подільському машинобудівному заводі. Призваний в армію 25 червня 1986 р.

В Республіці Афганістан із грудня 1986 р. За час служби в роті аеродромно-технічного забезпечення зарекомендував себе грамотним спеціалістом. Роботу по підготовці бойової техніки до по-

льотів проводив у складних умовах, навіть під час обстрілів аеродрому ворогом. Помер 21 квітня 1987 р. від гострої серцевої хвороби.

Нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований на батьківщині.

Дяков Володимир Григорович

Рядовий, механік-водій бойової машини піхоти. Народився 19 квітня 1962 р. в с. Руданське Шаргородського району в селянській сім'ї. Українець. Після закінчення школи навчався в Березівському ПТУ. Працював газоелектрозварювальником у пересувній механізованій колоні Вінницького району. В Збройні Сили на дійсну військову службу призваний 19 листопада 1980 р.

В Республіці Афганістан із квітня 1981 р. Служив механіком-водієм бойової машини піхоти розвідроти. В складі розвідувального взводу 18 березня 1982 р. знаходився у засідці біля населеного пункту Гірішк провінції Гільмед. Виявивши душманів, розвідники вступили з ними в бій. Бойова машина піхоти була підбита з гранатомета. Механік-водій загинув.

Нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований у рідному селі. Його іменем названо поле.

Жбадинський Микола Іванович

Молодший сержант, санітарний інструктор медичного пункту десантно-штурмового батальйону. Народився 19 травня 1967 р. в смт Дашів Іллінецького району в сім'ї службовців. Українець. Закінчив 8 класів Дашівської СШ та Тульчинське культпросвітучилище. Працював у с. Сороках у сільському клубі. В армію призваний 30 жовтня 1985 р.

В Республіці Афганістан із серпня 1986 р. Служив у Кандагарі. Під час бою 25 листопада 1986 р. надавав медичну допомогу пораненим військовикам. Підбираючись до одного із них, знищив вогневу точку душманів. У цьому бою був важко поранений і 28 листопада помер у госпіталі.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований на батьківщині.

Жолонко Сергій Федорович

Рядовий, старший водій-заправник. Народився 28 серпня 1965 р. в с. Вінницькі Хутори Вінницького району в селянській сім'ї. Українець. Після закінчення середньої школи навчався у Вінницькому СПТУ-16. Працював на 421-у заводі цивільної авіації. В армію на дійсну військову службу призваний 22 вересня 1983 р.

В Республіці Афганістан із листопада 1983 р. Автомобільна колона, у складі якої перебував, 6 липня 1985 р. здійснювала рейс за маршрутом Шерхан – Кундуз і була обстріляна душманами. При спробі вивести автомобіль із зони, яка постійно простріловалась, був важко поранений. Автомобіль, втративши управління, з'їхав з дороги і перекинувся. Рядовий Жолонко загинув.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований у рідному селі, одна із вулиць якого носить його ім'я.

Жорін Микола Михайлович

Старший лейтенант, старший технік гелікоптера МІ-8 авіаполку прикордоннних військ. Народився 12 вересня 1960 р. в с. Пилипи-Борівські Томашпільського району в селянській сім'ї. Росіянин. У Збройних Силах з 20 серпня 1979 р.

В Республіці Афганістан із вересня 1982 р. В складі екіпажу здійснив майже 100 бойових вильотів. 2 вересня 1986 р. його бойову машину включили в групу забезпечення висадки і дій тактично-повітряного десанту. Точні ракетні удари, котрі завдавав екіпаж, допомагали успішному розгрому душманів. Виходячи з чергової атаки, гелікоптер був обстріляний ворогом. Старший лейтенант Микола Жорін загинув.

За мужність та відвагу, військову доблесть нагороджений орденом Червоного Прапора (посмертно), медалями «За відвагу», «За бойові заслуги». Похований у рідному селі, де одна із вулиць носить його ім'я.

Загірний Іван Борисович

Рядовий, гранатометник. Народився 8 липня 1965 р. в селянській сім'ї в с. Нові Кутища Калинівського району. Українець. До служби в армії працював механізатором у колгоспі «Шлях Леніна» Первомайського району тодішньої Кримської області. У Збройні Сили СРСР призваний 24 вересня 1983 р.

У Республіці Афганістан із грудня 1983 р. Брав участь у десяти боях, у яких проявив мужність і відвагу. У бою, що розгорівся 12 вересня 1984 р., був важко поранений. Помер 19 жовтня 1985 р.

За зразкове виконання інтернаціонального обов'язку, мужність та відвагу нагороджений медаллю «За бойові заслуги». Похований у Криму в с. Червона Поляна Красногвардійського району.

Заливанський Григорій Олександрович

Рядовий, радіотелефоніст. Народився 13 серпня 1961 р. в с. Красносілка Літинського району в селянській сім'ї. Українець. Закінчивши Кожухівську середню школу, навчався в Ольгопільському СПТУ-5. Отримав фах тракториста-машиніста. В армію призваний 19 жовтня 1979 р.

В Республіці Афганістан із 20 січня 1980 р. Служив у військовій частині польова пошта 39676-К в підрозділі зв'язку мотострілецького батальйону. Беручи участь у бойових операціях, зарекомендував себе сміливим та відважним воїном.

Коли вночі під час обстрілу ворогом військового містечка загорілась будова дизельної станції, Г. Заливанський першим кинувся її гасити. 18 грудня 1980 р. помер у госпіталі від опіків, отриманих під час пожежі.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований в с. Трибухи Літинського району.

Захандревич Йосим Владиславович

Старший лейтенант. Льотчик вертольота МІ-6. Народився 15 лютого 1957 р. в с. Шостаківка Шаргородського району в сім'ї робітника. Українець. Закінчивши Шаргородську СШ, працював

слюсарем у Шаргородській райсільгосптехніці. З 2 серпня 1975 р. по 1 червня 1979 р. – курсант Сизранського військового авіаційного училища льотчиків. Служив у Забайкальському військовому окрузі.

В Республіці Афганістан із жовтня 1982 р. Службу ніс у військовій частині, що дислокувалась у м. Кундуз. У складі екіпажу здійснив численні вильоти в райони бойових дій. У бою 22 лютого 1983 р. загинув.

За мужність і відвагу, проявлені під час виконання інтернаціонального обов'язку, нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований в с. Свіршківці Чемеровецького району Хмельницької області.

Зелененький Микола Родіонович

Єфрейтор, старший електрик-дизеліст. Народився 12 квітня 1966 р. в смт Чечельник в робітничій сім'ї. Українець. Після закінчення школи працював електрогазозварювальником у Чечельницькому бурякорадгоспі. В Збройні Сили на дійсну строкову службу призваний 4 жовтня 1984 р.

В Республіці Афганістан із березня 1985 р. Службу проходив у бригаді спеціального призначення. 31 січня 1986 р. загинув внаслідок ураження електрострумом.

Нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований на батьківщині.

Зимаковський Анатолій Григорович

Майор, оперативний працівник Представництва МВС СРСР при МВС Республіки Афганістан. Народився 4 січня 1955 р. в с. Урожайне Тиврівського району. Українець. В МВС СРСР з 15 травня 1973 р. Закінчив Новосибірське вище військове командне училище Міністерства внутрішніх справ.

У Республіці Афганістан із серпня 1983 р. Брав участь у бойових діях. Загинув 6 грудня 1984 р. під час нападу озброєних моджахедів.

За зразкове виконання завдань командування та виявлені при цьому мужність і відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований в рідному селі.

Іваненко Михайло Петрович

Рядовий, водій. Народився 2 серпня 1964 р. в с. Бортники Тульчинського району в селянській сім'ї. Українець. Після закінчення школи працював трактористом в колгоспі ім. Шевченка. В армію на дійсну строкову службу призваний 10 листопада 1982 р.

У Республіці Афганістан із січня 1983 р. Служив в окремому батальйоні аеродромно-технічного забезпечення, неодноразово виконував бойові завдання. 9 травня 1983 р. помер від ран, отриманих внаслідок необережного поводження зі зброєю.

Нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований в с. Красногірка Тростянецького району.

Іващук Василь Іванович

Рядовий, водій автомобіля. Народився 3 січня 1961 р. в с. Дзюньків Погребищенського району в селянській сім'ї. Українець. Після закінчення школи працював шофером у місцевому колгоспі. В Збройні Сили на дійсну строкову службу призваний 14 травня 1979 р.

В Республіці Афганістан із грудня 1979 р. У бойових умовах здійснив чимало рейсів, доставляючи вантажі різного призначення. 4 квітня 1981 р. автомобільну колону, в якій перебував подолянин, атакували душмани. У гарячому бою знищив декількох нападників, отримав смертельне поранення.

За мужність і відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований на батьківщині.

Ільченко Михайло Степанович

Рядовий, сапер. Народився 28 січня 1965 р. в с. Осіївка Бершадського району в селянській сім'ї. Українець. В армію на дійсну строкову службу призваний 21 березня 1983 р.

В Республіці Афганістан із червня 1983 р. Загін забезпечення руху, в складі якого був Михайло Ільченко, під час виконання бойового завдання 23 квітня 1984 р. обстріляли душмани. В цьому бою рядовий Ільченко знищив дві вогневі точки ворога, евакуював у безпечне місце пораненого командира групи і надав йому першу медичну допомогу. Повернувшись на поле бою, знищив ще одну вогневу точку противника, але зазнав смертельного поранення.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований в рідному селі.

Іщук Віктор Васильович

Старший сержант, заступник командира інженерно-саперного взводу. Народився 14 січня 1964 р. в с. Старостинці Погребищенського району в селянській сім'ї. Українець. До призову на військову службу працював помічником машиніста електровоза в м. Києві. В армію призваний 11 квітня 1982 р.

В Республіці Афганістан з жовтня 1982 р. Група саперів, до складу якої входив старший сержант Віктор Іщук, 23 квітня 1984 р. під час виконання інженерної розвідки дороги на наявність мінно-вибухових пристроїв була обстріляна душманами. Подолянин, зайнявши вигідну позицію, відкрив вогонь по ворогу. Під час бою замінив командира групи, який загинув, і продовжував вести бій, однак загинув й сам.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно), медаллю «За відвагу». Похований в с. Старостинці. Там його іменем названо поле і встановлено пам'ятник.

Кабанов Анатолій Олександрович

Гвардії молодший сержант, командир парашутно-десантного відділення. Народився 16 травня 1966 р. в с. Нова Гребля Калинівського району в робітничій сім'ї. Росіянин. Після закінчення школи працював огранщиком на Вінницькому заводі «Кристал». На службу у Збройні Сили призваний 9 травня 1984 р.

В Республіці Афганістан із листопада 1984 р. Парашутно-десантна рота, в якій служив, 23 травня 1985 р. під час операції

вступила в бій з ворогом у районі населеного пункту Асадабад провінції Кунар. Вогнем із бойової машини піхоти знищив дві вогневі точки, однак машина невдовзі підірвалась на міні. Анатолій Кабанов загинув.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований у м. Вінниці.

Кадук Сергій Вікторович

Сержант, заступник командира мотострілецького взводу. Народився 29 квітня 1961 р. в смт Вапнярка Томашпільського району в робітничій сім'ї. Українець. Після закінчення місцевої СШ № 1 працював монтером на ПМС-128 Одеської залізниці. В Збройні Сили на дійсну строкову службу призваний 2 липня 1979 р.

В Республіці Афганістан із лютого 1980 р. Мотострілецька рота, в якій служив, 3 серпня 1980 р. вступила у бій з групою душманів. Сержант Кадук, уміло командуючи підлеглими, особисто знищив дві вогневі точки ворога. Під час бою був смертельно поранений.

За мужність і відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований на батьківщині.

Кандирал Олег Петрович

Рядовий, старший водій-електрик розвідувального центру. Народився 10 січня 1963 р. в с. Дубова Жмеринського району в сім'ї службовців. Українець. Закінчив Вінницький політехнічний технікум. Технік-електрик. У Збройні Сили на дійсну строкову службу призваний 21 березня 1983 р.

В Республіці Афганістан із листопада 1984 р. Служив у військовій частині польова пошта 44628 в м. Кабулі. Неодноразово брав участь у бойових операціях. 19 квітня 1985 р. помер від травм, отриманих внаслідок автокатастрофи.

Нагороджений медаллю «За бойові заслуги» (посмертно). Похований у рідному селі.

Карпенко Валерій Петрович

Прапорщик, старшина десантно-штурмової роти. Народився 18 квітня 1961 р. в с. Мала Мочулка Теплицького району Вінницької області в робітничій сім'ї. Українець. Після закінчення середньої школи працював електрозварювальником. В армію призваний 29 червня 1979 р. Закінчивши школу прапорщиків, залишився на надстрокову службу.

В Республіці Афганістан із 29 грудня 1986 р. Неодноразово брав участь у бойових діях. 1 травня 1988 р. під час ведення бойових дій пропав безвісти неподалік від афгано-пакистанського кордону.

Качур Василь Федорович

Рядовий, навідник міномета. Народився 4 лютого 1964 р. в с. Слободище Іллінецького району в селянській сім'ї. Українець. Після закінчення місцевої восьмирічної школи працював на шахті в місті Краматорську Донецької області. У Збройні Сили на дійсну строкову службу призваний 11 квітня 1985 р.

В Республіці Афганістан із вересня 1985 р. Загинув 20 жовтня 1985 р. у бою з душманами, знищивши при цьому три вогневі точки противника.

Посмертно нагороджений орденом Червоної Зірки. Похований в рідному селі.

Клюса Василь Миколайович

Єфрейтор, водій мотоманевреної групи прикордонних військ. Народився 15 січня 1965 р. в с. Свердлівка Липовецького району в селянській сім'ї. Українець. Після закінчення школи працював електрослюсарем на шахті ім. Вахрушева. В Збройні Сили на строкову службу призваний 5 травня 1983 р.

Брав участь у бойових операціях та в супроводженні транспортних колон в Афганістані. У складній обстановці зберігав самообладання. 18 травня 1985 р. помер від ран, отриманих у бою після підриву автомобіля на міні.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований в селищі Ясенівка Луганської області за місцем проживання сім'ї.

Ковальський Борис Іванович

Єфрейтор, старший механік-водій бойової машини десанту. Народися 1 травня 1960 р. в м. Вінниці. Росіянин. Працював на уральському автозаводі в м. Міасс Челябінської області. В Збройні Сили на дійсну строкову службу призваний 29 жовтня 1978 р.

В Республіці Афганістан із травня 1980 р. В складі парашутно-десантної роти 1 червня 1980 р. брав участь у бойовій операції. Поблизу населеного пункту Хасанхейль парашутно-десантна рота потрапила під обстріл. Під час здійснення маневру бойова машина, кервана єфрейтором Ковальським, наїхала на замасковану протитанкову міну. Вибухом було пошкоджено ходову частину БМД. Ремонтуючи її, зазнав смертельного поранення.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований в м. Міасс за місцем проживання сім'ї.

Ковальчук Анатолій Дмитрович

Рядовий, стрілець-гранатометник. Народився 22 липня 1963 р. в с. Харпачка Гайсинського району в селянській сім'ї. Українець. По закінченні місцевої середньої школи працював трактористом у колгоспі «Прогрес». У Збройні Сили на дійсну строкову службу призваний 22 березня 1982 р.

В Республіці Афганістан із квітня 1982 р. В складі десантно-штурмової бригади неодноразово брав участь у бойових операціях. Важко захворів і 2 вересня 1983 р. помер.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований на батьківщині.

Ковальчук Олександр Михайлович

Рядовий, моторист. Народився 19 вересня 1965 р. в с. Сосонка Вінницького району в селянській сім'ї. Українець. Після школи та

навчання в ПТУ працював токарем на 18-у державному підшипниковому заводі в м. Вінниці. В Збройні Сили на дійсну строкову службу призваний 1 жовтня 1983 р.

В Республіці Афганістан із квітня 1984 р. Окремий батальйон матеріального забезпечення, в якому служив Олександр Ковальчук, 31 грудня 1984 р. брав участь у відбитті нападу душманів. Частина машин батальйону загорілась внаслідок влучення снарядів. Під безперервним обстрілом військовослужбовцю вдалося врятувати від знищення декілька машин, але сам був смертельно вражений електричним струмом у боксі бойової техніки.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований у рідному селі.

Кожухар Микола Васильович

Гвардії єфрейтор, навідник-оператор бойової машини десанту. Народився 30 квітня 1962 р. в м. Ямполі в сім'ї службовців. Українець. Закінчив вісім класів Ямпільської СШ № 1 та Київське технічне училище № 1. Працював шліфувальником Київського мотоциклетного заводу. В Збройні Сили на дійсну строкову службу призваний 11 листопада 1980 р.

В Республіці Афганістан із квітня 1981 р. Неодноразово брав участь у бойових операціях. У бою, що спалахнув 21 квітня 1982 р., знищив три вогневих точки противника, загинув.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований на батьківщині. Одна із вулиць м. Ямполя названа його іменем.

Козоріз Петро Володимирович

Рядовий, водій. Народився 27 січня 1965 р. в с. Медвежа Немирівського району в селянській сім'ї. Українець. Після закінчення школи навчався в Тульчинському СПТУ-41. Працював у колгоспі трактористом. В армію на дійсну строкову службу призваний 22 вересня 1983 р.

В Республіці Афганістан із грудня 1983 р. В ніч на 26 червня 1984 р. мотострілецький взвод, у якому служив, вів бій з перева-

жаючими силами ворога. У цьому бою особисто знищив дві вогневі точки душманів. Був важко поранений, але продовжував вести вогонь. Від отриманих ран помер.

За мужність та героїзм нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований на батьківщині. Його ім'я носить одна із вулиць райцентру.

Козянчук Віктор Петрович

Старшина надстрокової служби. Старший музикант-соліст військового ансамблю. Народився 2 жовтня 1939 р. в с. Мервинці Могилів-Подільського району в селянській сім'ї. Українець. Після закінчення середньої школи навчався в музичному училищі в м. Одесі. В Збройні Сили на надстрокову службу призваний 10 жовтня 1975 р.

В Республіці Афганістан із жовтня 1983 р. Проявив себе мужнім воїном і добре підготовленим спеціалістом. Часто в складі військового ансамблю виступав із концертами перед особовим складом частин та підрозділів, які виконували бойове завдання.

Важко захворів і 1 листопада 1987 р. помер. Похований в м. Одесі за місцем проживання сім'ї.

Комар Сергій Олександрович

Прапорщик, технік групи обслуговування авіаційного озброєння. Народився 22 липня 1950 р. в м. Козятині в робітничій сім'ї. Українець. В армію призваний 18 листопада 1970 р. Після строкової служби залишився в армійських рядах. Служив у багатьох гарнізонах на різних командно-технічних посадах.

У Республіці Афганістан із січня 1984 р. Служив в авіаційній частині в Кандагарі. Загинув 22 травня 1984 р. внаслідок вибуху боєприпасів. Похований у м. Бердичеві, де проживає сім'я.

Король Микола Миколайович

Рядовий, розвідник-гранатометник. Народився 21 травня 1968 р. в с. Брусленів Літинського району в селянській сім'ї. Українець.

Закінчив Новгородський ветеринарний технікум. На дійсну військову службу призваний 14 квітня 1987 р.

У Республіці Афганістан із червня 1987 р. Служив у військовій частині польова пошта 83506 в м. Асадабад у загоні спецназу. Зарекомендував себе сміливим та ініціативним воїном. Неодноразово брав участь у бойових діях. 30 жовтня 1987 р. група, в складі якої був М. Король, потрапила в пастку. Микола разом із товаришами вів нерівний бій з душманами. В цьому бою загинув.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований на батьківщині.

Король Петро Степанович

Рядовий, токар дорожньо-будівельної бригади. Народився 13 квітня 1960 р. в с. Тополівка Теплицького району в селянській сім'ї. Українець. Навчався в ПТУ м. Дніпродзержинська. В армію на дійсну строкову службу призваний 22 травня 1980 р.

В Республіці Афганістан із листопада 1980 р. Зарекомендував себе технічно грамотним, добре підготовленим військовим спеціалістом. 26 червня 1981 р. ворог напав на місце дислокації бригади. Зайнявши вигідну позицію, П. Король разом із товаришами відкрив прицільний вогонь у відповідь. У цьому бою загинув.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований у рідному селі, одна із вулиць якого носить його ім'я.

Косіянчук Володимир Миколайович

Рядовий, гранатометник. Народився 13 квітня 1967 р. в с. Воєводчинці Могилів-Подільського району в селянській сім'ї. Українець. До призову в армію працював трактористом. У Збройні Сили на дійсну строкову службу призваний 12 квітня 1985 р.

В Республіці Афганістан із липня 1985 р. Брав участь у бойовій операції. Виявив себе вмілим воїном. Під час ведення бойових дій важко захворів і 30 серпня 1985 р. помер.

За мужність і відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований на батьківщині.

Косташенко Василь Андрійович

Рядовий, розвідник. Народився 4 січня 1962 р.в с. Миролюбівка Піщанського району в робітничій сім'ї. Українець. Закінчив Овідіопільське СПТУ. В Збройні Сили на дійсну військову службу призваний 26 жовтня 1980 р.

В Республіці Афганістан з грудня 1980 р. В ніч з 30 квітня на 1 травня 1981 р. розвідувальний взвод отримав бойове завдання на дії в засідці і висування до вказаного району. Рядовий В. Косташенко перебував у складі дозорного відділення, першим виявив ворога і попередив про це командира відділення, чим забезпечив виконання бойового завдання. Зайнявши вигідні позиції, взвод вступив у бій. У цьому бою подолянин загинув.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований в смт Піщанці. В Рудницькій СШ, де навчався, відкрито музей із куточком його пам'яті.

Костюк Михайло Борисович

Рядовий, водій. Народився 13 листопада 1964 р. в с. Хоменки Шаргородського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. Після школи закінчив Мазурівське СПТУ-8, що в Могилів-Подільському районі. В Збройні Сили на дійсну строкову службу призваний 22 вересня 1983 р.

В Республіці Афганістан із грудня 1983 р. 15 лютого 1985 р. під час бою його автомобіль був обстріляний душманами. Два товариші М. Костюка отримали поранення. Сам він теж зазнав поранення, але, змінюючи вогневі позиції, все далі відводив нападників від поранених. У цьому бою загинув. Це сталося в районі кишлака Карамгуль.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований в рідному селі.

Кошенко Василь Пилипович

Капітан. Бортовий механік вертольоту МІ-24. Народився 15 квітня 1942 р. в с. Чернявка Оратівського району в селянській

сім'ї. Українець. В Збройні Сили на дійсну строкову службу призваний 6 вересня 1962 р. Після закінчення строкової служби навчався на курсах молодших офіцерів у Васильківському авіаційному військовому училищі.

В Республіці Афганістан капітан В. Кошенко із травня 1980 р. В складі екіпажу вертольота здіснив ряд бойових вильотів. Діяв самовіддано та уміло. 5 липня 1980 р. під час виконання чергового бойового завдання вертоліт був збитий зенітною ракетою ворога.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований в м. Городня Чернігівської області, де проживає сім'я.

Кравченко Сергій Анатолійович

Молодший сержант, командир мотострілецького відділення. Народився 28 квітня 1962 р. в с. Колоденки Томашпільського району в селянській сім'ї. Українець. Після закінчення школи працював на Донбасі гірничим майстром на шахті ім. 60-річчя України. В Збройні Сили на дійсну строкову службу призваний 1 квітня 1982 р.

В Республіці Афганістан із жовтня 1982 р. Неодноразово брав участь у бойових діях та у супроводі автомобільних колон із різними вантажами. Загинув у бою 18 жовтня 1983 р.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований в селищі Червона Зірка поблизу м. Донецька, де проживала його сім'я.

Красуцький Володимир Євдокимович

Сержант, командир мотострілецького відділення. Народився 2 березня 1961 р. в с. Кустівці Хмільницького району в селянській сім'ї. Українець. Після школи навчався у Львівському СПТУ-26, здобув професію токаря. Працював у місцевому колгоспі «Росія». На службу в армію призваний 9 листопада 1979 р.

В Республіці Афганістан із травня 1980 р. 31 березня 1981 р. мотострілецька рота, в якій служив, брала участь у бойовій операції в районі населеного пункту Мазарі-Шариф провінції Балх. У

бою знищив дві вогневі точки противника. Тоді ж отримав важке поранення, від якого помер.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно), медаллю «За бойові заслуги». Похований в рідному селі.

Крауз Олександр Володимирович

Рядовий, водій-електрик. Народився 11 березня 1961 р. в с. Борщагівка Погребищенського району в селянській сім'ї. Українець. По закінченню школи разом із батьками переїхав на нове місце проживання – в с. Капустинці Володарського району Київської області. Працював водієм у місцевому колгоспі. В Збройні Сили на дійсну строкову службу призваний 4 травня 1979 р.

В Республіці Афганістан із липня 1980 р. Неодноразово брав участь у бойових операціях. Загинув у бою 2 травня 1981 р.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований за місцем проживання батьків.

Кубишин Сергій Михайлович

Молодший сержант, командир бойової машини піхоти. Народився 16 вересня 1964 р. в с. Софіївка Хмільницького району в селянській сім'ї. Українець. Навчався в Терешпільській восьмирічній та Качанівській середній школах. У Збройні Сили на дійсну строкову службу призваний 19 вересня 1982 р.

В Республіці Афганістан із травня 1983 р. Неодноразово брав участь у бойових операціях, проявляв сміливість та рішучість. 25 липня 1983 р. у бою зазнав важкого поранення, від якого помер у госпіталі 30 липня 1983 р.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований на батьківщині.

Кудима Олег Євгенович

Молодший сержант, командир відділення. Народився 21 грудня 1962 р. в с. Северинівка Ямпільського району в селянській

сім'ї. Українець. Після закінчення місцевої восьмирічної школи навчався в Слав'янському ПТУ-76. Працював у м. Львові на фаянсовому заводі. На службу в армію призваний 20 вересня 1982 р.

В Республіці Афганістан із березня 1983 р. Мотострілецька рота, в якій служив, брала участь у бойовій операції в районі населеного пункту Джелалабад провінції Нангархар. Під час бою одна із бойових машин піхоти була підбита. Душмани намались захопити її. Молодший сержант О. Кудима вів прицільний вогонь із автомата, не допускаючи ворогів до БМП, в якій знаходились поранені товариші. Під час бою був важко поранений. 25 вересня 1984 р. помер у військовому госпіталі в Кабулі.

За мужність та героїзм нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований в рідному селі.

Кумчак Іван Андрійович

Капітан, старший помічник начальника штабу. Народився 29 липня 1939 р. в с. Мончин Погребищенського району в селянській сім'ї. Українець. Працював у колгоспі трактористом. В Збройні Сили на дійсну строкову службу призваний 13 вересня 1958 р.

В Республіці Афганістан із грудня 1979 р. Зарекомендував себе підготовленим, сміливим та рішучим офіцером. 22 лютого 1980 р. загинув під час перевірки варти бойової охорони.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований в рідному селі.

Кучер Павло Кузьмович

Прапорщик, командир господарського взводу трубопровідної бригади. Народився 22 червня 1946 р. в с. Браїлів Жмеринського району в селянській сім'ї. Українець. Після закінчення школи працював шофером у радгоспі «Браїлів». У Збройні Сили на дійсну строкову службу призваний 13 вересня 1965 р.

У Республіці Афганістан із вересня 1981 р. Неодноразово виїздив на трасу трубопроводу для ліквідації наслідків диверсій ворога. 1 вересня 1982 р. очолювана ним аварійно-патрульна група, переміщуючись автомобілем по трасі трубопроводу в районі

населеного пункту Акмазар провінції Саманган, потрапила під обстріл. Спершу був поранений, а потім убитий душманами.

За добросовісне виконання службових обов'язків, мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований у м. Добеле (Латвія), де проживає його сім'я.

Кушнір Віктор Васильович

Рядовий, водій. Народився 25 березня 1964 р. в с. Лісниче Бершадського району в селянській сім'ї. Українець. На службу в армію призваний 22 березня 1982 р.

В Республіці Афганістан із червня 1982 р. Мотострілецька рота, в якій служив, 11 серпня 1982 р. брала участь у бойовій операції в районі населеного пункту Аліхейль провінції Пактія. Душмани вели сильний вогонь. Зайнявши зручну позицію, рядовий Кушнір відкрив автоматний вогонь у відповідь. У цьому бою був смертельно поранений.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований у рідному селі. Його іменем названо поле.

Кущ Петро Іванович

Молодший сержант, командир відділення. Народився 15 червня 1960 р. в с. Степашки Гайсинського району в селянській сім'ї. Українець. Після закінчення школи здобував освіту в Київському політехнічному технікумі. В Збройні Сили на дійсну строкову службу призваний 16 вересня 1979 р.

В Республіці Афганістан із грудня 1979 р. 20 січня 1980 р. десантна штурмова рота, в якій служив, отримала бойове завдання відбути в район тунелю на перевал Саланг провінції Баглан. На місці призначення вона вела кровопролитний бій із душманами. Вміло командуючи відділенням, молодший сержант П. Кущ діяв безстрашно і самовіддано. У цій сутичці із ворогом загинув.

За мужність і відвагу нагороджений медаллю «За відвагу» (посмертно). Похований на батьківщині.

Лавренчук Олег Іванович

Рядовий, радист-розвідник. Народився 11 вересня 1967 р. в с. Чапаєвка Жмеринського району в робітничій сім'ї. Українець. Після школи закінчив Браїлівське СПТУ-6. Працював на цукрокомбінаті слюсарем. В армію на дійсну строкову службу призваний 1 листопада 1985 р.

В Республіці Афганістан із квітня 1986 р. Загін спеціального призначення виконував бойове завдання. Розвідувальний дозор, у складі якого перебував О. Лавренчук, просувався попереду загону і був обстріляний душманами. Зав'язався бій. Дані про душманів, які переважали кількісно, потрібно було негайно передати по рації командиру загону. О. Лавренчук, не дивлячись на шквальний обстріл, зумів підготувати радіостанцію до роботи і вийшов на зв'язок із командиром загону. Під час радіосеансу зазнав смертельного поранення. Це сталося 12 грудня 1986 р.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований в рідному селі.

Лизак Михайло Миколайович

Прапорщик. Старший механік з обслуговування авіаобладнання. Народився 12 вересня 1944 р. в с. Тростянчик Тростянецького району в селянській сім'ї. Українець. Після закінчення школи та навчання в ремісничому училищі працював електриком на Глибочанській РЕС. На військову службу призваний 10 вересня 1963 р. Вирішив залишитися в армії. Закінчив школу прапорщиків.

У Республіці Афганістан із вересня 1983 р. Займав посаду старшого механіка з обслуговування авіаційного обладнання. Зарекомендував себе сміливим воїном, вмілим спеціалістом. Виконуючи бойове завдання, важко захворів. Із Афганістану направлений до Київського окружного військового госпіталю на лікування. Помер 28 березня 1984 р.

Нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований на батьківщині.

Лічманюк Ігор Петрович

Рядовий, стрілець. Народився 25 січня 1966 р. в м. Вінниці в робітничій сім'ї. Українець. Після закінчення десятирічки навчався у Вінницькому СПТУ-5. Працював у місті над Бугом на заводі тракторних агрегатів. В Збройні Сили на дійсну строкову службу призваний 6 червня 1984 р.

В Республіці Афганістан із серпня 1984 р. Неодноразово брав участь у бойових діях. 25 лютого 1986 р. під час гасіння пожежі, яка виникла в житловому наметі, отримав важкі опіки. Помер у військовому госпіталі в м. Ташкенті 1 березня 1986 р.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований на батьківщині.

Лосовський Віктор Карлович

Рядовий, водій. Народився 8 березня 1962 р. в с. Орлівка Теплицького району в селянській сім'ї. Українець. У Збройні Сили на дійсну строкову службу призваний 31 жовтня 1980 р.

В Республіці Афганістан із травня 1981 р. Більше десяти разів брав участь у бойових операціях. Завжди діяв рішуче та уміло, виявляв справжню водійську майстерність. 8 березня 1982 р. автомобільна колона, в якій перебував, потрапила під обстріл душманів. У бою був смертельно поранений.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований в с. Буценівка Роздільнянського району Одеської області, де проживає його сім'я.

Любенко Валентин Андрійович

Рядовий, водій бронетранспортера. Народився 16 квітня 1965 р. в с. Соловіївка Вінницького району в селянській сім'ї. Українець. Працював водієм у колгоспі «Перемога». В Збройні Сили на дійсну строкову службу призваний 22 вересня 1983 р.

В Республіці Афганістан із березня 1984 р. Брав участь у бойових операціях. 7 липня 1985 р. мотострілецька рота вела бій з душманами в районі населеного пункту Пулі-Хумрі. Екіпаж броне-

транспортера, водієм якого був В. Любченко, виконував бойове завдання з доставки важкопораненого у військовий госпіталь. Під час повернення із госпіталю в район бойових дій БТР обстріляли душмани із гранатомета. В. Любченко загинув.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований в рідному селі.

Мандролько Петро Пилипович

Прапорщик, атомеханік. Народився 17 жовтня 1943 р. в смт Ситківці Немирівського району. Українець. Закінчив 8 класів Ситковецької СШ, навчався в Макіївському ПТУ-1. Працював на металургійному комбінаті муляром-висотником. В армію на дійсну строкову службу призваний восени 1961 р.

В Республіці Афганістан із жовтня 1981 р. Спершу служив у Кабулі, а після лікування у військовому госпіталі – в Баграмі. Зарекомендував себе хорошим спеціалістом. Неодноразово брав участь у супроводі колон, рейдах. Загинув 31 серпня 1982 р. Бронетранспортер, у якому перебував, підірвався на міні.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований на батьківщині.

Марущак Анатолій Дорофійович

Старший прапорщик, старшина роти. Народився 17 січня 1955 р. в с. Антонівка Барського району в робітничій сім'ї. Українець. Закінчив восьмирічку та ветеринарний технікум. В 1979 р. навчався в Севастопольській школі прапорщиків.

В Республіці Афганістан із жовтня 1987 р. Служив у військовій частині, що дислокувалась у м. Кундузі. 30 січня 1989 р. загинув під час обстрілу душманами бронетранспортера, в якому перебував.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно).

Похований у м. Жмеринці.

Марценюк Павло Петрович

Єфрейтор, старший сапер. Народився 22 березня 1963 р. в с. Гуменне Вінницького району в робітничій сім'ї. Українець. Закінчив місцеву середню школу та Вінницьке СПТУ-4. До призову в армію (29 вересня 1982 р.) працював електромонтером на Харківському СМП-803.

В Республіці Афганістан із березня 1983 р. Служив у саперному підрозділі. Неодноразово брав участь у бойових діях з мінування та розмінування навколишньої місцевості. Виявляв сміливість та високі професійні навики. Загинув 1 травня 1984 р. у бою під час розмінування, коли перебував у складі групи, на яку напали душмани.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований у рідному селі.

Маслій Микола Михайлович

Рядовий, оператор-навідник бойової розвідувальної машини. Народився 26 серпня 1964 р. в с. Заболотне Крижопільського району в селянській сім'ї. Українець. Закінчив 8 класів Крижопільської СШ № 1, Бершадське медичне училище, здобувши спеціальність фельдшера. В армію на дійсну строкову службу призваний 21 березня 1983 р.

В Республіці Афганістан із травня 1983 р. Служив у військовій частині польова пошта 39676. Неодноразово брав участь у бойових діях з розгрому бандформувань. Загинув 9 вересня 1984 р.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно), медаллю «За відвагу». Похований у Крижополі.

Мацюк Володимир Олександрович

Сержант, командир відділення парашутно-десантної роти. Народився 13 червня 1966 р. в с. Кожанка Оратівського району в селянській сім'ї. Українець. Після закінчення Очитківської СШ працював фрезерувальником на Вінницькому інструментальному заводі. В армії з 20 листопада 1984 р.

В Республіці Афганістан із квітня 1985 р. Служив у військовій частині польова пошта 48059. Неодноразово брав участь у бойових діях. Зарекомендував себе грамотним командиром. Під час виконання бойового завдання 12 серпня 1985 р. був важко поранений. Помер наступного дня.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований в рідному селі.

Мельник Євгеній Олександрович

Молодший сержант, санітарний інструктор взводу. Народився 9 серпня 1964 р. в с. Плисків Погребищенського району в селянській сім'ї. Українець. Після навчання в школі освоїв спеціальність слюсаря-складача у Вінницькому училищі цивільної авіації. Працював у Таганрозі Ростовської області слюсарем-складачем на заводі літаючих повітряних апаратів. В армію на дійсну строкову службу призваний 16 вересня 1982 р.

В Республіці Афганістан із жовтня 1982 р. Служив у військовій частині, що дислокувалася в Баграмі. Неодноразово брав участь у бойових діях. Загинув у бою з душманами 24 травня 1984 р.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований на батьківщині.

Мурований Сергій Михайлович

Молодший сержант, командир відділення. Народився 13 травня 1965 р. в с. Скоморшки Оратівського району в робітничій сім'ї. Українець. У 1979 р. разом із батьками переїхав на постійне місце проживання в с. Капустяни Тростянецького району. Закінчив Капустянську СШ, працював на місцевому цукровому заводі. В армію на дійсну строкову службу призваний 22 вересня 1983 р.

В Республіці Афганістан із грудня 1983 р. Брав участь у бойових діях. Загинув 15 лютого 1984 р. в районі кишлака Карашгуль під час нападу душманів.

Посмертно нагороджений орденом Червоної Зірки. Похований у с. Капустяни.

Напрасний Володимир Михайлович

Старший прапорщик, старшина роти. Народився 12 листопада 1946 р. в м. Жмеринці в робітничій сім'ї. Українець. Після закінчення восьми класів місцевої середньої школи навчався у Жмеринському ПТУ-1. Працював слюсарем у вагонному депо станції Жмеринка. В армію на дійсну військову службу призваний 28 листопада 1981 р. Вдруге в Збройні Сили призваний 14 квітня 1981 р.

В Республіці Афганістан із січня 1983 р. Служив у військовій частині, дислокованій у м. Кундузі. Брав участь у бойових діях. Під час служби важко захворів і 14 жовтня 1983 р. помер. Похований в с. Леляки Жмеринського району.

Недзеленко Олег Броніславович

Рядовий, розвідник. Народився 1 січня 1964 р. в с. Куренівка Чечельницького району в селянській сім'ї. Українець. З 1969 р. проживав з батьками в с. Осіївка Бершадського району. Після закінчення восьми класів місцевої школи навчався у Вінницькому технікумі залізничного транспорту. 9 липня 1980 р. ніс Вінницею олімпійський вогонь. Після закінчення технікуму в 1982 р. направлений на роботу в Архангельську область. В армію на дійсну строкову службу призваний 22 березня 1982 р.

В Республіці Афганістан із червня 1982 р. Служив у розвідувальному підрозділі, виконував найскладніші бойові завдання. 12 вересня 1982 р., беручи участь у черговій бойовій операції, загинув смертю хоробрих.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований в с. Осіївка.

Немеш Анатолій Іванович

Рядовий, водій, майстер по ремонту автомобілів. Народився 22 лютого 1962 р. в с. Джугастра Крижопільського району в селянській сім'ї. Українець. Закінчивши восьмирічну школу, навчався в Заболотнянському СПТУ і здобув спеціальність водія, тракториста-машиніста широкого профілю. Працював трактористом у міс-

цевому колгоспі. В армію на дійсну строкову службу призваний 17 жовтня 1980 р.

В Республіці Афганістан із листопада 1981 р. Не раз брав участь у бойових діях. Під час виконання чергового бойового завдання отримав важку травму, від якої помер 2 жовтня 1982 р.

За стійкість і мужність нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований в с. Голубече Крижопільського району.

Нечипорук Сергій Миколайович

Рядовий, телефоніст. Народився 10 лютого 1965 р. в с. Жигалівка Калинівського району в селянській сім'ї. Українець. Закінчив місцеву восьмирічну школу та 1-й курс Тульчинського культпросвіттехнікуму. На дійсну строкову службу призваний 6 травня 1983 р.

В Республіці Афганістан із жовтня 1983 р. Зарекомендував себе відважним воїном. Під час служби важко захворів і помер 18 січня 1984 р. Похований на батьківщині.

Ніколайчук Геннадій Володимирович

Рядовий, оператор-навідник бойової машини піхоти. Народився 20 травня 1969 р. в с. Рахни Лісові Шаргородського району в робітничій сім'ї. Українець. Закінчив 8 класів місцевої середньої школи, працював у радгоспі робітником. В армію на дійсну строкову службу призваний 17 травня 1987 р.

В Республіці Афганістан із листопада 1987 р. Служив у десантній частині. Неодноразово брав участь у бойових діях. 3 квітня 1988 р. важко поранений. Помер 7 червня 1988 р.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмртно). Похований у рідному селі.

Новожон Анатолій Васильович

Гвардії сержант, командир бойової машини піхоти. Народився 14 серпня 1960 р. в с. Ратуш Ямпільського району в селянській сім'ї. Українець. Закінчив місцеву восьмирічку та Вінницьке ПТУ-

7. Працював на будівельних об'єктах м. Вінниці. У липні 1979 р. призваний на дійсну строкову службу.

В Республіці Афганістан із січня 1980 р. Неодноразово брав участь у бойових діях. Загинув 10 квітня 1981 р. під час виконання чергового бойового завдання.

Похований на батьківщині.

Ободнюк Василь Іванович

Молодший сержант, командир бойової машини піхоти. Народився 22 лютого 1964 р. в с. Флорине Бершадського району в селянській сім'ї. Українець. Закінчив місцеву середню школу, навчався у Вінницькому ПТУ-7. 19 вересня 1982 р. призваний на дійсну строкову службу.

В Республіці Афганістан із лютого 1983 р. Неодноразово брав участь у бойових оперціях. 13 травня 1984 р. під час ремонту лінії електропередач група, у складі якої перебував, потрапила у ворожу засідку, прийняла нерівний бій, у якому загинув.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований у рідному селі.

Огородник Михайло Григорович

Рядовий, десантник-радист. Народився 8 серпня 196 р. в с. Носківці Жмеринського раойну в сім'ї службовців. Українець. Закінчив 8 класів місцевої середньої школи, Браїлівське СПТУ-6 за спеціальністю слюсар з ремонту автомобілів. На дійсну строкову службу призваний 11 листопада 1979 р.

В Республіці Афганістан із травня 1980 р. Служив у десантних військах. Неодноразово брав участь у бойових операціях. Під час однієї із сутичок зазнав поранення, але залишився на полі бою. Атакуючи ворожі позиції, підірвався на міні. Помер від ран 19 червня 1980 р.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно), медаллю «За відвагу». Похований на батьківщині.

Олійник Микола Михайлович

Рядовий, старший гранатометник. Народився 8 червня 1965 р. в с. Пикові Калинівського району в селянській сім'ї. Українець. Закінчивши Пиківську середню школу, навчався у Вінницькому ПТУ-1. Працював слюсарем у м. Кривому Розі. В армію на дійсну строкову службу призваний 27 жовтня 1983 р.

В Республіці Афганістан із березня 1984 р. Неодноразово брав участь у бойових діях. Виявляв сміливість, безстрашність та винахідливість. Загинув у бою 12 липня 1984 р., знищивши сімох душманів та чотири вогневі точки противника.

За мужність та сміливість нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований у рідному селі.

Паламарчук Олександр Іванович

Старший лейтенант, начальник медичного пункту. Народився 7 травня 1955 р. в с. Хижинці Вінницького району в селянській сім'ї. Українець. Випускник Стрижавської СШ. Закінчив Вінницький державний медичний інститут (тепер: національний університет) ім. М. І. Пирогова. Працював викладачем у Погребищенському медичному училищі та лікарем швидкої допомоги. В армію на кадрову офіцерську службу призваний 10 травня 1980 р.

В Республіці Афганістан із жовтня 1981 р. Був начальником медичного пункту у Кандагарі. Важко захворів і 1 січня 1983 р. помер.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований в Стрижавці Вінницького району.

Панасюк Петро Іванович

Рядовий. Водій автомобіля. Народився 5 вересня 1964 р. в с. Городище Літинського району в селянській сім'ї. Українець. На дійсну військову службу призваний 10 листопада 1982 р.

В Республіці Афганістан з листопада 1982 р. Служив у військовій частині, що дислокувалась у м. Джелалабаді, на посаді водія. Одного разу, коли душмани напали на аеродром, де в той час

перебував, зав'язався жорстокий бій. Був важко поранений і, не приходячи до свідомості, помер 15 червня 1983 р.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований у рідному селі.

Панченко Юрій Митрофанович

Лейтенант, командир взводу управління мінометної батареї. Народився 21 вересня 1955 р. в м. Кам'янка-Бузька Львівської області в сім'ї військовослужбовця. Українець. В 1973 р. закінчив 10 класів Вінницької СШ № 10. Працював фрезерувальником на Вінницькому заводі засобів автоматики. На армійській службі з 30 серпня 1974 р.

В Республіці Афганістан із лютого 1980 р. Неодноразово брав участь у бойових діях, завжди виявляючи мужність та відвагу. 7 червня 1980 р. взвод управління мінометної батареї, яким командував лейтенант Ю. Панченко, під час виконання бойового завдання потрапив у пастку. Зав'язався нерівний бій. Майже увесь особовий склад бойового підрозділу загинув. Вороги, користуючись перевагою, дострілювали поранених солдатів. Коли наблизились до пораненого лейтенанта Юрія Панченка, він підірвав себе і ворогів гранатою.

За мужність та героїзм нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований у м. Вінниці.

Парно Григорій Михайлович

Рядовий, водій. Народився 30 травня 1967 р. в с. Гранів Гайсинського району в селянській сім'ї. Українець. Закінчивши місцеву середню школу, працював у колгоспі помічником комбайнера, навчався у Гайсинській автошколі. В армію на дійсну строкову службу призваний 14 жовтня 1985 р.

В Республіці Афганістан із лютого 1986 р. Неодноразово брав участь у бойових операціях. 12 листопада 1986 р., виконуючи чергове бойове завдання, загинув.

За виявлені мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований на батьківщині.

Парсяк Віктор Петрович

Рядовий, механік-водій бойової машини піхоти. Народився 29 лютого 1961 р. в с. Скаржинці Хмільницького району в селянській сім'ї. Українець. Закінчивши місцеву восьмирічну школу, працював у колгоспі, навчався в Уланові на курсах водіїв. У Збройні Сили на дійсну строкову службу призваний 25 квітня 1979 р.

В Республіці Афганістан із грудня 1979 р. Служив в м. Кабулі. Неодноразово брав участь у бойових операціях. Загинув 17 квітня 1980 р. під час бою з бандою душманів, коли бойова машина піхоти, якою керував, підірвалась на міні.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований у рідному селі.

Пацар Олександр Петрович

Молодший сержант, командир відділення. Народився 31 жовтня 1965 р. в м. Бершаді в робітничій сім'ї. Українець.

У Республіці Афганістан із січня 1984 р. Служив у військовій частині польова пошта 86997. 6 лютого 1985 р. під час запеклого бою із душманами підірвався на міні. Від отриманих важких ран помер 12 лютого 1985 р.

За мужність і відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований в с. Дальник Овідіопільського району Одеської області, де проживають батьки.

Педоренко Олександр Іванович

Молодший сержант, командир відділення. Народився 26 лютого 1965 р. в м. Вінниці в робітничій сім'ї. Українець. Закінчив 8 класів Вінницької СШ № 13 та ПТУ № 11. У Збройні Сили на дійсну строкову службу призваний 26 листопада 1983 р.

В Республіці Афганістан із грудня 1984 р. Службу проходив у військовій частині польова пошта 39705 на посаді командира саперного відділення. Неодноразово брав участь у бойових діях, знешкоджував ворожі міни. 17 жовтня 1985 р. о третій годині ночі

підрозділ, в якому служив молодший сержант Педоренко, був піднятий по тривозі і відправлений на ліквідацію банди душманів, що напала на мирних жителів кишлака Кишим. Загинув під час переслідування ворогів, які поспішно відступали в гори.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований у рідному місті.

Пелих Григорій Миколайович

Молодший сержант, вожатий караульних собак. Народився 12 листопада 1968 р. в с. Велика Кириївка Бершадського району в селянській сім'ї. Українець. Після закінчення 8 класів навчався у Вінницькому ПТУ-2, де здобув професію токаря. В армію на дійсну строкову службу призваний 16 листопада 1986 р.

В Республіці Афганістан із квітня 1987 р. Неодноразово брав участь у бойових операціях, виявляючи високі морально-бойові якості. Загинув 4 серпня 1987 р. у жортокому бою із душманами.

За мужність та відвагу, добросовісне виконання службових обов'язків нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований у рідному селі.

Піхур Василь Вікторович

Сержант, командир відділення спецпризначення. Народився 16 січня 1965 р. в с. Моївка Чернівецького району в робітничій сім'ї. Українець. По закінченню місцевої середньої школи працював гранувальником на Вінницькому заводі «Кристал». В армію на дійсну військову службу призваний 11 листопада 1983 р.

Закінчив навчальний десантний підрозділ спеціального призначення.

В Республіці Афганістан із лютого 1984 р. Неодноразово брав участь у бойових операціях. Загинув 8 вересня 1984 р. під час відбиття нападу душманів, котрі взяли його в полон, по-звірячому замучили.

Посмертно нагороджений орденом Червоної Зірки. Похований на батьківщині.

Плахотний Валерій Миколайович

Рядовий, механік-водій бойової машини піхоти. Народився в м. Одесі 20 лютого в робітничій сім'ї. Українець. Закінчив 8 класів Бирлівської восьмирічної школи Бершадського району. Навчався у Криворізькому ПТУ-10. На дійсну строкову службу призваний 20 жовтня 1985 р.

У Республіці Афганістан із жовтня 1986 р. Служив поблизу афганської столиці. Неодноразово брав участь у бойових діях. Зарекомендував себе безстрашним воїном. В одному із боїв був важко поранений. 20 жовтня 1987 р. помер у військовому госпіталі.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований в с. Бирлівка Бершадського району.

Подвласов Федір Васильович

Рядовий, стрілець-десантник. Народився 10 грудня 1963 р. в м. Жмеринці в робітничій сім'ї. Українець. Закінчив 8 класів місцевої школи, Браїлівське СПТУ № 6. Працював автослюсарем в АТП-30118. В армію на дійсну строкову службу призваний 20 вересня 1982 р.

В Республіці Афганістан із квітня 1983 р. Служив у військовій частині польова пошта 93992. Неодноразово брав участь у бойових діях. Відповідальною виявилася чергова бойова операція, коли група, у складі якої був рядовий Ф. Подвласов, отримала завдання зупинити караван зі зброєю, що рухався із Пакастану в Афганістан. На шляху просування групи на неї напала банда душманів. Подолянин разом із двома іншими солдатами та замполітом роти прикривав відхід основної групи. Загинув під час бою 10 квітня 1984 р.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований в с. Леляках Жмеринського району.

Подолян Олександр Вікторович

Рядовий, розвідник-снайпер. Народився 20 березня 1967 р. в с. Кинашів Тульчинського району в робітничій сім'ї. Українець.

Закінчив Тульчинську СШ № 1. Навчався у Вінницькому технікумі залізничного транспорту. 12 квітня 1985 р. призваний в армію.

В Республіці Афганістан із червня 1985 р. Неодноразово брав участь у бойових діях. Зарекомендував себе сміливим, ініціативним бійцем. Загинув 29 березня 1986 р. під час виконання бойового завдання поблизу населеного пункту Пашен провінції Кунар.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоного Прапора (посмертно). Похований у м. Тульчині.

Поліщук Юрій Васильович

Молодший сержант. Командир відділення. Народився 26 квітня 1968 р. в с. Уладівка Літинського району в селянській сім'ї. Українець. Після закінчення місцевої середньої школи продовжив навчання у Вінницькому політехнічному технікумі. У Збройні Сили на дійсну строкову військову службу призваний 16 травня 1987 р.

В Республіці Афганістан із вересня 1987 р. Служив у військовій частині, що дислокувалася в м. Джебель-ус-Серадж. Неодноразово брав участь у бойових діях.

Під час виведення 40-ї армії із Афганістану на одну із бойових колон напали душмани. Підрозділ, у якому служив, вступив у бій. Під час сутички поруч із бійцем вибухнула ворожа міна, осколки якої обірвали життя хороброго подолянина. Сталося це 28 січня 1989 р.

За мужність і відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований у рідному селі.

Попик Віктор Павлович

Рядовий, навідник танкової гармати. Народився 12 вересня 1965 р. в с. Іванківці Тиврівського району в селянській сім'ї. Українець. У 1982 р. закінчив середню школу в с. Красне Тиврівського району. Працював шліфувальником на Вінницькому виробничому об'єднанні «Жовтень». На дійсну строкову військову службу призваний 21 вересня 1983 р.

У Республіці Афганістан із грудня 1983 р. Служив у містах Асадабад, Джелалабад, Кабул, Герат, Кунар. Неодноразово брав

участь у бойових діях. Загинув 23 листопада 1985 р. у бою, підірвавшись на міні.

За мужність і відвагу нагороджений медаллю «За бойові заслуги». Похований на батьківщині.

Рабець Юрій Володимирович

Єфрейтор, розвідник-кулеметник. Народився 25 січня 1969 р. в с. Кожанка Оратівського району в селянській сім'ї. Українець. Закінчив місцеву восьмирічну школу, Вінницьке СПТУ-16. В армію на дійсну строкову службу призваний 17 травня 1987 р.

В Республіці Афганістан із листопада 1987 р. Неодноразово брав участь у бойових діях. Зарекомендував себе сміливим та грамотним розвідником. Загинув 27 червня 1988 р. у бою з душманами.

За мужність і відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований у рідному селі.

Ревенко Сергій Мефодійович

Молодший сержант, снайпер. Народився 19 березня 1961 р. в с. Кукули Піщанського району в селянській сім'ї. Українець. Після закінчення восьми класів місцевої середньої школи працював трактористом. В армію на дійсну строкову службу призваний 2 липня 1979 р.

В Республіці Афганістан із лютого 1980 р. Неодноразово брав участь у бойових діях, виявляючи мужність, сміливість та відвагу. Влучним вогнем знищив низку ворожих точок.

6 червня 1980 р. підрозділ, у якому перебував, переправлявся на гумових човнах через гірську річку. Зазнав ворожого нападу. Зав'язався жорстокий бій. Внаслідок вибуху човен із подолянином та іншими бійцями перекинувся, пішов на дно. Після бою тіло молодшого сержанта С. Ревенка знайти у річці не вдалося.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно).

Савишин Петро Іванович

Рядовий, водій. Народився 24 червня 1965 р. в с. Леухи Іллінецького району в селянській сім'ї. Українець. Закінчив 8 класів місцевої середньої школи, Феодосійське СПТУ № 14. Працював у будівельному управлінні м. Феодосії. У Збройні Сили на дійсну строкову службу призваний 30 вересня 1983 р.

В Республіці Афганістан із лютого 1984 р. Служив у військовій частині польова пошта 74562. Неодноразово брав участь у бойових діях.

4 листопада 1984 р., виконуючи бойове завдання, вів машину в гірській місцевості. На одній із зупинок душманин пострілом із стрілецької зброї поранив його в груди. Рана виявилася смертельною.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований на батьківщині.

Савчук Юрій Миколайович

Рядовий, слюсар. Народився 30 березня 1966 р. в с. Каришків Барського району в селянській сім'ї. Українець. Закінчив місцеву середню школу, Вінницьке радіотехнічне училище № 18. Працював слюсарем на Вінницькому радіозаводі «Маяк». В армію на дійсну строкову службу призваний 11 листопада 1984 р.

В Республіці Афганістан із квітня 1985 р. Служив у м. Асадабі в десантних військах. Брав участь у бойових діях. Загинув 4 жовтня 1985 р. у бою із душманами.

За мужність і відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований у рідному селі.

Сауляк Анатолій Васильович

Молодший сержант, військовий водій. Народився 31 жовтня 1864 р. в с. Пеньківка Томашпільського району в селянській сім'ї. Українець. Закінчив місцеву восьмирічну школу, Комарівське СПТУ № 9, а також Брацлавську автошколу ДТСААФ. У Збройні Сили на дійсну строкову службу призваний 7 травня 1983 р.

У Республіці Афганістан із листопада 1983 р. Служив у військовій частині польова пошта 68185. Неодноразово брав участь у бойових діях. Загинув 21 лютого 1984 р. під час виконання бойового завдання.

За мужність і відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований на батьківщині.

Селезньов Валерій Васильович

Старший сержант, командир мінометної обслуги. Народився 16 грудня 1960 р. в с. Бушинка Тиврівського району в робітничій сім'ї. Українець. Із 1968 р. разом із батьками проживав в м. Могилів-Подільському. Закінчив місцеву середню школу № 4 (тепер № 1), працював токарем на Могилів-Подільському приладобудівному заводі. В армію на дійсну строкову службу призваний 2 травня 1979 р.

В Республіці Афганістан із січня 1980 р. Неодноразово брав участь у бойових діях. Загинув 3 серпня 1980 р. під час виконання чергового бойового завдання.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований в м. Могилеві-Подільському. В школі, де навчався, обладнано куточок, присвячений його пам'яті.

Семенюк Василь Іванович

Рядовий, розвідник. Народився 14 січня 1967 р. в с. Комарівка Теплицького району в селянській сім'ї. Українець. Після школи закінчив Теплицьке СПТУ-37, здобувши спеціальність тракториста-машиніста широкого профілю. В армію на дійсну строкову службу призваний 28 жовтня 1985 р.

У Республіці Афганістан із березня 1986 р. Брав участь у бойових операціях, зарекомендувавши себе сміливим, рішучим розвідником. Під час однієї із них загинув (16 вересня 1986 р.).

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно).

Похований у рідному селі.

Симончук Анатолій Миколайович

Молодший сержант, механік-акумуляторник. Народився 26 червня 1967 р. в с. Борівка Чернівецького району в селянській сім'ї. Українець. Закінчив 8 класів місцевої середньої школи, Браїлівське СПТУ, працював слюсарем у Вінницькому обласному управлінні автомобільного транспорту. На дійсну строкову військову службу призваний 31 жовтня 1985 р.

В Республіці Афганістан із квітня 1986 р. Служив у військовій частині, що дислокувалася у м. Баграмі. 3 серпня 1987 р. під час обстрілу душманами вогневої позиції був важко поранений. 9 серпня помер.

За мужність і відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований у рідному селі.

Сізонов Вадим Борисович

Рядовий, мотострілець. Народився 6 січня 1966 р. в м. Андреанопіль Калінінської області в сім'ї військовослужбовця. Росіянин. Закінчив Жмеринську СШ № 4. Навчався в Козятинському СПТУ-17 на помічника машиніста тепловоза та електровоза. В армію на дійсну строкову службу призваний 14 жовтня 1984 р.

В Республіці Афганістан із лютого 1985 р. Служив у військовій частині, що дислокувалася в м. Кабулі. 5 травня 1985 р. у складі підрозділу охороняв приміщення Міністерства оборони Республіки Афганістан. Загинув під час обстрілу душманами будівлі міністерства від осколкового поранення.

Посмертно нагороджений орденом Червоної Зірки. Похований у м. Жмеринці.

Слободяник Володимир Степанович

Рядовий. Водій. Народився 25 січня 1967 р. в с. Кам'янка Літинського району в селянській сім'ї. Українець. У дитячі роки разом із батьками переїхав на постійне проживання у Крим, де навчався у школі, працював на птахофабриці «Суворівська» Сакcько-

го району. В Збройні Сили на дійсну строкову службу призваний 18 жовтня 1985 р.

У Республіці Афганістан із лютого 1986 р. 23 лютого 1986 р., виконуючи чергове бойове завдання по перевезенню вантажу військового призначення, загинув.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований в с. Велике Сакського району за місцем проживання сім'ї.

Смоляний Володимир Олександрович

Рядовий, старший розвідник. Народився 12 січня 1967 р. в м. Вінниці в робітничій сім'ї. Українець. Закінчив Вінницьку СШ № 5. В армію на дійсну строкову службу призваний 13 квітня 1985 р.

В Республіці Афганістан із листопада 1985 р. Служив у військовій частині польова пошта 96044. Неодноразово брав участь у бойових діях. 17 вересня 1986 р. під час виконання чергового бойового завдання загинув.

За мужність і відвагу, проявлені на полі бою, нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований у рідному місті.

Стаднійчук Володимир Іванович

Рядовий, стрілець-гранатометник. Народився 23 квітня 1963 р. в с. Перепільчинці Шаргородського району в селянській сім'ї. Українець. Після закінчення місцевої восьмирічної школи працював причіплювачем у колгоспі ім. Кірова. В армію на дійсну строкову службу призваний 5 травня 1981 р.

В Республіці Афганістан із листопада 1981 р. Служив у військовій частині польова пошта 52679. Неодноразово брав участь у бойових операціях. На його рахунку декілька підбитих ворожих броньованих машин. 15 січня 1983 р. загинув у бою.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно).

Похований на батьківщині.

Сташенко Борис Петрович

Лейтенант, бортовий авіаційний технік вертольота. Народився в с. Потуш Тиврівського району Вінницької області в селянській сім'ї. Українець. На службу в армію призваний 5 серпня 1978 р. Закінчив Харківське вище військове авіаційне училище.

В Республіці Афганістан із травня 1983 р. Службу проходив у військовій частині, що дислокувалася в м. Баграмі. В складі екіпажу вертольота здійснив багато вильотів у райони бойових дій. 3 жовтня 1983 р. під час сьомого того дня бойового вильоту в гелікоптер влучив ворожий снаряд. Лейтенант Б. Сташенко загинув.

За мужність і відвагу посмертно нагороджений орденом Червоного Прапора. Похований у рідному селі.

Степанюк Володимир Васильович

Прапорщик. Бортовий технік вертольоту. Народився 13 квітня 1960 р. в с. Війтівці Липовецького району в селянській сім'ї. Українець. По закінченні місцевої середньої школи вступив до Кіровського військово-технічного училища льотчиків.

У Республіці Афганістан із листопада 1981 р. Неодноразово брав участь у бойових діях. У складі екіпажу вертольота здійснив 70 бойових вильотів. 24 січня 1982 р. прапорщик В. Степанюк зі своїм екіпажем вилетів на знищення угруповання душманів, котрі при наближенні вертольота відкрили шалений вогонь із кулеметів. Пошкоджена машина втратила керування, впала на землю і розбилася. Усі військовослужбовці, які перебували на її борту, загинули.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований на батьківщині.

Степанюк Олег Костянтинович

Рядовий, кухар, стрілець. Народився 13 лютого 1959 р. в м. Борисполі Київської області в сім'ї військовослужбовця. Українець. У 1960 р. сім'я переїхала на постійне місце проживання до Тульчина. Тут закінчив місцеву середню школу № 3, потім нав-

чався в Одеському інституті інженерів морського флоту. В армію на дійсну строкову службу призваний 9 листопада 1979 р.

В Республіці Афганістан із березня 1980 р. За час служби змінив кілька військових професій. Був десантником, мінометником, кухарем, членом агітаційно-пропагандистської групи. Неодноразово брав участь у бойових діях. В ніч з 30 на 31 серпня під час важкого бою з переважаючими силами душманів героїчно загинув.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований в м. Тульчині.

Столярський Олег Всеволодович

Сержант, командир відділення. Народився 1958 р. в м. Саратові в сім'ї військовослужбовця. Українець. З 1965 по 1975 р. навчався у Корделівській середній школі Калинівського району. В 1980 р. закінчив Одеський гідрометеорологічний інститут, здобувши фах інженера-океанолога. В армію на дійсну строкову службу призваний 20 квітня 1981 р.

В Республіці Афганістан із березня 1982 р. Зарекомендував себе хорошим командиром, відважним воїном. Загинув 14 серпня 1982 р. у бою з душманами під час супроводження колони в район бойових дій.

Похований в с. Корделівці Калинівського району.

Стрельніков Валерій Анатолійович

Капітан, командир інженерно-саперної роти. Народився 31 березня 1953 р. в м. Томську в сім'ї службовця. Росіянин. В 1970 р. закінчив Вінницьку СШ № 9. За направленням Вінницького міського військового комісаріату в липні 1970 р. вступив до Кам'янець-Подільського вищого інженерно-командного училища, яке закінчив з відзнакою в 1975 р.

В Республіці Афганістан із травня 1980 р. Служив у військовій частині польова пошта 94013. 3 листопада 1980 р. під час виконання чергового бойового завдання підірвався на ворожій міні.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно).

Похований у м. Вінниці.

Тарнавський Валерій Болеславович

Рядовий, десантник, стрілець-снайпер. Народився 25 листопада 1964 р. в м. Вінниці в робітничій сім'ї. Українець. Закінчив місцеву середню школу № 11, навчався у Вінницькому технічному училищі цивільної авіації № 4. В армію на дійсну строкову службу призваний 10 листопада 1983 р.

В Республіці Афганістан із квітня 1985 р. Служив у військовій частині, що дислокувалася у м. Шах-Джой (провінція Забуль). Неодноразово брав участь у бойових діях. Загинув 27 липня 1985 р. під час виконання бойового завдання.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований у рідному місті.

Телячук Василь Валер'янович

Молодший сержант, командир відділення парашутно-штурмової роти. Народився 28 грудня 1969 р. в м. Гнівань Тиврівського району в робітничій сім'ї. Українець. Закінчив місцеву середню школу № 1 та СПТУ-12. Працював у Гніванському кар'єроуправлінні. В армію на дійсну строкову службу призваний 12 травня 1987 р.

В Республіці Афганістан із листопада 1987 р. Служив у десантних військах. Неоднорозово брав участь у бойових діях, зарекомендувавши себе грамотним командиром та сміливим воїном. Загинув у бою з душманами 10 листопада 1987 р.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований на батьківщині.

Ткач Олег Іванович

Молодший сержант, командир відділення. Народився 13 вересня 1966 р. в с. Удич Теплицького району Вінницької області в

селянській сім'ї. Українець. У 1970 р. із батьками переїхав на постійне місце проживання в с. Кивачівку того ж району. Закінчив місцеву середню школу, а також Козятинське технічне училище залізнично-дорожнього транспорту. В армію на дійсну строкову службу призваний 19 листопада 1984 р.

В Республіці Афганістан із грудня 1984 р. Неодноразово брав участь у бойових діях. Загинув 16 травня 1986 р. під час виконання чергового бойового завдання.

За мужність і відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований в с. Кивачівка Теплицького району.

Томчук Олександр Миколайович

Рядовий, стрілець-десантник. Народився 4 листопада 1961 р. в с. Осична Хмільницького району в селянській сім'ї. Українець. Закінчив Вишневецьку середню школу. Працював у колгоспі с. Слобода-Кустовецька. В армію на дійсну строкову службу призваний 9 листопада 1979 р.

В Республіці Афганістан із лютого 1980 р. Служив у військовій частині, що дислокувалась у м. Джелалабаді. Неодноразово брав участь у бойових діях. Зарекомендував себе сміливим воїном. 6 квітня 1981 р. рухався у складі колони. Бойовова машина десанту, в якій перебував, підірвалась на міні. Помер того ж дня від отриманих ран.

Похований в рідному селі, одна із вулиць якого названа його іменем.

Харченко Олександр Миколайович

Молодший сержант, старший розвідник. Народився 20 серпня 1963 р. в с. Павлівка Погребищенського району в селянській сім'ї. Українець. Закінчив місцеву восьмирічну та Погребищенську середню школу-інтернат, а також Вінницьке ПТУ-7. Працював у Вінниці на заводі радіотехнічної апаратури «Маяк». У Збройні Сили на дійсну строкову службу призваний 26 жовтня 1981 р.

В Республіці Афганістан із квітня 1982 р. Служив у розвідувальному підрозділі військової частини польова пошта 24785. Не-

одноразово брав участь у бойових діях. Загинув 9 червня 1983 р. під час бойової операції.

За мужність і відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований на батьківщині.

Хмарук Михайло Васильович

Рядовий, водій. Народився 14 листопада 1963 р. в с. Осіївка Бершадського району в селянській сім'ї. Українець. Після закінчення восьми класів у місцевій середній школі навчався в Ульянівському ПТУ Кіровоградської області, звідки був направлений на роботу в м. Завальє. В армію на дійсну строкову службу призваний 22 березня 1982 р.

В Республіці Афганістан із липня 1982 р. Служив у військовій частині, що дислокувалася в м. Баграмі. Неодноразово брав участь у бойових діях, зарекомендувавши себе сміливим, рішучим воїном. Загинув у бою 21 березня 1984 р.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно).

Похований у рідному селі.

Чабанюк Олександр Якович

Старший лейтенант, заступник командира повітряно-десантної роти. Народився 5 вересня 1956 р. в смт Крижопіль у робітничій сім'ї. Українець. Після закінчення місцевої середньої школи № 1 навчався в Рязанському ВВДКУ.

В Республіці Афганістан із 18 червня 1982 р. Служив у військовій частині польова пошта 35919. 3 вересня 1982 р., виконуючи чергове бойове завдання по знищенню банди душманів, зазнав важкого поранення. Лікувався у військових госпіталях, проте 29 травня 1983 р. помер.

За стійкість, мужність та героїзм, проявлені на полі бою, нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований на батьківщині.

Чернипко Олександр Васильович

Рядовий, електрогазозварювальник. Народився 13 вересня 1965 р. в с. Самгородок Козятинського району в робітничій сім'ї. Українець. Закінчив місцеву середню школу, курси електрогазозварювальників у м. Калинівці. Працював у Самгородоцькому радгоспі. В Збройні Сили на дійсну строкову службу призваний 1 жовтня 1983 р.

В Республіці Афганістан з 26 грудня 1983 р. Служив у військовій частині польова пошта 93992. Загинув 25 квітня 1984 р. під час виконання бойового завдання.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований у рідному селі.

Чернишов Григорій Миколайович

Рядовий, водій. Народився 8 лютого 1965 р. в с. Красненьке Іллінецького району в селянській сім'ї. Українець. Закінчив місцеву середню школу, працював робітником у колгоспі «Більшовик». У Збройні Сили на дійсну строкову службу призваний 22 вересня 1983 р.

В Республіці Афганістан із грудня 1983 р. Неодноразово брав участь у бойових діях та перевезенні вантажів різного призначення. 9 листопада 1984 р. під час виконання бойового завдання у складі своєї групи був оточений та обстріляний душманами у важкодоступній місцевості. В бою, що зав'язався, загинув.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований на батьківщині. Одна із вулиць с. Красненьке носить його ім'я.

Чигорський Сергій Петрович

Молодший сержант, командир відділення. Народився 25 серпня 1962 р. в с. Городок Іллінецького району в селянській сім'ї. Українець. В 1980 р. закінчив 10 класів Гайсинської середньої школи. Працював у рідному селі в колгоспі «Авангард». В армію на дійсну строкову службу призваний 19 листопада 1980 р.

В Республіці Афганістан із квітня 1981 р. Брав участь у бойових діях. Загинув у бою 11 травня 1981 р. під час виконання важливого бойового завдання.

За мужність і відвагу посмертно нагороджений орденом Червоної Зірки. Похований у рідному селі.

Чорноволик Олександр Петрович

Рядовий, навідник-оператор бойової машини піхоти. Народився 28 березня 1965 р. в с. Жерденівка Гайсинського району в селянській сім'ї. Українець. Закінчив місцеву восьмирічну школу, а також Вінницьке ПТУ-4, здобувши спеціальність слюсаря-складача, авіамеханіка. Працював в аеропорту м. Херсона. В армію на дійсну строкову службу призваний 28 вересня 1983 р.

В Республіці Афганістан із грудня 1983 р. Служив у військовій частині польова пошта 93992. Неодноразово брав участь у бойових операціях. 25 квітня 1984 р. разом із товаришами по службі потрапив у складну ситуацію. Йому довелося не тільки вести бій, знищувати ворожі точки, але й рятувати з поля бою поранених побратимів. Загинув у цьому бою.

За мужність і відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований на батьківщині.

Шарапановський Володимир Савович

Рядовий, водій паливозаправника. Народився 9 вересня 1966 р в с. Демівка Чечельницького району в селянській сім'ї. Українець. В 1983 р. закінчив місцеву середню школу. Навчався на курсах водіїв, працював шофером у колгоспі «Перемога». В Збройні Сили на дійсну строкову службу призваний 14 жовтня 1984 р.

В Республіці Афганістан із січня 1985 р. Брав участь у бойових діях. Доставляв для автомобільної та броньованої техніки паливо-мастильні матеріали. Був сміливим та ініціативним солдатом. Загинув 30 березня 1985 р. під час виконання чергового бойового завдання.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований у рідному селі. У школі, де навчався, обладнано куточок його пам'яті.

Шевчук Олександр Васильович

Рядовий, радист. Народився 11 квітня 1965 р. в с. Гопчиця Погребищенського району в селянській сім'ї. Українець. Після закінчення школи до призову в армію навчався в технікумі. На дійсну строкову службу призваний 7 травня 1984 р.

В Республіці Афганістан із червня 1984 р. Неодноразово брав участь у бойових операціях, забезпечуючи командування підрозділу надійним радіозв'язком. Загинув 1 грудня 1984 р. під час виконання чергового бойового завдання.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований на батьківщині.

Шелоумов Валерій Іванович

Прапорщик. Народився 1 січня 1940 р. в м. Жмеринці в робітничій сім'ї. Росіянин. Закінчив місцеву середню школу. Навчався у Брацлавському ПТУ. Здобув спеціальність автомеханіка. Узбройні Сили на дійсну строкову службу призваний в серпні 1958 р. Навчався в школі прапорщиків в м. Дебрецені (Угорщина). Служив у Білій Церкві.

В Республіці Афганістан із березня 1984 р. Служив у м. Кабулі. У ніч з 23 на 24 грудня 1984 р. раптово захворів і помер.

Похований у м. Білій Церкві, де проживає його сім'я.

Шумбар Віктор Іванович

Капітан, начальник командного пункту. Народився 19 жовтня 1953 р. в с. Козятин Козятинського району в робітничій сім'ї. Українець. Закінчив Козятинську СШ № 9, Тамбовське вище військове авіаційне технічне училище.

В Республіці Афганістан із січня 1983 р. Неодноразово брав участь у бойових діях. Виявляв високі командирські якості. Загинув 18 січня 1984 р. під час виконання чергового бойового завдання – вертоліт, у якому летів, був збитий ракетою душманів.

За мужність і відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований на батьківщині.

Шкорба Анатолій Петрович

Рядовий, механік-водій танка. Народився 2 березня 1964 р. в с. Пиків Калинівського району в селянській сім'ї. Українець. Закінчив місцеву середню школу, навчався у Вінницькому будівельному технікумі. В армію на дійсну строкову службу призваний 22 березня 1982 р.

В Республіці Афганістан із жовтня 1982 р. Брав участь у бойових діях. Загинув 22 листопада 1982 р. під час супроводу колони.

Похований у рідному селі.

Щерба Олександр Володимирович

Єфрейтор, стрілець-десантник. Народився 18 вересня 1966 р. в с. Жуківці Жмеринського району в селянській сім'ї. Українець. Закінчив місцеву восьмирічну школу та Вінницьке ПТУ № 3, отримавши спеціальність токаря-інструментальника. Працював на Вінницькому державному 18-у підшипниковому заводі. В армію на дійсну строкову службу призваний 14 жовтня 1984 р.

В Республіці Афганістан із травня 1985 р. Неодноразово брав участь у бойових діях. Загинув 30 жовтня 1985 р. під час бою, ліквідовуючи вогневу точку душманів.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований на батьківщині.

Яковишин Віктор Петрович

Рядовий, мотострілець. Народився 11 жовтня 1965 р. в с. Джурин Шаргородського району в селянській сім'ї. Українець. Закінчив місцеву середню школу та Вінницьке СПТУ. Працював на

Вінницькому виробничому об'єднанні «Жовтень». В армію на дійсну строкову службу призваний 1 жовтня 1983 р.

В Республіці Афганістан із грудня 1983 р. Неодноразово брав участь у бойових операціях. Зарекомендував себе сміливим та рішучим воїном.

18 грудня 1984 р. взвод, у складі якого знаходився рядовий В. Яковишин, просувався все далі і далі в глибину ущелини, знищуючи на своєму шляху душманів. Подолавши ще деяку відстань, потрапив у ворожу засідку. Здійнявся шквал вибухів гранат, з'явилися перші поранені та вбиті. Склалась критична ситуація, із якої важко було вийти живим. У цю важку хвилину бою увесь вогонь душманів хоробрий прдолянин прийняв на себе. Він залишився прикривати відхід товаришів із зони вогню і загинув смертю хоробрих. Ціною власного життя врятував від загибелі бойових товаришів, виконавши до кінця свій солдатський обов'язок.

За мужність та відвагу нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований в рідному селі.

[46].

У ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Кінець 80-х – початок 90-х років XX століття увійшов в історію як завершальний етап існування СРСР. Командно-адміністративна система, що була ключовим елементом функціонування Радянської держави, все помітніше терпіла крах, а невдалі спроби модернізації державного механізму в ході проголошеної М. С. Горбачовим перебудови, погіршення якості життя, нездатність мінімізувати наслідки аварії на Чорнобильській АЕС спричинили різке падіння авторитету керівної в суспільстві сили – Комуністичної партії, зумовили наростання незадоволення серед широких верств населення, прискорили піднесення його громадської активності, в т. ч. й на Вінниччині.

Велике значення мало відродження історичної пам'яті та духовності українців. Все більше серед людей почало поширюватися переконання, що лише отримання республікою справжнього суверенітету дасть можливість змінити в майбутньому стан справ на краще.

Після виборів 15 травня 1990 р. соціально-політична ситуація в Україні ще більше ускладнилась. Верховна Рада України вперше почала функціонувати на принципах парламентаризму. Партійно-державне керівництво УРСР тоді вперше зіткнулося з легальною парламентською опозицією. Поступово воно почало втрачати контроль над розвитком ситуації, свій вплив.

16 липня 1990 р. Верховна Рада Української РСР прийняла важливий політичний і правовий акт – Декларацію про державний суверенітет України, який зайняв визначне місце в державотворенні України. В Декларації зазначалося про верховенство, неподільність, повноту і самостійність влади республіки на її території, що Україна як суверенна національна держава розвивається в існуючих кордонах на основі здійснення українською нацією свого невід'ємного права на самовизначення, що громадяни республіки всіх національностей становлять народ України, який є джерелом

державної влади в республіці, що народ має право володіти, користуватись і розпоряджатися національним багатством України, що на території України всім національностям гарантується право вільного національно-культурного розвитку, визначається пріоритет загальнолюдських цінностей перед класовими тощо. Декларація увібрала віковічне прагнення українського народу до незалежності й свободи.

Ухвалення Декларації призвело до подальшого піднесення національно-визвольного руху в республіці. У відповідь компартійна влада, використовуючи контрольовані нею Ради, правоохоронні органи, засоби масової інформації, перейшла у наступ на прихильників суверенітету України.

Суспільна напруга досягла апогею в кінці літа 1991 р. Тоді реакційні сили, намагаючись відродити порядки, за якими жили мільйони радянських громадян до перебудови, наважилися на здійснення перевороту. 19 серпня 1991 р. вони утворили неконституційний, так званий «Государственный комитет по чрезвычайному положению» (ГКЧП) на чолі із віце-президентом Г. Янаєвим. Крім нього до ГКЧП увійшли найвищі посадові особи СРСР: прем'єр-міністр В. Павлов, міністр оборони Д. Язов, міністр внутрішніх справ Б. Пуго, голова КДБ Г. Крючков та деякі інші. Заколотники оголосили про запровадження надзвичайного стану. Було призупинено діяльність усіх партій (крім КПРС), заборонено проведення мітингів та демонстрацій, встановлено жорсткий контроль над засобами масової інформації, до Москви ввели війська.

Виконуючи наказ ГКЧП, генерал Варенніков звернувся до керівництва УРСР із ультиматумом про приєднання до заколотників. Українські комуністи на всіх рівнях підтримали гекачепістів, голова Верховної Ради Л. Кравчук та більшість народних депутатів зволікали з ухваленням рішення з даного питання. Лише партії та громадські організації національно-демократичного спрямування рішуче засудили путч і закликали населення республіки чинити путчистам опір.

У таких драматичних умовах 24 серпня 1991 року в Києві було прийнято історичний документ – Акт проголошення незалежності України. У ньому декларативно заявлялось:

«Виходячи із смертельної небезпеки, що нависла була над Україною в зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня

1991 року, продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні, виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами, здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто

ПРОГОЛОШУЄ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ
та створення самостійної Української держави –
УКРАЇНИ.

Територія України є неподільною і недоторканою. Віднині на території України мають чинність виключно Конституція і закони України.

Цей акт набирає чинності з моменту його схвалення.

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

24 серпня 1991 року».

Про те, що це був свідомий вибір народу, красномовно засвідчили результати Всеукраїнського референдуму на підтвердження Акта проголошення незалежності України, проведеного 1 грудня 1991 року. Понад 90 відсотків громадян України взяли у ньому участь і висловилися за незалежність України.

8 грудня 1991 року лідери країн-засновниць СРСР (Росії, України, Білорусі) денонсували союзний договір 1922 року.

Остаточно суверенізацію України оформлено прийняттям 28 червня 1996 року Основного Закону країни…

Та шлях становлення незалежної Української держави виявився тернистим, нелегким. Її громадянам довелося зіткнутися із гіперінфляцією, «тінізацією» економіки, «прихватизацією», узурпацією влади, корупцією, іншими негативними явищами, породженими, насамперед, злочинною діяльністю кланово-олігархічних структур, що призвело спершу до Помаранчевої революції, а потім – до кровопролитної Революції гідності.

Особливо бурхливим, безкомпромісним виявився протест народних мас проти диктаторсько-кримінального клану В. Ф. Януковича (Революція гідності; кінець 2013 – початок 2014 рр.). Майдан зібрав мільйони протестувальників, які рішуче відстоювали конституційні засади демократії, європейський вибір українського народу, права і свободи людини. Злочинний режим зважився на застосування проти мирних громадян вогнепальної зброї, влаштував

криваве побоїще. Так народилася і увійшла в безсмертя Небесна Сотня. Серед загиблих й вінничани – люди різного віку та професій, які долю України поставили вище власного життя.

Вкрай гостро постало питання майбутнього України після зухвалої анексії навесні 2014 р. путінською Росією Криму та віроломного вторгнення її бандитсько-терористичних формувань на Донбас. Держава-агресор Росія фактично розв'язала війну проти миролюбивої позаблокової суверенної України, обгрунтовуючи «законність» своїх дій різними надуманими нісенітницями.

2014 рік виявився грізним, кривавим, трагічним. За словами відомого українського дипломата і публіциста Юрія Щербака, він став роком, в якому агресор – Росія – жахнув світ цинізмом, зламавши всі можливі норми міжнародного права і міждержавні угоди і застосувавши новий вид зброї масового знищення – зброю інформаційну – мегабрехню, створюючи цілком спотворену віртуальну реальність для мільйонів людей; роком, що змінив Україну, Росію, Європу, світ, призвівши до краху системи міжнародної безпеки, яка склалася після холодної війни; роком, коли Україна здобула національну гідність і визначила своє майбутнє; роком який явив нам іншу, справжню Україну: країну героїв і мучеників, добровольців і волонтерів, світлих, порядних і відповідальних за долю своєї землі людей [165]. Своїми героїзмом, мужністю, синівською любов'ю до Батьківщини вони перекрили шлях ворогові, стали захисним щитом не лише України, а й Європи, як колись: за часів існування Київської Русі (її захисники) – від навали зухвалих орд хана Батия; в 1621 р. – козацьке військо гетьмана Сагайдачного у вирішальній битві під Хотином проти агресивних полчищ Османської імперії…

Тому мимоволі, як застереження, згадуються повчання колишнього наркома воєнних і морських справ більшовицької держави, активного організатора і виконавця політики терору Лейби Бронштейна, більше відомого як Лева Троцького, який у своїй «Инструкции агитаторам-коммунистам на Украине» звертався до сподвижників:

«Вы должны помнить, что коммуну, чрезвычайку, продовольственные отряды комиссаров-евреев украинский крестьянин возненавидел до глубины души. В нем проснулся спавший сотни лет вольный дух запорожского казачества и гайдамаков. Это страш-

ный дух, который кипит, бурлит, как Днепр на порогах, и заставляет украинцев творить чудеса храбрости. Этот самый дух вольности, который давал им нечеловеческую силу в течение сотен лет воевать против своих угнетателей – поляков, русских, татар и турок…»

Майдан та події на сході України породили тисячі й тисячі нових воїнів-захисників, чиєю мужністю та відвагою захоплюється весь світ. Особливо захисниками Донецького аеропорту («кіборгами»), які стали своєрідним узагальнюючим образом нових Героїв, котрі, ризикуючи життям, майже стільки ж часу, як і легендарні захисники Севастополя, захищали термінали, диспетчерську вежу, злітну смугу, інші будівлі летовища.

Такі хлопці (і серед них численна кількість вінничан) є не лише в аеропорту, вони воюють під Луганськом і Дебальцевим, під Щастям і Кримським, вони були в Іловайську і в Ізвариному, і ще в десятках інших гарячих точках. Вони, мужні захисники України, – наші Герої, яким ми вдячні, якими захоплюємося і яких не втомлюємося підтримувати. Вони дають надію на перемогу, надихають…

Слава захисникам Вітчизни! Слава Героям! Слава Україні!

ВІННИЧАНИ – КАВАЛЕРИ НАЙВИЩОЇ ВІДЗНАКИ УКРАЇНИ

Герой України – вищий ступінь відзнаки в Україні. Відзнака встановлена Указом Президента України від 23 серпня 1998 р. (з 16 березня 2000 р. – державна нагорода). Вона складається з орденів: «Золота Зірка» (за здійснення визначного геройського вчинку) та Держави (за здійснення трудового подвигу). Нею нагороджуються виключно громадяни України. Першим нагородженим відзнакою Героя України з врученням ордена Держави 26 листопада 1998 р. став президент НАН України Б. Патон. Першим нагородженим відзнакою Героя України з врученням ордена «Золота Зірка» 21 серпня 1999 р. став льотчик-випробувач Авіаційного науко-

во-технічного комплексу ім. О. Антонова О. Галуненко [102, С. 94].

Кавалери ордена Держави

Омельченко Олександр Олександрович (2001), уродженець Липовецького району, колишній голова Київської міської державної адміністрації, Київський міський голова;

Пачевський Анатолій Мартинович (2002), голова приватно-орендного сільськогосподарського підприємства «Радівське», Калинівський район;

Мороз Василь Максимович (2003), ректор Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова, доктор медичних наук, член-кореспондент Академії медичних наук;

Стус Василь Семенович (2005), уродженець с. Рахнівки Гайсинського району, поет-правозахисник (за незламність духу, жертовне служіння Україні і національній ідеї, високі гуманістичні ідеали творчості);

Муравський Павло Іванович (2009), уродженець с. Дмитрашківки Піщанського району, народний артист України, професор Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського;

Порошенко Олексій Іванович (2009), генеральний директор акціонерного товариства «Укрпромінвест», депутат Вінницької обласної ради;

Войтович Станіслав Андрійович (2009), голова спостережної ради товариства «Агрокомплекс «Зелена долина», Вінницька область;

Боримський Іван Арсеньович (2013), директор сільськогосподарського товариства «Промінь» Калинівського району.

Вінничани – Герої України – герої «Небесної сотні»

Брезденюк Валерій Олександрович

Народився 17 червня 1963 р. у м. Жмеринці. Художник у техніці ебру (малюнки на воді), приватний підприємець (мав у місті комп'ютерний клас). У 2013 р. увійшов до фіналу конкурсу «Україна має талант», став переможцем аналогічного конкурсу «Жмеринка має таланти».

Загинув у ніч проти 19 лютого 2014 р. під час мітингу в Києві на Євромайдані.

За громадянську мужність, патріотизм, героїчне відстоювання конституційних засад демократії, прав і свобод людини, самовіддане служіння українському народу, виявлені під час Революції гідності, 21 листопада 2014 р. удостоєний звання Героя України. Нагороджений орденом «Золота Зірка» (посмертно).

Похований у м. Жмеринці.

Полянський Леонід Петрович

Народився 24 жовтня 1975 р. у м. Жмеринці. Працював залізничником у Жмеринці, останні роки мешкав у Києві. Рідні розповідають, що він був життєрадісним чоловіком, мріяв про світле, демократичне майбутнє України, а тому не міг стояти осторонь беззаконня, що творилося за часів правління Януковича і його злочинного оточення. Брав активну участь з початку акцій протесту на Майдані Незалежності. Був членом Самооборони Майдану. З грудня 2013 року належав до Барської роти.

Загинув 20 лютого 2014 р. під час влаштованої тодішньою владою бійні на вул. Інститутській.

За громадянську мужність, патріотизм, героїчне відстоювання конституційних засад демократії, прав і свобод людини, самовіддане служіння українському народу, виявлені під час Революції гідності, 21 листопада 2014 р. удостоєний звання Героя України. Нагороджений орденом «Золота Зірка» (посмертно).

Похований на римо-католицькому цвинтарі у м. Жмеринці.

У квітні 2014 р. у м. Жмеринці на фасадах школи-гімназії та ЗОШ І – ІІІ ст. № 6 встановлено меморіальні дошки їх випускникам, Героям Небесної Сотні – Леоніду Петровичу Полянському, Валерію Олександровичу Брезденюку.

Шимко Максим Миколайович

Народився 21 жовтня 1979 р. в м. Вінниці. Історик. Був учасником Вінницького клубу історичної реконструкціх «Білий вовк». Останній запис, який він залишив у своїй сторінці у соціальній мережі, датується 18-м лютим 2014 р.: «За Україну!!! Всі, хто може, їдьте на Київ!!!»

Активний учасник Євромайдану. Козак 4-ї сотні Самооборони Майдану.

Загинув 20 лютого 2014 р. під час бою на Інститутській. Куля снайпера влучила йому в шию під час того, як він намагався врятувати пораненого.

За громадянську мужність, патріотизм, героїчне відстоювання конституційних засад демократії, прав і свобод людини, самовіддане служіння українському народу, виявлені під час Революції гідності, 1 листопада 2014 р. удостоєний звання Героя України. Нагороджений орденом «Золота Зірка» (посмертно).

Похований у м. Вінниці на Центральному міському кладовищі.

На фасаді Вінницької загальноосвітньої школи І – ІІІ ст. № 13 на честь її випусника Героя Небесної Сотні М. М. Шимка встановлено меморіальну дошку [116].

Вінничани – Герої України, які загинули під час антитерористичної операції

Могилко Костянтин Вікторович

Народився 27 травня 1978 р. у м. Вінниці, військовослужбовець.

Військову службу проходив у Львові, згодом у Борисполі. Командир літака; командир ескадрильї «Блакитна стежка» 15-ї окремої бригади транспортної авіації Збройних Сил України (авіабаза Бориспіль). Командир екіпажу збитого 6 червня 2014 р. над м. Слов'янськом Донецької області транспортного літака АН-30Б, що здійснював спостережний політ у зоні АТО. Коли літак почав падати на житлові квартали Слов'янська, пілот, ціною власного життя, скерував його за межі міста.

Указом Президента України № 545/2014 від 20 червня 2014 року за виняткову мужність і героїзм, незламність духу у боротьбі за незалежну Українську державу, вірність військовій присязі, присвоєно звання «Герой України». Нагороджений орденом «Золота Зірка» (посмертно).

Похований в с. Пирогове Вінницького району.

Майборода Дмитро Олександрович

Народився 17 квітня 1980 р. у м. Вінниці, військовослужбовець, майор.

Командир екіпажу літака АН-26 456-ї окремої бригади військово-транспортної авіації Збройних Сил України (Вінниця). У травні – липні 2014 р. виконав 35 бойових вильотів для перевезення військових, озброєння, матеріально-технічних засобів у зону антитерористичної операції (АТО) на Донбасі, здійснював евакуацію поранених та хворих. Загинув 14 липня 2014 р. в Краснодонському районі Луганської області, коли його літак був підбитий. Разом із помічником командира екіпажу майором Дмитром Шкарбуном до останнього керував літаком, що дозволило іншим членам екіпажу евакуюватися.

Указом Президента України від 4 грудня 2014 р. за виняткову мужність і самопожертву, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності Української держави, вірність військовій присязі удостоєний звання Героя України. Нагороджений орденом «Золота Зірка» (посмертно).

Похований на Алеї Слави Центрального кладовища м. Вінниці.

Собко Сергій Станіславович

Народився в смт Літині. Військовослужбовець. Підполковник. Командир 30-ї окремої механізованої бригади Сухопутних військ Збройних Сил України.

Після закінчення із червоним дипломом Одеського інституту Сухопутних військ розпочав службу у згадуваній бригаді. Через півроку поїхав до Канади. У 2007 р. у складі миротворчого контингенту захищав мир і спокій у Косово. Також дев'ять місяців провів на курсах підвищення кваліфікації офіцерів піхоти у США, пройшов курс офіцера спостерігача-контролера в Німеччині та курс бойових дій у Норвегії. Вільно володіє англійською мовою. Нагороджений нагрудним знаком «Воїн-миротворець» та медаллю НАТО. У липні 2014 р. отримав відзнаку Міністерства оборони України «Знак пошани».

У тридцятирічному віці став Героєм України – на підставі Указу Президента України від 23 березня 2015 р. за особисту мужність, самовідданість та високий професіоналізм, виявлені у захисті державного суверенітету і територіальної цілісності України, нагороджений орденом «Золота Зірка». Так відзначено його ратні подвиги під час взяття у зоні проведення антитерористичної операції важливого стратегічного об'єкта – Саур-Могили та вихід із Дебальцевського котла.

Коваленко Юрій Вікторович

Народився 16 липня 1977 р. у м. Бершаді. Військовослужбовець. Заступник командира загону 3-го окремого полку спеціального призначення Сухопутних військ України.

Особливу мужність проявив під час проведення бойової операції у зоні АТО на пункті контролю Ізварине (Луганська область).

Указом Президента України від 31 березня 2015 р. за винятковку мужність і самопожертву, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності Української держави, вірність військовій присязі, удостоєний звання Героя України. Нагороджений орденом «Золота Зірка» (посмертно).

Вінничани – сучасники, які віддали життя за Україну*

Ар'янов Сергій

28 років, м. Вінниця – 29 серпня 2014 р., м. Іловайськ, Донецька область. Загинув від рук терористів під час виходу з ворожого оточення.

Багнюк Олександр Олександрович

17 березня1977 р., м. Іллінці, Вінницька область – 12 вересня 2014 р., Старобешеве – Волноваха, Донецька область.

Служив у 72-й окремій механізованій бригаді. Загинув в бою від осколкового поранення під час артилерійської та танкової атак російських агресорів на командно-спостережний пункт, звідки корегував вогнем артилерії.

Указом Президента України № 817/2014 від 21 жовтня 2014 року за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі, нагороджений орденом Богдана Хмельницького III ступеня (посмертно).

Бенера Іван

Родом із с. Чукова Немирівського району. Старший лейтенант. Після строкової служби у Повітряних військах Збройних Сил України та здобуття освіти у профільному військовому університеті служив в авіаційній частині під Севастополем (аеродром «Бельбек»). Разом із побратимами тримав оборону частини від російських окупантів.

Загинув 2 грудня 2014 р. під час обстрілу блок-поста в м. Авдіївці на Донеччині.

**** Станом на початок 2015 р.***

Біда Євген Миколайович

11 лютого 1992 р., с. Кантелина Іллінецького району – 22 травня 2014 р., м. Волноваха, Донецька область.

Біля 6-ї години ранку між Ольгинкою та Володимирівкою поблизу міста Волноваха стався напад диверсійно-терористичної групи на загін українських військових. За словами очевидців, бойовики приїхали на двох інкасаторських автомашинах та двох позашляховиках, відкрили інтенсивний вогонь із гранатометів і ПЗРК, кулеметів. Під час обстрілу один із зарядів влучив у бойову машину, яка перебувала на блокпосту, що спричинило вибух боєкомплекту. Загинув у бою.

Білоус Віталій

43-річний захисник України родом із Вінниці. Служив у військовій частині 0796 десантником-штурмовиком. Помер на Луганщині 3 січня 2015 р. від розриву аорти після поранення. В зоні АТО пробув три місяці.

Білошкурський Валентин Васильович

17 грудня 1979 р., м. Вінниця – 29 травня 2014 р., м. Слов'янськ, Донецька область.

Прапорщик полку спецпризначення «Ягуар» Національної гвардії. Загинув під час бойової операції у збитому терористами вертольоті в районі гори Карачун під Слов'янськом.

Указом Президента України № 543/2014 від 20 червня 2014 року за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі та незламність духу, нагороджений орденом «За мужність» I ступеня (посмертно).

Блажко Володимир Олексійович

25 червня 1982 р., м. Могилів-Подільський, Вінницька область – 27 липня 2014 р., с. Довжанське, Луганська область.

Прапорщик, іспектор відділення інспекторів Могилів-Подільського прикордонного загону.

Загинув під час мінометно-гаубичного обстрілу пункту пропуску «Довжанське» у Луганській області з території Росії.

Указом Президента України № 631/2014 від 2 серпня 2014 р. за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (посмертно).

Богданов Олег Миколайович

16 липня 1984 р., с. Очеретня Погребищенського району – 29 жовтня 2014 р., с. Гранітне, Донецька область.

Оператор-навідник 9-го батальону. Смертельно поранений осколками міни під час мінометного обстрілу позицій сил АТО.

Бойко Сергій Олександрович

14 грудня 1995 р., м. Крижопіль, Вінницька область – 7 серпня 2014 р.

Загинув під час організованого прориву з оточення у «довжанському котлі» (сектор «Д») на з'єднання з основними силами після 22-денної героїчної оборони державного кордону під постійними масованими обстрілами з боку терористів із боку Росії. Українські герої з боями вийшли в район Савур-Могили та Амвросіївки. Прорив тривав три доби.

Указом Президента України № 651/2014 від 14 серпня 2014 р. за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (посмертно).

Бровінський Андрій Анатолійович

6 січня 1974 р., м. Могилів-Подільський, Вінницька область – 2 липня 2014 р., м. Новоазовськ, Донецька область.

Боєць 9-го батальйону територіальної оборони. Загинув під час мінометного обстрілу блокпосту біля м. Новоазовська.

Вашеняк Віталій Петрович

1981 – 19.11.2014 р. Родом із с. Митки Барського району. Майор медичної служби. Загинув у зоні АТО неподалік с. Польового, підірвавшись на фугасі.

Вінніченко Віталій Павлович

1 серпня 1973 р., м. Жмеринка, Вінницька область – 14 червня 2014 р., м. Маріуполь, Донецька область.

Майор. Прикордонник. Загинув, коли на околиці Маріуполя бандити розстріляли з гранатомета та автоматів колону автомобілів Державної прикордонної служби, в якій їхав із колегами-прикордонниками. Годину стікав кров'ю, бо сепаратисти не підпускали медиків. Товариші розповідають, що Віталій відстрілювався й таким чином допоміг врятуватися іншим. Під час протистояння загинуло 5 прикордонників, ще 7 отримали поранення.

Указом Президента України № 543/2014 від 20.06.2014 року за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі та незламність духу, нагороджений орденом Богдана Хмельницького II ступеня (посмертно).

Глущак Олег Миколайович

6 лютого 1983 р., м. Могилів-Подільський, Вінницька область – 11 липня 2014 р., с. Довжанське, Луганська область.

Сержант, начальник радіостанції Могилів-Подільського прикордонного загону. Загинув під час обстрілу бойовиками з установки «Град» у 4.30 ранку позицій прикордонників в Луганській області у районі пункту пропуску «Довжанський».

Указом Президента України № 593/2014 від 15.07.2014 р. за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (посмертно).

Дерен Сергій Васильович

16 липня 1994 р., с. Русава, Ямпільський район – 21 вересня 2014 р., м. Маріуполь, Донецька область.

Солдат-контрактник вінницької військової частини Національної гвардії. Загинув 21 вересня 2014 р. від осколкового поранення в голову на блок-посту на в'їзді до м. Маріуполя.

Указом Президента України № 838/2014 від 31 жовтня 2014 р. за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі, нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (посмертно).

Дзюбелюк Олександр

Родом із Нової Ушиці Хмельницької області. Старший лейтенант, заступник начальника мобільної прикордонної застави Могилів-Подільського прикордонного загону. Загинув 27 липня 2014 р. під час мінометно-гаубичного обстрілу з території Росії пункту пропуску «Довжанський» у Луганській області.

Дмитренко Павло Петрович

10 серпня 1970 р., с. Джурин, Вінницька область – 27 липня 2014 р., с. Довжанське, Луганська область.

Старший солдат, електрик-акумуляторник – водій Могилів-Подільського прикордонного загону. Загинув під час мінометно-гаубичного обстрілу пункту «Довжанський» з території Росії.

Указом Президента України № 631/2014 від 2 серпня 2014 р., за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (посмертно).

Долейко Андрій Сергійович

11 грудня 1989 р., Крижопіль Вінницька область – 23.09.2014 р.

Служив в 30-й окремій механізованій бригаді. Загинув в дорожньо-транспортній пригоді під час повернення з відпустки в зону АТО.

Долінський Віктор Григорович

8 квітня 1980 р., с. Нижчий Ольчедаїв Могилів-Подільського району – 5 травня 2014 р., м. Слов'янск, Донецька область.

Прапорщик, служив у полку спецпризначення «Ягуар» Національної гвардії. Загинув від вибуху гранати (постріл з гранатомету або куля влучила в гранату на поясі і стався вибух; Віктор в цей час сидів на броні) під час проведення антитерористичної операції під Слов'янськом. Колона спецпризначенців була атакована озброєними терористами з метою прориву з оточеного нашими військами Слов'янська.

Указом Президента України № 543/2014 від 20 червня 2014 р. за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі та незламність духу, нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (посмертно).

Дремлюх В'ячеслав Анатолійович

23 вересня 1991 р., м. Бершадь – 29 серпня 2014 р., м. Іловайськ, Донецька область.

Служив у 51-й механізованій бригаді. Загинув в Іловайському котлі. Тіло бійця пролежало на сонці чотири дні, поки його ідентифікували…

Захарчук Олександр

43-річний боєць із Вінниці загинув у ніч на 2 грудня 2014 р. біля міста Щастя. Із тернопільським побратимом Ярославом були на патрулюванні. За метр від їхньої машини вибухнув снаряд «Града». Олександр кілька місяців їздив у зону АТО волонтером, згодом вирішив перейти на військову службу…

Івкун Василь Дмитрович

6 січня 1983 р., м. Ямпіль – 29 серпня 2014 р., м. Іловайськ, Донецька область.

Солдат 7-го окремого полку армійської авіації. Загинув під час виходу з оточення українських військ під Іловайськом.

Калізінов Шайдула Хайдулович

02.08.1975 р., с. Зозулинці Козятинського р-ну – 02.10.2014 р. Командир бойової машини. Загинув, рятуючи поранених у Донецькому аеропорту.

Камінський Сергій Васильович

30 квітня 1975 р., м. Ямпіль – 6 червня 2014 р., м. Слов'янськ, Донецька область.

Майор, заступник командира ескадрильї з виховної роботи 15-ї окремої бригади транспортної авіації. Член екіпажу збитого над Слов'янськом транспортного літака АН-30Б. Коли літак почав падати на житлові квартали міста, пілоти, ціною власного життя, скерували його за межі населеного пункту.

Указом Президента України № 543/2014 від 20 червня 2014 року за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі та незламність духу, нагороджений орденом Богдана Хмельницького III ступеня (посмертно).

Каплінський Олександр Валерійович

4 квітня 1979, Вінниця – 6.11.2014 р.

Служив у частині 3008 Національної гвардії України. 6 листопада 2014 вранці російські терористи обстріляли з гранатометів блокпост сил АТО на перехресті між населеними пунктами Золоте та Гірське (Луганська область). Тоді отримав осколкове поранення в голову. Підполковника відразу повезли до лікарні у Лисичанськ, але через кілька годин він помер…

Катрич В'ячеслав Степанович

10.03.1973, м. Калинівка, Вінницька область – 29 серпня 2014 р., м. Іловайськ, Донецька область.

Служив у батальйоні МВС «Миротворець». Загинув в Іловайському котлі.

Указом Президента України № 747/2014 від 29 вересня 2014 р. за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (посмертно).

Кифоренко Борис Борисович

11 квітня 1974 р., с. Демівка Чечельницького району, Вінницька область – 29 серпня 2014 р., м. Іловайськ, Донецька область.

Полковник, командир 212-го окремого лінійно-вузлового полку зв'язку. Загинув під час виходу з оточення українських військ під Іловайськом. Пораненого офіцера по-звірячому добили російські десантники.

Указом Президента України № 838/2014 від 31 жовтня 2014 року за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі, нагороджений орденом Богдана Хмельницького III ступеня.

Кіріс Василь

Родом із с. Івчі Літинського району. Рядовий, призваний за мобілізацією, розвідник. Загинув під час так званого чергового «перемир'я» від рук російських морських піхотинців.

Коваленко Петро Миколайович

25 лютого 1994, с. Рахнівка Гайсинського району – 2 травня 2014 р., с. Андріївка, Донецька область. Рядовий, служив у 95-й окремій аеромобільній бригаді. Загинув у районі села Андріївка

поблизу Слов'янська від вибуху гранати з підствольного гранатомета під час нападу групи озброєних екстремістів, які прикривалися місцевими мешканцями. Прикрив своїм тілом від осколків сімох побратимів.

Указом Президента України № 599/2014 від 19.07.2014 р. за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України», нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (посмертно).

Коваленко Юрій Вікторович

16 липня 1977 р., м. Бершадь, Вінницька область – 15 липня 2014 р., м. Краснодон, Луганська область.

Підполковник, заступник командира загону 3-го окремого полку спеціального призначення.

Загинув у результаті мінометного обстрілу під час виконання бойового завдання на Луганщині.

Коваль Михайло Андрійович

4 листопада 1979 р., с. Купчинці Іллінецького району – 21 вересня 2014 р., м. Дебальцево, Донецька область.

Боєць 26-го батальйону «Київська Русь». Загинув під час нападу російських бойовиків на блокпост неподалік Дебальцевого.

Ковальчук Віктор Євгенійович

8 грудня 1992 р., м. Козятин, Вінницька область – 31 серпня 2014 р., с. Георгіївка, Луганська область.

Командир взводу 80-ї окремої аеромобільної бригади, що дислокувалась у Львові. За два місяці до смерті закінчив навчання в Академії сухопутних військ ім. Петра Сагадачного (факультет аеромобільних військ та розвідки).

Загинув під час бою з російськими військовими формуваннями на Луганщині.

Коврига Сергій Володимирович

17 квітня 1962 р., м. Вінниця – 27 липня 2014 р., м. Лутугіне, Луганська область.

Підполковник, командир 24-го батальйону територіальної оборони «Айдар», з перших днів брав участь в АТО. Загинув від вибуху фугаса під час розміновування території в місті Лутугіне.

Коган Андрій Ігорович

26 квітня 1984 р., м. Калинівка, Вінницька область – 26 червня 2014 р., м. Слов'янськ, Донецька область.

Сержант, командир відділення 95-ї окремої аеромобільної бригади. Загинув під час так званого «припинення вогню» в масованому (із застосуванням танків і мінометів) штурмі бойовиками блокпоста українських воїнів під Слов'янськом в районі селища Мирного.

Указом Президента України № 651/2014 від 14 серпня 2014 р. за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (посмертно).

Колівошко Олександр Володимирович

5.11.1992 р., с. Гарячківка Крижопільського району – 31.10. 2014 р.

Молодший сержант. Служив у 3-у резервному батальйоні Національної гвардії України. Загинув під час проведення АТО на сході України від прямого влучання міни у бліндаж.

Кулібаба-Бухов Віктор Анатолійович

4.02.1979 р., смт Сутиски Тиврівського району – 7.10.2014, м. Дебальцево, Донецька область.

Загинув під час мінометного обстрілу на 29-му блокпосту.

Ліпський Віктор Володимирович

11 січня 1983 р., с. Малі Кутища, Вінницька область – 29 травня 2014 р., м. Слов'янськ, Донецька область.

Прапорщик полку спецпризначення «Ягуар» Національної гвардії України. Загинув у збитому терористами вертольоті в районі гори Карачун під Слов'янськом.

Указом Президента України № 543/2014 від 20 червня 2014 року за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі та незламність духу, нагороджений орденом «За мужність» I ступеня (посмертно).

Майборода Сергій Миколайович

8 березня 1988 р., м. Ладижин, Вінницька область – 11 серпня 2014 р., с. Степанівка, Донецька область.

Загинув у ніч на 12 серпня 2014 р. під час обстрілу позицій українських військових біля с. Степанівки Шахтарського району. О четвертій ранку його тіло знайшли побратими. Сергія і ще одного військового накрила бетонна плита, зруйнована під час артилерійського обстрілу.

Мартинюк Олександр Володимирович

24 березня 1993 р., с. Червона Трибунівка Калинівського району – 21 березня 2014 р., с. Каланчак, Херсонська область.

Рядовий, служив у 26-й окремій артилерійській бригаді. Загинув під час військових навчань у Херсонській області у пожежі після вибуху самохідної артилерійської установки.

Наказом МО України № 243 від 22.05.2014 р. нагороджений відзнакою «Знак пошани» (посмертно).

Мельник Юрій

Народився в с. Вербка Крижопільського району. Старший сержант військової частини 1073. Помер 43-річний військовослуж-

бовець 7 січня 2015 р. в м. Артемівську Донецької області від отриманих під час бойової операції ран.

Менюк Станіслав Петрович

9 лютого 1991 р., м. Гайсин, Вінницька область – 27 липня 2014 р., Луганська область.

Загинув під час проведення військової операції у місті Лутугиному. Пішов саніструктором у «Айдар» буквально за кілька тижнів до загибелі. Перед тим, як стати добровольцем, здобув спеціальність фельдшера в Гайсинському медучилищі. Встиг винести з поля бою багатьох поранених. Його ж врятувати не змогли…

Москаленко Антон Якович

19 січня 1991 р., м. Жмеринка – 21 серпня 2014 р., м. Новоазовськ, Донецька область.

Студент Вінницького соціально-економічного інституту Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна». Мобілізований до Збройних Сил України. Боєць 9-го батальйону територіальної оборони. Загинув під час артилерійського обстрілу блок-посту поблизу м. Новоазовська Донецької області.

Москалюк Олександр Васильович

25 лютого 1963 р., с. Вернигородок Козятинського району – 14 жовтня 2014 р.

Капітан, заступник командира роти з особового складу військової частини 3008. Загинув на Донбасі під час висування колони для надання допомоги бійцям 32-го блокпосту.

Муравський Сергій Сергійович

8 червня 1986 р., м. Хмільник, Вінницька область – 13 липня 2014 р., м. Луганськ.

Боєць спецназу. Загинув у бою під час операції з розблокування оточеного терористами аеропорту м. Луганська.

Указом Президента України № 873/2014 від 14 листопада 2014 р. за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі, нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (посмертно).

Муха Володимир Олександрович

28 березня 1994 р., м. Гайсин – 21 липня 2014 р., м. Луганськ.

Боєць «Айдара». Навчався на третьому курсі Вінницького національного технічного університету. Активний учасник Євромайдану. Боронити Україну поїхав добровольцем. Загинув у районі Луганська під час виконання бойового завдання у складі розвідгрупи.

Мушта Максим Олександрович

22 липня 1989 р., с. Ковалівка Немирівського району – 17 серпня 2014 р., м. Ясинувата, Донецька область.

Старшина. Служив у м. Калинівці старшим інструктором-кулеметником роти оперативного призначення спецпідрозділу «Ягуар» Національної гвардії. Загинув під час звільнення від терористів міста Ясинувата (Донецька область). Снаряд влучив у бронетранспортер, де перебував подолянин, і вибухнув усередині.

Указом Президента України № 747/2014 від 29 вересня 2014 р. за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (посмертно).

Наумов Вадим

Уродженець м. Козятина. Снайпер, служив у батальйоні оперативного призначення. Загинув 1 вересня 2014 р. під час нападу бойовиків на колону українських військових під селом Василівкою

на Донеччині. Тіло хлопця три місяці пролежало у Донецькому морзі. Результат ДНК виявився позитивним.

Ординський Леонід Іванович

3 серпня 1973 р., с. Чемериси-Барські Барського району – 28 червня 2014 р., с. Карпівка, Донецька область.

Командир мінометної обслуги 95-ї аеромобільної бригади. Загинув під Слов'янськом під час антитерористичної операції.

Пікус Євгеній Михайлович

14 вересня 1979 р., м. Вінниця – 25 серпня 2014 р., с. Красна Талівка, Луганська область.

Підполковник, старший офіцер з реєстрації та паспортної роботи Східного регіонального управління Державної прикордонної служби. Загинув у бою з диверсійно-розвідувальною групою, яка перетнула кордон з території Росії на ділянці «Красна Талівка» Луганської області.

Указом Президента України № 708/2014 від 8 вересня 2014 р. за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (посмертно).

Присяжнюк Ігор Васильович

11 січня 1977 р., м. Вінниця – 7 серпня 2014 р.

Український каноїст, багаторазовий чемпіон України з веслування (на 1000 і 5000 метрів), майстер спорту з веслування на байдарках і каное, учасник національної збірної України. Старший прапорщик Могилів-Подільського прикордонного загону. Загинув під час прориву з оточення у «довжанському котлі» (сектор «Д») на з'єднання з основними силами після 22-денної героїчної оборони державного кордону. Тіло героя й донині не поховано.

Притика Олександр Андрійович

4 червня 1965 р., с. Нова Ободівка Тростянецького району – 12 серпня 2014 р. Боєць 9-го батальйону територіальної оборони. Помер у шпиталі м. Маріуполя від отриманих ран.

Пронін Вадим Олександрович

20 вересня 1980 р. с. Зятківці Гайсинського району – 4 листопада 2014 р.

Снайпер 128-ї гірсько-піхотної бригади, учасник АТО з 31 серпня 2014 р.

Підірвався на міні терористів під час виконання службових обов'язків біля міста Дебальцеве.

Римар Ігор Віталійович

9 липня 1962 р., м. Могилів-Подільський – 27 липня 2014 р., Луганська область.

Загинув під Лутугином на Луганщині під час проведення бойової операції.

Рожнянський Пантелеймон

21-річний уродженець с. Сосни Літинського району. Один із перших учасників Майдану. Учасник АТО. Повертаючись із короткочасної відпустки в зону бойових дій, загинув на Донбасі на початку січня 2015 р. в дорожньо-транспортній катастрофі.

Сабада Олександр

Коріння його дружини Тетяни – с. Снітків Мурованокуриловецького району. Підполковник (посмертно), перший заступник командира вертолітної ескадрильї 16-ї окремої бригади армійської авіації. Загинув 2 травня 2014 р. поблизу міста Слов'янська, коли терористи переносними зенітними ракетними комплексами збили

два вертольоти Мі-24 Збройних Сил України. Олександр рятував своїх бойових товаришів, але власного життя не зберіг…

Саванчук Віктор Юрійович

12 листопада 1993 р., с. Яланець Томашпільського району – 10 липня 2014 р., с. Муратове, Луганська область.

Військовослужбовець Хмельницького полку спецпризначення. Загинув у бою від кульових поранень біля м. Сєвєродонецька Донецької області.

Указом Президента України № 817/2014 від 21 жовтня 2014 р. за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі, нагороджений орденом «За мужність» ІІІ ступеня (посмертно).

Савченко Олександр Юрійович

15.06.1992 р., смт. Крижопіль – 22 липня 2014 р., с. Довжанське, Луганська область.

Служив у 24-й механізованій бригаді. Загинув під артилерійським вогнем на пропускному пункті «Довжанський» Луганської області. Рідним довелося викупляти його тіло у сепаратистів.

Соколовський Віктор Іванович

24 грудня 1986 р., с. Озаринці Могилів-Подільського району, Вінницька область – 27 липня 2014 р., с. Довжанське, Луганська область.

Старший сержант, водій Могилів-Подільського прикордонного загону. Загинув під час мінометно-гаубичного обстрілу пункту пропуску «Довжанський» у Луганській області з території Росії.

Указом Президента України № 631/2014 від 2 серпня 2014 р. за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, нагороджений орденом «За мужність» ІІІ ступеня (посмертно).

Халус Руслан Петрович

5 квітня 1977 р., смт Чечельник – 29 серпня 2014 р., м. Іловайськ, Донецька область.

Капітан спецбатальйону «Миротворець». Загинув у боях під Іловайськом.

Хитрик Геннадій Геннадійович

Народився 26 липня 1976 р. у Магадані. Тривалий час служив у Вінниці у військовій частині Внутрішніх військ. Підполковник (посмертно), начальник групи бойової та спеціальної підготовки Південного оперативно-територіального об'єднання. Загинув 2 листопада 2014 р. під час теракту на блокпосту під Маріуполем, коли терористи висадили в повітря замінований позашляховик.

Черкасов Володимир Юрійович

3 червня 1989 р., смт Ольгопіль Чечельницького району – 24 липня 2014 р.

Сержант, служив у 8-у окремому полку спецпризначення (м. Хмельницький). Загинув біля м. Первомайська. Під час патрулювання спецпризначенці виявили диверсійну групу терористів. У бою отримав смертельне поранення.

Указом Президента України № 640/2014 від 8 серпня 2014 р. за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (посмертно).

Чорноус Володимир Михайлович

24.07.1988 р., с. Пермога Козятинського району – 19 липня 2014 р., м. Луганськ.

Старший лейтенант, командир зенітно-ракетного взводу вогневої підтримки 15-го окремого гвардійського гірсько-піхотного батальйону 128-ї механізованої бригади. Вчився у Харківському університеті Повітряних Сил. Загинув від вогнепального поранен-

ня, отриманого під час виходу штурмової групи з аеропорту Луганська.

Указом Президента України № 817/2014 від 21 жовтня 2014 року за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі, нагороджений орденом Богдана Хмельницького III ступеня (посмертно).

Шкарбун Дмитро Павлович

25 липня 1977 р., м. Вінниця – 14 липня 2014 р., с. Давидо-Нікольське, Луганська область.

Гвардії майор, другий пілот екіпажу 456-ї окремої бригади транспортної авіації. Загинув у військово-транспортному літаку Ан-26, який було збито на висоті 6500 м. під час підвезення допомоги нашим бійцям та який впав поблизу села Давидо-Нікольське Луганської області.

Указом Президента України № 873/2014 від 31 жовтня 2014 р. за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі, нагороджений орденом Богдана Хмельницького III ступеня (посмертно).

Школьний Олег Андрійович

19 квітня 1990 р., с. Старостинці Погребищенського району – 25 серпня 2014 р., с. Комісарівка, Луганська область.

Сержант, служив у 25-у батальйоні територіальної оборони «Київська Русь». Біля с. Комісарівки військові зробили коридор для вивезення поранених бійців Нацгвардії. Все йшло за планом, але в останню мить почався обстріл з гранатометів. Олег йшов останнім, прикриваючи групу, і був смертельно поранений.

Шпіганєвич Тарас Анатолійович

16 червня 1994 р., с. Чернятин Жмеринського району – 4 серпня 2014., м. Київ (помер від ран).

Проходив службу в складі 95-ї Житомирської аеромобільної бригади Збройних Сил України. 27 липня 2014 р. на Донеччині військовослужбовець їхав за кермом БТРа та потрапив у засідку. Терористи розстріляли машину із гранатомета. Тарас втратив багато крові, лікувався у столичному шпиталі. Лікарям довелося ампутувати його ліву ногу, пришивати ліву руку. Однак врятувати життя десантника не вдалося. 4 серпня 2014 р. він помер.

Указом Президента України № 873/2014 від 14 листопада 2014 р. за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі, нагороджений орденом «За мужність» ІІІ ступеня (посмертно).

Яжук Микола Петрович

19 грудня 1980 р., с. Мартинівка Жмеринського району – 17 листопада 2014 р.

Майор 169-го навчального центру Сухопутних військ Збройних Сил України («Десна»). Загинув у зоні АТО, підірвавшись на фугасі.

[157].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. *Анатолій Тамтура, Олександр Коваль.* Історія Тиврівщини. – Вінниця: Т. Баранівська, 2012. – 444 с.

2. *Бабак И. А., Витковский В. Н.* Чужбины для подвига нет. Non ce il paese stragniero per l'atto eroico: Документальная повесть. – Винница: ФЛП Горбачук И. П., 2011. – С. 87.

3. *Бакалець О. А.* Історія України з найдавніших часів до початку XXI століття: Навч. посіб. – Львів: «Магнолія 2006», 2010. – С. 197.

4. Бершадський край. – 2009. – 4 листопада.

5. *Бойко О. Д.* Історія України: Посібник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – С. 321; 323; 331; 334; 335; 337; 343; 345.

6. *Бондаренко Ю.* Дев'ять подвигів брусилівського солдата // Вінницька правда. – 1969. – 24 вересня.

7. *Бондарчук И. А.* Непокоренные. Документальная повесть. – Винница, 2011. – С. 57 – 60.

8. *Величко С. В.* Літопис. Т. 1 / Пер. з книжної української мови, вст. Стаття, коментар В. О. Шевчука; Відп. Ред. О. В. Мишанич. – К.: Дніпро, 1991. – С. 83; 84; 88; 313.

9. Ветеранська звитяга. Віктор Марківський та його час / Автор-упорядник Олександр Роговий. – Вінниця, 2013. – С. 66 – 67.

10. *Винокурова Ф. А.* Евреи Винниччины в период Второй мировой войны. Малоизвестные документы и новые интерпретации: В 3 т. – Т. 3: Участники боевых действий на фронтах войны с нацизмом и труженики тыла. – Винница: Антекс, 2000. – С. 310 – 314.

11. *Вільчинська З. В.* Наша історія: Адміністративно-територіальний устрій, суспільно-політична історія Козятинщини в контексті історії України від найдавніших часів до сьогодення. – Вінниця: Картографічна фабрика, 2013. – С. 146 – 147.

12. Вінниця: Історичний нарис / Гол. редактор проф. Подолинний А. М. – Вінниця: Книга-Вега, 2007. – 304.

13. Вінницька правда. – 1947. – 18 червня.

14. Вінницька правда. – 1958. – 27 лютого.

15. Вінницька правда. – 1965. – 20 липня.
16. Вінницька правда. – 1967. – 16 травня;
17. Вінницька правда. – 1969. – 23 серпня.
18. Вінницька правда. – 1971. – 28 лютого.
19. Вінницька правда. – 1976. – 24 лютого.
20. Вінницька правда. – 1976. – 31 грудня.
21. Вінницька правда. – 1978. – 17 листопада.
22. Вінницька правда. – 1982. – 21 січня.
23. Вінницька правда. – 1984. – 10 березня
24. Вінницька правда. – 1984. – 29 вересня.
25. Вінницька правда. – 1985. – 17 лютого.
26. Вінницька правда. – 1986. – 6 червня.
27. Вінницька правда. – 1986. – 4 листопада.
28. Вінницька правда. – 1990. – 22 липня.
29. Вінниччина журналістська / Автор-упорядник В. Лисенко. – Вінниця, 2010. – С. 83.
30. *Владимирський О. І., Войтович В. В.* До історії Могилів-Ямпільського укріпленого району // Перша Шаргородська наукова історико-краєзнавча конференція / Матеріали конференції. 17 – 18 жовтня 2014 р., м. Шаргород Вінницької області / Ред. колегія: С. Д. Гальчак (голова), Ю. А. Зінько (співголова), А. В. Войнаровський (відповідальний секретар) та ін. – Вінниця: ПП Балюк І. Б., 2014. – С. 127.
31. *Войнаровський А. В., Кравченко П. М.* «Пам'ятки історії та культури Вінницької області: словникова частина» як історичне джерело // Пам'ятки історії та культури Вінницької області: словникова частина / Упорядники: Ю. А. Зінько, М. Р. Мудраченко та ін. – Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2011. – С. 37 – 38.
32. Вони йдуть першими. – К., 1959. – С. 155.
33. *Гальчак С. Д.* Визволення Вінниччини від нацистських загарбників (20 грудня 1943 р. – 28 березня 1944 р.): Монографія / 3-є вид.: доповн., переробл. – Вінниця: Консоль, 2010. – 420 с.
34. *Гальчак С. Д.* Герої Поділля: уродженці Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей. – К.: Видавничий дім «АДЕФ-Україна», 2010. – 232 с.
35. *Гальчак С. Д.* Земля над Россю. – Вінниця, 1995. – 128 с.

36. *Гальчак С. Д.* Поділля: природа, людина – еволюція, історичний розвиток (кліматичний фактор в історичному антропосоціогенезі). – Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М. І., 2006. – С. 121.

37. *Гальчак С. Д.* Розвиток краєзнавства у Східному Поділлі: XIX – поч. XXI ст.: Монографія / Вид. 2-е, доп. – Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2013. – С. 149.

38. *Гальчак С. Д.* Село Сосни у плині часу: від давнини до початку XXI століття. – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2014. – С. 66 – 68.

39. *Гальчак С. Д.* Словом і багнетом: журналісти Вінниччини у Другій світовій війні. – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2013. – 100 с.

40. *Гальчак С.* Старе городище // Євшан-зілля. Легенди та перекази Поділля / Упоряд. П. Медведик. – Львів, 1992. – С. 152.

41. *Гальчак С. Д.* Ступені мужності / 2-е вид., доповн., переробл. – Вінниця: ПП Балюк І. Б., 2012. – 224 с.

42. Герої визволення України / Авт.-упорядник П. Л. Машовець. – К.: Україна, 2007. – 111 с.

43. Герои Советского Союза: Краткий биографический словарь в двух томах. Т. 1 / Абаев – Любичев / Пред. ред. коллегии И. Н. Шкадов. – М.: Воениздат, 1987. – 911 с.

44. Герои Советского Союза: Краткий биографический словарь в двух томах. Т. 2 / Любов – Ящук / Пред. ред. коллегии И. Н. Шкадов. – М.: Воениздат, 1988. – 863 с.

45. *Гійом Левансер де Боплан.* Опис України. – Львів, 1990. – С. 94.

46. *Гончар А. Г.* «Чорний тюльпан-2». Книга пам'яті про загиблих в Афганістані воїнів-інтернаціоналістів Вінницької області / Вид. 2-е, виправлене та доповнене. – Вінниця: Вінницька обласна друкарня, Книга-Вега, 2012. – 528 с.

47. *Григорій Погончик.* Бершадщина: з минулого – у майбутнє. – Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2013. – 958 с.

48. *Гужко Н. В.* Перлини Вінниччини. – Вінниця: ПП «Поліграфічний центр «ФЕНІКС», ДІВП ВАТ «Інфракон» - «Інфракон-І», 2007. – С. 154 – 155.

49. Державний архів Вінницької області (ДАВО), ф. П – 425, оп. 1, спр. 46, арк. 27.

50. ДАВО, ф. 521, оп. 3, спр. 51, арк. 25.
51. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 2, арк. 1 – 26.
52. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 3, арк. 1 – 59.
53. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 4, арк. 1 – 16.
54. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 5, арк. 1 – 53.
55. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 6, арк. 1 – 34.
56. ДАВО, ф. Р – 4422,оп.1, спр. 7, арк. 1 – 76.
57. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 8, арк. 1 – 28.
58. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 9, арк. 1 – 52.
59. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 10, арк. 1 – 40.
60. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 11, арк. 1 – 23.
61. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 12, арк. 1 – 5.
62. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 13, арк. 1 – 69.
63. ДАВО. Ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 14, арк. 1 – 25.
64. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 15, арк. 1 – 6.
65. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 16, арк. 1 – 17.
66. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 17, арк. 1 – 91.
67. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 18, арк. 1 – 66.
68. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 19, арк. 1 – 19.
69. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 20, арк. 1 – 11.
70. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 21, арк. 1 – 16.
71. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 22, арк. 1 – 69.
72. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 23, арк. 1 – 15.
73. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 24, арк. 1 – 29.
74. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 25, арк. 1 – 28.
75. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 26, арк. 1 – 69.
76. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 27, арк. 1 – 53.
77. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 28, арк. 1 – 31.
78. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 29, арк. 1 – 91.
79. ДАВО, ф. Р – 4422, оп.1, спр. 30, арк. 1 – 33.
80. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 31, арк. 1 – 14.
81. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 32, арк. 1 – 5.
82. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 33, арк. 1 – 54.
83. ДАВО, ф. Р – 4422, оп.1, спр. 34, арк. 1 – 59.
84. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 35, арк. 1 – 8.
85. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 36, арк. 1 – 37.
86. ДАВО, ф. Р – 4422, оп.1, спр. 37, арк. 1 – 42.
87. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 38, арк. 1 – 37.

88. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 39, арк. 1 – 68.
89. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 40, арк. 1 – 80.
90. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 41, арк. 1 – 16.
91. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 42, арк. 1 – 65.
92. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 43, арк. 1 – 38.
93. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 44, арк. 1 – 99.
94. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 45, арк. 1 – 44.
95. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 46, арк. 1 – 20.
96. Daniljwicz. Latopisiec Litwy i kronika ruska. – S. 50.
97. Довідник з історії України (А – Я): Посібник для середніх загальноосвітніх навчальних закладів / За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – 2-е вид., доопр. і доповн. – К.: Генеза, 2002. – С. 163 – 164.
98. До історії Жмеринщини причетні… Про Героїв Радянського Союзу та кавалерів ордена Слави. – Жмеринка, 2010.
99. *Дорош М. Н., Степанюк В. А.* Битва на Синій Воді 1362 року в контексті історії Вінниччини: навчально-методичний посібник. – Вінниця: ПП Балюк І. Б., 2012. – С. 29 – 31.
100. *Дорош М. Н., Степанюк В. А.* Тобою, краю мій, живу… Хмільниччина: події, особи, час. – Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2013. – 248 с.
101. Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 2003. – Т. 1. – 688 с.
102. Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 2004. – Т. 2. – 528 с.
103. Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 2005. – Т. 3. – 672 с.
104. Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 2008. – Т. 5. – 568 с.
105. Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 2009. – Т. 6. – 1025 с.
106. Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 2010. – Т. 7. – 728 с.
107. Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 2011. – Т. 8. – 568 с.
108. Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 2012. – Т. 9. – 944 с.

109. Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 2013. – Т. 10. – 784 с.

110. *Завальнюк К. В., Борсуковський С. М.* Незламні. Ямпільці в обороні державності: 1917 – 1925 рр. – Вінниця: Книга-Вега, 2009. – 228 с.

111. *Завальнюк К. В., Зелінський Р. М.* Лінія часу: Український вектор. Хронологічний довідник. – Хмельницький: ІРД, 2014. – 356 с.

112. *Завальнюк К. В.* Провісники волі. – Літин: Видавець «Літинська друкарня», 2005. – 352 с.

113. Загиблі на чужині: Книга Пам'яті України про громадян, які загинули у воєнних конфліктах за рубежем / Гол. редколегія: І. О. Герасимов (голова), І. Т. Муковський (заст. голови), Р. Г. Вишневський (відп. секретар) та ін. – К.: Пошуково-видавниче агентство «Книга Пам'яті України», 2003. – 624 с.

114. *Зінченко А.* Наш край – Поділля // Вінниччина. – 1992. – 18 січня.

115. З-над Божої ріки. Літературний біобібліографічний словник Вінниччини / Упорядкування і загальна редакція А. М. Подолинного. – Вінниця: Континент-ПРИМ, 1998. – С. 169 – 170.

116. Знаменні і пам'ятні дати Вінниччини 2015 року: хронол. довід. / уклад.: О. Ю. Антонюк, Г. М. Авраменко; ред. С. В. Лавренюк; відп. за вип. Н. І. Морозова; Упр. культури і туризму Вінницьк. облдержадмін., Вінницьк. ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва. – Вінниця. – С. 5 – 6.

117. Історія війн і збройних конфліктів в Україні: енцклопедичний довідник / Автор-упорядник О. І. Гуржій та ін. – К.: Видавництво гуманітарної літератури, 2004. – 520 с.

118. Исторические сведения о Каменец-Подольском и его православных церквях, в связи с гражданскою и церковною жизнью Подолии // Прибавление к Подольским епархиальным ведомостям. – 1889. – № 19. – С. 420.

119. Історія рідного краю. Вінниччина: навчально-методичний посібник / Уклад.: А. В. Войнаровський, Т. А. Мельничук, І. В. Хоцянівська, В. В. Кучер; відп. за вип. І. М. Романюк. – Вінниця, 2014. – С. 33.

120. Історія України / Баран В., Грицак Я., Ісаєвич Я. та ін.; Керівник автор. Колективу Зайцев Ю. – Львів, 1996. – С. 12, 13.

121. Історія України: нове бачення. У 2 т. // Гуржій О., Ісаєвич Я., Котляр М. та ін.: Під ред. Смолія В. // Т. 1. – К., 1995. – С. 41.

122. Історія Української РСР. – У 8 т / Під ред. Шевелєва А. – Т. 1. – К., 1997. – С. 270.

123. Книга Пам'яті України. Вінницька область: Історико-меморіальне видання / Ред. кол.: Ільчук М. М. (гол.), Конверський В. І. (відп. секретар), Азаров С. Г., Александров Д. Д., Бранько Я. А., Гальчак С. Д. та ін. – Т. 1. – Вінниця, 1994. – 974 с.

124. Колгоспна зоря (м. Вінниця). – 1967. – 16 травня.

125. *Колесник В. М.* Забутий герой 1812 року // Друга Могилів-Подільська краєзнавча конференція. – Могилів-Подільський, Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. – С. 204 – 209.

126. *Коритчук В., Шепель І.* Сосни. Книга пам'яті. – Київ – Сосни, 1993. – С. 11.

127. *Косик В.* Україна і Німеччина у другій світовій війні / Пер. з француз. Р. Осадчука. – Париж; Нью-Йорк; Львів. – 1993. – С. 251.

128. *Литвин Володимир.* Історія України: Підручник. – К.: Наукова думка, 2006. – 728 с.

129. *Литвин Микола, Науменко Кім.* Сталін і Західна Україна. 1939 – 1941 рр. – К., 2010. С. 3 – 4.

130. Літинський вісник. – 1997. – 5 квітня.

131. *Малаков Д.* Двадцять дев'ять зупинок від Хмільника до Хмельницького. – К.: Грані-Т, 2009. – С. 22 – 23.

132. *Малик Я. Й., Павлюк В. В.* Короткий історичний довідник (поняття, терміни, персоналії). – Львів: ПАІС, 2009. – 476 с.

133. *Михайло Купчинин, Антон Мичак.* Шаргородщина. Сторінки історії. – К.: ВПП «Техніка», 2002. – С. 235 – 236.

134. *Нагребецький А. Н.* Іменами багата земля Шаргородська. – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2014. – 364 с.

135. *Нагребецький А. Н.* Мальовничі мої Перепільчинці. – Вінниця: ПП Балюк І. Б., 2012. – С. 50.

136. *Олег Мальченко.* Укріплені поселення Брацлавського, Київського і Подільського воєводств (XV – середина XVII ст.). – К., 2001. – 380 с.

137. *Олександр Петренко.* Історія адміністративно-територіального устрою Вінниччини від найдавніших часів до сучасності. – Вінниця: ПП «Едельвейс і К». – 2008. – С. 16.

138. Переможці. Учасники бойових дій Другої світової і Великої Вітчизняної воєн, які померли в повоєнний період, та ті, що проживають на території області. – Т. 1: м. Вінниця, Вінницький район, Барський район / Обл. редколегія: Спірідонова Л. М. (гол.), Нешик С. С. (заст. гол.), Харчук В. Є. (відп. секр.), Азаров С. Г., Бранько Я. А., Василюк С. М., Гальчак С. Д. та ін. – Вінниця: ДП "Державна картографічна фабрика", 2007. – 512 с.

139. Переможці. Книга пам'яті України. Вінницька область. Учасники бойових дій Другої світової і Великої Вітчизняної воєн, які померли в повоєнний період або проживають на території області. – Т. 2: Бершадський район, Гайсинський район, Жмеринський район, м. Жмеринка / Обл. редколегія: Спірідонова Л. М. (гол.), Нешик С. С. (заст. гол.), Харчук В. Є. (відп. секр.), Азаров С. Г., Бранько Я. А., Василюк С. М., Гальчак С. Д. та ін. – Вінниця: ДП "Державна картографічна фабрика", 2007. – 752 с.

140. Переможці. Книга Пам'яті України. Вінницька область. Учасники бойових дій Другої світової і Великої Вітчизняної воєн, які померли в повоєнний період або проживають на території області. – Т. 3: Іллінецький район, Калинівський район, м. Козятин, Козятинський район / Обл. редколегія: Спірідонова Л. М. (гол.), Нешик С. С. (заст. гол.), Харчук В. Є. (відп. секр.), Азаров С. Г., Бранько Я. А., Василюк С. М., Гальчак С. Д. та ін. – Вінниця: ДП "Державна картографічна фабрика", 2009. – 616 с.

141. Переможці. Книга Пам'яті України. Вінницька область. Учасники бойових дій Другої світової і Великої Вітчизняної воєн, які померли в повоєнний період або проживають на території області. – Т. 4: Крижопільський район, Липовецький район, Літинський район, м. Могилів-Подільський, Могилів-Подільський район / Обл. редколегія: Спірідонова Л. М. (гол.), Нешик С. С. (заст. гол.), Харчук В. Є. (відп. секр.), Азаров С. Г., Бранько Я. А., Василюк С. М., Гальчак С. Д. та ін. – Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика». – 2010. – 784 с.

142. Переможці. Учасники бойових дій Другої світової і Великої Вітчизняної воєн, які померли в повоєнний період або проживають на території області. Вінницька область. Т. 5: Мурівано-

куриловецький район, Немирівський район, Оратівський район / Обл. редколегія: Спірідонова Л. М. (гол.), Нешик С. С. (заст. гол.), Харчук В. Є. (відп. секр.), Бранько Я. А., Василюк С. М., Гальчак С. Д. та ін. – Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2011. – 704 с.

143. Переможці. Учасники бойових дій Другої світової і Великої Вітчизняної воєн, які померли в повоєнний період або проживають на території області. Вінницька область. Т. 6: Піщанський район, Погребищенський район, Теплицький район, Тиврівський район / Обл. редколегія: Спірідонова Л. М. (гол.), Нешик С. С. (заст. гол.), Харчук В. Є. (відп. секр.), Бранько Я. А., Василюк С. М., Гальчак С. Д. та ін. – Вінниця: ДП "Державна картографічна фабрика", 2012. – 704 с.

144. Переможці. Учасники бойових дій Другої світової і Великої Вітчизняної воєн, які померли в повоєнний період або проживають на території області. Вінницька область. Т. 7: Томашпільський район, м. Ладижин, Тростянецький район, Тульчинський район, Хмільницький район / Обл. редколегія: Спірідонова Л. М. (гол.), Нешик С. С. (заст. гол.), Харчук В. Є. (відп. секр.), Бранько Я. А., Василюк С. М., Гальчак С. Д. та ін. – Вінниця: ДП "Державна картографічна фабрика", 2013. – 1040 с.

145. Переможці. Учасники бойових дій Другої світової і Великої Вітчизняної воєн, які померли в повоєнний період або проживають на території області. Вінницька область. – Т. 8: Чернівецький район, Чечельницький район, Шаргородський район, Ямпільський район / Обл. редколегія: Спірідонова Л. М. (гол.), Нешик С. С. (заст. гол.), Харчук В. Є. (відп. секр.), Бранько Я. А., Василюк С. М., Гальчак С. Д. та ін. – Вінниця: ДП "Державна картографічна фабрика", 2014. – 912 с.

146. Під прапором Леніна (Піщанка). – 1989. – 18 липня.

147. Полное собрание русских летописей. – Т. 2; Ипатьевская летопись. – М., 1962.

148. *Похилевич Л.* Сказание о населенных местностях Киевской губернии. – К.: Типография Киевопечерской лавры, 1864. – С. 260.

149. Правда. – 1939. – 7 октября.

150. Радянська енциклопедія історії України / Редкол.: А. Д. Скаба (відп. ред.) та ін. – К., 1972. – Т. 4. – 576 с.

151. Российский государственный архив социально-политической истории, ф. 495, оп. 74, д. 517, л. 43.

152. *Сахневич Л., Степняк В.* Вінницька гвардійська. Сьогодні зустрічаються ветерани уславленої дивізії // Вінницька правда. – 1968. – 16 серпня.

153. Сільські вісті (Крижопіль). – 1978. – 16 листопада.

154. Славні нащадки вільних козаків. Видатні уродженці Козятинщини: Бібліографічний покажчик / Укладач Л. П. Макаревич. – Козятин, 2007.

155. Сталінським шляхом (Вінниця). – 1953. – 8 лютого.

156. *Тетяна Стецюк.* «Люди з легенди» // Завальнюк К. В. Провісники волі. – Літин: Видавець «Літинська райдрукарня», 2005. – С. 4.

157. 33-й канал. – 2015. – 14 січня.

158. Україна: Повна енциклопедія / Авт.-упорядники В. М. Скляренко, Т. В. Іовлева, В. В. Мирошнікова, М. О. Панкова; Худож.-оформлювач Л. Д. Киркач-Осипова. – Харків: Фоліо, 2006. – С. 20.

159. *Уривалкін О. М.* Довідник з історії України. – К.: Дакор, КНГ, 2009. – 1008 с.

160. Хай квітне Гайсинська земля від роду до роду: інформаційно-краєзнавчий путівник / Уклад.: В. М. Голомозва. – Гайсин, 2011. – С. 17.

161. Чотири вінницькі броди. – Вінниця: Консоль, 2008. – С. 137.

162. *Шевчук Ф. Х.* Портрети. – Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2013. – С. 54 – 60.

163. *Шилов Ю. О.* Пращури. Прадавня історія Русі. – Вінниця: Континент-Прим, 2006. – 168 с.

164. Юго-Западный край. – 1916. – 16 жовтня.

165. *Юрій Щербак.* Мертві тіні минулого над Україною // День. – 2015. – 22 січня.

166. *Якубовський В.* Скарби Болохівської землі. – Кам'янець-Подільський, 2001. – С. 12.

ЗМІСТ

Вадим Вітковський. **До читачів …… 3**
У сиву давнину …… . 5
У період пізнього середньовіччя та раннього нового часу …. 17
Укріплені поселення Брацлавського,
Київського і Подільського воєводств ..……20
Цецорська битва 1620 р. ……... 42
Ольгерд Гедимін …… 42
Острозький Федір …….. 43
Лянцкоронський Предслав ……44
У козацьку добу ……... 45
Брацлавський полк …… 49
Вінницький полк ……50
Могилівський полк
(Подільський полк, Придністровський полк) …… 51
Косинського повстання (1591 – 1593 рр.) ……52
Батозька битва ……53
Барська облога ……54
Бій під Махнівкою …… 55
Браїлівська битва ……56
Оборона Буші …… 57
Вінницькі оборони (1651, 1671 рр.) …… 57
Красненська оборона ……59
Брацлавська облога (1671 р.) …… 60
Ладижинська оборона ……61
Могилівська оборона …… 61
Хмельницький (Зіновій – Богдан) Михайлович …… 62
Богун Іван…… 65
Глух (Глухий) Йосип ……66
Гоголь Остап …….. 66
Кривонос Максим …….. 67
Нечай Данило …… 68
Ганжа Іван …….. 69
У боротьбі за омріяну волю ……70

Абазин Андрій ……73
Палій (Гурко) Семен Пилипович …… 74
Верлан …… 77
Грива Матвій …….. 77
Жила Іван ……... 77
Медвідь Іван ……78
Гонта Іван ……78
У ярмі російського самодержавства ……79
Суворов Олександр Васильович ……...85
Вітгенштейн Петро Християнович …….. 87
Кошка Петро Маркович …… 90
Баденюк Мойсей Гаврилович ……...91
Поліщук Теофилій Каленикович …… 92
Пирогов Микола Іванович …… 93
Брусилов Олексій Олексійович …… 94
Кармалюк (Кармелюк) Устим Якович ……94
У добу національно-демократичної революції, громадянської війни, становлення та утвердження більшовицької влади …….. 95
Армія УНР ……110
Вільне козацтво ……111
Українська Галицька армія (УГА) ……..111
Зимові походи Армії УНР ……...112
Червона армія ……113
Червона гвардія…… 113
Червона Українська Галицька армія (ЧУГА) ……... 113
Червоне козацтво …… 113
Гайсинська республіка …… 114
Ямпільська республіка …… 114
Петлюра Симон Васильович …….. 115
Омелянович-Павленко Михайло ……116
Волинець Ананій Гаврилович …… 116
Гальчевський Яків Васильович …… 117
Гандзюк Яків Григорович …… 118
Шепель Яків Матвійович …… 118
Котовський Григорій Іванович …… 120
Щорс Микола Олександрович ……121
Пархоменко Олексндр Якович …… 122

Коцюбинський Юрій Михайлович …… 123
Примаков Віталій Маркович …….. 124
Фабріціус Ян Фріцович ……125
Романенко Павло Вікторович……. 125
Військовослужбовці – уродженці Вінниччини, які загинули під час визвольного походу Червоної армії в Західну Україну та Західну Білорусь (1939) …….. 126
У вихорі Другої світової (з літопису безсмертя) …….. 129
14-а гвардійська стрілецька Вінницька ордена Леніна Червонопрапорна ордена Кутузова дивізія імені Яна Фабріціуса ……156
Житомирсько-Бердичівська наступальна операція ……..168
Умансько-Ботошанська операція ……169
Проскурівсько-Чернівецька операція ……172
Хроніка визволення ……..173
Військові частини та з'єднання, які особливо відзначились у боях за визволення Вінниччини …… 198
Видатні воєначальники, полководці, славетні герої – визволителі Вінниччини від нацистських загарбників …… 200
Жуков Георгій Костянтинович …… 200
Ватутін Микола Федорович ……200
Конєв Іван Степанович ……... 201
Москаленко Кирило Семенович …… 202
Катуков Михайло Юхимович ……202
Кожедуб Іван Микитович ……203
Покришкін Олександр Іванович ……204
Рибалко Павло Семенович …… 204
Леселідзе Костянтин Миколайович …….. 205
Береговий Георгій Тимофійович ……205
Ворожейкін Арсеній Васильович …….. 206
Свобода Людвік ……207
Герої Радянського Союзу – уродженці Вінницької області …… 209
Бойко Іван Никифорович …… 209
Абрамов Тихон Порфирович ……..210
Антонець Микита Степанович ……211
Антонюк Степан Васильович …… 212
Балабух Юзеф Іванович …….. 213

Баленко Микола Пилипович 213
Баранюк Василь Никифорович 214
Бичковський Олег Анатолійович 215
Богатир Петро Устинович 215
Бойко Савелій Іванович 216
Бондар Георгій Герасимович 217
Бондарчук Пилип Якович 218
Борисюк Іван Іванович 218
Брацюк Микола Захарович 219
Булат Володимир Андрійович 220
Бурлака Іван Омелянович 220
Бурлака Ісак Юхимович 221
Бурлачук Антон Гнатович 222
Варава Борис Семенович 222
Василишин Микола Якович 223
Васюта Сергій Трохимович 224
Вітковський Іван Петрович 224
Волинець Петро Каленикович 225
Воронцов Микола Олексійович 226
Гайдуков Володимир Миколайович 226
Гелета Василь Архипович 227
Герасимчук Давид Іванович 228
Горенчук Феодосій Іванович 228
Грабчак Андрій Михайлович 229
Грель Ілля Михайлович 230
Гриб Олексій Федорович 231
Гулеватий Трохим Єремович 231
Гуменюк Семен Олександрович 232
Дахновський Федір Тарасович 233
Дребот Іван Захарович 233
Дука Михайло Ілліч 234
Єгорович Володимир Олексійович 235
Жмурко Іван Матвійович 236
Заїка Григорій Андрійович 237
Западинський Олександр Семенович 237
Звонков Трохим Никифорович 238
Зіндельс Абрам Мойсейович 239
Івашко Григорій Лазарович 239

Ісайко Михайло Онисимович 240
Касян Андрій Пилипович 240
Кельбас Гліб Дем'янович 241
Клименко Кіндрат Гаврилович 242
Клименко Сергій Васильович 243
Ковальов Іван Платонович 243
Ковальський Антон Пилипович 244
Ковальчук Дмитро Андрійович 245
Ковальчук Іван Іванович 245
Козак Степан Лаврентійович 246
Козаченко Олексій Костянтинович 247
Колесник Павло Автономович 247
Коновченко Ілля Потапович 248
Костюк Андрій Васильович 248
Кравченко Василь Федорович 249
Кучерявий Микола Данилович 250
Лещенко Петро Лук'янович 251
Ляхов Георгій Васильович 251
Мазур Трифон Григорович 252
Малик Хома Васильович 253
Мандибира Михайло Карпович 253
Матієнко Петро Андрійович 254
Медвецький Микола Васильович 255
Могильчак Іван Лазарович 255
Мороз Оксентій Гнатович 256
Москальчук Микита Андрійович 256
Нагірняк Дмитро Васильович 257
Надутий Михайло Іванович 258
Наконечний Андрій Гаврилович 258
Ніколаєнко Петро Іванович 259
Оленич Іван Іванович 260
Олійник Вадим Клавдійович 260
Олійник Григорій Микитович 261
Пивовар Віктор Гордійович 262
Пилипенко Володимир Степанович 263
Пироговський Олександр Сидорович 264
Пліс Іван Григорович 264
Плотянський Петро Трохимович 265

Пономарчук Андрій Іванович …… 266
Пономарчук Степан Єфремович …… 266
Поплавський Станіслав Гільярович …….. 267
Порик Василь Васильович …… 267
Ратушна Лариса Степанівна …….. 269
Рудик Микола Мартинович …… 269
Рябошапка Михайло Трохимович ……..270
Савчук Григорій Петрович …… 271
Свинар Опанас Григорович …… 271
Сельський Семен Петрович …… 272
Сиротюк Сергій Наумович ……..273
Слободенюк Іван Лук'янович ……274
Смавзюк Леонтій Семенович …… 275
Сміщук Роман Семенович …….. 275
Сокур Петро Трохимович ……276
Соловей Володимир Сергійович …… 277
Сосновський Олексій Васильович …… 277
Степовий Микола Федорович …… 278
Столярчук Флор Євстафійович …….. 278
Стратійчук Ілля Ілліч …… 279
Сьомак Микола Павлович …… 280
Танкопій Іван Олексійович …… 281
Темченко Іван Васильович …… 281
Терлецький Володимир Миколайович …… 282
Тиквач Данило Петрович …… 282
Топольський Віталій Тимофійович ……283
Усатий Григорій Якович …… 284
Хасін Віктор Якович ……284
Хрустицький Владислав Владиславович …….. 285
Хуторянський Анатолій Миколайович …… 286
Целик Кирило Іванович …….. 286
Цимбалюк Андрій Григорович …….. 287
Чесак Григорій Сергійович ……287
Чоловський Костянтин Захарович …… 288
Чорноморець Олександр Григорович ……289
Чута Дементій Омелянович …… 290
Шамура Дмитро Гнатович …….. 290
Шарапа Володимир Юхимович ……..291

Шварцман Мойсей Фроїмович …… 292
Шевчук Валентин Климентійович …… 292
Шимко Григорій Лук'янович …… 293
Шнейдерман Михайло Юхимович ……294
Якимчук Олександр Іванович …… 294
Яремчук Василь Максимович …… 295
Герої Радянського Союзу – уродженці інших регіонів, які жили, працювали на Вінниччині …… 296
Малиновський Родіон Якович ……296
Черняховський Іван Данилович …… 299
Асмолов Іван Никифорович ……300
Атаман Адам Іванович …… 300
Бахтін Михайло Іванович ……301
Бевз Іван Васильович …….. 302
Бєляєв Петро Михайлович ……..302
Бобрук Сергій Антонович …… 303
Бруй Федір Пилипович ……304
Воропаєв Василь Миколайович …… 304
В'язовський Володимир Андрійович …… 305
Герман Григорій Іванович …… 305
Глушков Микола Миколайович …… 306
Гнатенко Григорій Іванович ……307
Дикий Михайло Прокопович ……..307
Жарчинський Федір Іванович …… 308
Желєзний Микола Якович …….. 309
Захаров Петро Іванович …….. 309
Захарчук Микола Максимович …….. 310
Кізюн Петро Кіндратович ……311
Коняєв Аркадій Миколайович ……312
Корольов Павло Михайлович …… 312
Краснов Микола Петрович …… 313
Кузнєцов Григорій Матвійович ……..314
Кузьмінов Михайло Якович ……314
Куніцин Петро Миколайович …….. 315
Мамонтов Микола Іванович ……315
Петров Михайло Петрович …… 316
Пилипенко Яків Павлович …… 316
Раділовський Семен Юхимович ……317

Русаков Климентій Сергійович 318
Сищиков Микола Сергійович 318
Скляров Іван Григорович 319
Соловйов Володимир Олександрович 320
Топалер Анатолій Семенович 320
Трифонов Борис Павлович 321
Фігічев Валентин Олексійович 322
Філіповський Іван Митрофанович 322
Фіщук Василь Максимович 323
Штельмах Дмитро Лаврентійович 324
Шуміхін Василь Гнатович 324
Щербаков Олег Миколайович 325
Яровий Григорій Васильович 325
Герої Радянського Союзу, які полягли смертю хоробрих у боях за визволення Вінниччини від нацистських загарбників 326
Фронтовики – Герої Російської Федерації 329
Солдати та офіцери, удостоєні звання Героя Радянського Союзу в боях за визволення Вінницької області від гітлерівських загарбників 329
Вінничани – Герої Соціалістичної Праці – учасники бойових дій Великої Вітчизняної війни, підпільно-партизанського руху, працівники тилу, які внесли вагомий внесок в обороноздатність країни 342
Желюк Пилип Олексійович 342
Надкриничний Юліан Антонович 343
Романенко Прокіп Каленикович 344
Байда Іван Мойсейович 344
Бичок Іван Іванович 345
Білоус Мечислав Дмитрович 345
Бойчук Василь Софронович 346
Бондарчук Іван Афанасійович 346
Бубчиков Іван Іванович 347
Веселий Іван Артемович 348
Витвицький Олександр Павлович 348
Врасій Микола Павлович 349
Голотюк Карпо Петрович 350
Гончарук Іван Миколайович 350

Гуменний Іван Микитович 351
Димінський Іван Йосипович 352
Діброва Микита Якович 352
Домбровський Гаврило Васильович 353
Дяченко Іван Омелянович ..... .353
Завойський Євгеній Костянтинович 354
Задворний Павло Гаврилович 354
Зальцман Ісак Мойсейович 355
Іваницький Федір Григорович 355
Ілик Горпина Максимівна 356
Кальницький Іван Сергійович 356
Каракой Тихін Кирилович 357
Качур Василь Захарович 357
Козир Павло Пантелейович 358
Кондель Олексій Єрмолайович 359
Костіков Андрій Григорович 359
Крещенський Микола Оверкович 362
Кузик Григорій Йосипович 362
Кушнір Петро Назарович 363
Легкий Адам Платонович 364
Лук'янов Олексій Іванович 364
Лятавський Анатолій Васильович 365
Маєвський Венедикт Романович 365
Марценюк Пилип Петрович 366
Матусяк Андрон Онисимович 366
Музика Микола Олексійович 367
Одеський Федір Ісаакович ..... .367
Ольховик Петро Маркович 367
Остапчук Дем'ян Федорович 368
Павленко Дмитро Полікарпович 369
Плахотник Мотря Юхимівна 370
Поворознюк Віктор Лукич 370
Поштар Василь Кіндратович 371
Ратушний Іван Іванович 371
Рубель Петро Іванович 371
Собідко Федір Васильович 372
Стельмах Михайло Панасович 373
Столяр Тимофій Федорович 374

Струмилін Станіслав Густавович 374
Судачок Тимофій Миколайович 376
Сухина Мефодій Дементійович 377
Трусь Михайло Захарович 377
Цвігун Семен Кузьмич 378
Цяпенко Федір Захарович 379
Чухнюк Олена Миронівна 379
Шморгун Митрофан Полікарпович 380
Кавалери солдатських відзнак 381
Повні кавалери ордена Слави – уродженці Вінниччини 384
Пеллер Володимир Ізраїльович 384
Яровий Михайло Савович 386
Бєлінський Степан Сидорович 387
Бринько Микола Андрійович 389
Бугайчук Максим Степанович 390
Бужак Леонід Арефійович 392
Вітомський Федір Альбінович 392
Гаврилюк Іван Климентійович 393
Гладкий Яків Лук'янович 395
Горобець Володимир Антонович 396
Грабовляк Григорій Петрович 398
Грубий Тимофій Омелянович 399
Гук Леонтій Платонович 400
Добрий Федір Кіндратович 402
Дудник Андрій Романович 403
Зозуля Корній Андрійович 404
Ковальчук Федір Сергійович 406
Ковбасюк Андрій Дмитрович 407
Копилов Микола Карпович 408
Костенко Микола Пилипович 409
Крамаренко Борис Степанович 410
Лелека Лука Степанович 411
Люлько Василь Касянович 413
Лютий Гнат Карпович 415
Ляховський Петро Самійлович 417
Мороз Андрій Кузьмич 419
Насіковський Іван Казимирович 420
Патрацький Олександр Михайлович 422

Потапенко Павло Софронович …….. 424
Савчук Микола Васильович …….. 426
Сідлер Давид Маркович …… 429
Тарапата Никифор Іларіонович…….. 431
Шевчук Федір Куприянович …….. 432
Шельов Борис Сергійович …….. 433
Янковський Олександр Йосипович…… 435
Повні кавалери ордена Слави, які пов'язали свою долю із Вінниччиною ……..438
Гапонов Василь Петрович …….. 438
Кекух Василь Ілліч …….. 440
Кибальний Василь Захарович …… 441
Кир'яновський Василь Йосипович …… 443
Котробай Василь Онуфрійович …… 445
Мухін Олександр Максимович …….. 445
Однорогов Василь Юхимович…… 447
Половинець Степан Андрійович ……448
Тихоняк Василь Іванович ……450
Шапошников Микола Степанович …… 453
Солдати-фронтовики, нагороджені чотирма медалями «За відвагу» ……. 457
Солдати-фронтовики, нагороджені трьома медалями «За відвагу» …… 457
Із когорти слави (Інші видатні вінничани) …… ……. 459
Алексєєв Сергій Петрович …… 459
Бажанов Юрій Павлович …… 460
Будкер Герш Іцкович (Андрій Михайлович) …… 462
Буянов Микола Гурійович ……..…… 464
Вознюк Василь Іванович ……465
Давидзон Яків Борисович ……465
Зарудний Микола Якович ……466
Земляк Василь Сидорович …….. 466
Кондратюк Анатолій Герасимович …… 468
Левада Олександр Степанович …… 469
Муравський Павло Іванович …… 469
Романченко Олександр Юхимович …….. 471
Стаднюк Іван Фотійович …… 471
Трохимчук Михайло Гнатович …….. 472

Тушевський Володимир Іванович 473
Шмаров Валерій Миколайович 473
Вінничани – Герої Російської Федерації 474
У неоголошених війнах мирного часу
(виконуючи «інтернаціональний обов'язок»…) 475
У 20-х – 40-х роках XX століття 475
Вінничани, які загинули в боях біля озера Хасан 480
Вінничани, які загинули в боях на річці Халхін-Гол 481
У повоєнну добу, на завершальному етапі існування СРСР 485
Вінничани – воїни-інтернаціоналісти, які загинули,
померли, пропали безвісти в
Демократичній Республіці Афганістан 491
Андріїшин Ігор Іванович 491
Бабій Анатолій Антонович 491
Бакалов Валерій Михайлович 492
Баранюк Олексій Семенович 492
Баськов Анатолій Миколайович 492
Баштанський Василь Юхимович 493
Бездушний Володимир Іринейович 493
Беззубов В'ячеслав Миколайович 493
Береговий Валентин Васильович 494
Біднюк Володимир Петрович 494
Білоченко Василь Анатолійович 495
Бойченко Дмитро Васильович 495
Бондарчук Петро Іванович 495
Будяк Іван Володимирович 496
Валігура Володимир Анатолійович 496
Вознюк Юрій Михайлович 497
Врублевська Тетяна Анатоліївна 497
Галенко Олександр Іванович 497
Гаркушин Юрій Іванович 498
Герасимчук Сергій Апполонович 498
Гнатюк Віктор Михайлович 498
Гнилиця Валерій Васильович 499
Голюк Микола Пилипович 499
Гомелюк Анатолій Костянтинович 499
Григоренко Іван Миколайович 500
Грицик Олександр Васильович 500

Громов Сергій Прокопович ……501
Гуменчук Василь Родіонович …… 501
Гуменюк Андрій Анатолійович …… 501
Гуменюк Володимир Михайлович ……502
Гуменюк Олег Федорович …….. 502
Гуменюк Юрій Дмитрович …… 503
Гурський Володимир Борисович ……... 503
Гуршал Петро Миколайович …….. 504
Данилюк Олександр Васильович ……... 504
Дем'янишин Яків Іванович …… 504
Джерелюк Сергій Анатолійович …… 505
Дмитрук Олексій Григорович …… 505
Добжанський Юрій Петрович …… 506
Драбенюк Віктор Пилипович …… 506
Драгомирецький Віталій Михайлович …….. 506
Дяков Володимир Григорович ……... 507
Жбадинський Микола Іванович …… 507
Жолонко Сергій Федорович ……508
Жорін Микола Михайлович ……... 508
Загірний Іван Борисович …… 509
Заливанський Григорій Олександрович …… 509
Захандревич Йосип Владиславович …… 509
Зеленський Микола Родіонович …… 510
Зимаков Анатолій Григорович …….. 510
Іваненко Михайло Петрович …… 511
Іващук Василь Іванович …… 511
Ільченко Михайло Степанович …… 511
Іщук Віктор Васильович …… 512
Кабанов Анатолій Олександрович …… 512
Кадук Сергій Вікторович …… 513
Кандирал Олег Петрович …… 513
Карпенко Валерій Петрович …….. 514
Качур Василь Федорович ……514
Клюса Василь Миколайович …….. 514
Ковальський Борис Іванович …… 515
Ковальчук Анатолій Дмитрович …… 515
Ковальчук Олександр Михайлович ……... 515
Кожухар Микола Васильович …… 516

Козоріз Петро Володимирович 516
Козянчук Віктор Петрович 517
Комар Сергій Олександрович 517
Король Микола Миколайович 517
Король Петро Степанович 518
Косіянчук Володимир Миколайович 518
Косташенко Василь Андрійович 519
Костюк Михайло Борисович 519
Кошенко Василь Пилипович 519
Кравченко Сергій Анатолійович 520
Красуцький Володимир Євдокимович 520
Крауз Олександр Володимирович 521
Кубишин Сергій Михайлович 521
Кудима Олег Євгенович 521
Кумчак Іван Андрійович 521
Кучер Павло Кузьмович 522
Кушнір Віктор Васильович 523
Кущ Петро Іванович 523
Лавренчук Олег Іванович 524
Лизак Михайло Миколайович 524
Лічманюк Ігор Петрович 525
Лосовський Віктор Карлович 525
Любенко Валентин Андрійович 525
Мандролько Петро Пилипович 526
Марущак Анатолій Дорофійович 526
Марценюк Павло Петрович 527
Маслій Микола Михайлович 527
Мацюк Володимир Олександрович 527
Мельник Євгеній Олександрович 528
Мурований Сергій Михайлович 528
Напрасний Володимир Михайлович 529
Недзеленко Олег Броніславович 529
Немеш Анатолій Іванович 529
Нечипорук Сергій Миколайович 530
Ніколайчук Геннадій Володимирович 530
Новожон Анатолій Васильович 530
Ободнюк Василь Іванович 531
Огородник Михайло Григорович 531

Олійник Микола Михайлович 532
Паламарчук Олександр Іванович 532
Панасюк Петро Іванович 532
Панченко Юрій Митрофанович 533
Парно Григорій Михайлович 533
Парсяк Віктор Петрович 534
Пацар Олександр Іванович 534
Педоренко Олександр Іванович 534
Пелих Григорій Миколайович 535
Піхур Василь Вікторович 535
Плахотний Валерій Миколайович 536
Подвласов Федір Васильович 536
Подолян Олександр Вікторович 536
Поліщук Юрій Васильович 537
Попик Віктор Павлович 537
Рабець Юрій Володимирович 538
Ровенко Сергій Мефодійович 538
Савишин Петро Іванович 539
Савчук Юрій Миколайович 539
Сауляк Анатолій Васильович 539
Селезньов Валерій Васильович 540
Семенюк Василь Іванович 540
Симончук Анатолій Михайлович 541
Сізонов Вадим Борисович 541
Слободяник Володимир Степанович 541
Смоляний Володимир Олександрович 542
Стаднійчук Володимир Іванович 542
Сташенко Борис Петрович 543
Степанюк Володимир Васильович 543
Степанюк Олег Костянтинович 543
Столяревський Олег Всеволодович 544
Стрельніков Валерій Анатолійович 544
Тарнавський Валерій Болеславович 545
Телячук Василь Валер'янович 545
Ткач Олег Іванович 545
Томчук Олександр Миколайович 546
Харченко Олександр Миколайович 546
Хмарук Михайло Васильович 547

Чабанюк Олександр Якович ……547
Чернипко Олександр Васильович …….. 548
Чернишов Григорій Миколайович ……548
Чигорський Сергій Петрович …… 548
Чорноволик Олександр Петрович ……..549
Шарапановський Володимир Савович …….. 549
Шевчук Олександр Васильович …… 550
Шелоумов Валерій Іванович …….. 550
Шумбар Віктор Іванович …… 550
Шкорба Анатолій Петрович ……551
Щерба Олександр Володимирович ……551
Яковишин Віктор Петрович ……551
У період становлення незалежної
Української держави …… 553
Вінничани – кавалери найвищої відзнаки України …… 557
Кавалери ордена Держави …… 558
Вінничани – Герої України – герої «Небесної сотні» …… 559
Вінничани – Герої України, які загинули під час
антитерористичної операції …… 560
Вінничани – сучасники, які віддали життя за Україну …… 563
Джерела та література …… 582

Бібліотека журналу «Вінницький край». Вип. 7.

Науково-краєзнавче видання

***Гальчак** Сергій Дмитрович*

Ратна слава Вінниччини. Час. Події. Особистості

Книга видана за сприяння
Наталії Миколаївни Котонос,
Віктора Григоровича Медяного,
членів політичної партії
«Громадянська позиція»

Комп'ютерний набір
О. С. Гальчака

Коректор
О. П. Жаровська

Видавець ТОВ "Меркьюрі-Поділля"

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4136 від 11.08.2011
Здано у виробництво 02.02.2015
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman
Ум. друк. арк. 38.
Друк офсетний. Наклад 100 прим. Зам. 74.
Друк ПП Балюк І.Б.
Тел. / факс: (0432) 52-08-02